

BÉLA KIRÁLY

NÉVTELEN JEGYZŐJÉNEK

IDEJEKORA és HITELESSÉGE.

OKLEVELEK, EGYKORU
ÉS
KÖZELKORU KUTFŐK SZERINT
BIRÁLTA ÉS ÉRTELMEZTE
PODHRADCZKY JÓZSEF.

„Commentario perpetuo Anonymum mondum esse illustratum.“

Stephanus Ladislaus Endlicher,
in Prolegomenis ad Anonymum.

Budán, 1861.
Nyomatott Bagó Mártonnál.

„Schon der Inhalt des Buches musste ihre (a Magyarok) Neugierde mächtig reizen; und der Ton der Erzählungen, in welchem die Tapferkeit ihrer Vorfahren gepriesen wird, sprach ihren Patriotismus so sehr an, dass sie es, ungeachtet seiner handgreiflichen Uebertreibungen, seiner vielen Unrichtigkeiten, lieb gewannen, und es strenger zu prüfen, gern und absichtlich unterliessen.“

Dobrovsky József,

Jahrbücher der Literatur, vierzigster Band.
Wien. 1827. in 8. S. 221.

NAGY MÉLTÓSÁGÚ

ÉS

FŐTISZTELENDŐ

K U N S Z T I Ó Z S E K

Ú R N A K,

A KALOCSAI ÉS BÁCSI EGYESÜLT

FŐ SZENT-EGYHÁZAK

ÉRSEKÉNEK,

Ő CSÁSZÁRI KIRÁLYI APOSTOLI FÖLSÉGE

BELSŐ TITOK TANÁCSÁNAK,

A

SZELÉD TUDOMÁNYOK

ÉS

HAZAFIUI IGYEKEZETEK

LELKES ELŐMOZDÍTÓJÁNAK

MÁSODIK BÉLA KIRÁLY

NÉVTELLEN JEGYZŐJE

KÖNYVÉT

A MAGYAR NAGY HERCZEGEK,

ÉS VEZÉREK

VISELT DOLGAIRÓL

MÉLYSÉGES TISZTELETTEL

AJÁNlja

a szerző.

Nagy Méltóságú és Főtisztelendő Érsek, Kegyelmes Úr!

Örvendhetnek Béla Király névtelen Jegyzőjének baráti és kedvelői, hogy őt Excellenciád Oltalmába venni, s Védelmére a nyomtatási költséget Nagy Lelküen megajánlani méltóztatott; mit mások vagy kereken megtagadtak, vagy épen nem is feleltek. Hogyis követelhet az író, mindegyik nagy úrtól, a kit megtisztel, feleletet? Ezt csak Nagy Lelkektől várhatni, Kik a közjóért élnek, azt tehetségök szerint, mindenha hő igyekezettel elősegítik és gyámolítják. Sok félekép lehet pedig előmozdítani, különösen szeléd Tudományok hasznos Terjesztésével, és gondos Ápolásával, mint Excellenciád szokott tenni, a Kinek bokros Érdemeit az egyházi Clio már régen följegyzette, hogy örök Emlékezetben tartsa.

De a világi Músák sem szoktak Jóakaróik iránt hálaadatlanok lenni, Halántékaikra hervadatlan Koszorút fűznek: dicső Neveiket örökítik, hiven föntartják „Musa vetat mori“ jó Emlékezetöket nem hagyák nyom nélkül elmulni, nemzedékről nemzedékre, a késő kor ivadékainak hirdetik, velek tudatják és megesmertetik. Kétségen kívül Excellenciád Neve is mind addig fog, nem csak a Hit, s a Magyar Akademia Évkönyvei: de a Történet lapjain is kitörületlen Betűkkel fényesen ragyogni,

míg a Magyar Nemzet az ő igen derék névtelen Jegyzőjét
becsülni és olvasni fogja; hogy pedig ez világ végéig tart-
son, szívem mélyéből ohajtom; s midőn ritka Nagy Lel-
küségeért Excellenciádnak forró hálámat köszönettel
nyilvánítom, egyszersmind Istentől testi lelki Áldást, hosz-
szú Életet kívánok, magamat ajánlom, és mélységes Tisz-
telettel maradok

Nagy Méltóságodnak

Budán, Boldog-aszszony hava
7-kén 1861.

lekötelezett alázatos szolgája és őszinte
tisztelője

Podhradczy József m. k.

E l ő s z ó.

Néhai Fejér György prépost írja az 1828-dik évi Tudományos Gyűjtemény VI. kötetében a 83—101. l. hogy Dobrovsky József volt cseh apát, nyelvész és német történet író azzal fenyegetődött a bécsi történelmi tárban: ¹⁾ hogy nem hágy névtelen jegyzőnkön egy hajszálni becsületet. Be is váltotta embertelen szavát, ²⁾ őt egy tudóshoz s egyházi férjfiuhoz nem illő indulatossággal megtámadván, a Magyar nemzetet is, ki-nek kebelében Nagy-Györött született, a czímlap innenső oldalán fölidézett soraiban rágalmazza; mi épen nem válik a háládatlan gyalázó becsületére: a névtelen jegyzőt tudatlan álarczásnak, a külföld által félre vetett könyvét pedig mese szövevénynek nevezi. „Die Ausländer verwarfen es geradezu, als einen historischen Roman, als ein Fabelwerk, Katona's Vindiciae konnte den Pressburger Professor Sklenar, einen gebornen Slowaken ³⁾ nicht abhalten des Notars Ansehen gänzlich zuverwerfen, seine meisten Erzählungen für fabelhaft, für Träume zu erklären.“ — S e szavakon végzi értekezését „Nun mögen die Leser selbst urtheilen, ob die vorliegende Schrift für eine Geschichte von einem glaubwürdigen Verfasser, oder für ein Fabelwerk von einem Romanschreiber, der sich, um Eingang zu finden, für einen Notar der glorreichen Königs Bela ausgibt, zu halten sey.“ — „Clarius apparebit, hogy

---

¹⁾ Archiv von Baron Hormayr. Jahrgang 1827. XI. Heft.

²⁾ Jahrbücher der Literatur. Wien. 1827. in 8. XL. Band. S. 220—249.

³⁾ Dobrovsky azt sem tudta, hogy a magyar szent Korona országaiban lakók, fajkülönbség nélkül, mind Magyarok, mit ezerni ezer oklevelekből tudhatott volna; midőn dieső királyaink akár mely magyar tartomány lakosát nemességre méltatták, azt, kivétel nélkül, a magyar nemesség közé sorolák; ők tehát Magyar nemzetben kívül, más nemzetet tartományaikban soha sem esmertek el. De Dobrovsky azt sem tudta, a mit mindnyáján tudunk: hogy II. József császár és király még a tíz évig köztünk lakó idegen jövevényeket is meghonosította. Dobrovskyból is kitört a nemtelen nemzeti gyűlölség, mint Kol-lár János, volt pesti evangélikus tót prédikátorból; a ki Horvát Istvánnál a háládatlan Márával harsány hangon kiáltozza „Non, non amo Hungarum“ „Nem, nem szeretem a Magyarat.“

Bartal György szavaival éljek: „non Notarium Belae callidum, sed obtrectatores ejus, rerum hungaricarum veterum, expertes esse funditus.“

Fejér György ugyan felszólalt s a névtelen jegyző korát, hogy II. Béla király jegyzője volt, hitelesen megbizonyította; több pártolóra talált, Horvát István is kezét fogott vele, jöllehet épen 1828-ban keveredett vele kemény tollharcba Henrik Portugáliai gróf eredetéről, őt a sokat írók, s könnyű munkával dolgozók közé sorolván, kik féllábon állva írnak. — Azonban legközelebb Szabó Károly névtelen írónkat I. Béla király jegyzőjének hirdeté, s azt mondja: „hogy mind eddig sem volna tökéletesen tisztába hozva és megállapítva: melyik Béla királyunk jegyzője volt legyen? De reményli, hogy idővel, ha jegyzőnk művét folytonos magyarázó jegyzetekkel kísérve kiadni módja leend, az I. Béla kora ellen eddig fölhozott minden erősséget megeczáfolja, szerencsés lesz kimondott vélekedését magából a munka szövegéből és tartalmából vett számos okokkal megállapítani.“ E nyilatkozatra fölkellett fognunk Fejér György erősségeit, s az ő állítását folyton folyva, más és más okokkal támogatnunk. — De Fejér György a névtelen jegyző hitelességének vitatását oltalmazó értekezése legvégén másokra hagyta. — Találtam írásaim között nem csak idejekorára, hanem hitelességére is vonatkozó jegyzeteket, ezeket közlöm; bírálat alá vevén Endlicher Istvánnak 1827-ik évi kiadásából az eredeti deák betűt; mert a kitákat (Codices) eredeti betűkből szokták megbírálni és értelmezni, nem pedig más nyelvre tett fordításokból. Az álatos nevek magyarban is több értelműek szoktak lenni, e szép tulajdonságuk emeli más mivelt nyelvekben is, jelesen a régi rómaiban, az ékes szólás kellémetességét; ezért nevezem régiekkal betűnek a „Textust“ szöveg helyett; a Magyar ejteni szokta s nem szönni a szavakat: betűket sem szöttek magyar őseink, hanem róttak, mint a Székel véreink. ⁴⁾ De nem csak a magyar fajok róttak, hanem a régi Németek is „Der grösste Theil der Runenlehre geht auf scythische Rabdomantie zurück, und dieser war bei allen Teutschen sehr wichtig, gründet sich also auf die früheste Völkerverwandschaft, die auch eine Menge deutscher Stammwörter darin ihren Ursprung haben. Das Wort Runc hat in keiner deutschen Sprachen weder eine Wurzel, noch einen Stamm; seine allgemeine Bedeutung ist religiöses Geheimniss; und weil dazu Buchstaben gehörten, so wurde der Begriff

⁴⁾ Olv. Turóczy János krónikáját P. I. cap. ult. és Oláh Miklóst in Hungaria et Atila, cap. 18. §. 1.

des Schreibens, das bei den Teutschen ritzen oder reissen, d. i. einschneiden (rónni) hiess, mit jenen der Runen gleichbedeutend genommen.“⁵⁾ Az itt említett német viszonyok a Skythákkal, régi folytatott esmeretséget tanúsítanak, s oly ősz időkre fölviszik, melyeket bizonyosan meg határozni nem lehet. Csak e viszonyokból magyarázható Etelének a német mondákba fölvétele is; sőt a Skytha Runának elfogadása egyenesen hódultságra mutat, mert keleti szokás szerint, a meghódított népek fejedelmeik hitét követték „In Oriente dici solet: Populus semper est de Religione Regum suorum.“⁶⁾ Már pedig Jordanes ravennai püspök De Reb. Geticis cap. XLIX. Etelét, temetéséről szólóban, Germánok urának nevezi. „In mediis siquidem campis, et intra tentoria serica, cadavere collocato, spectaculum admirandum, et solenniter exhibetur. Nam de tota Gente Hunnorum electissimi equites (Exequiales, vulgo Torlók. Cod. Dipl. IX, 4, 704.) in eo loco, quo erat positus, in modum Circensium, cursibus ambientes, facta eius, cantu funereo (siratás) tali ordine referebant:“ Praecipuus Hunnorum Rex Attila, patre genitus Mundzucco, fortissimarum Gentium Dominus, qui inaudita, ante se, potentia, solus Scythica et Germanica Regna possedit, nec non utraque Romanae urbis imperia, captis civitatibus, terruit, et ne praedia reliqua subderent, placatus precibus, annum vectigal accepit. Quumque haec omnia proventus felicitatis egerit, non vulnere hostium, non fraude suorum; sed Gente incolumi, inter gaudia lactus, sine sensu doloris occubuit. Quis ergo hunc dicat exitum, quem nullus aestimat vindicandum.“ Postquam talibus lamentis est defletus, Stravam supertumulum eius, quam appellant ipsi, ingenti commensatione (tor) concelebrant, et contraria invicem sibi copulantes, luctum funereum, mixto gaudio explicabant.“⁷⁾

⁵⁾ Mone Ferencz, Geschichte des Heidenthums im nördlichen Europa. I. Th. Leipzig und Darmstadt. 1822. in 8. S. 307.

⁶⁾ Hyde Tamás, Religio veterum Persarum. Oxonii. 1700. in 4. cap. 3. p. 85—86.

⁷⁾ Cicero írja egy helyen „Solonis quidem sapientis eloquium est, quo se negat velle suam mortem dolore amicorum, lamentisque vacare; vult se carum, credo, suis esse. Sed haud scio, an melius Ennius.“ Nemo me lacrymis decoret, neque funera fletu faxit. „Non esse lugendam mortem censet, quam immortalitas consequitur.“ A Kún-magyarok is ily értelemben voltak, ezért mondja Jordanes „luctum funereum, mixto gaudio explicabant.“

Kapva kapott Schafarik Pál József, *Slaw. Alterth.* II. Bd. a Strawa szón, azt tótnak tartván, Etele szomszédságában Slavinokat laktat, kik Stritter János Gotthilf szerint, *Memoriae Populorum, Petropoli* 1774. in 4. Tom. II. in *Slaviceis* p. 4—5, csak Krisztus születése után lefolyt ötödik század utolsó éveiben I. Justinian császárkodása elein ütöttek először a római birodalomba. „Die Nähe der Slawen an der hunnischen Residenz bezeugt auch das, von Jordanes in der Erzählung der Begräbnissfeier Attilas gebrauchte Wort Strawa, slawakisch Leichenmahl, jetzt Kar, poln. *Stypa*. Jordanes. c. 49. In einer Urkunde von 1090, bei Grimm, *Rechtsalterth*, kommt ein „genus cibi, quod vulgo struva (liess: strawa) dicitur“ vor. I. 251—252. — De a Strawa nem tor, hanem zsákmány rakás „Acervus exuviarum hostilium moles. Exuviis enim hostium exstruebatur Regibus mortuis Pyra: quem ritum sepulturae, hodie quoque barbari servare dicuntur, quem Straba dicunt lingua sua.“ A 325-ik év körül meghalálozott Lactantius ad Statii Lib. XII. *Thebaidos*, ad vocem *Acervus*.⁸⁾ Megemlíti Jordanes is földézett helyen „Adducunt ad convivium exequiale: arma, hostium caedibus acquisita: phaleras vario gemmarum fulgore pretiosas, et diversi generis insignia, quibus colitur aulicum decus.“ — A Pyra jelentésű Straba tehát nem tót, hanem elővult régi kún-magyar szó, melynek csak a későbbi írók tévedve adhattak tor értelmet.

Ha valamely magyar szó tóban is hasonló értelmű, előbb, mintsem rá fognók a tót eredetet, vizsgál tassék meg, létez e más nyelvekben? Ha nincsen e meg, még ebből sem következik, hogy valóban eredeti tót szó; a történeti kútfőkben majd mindenütt együtt találjuk a Tótokat a Skytha fajokkal, kiknek hódultaik voltak, mint Ibin Foszlan de Chazaris beszéli „Slavi, et quicunque iis (Chazaris) conterminant sub eius (a Kán) imperio serviliter sunt, eique obedientes parent.“ Azután Herodotus határozottan állítja Lib. 4. hogy a pontusi Skythákon kívül, kiknek közelében Alázonokat, az az: Tótokat is említ, az ott élt nemzetek mind miveletlenebbek voltak „Pontus autem Euxinus — nationes exhibit omium imperitissimas, Scythica duntaxat excepta.“ E tanutételnél fogva inkább közelít a valóhoz, hogy a Tótok tanultak a mivelettebb magyar fajoktól, mint ezek ő tőlök, kik csak nem mindenkor hódult állapotban éltek, mint Horvát István a Slavinokról,

⁸⁾ Bel Mátyásnál „in Adparatu ad Historiam Hungariae. Posonii. 1735. in fol. Decadis I. Memento III. p. 148. in Notis ad Juvenci Coctii Calani Attilam, cap. 25.

az az: Kérkedőkről. Pesten. 1844. in 8. megjelent igen érdekes munkájában kétségen kívül megmutatta; és Schafarik sem tagadja Slaw. Alterth. I. Bd. S. 47. „Im Laufe des IX. und X. Jahrhunderts, zur Zeit der Vernichtungskriege, welche die Deutschen gegen die Slawen führten, wurden die gefangenen Slawen, als Arbeiter verkauft, wodurch der nationale Name dieser Gefangenen die Bedeutung von Sklave, Knecht erhielt.“ Egy más helyen pedig: „Herder schildert sie, eben so schön, als treffend, wenn er sagt, úgy mond: „Trotz ihrer Thaten, waren die Slawen nie ein unternehmendes, Kriegs- und Abenteuervolk, wie die Teutschen, vielmehr rückten sie diesen stille nach, und besetzten ihre leer gelassene Plätze und Länder.“ Annak igazi oka tehát, hogy a tót és magyar nyelvben több hasonjelentésű szó találtatik, ha nem is majd egy harmada, mint Katancsich M. P. de Istro eiusque Adcolis. Budae. 1798. in 4. p. 234. hirdeté „cum idioma Hungarorum tertia pene sui parte Slavicis constet vocabulis,“ részént a tót szomszédságban, részént pedig a Szlavok hódult állapotában rejlik.

Egy oly szó pedig, mely több nyelvben található magyar jelentéssel, egy régibb ős nyelv maradványa, melyet a nyelvészek közönséges nyelvnek nevezik. „Die allgemeine Sprachverwandtschaft scheint, nicht anders erklärbar, mond Klaproth Gyula. Asia Polyglotta, Vorrede, S. IX. als durch die Ueberbleibsel einer Ursprache, die sich in allen Mundarten der alten, und neuen Welt wieder finden, und deren Dasein Grotius schon sehr richtig ahndete, als er von ihr sagte „Nullibi puram exstrare, sed reliquias eius esse in linguis omnibus.“ — Egy közönséges ős nyelv voltát az újabb nyelvészet is vitatja „Philologia iam eo pervenit, ut demonstrare possit, quamlibet Linguam cum aliis cohaerere, omnes ex una sola prodiisse. Omnium Gentium Literae uno eodemque Principio nituntur. Eadem hieroglyphica reperiuntur apud Americanos, atque Aegyptios.“ Seyffarth Gusztáv, Sistema Astronomiae Aegyptiacae. Lipsiae. 1831. in 4. Praefat. p. X. — Bizonyos, hogy nem csak a betű hangok, hanem a muzsika is azon egy kutfőből erednek; de e kutfőt Seyffarth egyik munkájában sem találta ki; Unser Alphabeth, ein Abbild des Thierkreises, mit der Constellation der sieben Planeten, Leipzig. 1834. in 4. című könyvében a betűk föltalálását Noc patriarchának tulajdonítja, és egykoruaknak tartja a Zodiácussal; de a mostani zsidó betűk Pamphili Eusebius szerint in Chronico Olymp. 81. Esdrás találmánya a babyloni fogság után „ut Samaritanis non misceantur, literas Judaicas commutasse.“ — Mi igen hitelesen el tudnók mondani: hol, és honnan vette az ős világ a betű és muzsika hangokat, ha itt volna a helye. Tehát in-

kábbá a névtelen jegyző helyes írására fordítsunk figyelmet, mert magyarázói a kitában előforduló tulajdon neveket különféleképp olvassák.

A névtelen jegyző helyes írásának némely helyeiből, különösen a tulajdon nevek írásából világosan kitetszik: hogy a régi Magyarok a helyes írásban bizonyos szabályokat követtek, csak hogy a kereszténységgel a római betűket is elfogadván, a betűk származására, melyek minő hangból támadtak légyen, nem ügyeltek; minnek az eredménye lett, hogy magyar hangokra idegen betűket használván, ts. és tz. helyett váltva, hol c. hol ch. hol s. betűkkel éltek, holott a Magyaroknak nincsen c. betűje, mint már Bel Mátyás régen észre vevé,⁹⁾ s valóban a cs, és cz. hangoknak t-betű az alapja; Bopp Ferencz írja, *Vergleichende Grammatik*, III. Abth. S. 580. a t. betűről „ist das Grundlelement des Indischen tsch.“ mint: tscham, essen, enni; magyarban tsam-tsog, — tsam-og; mint álatos név tsam-tsa, jelenthetné a sertés száját, mert a disznó szokott evés közben tsamtsogni. De más keleti nyelvekben is a t. és s. egymást fölcserélő betűk „Cumque perpetua sit Regula, quod Hebr. Schin in lingua Chaldaica mutetur in Thav.“ Hyde Tamás cap. 20. p. 272. — És Kircher Athanáz, *Oedipi Aegyptiaci* Tom. I. p. 26. „Chaldaei vocabula ab S. incipientia, pronuntiabant, ut T.“ — Sigonius de *Nominibus Romanorum* cap. 3. Quintilianus Lib. 1. c. 7. Plutarch in *Quaest. Romanis* hitelesen megmutatták, hogy a c-betű egykor g-hangon ejtetett ki, ezért a régi magyar helyes írás is k-betű helyett használá. Az által, hogy most ts. és tz. helyett cs. és c. divatozik, a magyar helyes írás nem csak megnehezült, hanem tévesztő is annyira, hogy gyakran még a született Magyar sem tudja, ha járatlan a szó-nyomozásban, mikor éljen cs. mikor ts. vagy tz. betűkkel: szentség helyett szencséget, követség helyett kövecséget, költség helyett kölcséget, bontzolás helyett bonczolást, rontsolás helyett roncsolást, alatson helyett, alacsont sat. ír. Ezen kívül a gyök föltalálását is fölötte nehezíti, sőt lehetetlenné teszi; kétséget nem szenved, hogy a tsorda szó a tor-aurus névből származott; de ha csordát irok, rá nem jöhetnek a tor gyökre. Ekkép változnak a hangok, hogy a gyöknek különböző értelem adassék. Így változik jelentésben a gyök akkor is, midőn a hangzók fölcseréltetnek. „Ar, Er, Ir, Or, oder Ur ist dieselbe Wurzel, mond Hammer, Wien. Jahrb. IX. Bd. S. 39. denn, wie allen Kennern morgenländischer Sprachen zur Genüge bekannt ist, sind die Mit-

⁹⁾ De vetere Litteratura Hunno-Scythica, Exercitatio. Lipsiae. 1718. in 4. és in Prisco Rhetore a quorum Alphabeto exulat elementum c.

lauter das eigentliche Gerippe der Wörter, und die Selbstlauter nur das Fleisch und die Haut, welche dasselbe verschiedenartig bekleiden.“ — Mind a r o v o k, mind pedig az í r o k ígékben r. betű a gyök, mind a kettőben csak a hangzók változása okoz különböző értelmet. — Tehát csak a szó-elemezés irány adó a helyes írásban. Ezt jövődre szem előtt kell annak tartani, a ki a magyar helyes írást fogja alaposabban, mint mostanig történt, meghatározni. Azt tartják: hogy a gondosabb írók, s jobb szó-könyvek szerint kell írni. De az írói tekéntély nem biztos út, ez bezárja gondolkodók előtt az ajtót; az ész csak győző okoknak hódol, s nem írói akaratnak, sem tekintélynek: a szerint kell írni, mint a szó gyöke kívánja. — A gyök és hangok követése pedig szükséges nem csak a helyes írás meghatározására, hanem a szó származtatásra, alkalmas szók készítésére, s a magyar nyelv tudományos értelmére is.

Zavart okoz, az idegent pedig nyelvünk tanulásától s megkedvelésétől elrettenti a több nevek egybe huzása is, melyeket még a született magyar is akadozva olvas; e német utánzás merőben ellenkezik a kurtító s rövidítő eszmével: valamint az idegen szólás módok követése is, mint „A szegény földmivelőnek kevés reménye van az idén fáradtsága jutalmát arathatni“ fáradtsága jutalmának aratására helyett. Az ilyen servilis imitatio, s a magyarban egészen mást jelentő szavak idegen értelemre vonása, minő a l o v a g szó, n e m e s helyett, lasanként kifogja egészen a magyar nyelvet eredetiségéből vetkeztetni. —

„Szép dolog írással tamasztani félre hanyatló
Nyelvünket, s jelesebb gonddal emelni betsit:
Vajha tsak, a kik azon vannak, nem vétene abban
Buzgódo gondjok nagy tüze lángja miatt:
Hogy mikor eldültét szánván, felemelni akarják,
Botlott láboknak megtsuszamása nagyobb.“

Sándor István, Sok-félé. III. D. Győrött. 1795. in 8. 74. l.

A vakmerő újításokról mondja Révai Miklós egyik munkájában „Producunt multi praeterea insolita etiam vocabula, absona sui cerebri figmenta, desolatae linguae patriae totidem monstra foedisima.“ — És „Nihil deest linguae nostrae; nos illi defuimus, nos illi desumus. Culpam isti suam fateantur potius, qui sic ad augustias rediguntur: se, quae exprimenda poscuntur, Hungarice exprimere non scire sua negligentia; non vero linguae vitio et Hungarice non posse exprimi.“ Régi példákra mutatva, roszzsalja a s e r v i l i s i m i t a t i o t. „Res ipsae sunt ab illis expressae; non verba verbis reddita, ut quidam hodierni linguae nostrae egregii artifices

in seria cum exteris pugna, pueriliter factitant, et corrupte Hungarice“ sat. Mit mondana, ha élne, az egély szóra Hit helyett, s a miszerint-re? Egy rövid tudósításban öt miszerint-et olvastam meg hogy helyett! — Vagy a dönthetlen, hervathatlan, kitörülhetlen sat. újdón új szavakra: dönthet-etlen, hervadhat-at'an, kitörül-etlen helyett, mint nyelvünk szabásai kívánják. Az olvasók nagyobb száma, s a vizsgálódáshoz nem szokott fiatalság hódolefféle divatos rontásoknak, melyekre a magyar nyelvnek tövéből kiforgása elnem maradhat. — Olvasd: a névtelen jegyzőnek Teteu-etlen szavára a XXXVIII. fejezetre tett észrevételeinket. A régi magyarság eredetiebb; elmondhatni róla, a mit Mone Ferencz az ó német nyelvről mond: „Die alte teutsche Sprache ist in ihren Biegungen weit gebildeter, als die neue; daraus folgt: dass der Gedankengang des Volkes reiner, d. h. nicht durch fremdartige Bildung getrübt war, wie jetzt. Man dachte nationeller, dem ursprünglichen Volksgeiste, und seiner Bildung gemässer.“ —

Főntebb állítottam, hogy a névtelen jegyzőnek néhány helyéből kisugárzanak a régi magyar helyes írás szabályai, jelesen: hogy az u. betű ékezője volt az előtte álló hangzónak, mint: Bulsuu Bulcsú, Eleud Eléd, Euse Écse, Gelou Geló, Geula Gyéla, Menu-morout Mén-marót, Uund Ónd, Ousad Ócsad, Zoloucu Zolócu, Beuldu Béldu, Colgoucy Colgócy, Couroug Córógy, Emeud Eméd, Erdeu-elu Erdé-elu, ebből lett az Erdél; Esculeu Esculé, Ferteu Ferté, mint a fertelmes szó is igazolja; Geuru Géru, Heuyou Héjó, Humusou-er Humusó-ér, Miscoucy Miscócy, Nougrad Nógrád, Puruzlou Porozló, Souyou Sójó, Tekereu Tekeré, Teteu-etlen Teté-etlen, most Tetétlen; Ulcou Ulcó, Vereucea Verécea, Zecu-seu Zéc-cse, az az; Szék-cse, parva sedes.

Továbbá, hogy némely szók végeire rakott u. és ü. betűk a negyedik esetben rendesen v. betűre változtak, mint: hou hó, hovat vagy havat, lou ló lovat, tou tó tovat, vagy tavat, töu tő tövet, müu művet, kedü kedvet, nedü nedvet, redü redvet, odu odvat, falu falvat, elü elvet, nyelü nyelvet, ölü ölvet, hamu hamvat, oru orvot, daru darvat, szaru szarvat, örü örvet, künyü könyvet, könü lacrymae könvet, most, mivel lágyan ejtetik ki, könyet, hogy megkülönböztessék a könyv liber szótól. Köü követ, szöü szövet sat. Ha az idegen tanuló e régi helyes írásra figyelmeztetik, átfogja látni, hogy e nevek nem kivételek.

Többiben a névtelen jegyző helyes írása parlagos, mint a régieké; az s. betűt ime nevekben cs. helyett használja, mint: Bulcsú, Blunducs, Boroncs, Caducsa, Colcsói, Cacsu, Écse, Eculcsu, Emecsu (Emese), Gemelcsén, Geycsa, Loponcsu, Munkács,

Csac, Csepel, Csunád, Csoba, Csurungrad, Trucsun, Tulesvoa, Turesok, Ugocsa, Zeremcsu, Zobolesu. A Boesu és Brucsa nevek cs-vel irvák; ezekben pedig az s. betű megtartja eredeti hangját: Borsoa, Borsu, Borsod, Saroltu, Tosu, Saru, Saruuar, Sytua, Ystoros, Pest, Satur-holmu, és a nevek végén, A Besprém névben pedig sz.

Az sc. x, z. nála sz., mint: Curszán, Jósza, Pásztuh, Puruszló, Szemera, Szecesturey, Szeredőcy, Szerii locus, Turszol, Széc-cse, Szegu-holmu, Szepus, Szeremcsu, Szerep, Szobolesu, Szalócu, Szotmár, Szova, Szulta, Thonu-Szoba, Urszia. Ezekben pedig a z. megtartja az ő hangját: Mezes, Wazil, Zemlun, Zogea, Zombor, Zuard, Zubur, Zouolun.

A c. betű hol k. hol cz. mint: Bukna, Doboka, Kaducsa, Kolesoi, Kurszán, Kácsu, Kolgóczy, Kórógy, Ekulesu, Eskülő, Laborczy, Horka, Hulek, Velek, Ponuczca, Rákus, Rabuczca, Raczy, Surkusár, Szeredőczy, Tukota, Toksun, Topuczca, Turcsok, Urkun, Vereuczca, Waczil, Szék-cse, Szalóku.

Az *ψιλον*, vagy is a nem igazi i. hol u. mint: Budyn Budun, most Bodon, Gyoyg Gyógy=Diód. „Nam Y. et U. commercia inter se exercent.“ Turnebus Adrián, Adversarior, Lib, 27. cap. 21. Az Ypsilont, Gáza Tivadar görög író szerint, görögben is U. betűnek, nem pedig Ű-nek kell kimondani; ugyan ezt tanítja Lauren-begius is az ő Antiquariusában. — Hol i. mint: Beguey, Byhor, Colgóczy, Etyl, Hymus-uduor, Kemey, Ethey, Loborczy, Lucy portus, Thomoy, Miscóczy, Nyr, Raczy, Szeredőczy, Scythia, Cseszturey, Stumtey, Sylva, Sytua, Thyon, Ultra-sylvania, Zylloc. Hol j. mint: Boyta, Voyta, Heuyou, Peytu, Souyou, Voyos.

Lethenei János a Curzán tulajdon nevet Tsürszre, Mándi István pedig Tsörszre fordították, nyilván a Csörsz árka volt szemök előtt; a Csörsz fordítást Szabó Károly is elfogadta, noha Curzán Georgius Monachusnál szinte *χορροσανης*, Leo Grammaticusnál *χορροσανης*, Hepidánulnál Chusoles, Aventinusnál Lib. IV. Cussales, Pertznél SS. Tom. I. p. 54. in Codicib. Modoetien. et Veronen. 904-ik évről Chussal „Ungari in dolo ad convivium a Baugauriis vocati; Chussal, suique sequaces occisi sunt.“ A szent Gáli hoszabb Évkönyvek 902-dik évről „Agareni a Baioariis ad brandium vocati, ubi rex eorum Chussol occisus est, et alii quam plurimi cum eo.“ Az ilyen név elferdetések nem újságok a régi íróknál. Curzán névének semmi köze sincsen az ugy nevezett Csörsz Árkával, mely a zasti apátságnak 1067-dik év körül kelt alapító levelében csak pusztá Árok nevezet alatt fordul elő „magna fovea, que protensa usque ad Aruk-secguj tendit ad angulum parve Egur, et ad angulum Aruk.“

Ezt s egy más hasonló Árkot nevez a nép monda Csörsz, és Ördög Árkának; avar várak mavadványai, melyeket a német írók Hringe=Gyűrök vagy Györök castra név alatt emlitenek, név szerint Monachus Sangallensis in Gestis Karoli Magni, Lib. 2. c. 1. "Terra-Hunorum novem Circulis cingehatur." Pertz György megigazitásai szerint mindegyik Győr, Castrum, Circulus tiz német mélyföldet foglalt magában „Quamvis codices omnes, chronicon Urspergense, et Annalista Saxo XX. miliaria Teutonica legant, X. tamen restitui, úgy mond: primum, quod ea XL. Italicis aequales sint; tum, quod castrum Turicum a Constantia non XX. sed X. circiter miliaribus distet (a szent-gáli szerzetes e két varas közt levő távolságra hivatkozik (tum vero, quod Avarorum terra, si circulus quisque XX. ab altero miliaribus distare diceretur, ad minimum CCCLX. miliaria Germanica in latum porrecta, totum spatium inter Anesum fluvium, et mare Caspium complexa esset; quod non ita se habuisse, inter omnes constat. Contra CLXXX. circiter miliaria Germanica inter Anesum et Danapri ostium numerantur. Primus circulus ad fluvium Cambum et montem Comagenum, decimus (igy) ultra Tizam fluvium situs, Transylvaniae montibus propinguus, vel inter eos constructus fuisse videtur. Munitionum harum reliquias hodieque extare, non inverisimile est, quam in rem, quum anno 1821. Pesthini inquirerem ab Hungarorum doctissimo V. Cl. Stephano Horvath, nihil eiusmodi hucusque sibi cognitum, responsum tuli.“ —

Azt tartom, hogy a Nógrád megyei Hárs, vagy Aranyhegyen, s egyebütt lelt régiségek, mind Avar maradványok, melyeket ott rejtettek-el, midőn Pipinus, nagy Károly fia a Duna bal parton fekvő Györöket szét hányatta. IV. Ekkehard írja a Sz. Gáli Esetekben „Ad has ergo munitiones per ducentos, et eo amplius annos, qualescunque omnium Occidentalium divitias congregantes, — Porro, praedam in Pannonia repertam, per episcopia, vel monasteria, liberalissima divisione (nagy Károly) distribuit.“ — És — „noverint, qui volunt, adhuc Hunos, et Bulgares, et plures alias immanissimas gentes intactas et integras, iter ad Graeciam terrestre negare. Quas tamen postea bellicosissimus Karolus vel terrae coaequavit, ut omne Sclavorum genus, et Bulgarum; vel penitus eradicavit, ut ferreorum adamantinorumve progeniem et nomen Hunorum.“ — Már a hódítás is természet ellen törekvés: de még is emberségesebb, mint az irtó háború.

A Csörsz, nevezet tehát szemlélatomást ellenkezik a Kurzán nevével, ideje-korával, s a történettel. Ez egy intés, mily keveset építhet a történet vizsgáló a mindent elferdítő népmondán. A Csörsz

név alig ha nem a Győr szó elrontása; Győrös, Castrensis, egy oly régi magyar szó, mint Szolga Győr: született helyemen is Komárom vármegyében, létez Györök-homoka nevű dűlő, arena castrensium.

A mi a névtelen jegyző Geographiáját illeti, ez, a mennyiben a régi nevek nem változtak, és kitalálhatók, melyek emlékezetét az idő viszontagságai korunkig meg kimélték, tökéletesen megegyez a mostanival; én Görög-Kerekes, Schedius Lajos, és Blaschnek Sámuel 1847-dik évi földképével hasonlítottam össze. Volt kezemben egy Hydrographische Carte der Oesterreichischen Monarchie című földkép is. —

Irtam Budán Halottak napján 1860-dik esztendőben.

Podhradczky József, m. k.

az előnyezett m. k. u. Kamarának nyugalmazott
számvevő tisztje.

T a r t a l o m

a névtelen Jegyző ajánló Levele észrevételekkel.

K ö n y v é n e k F e j e z e t e i .

Szinte észrevételekkel.

- I. Scythiáról.
- II. A Hungarus nevezetről.
- III. Almus első vezérről.
- IV. Almus vezérről.
- V. Almus (Árpád) vezér elválasztásáról.
- VI. Az Esküvésökről.
- VII. Kijövetelökről.
- VIII. Rutheniáról.
- IX. A vezér és Oroszok közt lett frigyről.
- X. A hét Kún vezérről.
- XI. Lodomér és Gács országok városairól.
- XII. Mikép jöttek Pannóniába.
- XIII. Hung várról.
- XIV. Árpád vezérről.
- XV. Komárom váráról.
- XVI. Turzol hegyről.
- XVII. Szerencsről.
- XVIII. Borsodról.
- XIX. A Byhori vezérről.
- XX. Mikep küldettek Byhor ellen.
- XXI. Zobolsúró.
- XXII. A Nyírségről.
- XXIII. Tosu Zobolsu és Tuhutu győzedelmeiről.
- XXIV. Az Erdő elvi földről.
- XXV. Tuhut ildomosságáról.
- XXVI. Mikép mentek Geló ellen.
- XXVII. Geló haláláról.
- XXVIII. Mén-Marót vezérről.
- XXIX. Viszsa tértökről.
- XXX. Szalán vezérről.

- XXXI. A Szeremesi ki-indulásról.
 XXXII. Őrs úr váráról, és az Eger vízről.
 XXXIII. Nógrád, és Nyitra váráról.
 XXXIV. A Garan vízről, és Bars várról.
 XXXV. Nyitra várról.
 XXXVI. A vezérek által kiküldött kémekről.
 XXXVII. Árpád vezérei harcáról.
 XXXVIII. A Görögök és Bulgarok hadakozásáról.
 XXXIX. Szalánnak Árpád ellen indulásáról.
 XL. Árpád vezér győzedelméről.
 XLI. Árpád kiindulásáról.
 XLII. A Bulgar vezér követeiről.
 XLIII. Zágráb, Pozsega és Valkó-várról.
 XLIV. A Duna Szigetjéről.
 XLV. A Bulgarok és Maczedonok polgáraitól.
 XLVI. A Magyar Révről.
 XLVII. Pannónia földéről.
 XLVIII. Beszprém várról.
 XLIX. Vas várról.
 L. Pannónia földulásáról.
 LI. Mén Marót vezérről.
 LII. Usubúrol és Velukról.
 LIII. Zulta vezér öröködéséről,
 LIV. Lotharingia, Alemannia, és Frankia földulásáról.
 LV. Lél és Bulesú haláláról.
 LVI. Atho király ellenségeiről.
 LVII. Az Ország határainak vetéséről.
-

„Fortia facta Patrum, series longissima rerum,
Per tot ducta Viros, antiqua ab origine Gentis.“

Virgilius Aen. Libr. I. v. 641—642.

Észrevételek

a névtelen jegyző ajánló levelére.

Mely a bécsi császári könyvtárban levő Kitából könyomatban közlött másolat szerint ekkép hangzik „Pdictus magister ac quondam bone memorie gloriosissimi bele regis hungarie notarius. N. suo dilectissimo amico viro venerabili et arte literalis scientie imbuto, salutem et sue petitionis effectum.“ — Anonymi Belae Regis Notarii De Gestis Hungarorum Liber. Textum ad fidem Codicis membranacei Bibliothecae Caesarcae Vindobonensis recensuit, Prolegomena et Indices addidit Stephanus Ladislaus Endlicher, Hungarus Posoniensis. Viennae. MDCCCXXVII. in 8. Azt mondja a tudós kiadó, hogy a Kita első lapja tisztán hagyatott, mert a másoló, korának szokása szerint, arra akará a munka címét cizfrán lefesteni, mi azonban elmaradt.

Endlicher észrevételét helyben hagyni kell, mert a Kitában „Pdictus magister“ szavak után nyomban a veres betűkkel írott „incipit prologus in gesta hungarorum“ következik; az után Perger János tanítja Bevezetésében a Diplomatikába. Pesten. 1821. in 8. I. R. 137. l. hogy „igen régi kéz-íratokat láthatni, melyek a pontozást nem esmérík (nekem egy ily oklevél is volt kezemben) hanem azok helyett a szavak különben egymásba ragadva szemléltetnek.“ Az ajánló levél tehát nem csonka, elejkezetéből egy árva betű sem hiányzik, hanem a könyv címe, mely a tisztán maradt lapra lett volna írandó. Mit már Kollár Ádám vitatott in Petri Lambecii Commentariorum Lib. I. Vindobon. 1766. fol. col. 686. „Prologi, quem praemisit (a névtelen jegyző) initium hoc est: Pdictus magister“ etc. Prima huius exordii verba Schwandtnerus excerpst. „Praedictus Magister“ etc., qui turpis error in absurda omnino commenta Belium praecipitem dedit.“ — E című könyvben „Scriptores Rerum Hungaricarum veteres et genuini, cum amplissima praefatione Matthiae Belii, cura et studio Joannis Georgii Schwandtneri, Austriaci Stadelkirchensis, impensis Joannis Pauli Kraus, Bibliopolae Vindobonensis, Lipsiae. 1746. in

fol. — Kollár Ádám szinte a bécsi cs. könyvtár őrije volt, jól megtekinté a kezénél lévő Kitát; ő tehát hiteles tanu. Ítéletét az éles eszű Cornides Dániel is jóvá hagyta „Danielis Cornides Vindiciae Anonymi Belae Regis Notarii. Editae, auctae a J. Christiano Engel. Budae. 1802.“ in 4. — Schwandtner, minthogy a P elő-betű után pontszúrás nincsen, a tulajdon név elő-betűjét egynek vette a „dictus“ ige-névvel, és Praedictusnak olvasta. Holott az Elő-betűk, vagy is Siglák a magyar Diplomatikában már I. Endre király uralkodásától divatoztak. Perger János, Bevezetés a Diplomatikába. I. R. 121. l. b.) jegyzékben. E szokást a magyar Cancellária, melynek egyénei egyházi férjfiakból állott, a római curiától tanulta. III-dik Innocentius pápának levelei, melyek Rómában 1543-ban bocsájtattak közre, tele vagynak Előbetűzésekkel, mond Perger, úgy annyira, hogy azokból hatszáz Előbetűzésnek példányait könnyen kilehet szedegetni. Mindazáltal Szabó Károly, noha Endlicher kiadását használta, még is megtartotta a hibás „Megnevezett Mester“ olvasást.

A P. elő-betűt Cornides Dániel „Benedictus Magister“ Kollár Ádám Péter aradi prépostnak, Pray György Péter pozsonyi prépostnak, Katona István Péter ó-budai prépostnak, Schwandtner Márton Pál erdéli püspöknek, Engel Keresztény Pál győri püspöknek, vagy Pál demesi prépostnak, Enes György Vilcina Péternek, Fejér György pedig, Petrus-nak olvasták győző ok nélkül; mert a névtelen jegyző magát csak Notarius-nak nevezi. Egy jeles tekintély szerint pedig, mert ő is csonkának tartja a Kitát, névtelen jegyzőnk Mátyás, egykor zagrabi nagy prépost, IV. Bélának mint ifjabbik királynak, de utóbb is, Cancelláriusa, 1238-ban váci püspök, 1239-ben választott esztergami érsek, aki az 1241-ki ütközetben esett el Muhinál a haza védelmében. De Mátyás nem volt „Magister.“ Monumenta Hungariae Historica, Okmány Tár. VII K. 270. l. mondja IV. Béla ifjabbik király némely 1230-ik évi levelében. „Datum per manus Mathie, Zagrabiensis Prepositi, et nostre aule Cancellarii.“ Praynál pedig „Hierarchiae P. 2. p. 281—283. 1233-dik évi adomány levelét e záradékkal végzi „Datum per manus Mathiae Zagrabiensis Praepositi aulae nostrae cancellarii.“ Előző Perger Jánosnál is, Bevezetés a Diplomatikába. III. R. 204. l. a Cancelláriusok sorában 1229-dik évről „Mathias Praep. Zagrab. Cancell. Belae Primogeniti Regis“ és 1236-dik évről „Mathias Praepos. Zagrab. Cancell.“ mindenütt „Magister“ cím nélkül; holott e cím mindegyik fő, vagy al cancellárius nevével, a ki csak viselte, kivan téve. Az után a névtelen jegyző, mint alább fogjuk hitelesen elmondani, nem is volt cancellárius, hanem notárius.

A „dictus“ ige-névről gedig ezt állítja Fejér György: hogy a historiai, vagy diplomatikai kútfőkben se Petrus, se Paulus nem találattik „dictus Magister“ czímmel. Ebben tévedett, mert még 1322-ki oklevélben Cod. Dipl. VIII., 2, 357. „Magister dictus Churba familiaris aulae nostrae parvulus“ (apród) olvastatik. Praynál pedig Hierar. P. 1. p. 93. 'Sigmund királynak némely 1398-dik évi oklevélében „Stephanus dictus Urdungh“ a „dictus“ ige-név tehát közép korban nem volt szokatlan. Névtelen jegyzőnk azért élt „dictus“ ige-névvel, mert az ő korában még nem léteztek vezeték nevek, kiki magát az oklevelekben azon nemzetségből valónak vallotta s íratta, melyből származott „de Genere“ — de történet írásban erre nem volt szüksége, hanem csak a czímre, melyet épen akkor viselt, midőn írt. A XIII. században virágzott Kézai Simon már vezeték nevét is kitette „Magister Simon de Keza.“

A „Magister“ cím közép korban is sok értelmű szó volt, többi között jelentett előljárót, mint „Magister Capellae Regiae“ III. István király 1162-dik évi levelében Perger Jánosnál, Bevezetés a Diplomatikába, III. R. az okleveles gyűjteményben 220—221. l. „per Notarium Bricenum scribi, ac per Sudam (Csudam) capelle mee magistrum Sigillo regali muniri-precepimus.“ Ugyan ily főnök Fejér Györgynél, Cod. Dipl. IV, 3, 158. némely 1263-ki oklevélben a „Comes Cancellariae Dominae Reginae.“ — IX., 1, 780. olvastatik 1350-dik évről „Comes fluvii Raba, vulgo Vam-nagy (Vám nagy) dictus.“ — IV, 3, 547. „Cum Siculi de Wagh olim per Comitem suum fuissent plurimum aggravati.“ — A Comes szó jelent tovább bírót; mert hajdan a nemzetségek fejein kívül, minden főnök, és úr bírója volt alattavalóinak. Ez az úri Szék eredete; a kalocsai Érsek is „loci eiusdem Comes perpetuus“ az oklevelekben. — A IV-dik században élt Festus szerint Magister annyi, mint: Doctor Artium. „Magistri sunt, pagorum, societatum, vicorum, collegiorum, equitum, ludorum praeterea, et conviviorum: denique doctores artium, quorum dignitas Magistrerium, non Magistratus.“ Ugyan ezt állítja du Fresne Károly is „Magistri, qui vulgo Doctores in Theologia, vel alia Facultate.“ — És Struvius, in Conpore Juris publ. Imp. Rom. Germ. Jenae. 1738. in 4. p. 443. „Primis quidem temporibus (in academiis) noti saltem erant Magistri, quod nomen illis dabatur, qui doctrina, et praestantissimarum rerum scientia reliquis antecellebant.“ Nem különben Sz. Gellérd püspök élet-írója Sancti Gerardi Episcopi Chanadiensis Scripta et Acta, opera et studio Ignatii Comitis de Batthyian Episcopi Transylvaniae. Albo Carolinae. 1790. in 4. a ki p. 306. ekkép beszélteti a velenczei Sz. György monosto-

rának apáturát „Quadam die cum Abbas suus Gwillermus conventui interesset, dixit: Fratres karissimi, necesse est, ut ex vobis aliquos, quos inveneritis aptiores pro adipiscendo fructu scientie, ad studium transmittamus, ne Ordo Patris nostri Sancti Benedicti in Scientiis liberalibus detrimentum patiatur. Placuit autem verbum fratribus, et constituerunt Gerhardum, et Sirdianum, quos, datis expensarum necessariis, Bononiam transmiserunt, ubi notabiliter, egregieque in Scientiis Grammaticæ, Philosophie, Musice et Decreti, omniumque liberarum Scientiarum artibus instructi, quinto tandem anno recovatisunt, ipsarum scientiarum libros secum apportantes.“ — E tudományokra nézve nevezi az élet-író Sz. Gellérdet p. 351. Mesternek „Erat enim virgo, Doctor decretorum, Magister sacre Theologie“ — Doctor decretorum, az az: egyházi törvény tudor; mert a bononiai iskolákban csak XII. század közepén Irnerius kezdő a polgári törvényeket tanítani. Ezeknek tanulásában állott XI. száradban a tudományosság. —

XII. századbéli tanulmányozásról pedig ezeket olvassuk Hoffmann Jakab közönséges Lexiconában: hogy II. Lotharius német császár alatt (Reusner Miklós idővetése szerint: 1125—1138) kezdtek volna a Doctor és Magister címeket akkép egymástól megkülönböztetni: hogy az egyházi, s polgári törvény-tudókat Doctoroknak: a hit, és szép-művészet tanárait pedig Magistereknek hívák: tehát épen úgy, mint Sz. Gellérd élet-írója beszéli, a ki Sz. László magyar király idejében írt, midőn Sz. István, Sz. Imre, és Sz. Gellérd püspök testeik oltárookra fölemeltettek, az az: Szentekké kikiáltattak. Névtelen jegyzőnk is épen ez értelemben írta és nevezte magát Mesternek. Annyi bizonyos, hogy nálunk a szép művek tudói még XV. században is Mestereknek hivattak s neveztek. Ranzan Péter Ferdinand nápolyi királynak Hunyadi Mátyás udvarában követe, Bakacs Ferencz ó-budai káptalan prépostját, magyarországi leírásában Ind. II. az itteni szokás szerint, Mesternek nevezi. „In illavestri Buda-basilica quædam est ædificiis, opereque, atque artificiiis superba — Præest ei Præposituræ titulo Franciscus cognomento Mester, natione Hungarus, qui bonarum Artium, et humanitatis præsertim, callet notitiam, ideoque, et in soluta oratione, et componendis carminibus, eius est elegans ingenium.“

A névtelen jegyző született magyar, tehát előkelő nemes ágból való volt; mert a magyar, ha csak valami vétségért szolgáltatásra nem vettetett, mind nemes volt, mint azon egy törzs és gyökér ága és sarjadéka „cum unus pater, et una mater omnes Hungaros

procreaverit, quomodo unus nobilis, alter ignobilis dicetur, nisi victus, per tales casus communis haberetur.“ Kézai Simon Lib. 1. c. 2. Nemes, az az: szabad „Gens ingenua et libera“ a magyar nemzet, böles Leo görög császár Tacticájában is: az ily állapatu ember Cicerónál in Somnio Scipionis 3. Civis, az ország pedig Civitas „concilia, coetusque hominum iure sociati Civitates appellantur.“ Sz. István király is ily értelemben vette a Civitas szót I. törvény könyve 6-ik fejezetében „Roma vero usque hodie esset ancilla; nisi Aeneas ipsam fecisset liberam,“ — Régi világban ez állapot nevezteték Civilisátionak, az az: miveltségnek, és semmi egyéb, mert ez al-világ a föl-világ képe imez elv szerint: Mikép az égen: úgy itt a földön is. Minek okáért „Nihil-illi principi deo, qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius, quam concilia, coetusque hominum iure sociati, quae civitates appellantur,“ Macrobius in Somn. Scipion. L. 1, c. 8. S ekkép folytatja magyarázatát „Illa autem definitione quid pressius potest esse, quid cantius de nomine civitatum: Quam concilia, inquit, coetusque hominum iure sociati, quae civitates appellantur. Nam et servilis quondam et gladiatoria manus concilia hominum et coetus fuerunt: sed non iure sociati. Illa autem sola iusta est multitudo, cuius universitas in legum consentit obsequium.“ Az az: csak az civilizált nemzet, mely Isten, és Haza törvényei szerint él; vagy mint Apuleius in Floridis írja „Sed Philosophia (Religio) me docuit: non tantum beneficum amare; sed etiam maleficum-magisque iudicio impertire, quam commodo inservire: et quod in commune expediat, malle, quam quod mihi.“ Tehát csak törvényes állapotban fejlődhet ki a Cultura; ha a miveltség iparban, mesterség és földmívelésben állana, úgy a Culturát minden nemzettől meg kellene tagadni, mivel hajdan más nemzetek sem lelék kedvöket a száraz műhelyekben és boltokban. Atyáink még az 1722-ki ország gyűlésen is oda nyilatkoztak: Mechanicis vero, cum nulla habeant merita in Coronam et Regem, aut Rempublicam, et solummodo avaritiae incumbant, Armales non concedantur.“ Régibb időkben is így gondolkodott a világ „Mercatores ob id solum, ut ditescant, venalium rerum dediti studiis, pristina duplicent tributa: Pauperes vero, qui de mercato vivunt, persoluta tributa persolvant.“ Batthyani Ignác Leg. Eccl. Tom. II. p. 202. — Igen elmennek tehát az igazság mellől, a kik a magyar nemzet műveltségét a jövevény várasiaktól, és hozzánk költözött idegenektől költsönözik, kikben már Cicero sem látott műveltséget „nec enim quidquam ingenuum potest habere officina.“ Okát Demosthenesnél pro Phormione találjuk följegyezve „Est autem in

mercatu, et inter homines pecuniarum quaestum facientes, eundem industrium videri et probum esse, ingens miraculum.“ És Xenophon Memorabilium Lib. 5. de administratione domestica. „Nam, quae artes infimae notae sunt, et appellantur sordidae, infames sunt, et merito in Civitatibus non magni fiunt.“ Más nemzetek sem ítélték különben „Nobilis mercaturam exercens, nobilitatem amittit.“ Knipschild Fülöp, Tractatus Politico-Historico-Juridicus, de Juribus et Privilegiis Civitatum Imperialium. Ulmae Svevorum. 1657, in fol. És Tholosanus Péter, Syntagma Juris universi pene omnium gentium. Francof. ad Moenum. 1611. fol. „Et generaliter indigna, et a probis honestisque viris semper aliena visa est negotiatio, quae lucri causa exercetur. Et proinde lex negotiatores hosce summovit ab officiis provincialibus — a militiae sacramento — ab omni fere dignitate.“ Külföldön is a nemesség kötelessége, törvényes, az az: jámbor életen kívül, haza védelme volt, mint 1715-ig nálunk „Nullis quaesturis, aut vulgaribus artibus dediti, sola Militia Nobilitatem definierunt“ Verböczy István in Praefat. és P. 1. tit. 4. „Vera Nobilitas usu, disciplinaque militari, ac ceteris animi corporisque dotibus acquiritur.“ Igen sokat tartott a magyar nemesség a becsültre, mint a törvény könyvünk végén olvasható „Processus Causarum Militaris Curiae, in facto Honoris usu receptae“ igazolja, Jámborsága tökéletes is lehetett, mert a régi magyar ima sat. könyvekben még Krisztus is nemes Jézus: anyja pedig nemes Mária. A Nemes szó tehát magában foglalja mind azt, a mi szép, jó és magasztos. — Az elmúlt dolgokát a kor gondolkodása szerint kell fölfogni és megítélni, csak ez úton juthat az olvasó közönség az igazság ösvényére és értelmére. A jelenkor vitézség, és tökéletes erkölcs helyett, többnyire a kényelmet tartja és nevezi műveltségnek, holott ez nem Civilisatio, hanem Industria, ipar; ennek is meg van az ő haszna és becsé: de az igazi Civilisatio csupán és egyedül tökéletes, istenes életben, jámborságban áll; ez az élet célja, és semmi egyéb; a kényelműséget szerző ipar csak addig dicséretes, míg ezzel egybefér. „Finem esse, Deo similem fieri“ taníták az avatott régi pogányok; Plátó is Lib. 9. de Legib. kárhoztatja azokat, a kik a mulandó gazdagságot nagyobbra becsülik a lelki tökéletességnél, kivált ha még csalással is jár; „tam Graeci, quam Barbari Divitias, cum tertium Bonorum teneant locum, in primo ponunt: atque hac sententia, se ipsos, simul et posteros perdunt. Optime sane, et pulcherrime viveremus, si vera de Divitiis sententia ubique praedicaretur, ea est: Quod Divitiae Corporis gratia sint: Corpus autem Animi gratia. Quare, cum Bona ea sint, quorum gratia possidendae

Divitiae sunt, tertium gradum, post Virtutem Animi, Corporisque tenebunt. Haec ergo ratio nos, tamquam Magistra, docebit, non oportere hominem, qui felix sit futurus, Divitias quomodocunque, sed cum iustitia et temperantia quaerere.

Névtelen jegyzőnk nemes származását bizonyítja nem csak az, hogy pap volt, hanem az is, hogy tudós s művelt férjfiu voltára, korának szokása szerint, deákul írt. Közép-korban, míg a rabszolgaság tartott, nemtelen nem lehetett pap, következőleg iskolákba sem járhatott „Qui originali (született) aut alicuius conditione (magára vállalt kötelesség, szolgálat) obligati sunt, non debent ab episcopis ordinari, nisi forte eorum petitio, aut voluntas accesserit, qui aliquid sibi in eos vendicant potestatis. Debet enim esse immunis ab aliis, qui divinae militiae fuerit adgregandus.“ Capitul. Lib. 4. c. 128, — Nálunk is a XII. századbéli egyházi gyűlés, mely Lőrincz esztergami érseknek tulajdonítatik, ezeket rendelé „Nullius servus, clericus ordinetur, nisi antea dominus eius plenam sibi dederit libertatem.“ És „Si quis alterius servum, vel servientem talem, qui domino suo, sine ipsius voluntate, alienari non potest, vel quemlibet de civili populo (vár jobb-ágak) litteras docuerit, seu clericum fecerit absque conscientia et confessione Domini sui; ipsum redimat, et insuper quinquaginta pensas persolvat.“ — Koller Josephus, Hist. Episcopat. V. Eccles. Tom. 1. Posen. 1782. in 4. Append. 2. p. 384—366. — Miután a városok fölszabadultak, ezek is Civitas nevet nyertek; ezért parancsolják a régi Capitulárék „Ult episcopi sint in Civitatibus, non in villis, vel in agris“ Synodus Vernensis sub Pipino, a. 755. Capitul. Lib. 1, c. 17. mert a falukon köteles jobb-ágak laktak uraik szolgálatára.

Holtanult légyen a névtelen jegyző, nem tudatik; de rendes lakása, mint királyi jegyzőnek, Székes-Fehér-Várott volt; mert IX. Gergely pápának 1240-ben kelt levele szerint Cod. Dipl. IV, 1, 180. a magyar Cancellária még IV. Béla király idejében is az ottani káptalan szerben létezett „quod Michael (fehérvári prépost) Cancellariam carissimi in Christo filii nostri, illustris regis Ungariae, ad eandem Ecclesiam pertinentem, alienare praesumpsit; iuramenti, de conservandis iuribus et libertatibus eius praestiti temerator.“¹⁰⁾ — Ott őrzettek a királyi könyvek is, Libri Regii,

¹⁰⁾ A királyné aszszonyoké pedig Beszprémben „Wesprimiensis Ecclesia, prae ceteris regni Ecclesiis privilegii praerogativa meruit obtinere regalem Celsitudinem Diademate insignire: sic et ipsarum Aulae Cancellaria annexa sibi realiter et possessa hactenus inconcussa, cum quingentarum marcarum salario de reginalibus solvendo redditibus annuatim, ob tam solemnem officii consentaneam et benemeritam repensionem, gaudere debeat et perpetuo gratulari.“ Cod. Dipl. IV, 3, 501.

melyek még XIV. században Sz. István király Legendájának nevezettek:

„Excellentissimo Domino ipsorum, Domino Ludovico, Dei Gratia Inclyto Regi Hungariae, Albensis Ecclesiae Capitulum orationes in Domino, cum perpetua fidelitate. Literas Sublimitatis Vestrae, annulari sigillo vestro consignatas, omni, qua decuit, reverentia, recepimus in haec verba: Ludovicus suis discretis viris Capitulo Ecclesiae Albensis salutem et gratiam. Fidelitati vestrae firmiter praecipiendo mandamus: quatenus in Legenda Sancti Regis Stephani hoc, in quantis locis in Regno nostro Nobiles Jobagiones et populi Castri Cracō vocati residentiam facere debent, et in quali Libertate existunt, requirere debeatis; et prout rescieritis, nobis per exhibitorem praesentium ad fidelitatem vestram, in literis vestris nunciare debeatis. Datum Budae Sabbatho proximo ante quindenae Sancti Michaelis Archangeli, Anno Domini Millesimo Tercentesimo Quadragesimo Nono. Nos igitur praecepto Vestrae Sublimitatis libenter obtemperassemus, ut tenemur de iure et de facto, libertatem Jobagionum et populorum praedicti Castri Craco vocati in Legenda Sancti Regis Stephani contentam pro eisdem Jobagionibus et populis libenter quaesivissemus, et inventam in nostris literis Vestrae Maiestati transmissemus, sed dictam Legendam Serenissimus Princeps Genitor Vester Dominus Karulus, eadem Gratia quondam Inclytus Rex Hungariae, pia et felicitis recordationis, ad scitum omnium nostrorum, tempore Johannis quondam Custodis, de Sacristia interiori excipiendo, ad Wysegrad fecit deportari, ideo eandem requirere non valuimus. Datum feria VI. proxima post Festum Undecim Millia Virginum, Anno Domini supradicto.“ — Vita S. Stephani Hungariae Proto-Regis Auctore Hartvico de Ortenburg Ratisbonensi Episcopo, quam e Seculi XII. Codice membranaceo, cum Auctoris Biographia edidit, criticis notis illustravit, et praefatus est Josephus Podhradczky. Budae. 1836. in 8. p. XXV—XXVI.

Ez oklevélből azt tanuljuk, hogy Sz. István király idejében a magyar dolgok és történelem már írásba foglaltattak; ez előtt a történet nálunk is, mint más népeknél, hős mondák és vitéz énekekből állott: ezekből készült az ország Krónikája, melyre Toldy Ferencznél a carthausi névtelen magyar szentek Legendái írója, Pest. 1859. in 12. a 9—10. l. nyilván hivatkozik „úgy, mint az ország krónikájában találjuk.“ A Konikákból pedig Boufin Antal Decadesei; az 1494—1495-dik évi Számadások szerint Engel Kereszténynél, Allgemeine Welthistorie, XLIX. Theil, Halle. 1797.

in 4. a 122. l. „Pargamentum emptum est pro Historia Hungarorum 2 f. — 169. l. 1495-ki augusztus 8. „pro Pargamento pro cronica hungarorum scribenda d. s. 8. f. — 94. l. Scriptori Cronice Hungarorum, famulo videlicet Domini Anthonii Bonfyn datus est 1. f.“

Constantinus Porphyrogenneta görög császár ugyan emlékeztetben hagyta a Konstantinápolyi udvar szertartásairól írott könyvében, hogy ő levelezett a magyar nagy hercegekkel „A Török hercegekhez küldetik két solidust érő arany-pecsétes levél ime czímmel: Constantin és Román Krisztus szerető római császároknak levelők a Török hercegekhez.“ De hogy ők írott történetet hoztak volna magokkal e hazába, hitelesen állítani nem merjük; mert pogányságban az országok bel szerkezete valással levén szoros öszveköttetésben, minden nemzet tudta az ő eredetét s ős történetét: vitéz tetteit pedig hős mondák és dalok örökítették, melyeket atyáink csak kereszténységben kezdék leíratni, mint a német nagy nemzet, melyről Pertz György Legum Tomo I. p. 53—67, és Scriptorum Tomo I. beszéli: „Annalium apud maiores nostros origo, sicut omne fere scribendi genus, a christianae inter eos doctrinae initiis deducitur. Runarum (Rovás) usum antiquissimum esse, fateamur licet, communiter eas utilitati inservisse, nedum historiae conscribendae adhibitas esse, ignoramus. Indigenae religionis sacra ad cursum solis et lunae fallere nescium peragebantur; praecepta memoriae tradita, nullam literarum opem desiderabant.“ A mit e sorokban a derék Pertz állított, azt előtte már Tacitus de Moribus Germanorum Cap. 2. a Dairól elmondotta „unum memoriae, et annalium genus.“ És Cap. 19. initio „Literarum secreta viros pariter ac feminas ignorare“ t. i. a köz-nép, mert papjaik írástudók voltak. Szárnyalt hír után Cap. 3 fine pedig ezeket írja „monumenta et tumulos quosdam, Graecis literis inscriptos, in confinio Germaniae, Raetiaeque adhuc (az ő korában) extare.“ — Strabo Lib. 3. de Turdetanis Hispaniae populis „Antiquitatis monumenta habent conscripta, úgy mond: ac poemata, et metris inclusas leges sex millium carminum“ E szokásuk volt a Gothoknak is „Id priscis eorum carminibus, pene historico ritu, recolitur.“ Jornandes. Nálunk, ha voltak is efféle írott könyvek, azokat, s mind azt, a mi pogány hitre emlékeztetett, a magyar Mythologia kárával megsemmisítették; a fönt érintett egyházi gyűlés még a XII. század elején is tiltakozott „Ut nullus aliquid de ritu gentilitatis observet, qui vero fecerit, si de maioribus est, XI. dies districtae peniteat, si autem de minoribus, VII. dies cum plagiis.“

Ha mi tudatni való volt, azt a káltók ország szerte hirdették: a törvények pedig könyv nélkül, hihetőleg szinte versekben tanítat-

tak, mint egyebütt. „Antequam ergo baptisati fuissent Hungari et effecti Christiani, sub tali voce praecones in castris ad exercitum Hungaros adunabant. Vox Dei et populi Hungarici; quod die tali unus quisque armatus in tali loco praecise debeat comparere, communitatis (gyűlés) concilium, praeceptumque auditurus. Quicumque ergo edictum contempsisset, praetendere non valens rationem, lex Scitica per medium cultro huiusmodi detruncabat, vel exponi in caussas desperatas, aut detrudi in communium servitutem“ Kézai Simon Lib. I. c. 2. Ez ősi szokást Schweigerd A. C. Bellona, Militär-Kalendarisches Jahrbuch für 1857. Erster Jahrgang. Troppau. 1857. in 8. S. 144—145 „Kriegserklärung bei den alten Magyaren“ fölrás alatt, ekkép közli „Diese war merkwürdig und ganz dem Charakter dieser tapferen, aber wenig gebildeten (?) Nation angemessen (nyilván nem olvasta Liviust Lib. 1. „ut Fetialis Hastam ferratam, aut sanguineam praecustam ad fines eorum ferret.“) Ein Herold in blutigem Mantel, ein blutiges Schwert in der Faust, zog durch's Land. Wo man ihn kommen sah, sammelte sich das Volk mit dem Ausrufe „Hallyunk, Hallyunk, Vene!“ (igy.) worauf tiefes Schweigen folgte. Der Herold rief hierauf mit lauter Stimme „Die Stimme des Gottes der Ungarn, dass Jeder gewaffnet erscheine, sonst ist er in der Mitte des Leibes zu zerschneiden, oder in ewige Sklaverei zu bringen.“ — Zum Schlusz brach das ganze Volk in einem Ausruf auf, der Aneiferung zum Krieg enthielt. — Von einem ungarischen Herolde existirt eine Abbildung in Kupfer, in der Grösze eines Quartblattes von Adam Ritter von Bartsch gestochen.“ — Véres Kardról, minőt Wesselényi Ferencz nádor még 1663-ban is körlevelében lefestve küldött a vármegyékre, Oláh Miklós is tud valomit: „Nostra quoque tempestate (az az 1536-ban, midőn ezeit Magyar orszag leírásában meg említette) haec circumlatio ensis, vel pali, cruore aspersi, observatur, dum hostis quispiam externus. Hungariam invadit, et Hungari subitaneum militem conscribere volunt.“ De a véres palástról mélyen halgat a magyar történelem. Szolgaságra vettetésről példát olvashatni a Toldy Ferencz által kiadott posonyi Krónikában, Chronicon Hungarum Posoniense c Cod. MS. chartaceo Capituli Poson. nunc primum editum. Budae. 1852. in fol. Lib. II. Cap. I. §. 12, p. 24—25. „Accidit autem temporibus Toxon: hungarorum exercitus versus Galliam ascendisse, qui in reditu, Reno transmeato, divisi sunt in tres partes: due sine honore, una cum honore, in Hungariam descendit. Quas duas partes dux Saxonie, sine septem, hungaros omnes interfecit: septem autem ex ipsis reservatis, amputatis auribus, misit in pan-

noniam. Ite, inquit, ad vestros hungaros, taliter enarrantes, ut amplius non veniant in hunc locum cumanorum, et quia hii septem hungari se occidi cum sociis aliis non elegerunt, communitas (gyülekezet) talem sententiam dedisse perhibetur: ut omnia, que habebant, amiserunt, quam in re stabili, quam mobili, ab uxoribus et pueris ipsos separantes, pedites sine calceis, proprium nil habere permisit, denique eciam insimul de tabernaculo ad tabernaculum mendicando, usquedum viverent, ire compulerunt. Qui quidem septem, ob offensam hujusmodi, mogoriek sunt vocati — qui Zentlazar usque modo Zegun nuncupantur. Et he sic vocate, quod sanctus rex Stephanus omnes illicite procedentes corripbat, istorum generationes vidit per domos et tabernas cantando, ad ipsorum sectas et truffas, voluit edoceri, qui per singula, qualiter eorum patribus per communitatem acciderat, enarrarunt. Sed beatus Stephanus considerans, quod sine capite et principe, nemo bonus extitit, ideo eis commisit, ut ad subjectionem aversorum (a pogányságból megtértekhez) sancti Lazari de Strigonia subdere se teneantur, et ideo vocari Zentlazar-zygini constat,“ — A történeteket mondom, a kor gondolkodása szerint kell megítélni „Annibal Romanis obtulit, ut captivos redimerent; responsumque est a Senatu: eos cives non esse necesarios, qui, cum armati essent, capi potuissent.“ Eutropius Hist. Rom. Lib. 3.

Névtelen jegyzőnk az oly igen nyomos Alap-szerződést az Ápád házzal a magyar nemzetnek Ásiából kijövetelét, a hadjárásokat, mind az idő vetést nem esmerő hős mondákból készült krónikában lelte megírva, mi abból is kiderül, mivel a hadjárásokat ő is idővetés nélkül beszéli, a mint följegyezve találta. Vezetőjének többi közt, a prűmi Regino tartatik; ennek pedig a Scythák és Scythia leírásában Justinus volt a kutatója, jelesen Lib. 2. c. 2. és 3. Lib. 41. c. 2. és 3. meg Paulus Diaconus Histor. Longobard. Lib. 1. c. 1. — Regino, nem úgy írt a Magyarokról, a mint kellett volna; hanem azt beszéli, a mit Justinusban talált a pontusi Scythákról. Mi az LVI. fejezetre tett észrevételekben tagadjuk: hogy a névtelen jegyző a Regino kitáját használta volna. Liudbrand cremonai püspök is Jordanest utánozta a magyar nemzet leírásában, mint Antapodos. Lib. 2. c. 3. című könyvéből kitetszik. „Ut autem ex libro, qui de origine huius (magyar nemzeté) inscribitur, didici, horum matres mox, pueris editis, ferro acutissimo faciem secant“ Jordanes ezt cap. 24. a Húnokról beszéli, ő meg Ammianus Marcellinustól költsönözte. Lib. 31. c. 2. s a freisingi Otto, de Gestis Friderici I. imp. Lib. 1. c. 31, magyar őseinkre is sziveskedett alkalmaztatni „Hungari facie tetri, profundis oculis, statura humi-

les, moribus et lingua barbari et feroces.“ — Mit mondana ha élne V. Károly róm. császárnak emez ítéletére: „hogy ő az Istennel spányolul, kedvesével csak olaszul, barátival csak francziául, s lovai-val csak németül kíván beszélni. Csudálkozásra méltó, mond Sándor István: hogy maga német származás levén, még is a német nyelvet annyira megveté. II. Fridrik porosz király azon kép a német nyelvet a kocsisok nyelvének nevezé.“ — Esmerte a névtelen jegyző az ajánló levelében megnevezett Dares Phrygiustis „Josephi Iscani, sub ementito Daretis Phrygii nomenclatione de bello Trojano Libri Sex.“ Gróf Batthyáni Ignác, Sz. Gellérd Legendája elébe írott előszavában III. §. p. XVI. — e könyv már X. században közönséges volt az iskolákban, és monostorokban, „hier werde noch bemerkt, mond Fessler, Die Geschichten der Ungern, II. Th. Leipzig. 1815. in 8. S. 394—395. dass um das Jahr 1110. auch schon in der benediktiner Abtey Sanct Michael auf dem Mönchs Berge bey Bamberg, unter dem Abte Wolfram, zwei Codices von Dares Phrygius vorhanden waren.“ Antiquit. Coenobii S. Michaelis Bamberg. Num. XXIX. bey Schannat. Vindemiae Literariae, Collect. I. p. 51. — Használt más kútföket is „secundum traditiones diversorum historiographorum“ kiket oktatóitól tanult esmerni „sicut a magistris meis audiveram.“ — Tehát nem dolgozott Kitákból; tapasztalni fogjuk, hogy a hol tévedett, vezetői után indult: így járt ott is, hol kora közvéleményének hódolt, hogy Etele kúnkirály Ó-Budán lakott: hogy Árpád férjfi ágon az ő ágyékából származott; bátor Horvát István egykor hiteles okoknál fogva állítá: hogy Etele maga egyenesen a magyar nemzet kebeléből született. Krónikáink tehát ebben a szájról szájra átment hagyománt követték: mint a külföld írói, kik a Magyarokat egyenesen Kúnoktól származtatják: a kún rokonságot tagadni nem lehet; valamint a névtelen jegyző személy leírásait sem, mert hogy ő más írókból össze hordott szavakkal él, ez inkább azt tanúsítja, hogy azokat szorgalmasan forgatta: ha magyarul írt volna, senki sem vádolhatná műorzásról (plagium) most is a deák írók Classicusok szavaival élnek a nélkül, hogy valami plagiumot követnének el.

Geographiája, melyet kiadói annyira bámulnak, megegyez az egykoru és közelkoru oklevelekkel, és szoros összefüggésben áll Sz. István király Legendájával, vagy az úgy nevezett királyi könyvekkel, melyeket IV. Béla király 1254 és 1266-dik évekről „Regestum“ nevezet alatt is említ „sicut in nostro regesto plenius continetur.“ És „Sicut in Regesto nostro iam dudum confecto, per nos saepius approbato, invenimus contineri.“ Cod. Dipl. IV, 2, 234. és IV, 3, 336, királyi könyvek nélkül lehetetlen lett volna ily tökéletes geo-

grafiai munkát azon korban írni, mikor még nem voltak föld-képeink. Kivált ezzel szerzett magának hitelt: az Alap-szerződés följegyzésével pedig közhálánkat is kiérdemlette; mert jóllehet ezrekkel régibb a magyar nemzet alkalmánya: de a magyar *pragmatica Sanctio* az időszakon kezdődik, midőn őseink Almus vezérnek dicső fiát a Nagy Árpádot Etel-közben a Chazar Kán tanácsából, tőle egészen függetlenek, teljes szabadsággal nagy herczegségre emelék. E nevezetes történetet, kivüle, a közelkoru és nagy hitelű Constantin Porphyrogenneta görög császár is megemlíti; a névtelen jegyző tehát valót beszél: e férfias meggyőződésből dicsekedés és irigység nélkül méltán írhatta magáról Előszavában „Boldog hát Magyar ország, Kinek adatott sok szép jószág: Már ez után minden órában Gyönyörködjék írója ajándékában.“

Az ország levél-tára nagy Lajos alatt, miután kész pénz kezelésre, melyről az előtt a Tárnok Mester, vagy Fő-kamarás, Summus Camerarius, Cod. Dipl. II. 120. IV, 2, 62—63. és 98-107. Rogerius Miserab. Carm. cap. X. számolt, 1371-ben János váci püspököt Kincstartó, Thesaurarius czímmel kinevezte. Pray Hierarch. P. I. p. 346. — Már nem Fehér-Várott, hanem Budán, Cod. Dipl. X, 7, 535. a Tárnok-házban őriztetett. Cod. Dipl. XI, 142. — II. Ulászló király 1515-ben VII. törvény könyve 54-dik cikkének következtében némely 1217. és 1256-dik évi, a morva országhelyre nyúló határ széleket illető okleveleket „Jura et Privilegia Regni in Domo nostra Tavernica reposita, et factum metarum — concernentia“ a Tárnokházban kerestette. — Egy más 1507-dik évi levele szerint pedig az ország évkönyvei is ott tartattak „Libri Annales Regum Hungariae, qui in aedibus nostris Tavernicalibus conservantur.“ Pray. MS. fol. Tom. XIV. p. 154. — az ország és király ékszereivel együtt „Quia dudum, ante egressum nostrum de regno nostro Hungariae praedicto, Sacram Coronam ipsius Regni nostri Hungariae, cum omnibus ad se pertinentibus, in Tavernicali nostra domo, circa cisternam, cis Turrim (palota) condam ducis Stephani (nagy Lajos király öcseségé) in Castro nostro Budensi situata: sub nostro sigillo reconditam, et conservationi condam Nicolai de Gara Palatini commiseramus.“ Sigmond király, Kovachich György Mártonnál, Suppl. ad Vestigia Comitior. Tom. I. Állott e Tárnok-ház a tájon, hol most az újonnan épült királyi ló-ólak vannak. „Comes quoque Mathias, quondam arcta in domo, ad latus Turris Isthvánvár aedificata, ad Inferiores Thermas (a rudas és rácz fürdőfelé) prospicienti, pervigili sub custodia servabatur.“ Turóczi P. IV. c. 62. A benne letett fejedelmi drágaságokat pedig csak ugyan „Turóczi János irtale Chron. P. V. c. 67. vége

felé; meg Istvánffy Miklós XX. könyve elején, kinek sorait 1639-ben ekkép fordította le Thallay Pál, Tárnok Mesterről szólóban „régenten penig még az király drága ruhák holvalók őrzésére, melyek Budán egy vasas záros erős aytayú bótban, az öreg palota alatt (mert volt friss palota is) tartatik vala, fő gondviselő volt.“

Híre, hogy az ország leveleit, évkönyveit és krónikáit, midőn Mária, II. Lajos özvegye mohácsi vész után Bécs felé hajókon vitette volna, az ellen-párt Esztergamnál mind a Dunába süllesztette. A mostani királyi könyvek csak I. Ferdinánd országzászával kezdődnek, s az általa 1527-ben Budán fölállított királyi kamara levél tárában léteztek, innen 1530-ban ozman elől Pozsonyba vitettek, csak II. Józsefnek 1784-ben martius 5-kén Bécsből menesztett parancsára „ut signanter haec Camera Nostra Regia Hungarico Aulica (1748-ban nyerte az udvari czímet) pro constituto primae Novembris delabentis anni termino, suas ibi destinatas sedes occupare valeat,“ tért vissza előbbi helyére, hol 1848-ban enyészettel a többi kormány-székekkel együtt. E volt régi Kamara keblében negyven esztendő tölthettem. — Minthogy ez a magyar kir. udv. Kamara csak 1527-ben alakult az elenyészett római birodalom Kamarájának mintájára, melyet a német karok és rendek october utolján 1495-ben a wormszi gyűlésen állítottak föl; ezért a XV. század végén, s a XVI. elején élt Thurmschwamb János, Engel Kereszténynél, Geschichte des Ungrischen Reichs, und seiner Nebenländer. I. Th. Halle. 1797. in 4. S. 193. még csak Kincstartót esmert „So soll man auch wissen der Ungern Gebrauch, so viel ich von Matiasen, Ladislaven, und Ludwigs Königen Zeiten zum Theil gesehen und erfahren hab. So haben die ungarischen König nie eine Cammer gehabt, sondern allein einen Schatzmeister, denselben haben sie auch also genandt auf Ungrisch Kintstartó, derselbe hat alles Einkommen und Ausgaben verwaltet.“ — A királyi Thesaurarius tehát Kincstartó; ez eredetiebb, mint a „Pénz-ügyi minster“ nevezet, Kincselő minister helyett.

„acquondam bone memorie gloriosissimi bele regis hungarie notarius.“

A kik csak névtelen jegyzőkről értekeztek, mindnyáján, kivétel nélkül, egy inon állítják: hogy ő Béla király holtá után írt, közönségesen elfogadván Cornides Dánielnek in Vindiciis Sect. II. c. 1. §. 3. ez állítását: hogy, ha a quondam határozó bonae memoriae kitételhez járul, az mindenkor holtat jelent. De a quondam közép-korban annyitis jelentett, mint „non ita pridem“ és „nuper“ nem régen, minap „Quondam: Non ita pridem, nuper. Utuntur passim hac notione Scriptores mediae aetatis, ut observat de Caseneuve in Catalonia Francica p. 48.“ Du

Fresne Glossar. edit. Basil. 1762. in fol. Tom. III. P. I. col. 598. — És Horatius Tursellinus Romanus, de Particulis Latinae Orationis. Lipsiae. 1769. in 8. p. 758. „Quondam, cum ad tempus praeteritum refertur, significat olim. — Alias designat aliquando. Praesenti vero temporis iunctum denotat interdum, aut incertum quodcunque tempus.“ — Anévtelen jegyző is a quondam határozót, non ita pridem értelemben veszi, mert a „Pdictus Magister“ szavakat az ac kötő a „quondam bone memorie gloriosissimi bele regis notarius“ czímmel egybe foglalja, tehát nem múlt, hanem jelen időről szól; mi onnan is kitetszik, mert azt állítja magáról ajánló levelében: hogy őt e munkás világban sok és különbféle foglalatosság vette körül „quavis multis et diversis hujus laboriosi sacculi impeditus sim negotiis, facere tamen aggressus sum, quae facere jussisti.“ — Negotium saeculare pedig közép-korban annyit tett, mint fejedelmi szolgálatban foglaltos lenni. Montis maioris szerzetesei jelenték 897-dik évben V. Gergely pápának „Prorupit quidam monachus ex monasterio S. Aegidii, et a negotio saeculari, vel a Principibus saeculi ultro se ingerens, ausus est se facere Abbatem.“ Mabillon. Lib. 51. Annal. Benedictinor. Num. 55. Anévtelen jegyző tehát akkor is, midőn könyvét írta, királyi jegyző volt; ezért igazán nevezhette magát Béla király jegyzőjének: ha Béla király holtá után írt volna, minthogy még akkor is jegyző hivatalt viselt, midőn írt, magát nem Béla király, hanem következő király jegyzőjének kellett volna nevezni. Az után, midőn ő régen múlt időket említ olim határozóval él, mint ez ajánló levelében „Dum olim in scholari studio simul essemus.“ S a 33-dik fejezetben a Szlavonokat hódító Zuard, Kadusa és Huba vezérekről szólóban „et ita cum magno timore et tremore serviebant eis, ac si olim domini eorum fuissent.“ Használja ő a holtakra is a quondam határozót, de ily esetben mindég azon tulajdon név után rakja, melyet szóba vett, mint az 53-dik fejezetben „Lutuardusepiscopus vercelensis ecclesiae, vir nominatissimus, Caroli minoris, quondam imperatoris familiarissimus amicus, ac fidelissimus a secreto.“ Meg az 55-dik fejezetben „Lelu, Bulsuu et Botond, incliti quondam et gloriosissimi milites Zultae ducis Hungarorum.“ Háromszornál többször nem is él egész munkájában a quondam határozóval, egyszer jelen időben, kétszer pedig múltban, mint utóbb András Mester, Descriptio victoriae, quam habuit Ecclesia Romana Anno Domini M.CC.LXVI. czímű könyve elébe írott ajánló levelében „Domino Petro Alynzonis — Domino suo, Magister Andreas Ungarus, felicis recordationis Domini Belac, et

Domini Stephani Regum illustrium quodam capellanus et familiaris, devotae orationis pro eo diligentiam ad Salutem.“ — *Opuscula fugientia Scriptorum et Rerum Hungaricarum*. P. I. Budae. 1779. in 8. p. 8. p. 10. „Narratio — qualiter Ecclesia Fridericum quondam imperatorem dilexit.“ p. 11. „Qualiter Fridericus quondam imperator calcaneum erexit contra matrem ecclesiam.“ Oklevelekben is a quondam határozó gyakran csak akkor jelent múlt időt, midőn a tulajdon név után áll, s midőn bonae, vagy piae memoriae után, s nem előtte rakatik, mint II. Endre király 1218-ki levelében „piae memoriae quondam Henricus Rex, noster Praedecessor“ Koller Jos. Hist. Episcopat. V. Eccles. Tom. 1, p. 351. Kálmán hercegnek 1226-ki levelében „iurisdictionem, quam Vlcina, Tragurii quondam Comes in eum locum (Drid.) ex commissione gloriosi patruī nostri Henrici quondam regis Hungariae — dignoscuntur, habuisse.“ Cod. Dipl. III, 2, 91. —

Mivel a névtelen jegyző nem mult időben veszi a quondam határozót, a „bone memoriae“ kifejezés sem mutat Béla király halálára. „Neque tamen istae Formulae (bonae, piae, sanctae, benedictae etc. memoriae) de mortuis usurpatae: sed etiam de superstibus, ut apud Eodum Stephanum in Vita S. Wilfridi cap. 21. „Porro beatae memoriae adhuc vivens gratia Domini Arco Episcopus etc. cui scilicet librum suum dedicat — Unde vero eae ortae formulae, docet Goarus ad Eucholog. p. 144.“ Du Fresne Glossar. Tom. II. P. I. col. 358—359. II. Otto a még élő atyját 967-ki oklevelében Hundiusnál Tom. I. cap. 316. ex addit. Gewoldi „venerandae memoriae genitorem“ nevezi. Több példát olvashatni Mabillonnál Annal. Benedictinor. Tom. III. p. 94. — Hergotnál Geneal. Augg. Dipl. Tom. I. num. 16. p. 13. —

Gloriosissimus Du Fresne szerint Glossar. Tom. II. P. I. col. 497. a fejedelmek és ország nagyainak a czíme „Gloria titularis honorarius, concessus Regibus, et Magnatibus — Reges interdum ita compellatos, multis probat Bivarius in Commentat. ad Pseudo Maximum p. 65. et seq.“ Már I. Endre „gloriosus Rex“ az 1055-ki alapító levelében. Koller. Hist. Episcopat. V. Eccles. Tom. 1. p. 143—145. ugyan ott p. 171—176. Sz. László királynak 1093-dik évi adomány levele e szavakon végződik „ac Ladyslai regis gloriosissimi sigillo sigillatum est.“ — Pray Györgynél, Diatribe. p. 31. Godofred zobori apát e szavakon kezdi 1103-ban kelt levelét „Temporibus gloriosissimi Colomanni Regis.“ s a 115. l. némely 1135-dik évi oklevél elején mondatik „glorioso Stephano II. regnante“ a végén pedig II. Béla királyról, kinek a névtelen író jegyzője volt „Regnante gloriosissimo Bela II.“ II. Geyza, Péterffy

Károlynál Concil. P. 1. p. 128. — 1148-ki oklevelét e berekesztéssel találjuk „Glorioso Geyza rege, in anno regni sui octavo — haec charta assignata est.“ — Martyrius esztergami érsek 1156-ki oklevelét gróf Batthyáni Ignácznál Legg. Eccl. Tom. I. p. 244. „regnante gloriosissimo Rege Geyza Secundo“ igéken kezdi — Eberhard salisburgi érsek is őt Hansiziusnál, Tom. II. p. 272. — 1161-ki levelében „rex gloriosissimus“ czimmel illeti. — III. Bélát pedig Mihál scardoní püspök Farlatusnál Tom. IV. p. 12. — 1189-ki alapító levelében „temporibus — domini — Belae gloriosissimi regis.“ A római curia követei is megadták e czímet dicső királyainknak, név szerint de Sancto Apostolo nevezett Gergely apostoli követ 1189-dik évi levelében így szól III. Béláról, Eder József Károlynál, De Initiis, Juribusque Saxonum Transilv. Vien. 1792. in 4. p. 170. „Cunctis — fidelibus volumus notum fieri, quod, cum occasione huius verbi Desertum, quod verbum est in gloriosi et illustris domini Regis B. et nostro, ad preces eiusdem Regis impetrato a nobis et obtento super constructione Praepositurae Ultrasilvanae, quam fecimus, cum prius officium legationis gessimus in Hungaria, quaestio esset orta.“ — E levélbe is III. Béla Király nevének csak Elöbetűje íratott.

Fejér György okait, mivel értekezésének megjelenése óta is a névtelen jegyző ideje korára nézve eltérő vélemények nyilatkoztak, még következő győző és eldöntő erősségekkel támogathatjuk:

Leirván Einhard évkönyveiben nagy Károlynak az Avarok ellen 791-ben viselt hadjárásait, azt mondja: hogy a serege Ens viznél szálott táborba „prima castra super Anesum posita sunt. Nam is fluvius inter Baioariorum, atque Hunorum terminos, medius currens, certus duorum regnorum limes habebatur“ — Pertz. SS. Tom. I. — IX. században is az Ens vont e két ország közt határt Hludowicus Pius (kegyes Lajosnak) 817-dik évi osztály levele szerint, melynél fogva birodalmait három flá: Hlotár, Pipin, és Hludwik között fölosztván, ekkép rendelkezett „Item, Hludowicus volumus ut habeat Baioariam, et Carentanos, et Beheimos, et Avaros, atque Sclavos, qui ab orientali parte Baioariae sunt.“ L. L. Tom. I. p. 198. A legyőzetett Avarok közül azok értendők itt, kiket nagy Károly 805-ben telepített Szombathely és Petronell vidékeire „Non multo post Capcanus (Chaganus) princeps Hunorum, propter necessitatem populi sui, imperatorem adiit, postulans sibi locum dari ad habitandum inter Sabariam et Carnuntum, quia propter infestationem Sclavorum in pristinis sedibus esse non poterat. Quem imperator benigne suscepit, erat enim Capcanus christianus, nomine Theodorus, et precibus eius annuens, muneribus donatum redire per-

misit“ Einhard, *Annal. Pertznél S. S. Tom. I. p. 192.* — A Karen-tának Austriának és Styriának régi lakosi: a Sclavi orientales pedig a Morvák, Aváriának tehát nyugotról a Duna jobb partján Ens vize volt határa. A Duna bal parton pedig Kamp vize hasítá az Aváriát Bajor országtól. Miután elmondotta volna Einhard, hogy nagy Károly 791-ben Ens folyónál táborozott, ekkép folytatja beszédét „Tum demum castra mota, et bellum genti Hunorum a Francis indictum est. Pulsis igitur Hunorum praesidiis, ac distructis munitionibus (Győrök, Hringe) quarum una super Cambum fluvium, altera iuxta Comagenos civitatem in monte Cumeoberg vallo firmissimo erat exstructa, ferro et igni cuncta vastantur. Cumque rex cum eo, quem ducebat exercitu, usque ad Arrabonis fluentia venisset, transmisso eodem fluvio, per ripam eius usque ad locum, in quo is Danubio miscetur, accessit, ibique per aliquot dies stativis habitis, per Sabariam reverti statuit. Alias vero copias, quibus Theodoricum et Meginfridum praefecerat, per Beehaimos, via, qua venerant, reverti praecepit. Sic peragrata ac devastata magna parte Pannoniae, cum incolumi exercitu Francorum in Baioariam se recepit,“ — Nagy Károly tehát Győrnél alább nem járt a mostani magyar országban. A Kamp vizről mondja Pertz „Cambus fluvius, der Kamp, in Bohemiae montibus ortus, Claram Vallem, Zwetel, praeter fluit, et paulo infra Kremisam Danubio miscetur.“

Magyar nagy herczégek alatt is Ens és Kamp folyók voltak nyugotról határ szélek, mert ők ide jövetelökkor, valamit csak véreik hajdan birtak, azt egymás után mind elfoglalták. — Ered az Ens Radstad egykor Anisus nevet viselt várasnál, innen éjszakknak folyva, Ens fölétt szakad a Duna öblébe. „Anisus, situ Radstadt Rastadt oppidi, laeva orientis Ens fluvii ripa“ Math. Petr. Katan-csich, *Orbis Antiquus ex Tabula Itineraria, quae Theodosii Imp. et Pevtingeri audit. P. I. continens Europam. Budae. 1824. in 4. p. 289,* Volt az Ens vizen híd is, vagy átkelő „A traiectu Anisi, quam ad Pontem appellabant“ Aquilinus Julius Caesar, *Annales Ducatus Styriae. Tom. I. Graecii. 1768. in fol. p. 36. §. 20.* találtatik Katacsichnál is, *Orbis Antiquus. P. I. p. 287,* Tartursani nevű római helység „laeva Anisi ripa, infra Annsee oppidum, ad Pontem Anisi, Ens-bruck fere eo situ, quo in vetustioribus Ens-bruck ponitur, chartae recentiores Trauten fels oppidum exhibent.“

Itt volt igazán német országfelé a Göncz híd, *Conradi Pons „Pons Guncil“* nem pedig Bajor országban, a hová hortburgi báró Hormayr József helyhez, *Herzog Leopold, München. 1831, in 4. S. 12. „Wo auf den Trümmern eines römischen Praetoriums eine deutsche Burg sich erhoben, die jetzt auch in Trümmern lag, in*

Gunzil, Gunzenlech, Concilech, an dem rechten Ufer unfern des heutigen Kissing war Bulzu's, des Bluthundes Feldherrnsitz (ez már egy német tudóshoz és báróhoz illő kifejezés!) Längst haben die Waldwasser des Lechs den Ort verschlungen.“ — Bajor országot, noha több ízben becsaptak, nem birták a magyarok, mert az ottani hercegek, magyar herceg nőket vévén feleségül, sógorok voltak; kik üldöztetésekor magyar országba menekültek. Ez atyafiakért sok magyar vér hullott, midőn e tartományt a német császárok tőlök, vagy fiaiktól elvevén, másoknak engedték hűbérbe. Liudprand írja Antapodosis Lib. 2. c. 18. Chunrad királyról „Sub quo potentissimi principes, Arnaldus in Bagoaria (Árpádnak egyik leányát birta) Burchardus in Suevia, Everardus comes potentissimus in Francia, Giselbertus dux in Lotharingia erant —“ És c. 19. 913-dik évről „Secundo itaque regni huius susceptionis anno, memorati principes huic, praesertim Heinricus, rebelles extiterant. Quos Chuonradus rex tam sapientiae vigore, quam fortitudinis robore superavit, suamque ad fidelitatem perduxit. Arnaldus autem, eius nimio terrore coactus, cum uxore et filiis ad Hungarios fugit, deguitque eodem, quoad vitalis aura Chuonradi regis rexerat artus.“ — Eus vizen innen, hol most a mülki Benedictinusok apátsága létezik, állott a magyar vég vár, az ottani Conrád apát beszéli babenbergi I. Leopoldról (Markgraf Leopold I. der Erlauchte 979—983.) Kollár Ádám-nál, Analecta Vindob. Tom. I. col. 872. in historia Coenobii Melicensis, „Castrum munitissimum in monte isto nostro situm, quod homo potentissimus nomine Giso (Geyza nagy herceg) tenebat, magna vi cepit, atque destruxit, ibique Canonicos duodecim, ne videlicet aliqua munitio instaurari posset, instituit. — Hic (Leopoldus) anno Domini nongentesimo octvagesimo tertio decedens, filium reliquit Hainricum“ (Heinrich der Starke 984—1018.) A föntebbi idővetésre, vagy is a 983-dik évre megjegyzi Kollár „Chronologiam hanc recte confirmat antiquum MStum Chronicon Zwetlense.“ — E vég vár elfoglalása tehát 979-ben történt „Hoc itaque anno Liupoldus Marchio-Medlikum, praecipuum barbarorum nidum, cum multis et fortibus militibus aggressus, graviter eum locum impugnavit, ac tandem expugnavit feliciter, Ungaris expulsis et longe a provincia repulsis.“ — Aloldus. 980-dik évről pedig így ír „Liupoldus — castrum Medlik, destructis munimentis, mutavit in collegium et templum: ubi — plures Canonicos instituit — sibi vero et posteris suis Marchiae huius dominatum stabilivit.“ — Ekkor, azaz: 979-ben lett Austria az elnyézett német birodalomnak határ őrsége Marchia, 1156-ban Ducatus, Vezérség vagy hercegség „Imperator (I. Fridrich) de voluntate et consensu Princi-

pum, in Curia Ratisbonae habita, Marchionem Austriae (Ja-somir-gott mellék nevü II. Heinrichet, 1141—1177.) a iurisdictione Ducis Bavariae eximendo, et quosdam ei Comitatus in Bavaria adiungendo, convertit in Ducatum, iudiciariam potestatem principi Austriae, ab Anaso, usque ad sylvam prope Pataviam, quae dicitur Rotensela (Rotensal.) protendendo.“ Chronicon Augustense Frehernél. Tom. I. p. 510. ad an. 1156. — Patavium Passau Bajor országban a Duna jobb parton. — 1453-ban pedig Austria Archiducatus, Főherczegség lön. — I. Fridrich császárnak érintett levele 1156-ki september 17-kén kelt, olvashatni egész kiterjedésében Pertznél LL. Tom. I. p. 99—101. tartalmában többiközött ezek írvák „Primo quidem, quod dux Austriae quibusvis subsidiis, seu serviciis tenetur, nec esse debet obnoxius sacro Romano imperio, nec cuiquam alteri, nisi ea de sui arbitrii fuerit libertate, eo excepto dumtaxat, quod imperio servire tenebitur in Ungariam duodecim viris armatis per mensem unum sub expensis propriis, in eius rei evidenciam, ut princeps dinoscatur“ sat.

Az 979-ki vesztesség után az a darab föld, mely Ens folyam, és Comagenus hegy közt, Kalenberg vagy Szár-hegy fölött, fekszik, német kézbe esett; onnan délre Semering hegytől kezdve, mely Austriát Styriától választja, Lajtháig még mind magyar kézben maradt. Kalenberg tövében virágzott egykor a római Cicium, Citium, Citio, Cetio municipium, hol most Kloster Neuburg létez. „Oppidum Neuburg — atque hoc est illud Cetium, quod sede vagum, hactenus reperiri non potuit. In geographia epigraphica inscriptiones omnino quatuor adduximus — Aelii Cetii — ut a quopiam Aeliorum municipii iura accepisse videatur, — in planitie sub monte Kalen, qui rudera quaedam in vertice ostentat (XII. században épült vár romjai, mint alább hitelesen fogjuk elmondani) pede vicum cognominem habens — Sane, si Kalen est Cetius, et Neuburg, ab restauratione dictum est, duce Tabula, municipium Cetium, non id in Noricis mediterraneis remotius, sed heic, ad ripam (Danubii) in finibus Pannoniae“ (Superioris.) — Katanesich, Orbis Antiquus. P. I. p. 283—284. — E szár-hegyen Sz. Leopold austriai marchio (1096—1136) egy erődöt rakatott II. István magyar Király becsapásai ellen „Neque enim D. Leopoldus adversus Hungaros, anno 1117. et sequenti in Austriam irruentes, Novam Civitatem (Wiener Neustadt Lajtha mentében, mely vidék akkor még magyar országhoz tartozott) quae utique prima esse debuerat, si tum exstisset, sed Montem Cetium, aliaque provinciae castra muniisse refertur.“ — Hanthalter Chrysost. Fasti Campilienses. Tom. I. Lincii. 1747. in fol. p. 506—507. — Ugyan ezt

állítja Richard is Excerptáiban „Stephanus Ungrorum Rex, omnium vicinorum pacem turbans, Lewpoldum coegit ad arma iungenda cum duce Bohemorum, ut graves terrae nostrae vastationes, et abductas praedas ulcisceretur. Primo ergo (1117. anno) et secundo (1118) Ungros gravi clade repulit: tertio (1119) eius terras invasit, et Castrum Ferreum destruxit. Suam autem Curiam in Monte Cetio ceu Castrum munivit.“ — II. István király tehát nem hadakozott a Karantani határ szélekért, melyeket háborítlanul birt; de akkor Styria nem is volt az austriai Marchióké, mely csak V. Leopold alatt (Leopold der Tugendhafte 1177—1194) jutott kezökre, — Boczek Antal is említ Cod. Dipl. et Epistol. Tom. I, nro. 114. p. 99—100. némely 985-dik évről szóló levelet ime fölírás alatt „Heinricus Baioariorum dux, in Marchia orientali Leopoldi (Heinrici I.) Marchionis Austriae, — nuper (979-ben) ab Ungaris armorum vi usque ad montem Comagenum revindicata, familiam Pataviensem ab omni exactione eximit, et possessiones S. Stephani distinguit et enumerat usque ad montem Comagenum, Germaniae ac Ungariae metam.“ — E Comagenus hegyről írja Katancsich, Orbis Antiquus. P. I, p. 283. „Hunc Comagenarum situm, prae ceteris egregie ostendit Cl. Schoennis, adductis etiam sequioris aevi testibus. Insignem habet locus epigraphen. — Annales Fuldenses ad an. 884. „Veniens prope flumen Tullinam, in monte Comiano colloquium habuit.“ Est oppidum Tulln ad ripam Danubii,“ Így allanak e sorok Pertznél. „Imperator (Karolus Arnulf atyja) per Baioariam in Orientem proficiscitur, veniensque prope flumen Tullinam, Monte Comiano, colloquium habuit. Ibi inter alia veniens Zuentibaldus dux (Moravorum) cum principibus suis, homo, sicut mos est, per manus imperatoris efficitur, contestatus illi fidelitatem uramento, et usque dum Karolus vixisset, nunquam in regnum suum hostili exercitu esset venturus.“ Tehát Svatopluk csak ugyan iuhúberes volt. A Comiano hegy nevére megjegyzi Pertz „Cumeoberg sive Commageni, hodie Königstädten ad orientem Tullinae.“

Styriának Semering hegytől kezdve délre Muramentében eső részei, vagy is a Mura inneni Styria Drávaig, azok a Karantán szélek, melyeket a névtelen jegyző az 50-dik fejezetben „Carinthinorum Moroanensium fines“ nevezet alatt említ. Mura vizéről így nevezve: ő tehát már nem tudta, hogy Styria és Austria Geyza nagy herczeg korában 979-kig az Ens folyamig tartozott Magyar országhoz: némely 1254-dik évi egyezkedő levélben Cod, Dipl. VII, 1, 300. IV. Béla király biztosai ekkép nyilatkoznak „quod dominus noster, rex Hungariae, et sui haeredes, Ducatum Styriae, cum omnibus attinentiis suis et iuribus possidebunt iure perpetuo, et

teneburt usque ad terminos infrascriptos: a summitate montis, qui dicitur Semernyk, secundum quod eadem montana; pro diversitate locorum adiacentium, diversis nominibus nuncupata, ab Hungaria in Bavariam protenduntur, ¹¹⁾ et in Bavaria terminantur, cursu aquarum versus Muram, ab eadem summitate montium decurrentium, terminos distinguente. — Ab eadem autem summitate montium, secundum cursus aquarum, versus Danubium fluentium, illam portionem Stiriae, praedictus P. dominus (Przemisl II. Ottokar cseh király 1250—1279) possidebit etiam et tenebit.“

Ottokar pozsonyi Sz. Máriáról nevezett Ferencziek szent-egyháza szentélyének eleje fölött levő fölírás szerint 1279-ben esett el: **AEDS HAS LADISLAVS QVARTVS HVNGARIAE REX E PIO IN SVPEROS VOTO. SVPRESSO TER FAVSTE OTTO CARO REGE. EXSTRVXIT.**“ Ezt a Mura inneni részt II. Béla király még békével birta, csak I. Pettavi Fridrich ragadáki II. Geysa király kezéből, midőn kormányát testvérei haborgatták. I. Fridrich épen ez időben élt, korát Aquilinus Julius Caesar határozá meg idézett könyvében p. 997. — „Fridericus I. de Pettau: eius memoria mihi primo obvenit ad an. 1160. — an. 1222. eiusdem, ut iam defuncti, memoria occurrit in diplomate Teutonicorum ad S. Dominicum (Grosz Sontag) apud Froelich P. II. fol. 207. in quo Fridericus II. eius filius de patre suo, ut iam mortuo loqui videtur his verbis „quod Fridericus Pater noster, recolendae memoriae, pro remedio animae suae, ac progenitorum nostrorum contulit venerabili domui Hospitali S. Mariae Theutonicorum Jerosolymitani proprietatem suam in Dominico (Grosz Sontag) cum medietate decimae eiusdem terrae, eo tempore, cum praedictam terram memorandus pater noster, de manibus Ungarorum eripiens, licet vacuum adhuc et inhabitatam, primo suae subiugavit potestati.“

Ha az I. Pettavi Fridrich valóban csak II. Geysa magyar király korában 1160-dik év körül kezdett elhiresedni; ha fának II. Fridrichnek világos tanutétele szerint, az atya foglalá el a magyar Styriát: következik, hogy a névtelen író igazán II. Béla király jegyzője volt, s hogy még e fejedelem élteben, vagy egy oly időben írt, mikor II. Béla király a Karantán széleket még hatalma-

¹¹⁾ Nevezetes és jelentő a magyar Diplomatikában ez az eredeti kifejezés, hogy a magyar országhoz esett Styriát a szerződő fejedelmek megbízottai, határozottan Hungariá-nak nevezik; az az: úgy tekintik, mind véren meghódított részét az anya országnak. Kétségen kívül Slavonia, Horvát, Dalmát sat. hódult tartományok is, mind Hungaria; mert saját Privilegiumaikon kívül, mind egyformán részesültek magyar ország szabadságaiban.

san és békével birta; mert az 50-dik fejezetben határozottan állítja „De a karinthiai Moroánoknak határaikat is gyakor berontásaikkal kirabolták, kik közül sok ezer embert kard élével megöltek, váraikat lerombolták, és tartományaikat birták, és mai napig, Isten segítségéből, hatalmasan és békével maradékaik elfoglalva tartják.“ — E karinthiai hadjárát: sokat a fuldai Évkönyvekben is beírták „Interdum vero Ungari australem partem regni illorum (Maravorum) Caruntanum devastando invaserunt.“ Annal. Fuldenses ad an. 901. — 889-dik évre Regino szinte megemlíti „Et primo quidem Pannoniorum, et Avarum Solitudines (Austriának a Duna két partján Ens és Kamp folyókon innen fekvő részeit.) pererrantes, venatu ac piscatione victum cottidianum quaeritant (a vadászat és halászatról egy árva szó sincsen Justinusban, a kit Regino a Scythák leírásában követ) deinde Carantanorum Marahensium, ac Vulgarum (Bulgarum) fines crebris incursionum infestationibus irrumpunt, perpaucos gladio, multa milia sagittis interimunt, quas tanta arte ex corneis arcubus dirigunt, ut earum ictus vix praecaveri possit.“ — Reginonak treviri folytatója szerint 944-ben is harczoltak s megütköztek a Karinthiaiakkal „Ungarii a Bavariis et Carantanis in loco Weles tanta caede mactantur, ut nunquam a nostratibus antea taliter infirmarentur.“ — Weles most Wels Austriában az Ober Traunnál eredő Traun folyónak a bal partján, mely Edelsberg alatt hömpölg a Dunába. Pertz. SS. Tom. III. p. 447. Nota 1., „Bertholdus iam anno 937. Bavariae dux constitutus, prope Wels Ungarios magna caede prostravit, úgy mond: quae victoria cum annalibus maioribus San-Gall. in a. 943. collocanda videtur, quamvis continuator Reginonis, et Annal. Salisburg. a. 944. exhibeant. Diem 11 Aug. Aventinus IV. 23. 17. annotavit.“ — Annales S. Emmerammi Ratisponensis Minores még későbbre veszik „945. Occisio paganorum (Magyarok) ad Weles.“ — Nem titok, hogy a középkor írói gyakran eltérnek egymástól az idővetésben.

Hasztalan igyekezett III. Béla király Styriának e részét visszaszerezni; az austriai krónikában olvashatni 1189-dik évről, melyen végződik, Pez Hieronymusnál Tom. I. col. 568. „Bela etiam Rex — Imperatorem (I. Fridericum) magnifice receptum — in propria persona conduxit; etiam Liupoldus illustris Dux Austriae ardentissimo desiderio, ut in hac militia Domini (a keresztesek hadában) arma contra inimicos crucis Christi cum caeteris principibus ferret, cum tamen recenter inde reversus fuerit, sed gravis dissensio de terra, quam Styrensis dux, nepos eius Ottakerus (I. Przemisl Ottokar) elephantica aegritudine percussus assignaverat (1186-ban

tett vég rendeletében) et coram imperio sibi tradiderat, inter ipsum, et eundem Regem (III. Bela) versabatur de discrimine terrae suae, quam Imperator summa diligentia conatus, exstirpare non potuit. Ipse vero dux imperterritus, ad tuitionem terrae suae remanens, sumptus, quos ad eandem expendere proposuit viam, in omnium peregrinorum usus distribuit.“ — Ezekre írja Aquilinus Julius Caesar p. 732. „Jam Dissertatione IV. cap. 7. §. 7. (p. 183) dixi: litem hanc non de integra Styria, sed de parte eius fuisse; doluerat enim Regi Hungariae, magnam Styriae ad orientem partem, Pannoniae fuisse decerptam, spesque erat, deficiente iam Otrocáro (I. Ottokar 1192-ben holt meg) cum lucro recuperandi; tepetebat, si fides chronic. cuidam Hung. germanice edito an. 1534. Styriam a monte Semering, usque ad Admont, secundum Anasi fluentia.“ Mert a magyar nagy herczegnek onnan kezdve birták Styriát; de II. Béla király, mint a névtelen jegyző hitelesen írja, már csak a dél-keleti részeit birta; bizonyos ez VI. bábenbergi Leopoldnak (Leopold der Glorreiche 1198—1230) határ-leveléből Fejér Györgynél Cod. Dipl. VIII, 4. Praefat. p. 8. „Wir setzen auch daz zwischen dem Gemerk des Gerichts cze der Newenstadt, und des Hartperges, und des Semerings, und des Wasses Pyestink, und das ist Oesterreichs Gemarks und des Ungarischen.“ —

E határ-levelben megnevezett New-stadt a mostani Kloster Neuburg, s nem Wiener Neustadt, mert ez Piesting folyón innen esik. Fakad a Piesting patak Staina-Piesting helység fölött a Wiener-Waldban; innen Piesting és Sollenau felé ballag, ezentúl „Der kalte Gang“ név alatt folydogál, Moosbrunn körül ismét Piesting a neve, s ez alatt Fischament alá siet, a hol a Dunába ömlik. Tehát Austriának az a keleti része, mely Piesting és Lajtha folyók közt fekszik, még Dicsőséges Leopold alatt is (Leopoldus Gloriosus) magyar föld volt; mert I. Leopold Austriát az Ens víztől kezdve csak Tulln-ig foglalá el, Aloldus tanutétele szerint Fejér Györgynél, Cod. Dipl. VIII, 4. Praefat. p. 6—7. hol így szól Geyza magyar nagy herczegről „Interim tamen Osterrichiam, a maioribus suis ea maxima parte occupatam non dimisit, sed constanter retinuit. Neque suos ibi commorantes prohibere valuit ab excursibus et praedis, ad quas, ad reliquam adhuc terram australem, saepe, quasi ex insidiis excurrerant.“

Ezekből az is kiderül: hogy a szerencsétlen 955-ki augsburgi ütközet után sem szorítottak magyar ország határai nyugotról szűkebb korlátok közé, mint báró Hormayr említett alkalmi értekezésében S. 14. vélekedett „Der St. Lorenzentag (10. augustus)

brachte Schrecken über ganz Ungarn und Trauer in jedes Geschlecht. Von nun an war Deutschland der Magyaren auf immer ledig. (?) Vielmehr suchten sie schleunigst die eigenen Marken wider die Deutschen zu schirmen, durch Verschanzungen und Verhaue an Wässern und Morästen. Fest wurde die Brücke Gunzil (doch nicht also heissend zur Erinnerung an den Unglückstag an Gunzil, das letzte Heerlager bei Augsburg?) fest die Grenze zwischen dem Neusiedler und Plattensee, unweit der Raab, und des Loponsu (der Leitha). — A Lapincz, Lafnitz egészen más víz, a Lajtha még XIV. században is Sár nevet viselt, némely 1337-dik évi szövetkező levélben olvashatni Cod. Dipl. VIII, 4, 236—240. „in Brucca circa fluvium Saar.“ — és „tractatibus ante Brukkam iuxta fluvium Saar confectis.“ — Austriának a Comagenus hegyen innen eső részét Piesting folyamig I. Albert austriai Marchio (Albrecht I. der Siegreiche, 1018.—1056) Aba Sámuel magyar király alatt szakatá el a szent Koronától; illetőleg III. Heinrich német király. Elmondván krónikájában Herimannus Augiensis, hogy I. Albert Marchio, és fia Liutpold 1042-ben meggyőzték Abba Sámuel seregét, és hogy III. Heinrich Heimenburgot, és Breczesburgot (Pozsonyt) földülá, 1043-dik évről beszéli Pertznél, SS, Tom. V. p. 124. „Heinricus rex iterum Pannonias petens, ab Ovone vix impetrante pactum, satisfactionem, obsides, munera, regnique usque ad Litaha flumen partem accipiens, discessit. — E kitétel „usque ad Litaha flumen“ nem jelent odáig, hanem Lajtha felé, mint Dicsőséges Leopoldnak határvető levele bizonyítja. Salamon magyar Király egedé a Lajthán túl fekvő földet Mosony megyével IV. Heinrich német császárnak 1074-dik évi levele szerint „ex praedio, quod Salomon Rex Vngarorum nostrae potestati subiugavit, Sanctae Dei genitrici Virgini Mariae in Ecclesia Frisingensi — rogatu et servitio eiusdem sedis Episcopi Ellenhardi, centum mansos — de Litaha usque ad eum locum, qui terminus est inter Litaha et Vertowe — in proprium tradendo firmavimus, firmando tradidimus, ea videlicet conditione, qua — convenimus, ut idem Frisingensis Episcopus Ellenhardus suique successores in quolibet castello, specialiter in Miesenbure muniendo pro his 100. regalibus mansis nobis serviant.“ — Magyar Történelmi Emlékek VI. K. Pest. 1860. in 8. 28—29. l. De a törvénytelen adományból nem lett birtok „Limites Hungariae — manserunt inter fluvios Fischea, ac Lajtha — fixi. Mond Fejér György Cod. Dipl. VIII, 4, 8. in Praefat. Donatio sane Heinrichi IV. qua a tractu terrae inter fluvium Lajtha et Vertau, per Salomonem Regem Hungariae illegitime cesso, mansos 100 cum iure castrum limitaneum Mosonii

erigendi contulerat, mansit irrita: nam Otto Frisingensis in Vita Friderici II. terminos Hungariae, et Austriae, parte una Lajtha fluvio definivit „In campo prope portam Moesiam (Moson) et fluvium Litahe, qui theutonica lingua Veyer-velt, et Ler-velt, quod nos vacantem campum dicere possumus, imperii Romani, et regni illius (Hungariae) limes est, ex uno Danubii latere.“ Parte vero ab altera, Leopoldus Gloriosus, montibus Hartperg, et Sömmering circumscripsit „Wir setzen auch daz zwischen dem Gemerk des Gerichts cze der Newenstadt, und des Hartperges, und des Semerings, und des Wasses Pyestink; und das ist Oesterreichs Gemerks, und des Ungarischen,“ — Mikor szakasztatott el végképen a Piesting és Lajtha köz? megmondani nem tudom.

Hartperg Styriában éjszak keletre fekszik Lafnitz, Lapincz, a névtelen jegyző Loponsu folyam jobb partjától mintegy egy mély földnyire; előző Erős Leopold (Leopoldus Fortis) styriai örgróf vagy marchio 1129-ki adomány levelében. „Ego Leopoldus — cuidam ministeriali meo Rudigero tradidi praedium quoddam in Hartperch Bavaricae metae, decem videlicet et octo mansus, sursum, versus stratam Hungaricam a rivo Saven dicto, per Lungwiz alterum rivum, ad tertium rivum Lavenze,“ — Erasmus Froelich Diplomataria Sacra Ducatus Styriae. Viennae 1756. 4. P. II. p. 3. Saven patak most Saffen, Lungwiz Lungitz, Lavenze Lafnitz, mind a három Hartberg körül. — Ez adomány levél is azt bizonyítja: hogy XII. század elején, és közepe felé, már csak a délkeleti Styria tartozott magyar országhoz, vagy, mint a névtelen jegyző nevezi „Carinthinorum Moroanensium fines“, a Muramenti karinthiának szélei. — „Posthac Carinthiam hortiliter adeuntes Hungari, ultra castrum Leopach (Leoben) atrociter impugnarunt.“ Turóczi P. II. c. 28. Leoben a Mura jobb parton Styriában, mely Brucknál éjszak keletre magába veszi a Mürz-zuschlagtól jövő Mürza patakot, fölötté éjszak keletre emelkedig a Styria és Austria határ szélén fekvő Semering, most Semring Berg, a még Styriába eső Steinhaus helység fölött; tájékozása nélkül nem lehet a magyar Styria szélek hol létét bizonyosan meghatározni; ezért Fejér György sem az 1828-diki Tudományos Gyűjteményben, sem Cod. Dipl. VIII, 4. Praefat. p. 9—11. el nem indulhatott, mit kellessék tálaljonkép a „Carinthinorum Moroanensium fines“ alatt érteni.

A styriai ör-grófság I. Ottokar alatt emeltetik herczegségre „Anno M.C.LXXX. Otaker ex Marchione Stirensi, Ducis nomen est adeptus eo anno, quo et gladio est accinctus.“ Chronicon Admontense ap. Pez. II. col. 190, midőn már egészen megszűnt magyar birtok lenni.

Az Aquilinus Julius Caesar említette német kronikának pedig, melyben e Semering hegy említetik, ez a czíme: „Der Hungern Chronica inhaltend wie sie anfengklich ins land kommen sind, mit anzeygung aller irer König, vnd was sie namhafftigs gethon haben. Angefangen von irem ersten König Athila, vnd volfüret biss auf König Ludwig, so im 1526. jar bey Mohatz vom Tüirken vmbkomen ist. Im druck yetz newaussgangen. Anno 1534.“ A könyv legvégén e sorok nyomtatvák: „Dieses Buch der Vngerischen Chronicken, ist newlich verteutscht, vnd also zusammen gebracht worden durch herr Hansen Haugen zum Freystein, des aller Durchleuchtigsten könig, Fürsten vnd Herrn, herrn Ferdinanden, Römischer, auch zu Vngern, Behem, Dalmacien, Croacien etc. könig, Ertzhertzog zu Osterreich, Hertzog zu Steier, Kernten etc. Rath vnd Diener. Vnd yetzund in druck verordnet auff kosten vnd darlegen Hansen Metzkers Bürger in Wien. Anno Domini 1534.“

II. Endre magyar király is igyekezett Styriának e széleit vissza foglalni „Ducem (Austriac, II. bábenbergi Fridrichet 1230. — 1246.) revocarunt Vngari sub Andrea Rege, ac filio eius Bela, tam Styriam, quam Austriam ingressi, ut poenam sumerent de repudio Sophiae cognatae; et, quia Hungari semper cupiebant Styriae partem, olim longis retro temporibus (1141—1161.) sibi ereptam recuperare.“ — Peroldus 1233-ik évre Fejér Györgynél Cod. Dipl. VIII, 4. Proefat. p. 11. E hadjárásról II. Endre király is tesz bizonyosságot 1234-dik évi levelében Cod. Dipl. III, 2, 405. „cum inter nos, et Dominum Fridericum illustrem Ducem Austriac, et Styriae guerra orta esset non modica, et cum terram eius intrassemus debellatum.“

IV. Béla szinte több ízben hadakozott Styriáért, jelesen 1235-ben, s Haugen János szerint Lib. IV. Cap. 66. 1241-ben: „König Bela vermainet auch zuspruch vnd gerechtigkeyt zu haben zum landt Steyer, deshalb zwischen sein vnd dem Hertzogen von Osterreich ein grosser krieg erstunde, aber als peid teil zu feld zugen, ward der krieg gericht also: das dem könig von Vngern das land Stayr von Semering biss gen Admund nach dem wasserstrich Ens bleiben solt, vnd das vberig mit sampt Osterreich solt dem Hertzogen bleiben. Der vertrag ward aber nicht gehalten, dann könig Bela macht sich auff mit grosser macht, vnd hat bey im seinen sun Steffanum, vnd wolt im Osterreich, vnd die vmbliegende lender vnterwerffen. Als er nun vber die Marg zoch, begegnet ihm der Hertzog von Osterreich, vnd griffe die Vngern, vnd des Königs her an bey Kressenbrun, da ward lang gestritten, zu lest gaben die Vngern die Flucht, der vil erschlagen vnd gefangen wurden. Es floch auch

Bela mit seinem sun, vnd es ertranck vil voleks in der March. — Als nun der Hertzog gesigt, nam er den teyl in der Steyrmarg, so Bela zugetheilt war, wider ein.“

Ha e szerencsétlen ütközet valóban Tatár járás előtt történt, földeriti annak is okát: miért állott elő Friderich a hozzá menekült Béla királynál követeléseivel. Styriáért azonban egész 1254-kig folyt a harez, mint IV. Bélának 1253-ki oklevéből Cod. Dipl. IV, 1, 23. kiviláglik: „nominatissimum militem Hertynigum nomine, Friderici Domini de Pethovia ad nos adduxit, in conflictu inito, captivum.“ Végre a pápa közbevetésére, úgy végződik, hogy Ottokar Osztrákságot: Béla pedig Styriát bírja. Béla az új birtok fedelmévé fiát V. Istvánt rendelte; azonban az ottani rendek 1260-ban már kiadtak rajta Ritter Pál szerint Praynál Hierarch. P. II. p. 336—337. „die S. Margarethae sacro (13. jul.) Ottocaro iterum obtigit Styria.“ és Béla egy hoszszu egyeskedés után 1262-ben Ottokarral frigyet ütött, és Styria birtokáról lemondott. Katona István, Hist. Crit. Regum Hung. VI, 184. 190. 203. 263. 299.

V. István mindjárt országlása kezdetén háborút indított Ottokarnak, többi között a Styria el nem feledhetett birtokáért; végre 1271. vége felé Ottokar Istvánnal kibékült, a béke többi föltételei szerint István Styria birtokáról szinte lemondott: s a két ország határai megigazítására az esztergami érsek, és olomúci püspök rendeltettek bírákul. Katona, VI. 546. Fejér, Cod. Dipl. V, 1, 113.

Ezek szerint sem III. sem IV. Béla Styriának mondott részeit hatalmasan, békével, s háborítlanul nem bírta, következőleg a névtelen jegyző, e két király közül, egyikének sem volt, nem lehetett jegyzője.

De I. Béla királyé sem; mert a 43-ik fejezetben Petur-goz erdőt említ „Bulsuu, Lelu et Botond — silvam, quae dicitur Petur-goz descendentes, juxta fluvium Culpe castra metati sunt.“ A Péter-gozd nevezet pedig, Kézai Simon szerint Lib. 2. c. 4. csak Kálmán király idejében keletkezett „Iste quoque in Regnum Dalmatiae misso exercitu, occidi fecit Regem Petrum, qui Hungaris in Montibus, qui Gozd dicuntur, occurrens, est devictus in montibus memoratis es occisus. Unde iidem montes usque hodie in Hungarico Petur Gozdia nominantur.“ Turóczinál P. II. c. 62. „in montibus Peter Gozdia.“ E hadjárást Dandalus Endre, in Chronico Veneto, de rebus Vitalis Michaelis, 1096-dik évre teszi.

Ha tehát a névtelen jegyző az elmondott okoknál fogva, I. III. és IV. Béla királyok alatt nem hivataloskodhatott, mivel életben sem volt; kétségentúl megvan bizonyítva, hogy ő valóban csak II. Béla király jegyzője volt.

Közép korban a „Notarius“ nevet is különféle értelemben használták a régiek. Hogy tehát a névtelen jegyző hivatalával is tisztában legyünk, tudnunk kell: minevü, vagy címü egyénekből állott a hajdani magyar Cancellária? Elmondja III. László király 1284-dik évi levelében Cod. Dipl. V, 3, 179. „Venerabilis Pater Thomas, Episcopus Vaciensis, aulae nostrae Cancellarius (V. No-nas Augusti 1284. Pray, Hierarch. P. I. p. 344.) temporibus avi nostri Domini Belae Regis, clarae memoriae, primum Notariae fungens Officio, sic per quaelibet, alluvione gratiae, crevit et emicuit incrementa, ut Apocrisiarii, seu Specialis Notarii ad annulum Regium sibi meruit officium recom-mendandum-negotia tam publica, quam fiscalia (mint királyi Személynök) per ministerium sibi traditum dispensando — gloriosis-simo Rege Stephano, Patre nostro mortis debitum persolvente, idem Pater Venerabilis nostro adhaesit lateri — Apocrisiary primitus, consequenter et quasi coniunctim Vice-Cancellariae Officio, ac honorabilis Albensis Ecclesiae Prae-positurae regimine meruit insigniri.“ — Hajdanában a fehérvári prépostok voltak rendes Al-Cancellárok, a királyi gyűrő pecsét őrzői ¹²⁾ vagy is, mint e levél állítja, a királyi Személynökök; mert a gyűrő Pecsét egyenesen a király Személyének, és Jelenlé-tének volt a jelvé, mint a Sigillum, az az: Imago szó is bizonyít-ja „in cera centum Sigilla annulo impressorio“ Cicero Acad. IV, 26. extr. s ezért különösen a gyűrő Pecsét volt a Secretum, vagy is Titkos Pecsét; bátor a többi Pecsétek is mind Titko-soknak neveztettek, mivel királyi alá-írás helyett nyomattak, vagy függesztettek a levelekre. De külföldön is Secretum nevet viseltek a gyűrő Pecsétek. Gatterer, Elementa p. 268. — Az Apocrisiarius pedig nálunk Specialis Notarius volt, mi utóbb Specialis Praesentia Regia nevezetre változott. Erzsébet királyné aszszony, III. László felesége írja némely 1284-dik leve-lében Cod. Dipl. V, 3, 210. „Venerabilis Pater, Dominus Tho-mas, Episcopus Vaciensis, aulae nostrae Cancellarius — tempore serenissimi Domini Belae regis — sicut relatio publica manifestat, in Aula regia Apocrisiarii et Specialis Notarii meruit officium exercere, Sigillo et ministerio annulari. — Postquam vero — inclitus Rex, Dominus Ladislaus consors noster charissi-mus, regalis fastigii thronum conscendit et arcem, idem in minori

¹²⁾ Kollernál Hist. Episcopat. V. Eccles. Tom. I. Append. II. p. 417—418. olvastatik III. László király 1279-ki levelében „magister Bartholomeus prepositus Agriensis, aule nostre notarius specialis.“

adhuc officio constitutus, in Aula Regia — Vice-Cancellariae Officio, ante alios regalis Excellentiae Clericos, viros providos et potentes, meruit insigniri. — Demum vero — per conniventiam et instantiam Regiae Majestatis, in nostrae Cancellariae Officium sublimatus.“ S mivel fejedem a Summus Justitiarius; ezért a gyűrő Pecsétörje egyszersmind Bíró volt; innen a Judiciale Sigillum nevezet, melyet mi időnkben is a királyi Személynök őrizett. — A fehérvári ör-kanonok pedig az ország levél tárnoka volt.

Ezek szerint tehát, ide nem értve a Specialis Notarium, vagy is a gyűrő Pecsét őrzőjét, minthogy a Pecsét többnyire a Fő, és Al-Cancelláriusokra bízott; háromféle, különbb rendű hivatalnokból állott a régi magyar Cancellária: Fő-Cancelláriusból 1263. „Comes Cancellariae“ Cod. Dipl. IV, 3, 202. — 1338. „Nos Petrus, miseratione Divina Episcopus Sirmiensis, Comes Capellae, et Secretarius Cancellarius“ mert nála volt a gyűrő Pecsét. Cod. Dipl. VIII, 4, 338—339. — 1340. „Petrus Syrmienis, Comes Capellanus, et Secretarius Cancellarius noster: Magister Tathamarius Albensis Ecclesiae Praepositus, Aulae nostrae Vice-Cancellarius.“ Ugyan ott p. 420.

Al-Cancelláriusból és közönséges Jegyzőkből „Magister Pons, et Benedictus frater eius, Notarii aulae nostrae“ 1265-ki oklevélben Cod. Dipl. IV, 3, 313. — és VIII, 4, 380. — 1339-dik évében „Joannes Litteratus, Curiae nostrae Notarius dictus de Syrmia.“ — VI, 1, 92. „Magister Petrus aulae Domini Regis Notarius.“ II. Pius pápa 1459-ki levelében írja gróf Batthyáni Ignácznál, sz. Gellérd püspök Legendája után in serie Episcoporum Csanadiensium p. 101—103. „Exhibita siquidem nobis nuper pro parte Venerabilis fratris nostri Alberti Episcopi Chanadiensis petitio continebat: quod ipse tunc Praepositus Agriensis et Vice-Cancellarius bonae memoriae Ladislai Regis Hungariae, cum pro tractanda concordia inter ipsum Regem, et dilectam filiam Illustrem mulierem Elizabeth, relictam quondam Joannis de Hunyad, olim Regni Hungariae Gubernatoris, et alios, destinatus ab eodem Rege fuisset — unum etiam ex Notariis Regis tunc cum praefato Episcopo existentem (az erdéli Szebeniek) in horribiles carceres detruserunt, qui ex foetore carceris infectus, octavo die exspiravit.“ — 1461—1465. „Magister Andreas de Demethe Notarius Cancellariae Regiae.“ E három rendbeli egyéneket lelem megemlítve Gatterernél is Elementa Artis Diplomaticae, Gottingae. 1765. in 4. p. 149. cap. 2. §. 236. „Notariorum collegio praefuit — Archi-Capellanus seu Archi-Cancellarius. Atque ex hoc Notariorum Collegio Referendarii, Apocrisiarii et Cancellarii sumebantur.“

Ezek a Cancellária egyénei „Regis Capellani“ néven jönnek elő a régiségekben. „Ne scrupulus remaneat huius cartule scriptor extitit Seraphin Capellanus Regis Ladislay, qui postea Dei electione ordinatus est Archiepiscopus“ Sz. László király 1086-dik évi oklevelében, mely a Bakon-Béli apátság részére adatott. Magyar Történelmi Emlékek. VI. K. Pest. 1860. in 8. 35—36. l. „Ubi notandum est, mond Kollár Ádám *Analect. Vindob. Tom. I. col. 457—458.* nagy Károly német császárnak Einhard Capellanusáról: „Capellam ea aetate non tantum significasse Sacellum Deo consecratum, verum etiam Cancellariam et Chartophylacium, sive Archivum, hoc est, locum, in quo mandata et epistolae Principum, aliaeque tabulae publicae vel componuntur et exarantur, vel conduntur et adservantur. Hincigitur apud mediae aetatis latino barbaros Scriptores per Capellanos intelligendi sunt Secretarii et Scribae, qui Cancellariae et Chartophylacio inserviunt.“ Őket érti Kálmán királynak törvénye Lib. 1. c. 9. „Maiores Ministri Regis, vel Ducis, et Capellani (quorum personis indignum est coram iudice inferiori se constituere) in eadem synodo iudicentur.“

Az Apocrisarius ¹³⁾ vagy Specialis Notarius egykor, mint már említettük, a királyi gyűrő Pecsét őrizője volt, s mint ilyen a király személyét képviselő „specialis Praesentia Regia“ cím alatt; mert a pecsét ura személyének és jelenlétének a jelve. I. Ferdinánd magyar király némely 1528-ki oklevelében mondja Wagner Károlynál, *Diplomatar. Sáros. p. 160—163.* „Sigillum nostrum Secretum, penes praefatum Cancellarium nostrum reliquimus, Litteraeque nostro nomine, ac sub hoc sigillo perinde, ac si praesentes essemus, scribentur.“ — A gyűrő Pecsét, mint már Perger János is tanítá Bevezetésében a Diplomatikába, hajdan Secretum, Titoknak neveztetett, ezért az őrizője: „Secretarius Notarius“ nevet viselt „ego Johannes, nunc archidiaconus de kikullen, in ecclesia Transsilvana vicarius Strigoniensis in spiritualibus generalis, tunc, licet indignus suorum (I. vagy nagy Lajos magyar király) Secretorum Notarius.“ Turóczi Chron. P. III. in Prologo. — Perger Jánosnál 1357-dik évre a Cancelláriusok sorában „Michael filius Georgii, Specialis Regii Sigilli Notarius“ III. László királynak földézett levelében az Apocrisarius quasi Vice-Cancellarius. Kiröl Struvius in Corpore Juris publ. Imp. Rom. Germ. Jenae. 1738. in 4. p. 321. „Apocrisarius“

¹²⁾ Hinemar szerint Epist. 3. c. 13. „Apocrisarius, i. e. Legatus“ e cím nagy Constantin korában jött keletbe, s eredetileg egyházi dolgokban járó követet jelentett; utóbb különbség nélkül minden követ Apocrisariusnak hivatott.

crisiarius idem vulgo dicitur cum Cancellario, cum tamen utrumque munus Hincmarus henc distinguat, dicens: socium eius fuisse Summum Cancellarium. Et licet nonnunquam haec officia in una persona fuerint coniuncta, ex eo tamen non sequitur, unum idemque fuisse officium. Dicitur autem Apocri-siarius responsalis ecclesiasticorum officiorum, qui omnem Clerum Palatii sub cura et dispositione sua regebat.“ Mert a Fő-Cancellárius a király oldala mellett volt: az Al-Cancellárius pedig rendesen Fehér-Várott, és később ott székelt, a hol az ország levéltára őrzötték.

E két hivatalt nálunk is 1321. és 1323-ban egy személy visel-
lé: „Chanadinus de Thelegd Praepositus Varadiensis, Secretarius Cancellarius, et Comes Capellae Regiae.“ Kereselik, Hist. Eccl. Zagrab. p. 125. és Péterffynél Concil. Hung. P. I. p. 73. — „Vilhelmus-Episcopus Quinque Ecclesiensis, Comes Capellae, et Secretarius Domini Ludovici Regis Hungariae“ Cod. Dipl. IX, 3, 600. — 1367. „Vilhelmus Episcopus Quinque Ecclesiensis Capellae nostrae Comes, Secretarius noster Cancellarius“ IX, 4, 58. — 1374. Praynál Hierarch. P. I. p. 247. Vilhelmus Hamer, a német krónika szerzője — Fejérnél Cod. Dipl. IX, 3, 164—165. Praepositus Erlacensis. — „Nos Johannes Praepositus Ecclesiae Budensis, Comes Capellae, et Secretarius Cancellarius Domini Ludovici Regis.“ Ugyan ott p. 611. —

Midőn e két hivatalt egy személy visel-
lé, a két különbb királyi pecsét is kezében volt; a nagyobb kettős pecsét; Sigillum authenticum, privilegiale, maius, duplex, mint Fő-Cancellariusnak; ezt látszik az ő budai káptalan 1358-ki levelében érteni Cod. Dipl. IX, 2, 702. „Literas vestrae Celsitudinis, sigillo vestro apud Comitem Capellae habito consignatas, honore, quo decuit, recepimus.“ Ugyan is a Fő-Cancellárius egy levélben „Regiae Capellae Praesidens.“ Koller Hist. Episcop. V. Eccl. Tom. I. p. 202. Kereselich Hist. Episcop. Zagrab. p. 76. másikon „Magister Capellae Regiae: Comes Capellae Regiae“ — Tehát téveszt Schwartzner Márton, midőn ekkép vélekedik „Eundem — qui — ad exitum fere saeculi XII. Notarius vel, quod subinde invaluit, Cancellarius appellatur, diplomata domestica Capellanum, et, quod omnem Clerum palatii regeret (qui sacris celebrandis et literis describendis adhibebantur) serius Magistrum Capellae Regiae, Archi Capellanum, deinde Comitem etiam Capellae Regiae nuncupant.“ — A Magister, Praesidens, Comes Capellae Regiae mindenha nyilván megkülönböztetik nem csak a Notariustól: hanem a gyűrű vagy titok pecsét őrzésétől az Al-Cancelláriustól is. Az után nálunk Kálmán

királynak fölhozott törvényéből kiderül, hogy a régi magyar Cancellária, vagy Capella Regia egyénei, közönségesen s együtt véve, Capellani neveztettek. Kollár Ádám is mondja nagy Károly német császár Einhard nevű Capellanusáról „Sic ergo et Eginhartus primo quidem fuit Imp. Caroli Magni Capellanus, hoc est, Scriba, et Secretarius, tandem autem evasit eiusdem Archicapellanus sive Cancellarius; uti erudite, zimul ac solide demonstrat Henricus Spelmannus, Eques Anglo Britanus in Glossario suo Archaiologico, ubi de significatione vocabulorum Cancellarius, Capella, et Capellanus agitur.“ És Struvius „Cancellarii duplicis erant ordinis, Primus idemque praecipuus Archi-Cancellarius, caeteris Aulae, vel Palatii Cancellariis praeerat; dictus etiam Sacri Palatii Archi-Cancellarius. Vocabatur iste etiam sub germanicis Imperatoribus Archi-Capellanus, id quidem, quia Capellae Regiae, sive Archivum praeerat, dum in Regis Oratorio Archivum, et Regni monumenta servarentur, prout hodie quoque fit (maga koráról beszél) in Sacra Capella Parisiensi (Mabillonius de Re Diplom. Lib. II. c. XIV) Huius munus erat, ut praeceptorum regionum curam gereret, eademque subscriptione sua recognosceret (vagy, mint nálunk, okleveles, és szó-rejtő jegyeket tenne) Quod si vero ipse in Aula Imperatoris praesens non esset, vice ipsius Cancellarius recognoscebat.“ Vagy a kik jelen voltak „Huius rei Scriptor est Barnabas Regis Natarius, Albensis Canonicus. Sigillator autem Nicolaus“ 1156-ki oklevélben Cod. Dipl. II. 143. — Megtörtént, hogy oklevelek írására püspök is használtatott, I. Endre magyar királynak a tihanyi apátságnak 1055-ben adott levele ekkép rekesztetik be „circumscriptum est hoc privilegium a beatissimo Praesule Nicolao, qui tunc temporis vicem procurabat Notarii in Curia Regali.“ Koller, Hist. Episcopat. V. Eccl. Tom. I. p. 146. — II. Béla király 1137-ki adomány levelében mondja „Preterea nostre impressionem Regalis imaginis per Joannem Notarium apposuimus“ Magyar Történelmi Emlékek VI. K. Pest. 1860. in 8. 54. l. — 69. l. III. Béla király korabeli levelében „Rege iubente per manum Pauli Prepositi et eiusdem Regalis Notarii presenti scripto confirmatum est, et sigillo Regali roboratum.“ ¹⁴⁾

Ezek szerint a notariusi vagy jegyzői hivatal legalsó rend volt a régi magyar Cancellárián is. Névtelen jegyzőnk, kit íróink hol

¹⁴⁾ A régi magyar Cancellária fekvő jószágokat is birt „Possessio Comitatus Capellae nostrae Boyot vocata in Comitatu Pilisiensi.“ Cod. Dipl. X, 2, 265. — 1388-ban Sigmond király ajándékozá az esztergami érsekségnek. Pray Hierarch. P. I. p. 110.

káptalanbeli prépostnak, hol megyés püspöknek: ki Péternek, Pálnak, ki Benedeknek, Mátyásnak keresztelé, még csak Kanonok sem volt, mint a Barnabás „Regis Notarius, Albensis Canonicus.“ hanem csak pusztá közönséges „Notarius“ Jegyző; ezen állapata is igazolja: hogy ő, midőn könyve írásához fogott, nem régi Notarius, és még fiatal volt, mint csak névtelen iskolás társához intézett ajánló leveléből is kitetszik, midőn mondja „Dum olim in scholari studio simul essemus.“ Ha püspök volt volna, hajlandó volnék elhinni, hogy az a Pál püspök volt, kiről Turóczi P. II. c. 62. II. István Királyról írtában emlékezik. „Quem (a vak Bélát) cum Rex veraciter scivisset vivere a Paulo Episcopo, et Othmare Comite, quorum conscientia retentus-erat, gavisus est gaudio magno.“ Úgy tetszik: hogy névtelen jegyzőnk az a Péter Mester, kit némely 1146-ki levél László herczeg nevelőjének mond „Petrus Magister Ducis Ladislai.“ De nem bizonyos. Az iskolás társa nevének előbetűje N. mit közönségesen Mikóra, az az: Miklósrá (Nicolaus) magyaráznak, és szinte preláthuszá teszik: hát ha nem Miklós, hanem Nána neve volt? bizonyosan nem tudjuk; ezekre nézve, oklevelek hiányában, ezután is névtelen marad mind a kettő.

A névtelen jegyző igen kedves barátját „virum venerabilem“ tisztelendő férjfiúnak nevezi; tehát ő sem állott magasabb pólczon. A római curia ugyan s az elenyészett magyar Cancellária *venerabilis* czímet adott a püspököknek; de III. Béla magyar király Katona Istvánnál, Hist. Crit. Regum Hung. Tom. IV. Heinrich angol királyt „venerabilem fratrem“ viszont Heinrich Bélát „venerabilem et karissimum fratrem“ nevezi; nálunk még XVI. században a világiak, vagy külső renden levők is „Tisztelendő uraim“ czímben részesültek „Tisztelendő“ uraim, ne bánja ti kegyelmetek, szólnok az magyaroknak az ő nagy kevélységekről, mint vesztik Budát el az magyaroktól, és az egész kereszténstől boszuságában.“ Magyar Történelmi Emlékek. II. k. Pest. 1857. in 8. 54—55. l. Mindazáltal a névtelen jegyző iskolás társa pap volt, mert „arte litteralis scientie imbutus.“ — e kifejezés, az akkoriban divott szokás szerint, nem közönséges tudományosságra mutat. Glossariumokban a *Litera* szó nude, az az: magában véve, annyit tett, mint *Lingua latina*, deák vagy római nyelv. *Literaliter* pedig annyit, mint *latine* deákul. 1309-ki oklevélben mondatik „Dominus Carolus Vngariae rex, in manibus — Strigoniensis Archiepiscopi — flexis genibus ante altare — tactis et osculatis sacrosanctis Evangeliiis, infrascripta primo *literaliter* (deákul; innen *litteratus* deák.) *lecta* (mert Robert Károly akkor még nem tudott magyarul) *deinde in Vngarico exposita* (a jelen volt or-

szág színének) *inviolabiliter servare iuravit.*“ Cod. Dipl. VIII, 1, 333—337. — *Literatoria ars* annyit, mint *Grammatica*, ez ismét annyit, mint *ars oratoria*, melyről az ortemburgi Hartvic, ratisbonai püspök, sz. István király élet-írója „*quod priscianus auctor artis grammaticae medullitus mihi notus olim, longe digressus, faciem suam, quasi caligine quadam circumfluam, mihi decrepito iam facit obscurissimam.*“ Az ékes-szólás nálunk már sz. István korában tanítatott, Fulbertus cartonai püspök 1008. év körül Bonipert pécsi püspöknek egy Priscianussal kedveskedett „*significavit autem nobis filius noster, tuusque fidelis Hilduinus tuae caritatis erga nos insignia, fideliter afferens unum de nostris Priscianis te velle, quem et per eundem libenter mittimus.*“ — Koller, Hist. Episcopatus V. Eccles. Tom. I. p. 13—14. — A *Literatoria ars* jelentett közönségesen minden Tudományt is, melyek közép-korban tanítottak; Asserus, de Aelfredi rebus gestis írja 884-dik évről „*Acerrimi ingenii virum, et in omnibus disciplinis literariae artis eruditissimum.*“ Továbbá, *Literalis ars* Antenovusnál in Vita S. Silvini episcopi Nro. 1. „*Literalis Scientia*“ VII. Gergely pápánál Lib. IX. Epist. 2. „*Literalis Scientia*“ quae de literis tractat, vel, quae efficit literatum.“ —

A XI. és XII. századokban élt magyarok tudományosságáról Hartvic tesz bizonyosságot Sz. István király életében „*beneficiorum ipsius multipliciter cunctorum proficuo consulentem, in numeris sapientibus, quos hungaria fovet et amplectitur, stilo declarandam commendavi.*“ A külföldi Hartvic, ratisbonai püspök, mint szemtanú, megszígyeníti, meghazutolja mind azokat az írókat, a kik atyáinkat bárdolatlan, s tudatlan barbakoknak festik; és Sz. Imre herceg élet-írója; szerinte e királyfi tudott deákul „*Mykoron kedeegh deaki tudomanban értelmes volna.*“ — Sz. István királynak tudós voltát fiának Sz. Imre hercegnek oktatására írott könyve hirdeti; a Sz. Gellérd esanádi püspök korában tanuló magyar fiatalság serénységéről pedig hosszabb életének (Legenda maior) írója több helyen beszél. — XI. században sem volt tehát nálunk a tudatlanság oly közönséges, mint némely írók hirdetik, hogy a papokon, és szerzeteseken kívül, az úri és nemesi rend egészen vastag tudatlanságban sínlett volna. — „*Illud autem mirum mihi visum est, mond Batthyáni Ignác Sz. Gellérd írásai s viselt dolgai elébe írott előszavában: quomodo Claudius Fleuryus, postquam supra a nobis delibata, et illis ampliora saeculi XI. decora retulisset, ruditer tempore, educationi et disciplinae assignet, et solos viros Ecclesiasticos literis rudi et imperfecta methodo vacasse dicat.*“

t. i. in Dissertatione in Historiam Ecclesiasticam ab anno Christi 600. usque 1100. „Sed etsi daremus id obtrectatoribus aevi medii, passim nobiles despexisse bonas Litteras; mond tovább a tudós püspök: inde tamen ruditas aevi haud probaretur; nulla enim regio est, in qua potiozem numerum efficerent nobiles“ a kik jóllehet vitézségben tölték életöket, s a közönséges írástudás foglalatosságát az egyháziaknak engedték; mégis többnyire ők is írástudók voltak, miről elég bizonyosság nálunk a törvénykezés folyamatja, mely mostanában sem válna szégyenünkre. „In multis sane hic offendit Fléuryus, in eo quidem praeprimis, mond Batthyáni Ignác: quod omnes nobiles eadem confundat contumelia.“

Literatus tehát annyit tett közép-korban, mint Deák, az az: tudós; ilyen volt a névtelen jegyző iskolás társa is; mert azon korban különösen és kivált a papok köteleztettek tanulásra, és a római nyelv használatára „Canonici in clauastro, et Capellani in curia, litteratorie loquantur.“ Kálmán király idejében 1112-ben tartott, s Lőrincz esztergami érseknek tulajdonított egyházi gyűlés végzése; az az: Kanonokok a káptalan szerben, s a Cancellária egyénei a királyi udvarban deákul beszéljenek. — Ily előnyre kapván a deák nyelv, az anya nyelv, paraszt, vagy is világiak nyelvének neveztetett „Litteris regalibus-perlectis, et nobilibus illius Comitatus in layca lingua reseratis.“ Kovacsich Márton György, in Formulis Styli Curialis p. 23.

Mi, az elmondottaknál fogva ekkép fordítjuk magyarra a névtelen jegyző ajánló levelének elejét:

P. mester, és most a jó hírű igen dicső béla magyar ország királyának jegyzője, legkedvesebb barátjának, tisztelendő és tudós férjfiúnak N. üdvét, s kérelme fogadtatát. Vagy szóról szóra: Mesternek nevezett P. és most a jó hírű sat. —

„qualiter septem principales personae, quae Hetumoger vocantur, de terra Scythica descenderunt, — — Optimum ergo duxi, ut vere et simpliciter tibi scriberem, quod legentes possint agnoscere, quomodo res gestae essent, si tam nobilissima gens Hungariae primordia suae generationis, et fortia quaeque facta sua ex falsis fabulis rusticorum, vel a garulo cantu jocularum, quasi somniano audiret, valde indecorum et satis indecens esset; ergo potius a modo de certa scripturarum explanatione, et aperta historiarum interpretatione rerum veritatem nobiliter percipiat.“

Az I. fejezetben is a Magyar nemzet helyett, csak a VII. vezérről beszél „quapropter septem principales personae, qui Hetumoger dicti sunt, angusta locorum non sufferentes, ea maxime de-

vitare cogitabant,“ mert a Magyar nemzet VII. seregbe volt fölösztva; az egész Nemzetet tehát a VII. vezér képviselé. Azonban a Hetu-moger nevezet később félre-értést és vitát okozott, mintha csak a VII. vezér hódította volna meg Pannóniát; ezért nyilván kikelték Krónikáink a Hetu-moger nevezet ellen, jelesen a pozsonyi Krónika. „Cum igitur codices quidam contineant, quod isti capitanei septem pannoniam introierint, et Hungaria ex ipsis solis edita sit, ac plantata: unde venit generatio Kaak (Csák) Akus, Weor (Bór) Abe, ac aliorum nobilium hungarorum? cum omnes isti non hospites, sed de Scitia descenderint. Si ergo septem soli sunt cum familia, et non plures familie, uxores, filii, filie accipi possunt, servi et ancille: numquid enim cum tali familia regna possunt expugnari? Absit.“ — Lib. II. c. 1. §. 11. — És ugyan ott §. 12. — „Constat itaque, non tantum septem Capitaneos pannoniam conquestrasse, sed etiam alios nobiles, qui de Scitia descenderunt, qui sunt: Wgud, Ed, Chaba, Torda, Kadicha, Werend (Berend), Wilchu (Bulesú), Zumbur, Leventha, Oinpud (Ompud), Mika, Chanad, Wuken (Buken), Othmár, Kewy, Kelad; unde in ipsis (VII. Capitaneis) venerari potest nomen dignitatis plus aliis, nobilitatis vero equaliter.“

A czáfoló Krónikáink csak névtelen jegyzőnk Kitáját érthették; mert egyedül ő maga beszél Hét-Magyarról, Hetu-moger. E vita is eléggé tanúsítja, hogy könyve kézen forgott, és esmeretes volt; mint már Endlicher István is állítja in Prolegomenis p. 47—48. „quod in vetusto illo documento, de missione fratrum Praedicatorum in Hungariam magnam suscepta, gubernante universalem ecclesiam Gregorio IX. apud Hungaros regnante Bela IV. inter annos 1235. et 1141. conscripto, diserte ad ipsissimum hunc Anonymi de gestis Hungarorum libellum provocetur. „Inventum fuit“ sic orditur egregium illud ecclesiasticae et patriae historiae monumentum „inventum fuit in gestis Hungarorum Christianorum, quod esset alia Hungaria major, de qua VII. duces cum populis suis egressi fuerant, ut habitandi quaererent sibi locum, eo, quod terra ipsorum multitudinem inhabitantium sustinere non posset. Qui, cum multa regna pertransissent, et destruxissent, tandem venerunt in terram, quae nunc Hungaria dicitur, tunc vero dicebatur pascua Romanorum, quam inhabitandam, prae terris ceteris, elegerunt, subjectis populis, qui tunc habitabant ibidem. Ubi tandem per St. Stephanum, primum ipsorum regem, ad fidem catholicam sunt reversi, prioribus Hungaris, a quibus ipsi descenderant, in infide-

litate permanentibus, sicut et hodie sunt pagani. Fratres Praedicatores iis in gestis Hungarorum inventis, compassi Hungaris, a quibus se descendisse noverunt, quod adhuc in errore infidelitatis manerent, miserunt quatuor de fratribus ad illos quacrendum, ubicunque possent eos, juvante domino, invenire. Sciebant enim per scripta antiquorum, quod ad orientem essent; ubi essent, penitus ignorabant“ sat. Az egészset olvashatni Deseritzky Inezénél, Init. Hung. T. 1. p. 176. Pray, Annal. vet. P. 1. Katona, Hist. Crit. T. V. p. 787.

Szent Domonkos fiai tehát nem tudták, a mit a biboros palotában született Constantin görög császár de adm. Imp. cap. 38. emlékezetben hagyott „Bello autem inter Turcas, et Patzinacitas tunc temporis Cancar cognominatos, exorto, Turcarum exercitus devictus fuit, atque in partes duas divisus; et earum una quidem Orientem versus, partem Persidis incoluit; et hi etiam in hodiernum diem, de veteri Turcarum cognomine, Sabartoe asphali nuncupantur: altera vero pars Occidentem versus sedes posuit cum Boebodo suo ac Duce Lebedia in locis Atelcusu (Etel köz) nuncupatis, quae nunc Patzinacitarum gens incolit. — Ad Turcas vero Orientem versus in Persidis partibus habitantes, quorum supra mentionem fecimus, negotiatores suos mittunt etiamnum ii, qui Occidentem incolunt, praedicti Turcae, invisuntque illos, et responsa saepe ab ipsis per hos accipiunt.“

Legjobbnek véltem, úgy mond igazán és egyszerűen megírom: mik miként történtenek: ha a nemes magyar nemzet az ő eredetét s vitéz jeles tetteit a nép meséiből, vagy a síposok csacska dalaiból hallaná, igen méltatlan és illetlen lenne. Tehát inkább az írárok értelméből, s a Krónikák jegyzeteiből értse a viselt dolgok valóságát. — E rövid, de velős beszédben nyíltan kijelenti tökéletes szándékát: hogy ő igaz történetet akart nemzetünk kezébe adni, e becsületes szavát, tehetsége szerint, a kezénél volt kűtfők nyomán, be is váltotta.

A Magyarokat igen nemes nemzetnek tartja. A lelki nemességről már szólottunk; lássuk tehát miben helyhezi az ős-kor a külsőt? Elmondja a kún Eslam, kit Priscus Rhetor Etelének élete ellen törekedő Bigiláról szólóban így beszéltet II. Theodosius császárról „Deinde Eslam haec verba ore proferre: Theodosium quidem clari patris et nobilis esse filium: Attilam quoque nobilis parentis esse stirpem, et patrem eius Mundiuchum acceptam a patre nobilitatem integram conservasse; sed Theodosium tradita a patre nobilitate excidisse: quod tributum sibi pendendo, suus servus esset effectus.“ — Ilyen külső nemességet jelentenek a szövetség-

ges-böles Leo görög császár szavai is, midőn *Tacticájában* a magyar nemzetet nyilván „gens ingenua et libera“ nevezi. Ilyen külső nemességről beszél a névtelen jegyző is, midőn *Cap. I.* az egész *Scythia* nagy nemzetéről együtt véve állítja „*Scythica enim gens a nullo imperatore fuit subjugata.*“ — Ő tehát nem irt vaktában; néki a külső nemességről helyes fölfogása volt, azt állítván a magyar nemzetről, melyet a *Scytháktól* származtat, a mit előtte más hiteles írók vitattak.

„*Joculator*“ sípos „*Curia Martini Joculatoris vel Fistulatoris.*“ *Cod. Dipl. IX, 5, 232.* — A sípos *Joculator* *Igrécznek* is neveztetett az *igrécz musicum instrumentum* régi magyar szótól, e jelentésére utal bennünket az a magyar szent-írás fejtegető, a ki az ó-szövetség könyveit nyelvünkre fordította, s a *Régi Magyar Nyelv Emlékek I. kötetében*, Budán. 1838. in 4. 102. l. *Dániel* prófétából 3, 7. a *Sambucát* (*syrusi Sabbecát*) a *deák Sambucus* bocz-fa névtől „*Bocz-fába alkotott Igrécz* késégnek“ *musicum instrumentum* nevezte. — A *Régi Magyar Nyelv Emlékek III. kötetében*, Budán, 1842. in 4, 32 l. *Sz. Máté* evangéliumának 9, 23. magyarázatában *Igrécz* „*Tibicen*“ — „*Et cum venisset Jesus in domum principis, et vidisset tibicines, et turbam tumultuantem, dicebat.*“ — És mikor jutott volna Jézus a fejedelemnek házába, és látta volna ott az *Igréczeket*, és a zajgó népet, mondá. — E sorokban az *Igréczek* *tibicines* nyilván síposok „*cantabat moestis tibia funeribus*“ *Ovidius Fastor. 6,659.* — *Cornides* *Dániel* szerint, *Vindiciae, Sect. III. §. 6. p. 214—218.* „*Fuerunt iidem Joculatores etiam Trufatores in libris sacculo XVI. procusis obvium, quod iocum significat.*“ Egészen más a *Trufator*, és más a *Joculator*. *Priscus Rhetor* írja *Etele Kún* király vendégségéről „*Post Cantus et Carmina, Scythia nescio quis mente captus, absurda et prodigiosa, nec sani sensus quicquam habentia resonans et deblaterans, risum omnibus commovit.*“ — Ilyen tréfás vagy trufás, morio vala Nagy Gergely *Martinuzzi György* udvarában, kit *Pálcán Péter* budai bíró *Martinuzzinak* vallató-perében *scurra* néven említ „*cum quodam tempore pranderet Frater et haberet convivas, iusserat suos adolescentes (apródait, patvaristáit, kiket szokás szerint udvarában neveltetett) quendam scurram suum, nomine Gregorium Naghy vexare et percutere. Qui accedens ad Fratrem plorans, cur, inquit, facis me percutere, nunquid ego Budam perdidit?*“ — Magyar *Történelmi Tár. I. K. Pesten. 1856. in 8. 257. l.* — A *Trufások* tehát nem voltak *Síposok, Joculatores*, hanem udvari bolondok. A *Trufa* jelentett hajdan csalfaságot is „*em-*

ptio — delusoria et trefatica“ az erdéli káptalannak 1334-ki levelében Cod. Dipl. VIII, 3, 747.

A síposoktól egészen különböztek a Hősök Dalosai, kiket Priscus Rhetor, II. Theodosius császár követecivel Etele udvarában látott, s a kiket fölsohajtva említ Bányai István sáros-pataki tanító 1747-ben négyesi Szepesi János fölött mondott halottas beszédében „Hol vagytok Poéták, kiknek ékes verseiket Atilának jeles viselt dolgairól, nagy elméjéről s virtusáról magyar módra írva látott ama megbecsülhetelen Historicus Avenkimus? Bezzeg, Priscus Rhetor! néked is meg köszönnék ám az igaz magyar vérből eredett férfiak, ha te, oh ha! mondom, az említett énekes Scythának magyar Musájokat is feljegyezted volna. — Ama nevezetes hét kapitányokról írja Turóczi (P. II. c. 9.) hogy azok magokról énekeket formáltattak, hogy jó emlékezetek megmaradna sokára. Minémű énekek még ma is ilyenekben magokat gyönyörködtető Magyaroknál elegenden találtatnak.

Turóczi János szavai P. II. c. 9. „de se ipsis cantilenas fecerunt, inter se decantari, ob plausum secularem, et divulgationem sui nominis.“ — Galeotus Martius beszéli Hunyadi Mátyás királyról „semper enim in eius convivio disputatur, aut sermo, de re honesta, aut iucunda habetur, aut carmen cantatur. Sunt enim ibi musici, et cytharaedi, qui fortium gesta, in lingua patria, ad mensam in lyra decantant.“ És cap. 31. „Semper enim in eius domo, aut oratur, aut studetur, aut carmen cantatur ad lyram.“ — XVI. századból, egy közvitéről Busbequius Augerius tesz említést Epist. III. „Occurrebat modo horridus aliquis, a finibus Hungaricis, cum suis gregalibus. miles, qui flebili in chelyde, moestum quiddam, tristis ipse ululabat verius, quam cantabat.“ — Közmundás: hogy sirva tánczol a Magyar.

Olyan udvari Dalosokat, kik lantoltak is, danoltak is, a lantról Lantosoknak nevezték „Egy régi agg világtalan koldós, ki elein Turzó Lantosa, és több wraké volt.“ Bornemisza Péter, Negyedik Része az Evangeliumokból és az Epistolákból való Tanuságoknak. Költ Semptéről. 1578. in 8. 854. l. — De ezeket a később korból való Dalosokat nem kell, nem lehet a Hősök Dalosaiival összehasonlítani, kiket a régi Hősök udvaraikban tartottak, s viselt jeles tetteik danolására magukkal utaztattak. Ezek nem énekeltek nem történt dolgokat, mert verseiket asztal után a vendégek jelenlétében szokták elmondani. Priscus Rhetor írja mimódon jött két Scythia Etele elébe, kik győzedelmeiről és dicső erényeiről magoktól szereztetett verseket énekeltek, melyek hallására az ő udvari népe, kivált a vitézlő renden levők záporként görgettek könyeket szemciből. —

Költött mesére nem szokott meg indulni a harezias vitéz, mint Priscus Rhethor emlékezetben hagyta „Adveniente vespere, sublatis epulis, duo viri Scythae coram Attila prodierunt, et versus a se factos, quibus eius victorias et bellicas virtutes canebant, recitarunt. In quos convivae oculos vultusque defixerunt. Et alii quidem versibus delectabantur, aliis bellorum recordatio animos exuscitabat, aliis manabant lacrymae, quorum aetas affecta reddiderat corpus effetum et imbecillum; ex quo eorum pugnandi ardor et cupiditas quiescere cogebatur.“ —

E dicséretes szokás tehát nem valami hiu dicsvágy eredménye, sokkal nemesebb célja volt, hogy a halgató fiatalságot dicső tetekre lelkesítse, buzdítsa, gerjessze. Ez a Hős Mondák igazi eredete, ez az ős Történelem kutfője. Pogány őseinkről írják, Verbőczy Op. Trip. Juris Praefat. Schoedelius Notit. Hung. Proem. p. 6. „concelebrabant carminibus antiquis, quod unum apud illos memoriae, et annalium genus erat.“ Ilyesmit olvasok Plutarchnál in Vita Lyeurgi, ac in Libro: Quomodo se quis laudare possit citra invidiam, a Lacedaemoniaiokról, kiknél ünnepnapokon az agg vénnek, fiatalok és gyermekek három karra oszolva énekelének, elkezdven a véne „Mi egykor harezias fiatalok voltunk.“ Mire a fiatalság „Mi is azok vagyunk, ha akarod, késértsd meg.“ Erre pedig felelék a gyermekek „Mi pedig még vitézebbek leszünk“ — E szokásnak az a jó eredménye volt, hogy a fiatalság gyakorlásaiban halálíg viaskodott, készebb volt meghalni, mint magát megadni „Adolescentum greges Lacedaemone vidimus ipsi, mond Cicero Tuscul. Quaest. Lib. 5. incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morsu denique: ut exanimarentur prius, quam se victos faterentur.“ — E szokás jó lehetett maga idejében, mikor még nyers erő győzött az ütközetben. Ennél szelédebb volt a Scythák szokása: a tartományok fejedelmei, mond Herodotus, évenként egyszer megtöltének borral egy edényt, s körüle öszve gyűlvén a Scythák, a ki közülök már ellenséget ejtett, iva, a jelesebb vitéz kétszer is: a ki pedig még semmi jelét sem adta vitézségének, az nem ihatott, hanem félre ült, s ez vala a legnagyobb gyalázat.

„De quibus regibus sit laus et honor regi aeterno, et sanctae „Mariae matri eius, per gratiam cujus reges Hungariae, et nobiles „regnum habeant felici fine.“ —

Sz. Gellérd hosszabb Legendájában olvastatik Batthyáninál boldog Aszszonyról „cujus nomen, videlicet Matris Xsti proprium (Mária) in Ungarorum generatione non exprimitur, sed tantum Domina resonat (mint: Sárlos Boldog Aszszony. Nagy Boldog Aszszony. Kis Aszszony) unde in Pannonia a sancto rege Stephano fa-

milia beate Virginis (Mária család) appellata est.“ — A család szó tehát korántsem jelent nemzetséget, hanem szolgát, cselédet, kik szinte Familia, vagy Familiaris névvel neveztetnek az oklevelekben, és történet-íróktól, ezeket érti a bécsiképes krónika „De una quacque Tribu duo millia, excepto Familiae numero, eduxisse perhibentur.“ — Sajátos a magyar r. k. szent-egyházban, hogy az egész kereszténységben egyedül a magyar nevezi Asszonyának az angyali üdvözlésben a boldogságos Szűzet „Asszonyunk szűz Mária, Istennek szent anyja, imádj érettünk“ sat, IV. Béla mint ifju király mondja 1231-ki oklevelében Cod. Dipl. III, 2, 253. „Beatissimimus rex Stephanus — defensionis B. Virginis terram Hungarorum merito commendavit, quae regni nostri specialis existit Domina et Patrona.“ — Ennél fogva írja a névtelen jegyző, hogy magyar ország nemesei az ő kegyelméből birják az országot. V. István király 1272-ki levelében „quae nostri regni specialis existit Domina et Patrona. Cod. Dipl. V, 1, 205. — Robert Károly 1322. kiben „Mediatorem Deum et hominum Jesum Christum, ac sanctissimam genitricem eius, quae nostri spiritualis (specialis) existit Domina et Patrona.“ VIII, 2, 329. és IX, 1, 478. nagy Lajos 1347-ki levelében „cum nos gloriosam et intemeratam virginem Mariam, quae regni nostri specialis existit Domina et Patrona, intendamus totis sinceræ mentis affectibus honorare.“ — Magyar ország tehát a kereszténység hajnala óta áll a boldog Asszony pártfogása alatt, mint a névtelen jegyző írja.

Észrevételek

az első fejezetre: Scythiáról.

„Scythia igitur maxima terra est, quae Dentu-moger dicitur versus orientem, finis cuius ab aquilonali parte extenditur usque ad nigrum pontum, a tergo autem habet flumen, quod dicitur Thanais, cum paludibus magnis — Ab orientali vero parte vicina Scythiae fuerunt gentes Gog et Magog, quos inclusit magnus Alexander. Scythia autem terra multum patula in longitudine et latitudine, homines vero, qui habitant eam, Dentu-moger dicuntur, usque in hodiernum diem, et nullius unquam imperatoris potestate subacti fuerunt. Scythici enim sunt antiquiores populi, et est potestas Scythiae in oriente.“ —

Keleti Scythiának a határa, melyet, és a lakosait még a névtelen jegyző korában Dentu-moger-nek neveztek, északról fekete tengerig terjedett¹⁵⁾: megette folyt a Tana-is (az is római szó ejtés) ezt Kézai Simon szerint Lib. 1. c. 1. Scythiában magyarul Etul-nak az az: víznek nevezték; de a mint a Rifeus hegyek mellett elhalad, Don volt a neve. Az európai Scythák Selyének „Tanaim ipsum Scythae Silin vocant“ Plinius Hist. Nat. Lib. 6. c. 7. mint a Vág parton nyitra megyében fekvő Selye; s mivel az S. betű T. betűt vesz föl, más kiejtés szerint: Tsele, Tsala, Tsölösz

¹⁵⁾ E tenger a martjain lakott s fekete öltözetet viselt Jászokról nevezte-tik fekete tengernek. Midőn a görög írók fekete tengernek μαύρο θάλασσα nevet adnak, Jász tengert kell igazán e szó alatt érteni. Theophilus Sige-fr. Bayer, Opuscula, Halae, 1770. in 8. p. 127. in Dissert. de Cimmericis. Épen így kell magyarázni Apollonius Rhodius Jonium tengerét is, melybe a szőke Duna vize ömlik. Apollonii Rhodii Argonautica. Lib. 4. v. 289. — v. 300. Turóczi krónikása II. J. írja a gyász magyarokról: „Qui quidem septem ob offensa-m huiusmodi (hogy füleiket levágatták) Magyarkák et Gyosz sive Lazari sunt vocati.“ Itt a Gyász, lugubris szó a jász szót képviseli; gyászba öltözni annyit tesz, mint fekete, az az: jász ruhát viselni, mivel e magyar fajnak egy része hajdan fekete öltözetben járt, a miért a régi írótól Melanchlaenus nevezeten hivatik.

szinte víz jelentéssel: innen Tsaló-köz - Mesopotamia, Viz-meg vagy Viz-köz, Etel-köz. A Tana in Tabula itineraria „flumen Tanais, qui dividit Asiam et Europam“ Régi lakosi „gens Syrmatae (Súr-maták) fluvius Tanais Asiam et Europam dividit.“ Scylax. — Ptolemaeus etiam fontes fluminis novit: Pars Sarmatiae orientalis terminatur „linea transeunte per fontes Tanaidis.“ quae habet gr. 64. 0. 63. o. et 64. 0. 58. 0.“ Flexus fluminis est sub gr. lat. 57. fons australis gr. 58. borealis 64. — „Hi autem numeri ducunt ad fontem Volgae (Etel.) orientalem; nam exortus Tanais gr. lat. 55. non excedit. Strabonis aetate ostia quidem fluminis duo, LX. stadiis (tizenöt ezer lépés, vagy $3\frac{3}{4}$ mélyföld) ab se diremta, fuisse cognita. — Hodie lacui, ex quo Tanais oritur, Ivan, Bayero vade, (Scythiae Situs p. 85.) flumini Tan, vel Don est nuncupatio.“ — Katancsich, Orbis Antiquus, P. I. p. 203. — Tana, Dana, Duna régi magyar nyelven is Viz. II. Geyza király az ó budai káptalan részére 1148-ban menesztett levelében többiközt ezeket mondja: „Praeterea piscaturam, quae vulgo Tonya dicitur, a portu Megyer (most hibásan Békás, Bikaes Megyer helyett) usque ad insulam magnam (Tsepel) Regis, sicut Rex (Sanctus) Ladislaus ad usum eiusdem ecclesiae ordinaverat eiusdem litteris, feci roborari.“ A Tanya szó tehát Szálás jelentéssel, mint a Kúnok és Jászok helyesebben nevezik, átvitel. —

Bonfinius Antal Dec. I. Lib. 1. ekkép írja le az ásiái és európai Scythiát: „Scythia in partes duas a Tanai fluvio tota dividitur — altera Europica. Asiatica vero altera: (Europea) ab occasu Germania, Viztulaque anme terminatur: a meridie Danubio, item Ponto, Hiberia, Albania et Perside a-solis exortu ad Araxem fluvium, et Seres usque protenditur. — Asiatica Scythia ab occidente Tanai, a meridie Corace, Caucasoque monte, sinu Caspio a septentrione, a solis exortu utroque Oceano terminatur.“ — Herodotus korában az európai Scythiának, vagy is a fekete tenger melléki scythia országnak határa volt: a Duna, az éjszaki német tenger, majd a Tánais, majd a Volga. Különösen a magyar Scythák laktak a Dunától fogva Dnieperig, és Dnieperentúl is Havas-elve (Trans-alpina) Erdő-elve (Trans-silvania) és Erdőországban (Hylaea, Bessia, Silvania) mellettök laktak a Lófejök (Scythae Hippomolgi) ezek után tartózkodtak a Maeotis tava körül a Jászok; Volga körül, és talán azon túl is sátoroztak az Avarok (Scythae apostatae (mind ezek fölött pedig az éjszaki tenger, és éjszaki részek felé laktak a Kúnok (Scythae Basilii, Chazari) és Palócok (Pécsek). — Az idősebb Plinius idejében két hián húsz tartományból állott a virágzó Scythia „Regna Parthorum duo de vi-

ginti sunt omnia: ita enim dividunt Provincias, circa duo, ut diximus, Maria, Rubrum a meridie, Hyrcanum a septentrione. Ex iis undecim, quae superiora dicuntur, incipiunt a confinio Armeniae, Caspiisque litoribus. Pertinent ad Scythas, cum quibus ex aequo degunt. Reliqua septem regna Inferiora appellantur.“ Lib. 6. c. 25.

Névtelen jegyzőnk a Magyarokat az ásiái Scythiának ama részéből költözteti ki, melyet Den-tu-moger-nek, az az: Don tői magyar országnak nevez, mint: Sár-tő, Zsitva-tő, Marczal-tő, Csölösz-tő. — Cornides Dániel in Vindiciis p. 255—256. Schwartz Godofrid után de Samuele Rege Hungariae p. 42. és Bartal György Commentarior. ad Hist. Status, Jurisque publ. Hung. Tom. I. Posson. 1847. in 8. p. 68—69. — Schlözer Lajos Nestora is az 1802. és 1805-ki kiadásokban Ásiából utaztatja Európába a Magyarokat „Hierauf kamen die weissen Ugren (s nem Ungern, mint Schlözer fordítá) und erbten das Slavonische Land, nachdem sie die Volochen verjagt hatten, die dieses Land vorhin eingenommen hatten. Diese Ugren fingen sich unter dem Heraclius (625—636) zu zeigen an, und zogen mit ihm gegen den Persischen Zar Kosru.“ — És „Im Jahre 898 (ez hibás idő vetés (zogen die Ugren vor Kiev vorbei, über einen Berg, der nun der Ugrische genannt wird (e kievi magyar hegy más helyen is említetik Nestornál). Sie kamen an den Dneper, und standen hier in Weshen (sátoros vagy födeles szekerek) denn sie marschirten wie die Polovzer (a fekete magyarok Pécsék: atyáink fehér Magyarok, die weissen Ugren) Sie waren vom Orient hergekommen (Persia mellékéről. Constantin Porphyrogenneta görög császár, de adm. Imp. c. 38.) und stürzten durch hohe Berge, die die Ugrischen Berge (a Kárpát hegyek) genannt werden: und fingen an die dort wohnenden Wlachen und Slawen zu bekriegen. Denn da sassen vorhin Slaven und Wlachen, nahmen das Slavonische Land ein. Nachher aber verjagten Ugre die Wlachen, und erbten dieses Land (a névtelen jegyző is örökségnél fogva foglaltatja el magyar országot, mint a bécsi képes, és a budai Krónika „Retradidit autem Dominus Hungaris Pannoniam in haereditatem) und sassen mit den Slaven zusammen, die sie unterjocht hatten. Von der Zeit an, ward das Land Ungern genannt.“

Az igazi Török vagy Magyar ország többféle ásiái magyar faj hazája a Caspium tenger körül feküdt „Cabgiak et Captschak Tribu des Turcs orientaux“ Herbelot. Ez a Descht Capgiak az a pusztá tartomány, melyet Rubruquis Vilhelm 1253-ki utazásában „vasta solitudo.“ név alatt említ, s a melyen ő Kúnokat talált „In

illa planitie (versus ostium Tanais) solebant esse Cumani, antequam venirent Tartari.“ — Plinius öket Sar-matáknak nevezi „Tanaim gemino ore influentem colunt Sar-matae.“ a régibb Scylaxnál Syr-matae, az az: Súr-Nap-matae. Herodotusnál a pontusi Scythák nyelvén a Nap Octo-Syr-us-tüzes, égő Nap: valamint ez a Világ-rendszer kormányzója az égen: úgy az atyáskodó jó fejedelem népeké a földön; innen a fejedelmek Sár-Zár neve. „Finis enim iusti imperii, ut Sapientes docent, utilitas obedientium aestimatur et salus.“ Ammianus Marcellinus Lib. 30. de Valentiniano et Valente. és Lib. 14. de Constantio et Gallo imperatoribus „Ut enim Simonides Lyricus docet, beate, perfecta ratione, victuro, ante alia, Patriam esse convenit gloriosam.“ — Van Magyar országban elég Súr nevű helység.

Descht Capgiak pusztán volt a Don-tői magyar ország is. „In Media sunt urbes Ardebil et Cabzin, unde denominatum est Cabzi seu Caspius, nomen Caspii maris,“ Hyde Tamás c. 35. p. 415. — és c. 18. p. 227. „Per campestrum regionem, seu Campestria, intelligitur Campus τῆ Kipgjak, quae Haithono Cumania; scilicet tota planities, quae ab extremo Oriente in Occasum, supra Mare Caspium, et usque ad Ponti fines exporrigitur, hoc est: tota Turcistania“ — Ahmed Arabsiada szerint „Descht lingua Persica nomen Solitudinis.“ az az: Puszta, tehát Kaspiumi Puszta, melyet Chingis mogul Chan meghódítván, ettől az időtől fogva fön-maradván tovább is e tartománynak Török neve, a benne telepedett Mongolokat is a meghódított tartomány nevérol Törököknek kezdék nem elég hiven nevezni, és Niebuhr útazásai óta, a Magyarokat tatár fajnak hirdetni, mint leg közelebb Dr. Karl Neumann, Die Hellenen im Skythen Lande. Erster Band. Berlin. 1855. in 8. című könyvében. „Das Kaspische Meer, sagt Herodot, ist ein Meer für sich; und hat eine Länge von fünfzehn, und eine Breite von acht Tagefahrten, wenn allein gerudert wird. Gegen Morgen von diesem Meer liegen grosze Ebenen, in welchen die Saken; und über diesen am Jaxartes die Massageten wohnen; es ist das Gebiet der Turanier im Zend Avesta: es sind die Ebenen der Lanzen führenden Reiter bei Firdusi. Gegen Abend vom Kaspischen Meer liegt, nach Herodot, der Kaukasus.“ Duncker II. Bd. Itt meg kapjuk a Török név eredeti jelentését is: Tur-Sur-Nap: mint Atur-Assur; Aturia-Assuria-Turkistan Nap országa; a Török tehát Nap-fia, tisztelője, filius Lucis; a többi jelentés mind átvitel.

Igaz tehát, a mit a névtelen jegyző ír „Scythica autem terra multum patula in longitudine et latitudine.“ — és „Scythici enim,

sicut diximus, sunt antiquiores populi“ (ebben hiteles tanuja Justinus Lib. 2. c. 1. §. 5. és Ammianus Marcellinus Lib. 22. c. 5. §. 2. in Juliano Imperatore „Aegyptiam gentem omnium vetustissimam, nisi super Antiquitate certat cum Scythis.“ nyilván írják: hogy a Scythák az Egyptusiakkal előbb vagyis régebbségről vetekedtek).

„De quibus historiographi, qui gesta Romanorum scripserunt, sic dicunt: Quod Scythae gentes fuissent sapientissimi et mansueti, qui terram non laborabant, et fere nullum peccatum erat inter eos. Non enim habebant domos artificio paratas, sed tantum tentoria de filamento parata, carnes et pisces, et lac, et mel manducabant, et jumenta multa habebant. „Itt Curtiuson kívül Lib. 7. c. 8. „Scythia. non, ut caeteris barbaris, inconditus sensus est.“ Strabó szóval föl mellette „Jam Ephorus quarto Historiarum Libro, qui inscribitur Europa, Europae partibus peragratís, ad finem inquit: cum aliorum Scytharum, tum Sauromatarum non unum esse vitae institutum — Itaque ipse, inquit, de iis loquor, qui moribus utuntur probissimis. Sunt enim quidam de vagis seu nomadibus Scythia, qui equorum lacte vescuntur, iustitia omnibus hominibus superiores; quorum et Poetae meminerunt. Homerus enim Iovem ait respexisse ad „Lactivoros Abiosque, his non est iustior ulla Gens hominum.“ — apud nos commercia et fraudes in iis frequentes sunt: claros iustissimosque illos Homerus vocavit, qui minimam vitae partem contractibus et pecuniae tractandae impendunt: sed Gladio Poculoque demptis, reliqua omnia communia inter se habent, inque primis uxores et liberos.“ sat. A böles Anacharsis is közülök való volt. „Quin et Sapientem Anacharsim — natum esse apud Nomadicos illos, qui maxime religiosi habentur.“ A fekete tenger Periplusában. — És Plutarch in VII. Sapientum Convivio „qui non modo non habet domum, sed et iactat se hoc nomine, quod domo carens, curru utatur, quomodo Solem aiunt curru circumvchi, aliasque aliam coeli obire regionem. Respondit Anacharsis: Itaque ego, aut solus Deorum liber, aut omnium liberrimus ille est, omnibusque imperat, nulli paret, sed regnat ac habenas tenet. Verum Solis currus, quam pulchritudine excellens, magnitudineque mirabilis sit, te fefellit: alioqui non eras eum cum nostro, ioci gratia comparaturus.“ Nem neveztettek pedig Nomadeseknek a görög νομο-pasco-legeleg igétől, hanem a νόμος Lex névtől, mivel a Saba-hit törvénye szerint köztársaságban éltek, mindenk, a kardon és áldozó Poháron kívül, közönséges levén; ugyan is a νομος szó két-értelmű: νόμος-lex-törvény; νομός vagy νομος-prae-fectura, tractus, regio; de még ez értelemben is constitutionalis országot jelent, mint Suidas Lexiconában olvashatni. A gyalog há-

zakban vagy is szekereken lakott Scythákról ezt is beszéli a névtelen jegyző, hogy többi eledel közül, tejet ittak; ezt bizonyítja nem csak Hippocrates, hanem Herodotus is „Posteaquam emulxere lac, in concava vasa lignea (fa-tök) diffundunt, — cuius, quod summum est (tej-föl) delibatur, pretiosiusque habetur; vilis autem, quod subsidit.“ Innen a magyar: fölös-tök-öm nevezet; ezt némelyek hibásan és helytelenül származtatják a német: Frühstück szótól.

Van még is, a miért köszönetet kell Neumann Károlynak a magyar nemzet nevében mondanom. Ugyan is Herodotus kiadásai-ban olvastatik: hogy a Scythák a köpülésre használt szolgálknak mindegyikének kitolatták szemciket „Herodot, als er den Theil der Milch, den die Skythen abschöpften, benennen sollte, lag ihm nahe den nationalen Namen „tossun“ (tejszín) oder „tossu“ in seine Erzählung zu verflechten „ἀφαιροῦνται οἱ Σκύθαι τοὺς δούλους-tossu“ sie nahmen den Sklaven den Rahm, nicht τῷ ὄσσε die Augen.“ Die Hellenen im Skythen Lande. S. 281. —

„ubi ultra modum abundanter inveniuntur Zobolini; ita, quod non solum nobiles et ignobiles vestiuntur inde, verum etiam bubulci et subulci, ac opiliones sua decorant vestimenta in terra illa.“

A nyuszt bővségéről más írók is emlékeznek „non hodieque magna Scytharum pars tergis vulpium induitur ac murium, quae tactu mollia, et impenetrabilia ventis sunt?“ Seneca Lib. 14. Epist. 91. — Justinus Lib. 2. „Lanaeque usus ac vestium ignotus, et quamquam continuis frigoribus urantur (az éjszaki Scythák) pellibus tamen ferinis, aut murinis vestiuntur.“ — Az, hogy a Scythák szürkölködtek volna fehér ruha nélkül, tévedés; nyilván írja Herodotus Lib. 4. „Nascitur autem apud eos cannabis lino simillima, praeterquam crassitudine ac magnitudine; sed multo, quam nostra, est praestantior, vel sua sponte nascens, vel sata: ex qua Thraces vestimenta conficiunt, lineis simillima, quae nisi quis sit valde exercitatus, linea sit, an cannabea? non queat dignoscere: et qui non viderit cannabem, existimet lineum esse vestimentum.“ — Ammianus Marcellinus pedig Lib. 31. c. 2. a Hunnosokról „Indumentis utuntur linteis, vel ex pellibus silvestrium murium consarcinatis“ — De leghitelesebben Priscus Rhetor in Excerptis Legationum, Etele feleségéről Krékaról „ipsam deprehendi in molli stragula iacentem. Erat autem pavementum tapetibus stratum, et super ipsis gradiebamur, quam, famulorum multitudo in orbem circumstabat, et ancillae ex adverso humi sedentes, telas coloribus variegabant, quae vestibibus barbarorum ad ornatum inseruntur.“ — A nő-nép fehér ruhájáról most is fe-

hér nép: itt ott pedig vászony nép. Más nemzeteknél csak a nő-nép viselt fehér ruhát ime deák közmondás szerint „Candidum linum ob lucrum ducis uxorem.“ mire a tolmács „quod apud veteres solae mulieres lineis uterentur.“ — De a Magyar Ásiában is gatyát s inget viselt, mint a keleti Katan Leinwand szó Klaproth Gyulánál, Kaukasische Sprachen, igazolja. Európában pedig csak magyarnak volt gatyája, mint a Kúnoknak, kikről Ammianus Marcellinus Lib. 31. c. 2 emlékezett. Magyarok gúnyjáról pedig Jornandes ravennai püspök de Getis Cap. 5. 552-dik év körül tesz említést „Hungari autem hinc sunt noti, úgy mond, quia ab ipsis Pellium murinarum venit commercium.“ Mire Aeneas Silvius 1454-dik év felé, de secunda Parte Asiae Cap. 29. ez észrevételt tevő „Ferunt et Hungaros, qui Danubii ripas incolunt, Scytharum genus esse, non quasi ab Hunnis ortos; quod propter verbi cognationem aliqui crediderunt: sed ab aliis Hungaris, quorum Jordanus meminit, qui notos eos dicit suo tempore fuisse, propter commercium pellium mardurinarum.“

E hazában is a nyest és nyuszt úri öltözet volt; de róka torcos és málos mentét a nép is viselt, és most is visel. Hát a parducz-bőr viselethez, mert ez afrikai álat, mint juthattak a Magyarok? E bőr a pogányságban fölavatottság, és a csilagos ég jelve volt, ezért nem vala közönséges. Az egyiptusi emléken a papok, sőt maga Osiris is viseli „Das, auf einigen Darstellungen vor ihm (Osiris előtt) aufgehängte Leopardenfell soll ihm wohl gleich in seiner priesterlichen Würde darstellen, da gewöhnlich die Opferpriester mit einen solchen bekleidet waren.“ Uhlemann, Aegyptens Alterthumskunde, II. Th. — Orpheusnál Argonautica v. 446. Chiron kentaurus (bika, az az: szelem hódító, szelídítő, indulatokon uralkodó) Jáson böles nevelője, Orpheusnak kellemetes da laiért parducz bőrt ajándékozott.

Constantinus Porphyrogenneta görög császár is ír efféle bőrrökről de adm. Imp. c. 6. „exportant Blattas, Prandea, Pannos rariores, Segmenta, Piper, Pelles Pardorum purpureas, caeterasque rerum species, quas exquirunt (a kereskedőik) prout inter Chersonitas, et Patzinacitas pactum fuit. Liberi enim et quasi sui iuris cum sint Patzinacitae, operam sine mercede nullam praebent.“ Ez az utolsó sorokban tett helyes észrevétel fölvilágosítja atyjának böles Leo császárnak ime szavait is a Magyarokról „Nagyon óvatosak, és terveiket titokban tartók a Turkok törzsei, és szeretetlenek, hitetlenek, és telhetetlen pénzvágányók levén, esküvel nem gondolnak, sem szerződést meg nem tartanak, sem ajándékokkal meg nem elégednek, hanem mielőtt

az adományt elvették, már cselt és frigybontást terveznek. — A minő a mosdó, olyan a törülköző „Ungares a Baioariis ad prandium vocati, plures occiduntur.“ Annales Alamannici. Pertznél SS. Tom. I. p. 54. — Efféle cselekkkel telvék Pertznél a Germaniae Historica Monumenták; még azok a keresztény fejedelmek is, a kik a pogány Magyarokat mint frigyeseiket, segéd-kezek nyujtására fölszólíták, nem egyszer hatták cserben. Ily méltatlanságokért aztán boszura gerjedtek, „Quos cum Cesar requireret: quare Christianis essent sic crudeles? Dicunt „Nos sumus ultio Summi Dei, ab ipso vobis in flagellum destinati; tunc enim per vos captivamur, felelének Bulcsú és Lél vezérek, cum persequi vos cessamus.“ Chronicon Budense p. 56. Atyáink nem kalandoztak, mint őket még némely magyar írók is gyalázzák; csak akkor fogtak fegyverhez, midőn segítségül meghivattak, vagy ha az ígért adót meg nem adták, vagy pedig midőn őket méltó boszura ingerlék. — Régibb időkben is a szertelen hódító-vágy zaklatá föl a békes népeket, és nép vándorlásokat okozott. — Herodotus Lib. 4. eképp beszélteti a lelkes Scythákat, kiket Dárius persa király megtámadott vala, a jónusi görög hajó-sereggel „Darius — ad Istrum contendit — sed multo priores ad pontem Scythae pervenire, quam Persae. Ibi cognito, se praevenisse Persas, ita ad Jones, qui in navibus erant, verba fecerunt“ Viri Jones, quum dierum numerus iam pertransierit (csak 60 napra voltak fölfogadva) iniurii estis, qui adhuc permanetis: sed quoniam hactenus praetimore permansistis, nunc solvite quam celerrime traiectionem, atque abite sospites liberique, Diis pariter ac Scythi gratiam habentes. Nam cum, qui antea dominus vester erat, ita tractabimus, ut adversum nullum mortalium sit facturum expeditionem.“ Igérék magokat a Görögök a hid fölszedésére; de rútul csalatkoztak bennök a Scythák „Scythae Jonibus iterum fidem habentes, tanquam vera elocutis, ad inquirendos Persas reverterunt — Histaeus — omnes naves admovit, et ad traiciendum exercitum pontem iunxit. Atque hunc in modum Persae effugerunt, quos indignantes Scythae, iterum aberraverunt. Et propterea Jones, tanquam non liberos, sed pessimos ac ignavissimos omnium hominum iudicant, deque eis, tanquam de servis loquentes, mancipia dominos amantia esse, aiunt, et insectatione dignissimos. Haec in Jones Scythae probra iaciunt.“ —

Különösen a bundát, ködment, bőr, de más öltözetet is Húnyának és Gúnyának szokta a Magyar nevezni. Olvashatni a Gúnya szót Constantinus Porphyrogenetánál is Lib. 1. c. 83. de ceremoniis aulae byzantinae „Gothli ferentes Gunas“ γούνας. Veteres

pelliceas, mond Reiske. vid. Lindenbrog. ad Ammianum Marcellinum p. 125. B. et Du Gange Gloss. utroque h. v. „Pauper et gunnata, id est, pellicea Saxonia.“ Liudprand p. 154. Remansit vox in sermone anglicano (de más nyelvekben is) in quo gown notat pallium; scilicet medio aevo ubique terrarum poene pelliti incedebant, et extimae honestiores vestes, id est pallia (bunda) pellita erant, sic, ut hirsuta pars interius gereretur. (mint nálunk télen, nyáron pedig kifordítva) Possent Gothi, et gentes septentrionales videri, morem hunc invenisse. Sed Romani iam gestabant Penulas, id est, pallia pellita: quamvis usus eorum tam frequens (olasz országban) non esset, atque fuit aevo medio.“ — De a Scythia nép régibb a rómainál. „Gun“ oszétisch Wolle, gyapju. Klaproth kaukasische Sprachen, S. 208. — Gunna, Guna, Gonna, Gouna: vestis pellicea. Du Fresne Glossar. Schlözer szerint Gunya oroszul is Gúnya, s a görög nyelvből származtatja. Bochart Sámuel III. col. 672—673. „In Gallicis vestibus censentur — Gaunacum aut gausapa — Gaunacum Varroni est (Lib. 4. de L. L.) maius Sagum et amphimallon. Sed Graeci pro amphimallo definiunt heteromallon, i. e. una parte villorum“ Hesychio *καὺνασαι*, vocem esse persicam docet Aristophanes in Vespis. Eodem recidit, quod Pol lux Babylonicam esse dicit. Sic Aelianus Lib. 17. c. 17. mures describit circa Teredonem Babyloniae, quarum pelles in vestium usum consutas ad Persas ferri dicit, et incolarum sermone *καὺνασαι*. Caunace igitur, vel gaunacum est Chaldaeorum gunca. II. Reg. 8, 15. „et — accepit gaunacum, et immersit aquae.“ Mit ekkép fordított Káldi György „És — véné a leplet, s vizet tölte reá.“ — Gaunacum Ovidiusnál Gausape: Martialisnál Gausapatus maius sagum. — A névtelen jegyzőnek főntebbi állítása tehát teljes hitelű. „homines vero qui habitant eam (Scythicam terram) — nullius unquam imperatoris potestate subacti fuerunt, nam Darius regem Persarum cum magna turpitudine Scythici fecerunt fugere — Item Scythici Cyrum regem Persarum — occiderunt — Alexandrum magnum — turpiter fugaverunt, — fortes in bello, nam nihil habuissent in mundo, quod perdere timuissent pro illata sibi injuria. Quando enim Scythici victoriam habebant, nihil de praeda volebant, ut moderni de posteris suis, sed tantummodo laudem exinde quaerebant.“

A miket itt a névtelen jegyző állít Dárius és Cyrus persa királyokról, azokat Herodotus Lib. 4. és 7. meg Ctesias in Cyropae dia beszél. Történt, mond Herodotus: hogy midőn a megütközendő Scythák szemben állának a Persákkal, egy nyúl ugrott föl előttök, mire zajtámadván a Scythia seregben, kérdé Darius: mi lehet-

ne oka e mozgalomnak? Hallván, hogy a Scythák még ekkor is nyúlat kergetnének, mondá: ezek bizony csúfot üznek belülünk, igaza lehet Gobirásnak; ő is most tanácsosabbnak véli a meg nem támadást, s előre arról gondoskodni, mikép lebetne tőlök jó szerrivel biztosan megmenekülni. — „At caeteri Scythae, post missa Dario dona cum peditatu ac equitatu adversus Persas in acie instructi steterunt, tanquam conflicturi: quum interim lepus in medium prosiliit, quem, ut quisque vidit, insequébatur. Perturbatis Scythis ac vociferantibus, sciscitabatur Darius: unde hostium tumultus existeret? Et quum audisset, illos leporem insectari, inquit ad eos Persas, cum quibus caetera colloqui consueverat. Hi viri videntur mihi magno nos habere contemptui, et nunc Gobyras recte dixisse de Scythicis Donis. Quo magis, quum mihi quoque ipsi res ita se habere videantur, bono consilio est opus, ut tutus nobis, unde venimus, sit receptus.“ — Mint meneküle meg Darius és a serege, már föntebb elmondottuk. — Demetrius Phalereus pedig ezeket hagyta Cyrus haláláról emlékezetben „Oportet autem, quae facta sint, non statim fateri facta esse, sed paulatim, suspensum tenendo auditorem et nobiscum angicogendo. Quod Ctesias in allato de Cyri morte nuntio facit. Nec enim nuncius, simulatque ad Parysatim (Cyrus felesége) venit, ei Cyrum mortuum esse dicit: haec enim est, quae Scythica Oratio appellatur: sed, primum quidem victoria potitum eum nuntiavit, quae verba illi gaudium anxietati mixtum attulerunt; postea vero interrogat: At Rex quomodo se nunc gerit? Tunc ille: Fugae se dedit, inquit. Hic illa sermonem excipiens, Tissaphernes horum ei malorum est author, inquit. Rursumque interrogat: Cyrus vero ubi nunc est? Respondet Nuntius: Ubi fortes Viros diversari decet.“ — Ctesias pedig in Persicis „Darius praeterea. Ariaramnem Cappadociae satrapam, adversus Scythas proficisci, et viros, foeminasque captivos abducere iubet. Ille autem cum triginta navibus quinquagenum remorum traiciens, id exequutus est. Comprehen-dit autem et fratrem Regis Scytharum Marsagetem, quum eum a suo fratre, ob male administratum munus, in vincula coniectum invenisset. At Scytharces Scytharum Rex iratus, Literas Dario scripsit contumeliosas: et similiter ipsi responsum est. Darius tandem octingentorum millium exercitu coacto, et Bosphoro Istroque ponte iunctis, adversus Scythas profectus est, et quindecim dierum itinere progressus est. Sibique mutuo Arcus miserunt. Sed, quum Scythici validiores essent, Darius pontes transivit atque festinanter dissolvit ante, quam totus transiret e-

xercitus: quare Scytharces octoginta illa hominum millia, in Europa relicta, interfecit.“ —

A Scythia fehér nép sem volt gyávább a harcziás férjfiaknál, a föntebb dicsért Demetrius Phalereus írja *περι Έρμηνειας* című könyvében. „Stryaglius quidam, Medus, quum ex equo Sacidem mulierem deieccisset; apud Sacas enim mulieres eodem, quo Amazones, modo, praeliantur, eamque et formosam, et aetate florentem esse vidisset, salvam dimisit. At, percusso postea foedere, quum illa, quam alioqui deperibat, potiri non posset, statuerat quidem inedia vitam finire: scribit tamen prius illi hanc epistolam, qua expostulat „Ego quidem te servavi: et tu quidem per me servata es, ego autem per te perii.“ —

De már abban: hogy nagy Sándor sem győzhette volna meg a Scythákat, ellenmond Plutarch Oratione II. sive de fortuna, sive de virtute Alexandri M. a hol határozottan állítja „Tanaim transgressus, Scythas fudit.“ T. i. a Scythák egy részét, nyilván azokat, kikről Arrianus de Expedit. Alexandri Lib. 4. c. 5. szól „Haud multo post legati a Rege Scytharum ad Alexandrum veniunt, factum excusaturi: non esse ei illata arma communi totius Gentis Scythicae consilio, sed ab iis, qui latronum more, ex raptu viverent.“ — Az az: fogadott fegyverviselők, kik bérfejében szolgáltak, mint Virgiliusnak magyarázója Servius Maurus Honoratus ad Aeneid. Lib. 12. fejtegeti a görög *λατρεῦεν* igétől származtatván: engedelmeskedni, bérbe állani jelentéssel „Unde Latrones, vocantur conducti Milites.“ Plautus in Pyrgo mondja „Nam rex Seleucus me opere oravit maximo. Ut sibi Latrones cogerem atque conscriberem.“ Latrocinari tehát annyi, mint pénzért katonáskodni, vagy más valamiért. Krónikáinkban is ez a *Latrunculus* szó értelme.

Midőn a Scythia nemzet együtt tartott, legyőzhetetlen volt. „Scytharum potentiae non modo gentes, quae sunt in Europa, aequari nequeunt, mond Thucydides II. 97. verum etiam earum, quae in Asia sunt, nulla gente opposita, Scythiis universis, si concordēs inter se fuerint, resistere valet. Quin etiam ne in alia quidem solertia et prudentia, quae in rebus ad praesentem vitam necessariis requiritur, caeteris nationibus sunt similes.“ Megaraiakról írja Pierius Valerius „Aesymnio Megarensi, dum Consulta posceret, respondisse Apollinem Delphicum, ait Pausanias referret ad multos, si gerere quid feliciter vellet; plurimorum enim sententiis auditis, facile est, quod optimum sit, discernere. Ea de causa Megarenses, ne ullam interpretandi Oraculi occasionem amitterent, vel quidpiam, quod intelligi potuerit, prae-

terirent, Comitia ad Sepulchra habere deinceps decreverunt: nam plures esse ex Discordia mortuos, manifestum.“ — Nagy Sándorról pedig ezeket jegyzé föl Justinus Lib. 12. c. 2. „Alexander Scythis bellum intulit; caesusque cum omnibus copiis, poenas temere illati belli, genti innoxiae, luit.“ Lib. 2. c. 3. „Particum et Bactriarum imperium ipsi (Scythae) condiderunt. Gens et laboribus, et bellis aspera; vires corporis immensae, nihil parare, quod amittere timeant, nihil victores, praeter gloriam concupiscunt. — Romanorum audire, non sensere arma.“ A várasokban falak közt nem lakó Scytha fajnak játék volt lak-helyeit a legelőket elhagyni, s más terméke-nyebbekkel fölváltani, s ott harcolni, hol bátrabb megmaradást látott, vagy a hol nagyobb jutalom ígértetett. — És Lib. 37. c. 2. „Itaque Scythas invictos antea, qui Sopyriona Alexandri Magni Ducem, cum triginta millibus armatorum deleverant: qui Cyrum Persarum regem, cum ducentis millibus trucidaverant; qui Philippum Macedonum regem fugaverant, ingenti felicitate perdomuit.“

Idővetésünk előtt 435-ben született Isocrates hirdeti Oratione de Permutatione „Tehát leggyőztesebb s leghatalmasabb nemzetek: a Scythák és Trákok és Persák; mert midőn a görögség még alacson karban volt, jöttek országunkba, a Trákok ugyan Eumolpus-sal Neptun fiával; a Scythák pedig az Amazonokkal (Kúnokkal) Mars gyermekeivel, nem egy időben, hanem akkor, midőn mind a ketten Európában uralkodtak. Gyűlölvén minden görög nemzetet, különösen pedig minket (Atheneieket) vádolván.“ Mert a Görögök más nemzeteket lenéztek s gyaláztak, mint e mi korunkban némely külföldi irkászok a Magyarokat. Byblusi Philo írja in Praefatione ad Sanchuniathonis Historiarum Phoeniciae Libros IX. graece versos „Graeci — ut notum est, barbaros (nem Görögöket) despiciunt, et maxima cum insolentia loquuntur de rebus externorum, earum praecipue gentium, qui orientem versus degunt.“ — És szerfölött dicsekedők voltak „Graeci omnia sua in immensum tollunt.“ Macrobius Saturnal. Lib. 1. c. 24.

Ennyi hiteles tanutételek után a régi Scythák vitéz szeleméről okosan kételkedni nem lehet; utódaik, az az: dicső atyáink tetteit pedig Pertz György Henriknek „Monumenta Germaniae Historica“ több kötetből álló leghitelesebb kútfőkből öszveszedett s minden érzélnél, és márványnál szilárdabb emlékei hirdetik, hogy a Magyarban a katonai szelem a névtelen jegyző korában sem volt lankattabb, mint ime szavai igazolják „et sic cognoscetis, eos fuisse de posteris eorum.“

Hogy ütközetben a ragományoknak sem estek neki, böles Leo görög császár igazolja *Tacticájában* Kollár Ádám fordítása szerint „Posteaquam vero hostes suos in fugam verterint, omnia alia cura deposita, tergis eorum inhaerent, tota mente animoque in persequendis defixo. Neque enim, quemadmodum Romani, caeteraque nationes, satis illis est, moderate insequi, et fugientium opes diripere: verum tamdiu illis incumbunt, donec internitione deleant: quem in finem omni arte, conatuque utuntur.“ — E bizonyoságtétel a tudós és szövetséges császár szájából többet nyom, mint vagy más indulatos régi írók hagyományai: vagy Dobrovsky József cseh apát, és követőinek gáncsoskodásai, a ki minden áron igyekezett névtelen jegyzőnket hitelességétől meg fosztani nemzetünk alacsonításával, a nélkül, hogy őt a már megjelent közönséges kutfőkkel, egybe vetette, vagy össze-hasonlította volna.

„Et primus rex Scythiae fuit Mag-og filius Japhet, et gens illa a Mag-og rege vocata est Mog-er.“

Egy része a Scytháknak köztársaságban élt, ez volt a legesleg első s legrégibb élet-mód a világon, melyet az ő Mythus „Vita-Hieroum“ Hősök korának nevez; Strabó pedig Lib. 7. e rövid, de sokat mondó szavakkal fest „sed gladio poculoque demptis, reliqua omnia communia inter se habent, inque primis uxores et liberos, Platonis instituto convenienter.“ „Itaque ipse, mond nála Ephorus, de iis loquor, qui moribus utuntur probissimis. Sunt enim quidam de Nomandibus Scythis, qui equorum lacte vescuntur, Justitia omnibus hominibus superiores. — Subiicit deinde causam, beszéli tovább Strabó: quod exili utantur victu, neque sint quaestui dediti: sed invicem vitam degant iustam, omnia habentes communia, uxoresque adeo, et liberos, ac familias: tum adversus externos invicti sint atque inexpugnabiles, quod nihil habeant, cuius causa servitutem sustinere vellent.“

Ha nem csalódom, az Ember szó e közös élet maradványa nyelvünkben: Em — Eme — Emecs: anya; ber: fi; az Ember szó tehát annyi volna, mint anyja-fia. Hasonlót olvasok sz. Ágostonnál de Civ. Dei Lib. 18. c. 9. Cecrops korából a Görögökről „ut nullus nascentium maternum nomen acciperet.“ — Az Attikaiakat Cecrops hódította meg, behozván többi között a törvényes házasságot is, miért őt a görög munda kétfejűnek nevezé „Cecrops primo coniunxit virum et mulierem, qui etiam ex hoc vocatus fuit biformis.“ Syrianus in Hermogene; és Justinus Lib. 2. „Ante Deucalionis tempora regem habuere (Athenae) Cecropem, quem, ut omnis antiquitas fabulosa est, biformem tradidere, quia primus marem foeminae iunxit.“ Házasság behozatalával meg szünnén az

anyáról divott elnevezés, a gyermekek az atya nevéől kezdének nálunk is neveztetni, mint: Endrefi, Pálfi, Istvánfi sat. tudni illik, miután a közös életnek ez állapata, rendes házasságra változott, mi akkor történt, midőn Ménész első egyiptusi király, vagy fiai a Scythák nagyobb részét meghódították.

Ezt akarják krónikáink mondani, midőn a Magyarokat és Kúnokat Ménrőt ivadékaivá teszik „post diluvium ¹⁶⁾. Menrot gygans filius Thana ex semine Jafet oriundus — post linguarum inceptam confusionem (a közös és önhatóságú nemzetségek élete megszüntetésével) terram Euilath introivit, quae regio Perside isto tempore appellatur, et ibi duos filios Hunor scilicet et Mogor, ex Eneth (Enecs vagy Emecs) sua coniuge generavit, ex quibus Huni sive Hungari sunt exorti.“ — Vagy mint a névtelen jegyző írja „Et primus rex Scythiae fuit Mag-og, filius Japhet, et gens illa a Mag-og rege vocata est Moger.“ —

A Persák Chorenei Móses szerint Kleuker Fridrichnél, Zend Avesta szinte Ménrőtől származtatták magokat „Byraspes Astyages, sagt Moses zum Isaak Bagrabides, an den er seine Geschichte richtet, Lib. 1. C. 31 „temporibus Nebrotis maximi eorum (Persarum) progenitoris fuisse dicitur — huius Byraspis verum nomen fuisse Centaurum Prydem, ex chaldaico libro compertum habeo ac cognitum.“ Darauf redet Moses von Chorene von der Zerstreuung des menschlichen Geschlechts wegen der Zertheilung der Sprachen. Byrasp schaffte den Nebroth weg, wollte die Menschen zum gesellschaftlichen Leben anführen, und gab vor, die Güter müssen gemein seyn. Man sieht daraus das Alterthum dieser Fabel. Byraspes Astyages ist offenbar Asdahak (Özdög) abgekürzt, Zohak der Parsibücher. Nebroth ist Nimrod (Ménész) ein Beyname Dsjemschid's (így nevezetik Ménész Hyde Tamásnál is a persa régiségekben). Nimradi heisst Oberhaupt, oder Herr gegen Mittag, und Nim (Mittag) bezeichnet oft Sistan, welches eine von den Provinzen Dsjemschid's war. Asdahak, ein arabischer Fürst (Zohak tazi) stürzte diesen Fürsten (Ménészt) der von den Geschichtschreibern Orients, oft der Stamm der alten Könige Persiens genannt wird; just wie Moses von Choren sagt „maximi eorum Progenitoris.“ Der wahre Name Byrasp, wie Moses von Choren in einem Chaldaeischen gelesen

¹⁶⁾ A persa Mythus özön alatt az emberi nem szaporodását érti. „In Libro Pharhangh Surûri memoratur Mons illustris, ubi tunc habitavit Noah, cum ex eo erumperet aqua Diluvii: et ibidem Zâla-Cûpha dicitur fuisse nomen Vetulae, ex cuius Furno aqua Diluvii primo erupit.“ Hyde Tamás, Veterum Persarum, et Parthorum, et Modorum Religio. Oxonii. 1700. in 4. Cap. X. p. 171.

hatte, war Pryde, oder besser Priydea, dieses Wort heisst im Persischen Tausend Städte (véges szám végetlen helyett). Eben das heisst auch Bewarasp, eine Abkürzung von Bewro eschpete, das ist: Haupt von Tausend; man versteht immer dabei: Dengheosch; im Parsi De, Dehan, District.“

Azt már nem vitatom, hogy a persa esch-pete = Ignis dominus névben rá esmerhetni a magyar Is-pán szóra, mely eredetileg annyi, mint Tűz-tisztelő = Ignicola, egy értelmű a görög *Ἰσιοπάμων* szóval, s jelent: Foci Dominum = Ház-Tűz urát. Pollux X, 20. Hyde Tamás állítja Cap. 29. „Apud Persas Ignis multis nominibus gaudens — receptissimum, magis Medicum, quam Persicum, fuit Adish, quod processu temporis mutatum est in Atesch — Ateschi Behram, i. e. Ignis Martis.“ — Ki nem látja a medus A-tesh névben a magyar Tűz szót? — De azt már szükség megbizonyítanom, hogy Nebrot, Nemrot, Menrot, azon egy személy Méneszszel az első egyiptusi királylyal „Auch nach der biblischen Geschichte endlich, behauptet Seyffarth (Theol. Schriften der alten Aegypt. S. 107) müsse Menes in das Jahr 2781 (Krisztus előtt) gesetzt werden. — Um von Babylonien nach Aegypten zu kommen, brauchte Menes etwa 3. Jahre, und folglich muss nach Seyffarth's Ansicht sein Reich in Aegypten etwa 2781. v. Chr. seinen Anfang genommen haben.“ Uhlemann Miksa, Aegyptische Alterthumskunde III Th. S. 75. — És Kruger Jakab, Geschichte der Assyrier und Iraner. Frankfurt am Main. 1856. in 8. „Der Name Nimrus hat sich mit leichter, vielleicht auf irriger Leseart beruhender Veränderung in „Namri“ auf den assyrischen Monumenten wiedergefunden. Rawlinson Athenaeum Nro. 1377. — Rawlinson identificirt den Namri mit dem Nimrod der Bibel, welchen er eine ario-skythische Dynastie nennt.“

Azt pedig, hogy Ménesz valóban történeti személy, ekkép bizonyítja Uhlemann S. 82. „Alle Dynastienverzeichnisse, so sehr sie auch in anderen Königsnamen von einander abweichen, nennen doch übereinstimmend Menes als ersten König des Landes; auch die erste Dynastie bei Manetho, und die Tafel von Abydos beginnen mit ihm, und auf einer bildlichen Darstellung der ägyptischen Könige im Pallaste Ramses des Grossen ist er es, welcher den Zug eröffnet.“ — Fia Horus állott boszut Zohakon (Ármán) atyja meggyilkolásaért, mint több emlék közt, a Rosettei fölírás igazolja „gleich, wie Horus, des Isis und Osiris Sohn, der Rächer seines Vaters Osiris.“ E Horust a persa Mythus Feridun-nak (Füred) nevezi „Nach der persischen Ueberlieferung ward Zohak (Ármán) von Feridun besiegt.“ Kruger Jakabb.

Közönséges meggyőződés és tan volt közép-korban, hogy Mágog a Jafét fia, s hogy a Scythák valóban tőle származtak. Ezt hirdették a névtelen jegyző előtt Josephus Flavius, Ambrosius, Isidorus Origg. Lib. 14. C. 3. „Scythia, sicut et Gothia a Mag-og filio Japhet fertur cognominata.“ — És Hugo Grotius in Prolegomenis ad Historiam Gothor. Vandalor. et Longobardor. Amsterdami. 1655. in 8. „Non mirum ergo, si, cum a Magoge Scythas deducat Josephus, Magogis populum interpretetur Ambrosius.“ A Magyarok eredetét sem írta saját fejétől a névtelen jegyző. „Japhet repraesentirt in allen orientalischen Sagen die Scythen. Dem Japhet theilen nicht nur alle Erklärer der Genesis das nördlich von Syrien gelegene Land zu : sondern Indische Sagen ausdrücklich das nördliche Land von den Schneebergen (dem Himalaya) bis Vaharadwpa, d. i. Europa.“ Görres Mythen Geschichte. S. 329—331. — Horváth István, Magyar ország gyökeres régi nemzetségeiről írott könyvében a 64-dik l. úgy vélekedett, hogy „Béla király jegyzőjének ime kifejezése : „Ugek de Genere Mágog“ nem egyéb feneketlen mesénél mert Kézai Simon, és okleveleink szerint Árpád Turul nemzetségből eredett; de ezek, s a névtelen jegyző között csak tetsző az ellen-mondás: azok Árpádnak lelki atyafiságáról szólnak, a Turul, mint maga helyén vitatjuk, Ormos = Nap madara, kitől a Lelkek származnak; Turul vallásos nevezet: ő pedig test szerint történt, származásáról beszél, midőn Árpádot Mágog királytól nemzesti.

A Mágog két névből öszvetett szó: Mág médus és pehlvi nyelven Sapiens, bölcs, másod jelentésben Sacerdos, pap; Og pedig *Iqras*, fejedelem, óriás, egyik neve keleten a Ménész első egyiptusi királynak, s annyit tesz, mint Mithra, pehlvi nyelven Meh-er. „In Arabum Libris Media dicta Al-Mah, et lingua Mahi, seu Al-Mahaea.“ Hyde Cap. 35. p. 415.

A Mahi és Mahaea nevek erősebb hangon: Magi és Magaea, mint a pehlvi Meh-er, mit Kleuker Fridrich Zend Avesta III Th. S. 217 Meg-er-nek olvass „Magus ist Eins mit Méh, wie Megh ausgesprochen.“ „Der Name Magier ist dem Zend Avesta fremd; aber in den Geschichten des Darius (a ki maga is Médus volt) wird er in der Form Maghush (Mágoes) gebraucht. Herodot versichert 1, 101. dass die Magier ein Stamm der Meder seien.“ Dunker I. Bd.

A Mithra vagy Naptisztelők, mivel az isteni és világi tudományok az embereket bölcsesekké teszik, átvitelkép Magusoknak, Magocsoknak, Sapientes, Viri Mercuriales hivattak, egyes számban Mogh; Praynál Hierarch. P. II. p. 44—45. 1188. és 1199-dik évekről ily nevű bács megyei fő-ispány és nádor olvastatik. Kollernál Hist. Episcopat. V. Eccles. Tom. I. p. 304. 1190-ki oklevélben pe-

dig Moege Palatinus; p. 342. III Incze pápának 1212-ki levelében „de praedio Dominici de Mogh,“ nálunk tehát a Mogh egykor tulajdon személy és hely név is volt: melyről Hyde Tamás Cap. 31. p. 372—373. „Mogh notat aliquando veteris Religionis Persas, praecipue autem et proprie eorum Sapientes et Sacerdotes. Sic Liber Sahâh Agjemi „Mog est Ignicolarum Sacerdos.“ Eodem modo Rustemi Epitomator „Mog est Sacerdos ignicola.“ — A nomine Mog Chaldaei fecerunt Mag, unde Graeci, suam terminationem addendo, sonant *Μάγος*, et hinc Arabes formarunt sibi Magjus: et sic Syri, et Judaei, et aliae Gentes. — Et Am. Marcellinus dicit, quod Magia Platoni sit Machagistia, i. e. purissimus deorum cultus, ut supra diximus.“ — Ős-eleink pedig a Mog névhez adván az er végzetet, lett belőle Mog-er. De hogy a Mog eredeti médus és nem persa szó, maga Hyde igazolja Előszavában „Apud Persas autem extat alius Liber, Zoroastrinis Scriptis (a Reformátor Zerdus írásainál) antiquior, cui Titulus: Gjavidan chrád, seu aeterna Sapientia practica, seu Philosophia practica, cuius Author fuit Medorum Rex tantum non antiquissimus Hûshangh — qui a nostratè quodam exponitur Hermes“ Kiról Tabari Cap. 8. p. 151—152 „Hûshangh — Magi dixerunt, quod fuit Ignicola, et ex nobis fuit“ — és p. 156. „Hûshangh — fuit Rex, qui totam terram possedit, et populos ad Deum Excelsum vocavit.“ Ezek szerint ő a Ménesz. — „in Oriente dici solet: Populus semper est de Religione Regum suorum.“ Hyde Cap. 3. p. 85—86. a névtelen jegyző Mag-og-ja, a magyar nagy hercegek törzs atyja.

Az Ozmanok még most is Magoknak hívják a Persákat — „Astrologia — et Magia a Magusacis seu Persis (a régiek öszvezarvarják a Médusokat a Persákkal) orta est: et quidem Persae ab indigenis Mag-og appellantur.“ Georg. Cedren, in Historiar. Comp. A Görögök is egybe zagyvaltak mindeneke, mint Schwenck Konrádnál olvashatni, Mythologie der Perser, Frankfurt am Main. 1850. in 8. S. 358. „Der Name der Magier, eigentlich Mager, war bei den Griechen der gemeinsame Name der persischen Priester, und bedeutet: die Groszen“ Különben persául nagy buszurg, melyből csak ugyan Mágoes jelentéssel, de nem keresztény értelemben kerekedett a most is divó Boszorkány magyar név. A Mog nem is persa szó „Auffallend ist, dass das Wort „Magier“ für Priester, welches unter der Form: Maghusih noch in den Keilinschriften erscheint, nicht mehr in den Zend Schriften vorkommt, mond Kruger Jakab, sondern statt dessen Athrava, später Mobed.“ — Mog lágyabb kiejtéssel: Mad = Med = Medus = Magus; Scylax-

nál Sur-matae = Nap-bölcsei, Világosság fiai, filii Lucis. A Nap-tisztelők hazája pedig Világ = Mundus = Coelum „Mikép az Égen, úgy itt a Földön is.“ — „Christus eljövétele előtt, nagy sok vella gokon az poganok, az Evangeliumnak nem tudasaban maraztattak.“ Beythe István, Vasárnapi Epistolák. Nyomtatta Nymöt Vy Várat Manilius Janos. 1584. in 4. 2. l. — Alexandriai Kelemennél, Stromatum Lib. 1. Egyptus is Világ „*Αγρυπτος δε ο κοσμος αλληγορειται.*“ — Az ős népek nevei mind vallási nevezetek.

A magyar nemzet is egykor Tűz-Nap tisztelő volt, tehát a Saba-hitről nevezé magát Mog-er Magyarnak, az az: Mágocsnak; nem pedig, hogy ő Mag-eresztő — Semen producens, szántó vető volt volna, mint egykor néhai Horvát István több ízben vitatta. „Megfogom egykor bő tanúságokkal mutatni, írta az 1828-ki Tudományos Gyűjtemény XII. k. de a minek most itt nem lehet helye, hogy nem az én véleményem, hanem a történeti hiteles kutfők szerint, mind a Hungarus, mind a Magyar név annyit jelent, mint Földmivelő, az az: Agricola.“ Miről a névtelen jegyzőnek második fejezetére tett észrevételekben többet. — S a Rajzolatokban, 49. l. 78. §. „Nem lehet a Magyar névből elérteni e szó jelentését, de a Mager névben, ha a nyelv tudós esmérete fénysúgárt ereszt előnkbe, könnyű meg érteni; Hogy Mag annyi, mint a latán Semen, azt tudja kiki; hogy Erek, ersz, er hajdan annyit tett, mint a latán Produco, producis, product, azt a kiovult igének mindennapi keletben forgó Er-ő — Producens Vis participiuma, és a tőle származott Er-ed, Er-esz, ereszt ágozatok minden kétségen kívül teszik. Mag-er tehát név formában: Semen Producens, az az: Agricola Szitya.“ — Jóllehet a Magyar mostani hazájában mindig földmivelő volt; de e szószármaztatás sehogy sem egyezmeg a magyar szólással: mert a Magyar a magot veti s nem ereszti.

„A cuius (Moger) etiam progenie regis descendit nominatissimus atque potentissimus rex Athila, qui anno dominicae incarnationis CCCCLI. de terra scythica descendens, cum valida manu in terram Pannoniae venit, et fugatis Romanis regnum obtinuit, et regalem sibi locum constituit juxta Danubium supra calidas aquas, et omnia antiqua opera, quae ibi invenit, renovari praecepit, et in circuitu muro fortissimo aedificavit, quae per linguam hungaricam nunc dicitur Budu-uar, et a Teothonicis Ecilburgum vocatur.“ —

Középkor írói a Magyarokat és Kúnokat többnyire egy nemzetnek tartották: „Turcorum Gens Unica fuit, habitans ad Caucasi Montis partes septemtrionales, populosissima et libera, nulliusque

unquam nationis dominium experta“ Georgius Cedrenus Hist. Com. Tom. II. Bonnae. 1839. in 8. p. 566. És Widukind Lib. 1. Rer. Saxonicar. c. 19. az Avarokról „Victi autem a magno Karolo, et trans Danubium pulsi, ac ingenti vallo circumclusi, prohibiti sunt a consveta gentium depopulatione. Imperante autem Arnulfo, destructum est opus, et via eius nocendi patefacta eo, quod iratus esset imperator Centupulcho (Swatopluk) regi Marorum.“ Megjegyzí Pertz SS. Tom. III. p. 426. Nota 42. „Karolum magnum Avarum vallo magno circumclusisse, saeculo X. vulgaris fuit opinio, cf. supra Liudprand. I. c. 13.“ —

Ezért a névtelen jegyző Eteleét is, aki Horvát István szerint a magyar nemzet kebeléből született, a Mogor törzs atyától származtatja. „Attila — qui Hungarico idiomate Ethele dictus est“ Turóczi P. I. c. 13. A névtelen jegyző Idővetése hibás, mint más nemzeteknek Hős mondáikon alapult Idővetései. — Etele 434-ben jutott a kormányra. Neve vizet jelent, keleten a Volga, Rha neve most is Adal, és Idel.

Etele ugyan Ó-Budán nem lakott, hanem valahol Tisza körül, mint Priscus Rhetor írásából kivehetni; elmondván, hogy átkelve a Dunán, hatnapi utazás után egy faluba értek, a merre Etele vala utazandó, ekkép folytatja uti-leírását „traiectis quibusdam amnibus, ad quendam magnum pervenimus. Hic erant Attilae aedes.“ A magnus amnis csak a Tisza lehetett. De a névtelen jegyző ez előadásában is a kora véleményének csak tolmácsa. Lubeki Arnold beszéli Leibniciusnál S. S. Brun. Tom. II. p. 677. — 1189-dik évről: hogy III. Béla magyar király a szent földre utazott Barbarossa I. Fridrich német császárt Etele-várában fogadta el. „Quum autem Dominus Imperator in Civitatem venisset, quae Gran dicitur, quae Vngarorum est metropolis, Rex ei in persona propria, cum mille militum comitatu sollemniter occurrit. — Rex Imperatorem deduxit in urbem Atilae, ubi per quatuor dies venationi operam dedit“ — Auctor Expeditionis Asiaticae Friderici I. Imp. Barbarossae Kollernál Hist. Episcopat. V. Eccles. Tom. I. p. 242—243. „Cum autem inde (Esztergamból) placuisset abscedere, Imperator et Rex in sylva quadam venatica, undique amoeno decursu Danubii circumfluentis septa (Buda határában, mely akkor csupa erdőség volt) quatuor diebus commorati sunt in venatione.“ És Anonymus Chronicus apud Canis. edit. Basn. Tom. III. P. 2. p. S8. — „Imperatoris — nuncii prospero itinere circa Nativitatem Domini apud Civitatem Vngariae, quae teutonice Ezilnburg dicitur, ad Regem Vngariae pervenerunt.“ — De leghitelesebb szószólója IV. Béla magyar király, IV. Incze pápához 1254-ben intézett levelében „To-

tila (Atila) in exemplum veniat, qui ex parte Orientis ad Occidentem veniens subiugandum, in medio Regni Hungariae sedem suam principaliter collocavit.“ Cod Dipl. IV, 1, 222. Későbbi időkből pedig Aventinus írja in Annalib. Boior. Lib. II. „Cantatur apud nos Ophen, Ugri Budam vocare solent, Attilam, habitasse et oppetiisse.“ — Ó-Buda nem Sicambria, hanem a fölötté éjszakra nyúló téren vélt város, melynek kö-falai, az 1838-ki özön előtt még láthatók voltak; ezeket érti Bonfin Antal Dec. I. Lib. 1. „Supra Budam Veterem, in eadem Danubii ripa, vetustissimae Urbis vestigia cernuntur, magnumque murorum ambitum referunt.“ —

Ó-Buda Hadrianus római császár korában „Legionis II. Adiutricis“ őr-álló helye volt alsó Pannoniában, és Seuerus császár előtt csak municipium, „ab eo Imperatore urbs coloniae iura obtinuit. Scriptoribus postea *A c i n c u m* vitiose; ab Aquis enim *Aquincum* Latinis, uti Buda indigenis, urbs nuncupationem accepit. Ex hoc etiam incolarum veterum originem agnosce. *Aquincum* esse Budam, Simlerus, antiquiorum exemplo, iam docuit ad Hodoeporicon; quod postea Marsilius, Jordanus, Wesselingius, Danuille, alii sunt amplexi. De re antiquaria urbis nemo praeclarius scripsit Schoenuisnero, opere duplici, altero Caldario, altero Itineris per Pannoniae ripam nomine inscriptis; ex quorum lectione me plurimum profecisse, gratus, dum vivam, profitebor.“ Katancsich, Orbis Antiquus. P. I. p. 317—318. Tehát az itt, s környékén széltében budgyanó hév-vízzől *Aquincum*, Viz-vár — Etel-vár, németül Ezel-burg-nak hivatott; az Etel-vár, Ezel-burg nevezet hitetél a közép-kor íróival, hogy Etele Ó-Budán lakott volna. A Niebelungen Eposban v. 1437. Esztergam is Etel-vár „Ezelen sie funden in seiner stat ze Gran.“ Kétséget nem szenved, hogy mind a két varas vízzől neveztetett Etel-várnak, jelesen Eszter-gam, Ister-Duna, és Gam-Garam folyamoktól. A Gam szót vízjelentéssel megjeljük nem csak Ganymedes Jupiter pohárnokának nevében kiről egy deák tolmács „speciosissimus adolescens, úgy mond: Ovidius in Coelum raptum dicit et Jovis Pincernam factum et Aquarii Signum; in Aquario enim existente Sole, terra maximis imbribus irrigatur,“ de az O-keanes, és a magyar köny, lacrymae szavakban is. — Esztergamról verseli Listius László, Magyar Mars. Béchben. 1653. in fol. P. III. p. 30.

„Egyik főveb Város, hírrel, s nével áros, volt Esztergam Városa, Hol Egyházi rendek, s leg főveb Erseknek, vólt az előt lakása,

Hol Duna Garannal, megyen nagy Zugással, innen lett hivatása.“

Ez etymológiát követték: Ranzan Péter Ind. I. Bonfinius Antal Dec. I. Lib. 1. Ursinus Velius de bello Pannonico Lib. 1. p. 10.

Wernher György de admirandis Hungariae aquis. Azonban Kollár Ádám a ki igen hajlandó volt minden magyar szót Tótból származtatni, Nota 1. ad Ursin. Velium. Lib. 1. p. 10. „Urbes, Arcesque nostrae nomina ferunt Sclavicae plerumque originis; úgy mond: Strigonium Slavis Ostrihom, Ostrihon, et Ostrigom, aut Ostrigon dicitur, familiari videlicet τῆ H. in τό G. conversione; quod si loci faciem spectes, montem acutum, vel promontorium latine non male interpretatus fueris. Hinc Esztergom Hungaricum non minus, quam Strigonium factum esse existimem.“ — De Esztergam a carthausi névtelen írónál, magyar Szentek Legendáiban, Pest. 1859. in 12. p. 13. „isztragom“ Julius Caesar pedig de bello Gallico nyilván állítja: hogy az Ister besenyő szó; tehát megfordítva, a Tótok a magyar Ister-gamból készítették az Osztrihom nevet. Kollárnak szónyomozása annyira tetszett Cornides Dánielnek, hogy azt Xystus Schierrel is bizonyítaná, ily című könyvéből: Memoria Academiae Istropolitanae, seu Poseniensis. p. 10. Nota e. „Strigonii nomen repisa origine Slavonicum est; his enim Ostrihom, uti et Illyricae Genti Ostrogon vocatur; unde compendiatum Strig. Strigonium, et Hungaricum Esztergom descendunt. Confirmationem habemus ex Ostrihom Silesiae Civitate; de qua Bartossius in Chronico (P. Gelasii Dobner Monum. Histor. Boemiae T. I. p. 157.) „imo et Civitatem dictam Ostrihom seu Strig, similiter destruxerunt“ Hic certe locus nihil ab Istro accepit.“ — Garam a Gam — Gan — Kam keleti víz nevének r. betű beszúrásával csak változása „der Fluss Kama, in Guvernement Perm, am uralischen Gebirge“ Mone, Symbolik. V. Th. S. 11. „Kam bei den Wotjaken Fluss, Kuma, Kama, Kuban ist Fluss.“ Selig Cassel, Magyarische Alterthümer. Berlin. 1848. S. 129. „Camous c'est a dire l'Océan de la mer Arabique.“ Herbelot Bibl. „Der Name Ganga bedeutet eigentlich schlechthin Fluss oder Strom, und wird den meisten übrigen indischen Flüssen von einiger Beträchtlichkeit, als Beiname beigelegt, einigen sogar als Hauptname.“ Kreuzer Symbolik I. Th. S. 537. Note 3. Ezekből eléggé bizonyos, hogy az Eszter-gam neve nem tót szó. —

Ó-Buda az Ofner Stadt-Recht von 1244—1421. Pressburg. 1845. in 4. című könyvben is S. 121. Kapit. 210. Wy nymant gar fremde weyn solle in geben fölrásu Buda váras hártározatában „Eczel-purg“ — „Item dy vonn Cronfelt (Kelemföld, Sz. Ersébetfalva) vnnd von sand Trinitat (e külváros a mostani Országúton, Landstrasse, az irgalmas barátok monostora körül állott) dy von Vibecz (falu, Pest tőszomszédságában, Margit sziget által-ellenében feküdt) vnd dye vonn alten Ofen yenhalben der Tonaw

(Antiqua Pest, a mai Pest; ó Pestnek nevezék, hogy a Buda részen a pesti hegyen tatár-járás után épült Új-vártól: *Castrum novum montis Pestiensis*, Pest-hegyi Újvar, megkülönböztessék. Knausz Nándor. Az országos Tanács és ország gyűlések történetében. Pest. 1859. in 8. a 15. jegyzetben 117 l. altn Ofen alatt hibásan érti Ó-Budát) *dy ausz der Lacken* (a császár fürdőn innen levő hévíz) *vnuud auch pey sand Jakob* (az ó-budai királynék várához tartozott falucska volt a mai Újváras templom megett a két hegy odal szorulatban, mely a régi temetőbe vezet) *seyn genaunt yn den priefenn von der fremder wein wegen, dasz sye dy nicht sullen verkaufen auch leid geben, pey der nechsten pusz. Eczel purger* (az ó-budai káptalan váras, melynek a részét, a hol a királynék vára feküdt, nagy Lajos király vevé át cserében 1355-ben.) *des gleich vntter vnszeres gnadigen kunigs Sigmunt, zu der zeit chunig zu Vngern insegil verwillkurt vnuud verpetschaft vnuud verpriefft. Die Eczel purger haben sich selbs sunderlich vorpriefft vonn wegin der fremden wein, das sy dye selbin nichten thurren verkauffenn.*“

E híres római *Colonia Aquicum* városnak Buda neve is víz jelentésű; legalább az indus Buddha oder Wodan, das Wasserelement. Nork F. helyesebben a vizelem angyalának Mercuriusnak a neve, a magyar bud-ogy íge arra mutat, de a névtelen jegyző is „mely magyar nyelven most Bud-u-várnak mondatik, és a Németektől *Ecilburg-u-nak* hivatik.“ Ha az u betű melyet a névtelen jegyző a nevek végére rakogat, kihagyatik, Bud lesz a gyök, s e váras neve Bud-vár, mint a névtelen jegyzővel körülbelül egykoru *Albericus monachus trium fontium* nevezi. „In Hungaria ignis casualis, Strigonium et Bod-variam devastavit.“ Találtatik a Bud gyök víz jelentéssel nem csak a német Bad, a phrygus Bedu, a poenus Bitsi, a tót Woda nevekben: de a magyar Petze, Pots sat. szavakban is „Pecsik tó, és Lada, mind a kettő vízállás; mikor ár-víz vagyon, gyékény, nád, káka, komocsin terem rajta.“ Borsod megye 1681-ki írományából. — A Bits szó előjö a pontusi Scythiában is „*Lacum Bugen*, *Ptolomaeus Βόκην λίμνη*, *Bicen* paludem, *Strabo putrem lacum adpellant* — a *montibus Taurorum ad putrem lacum* (Biese = Petze) fossa per Scytharum vernas fuit percussa, *Herodoto teste. Mond Katan-csieh, Orbis Antiquus, P. I. p. 223. Vrbs Panticapaeon a fluvio cognomine fuerit nuncupata, ante Bosporos dicta, ut hodie, ad memoriam veterem revocandam audit, Wos-wor. Id Stephanus ex antiquis perhibet, addens, a fluvio praeter labente urbi nomen impositum.*“ Wos-wor tehát Víz-vár. A *Lacus Buges*,

vagy mint Ptolomaeus nevezi Bykes, a Békes-tó, die Faule-See. Neumann, die Hellenen im Skythen Lande, S. 540.

„Longo autem post tempore, de progenie ejusdem regis Magog descendit Ugek, pater Almi ducis, a quo reges et duces Hungariae originem duxerunt.“

A magyar gyökeres régi nemzetségek nagy gonddal ügyeltek a vérség és atyafiság szövetségére, mint Horvát István Magyar Ország gyökeres régi Nemzetségeiről. Pesten 1820. in 8. írott jeles Értekezésében oklevelekből hitelesen megmutatta. Tehát föltenni nem lehet, hogy ebben az Árpád országló háza hátrább maradt s nem tudta volna, kitől származott? Az el ágazásáról készített, Krónikáinkban ágról ágra híven följegyzett s Nimródig föl vitt származási tábla bizonynyal nem pusztá költemény: ha maga a magyar Nemzet nem származott is Ménész első egyiptusi király ágyékából, mint Herodotus, és Diodorus Siculus által emlékeztetben hagyott nemzeti mondák nyomán az 1859-ki Delejtű első félévi 15. és 16-dik számaiban fejtegettük, s elmondottuk: hogy a Scythia nagy nemzet régibb Ménész koránál; de mivel azt ő maga, vagy fiai hódíták meg; a magyar nemzet vezérei, a szó szoros értelmében ivadékaik lehettek legalább Krónikáink ez értelemben veszik a származtatást, jelesen a budai Krónika:

„Porro Eleud, filius Ugek, ex filia Ennodbilia in Mogor genuit filium, qui nominatur Almus — qui fuit Eleud, qui fuit Ugek, qui fuit Ed, qui fuit Chaba, qui fuit Atile, qui fuit Bendek-uz, qui fuit Turda, qui fuit Scemeyn, qui fuit Ethei, qui fuit Opus, qui fuit Cadicha, qui fuit Berend, qui fuit Zulta, qui fuit Bulchu, qui fuit Bolug, qui fuit Zambur, qui fuit Zamur, qui fuit Leel, qui fuit Levente, qui fuit Kulche, qui fuit Ompud, qui fuit Miske, qui fuit Mike, qui fuit Beztur, qui fuit Budli, qui fuit Chanad, qui fuit Buken, qui fuit Bodofart, qui fuit Farkas, qui fuit Othmar, qui fuit Cadar, qui fuit Beler. qui fuit Kear, qui fuit Keve, qui fuit Keled, qui fuit Dama, qui fuit Bor, qui fuit Hunor, qui fuit Nemroth, qui fuit Thana, qui fuit Japhet, qui fuit Noe. Almus autem genuit Arpad, Arpad genuit Zoltan, Zoltan, genuit Toxun. — Porro Toxun genuit Geycham, et Michaellem, Michael vero genuit Calvum Ladislaum, et Vazul. Geycha vero — genuit Sanctum Stephanum Regem ex Sarolth filia Gyule.“

„Postea vero jam dicta gens fatigata in bello, ad tantam crudelitatem pervenit, ut quidam dicunt historiographi, quod iracundia ducti humanam manducassent carnem, et sanguinem bibissent hominum. Et credo, quod adhuc eos cognoscetis duram gentem fuisse de fructibus eorum.“ —

Kérdi Pamphili Eusebius caesarei püspök Palaestinában, Demonstr. Evang. Lib. 5. in Praefat. „equis ille, aut cuiusmodi fuerit Deus? qui Scythas exempli gratia, devorare homines docuerit“ mintha bizony az Istenség gonoszra tanítaná az embereket! „Non ergo dicendus est Deus eos mores habere, quos odit.“ Plato Legum Lib. X. Ha igaz, az ember evő Scythákon a taurusi Scythák értendők, ezekről írja Lucianus in Dialogo Junonis et Latonae „hospites mactando et Scythas ipsos imitando, qui humana carne vescuntur.“ — De ez elmúlt régi szokásnak Plutarch korában már csak hire volt „O admirabilem Philosophiam! quae fecit, ut Indi Deos Graecorum colerent: et Scythae mortuos humarent, non, ut ante comederent.“ Mert a pontusi Scythák, mint Herodotusnál olvashatni, halottaikat eltemették. Ember húsról soha sem szorulhattott a gulákkal, csordákkal és ménesekkel bővelkedő Scythia nemzet. Etele Kúnairól írja Isidorus hispali érsek in Chronico, Aera quadringentesima quinquagesima septima „In quibus mirum illud est, ut dum omne praelium detrimentum habeat populorum, isti, vice versa, cadendo proficiunt. — A deo autem haec gens horrida est, ut, cum famem in bello fuerit passa, venam tangat equi, et sic excludat, hausto sanguine, famem.“ — Idősebb Phinius pedig Hist. Nat. Lib. 35. c. 8. a pontusi Scythákról „Invenere herbas et universae gentes, Scythia primam eam, quae Scythe vocatur, circa Boeotiam nascens, praedulcis. Aliam utilissimam ad ea, quae spasmoda vocant. Magna et ea commendatio, quod in ore eam habentes, famem sitimque non sentiunt. Idem praestat apud eosdem Hippice dicta, quod in equis quoque eundem effectum habeat. Traduntque his duabus herbis Scythas etiam in duodenos dies durare in fame, sitique.“ — A pusztákon lakó Scythák, Herodotus és Hippocrates szerint, többnyire téjjel és sajttal éltek; az utolsó beszéli Lib. IV. c. 14. de Morbis „Lac enim in vasa lignea cava (fa tök) affusum agitant; quod, dum conturbatur, spumescit ac separatur; et pingue quidem, quod butyrum vocant, quum leve sit, in summo seponitur; (tej-föl) grave vero et crassum (író) subsidet, quod etiam separantes, siccant: quod cum concretum et siccatum fuerit, Hippacen ipsum (ló sajt) vocant: Lactis vero serum, medium locum habet.“

Hippocrates szemtanu, mit sem tud a szolgál Scythák szemei kitolásáról, mit Herodotus Lib. IV. ekkép beszél „Orbant autem Scythae Servos suos omnes lactis gratia, quod potant, ita id facientes: sufflatoria ossea, fistulis simillima sumuntur, eaque genitalibus equarum imposita, ore inflantur, hoc aliis facientibus, alii equas mulgent. Hoc ideo se facere aiunt, quod venae equarum

sufflatae implentur, et mammae descendunt: postquam emulxere lac, in concava vasa lignea diffundunt. His circumpositi coeci lac agitant, cuius, quod summum est, delibatur pretiosiusque habetur, viliusque autem, quod subsidit.“ — Igaza lehet Sextus Rufusnak, in Breviario „In Thraciae Regionibus Scordisci habitaverunt, pariter crudeles et callidi: de quorum saevitia multa fabulosa memorantur: quod hostiis captivorum Diis suis litaverunt, atque sanguinem humanum, in ossibus capitum potare soliti sunt.“

Árpád Magyarairól pedig bölcs Leo görög császár írja Tactica-jában „nagy csapat ló és teher hordó barom követi őket részint, hogy élelmet, s italukra tejet szolgáltatasson: részint, hogy annál többeknek látszassanak.“

A vérivás sem tartatott régi időkben oly borzasztónak, mint a milyennek jelenkor látszik. A Rómaiak is megitták a borral vegyült vért, s ezt *Assiratum* névvel nevezték. Scheller Immanuel lateinisch-deutsches Lexiconában, Leipzig. 1804. in 8. col. 1009. olvashatni „Assir“ i. e. Blut, wie Festus sagt: daher *Assiratum* scilicet *vinum*, ein Trank aus Wein und Blut. Festus.“ Ez ital okát Nork F. jegyzette föl Real-Wörterbuch I. B. Stuttgart. 1843. in 8. S. 275. „dasz der thierische Lebensgeist, welcher erst bei der Fäulnisz gänzlich verschwindet, bei dem Genusse des Blutes in die menschliche Seele (Szelem) übergehe.“ Bizonytalán az ember evő Skythákat is e meggyőződés vévé halottaiknak megevésére. — Móses szerint is I, 9, 4. III, 17, 11. vérben létez az éltető Szelem, Spiritus. Nevezetese a miket Nork F. *Magia* szó alatt ír a vérben levő Szelemről. Etymologisch-symbolisch-mythologisches Real-Wörterbuch. III. Bd. Stuttgart. 1845. in 8. S. 87—88. „Borelli, der Leibarzt eines Königs von Frankreich, erzählt in seiner Histor. rarior, observat. No. 62. dasz der Seifensieder Rechier zu Paris das Blut eines Menschen destillirte, wobei er im Destillirkorben die Gestalt eines Menschen erblickte, von welchem blutige Strahlen auszugehen schienen. Er zerbrach das Glas, und fand die Gestalt eines Schädels in den noch übrig gebliebenen Hefen. Ferner nennt Robert Flud de fluct. myst. sang. anatom. c. 6. p. 233. einen Scheidekünstler La Pierre zu Paris, der von einem Bischof Blut bekam um damit zu laboriren. Er setzte dasselbe an einem Samstag aufs Feuer, und fuhr mit abweichenden Hitzegraden eine Woche in der Arbeit fort. Da nun am folgenden Freitag dieser Künstler in einer Kammer nahe bei seinem Laboratorium um Mitternacht eingeschlummert war, hörte er ein Geschrei wie das Brüllen eines Löwen. Endlich verstummte es, und weil die Kammer vom Mondenschein ganz erleuchtet war, sah der erwachte Scheide-

künstler zwischen seinem Bette und dem Fenster eine Wolke von länglich runder Gestalt hervorkommen, die allmählig die Figur eines Menschen annahm, und nach einem lauten Geschrei plötzlich verschwand. Es hatten aber nicht nur die Leute in den anstosenden Zimmern, sondern auch der Wirth und seine Frau, die im Erdgeschosse schliefen. ja sogar die Nachbarn den Schrei gehört. Der Bestürzte erinnerte sich nun, von dem Bischof, der ihm das Blut gab, vernommen zu haben, dass, wenn einer von denen, welchen das Blut abgezapft worden, während der Fäulnisz des Blutes stürbe, der Geist dieses Todten oft dem Scheidekünstler ganz beunruhigt zu erscheinen pflege. Er nahm am nächstfolgenden Samstag die Retorte aus dem Distillirofen, und nachdem er solche mit einem Schlüssel zerschlagen, fand er in dem übrig gebliebenen Blut einen natürlichen Menschenkopf mit Gesicht und Haaren vorgestellt. Letzteres haben, nach Flug's Bericht, der Secretär des Herzogs von Guise, Herr v. Bordaloue, und andere dort mit Namen angeführte Personen in Augenschein genommen.“ —

Az ős hitnek e lényeges tanát a Szelemről Bensaraka arabs költő is igazolja, in *Chronico orientali*, latinitate donato ab Abrahamo Ecchellensi, hol e versek olvashatók:

„Effluunt Animae per pectora sauciatae armis Amoris:

Non secus, ac effluunt in bello per vulnera facta ferro.“

Nonnulli credebant Animam esse Avem quamdam (mert a Mythusban Madár a Lélek jelvé) per totum corpus humanum extensam, ut loquuntur, atque diffusam, mond tovább a fordító, quae homine defuncto, pristinam recipit formam, ac perpetuo circa suum circumvolitat cadaver; et quae post suum discessum ab alio geruntur, ipsi refert. Hac sententia persvasus Alsalt vir inter priscos Arabes celeberrimi nominis, filiis, iam iam moriturus, ait:

„Quae post me fient, meus mihi referet Bubo:

Quare, a criminibus, filii, recedite procul.“

Csak negyed napra válik el testétől a szelem „oportet quoque quarta nocte — expiationem (tort.) facere, postquam Anima a — corpore separata fuerit.“ Magorum Liber, Sad — Der (Száz kapu.) Zoroastris Praecepta et Canones continens. Porta 51. Hyde Tamásnál p. 461.

Hasonló értelemben voltak a világ többi nemzetségeivel a mi eleink is, Menander Protector ekkép beszélteti Tur-khánt Disabulus fiát a görög császár követével „Turcxanthus, quando quidem o Romani, inquit, huc venientes, me in maximo luctu constitutum offendistis, recenter enim heri pater meus est mortuus, oportet vos facies vestras gladiis deradere (le kell meg erezsett szakállaitokat be-

retválni) et legi, quae apud nos in iustis mortuorum invaluit, obtemperare. Tum confestim Valentinus, et omnes, qui cum eo erant, gladiolis genas suas deraserunt. ¹⁷⁾ Uno etiam ex luctus diebus, quatuor captivos Hannos vinctos adducens, patri mortuo, dochia (az az: Dúska) eorum lingua vocant, quae in iustis mortuorum observari lege apud eos solent; illos, inquam, miseros in medium proferens, una cum paternis equis, barbara voce (Kun-magyar nyelven) iussit hinc abeuntibus, patri suo renuntiarent, quo modo eius res se haberent.“ — Mert „Mortuorum Manes, quibus natura inest, ut praecipua illorum cura teneantur, qui ab eis geniti sunt, adeo, ut honorantibus eos propitii, contemnentibus, infesti sint.“ Pláto Legg. Lib. 11. — Ez ő s hit és közönséges meggyőződés, hogy a holtak Lelkei tudják az itt történt dolgokat, a pogányokkal átment a kereszténységbe is: innen származott a keleti, s nyugoti szent-egy-házakban a Szentek tisztelete. — Egy sirkövön olvasom Orelliusnál 4812-dik szám alatt: Viator noli mihi maledicere, Nequeo in tenebris respondere tibi“ — Ha e kő-irat költött volna is, mert megjegyzi Orellius „Quae fortassis Ligorio debentur,“ ez kő-iratok koholója volt; de Orelliusnál Sepulchralia között, több pogány kő-irat olvasható, melyekből világosan kiderül, hogy a holtak érznek „habent Sensum“ — „Si nihil sentio, omnis sepultura tormentum est.“ Seneca de Remed. fortuit. Plutarch is írja in vita Solonis „Commendatur item lex Solonis, quae maledicta in Defunctum iacere vetat. Pium enim est Vita functos putare Sanctos; ac iustum abstinere ab iis, qui non exstant: tum civile, tollere odii aeternitatem.“ — A görögösített dochia szó, keleten Dusha, Szelem, zend nyelven Dusha, Seele. „Die Sterne dachte man sich als wandernde Seelen (Astralgeister); der Perser hatte für beide ein Wort Dusha.“ Nork F. Biblische Mythologie des alten und neuen Testaments I. Bd. Stuttgart. 1842. in 8. S. 45. Tehát a Dúska sem eredeti tót szó, magyarban egykor annyit tett, mint Parentalia; Dusinicus, Dúsnik vagy Dúsnok pedig Lélek váltó, egy oly ember,

¹⁷⁾ Ez homlok egyenest ellenkezik Jordanes meséjével, aki Cap. 24. a Kúnokat ekkép festi „Nam et quos bello forsitan minime superabant, vultus sui terrore nimium pavorem ingerentes, terribilitate fugabant eo, quod erat eis species pavenda nigredine, sed velut quaedam, si dici fas est: deformis offa, non facies, habensque magis Puncta, quam lumina. Quorum animi fiduciam torvus prodit aspectus, qui etiam in pignora sua primo die nata desaeviunt. Nam maribus ferro genas secant, ut antequam lactis nutrimenta percipiant, vulneris cogantur subire tolerantiam. Hinc imberbes senescunt, et sine venustate ephebi sunt; quia facies ferro sulcata, tempestivam Pilorum gratiam, per cicatrices absumit.“ — E szokást egy szóval sem éríti Priscus Rhetor; de azért némely német írók még most is gyönyörködnek Jordanes meséjében.

kit ura arra rendelt, hogy évenként halála napján tort csapjon. A Lovak leöletése okát pedig régi arab szokásból tanuljuk, de még azt is, miért neveztetik a Sélye, Feretrum kereszténységben is Szent Mihály Lovának „Equos, aut camelos super suis sepulchris mactari iubebant (az Arabok, mond Abrahamus Ecchellensis in Chronico orientali) quod ipsis persvasum erat, eum equitem iter (más világra) facturum ad locum iudicii, cuius super sepulchro equus, aut camelus iugulatus est; peditem alioquin, si non.“ A német nép szájából is hallhatni:

„Der Mond scheint so hell,
Die Todten reiten so schnell.“

Valót mond Görres, midőn *Mythen Geschichte* című könyvében írja: hogy egy hit, egy egyház, s kezdetben csak egy-nyelv volt a világon. Kircher Athanáz szerint in *Oedipo Aegyptiaco*, térítő jesuita társai Americában is egyiptusi hittant leltek. — Csak szertartásokban különböztek az ős népek egymástól.

Ivák a vért boszuálláskor is az atyafiakon elkövetett gyilkosságért „Der Bluttrank hängt mit dem allgemeinen teutschen Glaubenssatze zusammen, wornach im Blute die Seele ist; also durch Bluttrank die Seele in einen anderen Körper aufgenommen wird.“ Mone Ferencz, *Geschichte des Heidenthums im nördlichen Europa*. II. Th. Leipzig u. Darmstadt. 1823. in 8. több példát olvashatni Nork F. *Real-Wörterbuch* című könyvében *Blut* szó alatt. — Ezt magyarul Vérbulcsnak, *Sanguinis Retributio*, *Vindicta* vagy helyesebben: *Indulgentia*, Engesztelésnek nevezék „Septimi quidem exercitus Wer-bulchu Dux est dictus, mond Kézai Simon Lib. II. c. 1. Pro eo enim Wer-bulchu est vocatus, quia Cui avus eius in praelio Crimildino per Teutonicos fuisset interfectus, et id ei pro certo constitisset, volens recipere vindictam super eos, plures Germanos assari fecit super veru, et tanta crudelitate in eos dicitur exarsisse, quod quorundam quoque sanguinem bibit, sicut vinum.“ Vérbulch szó jelentését értette Báró Hormayr, midőn Bulcsú vezérünket Bluthundnak nevezé. Ez a Blutrache a német íróknál sem esmeretlen. A kiontott vér boszuállásért kiált: „az atyádfia vérének szava fölkiáltott hozzám a földről.“ I, Mos. 1, 10. „Et priscum mysterium non contemnat, írja Plátó Legg. Lib. 8. Fertur enim, interfectum vi hominem, qui libere vixit, interfectori, proximo statim post mortem tempore irasci. — Fabula enim, vel sermo, vel quovis alio nomine appellanda oratio, manifeste a priscis Sacerdotibus dicta est: *Justitiam speculatricem omnium atque vindicem, ad cognatum Sanguinem ulciscendum, Lege, quam modo diximus, uti, nempe, il-*

lam constituere: ut quisquis aliquid huiusmodi perpetravit, idem necessario patiatur — Communi enim Sanguine maculato, non esse aliam Purgationem, nec posse aliter abstergi maculam: nisi caedem caede, simili, similem, Anima scelerata lustraverit, totiusque Cognationis Iram sedaverit. Demum ultra regionis fines portatum, secundum Leges, insepultum eiiciant.“ — Különös eljárása volt a német nemzetnek, kiknél a gyilkos életét vagyónán tartozott meg váltani, azután száműzetett „nahm den Stab in die Hand, er war an den Bettelstab gebracht, sah Haus und Hof mit dem Rücken an“ sat. Creuzer Fridrich. Symbol. másad kiadás II. Th. S. 144—145. — Kircher Athanáz tudós jesuita is állítja: hogy a megölt ember vére, míg rothadásnak nem indult, az az, míg a Szelem benne van, gyilkosa jelenlétében megindul és fölpözdül; ezért hajdan a gyanus embereket a meggyilkolt ember tetemére szokták idézni, mi „Tetemre hívás“ nevezet alatt, legtovább divott az erdéli székel véreinknél, és csak 1594-ben tiltatott meg „Approbatae Constitutiones Regni Transylvaniae, et Partium Hungariae eidem annexarum. Claudiopoli. 1677. in fol. P. III. Tit. 76. Art. 9. p. 151. „A gyilkosságnak casusában az a régenten bėjöt, keresztýénséghez nem illendő szokás, mely miat a holt testek sok ideig föld színén-tartattak, úgy mint a mely mondatot tetémre való hívásnak, és ugyan akkor való hitfel-adásnak, azért való fizetéssel edgyüt; Viszont a mely halál ujjitásnak hivattatik, mind ezek a székelység közzül in perpetuum tollaltatnak.“ E kióvult szokásnak eredetét s okát XVI. század vége felé a törvény hozók már nem tudták. A tetemre hívás csak akkor történt a meggyilkolt ember rokonainak követelésére, midőn a gyilkosa név szerint nem tudatott; ekkor a helybeli lakosok tartoztak a holt tetemnél megjelenni, s a gyilkost, ha tudták, kiadni: ha pedig azt nem tudták, köteleztettek, megesküdni, hogy a gyilkosságban sem magokat nem érzik bünösöknek, sem a gyilkost, ki volt légyen, nem tudják. A ki esküdni vonakodott, mint vétkes: úgy szinte a gyilkosság gyanujába esett személy is, ha keze alatt, midőn esküdött, megindult a holt testben a vér és folnyi kezdett, mint bünös szinte elítéltetett.

A névtelen jegyzőnek ime szavai igazságát „Et credo, quod adhuc eos cognoscetis, duram gentem fuisse, defructibus eorum,“ az tagadni nem fogja, a ki Pertz Györgynek „Monumenta Germaniae Historica“ gyűjteményeit olvasta.

„Praedicta vero Scythica gens dura erat ad pugnandum, et super equos veloces, et capita in galeis tenebant, et arcu ac sa-

gittis meliores erant super omnes nationes mundi, et sic cognoscetis eos fuisse de posteris eorum."

Mi nagy hadi tudománnyal, mi nagy bátorsággal és lelkesedéssel harczolt légyen a vitézségnek és függetlenségnek élt dicső Scythia nagy nemzet? Herodotus a történet atyja, de mások is, a kiket már földidézünk, bőven megírták: de legnagyobb erősséget nyújt kezünkbe Thucydides a maga korának legnagyobb had-vezére és igen tudós írója: hogy a Scythia nagy nemzet hatalmának „*Scythia universis, si concordet inter se fuerint.*” Egy európai sem ásiái nemzet sem állhat ellen.

Sebes paripáikat sem merte volna megemlíteni a névtelen jegyző, ha nem olvasta volna Justinusnál 41, 3. „*Equis omni tempore vectantur; illis bella, illis convivia, illis publica ac privata officia obeunt; super illos ire, consistere, mercari, colloqui solent. Hoc denique discrimen inter Servos, Liberosque est: quod Servi pedibus, Liberi non nisi equis incedunt.*” Vagy mint némely 1092-dik évi oklevél nevezi „*tam Looh-feu, quam Giarlog vocati.*” Cod. Dipl. Tom. II. p. 17. A gyalog szónak jár ige a gyöke.

Nyilazásban ügyesebbek voltak a többi nemzeteknél „*Apud Scythas pecuarios quum esset seditio, caterva quadam eorum secessit in terram Medicam, mond Herodotus Lib. 1, qua tempestate Medorum tyrannus erat Cyaxares, Phraortae filius, Deiocis nepos: qui Scythas hos, utpote supplices, initio benigne alloquebatur, ac plurimi faciebat adeo, ut pueros eis traderet imbuendos tum lingua Scythica, tum artificio arcus utendi.*” — Die Skythen waren ein gefürchteter Feind. Ihr Heer bestand nur aus Bogenschützen zu Pferde. — „*Timet — Miles Sagittas et celerrim fugam Parthi.*” Horatius Ode 2, 13, 16. auf dieses Volk beruft sich Platon zum Beweise des Satzes: dass man auch fliehend in einer dem Feinde verderblichen Weise kämpfen könne. Platon Laches. cap. 17.“ Neumann, die Hellenen im Skythen Lande. S. 302—303. és S. 291. „beim Spannen des Bogens, wie beim Schiessen zogen die Skythen die Sehne nicht, wie die Kreter und andere Völker, gegen die Brust, sondern gegen die Schulter, so, dass sie dem Feinde die Seite zukehrten, und waren überdies geübt, auch mit der Rechten den Bogen zu halten, und mit der Linken den Pfeil fortzuschellen. Platon de Legg. 7, c. 5.“ S. 290. „Der Skythische Bogen hatte eine eigenthümliche Form; aber wir können nicht mit Sicherheit sagen, wie diese Waffe gestaltet war“ Dehogy nem „*Quum Arcus omnium gentium flexis curventur hastilibus, Scythici soli vel Parthici circumductis utrimque introrsus Pandis et*

patulis Cornibus, effigiem Lunae decrescantis (Hód, hóditani) ostendunt, medietatem recta et rotunda regula dividente.“ Ammian. Marcell. 22, 8, 37. Aber es erregt Bedenken (?), dass Ammian skytisch und partisch als synonyme Ausdrücke braucht.“ Neumann erővel is Mongolokká teszi a Skythákat, ezért jött zavarba a Parthus szóra. A saját szerű Scythia Ivet több classicus írónál találhatni leírva. Silius Italicus Lib. 4.

„Euxinus scythicos Pontus sinuatur in Arcus“

Valerius Flaccus Argonaut. Lib. 4. v. 727—728:

„Atque hac Europam curvis anfractibus angit (t. i. Pontus).

Hac Asiam, Scythicumque specie situatur in Arcum.“

Hanc Arcus Scythici cum Ponto Comparationem passim apud Geographos legas. Nimirum: Theodosia Tauricae Chersonesi Civitas maxime prominens, pro Arcus capite censetur. Mond egy tolmács. Ad utramque autem Tauricae partem Inflexio fit, Lunae corniculatae similis; ea quidem, quae ad dextram est, angit Europam: ea, quae ad sinistram, angit Asiam. Habet ergo Arcus Scythicus similitudinem quandam Litterae Sigma Σ modo anguli eius non nimium sint acuti, sed ad rotunditatem vergant, ita, ut ab utraque parte medii apici pars Circuli describatur. Ac huiusmodi Σ in Telepho designavit Agatho Tragicus apud Athenaeum 10, 20. Atque haec quidem solide confirmant Numismata vetera, in quibus Arcus Scythicus forma fere Litterae Σ delineatur.“ —

„Scythia Jovis filius“ idősebb Plinius Hist. Nat. Lib. 7. c. 56. ez Diodorus Siculusnál Lib. 5. c. 74. Apollo, vagy is Bál, Bél, Nimrod, Ménész „Cumque Arcum invenerit, iaculandi scientiam incolas docuit — qui Arcui, scythici cognomentum tribuunt.“ Vagy mint a Teremtés könyve 10, 9. mondja „És vastag vadász vala az Úr előtt. Azért terjede köz-mondás: Mint Nemrod vastag vadász az Úr előtt,“ s az alexandriai Chronicon edit. Monach. 1615. in 4. p. 85. „Hic Nembrotus primus mortalibus venandi artem aperuit — qui Persis primus imperavit.“

Midőn Ménröt fia Hercules Hylaeaban utazna, a tcherbe ejtett anyának kezébe nyújta Ivét, mond Herodotus és meg parancsolá, szülendő fiai közül az örökölje Scythiát, a ki ez Ivet akkép tudná fölhúzni s meghajtani, mint ő. A három testvér közül csak Scythia a legfiatalabb tudta atyjának Ivét fölhúzni s meghajtani; minek következtében „Scytham vero, qui rem complisset, ibidem remansisse; et ab illo Scythia, Herculis filio progeneratos, qui deinceps fuerint Reges Scytharum.“ Mily szoros öszveköttetésben áll e nemzeti monda a föntebbi Genealogiával, mely Árpádot Nimródtól származtatja; Krónikáink tehát vaktában nem írták e Genealogiát.

Az egyiptusi emlékből tudjuk, hogy ez a Hercules, más néven Horus, az a második egyiptusi fejedelem, kit Manethon, és Eusebius in Chronico interprete armeno Athosis nevezet alatt említ; Bunsen Kereszténynél II. B. S. 46. „Der zweite König, Menes Sohn Athotis — ATeT — az az: Tát, Mercurius, kiről az alexandriai Chronicon „Fuit Pico seu Jovi quoque filius Faunus nomine, úgy mond; quem Picus seu Jupiter pater a sidere planeta Mercurium indigitavit.“ A tulajdon nevek több jelentősége, a hason vagy egyforma nevűség; de az is, hogy időről időre, többen viseltek azon egy nevet, és hogy egy személynek több neve volt, fölötte nagy homályt és zavart okoz nem csak a Mythológiában, de a Történetben is: ezért elmondjuk Xenophonnal De Aequivocis Personarum, kik legyenek Saturni, Joves, Junones, Hercules, Coeli, Rheae et Vestae? Annius Viterbiensis után Gothofredus Dionysius 1604. évi kiadásából.

„Saturni dicuntur Familiarium, Nobilium, Regum, qui Urbes condiderunt, senissimi.“ A Nemzetségek, Nemeselek törzsei, ország és város alapító királyok neveztetnek Szaturnusoknak.

„Primogenti eorum Joves, et Junones.“ A Szaturnusok elsőszülött fiai Jupitereknek, leányi Junóknak.

„Hercules vero nepotes eorum fortissimi“ Vitéz unokáik pedig Herculeseknek,

„Patres Saturnorum Coeli: uxores Rheae: et Coelorum Vestae“ Szaturnusok atyái Egeknek vagy Menyeknek, feleségeik Rheáknak: az Egek feleségei Vestáknak.

„Quot ergo Saturni, tot Coeli, Vestae, Rheae, Junones, Joves, Hercules.“ A hány a Szaturnus, annyi az Ég vagy Meny, Vesta, Rhea, Juno, Jupiter, Hercules.

„Idem quoque, qui unis populis est Hercules, alteris est Jupiter. Nam Ninus, qui Chaldaeis extitit Hercules, fuit Assyrius, Jupiter, quibus oppidulum paternum tetrapolim, et caput Imperii statuit. Unde ipsum Ninum, id est Jovem cognominaverunt, qui primo nomine Assyrius dicebatur: a quo Assyrii dicti, et cognomine Urbs Ninus.“ Ugyan azt, kit egy nemzet Herculesnek hívott, azt egy más nemzet Jupiternek nevezte. Mert Ninust a Káldok Herculesét az Aszszurok Jupiternek nevezék, kiknek az anya várassal, négy várost rakatott (Genes. 10, 10.) Ezért őt Ninusnak, Jupiternek hívták, a ki előbb Aszszurnak neveztetett; az Aszszurok róla neveztettek Aszszuroknak, Ninive városa pedig (Genes. 10, 11.) Ninusnak.

Állításainak igazolására Xenophon egy kő-íratot is közöl Szcimiramis korából „Chaldaei, mond, cum in Antiquitate Disciplina-

rum suarum utantur (anno) menstruo: in ceteris, semper solarem se intelligere fatentur. Et hoc pacto semper, quod Semiramis in Columna Nino ita excidit.“ Mihi Pater Jupiter Belus: Avus Saturnus Babylonius: Pro-Avus Chus Saturnus Aethiops: Ab-Avus Saturnus Aegyptius: At-Avus Coelus Phoenix Og-gyges. Ab Og-gyge Ad Meum Avum Sol Orbem suum Circumlustravit Semel Ac Tricenties, et Centies: Ab Avo Ad Patrem Sexies et Quinquagesies: A Patre Ad Me Bis Et Sexagesies. Columnam, Templum, Statuam Jovi Belo Socero, Et Matri Rheae In Hoc Olympo (dombon) Semiramis Dicavi.“

Az itt megnevezett Bél az írók közönségesen de hibáson Jupiter Istennel a Nappal azonosítják, a ki keleten szinte Bál, és Bél nevet viselt; holott idősebb Plinius szerint Lib. 2. c. 7.“ Hic est vetustissimus referendi Benemerentibus gratiam mos, ut tales Numinibus adscribantur.“ — Az ős népek atyáskodó királyait, ha dicsőségesen országoltak, ha jót tettek a nemzettel „Istenek“ az az: a menyei Lelkek sorába számítván, Istennek nevezték, hogy jó emlékezetök köztök maradna örökre.“ Quod mireris, mond egy keresztény író, in Numismate veteri habemus Consecrationem etiam Constantini Magni licet Christiani: in eo enim Anima eius linteo velata, caetero nuda, in Coelum vehitur quadrigis, brachioque exserto excipitur a brachio altero coelitus porrecto. Subscriptum vero: CONS. hoc est: Consecratio.“ Ezeket tehát annak, a ki a görög, római Dalosokat és classicus írókat, s egyéb pogány könyveket, a Mythológiát alaposan akarja érteni, mindenkor szem előtt kell tartania.

A Skytha, mint tulajdon név, hogy ezt is elmondjuk, egy értelmű a Set=Tát=Tét=Hermes=Mercurius Ménész fiának a Napról költsönözött nevével „Etiam dudum demonstratum est, Seth nomen a Tet, Tat, sive Theth non differre. Jam vero Mercurii Decanus secundus in Cancro, a Veteribus appellatur Sith, Syth, quae nomina satis cum Seth Ὕ (Mercurio) conveniunt.“ Seyffarth, Sistema Astronomiae Aegyptiacae, p. 121. és p. 340—341. „Decuria vero Mercurii Ὕ Syth vel Στ vocatur“ in Sethos Regis Sarcophago, qui in Museo Brittannico asservatur. „Denique Canob-us KAI-NOYB (Arány, az az: Nap) pariter, atque Seth, Sethus, Sothis, Mercurium significant.“ Ezekből megérthetni, miért neveztetik Pliniusnál a „Scythia Jovis filius,“ mert Chus, Ménröt atyja Saturnus: fia Ménröt Jupiter, unokája pedig a Scythia Skythiában Hercules.

Továbbá, a Skytha átvitel kép jelent Sütőt, az az: Nyílázót, ez a Nap-sugárairól vett eszme.“ Homerus — Solares Redios,

allegorice Sagittas nominat“ Heraclides Ponticus in Allegoriis Homeri, kit láss Odyss. O. v. 409. Él e metaphorával több helyen Horatius is Lib. 2. Od. 10. v. 19—20. Lib. 1. Od. 12. v. 23—24. Carm. Saecul. v. 33—34. — A Görögök, kiknek nincs S. betűjök, hogy Herodotus kitudta volna a Sütő nevet eredetileg írni, azt Skval Skythnek írta. E másad jelentését a Skyth szónak Bayer (Theophilus Sigefridus Bayer, De Origine et primis Sedibus Scytharum. Commentarii Academiae Scientiarum Imperialis Petropolitanae. Tom. I. 1728. in 4. p. 387—399.) már a mult században tudta, s utánna Wesselingius Péter in edit. Amstelodam. 1763. in fol. p. 282. Nota 86. „Additur *Σκύθας δὲ Ἕλληνες ὀνομασαν*, non utique ob tituli Graecam originem, quae nulla est: sed, quod Graeci, qui in Coloniis Ponticis inter eos degebant, cum admirabilem illorum sagittandi industriam et artem cernerent, sagittariosque audirent dici Scythas, id cognominis toti nationi contribuerint.“ E helyes észrevételt nem lehet nem helyben hagyni, miután világosan írja Herodotus „Omnibus autem nomen esse Scolotis, Regis cognomen. Sed Scythas Graeci appellavere.“ A nyíl ügyes sütéséről, mint Wesselingius helyesen állítja.

Van a Skytha szónak még egy harmadik vallásos jelentése is, mely tökéletesen fölvilágosítja Stephanus Byzantinusnak de Urbibus, ime homályos, s eddig nem értett szavait „καὶ Σκύθης ὁ σιδηρός“ És Skytha (annyi mint) Vas; az az: Mars, kit a Skythák, mint Herodotusból tudjuk, egy Kard alakban tiszteltek; tehát nem a Mars planéta: mert az égen járó Istennek nem nyájaskodnak az emberekkel. Daniel. 2, 11. — Hanem a Turkok helybeli véd Istene, kiről ezeket olvashatni Kruger Jakabnál, Geschichte der Assyrier, und Iranier. Frankfurt am Main. 1856. in 8. „Mars hatte Tempel und Statue von rothem Stein, in der rechten Hand ein blutiges Schwert: in der linken eine eiserne Geissel. Seine Diener waren Türken. Er ist der Kriegsgott Tur der Assyrier, welchen wir als identisch mit dem Tur des Schahname nachweisen werden. Nach letzterem war er ein König, und Namengeber der Turaner, welche man später mit den Türken (az Ozmanokkal) identifizierte. Auf den Denkmälern (von Ninive) erscheint ein gehörneter Gott, in der rechten Hand ein Beil, in der linken ein Instrument, das einer Geissel nicht unähnlich ist. Das Götzenbild wird von vier bewaffneten Männer, wie in Procession, getragen.“

Veres kő egyháza volt, mert tisztelői a heves Szelemnek, Spiritus, a ki a vérben van, legyőzésére köteleztettek. „Typhonem censent — igneum — Ideo rufum et subpallidum fuisse Typhonem dicunt.“ Plutarch de Iside et Osiride, cap. 22. — És Hesy-

chius „Typhon dicitur Ventus igneus et vehemens. Eo nomine venit Spiritus Naturae igneae.“ τυφών ὁ μέγας ἄνεμος. Eustathiusnál pedig in Homeri Iliade A. Typhon „πνέυμα θερμόν.“ Jablonski szerint in Pantheo: Theu egyptus nyelven, Ventus, et Spiritus; Ph-hou malus. Theu-ph-hon, Spiritus malus, ex quo Graeci fecerunt Typhaeum. Szerinte Jobi 27, 21. Sama-el; Sam nempe Arabibus venenum: tehát Sama-el, mérges, az az: indulatos Szelem, Spiritus; physice, mint szél, Ventus urens. Ez az egész természetben, következőleg az emberben is levő éltető Szelem az, a ki bennünk rendetlen indulatokra gerjed, midőn az Okosságtól nem vezéreltetik; ezért őt az egyiptusi Mythos a mindent bontó, rontó Vashoz: az ártatlan Okosságot pedig, mivel szenvedhetetlen, soha rosztat nem javál, azt soha helyben nem hagyja, Mágneshez hasonlították; mert ez akkép húzza és tartóztatja a Vasat: mint az Okosság rendetlen kitörésektől az indulatos Szelemet. „Magnetem ossis Typhonis nomine afficiunt.“ Plutarch ugyan ott, Manethon után. A vas tehát Typhonnak, Ármánynak, az indulatos Szelemnek a jelve. „Typhon autem Animae pars, Rationis vacua est, et variis motibus exagitata, tumultuosa, et bruta“ Plutarch csak ugyan de Isede et Osiride.

Az avatott pogányoknak tehát, kik e titokba részesültek, szüntelen Szelemök ellen kellett viaskodniok: ez életre kötelezők magokat a helybeli véd Isteneiknek: ezek viszont csak ez egy ok alatt vették oltalmuk alá a szerződő nemzetségeket: mely frigy ütés, minthogy kezdetben vér ontással ment végbe, a frigy bontó fél vére is ki ontatott. Vér volt a váltság; ez az ember áldozatok eredete. Midőn tehát a pogányokat valami szerencsétlenség érte, vagy annak eleit akarák venni, mindenha engesztelő áldozatokat tettek „At vero Saturnus, dum orbem lustrat universum — Ac dirae pestilentiae inclementia, exitioque commotus, filium, quem unum ex legitima suscepit uxore, Coelo patri, totum flammis consumtum immolat; tum sibi verenda circumcidit, sociosque omnes ad simile factum adigit.“ F. Wagenfeld, Sanchuniathoris Historiarum Phoeniciae Libri Novem. Breae. 1837. in 8. Lib. 1. §. 7. p. 25. Itt megemlítetik mind a véres áldozat, mind pedig a vér ontással történt szerződés, vagy is a fityma lemetzése. Engesztelő véres áldozat volt ez is, melyet Virgiliusnál találunk leírva Aen. Lib. II. v. 118. „Valamint mikor ide jöttetek, vérrel engeszteltetek meg a szelek Angyalait (Daemonokat) egy szüzet föláldozván: úgy, hogy szerencsésen térhessetek vissza, áldoznotok kell görögöt, s annak vérét kionتانotok.“

Ember áldozat helyébe utóbb álatok léptek; mert ezeknek is

van Szelemök. „Animalia, quae sacrificantur, Vitam in nobis, sed Rationis expertem (significant.)“ Sallustius Phisophus, de Diis et Mundo, cap. 25.

A Vas tehát, mint Ármánynak, az indultatos Léleknek vagy is Szelemnek a jelve, egy szentetlen eszköz „Dem Eisen geht jede Verwandschaft mit dem Golde, dem symb. Lichte ab: Eisen ist also das Product des Nachtwesens, das physisches und moralisches Uebel in die Welt gebracht. Eisen war daher als unheilig, bei der Stifthütte anzuwenden verboten.“ Mond Nork F. mythologiai Szótárában. ¹⁸⁾ Selbst Werkzeuge von Eisen, durften bei dem Tempelbau nicht gebraucht werden. (I. Kön. 6, 7.) weil das Eisen entweiht (II. Mos. 20, 22.) kein Eisen durfte den Altar berühren, (Jos. 8, 31.) Denn das Eisen, sagen die Rabbinen (Rakanati, Comment. in Pentat. f. 143.) steht unter dem Planeten Mars, auf welchen Samael (Urheber des Todes, denn er hatte die Gestalt der Schlange im Paradiese angenommen, um das erste Menschenpaar zu verführen, dass es von der sterblich machenden Frucht kostete. sat.) Einfluss hat, und den er zum Werkzeuge seiner bösen Absichten braucht. — Beachtenswerth ist, dass die Somnambulen im Hochschlaf, wo ihre Seele alles Unreine abhorrt, durch die Nähe des Eisens am heftigsten lädirt werden.“ Nyilván e tapasztalás szerint nevezék a szemes Egyptusiak a gyűlölt Vasat Ármány csontjának. E régi eszmét Jób is esmerte: 40, 13, hol a Nilusi lóról, a Typhon egyik jelvéről, mondatik „Az ő csontjai mint a réz sípok: a porczogója, mint a vas lánnak“ Jablonski fordítása szerint: „Ossa, veluti fistulae aeris: grandia eius ossa, sicut vectis ferrea.“ Ezért nem éltek Vas, hanem Réz eszközökkel „Et reperiuntur etiam tempestate nostra in Aurifordinis illorum manufactis, Mallei incisori ex Aere: quia

---

¹⁸⁾ Angol országban létez egy pogány templom, melyet az 1836-dik évi Augsburgi újság irt le 335. és 335-dik számú mellékletében „Stonehenge Ruinen“ czím alatt „Ungeheuere Granitstücke von 20. bis 30. Fusz Höhe bilden einen weiten Kreis, und sind ganz roh und kunstlos gehauen, je zu zwei mit einem kleinen, doch symetrisch gehaltenen Zwischenraume aufgerichtet. — Ueber diese Felsblöcke sind andere eben so breite querüber gelegt, und bilden gleichsam das Dach. Kein Eisen ist an dem ganzen Tempel. und die obern Steine sind nur durch Aushölungen mit dem untern verbunden. Offenbar hat die specifice Schwere diese Felsen aufrecht erhalten. — Aber es ist ein grosser und erhabener Gedanke, dasz die älteren Werke der Vorzeit zu Ehren der Götter sich erhoben, ein siegendes Denkmal der ewigen Geisteskraft über den Sinnenwahn schon in jenen dunkeln Zeiten. Und doch gibt es Menschen, die da glauben, dasz der Geist sich unterjochen lasse, dasz seine Kraft gebrochen werden könne.“

temporibus illis Ferri usus admodum exiguus erat“ Agatarchides in Excerptis, Photiusnál Cod. 250. A Britt museumban is létezik egy réz véső, mely Egyiptusból jutott oda. Az, hogy a Vasat régi időkben nem igen használták volna tévedés: valamint az Archaeologusoknak ime közönséges véleménye is: hogy utóbb találtatott volna föl a Vas, ezért nem találtatnának a régi pogány sírokban vas, hanem csak kő eszközök, jelesen kő fejszék. — Egy jámbor pogány sem kívánczozott Ármány eszközeivel a más világra menni; kivéven a fejedelmeket, hadi vezéreket, s az ütközet helyén elesettek. A fejedelmi temetésről írja Lactantius ad Statii Lib. XII. Thebaidos „Acervus exuviarum hostilium moles. Exuviis enim hostium extruebatur regibus mortuis pyra: quem ritum sepulturae, hodie quoque, barbari servare dicuntur, quem strabas dicunt, lingua sua.“

A kő-fejszék magyar Mythológiában is Vas, az az: Szelem hódító, és Sárkány kergető eszközök. Nyomát Diószegi Kiss István kiosztatott Talentom című könyvében találom, mely 1689-ben jött ki Debreczenben; a 298-dik lapon: „A meny dörgő, zápor kő essőt mingyárt megszüntetheti Isten, mihelyt akarja — Nem használ hát annak a Harangozás, mint a Pápasták szoktak: Nem használ annak a Fejsze kivágás, mint a Magyarok (Reformátusok) szoktak.“ A kő fejszék tehát avatottság, s a helybeli véd Istennel tett frigy ütés jelvei a sírokban. „Das Zeichen, durch welches die himmlischen Götter ausgedruckt wurden, ist der Hammer. In der Inschrift von Rosette entspricht dieses Bild allerdings an mehreren Stellen, dem Worte *θεός* des griechischen Textes.“ Uhlemann, Geschichte der Aegyptologie. Leipzig, 1857. in 8. — Mone Ferencz Geschichte des Heidenthums in nördlichen Europa. Leipzig und Darmstadt. 1822. in 8. I. Th. S. 370—405. nem tudta a Franciaországban feltételezett sír fölírások értelmét „Et sub Ascia dedicavit“ megfejtetni. „Die Bedeutung dieses Sinnbildes weiss ich nicht — Die Stein Keile, die man in Gräbern findet, werden von nordischen Gelehrten nicht für Waffen, sondern für Sinnbinder der Thors (Jupiter) Hammer gehalten, womit die bösen Geister vertrieben werden sollten, die den Todten etwa beunruhigten.“

Nem zaklatják egymást más világon a szegény Lelkek. Igaz, hogy ez életben, mint Plutarch de Iside et Osiride írja „Typhonem clangore Sistrorum (cseregtyű) abigi posse“ de más világon, a hol már minden indulatosság megszűnt, ezekre nincsen a holtaknak szükségük; mert „corpore egressos, Dii expiatores, ac Daemones sceleribus purgant.“ Sallustius Philosophus cap. 12. — Az az: a halál az Okos-Léleknek testi salakjától megtisztulása, egy jobb

életre szenderülés, vagy mint Hermes in Poemandro magyarázza. „Generationis autem perseveratio malum subreperere cogit, eaque de causa, mutationem rebus Deus instituit, ceu quandam Generationis ipsius Purgationem.“ — A kö-fejszék tehát valóban avatottság jelvei: hogy az elhúnyt boldog Lelkek éltőkben Vas, az az: Szelem gyűrők, Mulciberi voltak.

Valamint a Mágnes magához huzza a Vasat, s hajózás közben kormányul szolgál: akkép vezérli az Ész vagy is az Okosság az indulatos Szelemet, hogy az ember bánat s lelki gyötrellem nélkül élhessen e földön, hajótörés nélkül szerencsésen juthasson a rév part-ra. E fényes győzelemre a Szelemen akarván az ő hit avatottait figyelmeztetni, az Okos Lelket Vulcanus képében rakatta szeméik elébe, a ki Vasat ver a nehéz ülön; jogában egy pöröl, bal kezében csipő-fogó: innen a Mulciber, szelédítő neve, mint e közmondás is igazolja Cicerónál de Orat. II, 39. „assiduis uno opere eandem incudem, diem noctemque tundentibus“ Mely azokat jelenti, mond Lucretius: „qui praestante labore vincunt.“ — Vulcanus kalapot is visel lelki tehetségeinek jelvét „is enim Pileus est“ Sallustius Philosophus cap. 4. Ezért mondja Arrianus Lib. 4. cap. 8. Epictetusnak „neque Vulcanum putes bonum Fabrum ferrarium, nisi Pileum videas eius capiti impositum.“ —

A persa Herkules is, vagy Feridun, az Özdöge meggyőzője szinte Kovács „Angelos tulisse opem τῶν Cavae (Feridun) Fabro ferrario in caede τῆς Dahak.“ — Hyde cap. 19. E Mythusból érthetni: miért viseltek a szamothráki avatottak, idősebb Plinius szerint pedig Lib. 33. c. 4. a Lacedaemoniaiak vas gyűrőt? Miért nevezék az Athenéiek a Minerva, -Okosság ünnepét Vasárnapnak, mint a magyar ősök „Chalcia, Aerea, festum Athenis popolare et valde antiquum, mond Suidas: quod nonnulli Athenae vocant (helyesen, mert Athena, Minerva, az Okosság) alii vero Pandemum; quia ab omnibus agebatur.“ És Pollux Lib. 6. c. 24. „Chalcia, Aerea, festum in Attica Vulcani.“ — Eustathius, ad Iliad. β. „Primos vero Athenienses Officinam Aeris exercuisse, declarat dicens: Aerea festum vetus a populo peractum: postea vero, ab solis celebrabatur Opificibus — quoniam Vulcanus in Attica in Aere laboravit.“ Az az: vasalt „Vocabulum Χαλκος olim etiam pro Ferro, alicubi me legisse memini, mond Ludolf Jóh, aethiopiai Szó-tárában az 1699-ki kiadás 234. lapján: nam de vomere, securi, ense, non sane aeneis, sed ferreis apud Homerum intelligere oportet. Quin et Χαλκεύς est Faber ferrarius.“ És Χαλκός, Vas, Aczél. De ezek az írók már nem értették a Vasárolás lelki jelentését, melyet Proclus Lib. 3. in Parmenidem ekkép fejteget. „Daemones

(alsó rendű Angyalok) etiam Artibus dicuntur praefecti; rationes Artium in Diis symbolice positae. Ut fabrilis Ferri quidam est Daemon Vulcanus; Magnus autem Vulcanus (a Nap-Isten) symbolice fertur Coelum ipsum excudere et fabricari.“ — Magyarban is tehát: Vasárd, Vulcanus: Vasárd-nap, dies Vulcani, az az: Solis, kit Proclus Nagy Vulcanusnak nevez. S valóban némely 1222-ik évi oklevélben, Monumenta Hungariae Historica, Okomány-Tár. VI. k. 173. l. „Wasard“ személy név, Vulcanus. A Váradi Registrumban pedig 117. és 199. §§. Vosod, és Vosos változásokkal is találattik.

Vasas, az az: Skytha jelentésű szó a Bassus vagy Bessus, Besenyő név is; ez állításon akadozni nem fog, a ki tudja: hogy a b. és v. egymást fölescerelő betűk. Nem különben a Chalybes népek neve, kikről azt mondja Ammianus Marcellinus Lib. 22. c. 8. hogy ők ásták ki először a Vasat, és munkába vették. Mi csuda tehát, ha a Görögök a Vassus-Bassus-Bessus neveket nyelvökre fordítván, a Skytha szót σιδηρος, Vasra magyarázták? Vagy ha nekik Chalybes nevet adtak? Suidas Lexiconában a Chalybesek Skythák, hol a Vas születik, az az: terem. E szóban megkapjuk a Galiba szó lelki értelmét is; ez a Vas alatt jelentett rendetlen indulatú Szelem, az igazi Galiba, a ki annyi Galibát okoz az Észnek ez életben. — Mind ezek megint csak azt igazolják, hogy széles e világon csak egy ős hit volt: s hogy az ős népek nevei, kivétel nélkül, mind vallásos nevek. Továbbá: hogy az indulatos Szelemmel egyesült Okos-Lélek az a két egymástól egészen különböző Lény, kiket az ős Mythus Dualismusként nevez. Tévednek tehát, kik a Dualismust, melynek minden népek Mythusában világos nyomai vannak, csupán a persa Mythusban vélik rejleni; mert Plutarch de Iside et Osiride, e tant „Zerdusht“-nak tulajdonítja, kin a mostani Mythologusok, az egyiptusi Mercurius helyett, kitől Diodorus szerint, Ménész első egyiptusi király vette a Törvényt; közönségesen a Krisztus előtt 605—528-dik évek körül élt Reformator Zerdusht értik. Az ős Mythus szerint az Okos-Lelkek a Nap-Istentől származtak, kiket világ alkatáskor a csilágokba, mint egy szekerekre, helyhezett; ezek onnan szálnak a testbe: mert Isten a világ alkatás után megszűnt teremteni. A Szelemet pedig, a ki az egész természetet élteti, s eleveníti, nemzéskor a szülőktől örököljük; e két természet tehát minden emberben meg van, következőleg a Dualismus közönséges az egész világon.

A 340-dik évben meghalálozott Pamphili Eusebius caesarei püspök Palaestinában még jól tudta e pogány hit ágazatot: hogy egekből szálnak le testbe az Okos-Lelkek „Et quidem, ut mihi vi-

detur, ipse quoque mirabilis Moyses divino Spiritu, de meliore quodam habitaculo, quam nostri Orbis, de felicissimae, inquam, mansionis divina vitae ratione annuit: namque Paradisum nuncupat primam Generis humani Habitationem: erat enim in Paradiso Adam, dulci ac felicitatis plena fruens vita, supra humanam conditionem: quo omnino quidem de universo humano Genere declarasse compertum est.“ Chronicon interprete armeno. Venetiis. 1818. in fol. p. 54. És Historia Eccles. Lib. I. az első szülőkrol „in hanc vitam mortalem et fragilitati obnoxiam deciderunt, úgy mond: et terrae huius, divina maledictione damnatae, habitaculum, pro Paradisi deliciis commutarunt.“

Ez az Okos-Léleknek testbe költözése, Istentől elrugaszkodása, a lelki halál „Mors autem Animae est, et dum corpore mergitur, in materiam labi, ipsaque repleti: et postquam deposuit corpus, eodem luto revolvitur, donec tandem ad Superiora recurrat, atque a coeno sursum tollat aspectum: alioquin hoc ipsum fuerit, quod dicitur; Animam delapsam ad Inferos dormire.“ Plotinus, Ennead. 1. Lib. 8. c. 13. Bátor vissza-térés reményében szálnakle cz alvilágra: még is fölötte szomorú állapot cz az Istentől elválás; ezt akará az emberek szemei elébe rakni Virgilius, midőn e keserves verseket énekelé Vulcánusról, vagy is a testbe szálott Okos-Lélekről:

„— cui non risere Parentes:

Nec Deus hunc mensa, Dea nec dignata cubili est.“

Lerajzolva is találjuk Antoninus Pius római császár érmén Spanheim Ezechielnél, in Notis ad Callimachi Hymnum in Cererem „Hercules (az Okos-Lélek) Mala aurea ex Hesperidum arbore decerpens, cum alibi, tum in Antonii Pii nummo, qui exstat inter aureos maximi moduli, vulgo Megdaglioni (tehát nem réz érem, mint Hunyadi Ferencz, Keresztyén Archivarius. I. Dar. Vátzon. 1794. in 8. a 320—321. lapon írja) Cimeliarchii Gallorum Regii visitur: cuius iucundo adspectu, quo ipse haud ita pridem (1629—1710) gavisus sum Lectorem oblectare mihi, ut opinor, licebit.“ Mivel csak réz-metszetben közli az érmet, leírom: Közepén egy három ágú terebélyes Alma-fa látszik öt almával; a fa derekára csavarodott kió fejével a bal oldalon almát szakítandó (a testbe szálandó) Herculeshez fordul. Az alma után nyúló Hercules, mint Okos-Lélek egészen mezételen: bal kezével magához szorítja bunkós botját (lelki erősség jelvét) karjáról lóg az arslán bőr (megtestülendőség jelve) Eminnen három, talpig ruhás leány áll: (Nymphák vagy is Lelkek) ketteje kíváncsian kacsintfól az almafára, a harmadik elfordul, s futó félben látszó, a többi is, mint kezeik mozgásából ész-

revehetni, iszonyodni látszatnak a tiltott gyümölestől. — Megjegyzí a tudós közló: hogy a fán nem három, hanem öt alma van (a négy Elemet éltető Szelemmel mind öszve öt) s hogy a fára csavarodott kígyónak Ladon a neve; Arcádiának Ladon folyójáról nevezve: mert *λοδρῆων*, rapide fluens jelenti az egymást fölváltó nemzedékek sorsát, kik folyton folyva változnak. „Adde, mond tovább Spanheim: *Serpentis caput ab Hercule, iuxta Fabulam elisum.*“ Mert az Okosság bir annyi erővel, hogy legyőzheti, vezérelheti a szilaj Szelmet. — Hogy a Kió valóban a fajt (Materia) elevenítő és éltető Szelem képe, Sanchuniathon bizonyítja Lib. I. §. 12. „*Dracónis enim, et Serpentium naturae divinitatem aliquam tribuit jam Taausus, quum eius opinionem Phoenices postea, atque Aegyptii comprobarent. Enim vero hoc animalium genus, prae cunctis reptilibus, vi et copia spiritus docet abundare, eiusque naturam igneam esse.*“ — Ezért „Aegyptii universum depingentes Mundum, hac ipsa inducti sententia, inter circulum aeneum igneumque, in superficie circumfusus, Serpentis accipitri formis figuram extendunt, ut sit Theta (θ) graecae literae figura consimilis, magnitudinem Mundi ac formam per Circulum significantes: per Serpentem vero, qui in Circuli medio positus est, bonum Daemona, Conservatorem omnium, cuius Virtute Mundus contineatur, ostendentes.“ Eusebius Praep. Evang. Lib. 1. c. 7, al. 10. És Servius ad Virgili Aeneid. Lib. 6. „Coelum enim ait, et Terras, et Sidera, Spiritus intus alit, id est Anima, sicut alibi pro Spiramento Animam dicit — ex ipsa Anima (Szelem) constare et animari universa, quae vivunt.“ Virgilius versei ekkép hangzanak:

„Principio Coelum, ac Terras, Camposque liquentes, Lucentemque Globum Lunae, titaniaque, Astra Spiritus intus alit: totamque, infusa per artus Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.“

Tehát az Okosságtól vezérelt Szelem sem gonosz magában; ő köti egybe az egész világot:

„Omne adeo genus in terris, hominumque, ferarumque,
Et genus aequoreum, pecudes, pictaeque volucres,
In furias ignemque ruunt; Amor omnibus idem.“

Virgilius Georg. Lib. 3. — Ezért a Kió a persa Mythusban is Bundehesch cap. 15. Kleuker Fridrichnél, Zend Avesta, a nemzés jelve. „Meschia (magyarulis Mása, vagy Pása) sprach zu Meschiane: (Mási, vagy Pási). Ich möchte deine Schlange sehen, denn die meinige erhebt sich mit Macht. Darnach sagte Meschiane: o Bruder Meschia! ich sehe deine grosse Schlange; sie fährt auf, wie ein Leinentuch. Darauf sahen sie sich (cognoverunt se ipsos)

nach neun Monaten wurden ihnen Zwillinge, ein Knäblein und Mägdlein geboren.“ — Valamint az ember két természetű, s okossága vezérli cselekedeteiben az indulatokat: akkép a Nap-Isten a világ éltető s föntartó szelemet, kit maga alá vetett, midőn a képtelen fajból e rendes világot alkotta; ezért a Nap-Istennel egyesült, Ármány is Istenség, kit azzal együtt véve az Orelliusnál 1933-dik szám alatt közlött kőirat szerint, szinte tiszteltek. D. ARIMANIO AGRESTIVS V. C. DEFENSOR MAGISTER ET PATER PATRVM VOTI C. D. Az az: Deo Arimanio Agrestius — Voti Compos Dicavit. A népies eszmékkel megrakott Zend Avesta több gonosz lelkeket teremtett vele, kik csak az Okosság által nem vezérelt személyesített rendetlen indulatok. De térjünk a névtelen jegyző Skythaihoz, kikről ezt mondja „capita in galeis tenebant.“ Sísakot, Süveget, Kalapot viseltek, mi a nemesség külső jelve. „Numus est Tib. Claudii Caesaris, mond Pierius Valerius, in quo videre est Sigillum, quod dextera Pileum tenet: laevam, quam late potest, discapedinatam exporrigit, cum inscriptione: Libertas Aug.“ És Soranus, in Vita Hippocratis. „In multis autem imaginibus, capite velato pingitur, ut nonnulli quidem dicunt, pileatus, ut Ulysses, quod nobilitatis est insigne.“ A gubancsos fejű Skythák tehát, kiket Agathias gúnyolva említ, szolga Skythák voltak „ut illa (coma) Turcorum, et Avarum horrida, impexa, squallens, inque nodum (hún-czutka) indecora collecta.“ A süveges Skythák üstököt viseltek „Hic vero praeseferebat Scytham, mond Priscus Rhetor a Kúnok közt meghonosult görögről, qui opibus circumfluebat. Erat enim bene et eleganter vestitus, capite in rotundum ras o.“ Mint pogány őseink, Liudprand cremonai püspök 968-dik évről panaszkép írja in Legatione Constantinopolitana „Bulgarorum nuntium, Ungarico more tonsum, aenea catena (öv) cinctum — mihi praeposuit.“ Sísakaik tarajosak voltak „Sacae, qui Scythae sunt, cristatas in capitibus cassides gestabant, in acutum erectas, atque compactiles, induti femoralibus: nec non arcus gentiles, atque pugiones, ad hoc dolabras, ac bipennes“ (szeger-cze) Herodotus Lib. 6. — Minél magassabb volt a süveg, annál előkelőbbnek tartatott a személy, mint még e magyar közmondásból kitetszik. „Nagyobb süvegű emberrel beszéltem én, mint te vagy.“ — A Pécs nemzetségek között is nagyobb süveget viselt a három nemzetség, kikről Constantinus Porphyrogenneta görög császár, de adm. Imp. cap. 37. emlékezik „Porro, Cancar quoque appellantur Patzinacitae, non omnes quidem, sed trium tantum Thematum incolae — tanquam, qui ceteris fortiores, nobilioresque sunt, nam hoc vox ipsa Cancar significat,“ — A k a n

kar szót, mely itt fortitudo és nobilior jelentéssel adatik, Herbelot, Klaproth és Hammer, Kankli: szekeres értelemben veszik. Kállay Ferencz pedig az 1839-ki Tudomány Tár augustusi kötetében a 106—107. l. fejedelem, király jelentéssel. De Hyde Tamás szerint cap. 23. p. 303. csak ugyan süveg „Ghusht-asz Regis, atque aliorum visuntur statuæ Solem et Ignem in pariete delineatos intuentes, prope palatium Persepolitanum. In istis statuis Coronæ, seu Pilei, sunt longe diversæ ab ea recentiorum dicta Tagj: nec tantum Reges, sed et Sacerdotes eiusmodi Pileis induti cernuntur in Processione solenni, quæ ibidem sculpta cernitur. Talis Corona ab Arabibus dicitur Kákkal: sic Camusi autor Phiruzabadius „Kákkal est nomen Coronæ Cosrorum“ seu veterum Regum Persiæ, quæ epithoto „Corona Keyanacæ“ vocatur. Hoc autem nomen per ludibrium inditum videtur (?) ab Arabibus, quibus Kákkal primario est mensura quædam aridorum, qualem Anglice vocamus an halt peck, (modius, köböl, véka, minőt némely pogány Istenség fején is láthatni) lepide subinnuendo, eos Reges capita sua tali Mensuræ indidisse, eaque tecta fuisse. Hæc talis Corona Persis dicta est Ghérzen, quæ, ut Pileus, pro quotidiano usu, ex leviori materia fieri solebat, cum Persarum crania sint tenuiora iis aliorum Gentium. At, ut Corona, nam forma erat eadem, pro solenni usu auro et gemmis plumata, adeo gravis fuit, ut cogerentur eam de catena aurea supra Regum capita in solio suspendere. — Eæ autem Coronæ fuerunt tantæ capacitatis, ut, uti interius magnam granorum mensuram: sic et exterius aliquot carminum inscriptionem capere possent. Unde Sheich Saadi dicit: Key-Cosrois Coronæ inscriptum fuisse „Quid multi anni, quid vita longa? Mortales enim super terram capita nostra calcabunt. Perinde, ut Regnum a manu ad manum ad nos pervenit: Sic in aliorum manus transire debet.“ — És Strabo „Persarum capiti imponitur Pileus turritus.“ — Kákkal, fejedelmi Kal-ap; a magyar Kalap tehát nem tót klobuk.

Az ős magyar öltözet, a Hunyad megyében Várhelyen kiásatott mosaik tábláról ítélve, igen hasonlított a mostanihoz; e táblán Homerus Iliásának 24-dik könyvéből a 468-dik s következő verseiből előálltatik a vén Primus trójai fejedelem, a mint Achilles előtt térdre esve, fiának Hectornak holt testét, eltakarítás végett, vissza kéri. E táblán különös, hogy a Dáciai magyar Jászok Priamust magyar öltözetben térdeltetik a mezételen Achilles előtt „Priamus, így ír a tudósító, Abhandlung von zwei alten Mosaiken, welche im Jahre 1823 zu Várhely im Hunyader Comitæte entdeckt worden. Hermanstadt. 185. fol. welcher allein ganz bekleidet ist,

trägt eine phrygische Mütze (Kalpagot) von gelbrother Farbe auf dem Kopfe, hat einem gelben Leibrock, enge rothe Beinkleider, kleine blaue Schnürstiefel, und einen dunkelgrünen Mantel auf dem Rücken.“ Az az: Priamns, ki maga vagy on csak egész öltözetben, fején sár-veres phrygiai Kalpag (Pileus Pannonicus a Clasicusok szerint) visel, vagy on sárga dolmánya, feszes nadrága, lábain kék elől fűzött topánkája, és nyakából csügg hátán haragoszöld szeptelen palástja. Mi azon hív rajzolatból, melyet látni szerencsénk volt, mond Horvát István az 1830-dik évi Tudományos Gyűjtemény VIII. K. a 16 — 17. lapon még ezekhez adhatjuk azt is, a mi a kiadatott más on csak néhol látszik: hogy hasát és csépőjét Priamusnak a mosaik táblán, öv fődözi. Az öv is főlavatottság jelve „Praeceptum hoc est in omni sua vita, tam viris, quam feminis religiosus incumbens, alligare Cingulum — cum sit signum obedientiae erga Creatorem — qui Cingulo medium cingit — is — de omnibus septem terrae climatum meritis particeps erit in via Religionis.“ Sad — der, Porta X. Hyde Tamásnál.

Atyáink fegyvereit bölcs Leo görög császár írta le Tacticájában, vagy Hadtudományában 49. §. „Karddal, vérttel, ijjal és láncsával fegyverkeznek; csatákban többen közülök kétféle fegyvert viselnek, vállakon láncsát hordanak, kezökben ijjat tartanak, s mind a kettőt, a mint a szükség kívánja, használják: üzelve a nyilat jobban szeretik“ 50. §. „De nem csak magok vannak fegyverben, hanem az előkelők lovai is vassal, vagy lémecczel borítvák.“ És IV. Ekkehard, Casus S. Galli, cap. 3. „Ingruunt tandem pharetrati illi, pilis minantibus, et spiculis asperi.“

„Scythica enim terra, quanto a zona torrida remotior est, tanto propagandis generibus salubrior; et quamvis admodum sit spatiosa: tamen multitudinem populorum inibi generatorum, nec alere sufficiebat, nec capere; quapropter septem principales personae, qui Hetu-moger dicti sunt, angusta locorum non sufficientes, ea maxime devitare cogitabant. Tunc hae septem principales personae, habito inter se consilio, constituerunt: ut ad occupandas sibi terras, quas incolere possent, a natali discederent solo, sicut in sequentibus dicitur.“

Midőn a névtelen jegyző a nép költözéseket, akár a X—XI. század elején élt Regino prűmi apát után, a ki Paulus Diaconust, Warnefried Pált, Historia Langobardorum Lib. I. c. 1. írta ki: akár iskola tanítói előadásából „sicut a magistris meis audiveram“ mint ajánló levelében mondja; — és „ergo potius a modo, de certa scripturarum explanatione, et aperta historiarum interpretatione, rerum veri-

tatem nobiliter (a Magyar nemzet) percipiat“ az éjszaki nemzetek megszaporodásának tulajdonítja, az ő botlásukat követi el. A helyett tehát, hogy e tévedés csorbát ejtene hitelén; inkább azt tanúsítja: hogy saját fejétől nem írt. De Regino kitája nem lehetett kezénél; mivel ő atyáinknak Etel közben lakásáról, és onnan a Pécsek által történt kiűzéséről, mit Regino Scythia nevezet alatt nyilván megemlít, mitsem tud; már pedig ha Reginót használja, ez esetet sem halgathatja el. — Regino sorai Pertznél, SS. Tom. I. p. 599. ekkép hangzanak. „Septemtrionalis quippe plaga, quanto magis ab aestu solis remota est, et nivali frigore gelida, tanto salubrior corporibus hominum, et propagandis gentibus coaptata; sicut et contra, omnis meridiana regio, quo solis est fervori vicinior, eo semper morbis abundat, et educandis minus est apta mortalibus: unde fit, ut tantae populorum multitudines arctoo sub axe orientur, ut non immerito universa illa regio Thanai tenus usque ad occiduum, licet et propriis loca in ea singula nuncupentur nominibus, generali tamen vocabulo Germania vocitetur (a germino, as, are igétől származtatva, Gyarmat jelentéssel: a Scythia tehát Gyarmatok hazája.) Ab hac ergo populosa Germania saepe innumerabiles captivorum turmae abductae, meridianis populis pretio distrahuntur; multae quoque ex ea, pro eo, quod tantos mortalium germinat, quantos alere vix sufficit, frequenter gentes egressae sunt, quae nihilominus et partes Asiae, sed maxime sibi contiguam Europam affligerunt. — Ex supra dictis igitur locis gens memorata (Hungarorum) a finitimis sibi populis, qui Pecinaci vocantur, a propriis sedibus expulsa est, eo, quod numero et virtute praestarent, et genitale, ut praemisimus, rus exuberante multitudine, non sufficeret ad habitandum. Horum itaque violentia effugati, ad exquirendas, quas possent, incolere terras, sedesque statuere, valedicentes Patriae, iter arripiunt,“ sat.

Warnefried Pálnak (Paulus Diaconus) de Gestis Longobardorum Lib. 1. c. 1. és Reginonak ime kifejezése „ut non immerito universa illa regio Tanai tenus — generali vocabulo Germania vocitetur“ adhatott oktatóinak, s a névtelen jegyzőnek a Dentu-Moger nevezetre alkalmat; ha ez észrevétel alapos, úgy a Don-tő-Moger a Don folyónak tő-szomszédságában levő, vagy is Donmelléki Magyar országot jelentene. — Reginonak annyiból igaz van: hogy a Magyarok előbb, mintsem Pannóniát elfoglalták volna, Constantin görög császár szerint de adm. Imp. cap. 40. Bessarábiában, Moldva és Oláh országokban, vagy is Etel-közben laktak, onnan űzték ki őket a Pécsek és Bulgarok, midőn a nemzet nagyobb ereje, mint szövetséges fél, Arnulf német császárral Suatopluk morva fe-

jedelem ellen harezolt; csak hogy Etel-köz helyett Seythiát ír; ez lehet oka, hogy a névtelen jegyző, a Palócok által történt kiszorításról emlétést nem tesz, ezért a Magyarokat egyenesen Ásiából utaztatja Pannóniába, mint a kievi monostorban élt Nesztor szerzetes. De nem is a Pécsek üzték ki őket Ásiából, hanem a fegyverrel térítő Arabsok, kik nagyobb erejének ellent nem állhatván, önként hagyták el előbbi hazájokat; mint a Persák egy része; ezek is miután a mohammedanus Arabsok Kr. u. 652-dik évben Persiát végkép meghódították, szinte kiköltöztek. „Dicta migratio seu fuga in Indiam, facta est tempore regis Yezdegherd filii Shahriyar veterum Persarum ultimi; nam, cum Othman filius Affan circa annum Christi 646. cum suis Saracenis Persiam invaderet et occuparet, aliqua indigenarum pars, potius, quam tributis gravioribus vexari, aut incarcerationi, et omnibus bonis spoliari, Islamismum, victorum religionem amplexa est, et Saracenorum iugo paruit, fuga sibi consulens, in remotiores regionis angulos et montes partim, partimque in Indiam secessit.“ Hyde, cap. 1. p. 23—24, és cap. 16. p. 201. „Nam Historici Orientales, ut Chondemir Persa, et Abu Mohammed Mustapha Arabs, et Elmacinus, diserte asserunt: Yezdegherd filium Shahriyar regnasse 20. annos, cumque interfectum fuisse anno Hegj. 31. Cum itaque eius *ἐνθρονισμός* certissime fuerit anno Hegj. 11. Christi 632. si his addantur 20. imperii eius anni, tum obitus debuit esse anno Hegj. 51. Christi 652.“ — Ismét c. 28. p. 348. de Magorum Hierarchia „sed tandem dicti regis tempore — ingruentibus — Saracenis Draconibus, persecutionem acerbam passa, coacta fuit fugere partim in Caramaniae Desertum, et partim in Indiam.“ —

Igy jártak a Persa melléki atyáink is; kik szinte hegyek závárai között kerestek menedéket; Theophanes Chronographus írja; hogy a Turkok születet után 655-ben II. Constans görög császár uralkodásának 23-dik évében a kaukazusi szorosokon beütvén Arméniába, sokat megöltek, sokat pedig rabságra hurezoltak és úgy tértek vissza. Ismét beszéli: hogy II. Constans uralmának 24-dik esztendejében a kaukazusi Kapukon és Iberián át törvén a Turkok, másod ízben is berohantak, s az Arabsokkal megvívta. — Végre ezek rajtok erőt vettek volna, ha azt, kiköltözésekkel meg nem előzik. Ez esetet a Derbent várasnak történet-írója is emlékeztetben hagyta, de Constantin görög császár is de adm. Imp. cap. 38. „Et quidem tunc temporis non Turcae, sed Sabar — toe — asphali, quadam de causa dicebantur.“ Azonban mely oknál fogva, azt tovább ki nem fejti. A görög *Σαβαρ-τοι-ἀσφαλοι* szónak Závár-tő a magyarázata, hegy neve a Caucazusi kapuntúl, melyre Justinus sze-

rint 41, 5. első Ország-Arsac a Partusok királya Dara várát, Darcivium építtette. Az *ασφαλός*, tutus, securus jelentéssel bír; mert ott a Caucazusi hegyek závárainak tövénnél, egy ideig bátorságban éltek, de ellen nem állhatván a nagyobb erőnek, 677-dik év körül e závárokat is oda hagyták, s Lebédiában a Chazarok szomszédságában telepedtek le. A bécsi képes kitében épen cz az esztendő olvastatik „Anno igitur ab Incarnatione Domini Sexcentesimo, vel Sexingentesimo Septvagesimo Septimo, a morte vero Attilae regis (ter)centesimo anno“ költözének ki; ha 677. évhez adjuk ama 203. esztendőt, a meddig Thunmann megigazítása szerint Lebédiában laktak a Chazarok mellett, telében 880. év jő ki, melyben a kievi részokről Moldvába, Bessarábiába, és Oláh országba mentenek lakni; vagy tán még előbb is az egykoru Hincmar rheimsi érsek Krónikája szerint Pertznél SS. Tom. I. p. 458. hol II. Lajos német császárról ezeket írja 862-dik évre „Dani magnam regni eius partem caede et igni vastantes praedantur; sed et hostes antea illis populis in experti, qui Ungri vocantur, regnum eius populantur.“ — „Memoratu dignum, mond Pertz, hoc iam anno 862. Ungaros Germaniam invasisse.“ Hincmar Ungrok alatt nem érthette az esmert Avarokat, kiknek tartományukról Ado francia viennei érseknek névtelen folytatója SS. Tom. II. 843-dik évre ezeket mondja „Ludovicus vero, praeter Noricam, quam habebat, tenuit regna, quae pater suus illi dederat, id est: Alamanniam, Thoringiam, Austrasiam, Saxoniam, et Avarorum, id est: Hunorum regnum.“ — Úgy tetszik, hogy a Magyarok keletről jövet 862-ben törtek a Kárpátokon keresztül, Nestor előadása szerint; s II. Lajos német császár zaklatása után tértek Etel közbe; innen pedig Moldvából menekültek a mostani Dunán inneni alsó részekre, a hol őket Constantin görög császár cap. 40. laktatja „Ulteriora vero, quae omnia Turcis habitantur, cognomina nunc habent a fluminibus transeurrentibus. Eorum primum Timeses est; alterum Tutes; tertium Moreses; quartum Crisus; quintum Tisza. Confines autem Turcis sunt: orientem versus Bulgari, ubi eos Ister fluvius, qui et Danubius dicitur, separat: septemtrionem versus Patzinacitae; ad occidentem Franci (Németek) ad meridiem Chrobati.“ — A moldvai kiköltözésnek valami homályos nyomát találom Temesvári Pelbartnak, a ki az egyházi Beszédeit a magyar Szentekre nézve, honi Krónikákból készété, Biga Salutis czimű könyvében edit. 1497. Sermone 76. de S. Stephano „Almas — copiosa multitudine hunorum secunda vice egressus in pannoniam, et prope Tituliam occisus est; qui genuerat Arpad, et iste fuit primus

dux.“ És Sermone 77. „Almas, qui genuit Arpad. Et iste secundo egrediens cum multis Capitaneis hunorum, prope Thytel est occisus, qui genuerat Arpad, iste est primus princeps secunde ingressionis.“ — De a budai és posonyi Krónikák is Almust Erdélyben öletik meg „Almus in patria Erdeel occisus est, non enim potuit Pannoniam introire.“ — Jóllehet Pelbart s a fölhozott krónikák hely tekintetből nyilván ellenkeznek egymással: annyit még is következtethetni előadásaikból; hogy atyáink Etel-közből valóban Erdél és Moldva országokon, nem pedig a Kárpatokon jöttek a Duna és Tisza között fekvő alföldre. „Háboru támadván a Törökök és akkor Kankar nevet viselt Pécesek között, a Török hadi sereg meggyőzetett és két részre oszlott; mond Constantin Porphyrogenneta cap. 38. és ezek közül egyik keletre ment Persia határa mellé lakni: (a honnan Arabsok élől kiköltöztek) és ezek mai napig is a Törököknek régi nevére Savar-toe-asphali néven hivatnak; a másik rész nap nyugot felé Lebedia bajtával és vezérrel (persaul „Wazir seu Imperator Exercitus“ Hyde cap. 19. p. 238. Ibn Mucfa után) együtt lak-helyet foglalt azon vidéken, melyek Atel-kuzu (a 40. fejezetben Etel-kuzu) nevet viselnek.“ — Miután innen is elűztettek, támadott a Patzinák ország az előbbi Magyar ország helyett. „Inde Hungarorum gens a finitimis sibi Pecenacis expulsa, valedicentes Patriae, primo per Pannoniorum et Avarum solitudines venatu ac piscatione victum quaerebant.“ A szász Évköny író Eccard János Györgynél, Corpus Historicum medii aevi, Lipsiae. 1723. in fol. Tom. I. col. 226. Azt hogy a Magyarokat Bessarábiából, Moldva és Oláh országokból a Pécesek üzték ki, a magyar Krónika írókon kívül, igen sok tudta a régiek közül; nem csuda tehát, ha krónikáink a Kárpatokon jövesztik őseinket magyar országba.

Noha a névtelen jegyző nem tudta a Magyarok kitöltözésének okát Ásiából, a fő dologra nézve még is igazat mond, hogy hét nemzetből állottak „Erantque Gentes eorum septem.“ Constantin görög császár de adm. Imp. c. 38. Vagy mint Kézai Simon írja Lib. 2. c. 1. „In septem exercitus sunt divisi.“ a VII. zárandok csillag számához képest, imez elv szerint „Mikép az Égen: úgy itt a Földön is.“ mert a Fölvilág ez Alvilág mintája; ez okért az ős népek nemzetségeket és hazájokat VII. VIII. XII. XXXVI. LXXII. CVIII. felekezetre oszták. Egyptus is a régi Heptanomis, és Persia VII. részre volt fölösztva; mint a IV. Béla király korában megtelepedett Kúnok. A keleti Török fejedelemtől írja Theophylactus Simocatta Lib. 7. c. 7. „Chaganus in Oriente a Turcis celebratus, legatos ad Mauricium imperatorem (582—602) mittit cum epistola, in qua de triumphis suis gloriatur. Inscriptio ad verbum talis erat „Impe-

ratori Romanorum Cha-ganus magnus despota (nagy úr) septem gentium, et dominus septem mundi climatum.“ Hajdan az egész Világ a VII. zarándok csilág száma szerint, hét körre osztatott „Septem Mundi Climata“ Nubiai arabs Geographus, Geographia Nubiensis. Paris. 1619. in 4-o. Mely ország melyik zarándok csilág alá esett, annak kormánya alatt élt. Ez eszmével kereszténységben sem hagytak föl őseink „Hi, qui colunt, quique meditantur Astra, Regnum Hungariae Signo subiacere Sagittarii, non vane posuere. Mond Turóczi János P. IV. cap. 31. Nam incolae illius (mint Mars fiai, Scythák), ut hoc Veterum produnt Praeconia, semper tristibus insudaverunt Armis; et, cum extraneis rebus, sanguinique parcunt peregrino: alternum fundunt cruorem, et in se ipsos saevientes, per parentes, perque se congestas Gazas, rapacem in praedam convertunt. Huic tum antiqua, tum nostri aevi gestae res, sufficienti testimonio sunt.“ — Ezekre mondaná, ha élne a névtelen jegyző „Elhittem, gyümölcseikről még most is rájok esmerhettek, hogy a Scytha nép kemény nemzet volt“ Az egyenetlenség oly meg rögzött vétkes szokásuk volt a Scytha nemzeteknek, hogy a római Classicusok Viszszálgodásaikról még a Tanáís folyójakat is „Discors“ névvel illették!!! Mondhatná, ha már akkor élt volna Lucanus „Quis furor, o Cives!“ Mondhatta volna, „Jusque datum sceleri, populumque potentem in sua victrici conversum viscera dextra: cognatasque acies: et rupto foedere regni, certatum totis concussi viribus orbis in commune nefas.“ — Csuda e? hogy a Scytha nagy nemzet ma már csak híréül él még valahogy a maroknyi magyar népben, melynek őseiről mondja böles Leo görög császár „Nagyon szomorítja őket, ha közülök némelyek a rómaiakhoz pártolnak. Tudják ugyan is, hogy nemzetök állhatatlan gondolkodású, hogy haszon vágyók, és sok törzsből valók, s hogy e miatt rokonaikra s az egymás iránt jó indulatra keveset hajtanak. Mert mihelyest némelyek elkezdenek pártolni, és általunk szívesen fogadtatnak, egész tömeg követi őket. Azért neheztelnek, ha valaki tőlök elpártol.“ Ilyesmit ír Priscus Rhetor is az Etele Kúnairól. „Quae tam firma civitas est, quae non odiis atque dissidiis funditus possit everti.“ Cicero de Amicitia cap. 7. — A Pécsek VIII. osztályt tettek „Patzinacia quidem universa in Themata octo dividitur; quae magnos quoque principes totidem habet.“ Constantinus Porphyrogenneta de adm. Imp. cap. 37. Pláto Lib. 5. Legg. rendeli, hogy a város a Zodiacus Jegyei számához szabva, XII. részre osztassék „in partes duodecim partitio fiat — dividere in partes duodecim vicos oportet — Deinde duodecim sortes, Diis duodecim attribuere, partem quamlibet sortis participem suo consecrare Deo,

Tribumque ipsam vocare. — A zsidó nép szinte XII nemzetségre volt fölosztva. Hitelesen megmutatta Seyffarth Gustáv, *Sistema Astronomiae* című munkájában, hogy Egyiptusban a XXXVI. Nomen közül, ennyi részre osztá azt föl Sesostris, mindegyikének saját véd és ör angyla volt. — A régiek Noenek három fia Sem, Kám és Jafét maradékait LXXII nemzetségre osztották. — Kézai Simon pedig in *Appendice* a Magyarokat CVIII gyökeres nemzetségre „Cum pura Hungaria plures Tribus, vel Progenies non habeat, quam Generationes Centum et Octo.” — Ez adatnak is a XII. égi Jegy, s a XXXVI. Décán a gyöke : $3 \times 12 = 36$. $3 \times 36 = 108$. Száz nyolcz négyszer véve és százzal sokszorozva, adja ama 43,200. évre menő rejtelmes idő szakot, melyben a babyloni Mythus szerint Berossusnál, a nemzetségek közös életében az Istenek uralkodtak, kiknél nincsen idő-vetés; mert ha e szám 120. elosztatik, 360. napból álló esztendő jő ki.

S mivel ez Al-világ a Föl-világ képe, az országokat és nemzeteket is a menyei Karok mintájára kellett elrendelni, az az: minden ország két szilárd talpkövnön nyukszik, Törvények szoros megtartásán, jó renden, melyeket az Istenek adtak, vagy is a Religión, mely a földmivelést is egyéb hasznos foglalatatoskodással egyetemben parancsolja: és a Haza védelmén, vagy is a Katona Rendszeren; ezért a VII. vezér közt fölosztott magyar sereg, tiszti karon kívül, 30,000. fegyveres lovag főből állott. $7 \times 30000 = 210,000$. tiszti karokkal együtt pedig, mindegyik nemzetségre 2,000. véve $216,000$. $108 \times 2000 = 216,000$. Ugyan e szám jöki egy hijával, ha a VII. vezér közt fölosztott hadi sereg a tiszti karral együtt, *excepto familiae numero*, 3857. vétetik, $7 \times 3857 = 215,999$. ide tudva a parancsoló nagy hercezet, vele együtt 216,000. E szám épen fele a föntebbi 432,000, titkos esztendőnek; mert egy évnek felében a Nappal hoszabbodik: másik félében pedig fogy, a setéség gyarapodik; a magyar nép szinte Világosság fia levén, csak fél esztendőt vett, hogy magát Nap-fianak lenni vallja s nyilván tudassa a többi világgal! — Nyilván írja Kézai Simon: hogy a Magyar nemes sereg atyáinknak ide jöttökkor „*excepto familiae numero*” az az: szolga népeiken kívül, 216,000. főből állott. Tehát a szolga népek, kik közép korban, mint Tholosanus Pétertől hallók „*pro nullis, ac si non essent, habiti.*” nem számitattak a 108. törzsökös Magyar nemzetségek közé, kik egyenként két ezer fegyver viselő Magyar vitézt állítottak ki; következőleg a Magyar nemzet nem volt maroknyi, mint a Horvátok minap hirdeték, midőn a magyar nagy hercezek alatt történt meghódításukat, vanda erősségeknél fogva tagadni igyekeztek; különben oly nagy tetteket, melyeket az alább

idézett hiteles tanutételek szerint, világ csudájára véghez vittek, el nem követhettek volna.“ A névtelen jegyző tehát valót beszél, midőn állítja: hogy a Magyarok pogányságban VII. fő alatt voltak, kiket Hetu-Mogernek nevez. A VII. zarándok csilag az egi Karok: a csilagos ég pedig a többi Rendek. „Scitote; mond Plató bölcse-lője, Octo in Coelo esse virtutes sibi invicem sorores et — omnes fratres, et in fraternis sortibus viventes“ Köztök a Nap a Király: a Hód pedig a királyné, az V. zarándok csilag ezek ministerei, vagy is a Karok; a csilagos ég pedig Rendek „Septem Stellarum praecipuos esse putant Chaldaei Solem et Lunam: minorem autem his vim habere ad eventuros effectus Quinque reliquas. Quam ob causam Aegyptii Regi quidem et dextro Oculo Solem assimiliant: Reginae autem sinistro Oculo Lunam; Lictoribus ac Satellitibus Quinque Stellas: reliquo autem Populo alias inerrantes.“ Sextus Empiricus Lib. 5. adver. Mathematicos. — E VIII. égi Karok és Rendek tisztelői a Kabiok „Saturnus autem (Ménész az első egyiptusi király) cum in Noti venisset principatum. Taaum (Tátot az ifjabbik Mercuriust) Deum (király) Aegypti universae regem creavit. Atque haec (a Szába hit szertartásait) principes omnium Cabiri, septem liberi Sydioi, cum Aesculapio fratre octavo, ipsiusmet Taaui iussu in commentarios, tabulasque rotulerunt.“ F. Wagenfeld, Sanchuniathonis Historiarum Libri IX. Bremae. 1837. in 8. Lib. I. c. 8. p. 27.

Észrevételek

a második fejezetre: a Hungarus nevezetről.

„Hungari dieti sunt a Castro Hungu, eo, quod subjugatis sibi Sclavis, septem principales personae intrantes terram Pannoniae, diutius ibi morati sunt, unde omnes nationes circumjacentes vocabant Almum filium Ugek, ducem de Hunguar; et suos milites vocabant Hungaros.“

Közép korban, mint Sz. István királynak, de még Robert Károlynak 1336-ki okleveléből is Cod. Dipl. VIII, 4. bizonyos, egész magyar ország Pannóniának hivatott „Cumque nos a Pannonici regni universe nobilitatis communitate Baronum, Procerum ac Principum — sententiam — postulassemus.“ — Rómaiak alatt, a mostani földképek szerint, Austria csak nem „Noricumig vagy is Bajor országig, Styriának keleti része, magyar országnak a Duna jobb oldalán fekvő része; a bal felén eső rész „solum barbaricum“ volt: Krainának, Horvát országnak egy darabja, Szlavonia, és Boszniának a Száva mentében elterült része hivatott Pannóniának. A Száva és Dráva köz „Pannonia Savia“ nevet viselt: a Dunán túl eső részek pedig „Pannonia Vetus“ — Augustus császár hódította meg születet után tizedik évben. A Pannónia nevet tehát névtelen jegyzőnk is középkor értelmében használja egész magyar országra.

Az sem ellenkezik oly igen az igazsággal, hogy a Magyarokat Hungvárról nevezték volna el Hungarusoknak, miután e várat bírták, az, és birtokosai egy néven hivattak. Bizonyos: hogy a régi írók a Kúnokat és Avarokat már őseink idejővetelök előtt esmerték Angarii, Angrarii, Ackareni, Agareni, Ungarii, Ungari, Ungares, Hungari, Hungarii, Hungri, Umgri, Ungri, Ungure, Ungere, Ugri sat. nevezetek alatt; s egy nemzetnek tartották, jelesen: Menander de Legatione. Theophilactus Simocatta Hist. Lib. 7. c. 8. Lib. 1. c. 3. Paullus Warnefridus de Gestis Longobard. Lib. 1. c. 27. Lib. 2. c. 10. Lib. 4. c. 12. Gregorius Turonensis de Gestis Francor. Lib. 4. c. 29. Theophanes in Chronic. Ado Viennens. in Chron. aetatis VI. ad an. 564. 604. 783. és 804. Historia Mi-

scella Lib. 18. Fredegarius in Chron. Tom. I. Hist. Franc. Sigebertus in Chron. ad a. n. 804. — mint a Pertz György által kiadott „Monumenta Germaniae Historica“ gyűjtemények.

Az európai Hungarus, Ungarus nevezet, mely már a VI. században élt Jornandesnél található „Hungari hinc sunt noti, quia ab ipsis pellium murinarum venit commercium.“ De Reb. Getic. cap. 5. többi változásaival együtt a német Unger, ez meg a régibb Anger=Campus szóból keletkezett. Szombat-hely most is „Steinam-Anger“ — Jo. Antonini Magini Patavini, Nova Geographia, Coloniae Agrippinae. 1597. in 4. című könyvében p. 159. Kő-mező zumbath, e megrontatott nevezetben „Sabaria D. Martini patria, quae ab Hungaris Ki-marorubath dicitur.“

De a Magyarok nem voltak Campani, Campestris, Nomades, Pásztorok. Bizonyosan nem, hanem Pusztákon lakók „filii Deserti“ „Barbari“ — „quos Strabo Scenitas appellat, hi patria (arabica) lingua Baduini a Badia deserto dicti sunt: a Chaldaeis vero, et Tyris in singulari numero Barbaro, in plurali autem Barbroje, filii Deserti, id est Deserti Incolae et Solitudinis, ut linguae Syriacae genius fert et analogia. — A Syris autem ad Graecos nomen hoc βαρβαρος, quo omnibus nationibus aliis arroganter insultant, translatum esse, haud quaquam dubitandum est; tametsi Strabo Lib. 14. fictitium esse nomen hoc existimaverit cum nonnullis aliis, solum, quod eius vocabuli nulla apud Graecos comperiatur radix, nec etymologia.“ Abrahamus Ecchellensis de Scenitis in Chronico orientali. — Tehát a Nomades szó sem keletkezett a νεμω-legelek görög igéből, hanem a νόμος-Lex névből „eo, quod singulae nationes propriis Legibus utantur.“ Suidas, Aucher Jánosnál in Notis ad Eusebii Chronicon interprete armeno. Venet. 1818. in fol. p. 103. Nota 3. — „In quocunque vero hominum coetu nec inopia, neque divitiae sunt, huic iustissimi mores erunt.“ Plátó Lib. 3. Legg. Ez az igazi Cultura: a többi vagy kényelem, vagy ipar.

Bölcs Leo görög császár írja Tacticájában pogány őseinkről „Népes és szabad e nemzet, s minden kényelem s élvezet fölött arra törekvő, hogy ellenei iránt magát vitézül viselje — fogatkozást, mint barbar nép, föl sem vesz.“ — Viri enim, ut aiunt, Urbesunt. non domus ipsae.“ Himerius Sophista Photiusnál Bibl. cod. 243. Az ó világ nem helyhezé az országok bátorságát holmi épületekben, hanem erős nyers erőben, egy akaraton levő lelkes vitéz kényelmet nem esmerő népekben.

Már említők, hogy őseink üstökösek voltak, mint a Kúnok, kikről emlékezetben maradt a Hún-czutka nevezet „Primus

autem inter renátos (pogányságra tért) nomine Vata de Castro Belus, dedicavit se demoniis, radens caput suum, et cincinnos demittens sibi per tres partes ritu paganorum“ Budense Chronicon. A Jászok szinte leberetválták hajaikat köröskörül, és homlokuk föltött üstököt hagytak. A rokony Pártusok ellenben hosszú haját viseltek; ezért írja Tertullianus „Parthorum more capillos effundere“ és Hyde Tamás cap. 30. p. 369. „Apud Svetonium in Vespasiano Stella crinita (üstökös csillag) dicitur alludere ad Parthorum Regem prolixè capillatum.“ — E viselet azt tanúsítja: hogy atyáink nem voltak a rokony Pártus felekezetből. De azért a magyar úri és nemes rend nem volt gúnyás gubás; a selem, gyolcs, ezüst, arany, igaz-gyöngy, bibor, bársony s több más eredeti magyar szavak ellenkezőre mutatnak. Avenitinus írja: hogy az Augsburgi ütközetben a magyar had-nagyok arany lánczokat viseltek, s öltözeteik alsó szegletét arany csörgők díszesítették. — Kézai Simon I. Endre Király történetében Lib. 2. c. 3. „Mons vero Barsunus propter lectisternia (Teutonicorum) sic relictæ, quæ fuere purpureæ, de terricolis extitit nominatus.“ Erdősi (Sylvester) János, s a nála régebb Bátori László a Byssus szavat mindenkor Bibor magyarázattal adják; a Purpura pedig náluk Bársony. — „Byssum autem interpretantur Linum tenue, rufum, coloremque auri imitans et splendorem atque fulgorem: reperitur et in Pinna marina mollissimæ lanuginis tenuissimæque et delicatissimæ. Reperio etiam Byssum colorem purpureum esse, et byssinum esse hyssginum apud Hesychium.“ Turnebus Adrianus Adversariorum Lib. 19. c. 25. — Bassou egyiptus nyelven: Byssus; mely minthogy vernegecs, tán színéről neveztették el a basó rózsa, basa rózsa helyett. „A Bibor, vagy igen vékony drága gyolcs, a szép lenből lészen. Lépes Bálint, Menyországrol. Praga. 1617. in 4. 250. l. Bornemisza Péter, Prædicatoriok, Detrekeöbe 1584. in fol. 399. l. „Purpura Veres Bársony. Bissus olly fele gyenge Bibor, ki annyi erő volt, mint az arany, kinec gyapja mint az mack feje, ollyanban terem, mit meszeröl igen dragan kellett hozatni.“ Clericus János ad Exodi cap. 25. „Byssus hebr. Schesch (szösz) materiam potissimum significat, Linum nempe.“ — Philostratus in vita Apollonii Tyanei Photiusnál Bibl. Cod. 241. az Indus folyó mellékiekröl „Nobiliores vero Byssu induuntur. Byssus ex arbore nascitur.“ A Bibort tehát két félebből készítették: kagyló pihből, és gyapotból. — Sz. Gellérd csanádi püspök hosszabb Legendájának írója beszéli a magyar új keresztényekről „obtulerunt episcopo varia dona, et munera, et clenodia videlicet: — tapecia plurima-mulieres vero anulos aureos et monilia.“ —

Az élő nyelvből szedett ennyi tanuságok után nem lehet okosan arról kételkedni, hogy a Magyar nem volt volna mivel nemzet. Azt sem kell feledni, hogy a magyar zászló alatt hajdan is több nemtelen gubás ember katonáskodott, mint a Pártusoknál, kikről nyilván írja Justinus Lib. 41. c. 2. „Exercitum non, ut aliae gentes liberorum, sed maiorem partem servorum habent.“ Ezeket kell a gubanczos Scythákon érteni. —

A leleszi Conventben létez némely 1447-dik évről szóló oklevél, melyben „Fluvius Ungh alio nomine Fekethe Pathak“ néven neveztetik a régi Ung-várról neveztetetett el, ha Un-víz névből nem származott, mely a római un-da, s a magyar undok szóban is épen ez értelemben meg vagy on; s Jordánesnek Cap. 52. „Hunni-var“ nevezetére emlékeztet: „quae (a Víz közök) lingua sua Hunni-var appellant.“ romjai „Rudera Arcis“ Krieger Samu földképén e folyó bal partján láthatók a mostani Ung-vár fölött, mely a jobb parton fekszik: az Ung viz meredek Kárpatakról szakad jelesen a Galliciai Szánoki Kerületet választó Szmerková hegyről, az Ungvári Járásban, éjszokról délnek veszi útját, több patakkal együtt De-regnyő mellett Zemplénben hömpölög a Laborczába.

Észrevételek

a harmadik fejezetre: **Almus első vezérről.**

„Ugek — nobilissimus dux Scythiae — duxit sibi uxorem in Dentu-moger, filiam Eunedu-beliani ducis, nomine Emesu, de qua genuit filium, qui agnominatus est Almus. Sed ab eventu divino est nominatus Almus, quia matri eius praegnanti per somnium apparuit divina visio, in forma asturis, quae quasi veniens eam gravidavit, et innotuit ei, quod de utero ejus egrederetur torrens, et de lumbis ejus reges gloriosi propagarentur, sed non in sua multiplicarentur terra. Quia ergo somnium in lingua hungarica dicitur Almu, et illius ortus per somnium fuit prognosticatus, ideo ipse vocatus est Almus, vel ideo vocatus est Almus, id est, sanctus, quia ex progenie eius sancti reges et duces erant nascituri.“

Eunedu-belian, a posonyi Krónikában Ewd-bilia, a budaiban és dubnicziban Ennodbilia; az utolsóban mondatik „Eleud filius Ugek, ex filia Ennodbiliani in Scitia Magor, genuit filium, qui nominatur Almus ab eventu, quia matri ejus in somno innotuerat avis, quasi in forma Asturis veniens, dum esset gravida, et quod de utero ejus egrederetur torrens, ¹⁹⁾ ac in terra non sua multiplicaretur; ideoque factum fuit, quod de lumbis ejus gloriosi Reges propagarentur; quia vero somnum in lingua nostra dicitur Alm, et illius ortus per somnium fuit prognosticatus, ideo ipse vocatus est Almus.“

Krónikáinkban tehát az Eunedu-belian tulajdon személy név. Szabó Károly azonban helynévnek tartja, szerinte annyit tesz, mint Eunedu-beli; nemzhet e valamely hely leányfit? a Krónikákban nyilván „ex filia Eunedu-belian“ áll, mely két tulajdon névből összetett szó, mint: Nebo-Bel-Azar-Mercurius, Jupiter, Mars; vagy Pil-eser-Azer és Pil, azaz: Mars és Bél „Pil, quod alias subinde scribitur: Pal, Pul, Pol, Phul, Phel etc. vulgari pronunciatione

---

¹⁹⁾ Vessd egybe a 16-dik jegyzetet.

idem, quod Bel, i. e. Jupiter: adeo, ut Pil-eser Jupiter et Mars.“ Hyde, Cap. 2. p. 65—66. Alig képzelhetnők, ha példáink nem volnának, mint változnak a különféle nemzetek szájában a tulajdon nevek. Eunedu=Onedu=Anedu=Adenu=Adonis a Nap neve; Belian pedig Bél; byblusi Philónál Sanchuniathon IX. könyve elébe írott beszédében más formában is olvashatni „Quam ob causam Adonilibnas, Bybliorum rex, quum res divinas atque humanas vellet cognoscere, atque paucos solum inveniret humanarum rerum peritos; qui artem res divinas tradere potuisset incorruptas, neminem: antiqua iussit apportari Scripta, quae Sanchuniathon scribae mandavit perlegenda atque excerptenda.“

Emesu, olvasd: Emecsu. M. betű elébe tételével Menecs — Menecs-ke most menyecske — Viri foemina — mulier — nő, mint az Eme szóból bizonyos, melynek változásai: Ama — Mama — Ana — Anya.

Mivel Emecsnek Almus születése álmában jövendeltetett meg, midőn viselő korában Turul képeben menyei látást látott: magyar nyelven pedig az álom régiesen Álm, ezért Almusnak nevezték. Nem csuda, hogy a névtelen jegyző, és krónika íróink e nemzeti monda megfejtésében nem boldogulhattak, mert ez nem keresztény hagyomány. De ha Mythus világánál fogunk az etymológiához, azonnal tisztában leszünk: a Turul = Astur, Sas neme, az Ormos = Almus = Napnak a madara, a kitől az okos Lelkek származtak; közönségesen a madarak, melyek tisztáknak tartattak, az Istenek követői és tolmácsai, Kleuker. Anhang zum Zend Avesta II. Th. p. 104. Philostrates vita Apollonii I, 25. — Ők hirdetik az Istenek végzéseit az embereknek, ha megtudják Job. 28, 21. — Zend Avestában Erosch madár az „welcher des Himmels reines Wort spricht.“ Jescht 88. Carde 17. 32. Jescht 86. Carde 16. — Das ist der Habicht (Turul), welcher auch den Aegyptern des Himmels Wort, das Gesetz verkündigte, wesshalb die heiligen Schreiber die Feder desselben auf dem Kopfe trugen“ Hammer, Wiener Jahrbücher IX. B. S. 64. — Ovidius szerint, a reggeli álomban előtűnt látás az igazi:

„Namque sub Aurora, iam dormitante Lucerna,

Tempore, quo cerni somnia vera solent.“

Tehát nem az Álmról hívták Almusnak, hanem Ormosról, vagy is Hermesről = Mercuriusról; éltenél az Almási és Ornosdi nemzetségek, Almás meg Ormosd helységek neveiben, mint mellék név annyit tesz, mint: σεβαστός = Augustus = Colendus = Venerabilis; vagy mint a névtelen jegyző magyarázza: Sanctus, épen e jelentéssel olvashatni az Almus mellék nevet in Vita Joachimi Servitae. Act. Sanctor. Tom. II. April. p. 458. — „vocatus est Almus,

id est, sanctus, quia ex progenie eius sancti reges et duces erant nascituri.“ — Még a pogány császárok és királyok is, fejedelmi méltóságukra nézve: Dii, Augusti, Pii címekkel tiszteltettek meg „Ea, porro, non meriti, sed imperialis et regiae dignitatis praerogativa est, mond Meursius. Jam martyr Dionysius Alexandrinus, ut auctor est Eusebius, etiam Valerianum et Gratianum gentiles principes Sanctissimos nuncupavit.“ El mondván, hogy a közönséges keresztény egyházi gyűlések is megadák nekik e ezímet, így folytatja beszédét „Imperatores passim Sanctissimi et Divinissimi appellantur; ipsi de se „Nostrum Numen“ eorum Diplomata „Sacrae, Divinae Litterae“ Aula „Sacrum Palatium“ „Domus divina“ — Ipsa Imperatorum „Vestigia Sacra“ nuncupantur.“ — II. Endre magyar király mondja 1235-ki levelében Cod. Dipl. III, 2, 422. „nostrorum sanctissimorum maiorum — privilegia — Reliquias quasi sacras recondimus.“ Az Apostoli Magyar Királyok okleveleikben „Divi Reges“ czímet viselnek. — A Szent Királyok és Herczegek megemlékezéséből tehát nem következik, hogy a névtelen jegyző III Béla király jegyzője volt volna, mert alatta íratott Szent László király a Szentek sorába, s ezért említene Szent Királyokat „Anno Domini M.CXCII. venientes Legati Domini Papae Varadinum, ad examinandum sanctitatem beati Regis Ladislai, ut catalogo Sanctorum adscriberetur.“ Pelbartus in Pomerio aestivo. Szent Istvánt a magyar nemzet sorolta Szentek közé, midőn tetteit Sz. László király Székes-Fehér-Várott sírjából fölemeltette és oltárra tétette.

Az Astur madár, magyarul Turul; csilagos Ölv=Asterias mondából az is kiderül, hogy a magyar nagy hercegi ház Mithra hiten volt, melynek avatottai neveztek el holmi álatokról „Ex istis ergo Capitaneis Arpad filius Almi, filii Elad, filii Vger, de Genere Turul, rebus ditior erat et potentior gente.“ Kézai Simon, Lib. 2. c. 1. — Ezt az okiratokkal is megbizonyítható nemzeti hagyományt kétségbe hozza az 1858-ki Buda-pesti Szemle IX. és X. Füzetében „Krónikáinkban — a magyarnemzeti zászlónak e czímer madara (karvaly) turul-nak van írva, mely szónak megfelelő madár név nyelvünkben nem létezik.“ Hát birjuk e minden elővult régi magyar szavainkat? Meg van nálam a laleszi Prépostságból, hol az eredeti levél őriztetik, némely 1305-ki oklevél, melyben a nagy váradi káptalan bizonyítja: hogy János (Comes) a Turul nemzetségből származott Sixtinus fia, Serafinus nevű fiának s egyéb gyermekeinek, Pál (Comiti) Bud (Mercurius) testvérének, Cheyteluki birtokát oda ajándékozta:

„Capitulum Ecclesie Varadiensis. Omnibus Christi fidelibus

presentium noticiam habituris Salutem in omnium Salvatore. Universorum presentium, futurorumque noticie presentibus volumus fieri manifestum. Quod Nobilis vir Comes Johannes filius Syxtini de genere Turul, coram nobis personaliter constitutus, quandam possessionem suam, seu villam hereditariam Cheyteluk vocatam Comiti Paulo fratri Bud genero suo ob amorem, et dilectionem proximitatis dedisse, donasse, tradidisse, et contulisse est confessus, et per eum heredibus, ac successoribus eiusdem perpetuo possidendam, cum suis utilitatibus, et pertinencys universis, sicut ipse tenuit, et possedit — — collationi, et donationi Magister Seraphinus filius eius, qui eidem astabat, pro se, et pro omnibus fratribus suis consensum prebuit, et assensum — — Magister Seraphinus pro destructione dicti Comitis Pauli, et populorum eius, et occisione servientis eiusdem, et aliarum iniuriarum eidem illatione per ipsos tempore Laurency fratris sui locum suum sessionalem in eadem possessaione Cheyteluk situm, cum suis pertinencys eidem Comiti Paulo dedisse, contulisse et assignasse affirmavit. Dictus vero Comes Paulus e converso actioni sue, quam ratione destructionis, occisionis, et iniuriarum habere potuisset contra Seraphinum, et fratres suos, ac omni inimicie, et rancori renunciavit omnino. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam presentes concessimus Sigilli nostri munimine roboratas. Datum in crastino quindenarum Sancti Georgy Martyris. Anno Domini Millesimo tercentesimo quinto. Demetrio Preposito, Ivanka Lectore, Chanadino Cantore, Martino Custode existentibus“ (L. pend. Sigilli.)

Jelen átiratot az eredetiről hiven leírva, és azzal szóról szóra összegegyeztetve hitelesen kiadta Leleszen Május hó 11-kén 1859. Zsarnay Márton m. k. Leleszi országos Levéltár hites Jegyzője. P. H. — Köszönet a nemzet nevében a derék hazafinak.

„Ezek szerint tehát még 1305-ben kinem fogyot a Turul nemzetség melyből Árpád eredett; de kihalt Árpád vére, melynek Béla király névtelen Jegyzője szerint az Uralkodásra Örökség adatott, mond Horváth István, Magyar Ország gyökeres régi Nemzetségekről, Pesten. 1820. in 8. a 63. l. a ki egymásik 1313-ki oklevelet is olvasott, melyben „Gregorius filius Laurentii de Genere Turul“ előjő.

Megvan az Astur, Astricus névben is; du Fresne Glossariumában „Astur Asturco, Asturcus, Accipiter maior.“ Aczél metszetben láthatni Jonston-nál az álatok leírásában, Joannis Jonstoni, Theatrum universale de Avibus. Heilbrunnæ. 1756. in fol. Tab. VIII. fig. 2, setét fekete tollai fehér csilagokkal pettegetettek, és

tarkák, „Asterias, qui et Astur — Punctis et Notis quibusdam Stellis referentibus respergitur, hinc ipsi nomen“ Lib. I. cap. 2. Articulo 1. A sanskrit tar, a persa star, ἀστὴρ, s a magyar tara taraj=stella; őseink a tara szó nyomán, Turulnak nevezték. „Banerium quoque Regis Ethelae, quod in proprio scuto gestare consueverat, similitudinem avis habebat, quae Hungarice Turul dicitur, in capite cum corona. Istud enim banerium Huni usque tempora Ducis Geichae, dum se regerent pro communi, in exercitu semper secum gestavere.“ Kézai Simon, Lib. I. c. 2. vége felé. — Szerencsétlensége nemzetünknek, hogy Krónikáink hitelességét nem csak a külföldi írói tagadják, de még mi magunk is gyanúsítjuk, holott más nemzetek őseikről maradott hagyományait igaz-gyöngy szemekként füzögetik egybe, nemzeti nyelvöket, ősi hitöket s elővult régi szokásaikat azoknál fogva derítgetik napfényre. —

Észrevételek

a negyedik fejezetre: **Almus vezérről.**

„Cum autem ipse **Almus** pervenisset ad maturam aetatem, tunc donum spiritus sancti erat in eo, licet paganus, tamen potentior fuit et sapientior omnibus ducibus **Scythiae**, et omnia negotia regni, eo tempore faciebant consilio et auxilio ipsius — dum ad maturam aetatem juventutis pervenisset, duxit sibi uxorem in eadem terra — de qua genuit filium nomine **Arpad**, quem secum duxit in **Pannoniam**.“ —

Viszsa tetszik némely írónak, hogy a névtelen jegyző pogány **Almus**nak Szent Lelket tulajdonít, mintha nem terjedneki mindenekre az isteni kegyes gondviselés. Igen alá való alátocskának tartatik a veréb; de Istennek arra is gondja vagyon: pedig sok verébnél többet ér az ember. **Math. 10, 29—31.** Ezek a fonák értelmű bölcsek nem olvasták **Proclust de Providentia et Fato cap. 8.** a hol ekkép beszél „**Providentiam itaque non est tibi difficile videre, quam dicimus. Si enim Fontem Bonorum, Primum quidem divinam ipsam Causam determinas, recte dices. Unde enim aliunde omnibus Bona, quam divinitus? Ita, ut Bonorum quidem, ait Plato, nullum alium causandum, quam Deum. Deinde omnibus superstantem intelligibilibusque et sensibilibus superiorem esse Fato. Et quae quidem sub Fato entia, et sub Providentia perseverare, τὸ connecti quidem a Fato habentia, bonificari autem a Providentia, ut et connexio finem habeat bonum, et Providentia Fati in se ipsa. Quae autem rursum sub Providentia, non adhuc omnia indigere et Fato, sed Intelligentia ab hoc exempta esse.**“ — Az az: könnyen átláthatod, mi légyen az, a mit mi Gondviselésnek nevezünk. Ha a mindenek kutfőjét, magát az első Okot (örök Valóságot) nevezed annak, helyesen fogtad föl a dolgot. Ugyan is kitől származhatnának minden jók, egyéb az Istentől? Ezért mondja **Plato**: hogy mindennek Isten a szerző oka. A lelki, s a **Fatum** (a természet változhatatlan törvénye) alá vetett **Alvilágot** is ő körmányozza. És pedig akkép, hogy még a természetnek változhatatlan törvénye is javokra szolgáljon; hogy még a **Fátum**-nak is jó vége legyen (mindeneket a kitűzött célra vezessen). Az okos Lelkek egészen **Fatum** kívül esnek (az az: az Észnek tökélc-

tes szabad akarata vagyon, azt mi sem veheti arra, hogy ő azt, a mit erkölcstelenségnek nevezünk, javalja, helyben hagyva) a *Fatum* tehát, vagy is a Természet csak a vérben levő indulatos Szellemre és testre hat, mert ezeknél fogva az emberek az érzéki világhoz köttetvék.

Ismét in *Fragmentis ad Platonis Alcibiadem* írja Proclus Lib. 4. „*Qualis erga Deos communio hominum est, si divina humana non norunt, aut divina nos? Sic valeat omnis Divinorum cultus, valeant templa, valeat iusiurandum, in quo testes Deas vocamus; valeant munera, quae divinitus dari dicuntur. Omnium (Deus Pater) Deorum (menyei Lelkeknek — Angyaloknak) est Causa: Deus Archangelorum, Angelorum, Daemonum (sújtó, verő Angyalok, kik az emberek közt lakoznak) Heroum, Animarum, Animantium, Plantarum, terrestrium omnium: ita, et cognitio una omnium simul horum, tanquam unius generis. Ipsum primo Bonum, et ceteris vult Plato inferioribus Radios sui Splendoris et Bonitatis impartiri. Norunt universa Dii; quare et voluntate, et notione, et potestate praesident Universo. Amant quippe homines Dominos, Deos vocare, et in corporum aegritudinibus ad eos profugientes, et ad ea, quae ipsi nequeunt assequi, Deos invocantes, tanquam omnipotentes*“ — Ezeknek helyes megértésére tudni kell: hogy jóllehet a Természet az elébe írott változhatatlan törvények szerint egyformán működik, mert a meleg melegít, a hideg dermeszt sat.; de befolyásai ez Alvilágra változók, p. o. szükséges ugyan tenyésztésre az eső, de azt a szél, és más környülmények akadályozhatják; szárazság idejében tehát imádkozni szoktunk, hogy Isten esőt alkalmas időt, áldást adjon. Áll ez a többi változandóságokra nézve is: ha különben volna a dolog, úgy a világon mindenek vaktában történnének, mire való volna a Religio? ez pedig valamint minden időben, úgy most is mindenütt létez a kerek földön; mert az emberek mindenha hittek isteni Gondviselést. — Röviden, de igazán megfejtettük a pogány *Fatum* helyes értelmét is.

Névtelen jegyzőnk tehát jámbor és tanult férjfiu voltára nem írhatott különben, mint amint írt: hogy *Almust* az Isten Lelke vezérlé.

Almust Scythiában születteni, s onnan egyenesen Pannóniába költözteti. Elsőbbségéről pedig azért szól, mert ős időkben más népeknek, de a rokony magyar fajoknak is voltak előkelőbb nemzetségeik, kiket főlebbvalóknak tartottak a többieknél. Constantin görög császár tanutétele szerint de adm. Imp. cap. 37. a Pécsek között három jelesebb nemzetség volt; a 39-dik fejezetben pedig nyilván írja *Lebediásról* „*quandoquidem nobilis, prudens, strenuus,*

primusque Turcarum esset.“ s a 38-dik fejezetben ekkép beszélteti őt a Chazar fejedelemmel, aki őt, mint első, bajtát nagy hercezségre kívánta emelni „parere non possum: sed est alter a me Boeobodus, Salmutzes nomine, qui et filium habet Arpadem nuncupatum: horum sive ipse Salmutzes, sive filius Arpades princeps fiat.“ — Menander Protector „Caeterum Imperator (Justinianus) ubi legit per interpretem litteras Scythice scriptas, legationem lubenti animo admisit. Itaque legatos percontatus est de Turcorum Principatu et Regione; illi vero responderunt: quatuor apud eos Praefecturas (helyesebben septem, mert a Turkok fejedelme Theophylactusnál Lib. 7. c. 7. magát nyilván „Septem gentium, et septem mundi climatum“ urának nevezi) sed summum totius gentis imperium penes solum Disabolum esse“ — Lib. 8. nyolcz nemzetségről beszél de hibásan „Erat hic unus ex Turcorum Ducibus: etenim omnis Turcorum dominatus erat in octo Tribus divisus et unicuique Tribui unus erat sortito praepositus“ mint Kézai Simon Lib. 1. cap. 2. írja „communitas — errantem Capitaneum — deponeret, quando vellet — de tribubus centum et octo elegerunt viros fortes ad bellandum.“ — Az előkelőbb nemzetségek jussai közé tartozott a csatát megkezdeni „Inter Massagetas quidam erat parvi agminis Dux, magno vir animo et robore praeditus, qui paterno, adeoque avito iure, privilegium hoc habebat: ut in quovis Hunnorum exercitu primus hostem aggredideretur. Etenim, nemini Massagetarum licebat hostium quenquam in acie prius ferire, quam aliquis ex ea domo et stirpe pugnam laccessivisset.“ Procopius de bello Vandal. Lib. 1. c. 18. — Nem így ír e Árpádról Kézai Simon Lib. 2. c. 1. „Ex istis ergo Capitaneis Arpad filius Almi, filii Elad, filii Vger, de genere Turul rebus ditior erat et potentior gente. Hic igitur Arpad cum gente sua, Ruthenorum alpes prior perforavit, et in fluviō Vng primus fixit sua castra, eo, quod eius prosapia, ista, prae ceteris Scitiae tribubus, praerogativa investitur dignitate, ut exercitum praecedat eundo, retrograditur redeuntem.“

E fejezetben is tehát igazat írt a névtelen jegyző, csak Almus helyett fiát Árpádot tekintsük „hogy hatalmasabb és bölcsőbb vala Scythiának többi fejedelmeinél, mert az ország minden dolgait az ő tanácsával és segedelmével végezték.“ A személy elcserélésben sem látok oly nagy megbocsáthatatlan botlást, miután Constantin görög császár szerint, Lebediás első magyar vezér valóban Almust, vagy fiát Árpádot ajánlotta nagy hercezségre a Kún kánnak.

Észrevételek

az ötödik fejezetre: Almus vezér elválasztásáról.

„Septem principales personae, qui Hetu-moger vocantur — libera voluntate, et communi consensu — elegerunt sibi ducem ac praeceptorem in filios filiorum suorum, usque ad ultimam generationem, Almu — tunc pari voluntate Almo duci sic dixerunt: Ex hodierna die te nobis ducem ac praeceptorem eligimus, et, quo fortuna tua te duxerit, illuc te sequemur. Tunc supra dicti viri pro Almo duce, more paganismo, fisis propriis sanguinibus in unum vas, ratum fecerunt juramentum.“ —

E fejezetben személyre és helyre nézve tévedett ugyan a névtelen jegyző, de hagyományok nyomán igaz történetet vázol, a magyar nemzetnek Árpád nemzetségével kötött szerződését, vagy is a Pragmatica Sanctiőt, a nélkül, hogy csak egyetlen egy tanut nevezne; miért a VII. vezér alkújának czikkelyeit sokan nem tartják hitelre méltónak: e tárgy tehát fölötte fontos, figyelmes vizsgálódást igényel, ezt akarjuk itt kevés szóba foglalni, s a névtelen jegyzőt a leghitelesebb egykoru írókkal öszvehangzásba hozni.

Lássuk tehát, mi a Pragmatica Sanctio?

Az a hittel pecsételt változhatatlan szerződés, melyre a nemzetek kormányzás, és örökösödés tárgyában, választott fejedelmeikkel lépnek, s mind a két szerződő felekezetet egyformán kötelezi; a fejedelmet ugyan, hogy törvények szerint kormányozand: az így kormányozott nemzetet pedig, hogy az örökösödést megtartja, Sanctio Pragmatica; vagy is a *πραγματικός, ή, όν*, az az: politicus, a. m. mellék névről, öszve-hangzó megegyezésből hozott országos Végzés.

Justinianus Codexében is I, 2, 10. I, 3, 35. előjő, s ugyan ott I, 23, 7. e szavakkal értelmezi Zeno császár „Pragmaticas Sanctiones non ad singulorum preces, super negotiis privatis proferri; sed, si quando corpus, aut schola, vel officium, vel curia, vel civitas, vel provincia, vel quaedam universitas hominum, ob causam publicam, fuderit preces, manare, decrevimus,“ — „Mintha mon-

daná, csak a közönség kívánságára fogunk érvényes törvényeket szabni, és rendeleteket meneszteni.

Az ilyen hozott törvény nyomán kelt fejedelmi Rendelet „Rescriptum Pragmaticum“ Augustin. Collat. III. cum Donatist. Cap. 2, — Theodosius Codexében VI, 23, 3. XI, 1, 36. XVI, 5, 52. a „Pragmaticum“ szinte törvényes „Rescriptum“ mert „Pacta, paciscentibus legem faciunt.“ A ki valakivel szerződést tett, meg alkudott vele: szerződés, alku annak a törvénye.

Ezt a Magyar nemzetnek az Árpád házzal kötött szerződését gyakran meg említi a derék névtelen jegyző ily, és hasonló kifejezéseiben „Dux vero Arpad, accepto suorum nobilium consilio, legatos misit in castrum Byhor ad ducem Menu-morout,“ és „dux Zulta duxit filio Tocsun uxorem — et ipso vivente, accepit juramenta suorum, et filium suum Tocsun fecit ducem ac dominatorem super totum regnum Hungariae.“ Tehát minden időben a Pragmatica Sanctio nyomán kormányozták nagy hercegeink a Magyar nemzetet, nem voltak korlátlan fejedelmek. Viszont a Magyar nemzet is, míg az Árpád ház fiágában tartott, mindig abból választott fejedelmet; s miután III. Endrében kihalt a férjfi ág, oly tiszteletben tartá nagy lelkű Nemzetünk az Árpád házzal kötött Pragmatica Sanctiót, hogy még leány ágra is kiterjeszté. A vegyes házakból uralkodott fejedelmek korában, szabad választásra kelvén a dolog, nemzetünk az örökösödést csak 1687, 2. állapította meg, és VI. Károly alatt, mint: Hungarorum de Augusta Domo Austriaca Benemerita, Budae. 1659. in 8. című könyvünkben p. 10. elmondottuk, a leány ágra is kiterjesztvén, midőn Mária Théréziát több hatalmasságok megtámadták, piros vérén, élete s javai föláldozásával, hatalmasan megmentette, és atyja székében megerősítette. Nehéz idők voltak azok: de nagyobb lelkűek dicső Őseink! kebelem emelkedik, ha rájok gondolok; a helyett, hogy követeléseket tettek volna, harczba rohantak a fölséges Habsburg-Lotharingiai Ház lételeért. — A Magyar nemzet tehát részéről mindenha szorosán megtartotta a Pragmatica Sanctionak kötését, a mennyben őt illette, és illeti.

A VII. magyar választóról, mint nemzetségeik képviselőiről tudni kell az ős kor szakását, hogy hajdanában a persa fejedelmet is, mint egykor az elenyészett római birodalom császárárt, VII. választó választotta: és hogy Árpád előtt a magyar nemzetnek csak bajtái vagy vezérei, kapitányai voltak, kiket a nemzetségek szabadon választottak magoknak. Határozottan írja az egykoru Constantin görög császár de adm. Imp. c. 38. „És állottak hét nemzetből, és sem belföldi, sem külföldi fejedelmök soha sem volt, hanem

voltak közöttök néhány Vajdák, kik között első helyet birt Lebediás. — És ezen Árpád előtt a Törököknek soha sem volt más fejedelmök, s ennek utódaiból mai napig is választják Török ország fejedelmét.“ Ugyan ezt állította előtte már édes atyja bölcse Leo a Tacticájában „Pluribus parent Principibus — cum — unius imperio optemperent“ Kollár Ádám Ferencz, *Amoenitates* II., 25.

És mi adott Árpád elválasztására okot és alkalmat? E kérdés, és a fejedelem nevezet története még nincs tökéletesen megfejtve. Még Horvát István is azt vitatja a Szlavinokról írott jeles munkájában: hogy Árpád nem volt fő-úr: és így fejedelmi hatalommal sem birt, hanem csak a nagy vezérséget viselő, tőle menvén ki minden parancs az egyességet illető s kívánó katonai tárgyakban. Ezt érté bölcse Leo császár, úgy mond, midőn irta. „Ez a nemzet, mely egy parancsolótól kormányoztatik, ha vét valamit, Vezéreitől keményen és keserűen megbüntettetik, és inkább félelem, mint szeretet általtartatik korlátok között.“ — Dehogy azért, hanem, mivel e független és szabad nemzetnek a szófogadás is terhére esett, mint az Atticaiaknak, a kikiről Phaedrus verseli „Non quia crudelis ille: sed, quoniam grave omne insvetis onus.“ A Magyarok szabadok, nobiles, nem voltak fejedelmök és vezereik adományosai, vasallusai, mint Constantin görög császárnak ime soraiból de adm. Imp, c. 40. bizonyos „E nyolcz Török nemzet pedig (a Kievtáján hozzájok szegődött Kúnok tevék a nyolczadik nemzetséget) nincsen fejedelmei alá vetve, hanem mind egyik a vízeknél fogva, melyek őket elválasztják, közöttök köttetett különös szerződés szerint, meghatározta, hogy akár melyik felekezet haddal háborítatnék, neki közönségesen, minden iparkodással és gondnal segítség vitessék. Első fejedelme pedig náluk a seregnek mindenkor Árpád nemzetségéből való, kin kívül vagyon Gylas (Gyülés = *Communitas* = *Comitia* (és Karchan) Tárkány, mint a byzanti udvar szertartásairól írott könyvében neveztetik), kik birói hivatalt viselnek. És vagyon mindegyik nemzetnek különös vezére; s a Gylas és Karchán nem tulajdon nevek, hanem tisztii méltóságok.“ — Constantin itt egybe zavarja az előbbi állapotot az elválasztás utánival; mert ő nem irt folyton, sem egy időben: nem is irt pragmatice, hanem némely utasításul fiának Románusnak tájékoztatására.

Elválasztása után Árpád magyarok fejedelme lett, méltóságára s hatalmára nézve nagyban különbözött, sokkal előkelőbb volt, mint Lebediás a Vajdák feje, kit Constantin idézett könyvében első Vajdának nevez „és sem belföldi, sem külföldi fejedelmök soha sem volt; hanem voltak közöttök néhány Vajdák, kik között első helyet foglalt Lebediás.“ — Árpádot a Kazar Kán emeltette fejedelem-

ségre, miután a Magyarokkal frigyett ütött s minden háboruiban segédei levén, vitézségöket bebizonyították, és Lebedia tartományból Etel-közbe költöztek, hogy ott is lekötelezze őket magának. „Nem sokára pedig a Chán Chazaria fejedelme, követci által arra kérte a Törököket, mond Constantin: hogy hozzá hajón küldenék első Vajdájokat. Tehát a Chazar Chánhoz utazván Lebediás, kérdező: mi okból hivatta volna őt? Kinek monda a Chán: azért, hogy mivel nemes, okos, vitéz és első fő Török is volna, nemzete fejedelmévé tenné.“ A deák fordítás ekkép hangzik „Cui Chaganus: ideo se eum vocasse, ut quandoquidem nobilis, prudens, strenuus, primusque Turcarum esset, Gentis suae Principem faceret eo pacto, ut sibi subesset“ Helyesebben „ut sibi pareat“ tanácsának engedelmeskedjék; a hódulat ellenkezik a nobilis czímmel, melyet neki a Chán ad. Dankovszky György, Hungaricae Constitutionis Origines, Poson. 1825. in 8. p. 120. az „ut sibi pareat“ szavakat helyesen fordítá „ut cedas verbo et ordinationi nostrae“ Verbo et ordinationi cedere, morem gerere, non significat alicuius imperio subesse, úgy mond, sed consiliis alicuius non adversari; verbum enim *ὁπαρχεω*, imperio alicuius subesse, ut Gustermannus vult, *Ausbildung der Verfassung des Königreichs Ungarn* p. 13. nunquam significat.“ — Dankovszky magyarázatát helyben hagyni kell, nem csak grammaticai jelentés tekintetéből, hanem azon kornak eszméje és szokásánál fogva is. Szent Albert prágai püspök tetemcihez lengyel országba 1000-dik év elején zárandokolt III. Otto császárról beszéli a Legenda „Cum igitur dictus imperator Otto tercius pro expleto voto in Poloniam advenisset, exceptus est in magnificencia et gloria magna a prefato duce Polonie Boleslao — dixit ad principes, qui secum erant: Magis decet talem principem, esse consortem imperii, quam subiectum. Sumptoque dyademate de capite suo, imposuit super caput ipsius, de consensu principum presencium, ipsum regem Polonie coronavit. Sic itaque, occasione veneracionis beati Adalberti, gloriam regni primum Polonia adeptus est, ceperuntque principes eius ex tunc non esse subiecti regibus Romanorum.“ — Ebben a Pertz által közlött Legendában annak is kivan mondva az oka, miért küldé II. Sylvester pápa a lengyel Boleslausnak készített koronát azon évben Szent István magyar királynak? Mert III. Otto császár Boleslaust már előbb megkoronázta és királynak tette.

Tévednek tehát, a kik ellenkező meggyőződésben vannak, hogy a Chazar Kán Lebediás első magyar vezért, midőn nála a krimi felszégletben volt, arra szólította volna föl, venné el kezéből a magyar nemzet fő-vezérségét, s lenne hatalma alatt. Hogy a jó

akaratu kán így nem gondolkodott, Constantin ime soraiból világos „Placuit itaque haec oratio Chagano (hogy helyette Almus, vagy fia Árpád tétessék fejedelemnek) virosque cum ipso ad Turcas misit, qui, ubi cum iis sermonem communicassent, visum potius illis fuit Arpadem principem constituere, quem etiam solenni Chazarorum more ac consuetudine, in Scuto erectum, principem fecerunt.“ Akkép, mint a Chazarok, de más nemzetek is szokták, mert ez közönséges szokás volt, Árpádot vértén fejedelemségre emelték; már pedig bizonyos, hogy a Kúnok egy fő urat uraltak. Constantin többi sorai a deák fordításban így folynak „At ille (Lebediás) respondit: Affectum tuum erga me et voluntatem exosculor (csókolom a Lelkedet) gratiasque dignas dico; quando vero tali principatui (magtalan létemre) non sufficio, parere non possum: sed est alter a me Boebodus Salmutzes nomine, qui et filium habet Arpadem nuncupatum: horum sive ipse Salmutzes, sive filius Arpades, princeps fiat, tibi que subiiciatur,“ helyesebben „tibi que pareat“ mind főlebb nyilatkozik „parere non possum.“

Kétségentúl van, hogy azon korban a pogány császárok is osztogattak fejedelmi méltóságot s az ezzel járó jelveket. A keresztény császárokról ismét Constantin beszéli de adm. Imp. c. 13. fiának Románnak írott utasításában „Si quando sive Chazari, sive Russi (magyar Oroszok vagy is Kúnok) sive aliae quaequam boreales, et Seythicae gentes, ut plerumque accidit, Imperiales vestes, Coronas, aut Stolas, cuiusdam praebiti ministerii causa, sibi transmitti postulent, ita te excusatum oportet.“ A hosszas beszéd vége csak ez, hogy a görög császárok nem ítélik a pogányokat elég méltóknak ilyen kitüntetésre; mert ezzel az egész nemzetet országos néppé tették, s a többi keresztény országok közé vették volna föl; mit azonban a pogány Chazar Kán jó szándékából önként, kérelem nélkül megadott „férfiakat küldvén Lebediással a krimi félszigetről Etel-közbe a Törökökhez, ezek is Constantinnak magyarra fordított szavai, kik midőn velök beszédet váltottak volna, tetszett nekik (a magtalan Lebediás lemondása után) inkább Árpádot (a vén Almus helyett) fejedelemmé rendelni, kit is ünnepélyes Ckazar modor és szokás szerint, vértén fölemelve, fejedelemmé tevénck. És ezen Árpád előtt a Törököknek soha sem volt más fejedelmök, és ennek utódaiból mai napig is választják Török ország fejedelmét.“ Csak e pragmatica egyezkedés és elválasztás nyomán írhatta Hartvic Szent István király életében „postquam gradum adolescencie primum ascendit, convocatis pater suus hungarie primatibus, cum ordine sequenti, per communis, consilium colloqui, filium suum stephanum, post se regnaturum, populo

prefecit, et ad hoc corroborandum, a singulis sacramentum exegit.“ — És „Post obitum vero patris, stephanus adhuc adolescens, favore principum et plebis, in patris solium proventus.“ De Szent István is csak e jusról fogva mondhatta a pannon halmi apátságának 1001-ben adott oklevelében magáról mint nagy hercegről „Singularis namque sufragium, quod per merita Beati Martini, in pueritia mea (fiatalkoromban) expertus sum, memoriae posterorum tradere curavi. Ingruente namque bellorum tempestate, qua inter Theotonicos, et Vngaros, seditio maxima (erősza-kos térítés miatt) excreverat, praecipueque, cum civilis belli ruina urgeret, volente comitatu quodam, nomine sumigien-se, paterna me sede repellere.“ — A mi 998-ban történt „asserentes (a Magyarok) nullo modo a ritu parentum discedere, nec unquam fidem catholicam recipere.“ Temesvári Pelbart, Sermo-ne de laudibus S. Stephani.

A Pragmatica Sanctiót vérökkel pecsételék meg a választók és szerződők, saját véröket, pogány képen, egy cserépedénybe eresztvén, mint a Scythák, kikről Herodotus Lib. 4. c. 70. följegyzé „Foedera, cum quibuscunque ineunt Scythae, hoc modo ineunt: Infuso in grandem calicem fictilem vino, commiscent eorum sanguinem, qui feriunt foedus, percutientes cultello, aut incidentes gladio paululum corporis, deinde in calice tingunt acinacem, sagittas, securim, iaculum. Haec ubi fecerunt, multa apprecantur: postea vinum epotant non modo ii, qui foedus feriunt, sed etiam ii, qui sunt maximae dignitatis.“ — Az az: Midőn a Scythák valakivel frigyét ütnek, azt így teszik: bort töltenek egy nagy cserépedénybe, késsel vagy karddal megmetszik testöket s véröket a borba eresztik. Az után az edénybe mártják a görbe kardot, nyilat, szegerczét, és tört; e közben sok szóval áldást mondanak az esküt megtartó félre: az azt fölbontóra átkot, s a véres bort megiszszák nem csak a szerződők, hanem a jelenlevő előkelőbbek is. — A Scythae Toxaris (Taks-ur) ekkép adja elő Luciánusnál a frigy csapást. „At ubi iam in amicitiam, ceteris repulsis, delectus est quispiam, protinus foedus initur ac iusiurandum, quod sit maximum; nimirum et victuros eos, pariter et mortem oppetiturum, si sit opus, alterum pro altero. Atque ita facimus: Etenim, simulatque incisis digitis, sanguinem destillaverimus, summisque intinctis gladiis, ambo pariter admoventes biberimus, non est quicquam, quod deinde nos queat dirimere. (Ez az igazi Scythae barátság.) Amizoca quum duceretur, erat enim captus, nominatim inclamavit amicum misere vinctus, simulque Calicis et Sanguinis commonefecit. Quod simulatque exaudierat Dandamis, nihil

etiam cunctatus, spectantibus omnibus tranavit ad hostes (Tanais folyóba ugrott, s az ellenséghez usza.) Ibi Sauro-matae, densatis telis irruerunt in illum, iam confixuri, nisi clamavisset Zirin (Ziris=szeres, az az: quod esset iuratus amicus). Hoc verbi, si quis sonuerit, postea non interimunt, sed recipiunt, tanquam dentem se, precio redimendum.“ Lám a Sauro-maták megértették a ziris=szeres=foederatus scythia szót. — Saur-amata annyi, mint Vár-kún, öszve tett nevezet a Szár=fejedelem, és amatha szavakból „Amathia enim Syris arx.“ Sanchuniathon Lib. 3. c. 10. tehát: Mát=Mád=arx, vár-megye „Mathae-balus-suos coegit, ut Amathiam ipsi urbem aedificarent, arcemque, de qua urbs denominata est; Amathia enim Syris arx.“ De Chaldaeus nyelven is Mata: Civitas, Locus; úgy szinte Pehlvi nyelven, Mata: Dorf, grosze Burg. Kleuker, Zend Avesta III. Th. mint a magyar: Mád, Mátsa, Mét, Megye. — „Foedera, ut diximus supra, dicta sunt a Porca foede et crudeliter occisa, cuius mors optabatur ei, qui a Pace resiliret.“ Servius, hol azonban Porca helyett Porcus-t kell olvasni. — Kézai Simon szerint is a hit-szegőt „cultro dividi per medium Lex scythica sanxiebat.“ —

Nem csak a polgári, de a hitbeli szerződés is vérontással ment véghez, midőn az ős népek helybeli Őr-angyalukkal örök frigyét ütöttek; e frigyét minden fugyermek tartozott megújítani fölavatáskor. Origenes írja in Epist. ad Romanos 4,496. Uhlemann Miksánál az egyptusiakról „Omnis hierophantes, omnis vates, omnes coeli, ut putant, infernique mystes et conscius apud eos esse non creditur, nisi circumcisis.“ A fiu gyermek fitymáját tizen-negyedik évében metszék-le a Rosettai föl-írás, és Ambrozius szerint 2, 11. E korban köték a gyermek ágyékára az övet is vallásos oktatás közben, mi célra rendeltetett Istentől a környül metélt tag: — s hogy a frigy-bontás halállal jár, — ez az ember áldozatok eredete és oka.

Észrevételek

a hatodik fejezetre: az Esküvésökről.

A lelkes névtelen jegyző, a ki egyedül maga jegyzé föl a *Pragmatica Sancti*ót, nem tehetett a magyar nemzetnek ennél az Alap-szerződés megírásánál kedvesebb s nagyobb szolgálatot, melyet ő nem Etel-közben, hanem az elindulás előtt Napkeleten téteti; a hely és idő magában tényre nézve közönyös: de a tárgy a legfontosabb; mert, ha a magyar nemzetnek nem volna is régibb története, ez Alap-szerződéstől kezdve már a leghitelesebb. Azután ebből a *Pragmatica Sancti*óból fényesen kisugárzik a dicső magyar nemzetnek előbbi állapata is, melyre az Alapszerződés fektetett.

Az első czikk a fejedelem öröködését illeti:

„Ut, quamdiu vita duraret, tam ipsis, quam etiam posteris suis, semper ducem haberent de progenie Almi ducis.“

Ezt Constantinus Porphyrogenneta is két ízben állítja. „És sem belföldi, sem külföldi (a Vajdáktól különböző) fejedelmök nem volt.“ Ezt bizonyítja ime soraiban is „És ezen Árpád előtt a Törököknek soha sem volt más fejedelmök, s ennek utódaiból mai napig is választják Török ország fejedelmét.“ — Megjegyzi Reiske Jo. Jac. Commentar. ad Constantini Porphyrogen. de Cerem. aulae byzant. Lib. I. az ἄρχων szóra „quando autem nuda archontes et indefinite memorantur, proceres omnes utriusque generis designari.“ De Árpád μέγας ἄρχων; mint őt Constantin cap. 40. nevezi „μέγας τερπλος ἄρχων“ és κεφαλὴ πρώτη ὁ ἄρχων“ az az: a nemzetség első feje, fejedelme. Princeps Principum, ezt jelenti neve Árpád is: úr, és pad = Dominus Dominus, vagy is Padi-shah; Pad pehlvi nyelven: Oberhaupt. Klaproth Gyula, Kaukasische Sprachen. Halle u. Berlin. 1814. in 8. S. 204.

Katona István nem tudott Constantinusnak fölidézett szavain „Ante hunc Arpadem Turcae Principem alium nullum unquam habuerunt.“ elindulni Historia Ducum p. 128—129. „deinde ta-

men Turcis principem negare videtur, quum ita loquitur (cap. 40. de adm. Imp.) „Octo vero hae Turcorum gentes, principibus suis subiectae non sunt (a Kievnél a Magyarokhoz csatlakozott Kúnokkal együtt nyolcz nemzetséget tettek) sed singulae, pro fluminibus, quibus distinguuntur, mutuo inter se contractu statuerunt, quamcumque partem bello infestari contigerit, ei communiter, omni studio et cura suppetias ferre.“ Explicat quidem Cl. Praius (Dissert. V. p. 96) id intelligendum esse de Turcis, accessione Caborum auctis, priusquam Arpado summa rerum commissa fuisset. — Úgy vagyon, mert őseink előbb voltak Kiev-ben, melynek Szombat, az az: Sabaria Kún-magyar nevét *Σαββαρίας* Constantinus emlékezetben hagyta, mint Etel-közben, a hol ez Alap-szerződés történt, miután Lebed tartományból oda költöztek volna, akarván a Chazar Khán, ott is frigyesei legyenek a Magyarok. — Az is, bátor mást beszélve, elég világosan mondja Constantin a 40. fejezetben: hogy ez az Örökösödés, nem a születés rendén alapult, hanem választással volt öszveköttve. — A volt szabad választás nem igényel vitát, mert törvény könyvünk, és történetünkben bizonyos. De az érdekes; hogy a régiségben az Etel-Köz, vagy Víz-meg=Mesopotamia, várnak=castrum neveztetik „castrum munitissimum eo, quod locus palude impenetrabili vallatus, accessum difficillimum adeuntibus praebat.“ Annales Metenses. Ez fölvilágosítja Jornandesnek cap. 52. ime sorait is „pars Hunnorum in fugam versa, eas partes Scythiae petiit, quas Danubii amnis fluentia praetermeant, quae lingua sua Hunnivar appellant.“ — „so kann man dies Wort sehr gut aus dem Chunsagischen Or, oder Uor, erklären, mond Klaproth, welches Flusz bedeutet.“ Ily Hunnivarokról beszél Herodotus Lib. 4. „In gente Scythica, ex omnibus humanis negotiis unum maximum, quantum nos scimus, excogitatum est. Nam cetera non admiror; quod maximum ab eis excogitatum, id est: Ut neque quispiam, qui ad eos se contulerit, confugere: neque ipsi capi possint, aut ne inveniri quidem, si nolint, atque comprehendí. Siquidem nullae sunt eis urbes, nulla moenia exstructa; domos secum ferunt singuli, equestresque sunt sagittarii; non pane victitantes, sed ex pecoribus: pro domibus plaustra habentes: quidni imbelles alioqui futuri, et ad dimicandum inhabiles. Haec sunt ab eis inventa cum opportunitate terrae, tum fluminum beneficio. Nam haec terra, cum sit campestris, sua sponte uliginosa est et humida, camque interfluunt flumina non multo pauciora numero, quam in Aegypto fossae.“ — Igaz tehát Themistocles mondása „Viri enim, ut aiunt, urbes sunt, non domus ipsae.“ Nem áll házakból az ország creje és megmara-

dása, hanem az emberekből. „Coetus hominum, quae Civitates appellantur“ Cicero Somn. Scip. 3. A régi magyar Bulgáriáról olvashatni Cod. Dipl. VII, 4, 20. „Vulgarii regio est immensa, et populus multus, habens civitates V. eo, quod multitudo magna ex eis sit, et non sit eis opus civitates habere“ Így gondolkodott az el nem puhult régi világ: így a mi őseink, mint Constantin cap. 40. írja. Az egyiptusiakról pedig Diodorus Siculus Lib. 1. c. 51 „Nam regionis huius incolae, tempus vitae limitibus circumscriptum perexigui aestimant: at, quod celebrem a morte Virtutis memoriam habiturum sit, illud pendunt maximi. Et domicilia viventium diversoria nominant, quod exiguum ad tempus haec incolamus. Defunctorum vero sepulcra, domos aeternas appellant, quod infinitum apud Inferos aevum peragant. Quam ob rem, de structura domorum minus sunt solliciti: in adornandis autem sepulcris eximie nihil studii faciunt reliquum.“ — A Scythákról Herodotus Lib. IV. c. 71 „Humum certatim aggerunt, magnumque studium adhibent, ut tumulum erigant quam maximum.“ Fölhagyhatnának tehát már egyszer a külföld írói atyáink és nemzetünk piszkolásával: ideje volna már ama kürtölés megnémulására is: hogy a Magyart német bevándorlott gyarmatok tanították volna rendes házak építésére és kulturára. Ne vegyék azok a jó urak roszsz néven, ha a magyar úri és nemes rendnek nem volt kedve a külföldön is oly igen megvetett s lenézett várasai néppel lakni, szabad telkeiket váras falaival fölcserélni; arról is méltóztassanak kegyesen megemlékezni: hogy országunk bányászokból, mester-emberekből és kereskedő népből állott várasai a magyar Aegis alatt gyarapodtak, ne terheltessenek Privilegiumaikkal elolvasására egy kis figyelmet fordítani, és törvény könyveinkbe is bepillantani. De várasaik is voltak a Pusztákon lakó Scytháknak „Bei der Lagerung der nomadischen Heere, und überall, wo sie sich aufhielten, war nur dem Cham gestattet ein ausgezeichnetes Gebäude zu bewohnen. Priscus erzählt uns das von Attila, bei den Chazaren war es nur dem Chagan erlaubt ein Haus von Ziegelsteinen zu haben. — Die Chane, berichtet eine tatarische Notiz bei Klaproth — bewohnten steinerne Gebäude. An der Kuma lag auch die viel besprochene Stadt Magar. — Ganz ähnliche steinerne Ruinen findet man an den Ufern Wolga; wir haben sie von Pallas — und Erdmann — abgebildet, beschrieben; sie heissen eben Bulgar“ sat. Selig Cassel, Magyarische Alterthümer. Berlin 1848. in 8. — Zonarasnál a bulgar fejedelem háza: Aul=Öl. A fekete Tenger Periplusában Theo-

dosia, chersonesusi Taurica városának neve: Ardauda=Ardód, Erdőd=Ordód, ἐπὶ τὰ θεῶς.

Kérdi Horvát Mihály: Miért tulajdonítja a történeten alakult nemzeti monda Árpádnak az ország szerzést: s miért nevezteték a fejedelmi ház, Árpádházának?“

Azért tulajdonítja a hiteles nemzeti hagyomány Árpádnak az ország szerzést, mert az ő mély bölcsessége, miután elválasztott fejedelem lett, 's a fő uralmat öröklötte, a magyar nemzetnek, midőn az boszuállásból másad ízben kiűzetett lakhelyéből, új hazát szerzett. Constantin beszéli de adm. Imp. c. 38. hogy, míg a magyar nagyobb sereg nagy morva országban Arnulf német császár mellett mint frigyes fél, Suatopluk tót fejedelem ellen viaskodott, egy felül a Bulgarok, más felül a fölszólított s fogadott Pécsék, rablók módjára megtámadták véletlenül a magyar nép aszszonyait, gyermekeit és cselédeit, s nem védhetvén ezeket eléggé az otthon maradt ör-sereg, ezek Árpáddal s a tehetetlen nőkkel és csemétékkel, nagy morva ország felé futamodtak, hogy itt a nagy haditesttel egyesüljenek. Ez megtörténvén, az egész erő Etel-közbe vissza tért; de mivel azt fölpusztítva találá, elhagyta, s a vidékre, melyen harczolt, költözvén, azt diadalmasan meghódítván elfoglalta. A Pragmatica Sanctio pedig e kérdés másad részére is megfelel: Miért nevezteték a fejedelmi ház, Árpád házának?

A nyolczadik Kún-magyar nemzetségről pedig, így adja elő Constantin c. 39. a történetet. „Tudni kell, hogy az említett Kabarok a Chazarok nemzetségéből voltak. És történvén valamely hasonlós nálók országukban, és polgári háboru támadván, az elsőközülők hatalmasabbak levén, és ugyan némelyek közülök megölettek, némelyek pedig elszaladtak és mentek, és laktak a Törökökkel Pacinacita országban (Moldvát és Oláh országot érti a maga korából, vagy is az Etel közt) és egy nemzetté lettek.“ Így léptek a Kúnok a Magyarokkal egy polgári társaságba; ez után VIII. nemzetségből állott a magyar nemzet.

M á s o d i k c z i k k :

„Quid quid boni per labores eorum acquirere possent, nemo eorum experts fieret.“

Vagy mint Kézai Simon írja a magyar országot meghódító s elfoglaló „régi gyökeres magyar nemzetségekről „Isti quidem Capitanei loca, descensumque, ut superius est dictum, sibi elegerunt; similiter et generationes aliae, ubi eis placuit, eligentes.“ Egy más helyen „Aliae vero generationes, quae sunt istis (Generationibus VII. Capitaneorum) pares et consimiles (születésre és

szabadságra nézve mind egyenlő jussal birtak) *acceperunt sibi locum et descensum ad eorum beneplacitum.* — A descensus, szá-
lás egy olyan Örökség, mely a gyökeres magyar nemzetségeknek e
hazában az elfoglaláskor osztálykép jutott, mint II. Endre Király-
nak némely 1229-dik évi adomány leveléből bizonyos „*etiamsi
generalis in Regno nostro facta Distributio ad
priorem statum redeat, per omnia successorum nostrorum
tempora, salva semper et inconcussa maneat*“ t. i. az ő adománya.
Cod. Dipl. IX, 7, 652. A föld szabad választását tehát oly értele-
m-
ben kell venni, hogy az osztály részen mindenki a helyen teleped-
hetett le, a hol neki tetszett; s ebben a vezérek sem birtak na-
gyobb előnnyel s elsőbbséggel a többi nemzetségek fölött, habár
a vezérek, mint Kézai Simonból nyilván kitetsző, elsők voltak is
az elosztásban; e megkülönböztetésen kívül, több s nagyobb jussok
nem volt az Alap-szerződés ellenére „a birtokból, melyet meghódi-
tandanak, senki közülök ki ne rekesztessék.“ Az Örökség egyenlő
jussaival akkép lehet Árpád fejedelemnek adományozásait, melyek-
ről a névtelen jegyző beszél, megegyeztetni: hogy ő csak a nem-
zetségeknek ajándékozott Örökségeket egy testben, mint Kún
László a később hozzánk költözött Kúnoknak egész Székeket, mi-
nők a Halas Szék, Ketskemét, Mize most Majsa, Kalbasz; e Szé-
keket megint magok közt Szálásokra osztották, mint: Belén Szá-
lás, most Jász Berény, Árok Szálás, Szombat Szálás, Jakab Szá-
lás. Ezért nincs a legrégibb magyar nemzetségek okleveleiben az
Ágak (Familiák) között nyoma az ajándéknak (Donatio) hanem
csak az osztálynak (Divisio) — E fölosztás pedig, mint még „a z
ő nyilába esett rész“ Kitétel igazolja, Nyilakkal történt; ez
ős szokást jelen oklevél is tanúsítja, melyet Czinár Mór pannon-
halmi Levél-tárnok sziveskedett velünk közleni:

„Stephanus Dei gratia Rex, primogenitus dni Bele Illustris
Regis Ungarie, Dux Transsilvanie. Omnibus presentes litteras in-
specturis salutem in vero salutari. Ad universorum presentium,
posterorumque notitiam harum serie volumus pervenire, quod nos
circa ecclesiam beati Martini de sacro monte Pannonie ducti pie-
tate, considerantes, imo firmiter credentes, ex terrenis bonis di-
vino cultui collatis, gratiam et fructum reportare, eidem ecclesie
quandam capellam in honore sancti Hemirici vocatam de Porowa ²⁰⁾
in Bokon existentem, pro salute nostra, ac regni nostri sta-
bilitate, de regia liberalitate duximus conferendam, ita, quod
in eadem fratres ordinis beati Benedicti Deo famulantes commo-

²⁰⁾ Most Borza-vár Veszprém megyében.

rentur, habentes cellarium et araturam ibidem. Ad quorum usum et sustentationem, terram sub tali spatio et comprehensione volumus assignari: ut quantum a Cymiterio ipsius capelle e quator partibus, tribus vicibus sagittando terra comprehendi poterit, illam fratres prenotati pacifice possideant et quiete. Vt igitur nostra donatio perpetuo perseveret, presentes concessimus duplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus magistri Benedicti Aule nostre Vicecancellarii, Anno Dni M. CC. LX.^{0 0 0} —

Originale in membrana subtili, chartam aemulante, orthographia sui aevi, cum contractionibus quidem, sed nitidissime scriptum. E crasso funiculo rubro sericeo pendet assutus huic sacculus nunc vacuus, qui quondam sigilli confracti particulas continuisse videtur.

Tudták a gyökeres régi magyar nemzetségek folyvást több századok alatt az Örökségeiknek e tulajdonságát, s azt osztály-leveleikben hiven kijelentették; a régi Noszlopi Ág 1425-ki perében olvastatik „Ex quo etiam praefati Elias et Gregorius de dicta Noszlop terram hanc (Noszlop) cum monte Somilo ab ingressu Scytharum Duce Arpad, primaque Coloniarum Regni huius inter Nobiles Distributione sui Juris fortiter, et valide etiam demonstrassent.“ — Hitelesített oklevél másából közlé a halhatatlan emlékezetű Horvát István, Magyar ország régi gyökeres Nemzetségeiről. Pest. 1820. in 8. 33—34. l. Katona István Historia critica Regum Hungariae. Tom XII. p. 448—449. Az ily teljes hatalmu örök-birtokos szabad urak vagy is nemzetségek fejei tévék az ország Karait, ezekről szól az 1459-ki 52-dik czikk „Sunt Nobiles, qui quodammodo Statum Baroniae, seu alium honestum ultra ceteros Nobiles (az ország Rendei fölött) habent.“ Nem függének a fő-ispányoktól, mint a Király által birtokokkal megajándékozott és a vármegyék földeire telepített nemesek; hanem egyedül a fejedelmet esmerték fejöknek, és törvény szolgáltató bírájuknak. Csak akkor mentek zászlóik alá szedett jobb-ágaikkal háboruba, midőn maga a fejedelem is ment, az az: mikor közönséges fölkelés volt. A XIII-dik századbéli oklevelekben gyakran: Primi, Puri, Veri, Naturales, és Aurea Libertate gaudentes Nobiles czímmel említetnek. Némely 1487-ki oklevélben „Barones ex officio in Hungaria“ neveztetnek, azután „Barones Naturales.“

Az örökség Ágról Ágra szállott a nemzetségekre, ezt Szent István is bántatlan hagyta és megerősítette, midőn királyságra

emeltetett, mint Kálmán királynak I. Törv. könyv. 20-dik fejezetéből bizonyos „*Possessio quaelibet a Sancto Stephano (a nemzeti-ségi várak csere fejében) donata, humanae successionis (Albericus deáksága szerint) quoslibet contingat haeredes (az ily csere jószág Örökségkép tekintessék) Possessio vero ab aliis Regibus data, de patre descendat ad filium, qui, si defuerit, succedat germanus, cuius filii, etiam post mortem illius non exhaeredentur. Germanus autem praedictus si non inveniatur, Regi haereditas deputetur.*” — Nagy tehát az Örökség és Királyi Adomány között a különbség; IV. Béla király mondja Horvát Istvánnál némely 1235-ki, inkább 1236-ki arany pecsétetes levelében „*memorata siquidem Possessio, decedente Turda, filio Mortun absque haerede, ad nostras manus, secundum adprobatam Regni nostri consuetudinem fuerat devoluta, cum non esset haereditaria ipsi; sed a felicis memoriae Bela Rege, avo nostro per antecessores ipsius Turdae Seud videlicet et Martinum acquisita — Terras autem haereditarias ipsius, pariter cum Libertinis, et aliis attinentiis, Cognatis suis duximus relinquendas.*” — A Donatio elidegenítésére Consensus regius kívántatott meg; az Örökség eltulajdoníthatására pedig csak a nemzetség bele egyezése, mint a Turul nemzetségnek a nagy-váradí káptalan által 1305-ben adott levélből bizonyos.

Az adományozott jövevények, kik fegyver viselés fejében nyertek jószágokat, közönséges nemesek voltak, s ez Árenda=Feudumnak hivatott „*Intraverunt quoque temporibus tam Ducis Geichae, quam aliorum Regum Boemi, Poloni, Graeci, Bessi, Armeni, et fere ex omni extera natione, quae sub coelo est, qui Servientes Regibus, vel ceteris Regni Dominis, ex ipsis pheuda aquirendo, Nobilitatem processu temporis sunt adepti*” „Kézai Simon. — Itt megkapjuk a Szolga-bíró nevezet eredeti jelentését is; de annak oka is kiderül, miért hivattak Vasallusoknak az efféle adományosok „*Vasarii nomine intelligitur omnis illa supellex, omneque instrumentum, quo Magistratus in Provinciam proficiscentes, instruebantur: hodieque Nobilium clientes Vasalli, tanquam in vasario eorum sint, et vasa eorum censeantur, appellantur.*” Turnebus Adrián, *Adversarior. Lib. 21. c. 15.* — Kiket több más szabadosokkal egyetemben nagy Lajos király emelt egyenlő szabadságra, „a nemesek kérelmére megadjuk, úgy mond az 1351-ki 11-dik törvény czikkben: hogy valamennyi igaz nemes országunkban — egy és azon egy szabadságnak örvendjen.” Mindenkör nagy lelkű volt a Magyar; még is mit nem szenvedett már azoktól, kiket kebelébe fogadott, s a kiket szabadságaiban részesített!!!

Az is nyilván bizonyítja a magyar nagy hercegek fejedelmi hatalmát: hogy ők fekvő jószágokat is adományoztak, pedig még fejedelmi jussal, mint ők birták, IV. Béla királynak 1263-dik évi oklevele szerint „Antecessores nostri, piae memoriae, Geysa Dux, et Sanctus Stephanus filius eius primus Hungariae Rex, plantatores et amatores primitivi, gratia Spiritus sancti novellae fidei Christianae per Partes Hungariae, ob gratiam et merita Comitis Deodati (Apuliából Geyza nagy herceg alatt jött magyar országba) qui erat unus ex principalibus tunc Regni Hungariae, qui quidem Comes adiutor convertendi Gentes incredulas et rebelles fidei, veritatis ac legis divinae propugnator; una cum Duce Geysa supra dicto, et ceteris Nobilibus terrigenis et advenis, et Episcopis existit gloriosus, qui etiam S. Regem Stephanum praenominatum, cum S. Adalberto Episcopo de fonte baptismatis sublevavit, magnam partem Regni Hungariae eidem Comiti Deodato haereditarie contulerunt, perpetue possidendam, ut cuicunque vellet, alteri vendendam, aut gratis pro Deo libere donandam, liberam haberet facultatem, praesertim, cum idem Deodatus absque haeredibus permaneret.“ Cod. Dipl. IV, 3. 103—105. Ez oklevél még a névtelen jegyző hitelességét is bizonyítja: hogy nagy hercegeink valóban adományoztak fekvő jószágokat.

Ily fejedelmi jussal, hogy a jövevény nemesek a magyar urakhoz mindenben egyenlők lehessenek, a többi vezérek, kik szinte adományozhattak a régi gyökeres nemzetségekkel együtt, nem éltek, hanem csak az Árpád Ága és Vére, kinek a Pragmatica Sanctio szerint a fejedelemség, vagy is fő-hatalom örökségül adatott; ezeknél fogva nem áll a vélemény: hogy Árpádnak a hadi fő kormányon kívül nem volt volna uralkodó hatalma, csak hogy ez korlátolt s nem önkény volt, mint az arany bullának 31-dik czikkéből világos. Neveztessek ez állapot bár Systema Civitatum, vagy akár mi czímmel, annyi bizonyos, hogy azt, nem Sz. István alapította legelőször hazánkban: hanem a keresztény hit fölvétele után a többi keresztény fejedelmekkel és országokkal is elesmertette, midőn korának szokását követve, magát és nemzetét II. Sylvester pápa által a többi keresztény fejedelmek és országok közé soroltatta.

„Tertius status Juramenti

sic fuit: Ut isti principales personae, qui sua libera voluntate Alimur sibi dominum elegerunt, quod ipsi et filii eorum, nunquam a consilio ducis, et honore regni omnino privarentur.“

A régi gyökeres magyar nemzetségekről s az ország gyűlésről

mondja IV. Béla király 1238-dik évi levelében Cod. Dipl. IV, 1, 105. „Quod, cum regimine per successionem ad nos, sicut Deo placuit, devoluto, superfluas et inutiles Donationes, temporibus piaie memoriae Andreae patris nostri, nec non felicis recordationis Emerici, Regum Hungariae illustrium factas, per quas Jus Coronae Regiae pene penitus erat annullatum, de charissimi fratris nostri Colomanni Regis et Ducis totius Slavoniae voluntate, ac de Praelatorum, omnium Baronum nostrorum, nec non totius Regni nostri consilio et consensu decrevissemus revocandas, utpote, quae sine gravi Regiae dignitatis periculo, non poterant tolerari.“ Nyilván kitetszik ezekből; hogy a fejedelem saját ügyében, udvara fön-tartására néző dolgokban sem rendelkezhetett az urak és nemesek bele egyezése nélkül.

A fő nemesség vagy is az úri kar tevé a királyi tanácsot Szent Istvánnak Törvénye, jelesen a 6. és 35. fejezetek szerint; ezekről mondja Lib. 1. c. 4. fűához Sz. Imréhez intézett utasításában „Illi tibi, fili mi! sint Patres et Fratres,“ megtartván a Pragmatica Sanctio e cikkét is mint, Törvénye bevezetésében mondja „Antiquos, et modernos imitantes augustos, decretali meditatione statuimus genti nostrae.“ A „decretali meditatione“ kifejezés jelentését már megfejtettük a Pragmatica Sanctio értelmezésében. — Ők mindenkor részt vettek és vehettek a fejedelem tanácsában, ha vele voltak. Elég legyen itt közönségesen a törvényeink, és okleveleink záradékaira hivatkozni. A most országgló fölséges házis arra kötelezé magát, hogy egyedül a Magyarok befolyásával fogja az országot kormányozni; mert Thucydides szerint „Consiliarii gente dispares, nihil in communem Reipublicae salutem consulunt;“ Az az: mindegyik nemzet maga szokásait becsülván, szereti azokat idegenekre is erőszakolni; ezért nem avatkozhat egy idegen tanács más nemzet kormányába.

„Maximilianus etc. Magnifice fidelis nobis dilecte. Quoniam non minus cum Nos Viennae praesentes esse continget, quam vero nunc, dum Nobis a regno nostro Hungariae absentibus, Serenissimum principem D. Carolum Austriae Archiducem etc. fratrem nostrum charissimum ibidem, loco nostri relinquimus, semper aliquos ex Consiliariis nostris hungaris tam Praelatis, quam etiam Baronibus, quibuscum emergentes quasi in dies res et negocia hungarica tractemus, penes Nos, et in nostra absentia penes illius Serenitatem esse, atque residere volumus. Constituimus certum ordinem, secundum quem aliquot ex Praelatis, et Baronibus successive in Curiam veniant, expletoque ibi per eos trium mensium spatio, alii in locum ipsorum succedant. Praeterea, cum Judiciorum quoque cele-

brationem in Regno ipso nostro Hungariae iam diutius intermissum continuari velimus, atque iuxta Regni Constitutiones illis quoque, ut etiam Revisioni Appellationum oporteat nonnullos ex Praelatis et Baronibus necessario interesse; hac quoque de re certam Instructionem dedimus fideli nobis syncere dilecto Reverendissimo Domino Archiepiscopo Strigoniensi Locumtenenti in Hungaria nostro etc. quos scilicet ex Praelatis pariter et Baronibus, Judiciis ipsis et Revisioni quoque Appellationum interesse velimus. Quum itaque necessarium sit, ut ad rite curanda et administranda universa Regni nostri negocia, conservandumque bonum Regni statum, Ordinationi eiuscemodi nostrae, ab omnibus nostris Consiliariis obedienter pareatur: Fidelitati tuae firmiter committimus et mandamus, ut, cum tangente te ordine, per praefatum Serenissimum Archiducem vocatus fueris, statim ad eundem proficisci, et constitutum spacium trium mensium penes illius Serenitatem in Curia explere: ad Judicia quoque et Revisionem Appellationum, vel etiam Consultationem aliquorum arduorum negotiorum nostrorum, si quam Nos, vel dictus Serenissimus Archidux demandaret, a praefato Domino Strigoniensi Locumtenente, nomine nostro vocatus et requisitus venire et comparere debeas. Commisimus autem Camerae nostrae Hungaricae, ut tibi, in talibus nostris serviciis constituto, de salario et expensis iustis et honestis, providere debeant. Secus non factururus. Datum Lincy XXVIII. Decembris Anno Domini M.D.LXV.“ A pesti Egyetem kézirataiból. II. Miksa rom. császár és magyar kir. Rendeletének fogamatossága folyton folyva tartott I. Leopold cs. és kir. koráig, míg az elenyészett m. k. udv. Cancellária a volt lábra 1690-ben föl nem állott.

„Quartus status iuramenti

sic fuit: Ut, si quis de posteris eorum infidelis fieret contra personam ducalem, et discordiam faceret inter ducem et cognatos suos, sanguis nocentis funderetur, sicut sanguis eorum fuit fusus in iuramento, quod fecerunt Almo duci.“

A szerződő felek mind két részről egyformán köteleztettek a fogadások megtartására; következtében a magyar fejedelmek mindenha megesküdték a magyar Constitutióra. III. Honorius pápa írja 1220-dik évi levelében Cod. Dipl. III, 1, 294. II. Endre királyról „cum teneatur, et in sua coronatione iuraverit, iura regni sui, et honorem coronae (korona jószágait) illibata servare.“ Pag. 453. IX. Gergely pápa 1235-ki levelében „sollicite ac plenissime inquirentes de forma iuramenti, quod in coronatione sua praestitit rex praefatus, et de singulis Articulis expressis in ipso.“ III. László

király 1279-ki levelében „Constitutiones et Decreta Sanctorum Regum, Progenitorum, et bonas Consuetudines eorundem: nec non alia, et singula, quae nostri Progenitores in sua consueverunt Coronatione iurare, inviolabiliter servaremus.“ Cod. Dipl. V, 2, 59. Nem csak a királyok, de a királyné aszszonyok is meg esküdtek Tom. V. vol. 1. p. 237. Ersébet III. László király felesége mondja „cum die appositionis Coronae (Beszprémben) capiti nostro, promissimus iuramento, quod iura Nobilium per antecessores nostros indebite alienata et iniuste occupata, reddi faciemus et restitui.“ — „Ne is károsíttassék meg javaiban valaki, hanem ha a királynak életére tör, vagy ország árulás miatt, s ha idegen tartományba futand“ Sz. István király II. Törv. könyv. 35 fejez. és az 51-dik „Ha valaki a király, vagy ország ellen öszve esküszik, menedék helyül ne vegye a templomot. Az is, ki készakarva a király életére tör, vagy méltósága ellen vét, másokkal egyet értvén, átkoztassék meg, és a hivek egysségéből vetessék ki: hasonlóképen az, a ki tudja, és nem nyilatkoztatja ki.“ — Sz. István magyar Legendájában olvastatik „vágatá négyé sz. István király (Kupán somogyi vezért) mert mind az egész országnak ellensége volt.“ — Tehát a fejedelem nem birt nagyobb hatalommal, mint az Alap-szerződés engedé; nem is birhatott, mert a nép tette kezébe a mérsékelt főhatalmat, minek kereszténységben a magyar sz. Korona a jelve.

„*Quintus status iuramenti*“

sic fuit: Ut, si quis de posteris Ducis Almi et aliarum personarum principalium iuramenti statuta ipsorum infringere voluerit, anathemati subiaceat in perpetuum.“

Az anathema, melylyel Schwartner Márton egykor annyit bajlódott, nem egyházi átok; hanem, ha kérelem nem használt, letétel; mire szomorú példák Péter, és Aba Sámuel királyok, s az imént földézett Sz. István királynak törvénye, mélynél fogva az ily bünbe esett személyek számüzettek. — Ez Alap-szerződés tartalmára néz az arany bullának a 31-dik híres czikkelye is; de a melyet a magyar nemzet 1688 4. I. Leopold cs. és kir. alatt önként megszüntetett „Hogyha pedig mi e mostani rendelésünknek ellene cselekedünk, vagy valaki a jövő királyok közül valamikor ellene akarna tenni; ezen levelünknek erejével, a nélkül, hogy valami hitetlenség gyalázatába essenek, mind a püspökök, mind más Jobbágak, és az egész ország nemesei, mindnyáján, és egyenként is, a mostaniak és jövődek, és maradékuk, nekünk, s utó királyaiknak szabadon ellenünk állhassanak, és ellenünk mondhassanak örökké.“ Az Alap-szerződésnek, vagy Pragmatica Sanctionak tartalmait tehát

kétségbe hozni okosan nem lehet; csupán két tévedéssel vádoltathatik a névtelen jegyző, hogy Árpád helyett Almust emleget; s hogy az Alap-szerződést nem Etel-közben, hanem az elindulás előtt Napkeleten téteti; ezek valóságos tévedések: de mindig fő dolog a történelmi előadásban a tény, ezt pedig tagadni nem lehet; azt sem vehetni a magyar nemzet szemére, hogy még *Pragmatica Sanctio*-jának idejét és korát sem tudta volna: mert a Noszlopi nemzetségnek 1425-ki perfolyta levelében nyilván olvastatik „ab ingressu Scytharum duce Arpad.“

„Quorum septem virorum nomina haec fuerunt: Almus pater Arpad. Eleud pater Zobolsu a quo genus Saac descendit. Cundu pater Curzan. Ound pater Ete a quo genus Calan et Colsoy descendit. Tosu pater Lelu. Septimus Tuhutum pater Horca, cujus filii fuerunt Gyyla et Zombor, a quibus genus Moglout descendit.“

Kézai Símonnal Lib. 2. c. 1. ezek a vezérek nevei: „Arpad filius Almi de genere Turul.“ — „Zobole, ab isto generatio Chak esse habet.“ a pozsonyi krónikában: Zobolecy; e nemzetségről beszéli III. László király atyjának V. Istvánnak korából Cod. dipl. V, 2. „cum - karissimus Pater noster in Bulgariam pro pulsandis iniuriis confinii Regni sui insultum faceret — Magister Petrus (de genere Chaak, trencsényi Máté atya) ut Leo fortissimus, cuius et indicia gessit in Vexillo, victoriam magnificam reportavit.“ Horvát István, Magyar ország gyökeres régi Nemzetségeiről az 50—51. l. de a tudományos Gyűjtemény azon kötetében, melyeket ő szerkesztett, több okleveleket idéz és közöl a Csáki nemzetségről, melyből a Kisfaludyak származnak. A gróf Csáki ág Ákus nemzetségből való, csak 'Sigmond király korában kezdé e nevet viselni a temesi Csakova helységről. Midőn néhai gróf Csáki László választott püspök és nagy-váradi kanonok a nemzeti Museum személyzete nyugdíjazására nevezetes öszveggel járula, Genealogiáját, melyet Horvát István 1820-ban még nem tudott, oklevelekből hitelesen elkészítette s a grófot Ákus nemzetségből származtatván, kinyomatás végett neki ajánlotta; de a gróf Szabolcs vezértől származott akarván maradni, az ajánlást nem fogadá el. Mi nem vetett volna homályt a grófi ház fényére „Cum igitur codices quidam contineant, quod isti capitanei septem pannoniam introierint, et Hungaria ex ipsis solis edita sit, ac plantata: unde venit generatio Kaak (Csaak) Akus, Weor (Boor) Abe, ac aliorum nobilium hungarorum? cum omnes isti non hospites, sed de Scitia descenderint. Si ergo septem soli sunt cum familia, et non plures familie, uxores, filii, filie accipi possunt, servi et ancille: numquid enim cum tali familia

regna possunt expugnari? Absit.“ — Chronicon Poseniense Lib. II. cap. 1. §. 11.

„Tertii quidem exercitus Jula fuit Capitaneus, hic, cum aliis in Pannoniam introisset, in partibus Erteu-el u tandem habitavit.“ — És a pozsonyi krónika „Tercius vero Capitaneus Gula, eratque iste Gula Dux magnus et potens, qui civitatem Albam (Juliam, olv. a budai krónikát a 42. l.) in Erdew-el in venatione sua invenerat, quae jam pridem a Romanis constructa erat. Habebatque filiam pulcherrimam nomine Soroth, quam propter pulchritudinem suam Geycha Dux, consilio et auxilio Welud (Belud) duxit in uxorem etiam.“ E krónikák tehát tökéletesen megegyeznek a névtelen jegyzővel, csak hogy ő Gyulának atyját Horcát, és nagy atyját Tuhót is megemlíti. — „Tandem, cum Gyula Hungaris in Pannonia habitantibus, infestus esset et multipliciter molestus, per Sanctum Stephanum Regem, in Pannoniam est deductus (1002-dik évben), non tamen iste Gyula Capitaneus, sed ab illo tertius“ Turóczi P. II. c. 5. az az: ily nevű harmadik Gyula Zombor fia. Érinti Gyula erdéli vezérnek külön országát Constantin Porphyrogenneta is de adm. Imp. cap. 37. „Inferius Thema Gylae Turciae proximum est.“ és cap. 13. „Possunt autem Patzinacitae Turcas (Etel-közből) bello impetere, depopulari, magnamque praedam agere, ipsosque ingenti damno adficere, quemadmodum in eo, quod de Patzinacitis instituimus Capite, declaratum est.“ A minthogy valóban be is rohantak magyar országba, mint Sz. Istvánnak melki Legendájában olvashatni „Quadam igitur nocte repente per revelationem, quendam infra diem et noctem ad albam transsylvaniam precepit festinare, et omnes in rure manentes ad munitionem civitatis quam citissime posset, congregaret. Predixit enim superventuros christianorum hostes, videlicet qui tunc Ungaris imminebant dissenos (bissenos) et possessiones eorum depredaturos. Vix nuncius mandata regis complevit, et ecce bessorum inopinata calamitas incendiis et rapinis cuncta devastavit.“ Nyilván akkor, midőn Gyula erdéli vajdát magyar országba fogva hozta.

Maglód nemzetségről oklevelet ugyan még senki sem közlött; de létez Pest megyében Maglód helység Péczel és Gyömröd között, találtaik személy névképen is Mog, Mogoud, Mogod, Mogiod, Mogoud szó-járai különbségekkel a Várad Regestrumban 42. 71. 87. §. 1217-dik évről Maglou 1138-ki oklevélben; de 1265-ki oklevélben is; a Péczek is tehát, mint a Magyarok Mag-ogtól származtatták fejegelmekiket. Tuhutum egy jelentésű a Tahatus-Tátus-Tát-Mercurius nevezettel. Tuhut-tól, és fiától Horca-Harkál-Herkules-

től lépcsők szerint eredett Sor-oth (mint Aster-oth egyiptus nyelvben a t. betű a szó végén nőnemet jelent, mint: Kef = Gott: kef-et = Göttin. Bunsen, I. B. S. 598.) a Hódról Sura vett nő-név, más kiejtéssel Sar-ol-th Sz. István király anyja; róla beszéli Thietmar Lib. 8. c. 3. Pertznél SS. Tom. III. p. 862. „Huius (Sz. István) pater erat Deuux nomine, admodum crudelis, et multos, ob subitum furorem suum, occidens. Qui, cum christianus efficere-tur, ad corroborandam hanc fidem, contra reluctantes subditos se-vit, et antiquum facinus zelo Dei exestuans abluit. Hic Deo omni-potenti, variisque Deorum inlusionibus immolans, cum ab antistite suo ob hoc accusaretur, divitem se esse, et ad hec facienda satis potentem affirmavit. Uxorem eius Bele-knegini, id est, pulchra do-mina sclavonice dicta, supra modum bibebat, et in equo, more mi-litis iter agens, quendam virum iracundie nimio fervore occidit. Manus hec polluta fustum melius tangeret, et mentem vesanam pa-cientia refrenaret.“ — És Bruno érsek Sz. Albert Legendájában cap. 16. „Non tacendum, quod iuxta positis Ungariis nunc nuncios suos misit, nunc seipsum obtulit; quibus et ab errore suo parum mutatis, umbram christianitatis impressit.“ És Cap. 23. „Miserat his diebus ad Ungarorum seniore[m] magnum (öregbik nagy her-czeghez) inmo ad uxorem eius, quae totum regnum manu tenuit, virum, et quae erant viri, ipsa regebat, qua duce erat chris-tianitas coepta, set (így) inmiscbatur cum paganismo pol-luta religio, et coepit deterior esse barbarismo, languidus et tepidus christianismus. Ad quam tunc per venientes illuc nuncios in haec verba epistolam misit „Papatem (catechetam Radlam) meum, si necessitas postulat et usus, tene; si non, propter Deum ad me mitte meum.“ Ipsi vero clam cartam alia mente, alia sententia mi-sit „Si potes, inquit, cum bona licencia, bene; si non, vel fuga fugiens, tempta venire ad eum, qui te desiderio concupiscit, Adal-bertum tuum.“ Ipse autem venire non potuit, et, ut homo, noluit.“ sat. Vannak magyar írók, kik nemzeti krónikáink ellenére mind ezeket, a miket elmondottunk, Adelheid a lengyel Mesko fejedelem testvéréről értik. Holott, többek közül, a carthausi magyar Szentek Legendái írója nyilván állítja magáról, hogy ő akkép írt „mint ez ország krónikájában találjok“, már pedig ő Szent István király anyján, kit a somogyi Kupán herceg akart feleségül venni, Saroltát érti; e herczeggel viselt háború pedig 998-ban történt, Géjcsa nagy herceg holta után: következőleg a kereszténység hajnala, ma-gyar kutfők szerint, Sarolt életében kezdett viradni. —

„Sed quarti (exercitus) Capitaneus Vrs est nominatus.“ Így a többi Krónikák is; itt sem ellenkeznek oly igen a névtelen jegy-

zövel, a ki az Őrs kún vezért Ursu-úr = Őrs-úr név alatt említi a X. fejezetben; ő a Magyarokhoz csatlakozott Kúnoknak is VII. vezért tulajdonít: Constantin nem határozza meg a Kabarok vezérei számát; de hogy a Kúnok VII. nemzetséget tettek, bizonyos; Horvát István a gyökeres Nemzetségekről szóltaiban a 13. l. Pray után „de septem Generationibus Cumanorum“ beszél. — Őrs az egyiptusi Or - Orus - Horus a Napnak egyik neve.

„Quinti vero exercitus Cund est dictus Capitaneus — huius filii Cusid, et Cupian sunt vocati.“ Pozsonyi krónika „Kysid-Kwsid et Cupan“ — „qui prope Nyr fixere sua Castra, ibique post Baptismum, Monasterium fundavere.“ Turóczi P. II. C. 6. Kun-d nevet föntartották az 1249- és 1251-ki oklevelekben Kend-telük, és Kende-fő falvak Dobóka, és Soprony megyékben. Kun-Göntz, egy jelentésű a német Kun-Rad-Göntz, vagy Göntzöl-Szekér névvel; Kun = Göntz, Rad pedig a sankrit Ratha = Wagen. Bopp, Vergl. Grammat. Berlin. 1833. in 4. S. 16. Göntz-Szekere. Ursa - maior, Helice, Arctos, Plaustrum. Kis-Göntz-Szekere: Ursa minor, Cynosura.

Cusid, mely név a Váradi Registrumban is előjő 125. 187. és 236. §. alkalmasint a persa Chor-shid, Napnak s angyalának a neve; mint égi test, a Nap Ormosnak a szeme „Khor-shid Ormuzd's Auge, hat vier Pferde, Mithra schenkt ihm die Sieben Erdkeschvars; (Septem Climata Mundi) er vollendet seinen Lauf, wie ein Held in 365 Tagen.“ Kleuker Zend Avesta I. Th. S. 16. Nyilván Kusid is igen szemes volt; hogy őt küldé Árpád Svatopluk nagy morva ország fejedelméhez, szólítaná föl meghódulásra, ellen esetben üzenne neki hadat „miserunt nuncium nomine Kwsid filium Kwnd — ad ducem provincie — vocatum Zatopolug — et ei equum album cum sella deaurata, et deaurato freno miserunt pro terra sua“ — Chron. Poson. Lib. II, Cap. I. §. 3. Hogy ez valóban hadüzenet volt, más helyen fog kitetszeni. A Kusid szónak persa Chor-shid névből löttét névtelen jegyzőnk is igazolja „Cundu pater Curzan“ Georgius monachusnál *αποσπας*: Leo Grammatikusnál pedig Cusanus. Mándi István és a névtelen jegyző magyarázói Tsörsz-re fordították. Kézai Símonnál Horányi Eleknek 1781-ki kiadásában p. 133. Kusd formában is találtatik „Demetrius filius parvi Michaelis de genere Kusd.“ — Van Kosd nevű helység is magyar országban. Szathmárban Kasód és Kosód puszták.

Cupian, Kupan, Kopan, mint személy név előjő a magyar Szentek Legendáiban „Vala azért az időben Somogyságban egy pogán hatalmas herczeg, kinek Kwpan vala neve, az réghi Kopaz Zerénd fejedelemnek maradéka, ki még Szent István atyjának életében is

erősen uralkodék vala mind egész Somogyságban és Szalaságban.“ — Servius szerint ad Aen. XII, 528. Hercules papjait Cupenci, egyes számban Cupencus, neveztettek. VIII, 278. pedig beszéli: hogy Herculesnek egy igen nagy fa Kupája volt, melyről így ír Macrobius Saturnal. Lib. 5. c. 21. „Scyphus Herculis Poculum est, ita, ut Liberi Patris Cantharus.“ — Szerinte Saturnal. Lib. 1, c. 20. jelenté a Nap tiszteletbe fölavatottságot „Sed nec Hercules a substantia Solis alienus est. Quippe, Hercules ea est Solis Potestas, quae humano Generi Virtutem, ad similitudinem praestat Deorum.“ A Scythák csézejéről, melyet magokkal viseltek, és társas élet, vagy is fölavatottság jelve volt, olvashatni Herodotust Lib. 4, 8. 9. mint még a Mester, vagy Társ Pohar nevezet igazolja „Én bizony gyönyörködöm az eleinktől szerzett Mester Poharakban, mond Cátó de Senectute: s örömmel halgatom a felső vendéget, midőn régi atyáink szokása szerint beszélni kezd: tetszenek az apró s harmatozó Poharak.“ Melyeket áldás és istenes beszéd közben üritgettek; o szokás is, Reiske Jo. Jakabnál „bibere in nomine Sanctorum“ (Sz. János áldása) a pogány ősokról maradt reánk.

„Lel (a pozsonyi Krónika helyesebben: Leel) ergo exercitus sexti ductor fuerat. — Ex isto Zuard oritur tribus et cognatio.“ Névtelen jegyzőnk atyjának Tosu nevét is följegyzette. Constantin görög császárnál de adm. Imp. c. 40. Taxis = Tas; pehlvi nyelven: Tak = Starker Held. Váradi Regestrumban 1235. 138. §. Teko, Teco. 383. §. 1216. Tekös, Tekus. 351. §. 1229. Tocus. — 1211. Toka. 1286. Tekou, 1137. Tecule: más formában Tzakó, Tzekó, Tsikó = Stephanus = Pesh-dad = Legis dator = Mercurius = Tek-us azon Genius = Nem-tő neve, a kire a férjfiak esküdtek; innen a ki az esküjét megtartá, nevezteték tök-él-et-esnek. Genes. 24, 2—3. és 47, 29. Leel = Lélek, Venus Coelestis, Okos Lélek, a Venus hajnali és esti csilagra is alkalmazható.

Zoard = Zuard = Suard = Szárd = regulus, fejedelmecske, a keleti Zár = Szár = Tzár kicsinyítője. Kovachich jegyzetei 1352-dik évi oklevelét emlegetik e nemzetségnék, mond Horvát István, mely szerint a Karvai nemesek (Esztergam megyében a Duna jobb parton) belőle származtak. És Lethenyey János, Béla királynak Író Deákja. Pest. 1790. in 4. 35. l. „Kedves név volt a Magyaroknál ez, s Zouard, vagy Zoard név. Thuroczy c. 21. p. 1. emlékezik Zowardfi Zowardról, mint Atilának Olasz országra küldött Fő-Kapitányáról. Árpádnak annyáról való bátyja volt ez a vitéz Zoárd hadi vezér. Mátyás király idejében is még híres volt a Zoárdfi nemzet, a melyről így szól Zoárdfi Margitnak nemes Maróthfalvai Ferenttzal lőtt eljegyzése alkalmatosságával „Nos Mathi-

as — — *Memorie commendamus, quod egregius Gregorius filius Stephani Zoardfiu de Endréd, coram nobis personaliter constitutus proposuit, et sponte confessus est — Nobilem Dominam Margaretham filiam prefati Stephani Zoardfiu, sororem scilicet carnalem Nobili Francisco de Maróthfalva, ritu romane sancte universalis Ecclesie desponsatam — prout e tanta Familia et Domo — Comitatu Zothmar.*“ etc.

„Septimi quidem exercitus Werbulchu Dux est dictus“ ez a névtelen jegyzőnél a 39-dik fejezetben „Bulsuu, filius Bogat.“ s helyette „Ound pater Ete, a quo genus Calan et Colsoy descendit“ és Huba, a quo genus Zemera descendit“ említetnek. — Kalan és Kölcsi nemzetség 1135-ki oklevélben neveztetik meg éppen a névtelen jegyző korából Koller Józsefnél *Hist. Episcopat. V. Eccles. Tom. VII. p. 345. és Cod. Dipl. 1248. 1256. sat. évekről.* — Kalán betűk áttételével: Kálmán = Chaldaeus = pap és égczirkász. Kaland a régi oklevelekben: fraternitas 1348. „Fraternitas vulgariter Kallenda“ Katona. *Hist. Crit. Reg. Hung. IX. p. 543. Cod. Dipl. IX, 1, 579.; a Váradi Regestrumban 1219. 119. §. személy név, Kallenda ejtéssel is található; kilehet venni: hogy a kar=kur=kul-us = Cyr-us Napról vett nevezett, melynek kicsinyítője: Karacs, Kares, Köles, Görcs, Gercse, Gelse sat.*

Huba = Haba = Aba = Saba; Néha e nemzetség, leginkább pedig az Olaszoktól, Haba névvel íratott, mond Horvát. Nem Aba magyar királytól, hanem más ilyen nevű híres Gyökértől vette nevét sat. olvashatni róla nála több oklevelet. — *Olv. a XX. fejezetre tett Észrevételeket.*

Zemera = Zemere = Szemere; Jerney János említ róla 1247-dik évről oklevelet „Petrus filius Vgra de genere Scemura.“ — Szem = Sem = Som = Zom = Zom-or = Zom-ur = Szem-ur Herculesnek, vagy is a Nap neveinek változásai.

Észrevételek

a hetedik fejezetre: Kijövetelökről.

„Anno dominicae incarnationis DCCCLXXXIII, sicut in annalibus continetur cronicis, septem principales personae, qui Hetu-moger vocantur, egressi sunt de terra scythica versus occidentem. Inter quos Almus dux, filius Ugek, de genere Mag-og regis, vir bonae memoriae, dominus et consiliarius eorum, una cum uxore sua, et filio Arpad, et duobus filiis Hulec avunculi sui, scilicet Zuard et Cadusa, nec non cum multitudine magna populorum non numerata foederatorum, — Venientes autem — per deserta loca, et fluvium Etyl super tulo bou sedentes, ritu paganismo transnataverunt — nec labores hominum comederunt, ut mos erat eorum, sed carnibus et piscibus vescebantur, donec in Rusciam, quae Susudal vocatur, venerunt. Et juvenes eorum fere quotidie erant in venatione, unde a die illo usque ad praesens Hungarii sunt prae ceteris generibus meliores in venatu.“ —

A névtelen jegyző, mint már említők, nem Etel-közből, hanem egyenesen ásiái Scythiából költözteti ki a Magyarokat 884-dik évben; a nemzeti monda tehát jól tudta honnan jöttek Európába: de azt, hogy előbb Lebediában, utobb pedig Etel-közben is laktnak, a mit Constantinus Porphyrogenneta görög császár mint részént egykoru, részént közel koru tanu, és több más író hitelesen tudott, már egészen elfeledte, ezért őseink ezen lakhelyeiről, kivévén a Persia melléki, és Fekete tenger melléki lakást, krónika íróink nem emlékeznek; a 884-dik év születet után tehát, az Etel-közbe érkezés ideje. Mert a magyar nemzet Constantin előadása szerint de adm. Imp. cap. 38. miután ősi lakát a hetedik század derekán elhagyta, Chazária közelében telepedett le, ez a Chazária azon föld, melyet ma Taurica Chersonesus vagy Crimea néven esmernek a földleírók. A Chazarok Kaukasus hegyek körül is birtak nagy tájékat, de fejedelmök e félszigeten szeretett lakni, nagyobb közlekedésben élhetvén Byzancez akkori világ fővárosával. A magyar haza tehát Chazária szomszédságában volt, és Lebedia nevet vi-

selt; történetből Lebed neve volt a magyar első bajtának is. Határozottan írja Constantin, hogy Lebediában Chidmus, vagy Chingylus nevű víz foly; e nevet ugyan nem találjuk, de van nem messze Krímtől két folyam, közülök egyike Ingul nevű, befoly a Bugba a hajdani Hyppaniszba; a másik Inguletz, ez a régi Borysthenes — most — Dnieperbe ömlik. Lengyel Ukrainában e két folyam körül szinte találhatik egy Lebedin város, különösen erről írta Thunmann János, Untersuchungen über die alte Geschichte einiger nördlichen Völker, Berlin. 1772. in 9. S. 48. „Die zuerst gedachten (Onog-uren=Onog — az az; Un-Og-urak) sind ohne Zweifel die jetzigen Ungarn, die damals, ehe sie von den Petschenegen zum erstenmal waren vertrieben worden, in der Nachbarschaft der Chazaren wohnten, am Ufer des schwarzen Meers, ²¹⁾ nicht weit von dem Maeotischen Sumpf in einer Gegend, wo der Fluss Chinglus (Ingul) floss, wo ein Ort Lebedia (die Stadt Lebedyn in der Polnischen Ukraine gelegen war, und wo sie sich oft auf Inseln (des Dnepers, wie vormals die Kosaken) aufhielten, ob sie gleich sonst weitläufige Besitzungen hatten.“

Thunmann állítását Nestor is hitelesíti, szerinte a Kievi hegyek még az ő korában is „Magyar hegyeknek“ hivattak, a mi egy mellettök történt utazástól nem eredhetett. De az is igazolja Thunmann észrevételét, hogy e hazájában a magyar nép állandó frigyese és szövetségese volt a Kúnoknak. „Habitarunt autem cum Chazaris annos tres (Thunmann megigazítása szerint 203. évig) omnium eorum in bellis adiutores.“ Constantin de adm. Imp. c. 38. Thunmannak, Untersuchungen über die Geschichte der östl. europ. Völker. Leipzig. 1774. in 8. S. 106. e megigazítása is alapos, mert ha a névtelen jegyző által meghatározott 884. évből 203 évszázadot levonunk körül, belül 681-dik év jő ki, a mikor a závár hegyek tövei mellől Lebediába költöztek, a hol addig laktak, míg az Uzus nép a Pécsek régi hazáját Etel és Jaik folyók között (Legrégibb időkben a Caspium tenger fölött Volga és Jaik vagy is Ural vizek között lakott a Pécsek nemzet) el nem foglalta; mire a Pécsek egy része az Uzusoknak megadta magát: a másik pedig futott, s véletlenül a Magyarok hazájára rohanván, innen első ízben ki nem űzte „Sciendum est, mond Constantin de adm. Imp. c. 37. Patzinacitas

²¹⁾ Kézai Simon is Lib. 1. c. 1. Persia mellékéről ide menesztí a Magyarok őseit „sed quia gygans Menroth uxores alias sine Eneth (praeter Enecs) perhibetur habuisse, ex quibus absque Hunor et Mogor plures filios et filias generavit. Hy sui filii et eorum posteritas Perside inhabitant regionem — Cum autem Hunor et Mogor essent primogeniti — licentia impetrata, cum rebus omnibus, paludes Mocotidas intraverunt moraturi.“

a principio ad Athel (Volga) et Geech (Jaik, Ural, hajdan Jaxartes-Szartos) flumina habitasse, iisque conterminos fuisse populos illos, qui Mazari, atque Uzi cognominatur (Mazari helyett Chazari kell olvasni, mert cap. 10. határozottan írja Constantin „Chazaris bellum inferre Uzi possunt, utpote contermini“) Ante annos vero quinquaginta ²²⁾ ii, qui Uzi nuncupantur, cum Chazaris conspirantes, et coniunctis armis Patzinacitas aggressi, superiores facti, sedibus eos suis expulerunt, illasque tenuere in hodieum usque diem Uzi. At Patzinacitae, qui fuga evaserant, circumeuntes, quaerebant, ubinam sedes suas collocarent: venientesque in terram (Lebediába) quam nunc incolunt; inventis illic Turcis incolis, debellatos eiecerunt, sedesque suas ibi posuerunt, tenentque iam hodie annum quinquagesimum quintum, uti dictum est“ (tehát föntebb is 50-dik év helyett 55. kell olvasni. — (És cap. 38. „Bello autem inter Turcas et Patzinacitas — exorto, Turcarum exercitus (Lebediában) devictus fuit, atque in partes duas divisus; et earum una quidem Orientem versus, partem Persidis incoluit (viszsa tért ősi honába) et hi etiam in hodiernum diem, de veteri Turcarum nomine, Sabartocasphali nuncupantur: altera vero pars Occidentem versus sedes posuit cum Boebodo suo ac Duce Lebedia in locis Atelcusu (Etel köz) nuncupatis, quae nunc (midőn ezeket irá.) Patzinacitarum gens incolit“ S a 40-dik fejezetben ekkép határozza meg e hazát „Postquam autem iterum cum Romanorum Imperatore (Leoval) pacem Symeon (bulgar fejedelem) fecisset, et opportunitatem nactus esset, ad Patzinacitas (Lebediába) lega-

²²⁾ Ezeket Constantin a 29-dik fejezet szerint 949-dik év tájban, s mint alább mondja, mintegy 55. év előtt írta; levován ez év számot a főlebbikből, 894-dik év jó ki; közte tehát, s a névtelen jegyző között, a ki a Magyarok kijövetelét Scythiából 884-dik évre teszi, csak 10. esztendő a különbség. Constantin, minthogy habozva hol 50. hol pedig 55. évet számít, csak felé, körül belül határozatlanul ír: ellenben a névtelen jegyző nyilván Évkönyveket idéz, tehát az ő idővetése hiteles; mert böles Leo 887-ben Etelközből hívá meg őseinket, s nem a mostani hazánkból, mint a XII. században élt Zonaras maga korából beszélve ír „Leo sapiens Romanorum Imperator Turcos, qui circa Istrum habitant, et qui etiam Ugri vocantur, muneribus permovit, ut in Bulgaros invaderent.“ Ezt pedig ismét Constantin bizonyítja cap. 40. hogy miután Símeon bulgar fejedelem az ő atyjával Leo császárral kibékült, szövetésre lépván a Pécesekkel, a Magyarokat Etel-közből kiűzte; ugyan ezt ismételi a 38. fejezetben is „Turcas invadentes Patzinacitae, eos cum principe Arpade persecuti sunt. Turcae itaque profligati fugientes, et terram ad sedes collocandas quaerentes, magnam Moraviam ingressi, incolae eius expulerunt (a mi a fuldai évkönyvek szerint 890-ben történt) ibique sedes suas posuerunt, tenentque etiam in hodiernum usque diem.“ Pannóniát Arnulf holta után 902-ben hódíták meg.

tos misit, et foedus cum iis iniit ad oppugnandos delendosque Turcas. Cumque ad bellicam expeditionem (Arnulf német császárral 890-ben Svatopluk morva fejedelem ellen) abiissent Turcae, contra eos Patzinacitae cum Symeone profecti, familias ipsorum omnino perdiderunt, hinc misere pulsus, qui ad regionis istius custodiam relictus erant. Itaque reversi Turcae regionem suam desertam vastatamque invenientes, in ea terra, quam ad hodiernum diem usque incolunt (mostani hazánkban) sedes posuerunt, in ea nimirum regione, quam a fluminibus cognominatam esse, supra diximus. Locus autem, quem primitus Turcae occupabant, a fluvio interlabente nuncupatur Etel et Cuzu, in quo nunc Patzinacitae commorantur; a quibus sane pulsi Turcae et profugientes, sedes posuerunt illic, ubi nunc habitant. In hoc autem loco antiqua quaedam monimenta supersunt; inter quae pons Traiani Imperatoris ad initia Turciae, et Belegrada, quae trium dierum itinere ab ipso ponte distat, ubi turris est sancti ac magni Constantini Imperatoris, et rursus ad cursum fluminis extat Sirmium, quod Belegrada abest duorum dierum itinere: inde Magna Moravia baptismo carens, quam Turcae devastarunt, cuiusque princeps olim fuit Sphenoplocus. Atque haec quidem iuxta Istrum flumen monumenta sunt et cognomina. Ulteriora vero, quae omnia Turcis habitantur, cognomina nunc habent a fluminibus transcurrentibus. Eorum primum Timeses est; alterum Tutes; tertium Moreses; quartum Crisus; quintum Tisza. Confines autem Turcis sunt: Orientem versus Bulgari; ubi eos Ister fluvius, qui et Danubius dicitur, separat; septemtrionem versus Patzinacitae; ad Occidentem Franci (német ország) ad Meridiem Chrobatii. — Más helyen cap. 38. pedig így írja le „Caeterum Patzinacitarum locus, quem tunc inhabitabant Turcae, a fluviis, qui illic sunt, cognominantur; flumina autem isthaec sunt: primus fluvius Baruch (ma Barlád) appellatur; secundus Cubu (ma Cula) tertius Trullus (ma Turla, másképp Dinapris, az az: Nister) quintus denique Seretus“ (ma is Szereth.)

Ha össze-vetjük e hiteles tudósításokat krónikáink íróival, és Nestorral, a ki szinte keletről utaztatja a Magyarokat „898-dik évben (ez hibás idővetés). Kiev előtt el menének a Magyarok egy hegyen, mely most magyar hegynek neveztetik (e kievi magyar hegyet más helyen is említi Nestor). Jövének Dneper partjához, és valának Weshekben (sátoros szekereken, minőket a bécsi képes krónika tüntet elő, és Regino „Uxores liberosque secum in plaustis vehunt, quibus coriis, imbrum, hyemis causa tectis, pro domibus utuntur,“) mert úgy utaznak, mint a Palóczok. Nap-keletről jöttek, és magos hegyeken (a Kárpatokon) által törtek, melyek

magyar hegyeknek hivatnak; és kezdék az ott lakó Oláhokat és Szlavokat megtámadni. Mert ott előbb Szlávok laktanak, és az Oláhok elfoglalták a Szláv tartományt. De utóbb a Magyarok elűzték az Oláhokat, és örökségül elfoglalták ez országot, és együtt laktak a Szlávokkal, kiket meghódítottak. Ezen időtől fogva a tartomány magyar országnak neveztetett.“ August Ludwig Schlözer's Nestor. Göttingen. 1805. in 8. III. Th. S. 107—108. Kétséget nem szenved: hogy őseink Persia mellékéről, illetőleg a závári hegyek megül 671-ben indultak Lebediába, s nem messze az azovi tengertől telepedének le a rokony Scythia nemzetek közé. E tájékról jöveszi őket Regino is „Anno dominicae incarnationis 889 (az eredeti kitáiban 878-dik év áll. Pertz. SS. Tom. I. p. 599. Nota 9.) gens Hungarorum ferocissima, et omni belua crudelior, retro ante seculis ideo inaudita, quia nec nominata, a Scythicis regnis et paludibus, quas Thanais sua refusione in immensum porrigit, egressa est.“ S vala-mivel alább „Ex supra dictis igitur locis gens memorata a finitimis sibi populis, qui Pecinaci vocantur, a propriis sedibus expulsa est, eo, quod numero et virtute praestarent, et genitale, ut praemissimus, rus exuberante multitudine, non sufficeret ad habitandum. Horum itaque violentia effugati, ad exquirendas, quas possent incolere terras, sedesque statuere, vale dicentes patriae, iter arripiunt. Et primo quidem Pannoniorum et Avarum Solitudines pererrantes, venatu ac piscatione victum cottidianum quaeritant; (Vadászatról mit sem tud Justinus, a kit Regino követ a Scythák leírásában) deinde Carantanorum Marahensium, ac Vulgarorum fines, crebris incursionum infestationibus, irrumpunt, perpaucos gladio, multa milia sagittis interimunt, quas tanta arte ex corneis arcubus dirigunt, ut earum ictus vix praecaveri possit. Cominus enim in acie proeliari, aut obsessas expugnare urbes nesciunt. Pugnant autem procurrentibus equis, aut terga dantibus, saepe etiam fugam simulant; nec pugnare diu possunt. Caeterum intolerandi forent, si quantus est impetus, vis tanta et perseverantia esset. Plerumque in ipso ardore certaminis proelia deserunt, ac paulo post pugnam ex fuga repetunt, ut, cum maxime vicisse te putes, tunc tibi discrimen subeundum sit. — (Ezeket Justinusból Lib. 41, c. 2. vette Regino) Quorum pugna, quo caeteris gentibus inusitata, eo et periculosior. — Vivunt non hominum, sed beluarum more. Carnibus siquidem, ut fama est, crudis vescuntur, sanguinem bibunt, corda hominum, quos capiunt, particulatim dividentes, veluti pro remedio devorant, nulla miseratione flectuntur, nullis pietatis visceribus commoventur.²³⁾ Capillum usque ad cutem

²³⁾ Ezeket kőszai hír és hallomásból írja a könnyelmű Regino, a ki tán

ferro caedunt.“ (Codex 1. habet: capillum usque ad cutem tari ac colloqui solent“ mond Pertz; mi a másik kitában így áll „capillum usque ad vitem tari ac collo“ sat. Ha Pertz tud magyarul, meg igazíthatja vala „capillum usque ad cutem tari (tarkó) a collo caedunt“. — A mik következnek, ismét Justinusból Lib. 41. c. 2. és c. 3. írta ki Regino) „Equis omni tempore vectantur; super illos ire, meditari, consistere, ac colloqui solent. (Equis omni tempore vectantur: deest in codicibus aequae, ac editionibus omnibus; an in Ungaros quoque quadret, valde dubitabam. Pertz.). Liberos ac servos suos equitare et sagittare magna industria docent. Ingenia illis tumida, seditiosa, fraudulenta, praecocia. Quippe eandem ferocitatem feminis, quam viris adsignant, semper in externos, aut in domesticos motus inquieti, natura taciti, ad faciendum, quam ad dicendum promptiores. Huius igitur nefandissimae gentis crudelitate non solum memoratae regiones, verum etiam Italiae regnum (889-ben) ex permaxima parte devastatum est.“ — Regino előadásából eleggő gyaníthatni, mennyi hitelt lehessen adni a régi klastrom íróknak? ő sem tudott mit is a Magyaroknak Etel-közben lakásáról. Továbba bizonyos: hogy ők Lebediából 884-ben utaztak Etel-közbe, innen pedig 890-ben a Duna bal részén fekvő alföldi részekre.

Mone Ferencz József, *Geschichte des Heidenthums im nördlichen Europa*. I. Th. Leipzig u. Darmstadt. 1822. in 8. S. 104. 26. §. „Betrachtungen über die Stammsagen“ fölírás alatt, tagadván, hogy a Kúnok magyar fajok voltak volna, ekkép nyilatkozik Eteléről:

„Diese Nachrichten weisen in das Nordland von Asien und Europa zurück; zuvörderst ist Scythien hier dasselbe, was das grosse Schweden und Scanzia. Von Norden herab zogen die Ungarn von Susdal nach Kiew, jener ist eine Stadt im russischen Gouvernement

---

éltében egy magyar embert sem látott. Az egykoru IV. Ekkehard, *Casus S. Galli* cap. 3. 925-dik évről egészen más színben festi Pertznel, SS. Tom. II. p. 104. a Magyarokat; jelesen az éves és ivás rendéről ezeket hagyta emlékezetben „Primpilares quidem Claustri planitiam tenentes, omni copia convivantur. Heribaldus (egy eszelős szerzetes, a ki el nem futott előttök) aetiam coram illis plus, quam unquam, ut ipse postea dicebat, saturatus est“ Előre bocsátván „Erant autem in cellario fratrum communi duo vasa vinaria usque ad sigillos adhuc plena; — cum quidam illorum, ascia vibrata, unum retinaculorum succideret, Heribaldus inter eos iam domesticè versatus „Sine, inquit, vir bone, quid vis vero, ut nos, postquam abieritis, bibamus?“ Quod per interpretem audiens et cachinnans, socios, ne fatui sui vascula tangerent, rogavit. Sicque usque ad abbatis conspectus, Ungaris locum deserentibus, sunt servata.“ sat. Nem volt e ez ellenségtől elég emberség?

Wladimir (welcher östlich an die Wolga, westlich an Moskwa gränzt) und wird noch weit wichtiger dadurch, dass Etzel's Hauptstadt in teutschen Sagen *Susat* genannt wird. Was das für einen Zusammenhang hat, weiss ich nicht, aber gewiss hat dieser weitverbreitete Namen grosse Bedeutung.“

Kun-Magyar viselt dolgot csak magyar történet-írókból lehet hitelesen megfejteni. Kézai Simon írja Lib. I. c. 3. Eteléröl „Speculatoribus suis in mundi quatvor partes distributis. Speculatorum siquidem prima societas ordinatim de Sicambria (Ó Buda) in quantum unius clamor ad alium audiri potuisset; Coloniae, Germaniae civitate die ac nocte stare consueverat. Altera usque Lituaniam. Tertia in Don fluvii littore; quarta vero Jadrac civitate Dalmatiae stationes faciebat, quorum voce et clamore, quid Ethela ageret, seu quali exercitationi deditus esset, mundi partes quatvor potuissent experiri.“ — Ezek szerint hatalmas Etele birodalma igen kiterjedett volt, több ajku s faj népet foglalt magában; csak e tényből nyer világosságot a német Stammsage is. Olv. Sidoniust Paneg. Carm. VIII. Huldericus Mutiust Chronic. Germ. Libr. 4. Tom. 2. p. 644. Collect. Pistorii, edit 1726. — Nem áll tehát, amit Mone S. 99. 25. §. ír „Da die (a magyarok) mit den Hunnen keine Gemeinschaft haben, und in ihre eigene Stammsage Attila nur sehr wenig und unbedeutend verflochten ist; so wird es klar, dass alle Sagen von ihm, der Niebelungen Noth, und den Amalungen von den teutschen Einwohnern des Landes zu den Ungarn gekommen, als diese Herren von Etzilburg (Ofen) geworden.“ — Soha sem volt Ó Buda német gyarmatok birtoka, hanem az ottani Prépostságé, és Káptalané. Az anya fő váras, „Castrum novum montis Pestiensis“ sem nevezteték Etzilburgnak, hanem Ofennek. Az után ezek a német Stammsagen, vagy is mondák, nem régiebbek XIII. századnál; névtelen jegyzőnk pedig a ki a XII. század negyedik tizedében írt, már beszél Etele-váráról. — Megemlítendő az is, a mit Mone Nota 66.) beszél „Die ungrisch-teutsche Stammsage vom Attila stellte W. C. Grimm in der altteutschen Wälder I. S. 252. f. zusammen. E könyvet csak cziméről esmerem. A magyar tulbó szóból pedig S. 102. Mone egy várust épített „Sie (őseink) kamen durch Einöden an die Wolga (Etyl) bei Tulbou schwammen hinüber ins Russland, und zogen nach Susdal, von da hinab an den Dnjeper nach Kiew, dessen Fürst Geisel gab, und den Magyaren den Weg nach Pannonien zeigte.“ —

Észrevehető, hogy Mone a névtelen jegyzőt is forgatta kezében, mert csak nála olvashatni a tömlőnek régi tulbó nevét; ugyan is ezeket írja őseinkről „az Etil vízen pogány szokásként

tulbók on úsztak át.“ Ebben hiteles tanuja Dandalus in Chronico Veneto Lib. 8. c. 9, 906-dik évről Muratoriusnál Tom. XII. col. 197. „Hungari interea Venetias introgressi cum equis, atque pelliceis navibus, primum civitatem novam — igne concremarunt.“ Hogy hajdanában a tömlő pogányok ladikja volt, Herodotusból tanuljuk, a ki Lib. 1. az arménusokat bőr hajókon úsztatja Eufratesen Babylonba „Navigia illorum, quae per flumen commeant Babylonem, omnia sunt orbiculata et coriacea — in speciem clypei — non ex lignis, sed ex pellibus navigia faciunt.“ — Arrianus de Expedit. Alexandri Lib. 1. „Pelles, sub quibus in castris degebant, paleis impleri iubet.“ E végett voltak a Scytháknak is bőrfedeles szekereik. — Lib. 4. c. 4. ismét Arrianus „Alexander transire in Scythas statuit, pellesque ad traiciendum parari iubet.“ Tatárokról Matthaeus Parisiensis in Historia maiori ad an. 1238. írja „flumina quaevis cymbis de corio factis et portatilibus transeuntes.“ Idősebb Plinius Hist. Nat. Lib. 6. c. 29. az Arabsokról „Quin et commercia ipsa infestant ex insulis Arabes ascitae (ἄσχοι = uter, utris, culeus, follis, pellis) appellati, quoniam bubulos utres binos sternentes ponte, piraticam exercent, sagittis venantes.“ — Byzanci István „Ascitae populi, habitantes iuxta Indicum sinum, ac in utribus navigantes.“ — Cedrenus az Uzokról „Vzorum natio, utribus Istrum transmisit.“ — Nicephorus Gregoras Lib. 2. c. 1. a Kúnokról „pellibus palea plenis pro ratibus usi, cum uxoribus et liberis Istrum transierunt.“ — Nicetas Choniates in Manuele Comneno Lib. 2. a Pécsekről „Scythae flumen transeunt corio subere expleto, itaque complicato, ut nec minima guttula penetret. Quo Scythae conscenso, equinaque cauda prehensa, (mint az úszó farkasok) et sella, ceterisque belli instrumentis impositis, equo pro velo, corio pro nave utens, facile traicit, Istrique vastum pelagus tranat.“ —

Katona István, Hist. crit. primor. Hungariae Ducum p. 60. őszintén megvallja, „quid ea vox (tulbou) sibi velit, mihi prorsus incertum est.“ Már XVI. században elővult. Farkas Endre 1538-an Cracoban nyomtatott magyar dalában a 20-dik verskötetben énekei: „Mikor juttac vala az Tanais vízre, ott haioioc ő nekiec nem vala: azert ket ket lonac egyiket az Tanais parton őc mind megnyuzac vala, lo bőrből magoknac önnön hasoc ala haiokot varranac, vizen altal kelne.“ — Székel Istvánnál pedig, Chronica ez Vilagnak yeles Dolgairol. Cracov. 1559. fol. 115. Etele Kúnjai „eyel tömlőkön altal kelne a Dunan a sz. Gellerd hegie alatt.“

Ebben is névtelen jégyszőkn egész hitelű író; életbe kell hozni

a tulbó eredeti magyar szót, melynek tal = víz a gyöke, például: *ṭāl-assa* = mare; tal-p = rates sat.

Susdal város megemlítéséből, mely állítólag 1191-ben épült, azt következtetik némelyek, hogy a névtelen jegyző III. Béla király alatt élt, a ki 1174-től fogva 1196-ig országolt. De ez értelem feneketlen; mert Szuszdalt Oleg 1096-ban nyújtá föl: 1191-ben tehát a leéget város újra éledett föl hamvaiból.

Almus Ugek fia Mág-og király nemzetségéből, feleségével s fiával Árpáddal, meg nagy batyjának Hulek-nek két fiával Szóárddal és Kaducsával jött ki Scythiából. Ez atyafiság ismét egy régi hagyomány. Hulek nevében nem lehet nem rá esmerni az orosz Ol-eg nevezetre; ez is megint csak a Napról vett személy név, mint: Or = Ol = Al-mus; fön maradt a Húl helység nevében, a a deák Hil-aria ünnep, s a magyar Hál-á, és Halál nevezetekben, mert „nemo ante mortem beatus.“ midőn a test élni megszűn, az okos Lélek a Hálá = Világosság országába megy, a honnan jött; ez erős hitnél fogva mondá Ennius „Nemo me lacrymis decorat, neque funera fletu faxit“ mire megjegyzi Cicero, mint már emlétök „Non esse legendam mortem censet, quam Immortalitas consequitur.“ Öröm tehát a halál, mert az okos Lélek az ő fogságából kiszabadult. A pogány Magyarok is Háláról nevezték a halált. Róma ugyan „silentes“ halgatóknak hívta az ő halottait, mert a holtak nem szólhatnak, némák, mint a hal; magyarban is a halgatas halról, a holt pedig inkább a Hódról, a hol az okos Lélek csilagokból lejövetelökkor meghalni, az az testbe szálni mondatnak, menybe metelökkor pedig legelőbb a Hódba érkeznek, vétetett szó lehet, a nélkül, hogy a halált is halról nevezték volna el: ez eszme sehogy sem fér össze a pogány hit ágazattal „Deinde, nemo unquam eorum, qui Veritatis indagationi ac contemplationi fuere dediti, cupiditatem suam, in hac vita explevit, per corpus, tanquam caliginem, aut nubem, humida ac perturbata usus Ratione: sed Avis instar, sursum spectant, utpote evoluturi ex hoc corpore in magnum aliquem splendidumque locum, Animumque a rebus caducis liberatum, facilem expeditumque reddunt philosophando utentes pro Mortis meditatione. Adeo ingens aliquod et vere perfectum Bonum existimant esse Mortem, quod ab ea veram Vitam sit adepturus Animus, qui hic, non rebus ipsis, sed tanquam somniis rerum adficitur.“ Plutarch, contra Epicurum. Most is „Istenben boldogultnak“ nevezi a magyar a jobb életre szenderült édes övéit, de más holtat is. —

Észrevételek

a nyolczadik fejezetre: Rutheniáról.

„Postquam autem ad partes Ruthenorum pervenerunt — usque ad civitem Kyeu — fluvium Denepet transnavigando, voluerunt regnum Ruthenorum sibi subjugare. Tunc duces Ruthenorum hoc intelligentes, timuerunt valde, eo, quod audiverunt Almu ducem — de genere Athilae regis esse, cui proavi eorum annuatim tributa persolvebant.“

Constantin görög esászár szájából hallók: hogy meggyőzetvén a Pécsek a Kazaroktól, Lebediára rohantak, s a Magyarokat új haza keresésre kényszeríték. Ez útjukban látogatták meg az Oroszokat Szombat vagy is Kiév városában át kelve a Dene-peren, az az: Borysteren (az r. és n. egymást fölcserélő betűk.) E történeti valóságot az ottani monostorban élt Nesztor szerzetes is meg írta „Hierauf kamen die weissen Ungern und erbten das slawonische Land, nachdem sie die Volochen verjagt hatten, die dieses Land vorhin eingenommen hatten. Diese Ungern fingen sich unter dem Heraclius zu zeigen an, und zogen mit ihm gegen den persischen Zar Kosru.“ August Ludwig Schözer, Nestor, Göttingen. 1802. in 8. II. Th. S. 112.

Az említett fehér Magyarok a szoros értelmű Magyarok.: a fekete Magyarok a Pécsek. A X. század vége felé, s a XI. század elején élt Ademarus Chabanensis, Historiar. Lib. 3. c. 31. a térítő Brunus vagy Bruno püspökről szólóban világosan Fehér, és Fekete Magyar Országról beszél:

„Ea tempestate Hotone secundo mortuo, Hoto filius eius tercius actu et nomine, imperio potitus est. Qui philosophiae (Religioni) intentus, — Dei voluntate populos Hungariae una cum rege eorum ad fidem Christi convertere meruit. — Etenim erant ei duo episcopi reverentissimi, sanctus videlicet Adalbertus archiepiscopus de civitate Praga, quae est in provincia Bevehem: sanctus etiam Brunus episcopus de civitate Osburg, quae est in provincia Baioariae, consanguineus eiusdem imperatoris — et ipse humiliter

abiit in provinciam Ungriam, quae dicitur Alba Ungria, ad differentiam alteri Ungriae Nigrae (Erdél ország) pro eo, quod populus est colore fusco veluti Etiopes. — Regem Ungriae baptisavit, qui vocatur Gouz, et mutato nomine, in Baptismo Stephanum vocavit; quem Otto imperator in natali protomartiris Stephani a baptismo excepit, et regnum ei liberrime habere permisit, dans ei licentiam ferre lanceam sacram ubique, sicut ipsi imperatori mos est, et reliquias ex clavis Domini, et lancea Sancti Mauricii ei concessit in propria lancea. Rex quoque supra dictus filium suum baptizare iussit sancto Bruno, inponens ei nomen, sicut sibi Stephanum. Et ipsi filio eius Stephano, Oto imperator sororem Emerici, postea imperatoris, in coniugio dedit.“

A 33-dik fejezetből tudjuk, hogy Ademar a Fekete Magyar Országban Erdél Országot értette „Stephanus etiam rex Ungriae bello appetens Ungriam nigram, tam vi, quam timore et amore ad fidem veritatis totam illam terram convertere meruit“ 1002-dik év után. — Ademar, név hasonlatosságból azonosítja az oszburgi Brunót egy más Porosz országban 1009-ben megöletett térítő Brunóval Sz. Albert püspök egyik élet-írójával; a kinek II. Henrich német császárhoz intézett levelét olvashatni a Magyar Történelmi Emlékek VI. k. Pest. 1860. in 8. 15—20. 2. melyből e sorok kiemelendők „Frater vester optime carus, Episcopus Bruno, cum moram facerem in terra Ungrorum, dixit mihi: vos, o Rex, piam sollicitudinem circa me habere, et valde nimis timere, ne vellem perire.“ — Ő tehát nem III. Otto, hanem II. Henrich tudtával térítgetett; de Magyar országban eredmény nélkül, mint jelen szavaiból érthetni „Certe dies et menses iam complevit integer annus, quod, ubi diu frustra sedimus, Ungros dimisimus, et ad omnium paganorum crudelissimos Pezenegos viam arripuimus.“ Nyilván az erdéli Pécsekhez „in Provincia Ungriae Nigrae“ mint Ademar beszéli, és maga Brunó is állítani látszik „Audiui enim de nigris Ungris, ad quos, que numquam frustra vadit, sancti Petri prima legatio venit, quamvis nostri (quod Deus indulgeat) cum magno peccato aliquo cecarentur; qui conversi omnes, facti sunt Christiani.“ Francia országban írván Ademar, a császár meg nevezésében könnyen tévedhetett; de az igaz, hogy az 1007-ben lett oszburgi püspök Brunó, III. Otto császárnak vér szerint atyja fia, II. Henrich császár hugának, Gislának, Sz. István feleségének testvér öccse volt. Herimannus Augiensis tanutétele szerint 1029-ben halt meg „Imperatore Ratisponae paschale festum agente, Brun Augustensis episcopus, summus symmista eius, vita inibi decessit, Augustaegue, in coepta sancti Mauricii sepultus basilica, Eber-

hardum accepit successorem.“ — Tekintve, hogy Sz. István magyar nagy herczeg 995-ben lépe Giselával házasságra, s hogy III. Otto császár valóban buzgókodva igyekezett a Magyarok megtérítésén, miért is Sz. István király egyik fiát, mint Pelbartus sermone I. de laudibus S. Stephani írja, az ő nevére kereszteltette „Nam filii sui parvuli, videlicet Otto, et alii, quorum nomina tacentur, diu ante mortem regis decesserunt.“ Igen való színű, hogy Geyza nagy herczeget az atyafi Brunó keresztelé meg Hartvic szerint is; a ki elmondván: hogy Geyza hive, s hogy megkeresztelkedett, utánna veti a melki Legendában: „nuntiatur ei beatus adalbertus boemien-sis ecclesie pontifex ad se venturus propter conversionem ipsius.“ Az sem ellenkezik a történettel, hogy nem az atyafi Brunó térítgetett volna előbb Erdél országban, mint a térítő Brunó, mert 1004-dik évről olvastatik róla bátyjának II. Henrich császárnak életében cap. 31. „Domnus Brunó autem apud Bulizlavum (lengyel király szinte atyafinál) consolationem non inveniens (midőn a fölkelőkkel egyet értvén, bátyja elől hozzá meneküle) ad sororem suam Ungaricam reginam confugit, et etiam semet ipsum recognoscens, interessio-nem eius imploravit.“ Csak is Sz. István király közbenjárására béküle ki bátyjával a 32-dik fejezet szerint, a hol többek közt ezek írvák II. Henrichről „progrediens — in loco, qui dicitur Tinga, substitit. Ibi ei domnus Bruno, cum legatis Ungarici regis, qui ad intercedendum pro eo veniebant, ad se reversus, obviam venit, et veniam pro commissis humiliter postulans, fratris viscera movet, et celeriter ad ignoscendum inflexit.“ — A térítő Brunó is megfordult magyar országon, de később, őt Adelbold és Thietmar merseburgi püspök szerint, Tagmo magdeburgi érsek rendelé nemzetek térítő érsekévé, a ki maga is csak 1004-ben szentelteték föl magdeburgi érseknek, de akkor III. Otto császár már nem élt, kezdvén országolni 996-ki juniusban, s meghalt 1002-ki januariusban; a térítő Brunót tehát II. Henrich küldé a pogány Magyarok megtérítésére: levelét a kiadók 1006-dik évre teszik, de bizonynyal később írta, mivel Brunót II. Henrich testvérét nyilván püspöknek nevezi, a ki csak 1007-ben lett oszburgi püspök. — E térítő Brunóról olvashatni 1009-dik évről a Wirziburgi Évkönyvekben „Brun episcopus et monachus a Prucis multis suppliciis affectus, et manibus pedibusque abscisis, postremo capite plexus, coelos petiit.“

Minden esetre e hoszszu, de szükséges félre-térés után ezen-túl senki sem fogja azt hinni: hogy a fehér nevű népeken uralkodó: a fekete nevükön pedig hódult nemzetek értendők. Még V. István király is emlékezik „Feketew-nepről“ némely 1272-ki oklevelében Cod. Dipl. III, 2, 394.

Egy másik helyen pedig így ír Nestor Schlözernél, Göttingen. 1805. in 8. III. Th. S. 107—108. „Im Jahre 898 (ez idő-vetés nem áll) zogen die Ungarn vor Kiew vorbei“ sat. Voltak tehát Nestor szerint is Kiebben a Magyarok, kiket keletről vezet Kiev alá, s őket Heraklius császár korában a persa királylyal Koszro-essel harcoltatja; a mi Schlözernek s követőinek finnus atyafiságát meg semmisíti. Kiev városáról írja Cinnamus János „Est vero in Tauro Scythica Regione civitas, nomine Kiovia, quae omnes alias illic sitas praecellens, metropolis est totius gentis.“ Magyar Oroszok lakták Cedrenus szerint „Rosci, gens est Scythica, ad septemtrionalem incolens Taurum, fera atque immanis.“ Igy több más görög író is szélteben őket Tauro Scythia névem emlegeti, jelesen Zonaras János „Gens autem Scythica, Russi, Tauro montis accola.“ — Magyar Oroszok a marosi és kis-oroszi Ruthenusok is, kik egykor a Magas-Várban (Altum-Castrum=Vissegrad) ajton állók voltak. Oláh Miklós in Hungaria, cap. X. §. 6. „oppidum Oroszy, quod incolunt omnes liberi. Hi nihil aliud subeunt oneris, quam quod tenentur e suo gremio, Regi et Reginae, ianitores dare. Populus fidus, nunquam proditio, eorum ministeriis facta fuisse, cognita est; quamvis libere ingradientur Regis, et Reginae cubiculum.“ És Hunyadi Mátyás 1467-ki oklevelében, „quod quamvis ipsa Ecclesia (vetero) Budensis ad piscaturam Danubii, vulgo Thonya dictam, ab insula Ros Szegethe (Orosz Sziget) et portu Megyer incipiendo, usque ad magnam insulam Regis plenum ius habeat, huiusmodique piscatura, seu Thonya ab eadem insula Ros Szegete, usque ad insulam Regis Csepel dictam, liberum transitum et meatum habuerit ita, ut retia piscatorum, in quibus husones, et thukones prenderent, nullo unquam obstaculo impedita sint.“ Árpáddal tehát sok orosz magyar költözött magyar országba a névtelen jegyző X. fejezete szerint is, mint az orosz nevű helységek, s e közmondás igazolja „Dorogon és Tiszán túl, még az orosz pap is prédikál magyarul.“ — A magyar Ruthen vagy Orosz vezérek értvén, hogy Almus Ethele ivadéka volna, nagyon megfélelmének, mert ősök régi időben neki adót fizettek. Ez állításra az nem fog hitelesebb adatokat követelni, a ki a történetből tudja, ki volt légyen Etele az ő korában.

„Attamen dux de Kyeu, convocatis omnibus primatibus suis, habito inter se consilio, elegerunt, ut pugnam promoverent contra Almu ducem, et magis vellent mori in bello, quam amitterent regna propria, et subjugati essent sine sua sponte duci Almo. Statim dux de Kyeu, missis legatis, septem duces Cumano- rum, suos fidelissimos amicos, in adiutorium postulavit. Tunc hi

septem duces, quorum nomina haec fuerunt; Ed, Edumen, Etu, Bonger, Ousad, pater Ursu-ur, Boyta, Ketel, pater Oluptulma, — contra Almus ducem venerunt. Et dux de Kyeu cum exercitu suo — sonuerunt tubas bellicas per partes, et conmixta est utraque acies hostium — et interficiebantur plurimi de Ruthenis et Cumanis — duces Ruthenorum et Cumanorum videntes suos deficere in bello, in fugam versi sunt — Almus dux et sui milites persequentes Ruthenos et Cumanos — tónsa capita Cumanorum Almi ducis milites mactabant, tanquam crudas cucurbitas.“ —

Mivel Constantin görög császár, és Nestor nem említik Cumanus név alatt a Kúnokat; mert ezek e néven a byzanti íróknál először csak 1060-ban említetnek; Constantinusnak, és Nestornak e halgatásából a Cumánusokról azt következteté Schlözer, és több más író: hogy ebben a névtelen jegyző hitele kétes. De ki nem tudja, hány féle név alatt rejlik a magyar nemzet is a régiségekben? Az előbbi fejezetre tett Észrevételekben Oroszokról vagy is Tauro Scythákról olvastunk, kik, minthogy nem voltak oly fekete képűek, mint a többi Kún-fajok, Röth szinről Rox-olami név alatt jönnek elő a görög és latin íróknál. Nem említ e Procopius Caesariensis „Albos Hunnos“? Flavius Vopiscus Syracusanus írja Marcus Aurelius Probus császárról, Sylburgius Fridrich kiadásában, *Historiae Augustae Scriptores Latini minores*. Francofurti. 1588. in fol. „Sed cum ex aliis gentibus plerosque pariter transtulisset, id est: ex Gepidis, Gaut-unnis, et Vandalis.“ De hogy e helyen, és Ammianus Marcellinusnál Geut-hungi helyett, Greut-hungi az igazi s eredeti olvasás, már Sylburgius is észre vette, intvén olvasóit a Mutatóban, a hol „Gaut-unni forsan iidem Grutungi“ úgy mond. S valóban a 31-dik könyvben ezek írvák Vá lens császár korából „Per hos dies, interea etiam Vithericus Greut-hungorum Rex — propinguans Istri marginibus, ut simili susciperetur humanitate, obsecravit Imperatorem.“ — S valamivel alább „Id tempus opportunum nacti Greut-hungi — ratibus transiere male contextis, castraque a Fritigerno locavere longissime.“ Kétséget nem szenved, hogy: Gaut-unni, Geut-hungi, Jut-hungi helyett, a Gröt-hungi, vagy, minthogy a g. közönségesen h. betűre változik, Hröt hungi az igaz és eredeti olvasás, az az: Orosz — Kún, vagy Hún. A Szent-Endrei sziget Buda fölött nem csak okleveleinkben visel „Rosz sziget“ nevet: hanem törvény könyvünkben is. E megigazításból érthetővé lesznek idősebb Pliniusnak is *Hist. Nat. Lib. 6. c. 7.* ime sorai „Ultra sunt Scytharum populi. Persae illos Sacas universos appellavere a proxima gente. Antiqui

Aramaeos. Scythae ipsi Persas Chor-saros: et Caucasum montem Graucasum, hoc est: nive candidum.“ — Hugo Grotius, *Historia Gothorum, Vandalorum et Longobardorum*. Amstelodami. 1655. in 8. Előbeszédében, Pliniusnak e helyéből a Scythákat merőben német nemzetté tette és sok követőre talált „Scythicam vero linguam matricem esse Germaniae — primum ipsum Scytharum nomen, Sagittarios significans, quo illi armorum genere caeteris praestabant; deinde Moeotis Palus a Scythis, qui accolluere, dicta Temer-inda, id est: Maris finis; et Caucasus mons dictus ipsis a candore Graucasus, Plinio teste, ne quis haec nos de ingenio comminisci putet. His addere possim centena aliquot Persicae linguae nomina cum Germanicis communia, — cuius concordiae causa non alia adferri potest probabilis, quam, quod eadem Scythae ortis a se Parthis, qui diu Persidem tenuerunt, eadem Germanis tradidere“ sat.

A névtelen jegyző itt is épen azt beszéliel hoszában, a mit Nestor állít, hogy útközből a Magyarok Kiev mellett mentek el, e különbséggel: hogy Nestor a nem egykoru, de leg régibb muszka író a Magyaroknak az Orosz-Kúnokon vett győzedelmét elhalgatja. Xenophon ugyan tapasztalásból írja Lib. 1. de Institutione Cyri: hogy a Scythia bátor nagy és hatalmas, de igen megelégedett nemzet volt, a másén nem kapkodott, csak a magáét védette, „quamvis amplissimae Scytharum copiae sint, nullam regno suo Nationem aliam adiicere possit, satisque sibi ducat, si suae Gentis imperium retineat.“ De hihető e: hogy az előbbi lakhelyéből kiszorított s egy új hazát kereső magyar nép megütközés és hadakozás nélkül költözködött volna? Nem vezeti ő oly nagy dicsőséggel őseinket mostani hazánkba, mintha Ásiából Európába csupa vitézség vágyából sétakép jöttek volna által az orosz földön; nyilván írja: az Orosz-kúnokról: hogy készebbek voltak meghalni, mintsem önként meghódolni. Nem ez utolsó esetről kell e Constantin császárnak de adm. Imp. cap. 39. helyét a Kabarokról érteni? határozottan beszél a Kúnoknak a Magyarokhoz történt csatlakozásáról; és ezt a Kúnoknak a Magyarokhoz szegődését világossan Kazar, az az; Kún meghasonlásból történtnek nevezi: akár mikép lőn az egybe olvadás, de megtörtént. Helmoldus írja a Szlávok Krónikájában, *Chronica Slavorum*, Lubecae. 1659. in 4. p. 1. „Russia autem vocatur a Danis Ostrogard, eo, quod in Oriente positus omnibus abundet bonis. Haec etiam Chunigard dicitur, eo, quod ibi sedes Hunorum primo fuerit.“ — A Dánusok és Kúnok között kevéssel Krisztus születése előtt történt borzasztó ütközetről pedig Saxo Grammaticus ír Horvát István Rajzolataiban a 38—39. l.

A VII. Orosz-Kún vezérek nevei: Ed, Edu-men (ha a men vég-tag a keleti ben=fi; Edumen annyi, mint Edu-fia) Etu, Ursu-ur.

Bunger=Buger=Bulgar, egy olyan személy név, mint a Hungarius kereszt-név az ős régiségben.

Ousa d=Acsad=Asar=Aser, Azur, Azer, Azar=Mars; a szó végén az *r.* betű *d.* betűre változott, a Mars név kicsinyítője Martiolus jelentéssel.

Bayta; Vayda=Voyta=Vezér Constantinus görög császárnál Boebodus.

Ketel, szinte kicsinyítője a Chut=Chet névnek. „Chush Babylonis dictus est Cuth, mond Hyde, cum Herbaeorum Shin in Dialecto babylonica soleret mutari in Thau.“ Chut=Skyth=Mars.

Olup-Tulma össze-tett név; Olup=Alap=Halap=vitéz=strenuus „quod Alap Arslan in lingua Turcica idem sonet, quod in lingua Persica Erdshir, seu Ardeshir, i. e. strenuus Leo. Tali enim Titulo gloriabantur tam Persae, quam orientales Turcae. Illi autem (Turcae) qui in Europa, non utuntur.“ Hyde cap. 16. p. 197. — Olup-Tulma tehát annyi, mint: fortis, magnanimus, strenuus Tulma; e tulajdon név, rövidítve: Dama=Tama=Neptunus. Til=Etil; régi neve a Volga víznek, meg van az Ital magyar szóban is: nem különben az assyrisi és babyloni Tiglat, Diglat, Diklat Tigris folyó nevében, Pliniusnál Diglito „Tiglat Pil-Eser. Jupiter, Mars. (Neptunus) Tigris fluminis sacri nomen, ex cuius affluentia beatius redditum Assyriorum et Babyloniorum regnum et imperium.“ Hyde cap. 2. p. 65—66. Mint palóczi nemzetiség név elő-jő Constantín görög császárnál de adm. Imp. cap. 37. Thema „sextum Talmat“ Találtatik más össze-tétellel is mint *Βοποταλματ*. Horvát István a Szlavinokról írott könyvében a Tulma nevet Tolmács jelentésre magyarázza „már második Béla király nevetlen Jegyzője szerint Árpád nagy vezérnek egy Tolmácsa Olup, Olup-tulmac nevet viselt“ úgy mond. E magyarázat is elfogadható Hydromanta értelemben.

Észrevételek

a kilenczedik fejezetre: A vezér és Oroszok közt
lett frigről.

Dux vero Almus et sui milites adepta victoria, terras Ruthenorum sibi subjugaverunt, et bona eorum accipientes, in secunda hebdomada civitatem Kyeu coeperunt expugnare. — videntes duces Cumanorum et Ruthenorum audaciam Scythicorum — quod eis obsistere non valerent, — missis legatis, dux de Kyeu et alii duces Ruthenorum, nec non Cumanorum — rogaverunt Almus ducem et principes suos, ut pacem facerent cum eis — ut de sedibus non expellerentur suis, tunc dux Almus inito consilio cum suis, sic legatos remisit Ruthenorum: ut duces, et primates sui filios suos in obsides darent, tributum annuatim persolverent decem millia marcarum, et insuper victum, vestitum et alia necessaria. Duces vero Ruthenorum, licet non sponte, tamen haec omnia Almo duci concesserunt; sed rogaverunt Almus ducem, ut dimissa terra Galliciae, ultra silvam Hó-uos, versus occidentem in terram Pannoniae descenderent, quae primo Athilae regis terra fuisset. — ibi confluerent nobilissimi fontes aquarum, Danubius et Thiscia, et alii nobilissimi fontes — quam terram habitarent Sclavi, Bulgari, et Blachii, ac pastores Romanorum, quia post mortem Athilae regis terram Pannoniae Romani dicebant pascua esse, eo, quod greges eorum in terra Pannoniae pascebantur. Et jure terra Pannoniae pascua Romanorum esse dicebantur, nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungariae.“ —

Nestor nevü szerzetes kezdé az első muszka Krónikát hagyományokból írni; született 1056-dik év körül, s azon század végén halt meg a kievi monostorban, melyet az utazó Magyarok meglátogattak; ő tehát két száz év múlva írt a Magyarok költözködése után: következőleg nem egy kora, de még közel kora író sem; ezért a Magyaroknak az Orosz-Kúnokon vett győzedelmök elhalgatá-

sa igen vanda erősség az ellenkező értelemben levők kezében. Ha a Magyarok a fáradhatatlan Pertz György által nagy szorgalommal össze szedegetett egy koru és közel koru „*Monumenta Germaniae Historica*“ gyűjtemények hiteles tanutétele szerint, adózóikká tudták tenni a keleti és nyugoti császárokat, és egyéb nemzeteket. Ha azok a nyers népek, kiknek diadalmaskodtak, mindenütt fegyverben állva szálának szembe velök, s még is igen sokszor meggyőzettek; lehet e alaposan tagadni, hogy Orosz földön különben történt a dolog. Sigebertus Gemblacensis beszéli 905-dik évről „*Hungari superioris anni victoria elati, Regnum Ludovici (Arnulf német császár kiskoru fia országát) sub tributo redigunt.*“ ismét 906-dik évről „*Hungari Graecos sub tributo redigunt.*“ megint 907-dik évről „*Hungari Bulgaros victos tributarios sibi faciunt.*“ — Nyomos tanu, midőn egy ellenség írja őseinkről Ludovicus Ultramarinus francia király korából Du Chesne Endrénél, *Historia Francorum Scriptores. Lutetiae Parisiorum. 1636. in fol. Tom. II. p. 639 (631)* „*Huius temporibus gens Ungariorum vaginam suae habitationis egressa, totam Galliam pervagata est, caedibus, rapinis, incendiis omnia devastans. Cui, cum nemo contraire auderet, tandem miseratione Omnipotentis propitia, ad sua rediit. Abducens secum greges captivorum.*“ — Nem írt tehát oly hitetlen dolgot a névtelen jegyző, midőn állítja „És midőn hágsókat kezdtek Kiev kőfalaihoz rakni, a Kúnok és Oroszok vezérei a Scythák merészségének láttára nagyon megfélemlének.“

Kereken tagadják a meghódítást és megadóztatást ez oknál fogva is, mivel Oleg Igornak Rurik fiának gyámja, kit épen akkor Kiev uralt, híres vitéz, és magtalan volt; ő tehát nem adhatot túszoikat: (1295. obses, obsidis „quod vulgo Thuz dicitur“ Cod. Dipl. VI, 1, 353) a régi muszka írok pedig arról sem szólnak, hogy Igort adta volna kezesül. De a névtelen jegyző Kún vezéreken kívül előkelőbb urakat is emleget; ha tehát Olegnek fia sem volt volna is, adhattak a többi fő urak túszoikat. Járatlan az a világ történetében, a ki nem tudja: hogy régenten a béke-kötések kezesek adásával, vagy a frigy üttö fejedelmek gyermekei össze-házasításával történtek. Bajor hagyomány szerint Árpád nagy herczeg, vagy fia Zultán ily alkalommal adta férhez az ottani Liutpold herczeg két fiának Arnoldnak, és Vernernek feleségül két leányát illetőleg testvérét, kik megkeresztelkedvén, megkötötték nem csak a császári udvarral és több német fejedelmi házakkal a vérség köteleit: de a kereszténység fölvételének az alapját is megvetették. Midőn Arnulf bajor herczeg Chonrád német császár elől 913-ban megfutamodott, sogora Zultán nagy herczeg udvarába menekült az

egykoru Liudprand cremonai püspök tanutétele szerint, Antapodosis Lib. 2. cap. 19. „Secundo itaque regni huius susceptionis anno, memorati (a 18-dik fejezetben) principes huic, praesertim Heinricus (Saxonum et Turingiorum praepotens dux. az az: Heinricus auceps, Chonrád császárnak az imperiumban közvetlen utódja.) rebelles extiterant. Quos Chuonradus rex tam sapientiae vigore, quam fortitudinis robore superavit, suamque ad fidelitatem perduxit. Arnoldus autem, eius nimio terrore coactus, cum uxore et filiis ad Hungarios fugit, deguitque eodem, quoad vitalis aura Chuonradi regis rexe rat artus.“ — Az az: 919-kig. Arnulf tehát csak hat esztendő mulva tért vissza hazájába, „Hoc eodem tempore Arnaldus cum uxore et filiis Hungaria rediens, honorifice a Bagoariis, atque ab orientalibus suscipitur Francis. (Németektől, mond tovább cap. 21. Liutprand) „Neque enim solum suscipitur, sed, ut rex fiat, ab iis vehementer hortatur“ sat. Csak ez atyafiságból magyarázhatók öseinknek a Bajorok mellett viselt háboruik, s egyéb viszonyaik, s az, hogy őket nem a keleti, hanem a nyugoti anya-szent-egyház téríthette kebelébe. — Ezekből az is kiderül, miért nevezi a névtelen jegyző Pannóniát rómaiak legelőjének? Először azért, mivel a magyar ország, szabadságainak csorbitása nélkül, vétetett föl az ele nyészett római birodalom keresztény országai sorába; ez okért hivatott meg Anastasius más néven Astricus kalocsai püspök, s a szemefényét vesztette Sebestyén esztergami érsek helytartója 1007-ben a francofurti egyházi gyűlésre, a hol is e szavakkal írta alá a bábenbergi püspökség alapító levelét „Anastasius Ungrorum archiepiscopus interfui et ss (az az: subscripsi.“) Pertz SS. Tom. IV. p. 795—796. Másodszor azért hívja a névtelen jegyző Pannóniát rómaiak legelőjének, mert a római curia több ízben olasz prelátusokat rendelt magyar országba püspököknek, apátoknak, prépostoknak, kanonokoknak sat. a magyar királyok apostoli hatalmának megszorításával, melyet II. Sylvester pápa 1000-dik évben adott Szent István királynak és utódainak. Hunyadi Mátyás írja egy levelében a bibornokoknak „Fuit et hoc nobis grave, quod Sua Sanctitas jus Nobis nostrum, quod in lectionibus Praelatorum Regni nostri a Praedecessoribus nostris Regibus devolutum est ad Nos, turbare voluit, cupiens aliis, cum praejudicio nostro, et juris nostri detrimento, de Episcopatu Modrusensi, qui ad nostram electionem semper pertinebat, et pertinet, complacere. Non considerat, quantum praejudicii ea res Nobis inferat, et quam impossibile sit Nobis in ea re Sanctitati suae morem gerere, et id tolerare. Credimus, talia Sanctitas sua non faceret, si sciret, quanti

momenti ea res apud Nos Hungaros reputetur. Quod quidem his diebus patuit: cum certos Regnicolas harum partium feceramus convenire, a quibus tanti clamores sunt contra Nos habiti, quod Nos jura nostra negligamus, quod profecto veriti simus, ne populus omnis in seditionem verteretur. Quae, ut Sanctitas sua aperte cognoscat, certa esse debet, duplicatam illam crucem, quae Regni nostri insigne est, Gentem Hungaricam libentius triplicare velle, quam in id consentire, ut beneficia, et Praelaturae ad jus Coronae spectantes, per Sedem Apostolicam conferantur.“ Epistolae Matthiae Corvini Regis Hungariae. Cassoviae. 1744. in 8. Part. IV. p. 47. Epistola XXVI. A rómaiak legelőjéről Tamás spalatroi Esperest is tesz emlétést Pannónia elfoglalásáról szólóban „Haec regio dicitur antiquitus fuisse Pascua Romanorum.“ Historiae Salonitanae cap. 14. Az az: hogy hajdanában Pannónia hódolt tartománya volt Rómának a világ egykori aszszonyának; a névtelen jegyző sorait is lehet ez értelemben venni. Különben Pertz Monumetáinak Glossáriumában SS. Tom. VII. p. 931—937. „Latinitas, i. e. Europae Romano Germanicae Nationes.“ Lehet a Romanus szót ily értelemben is venni. „Hierauf kamen die weissen Ugren (s nem Ungern, mint Schlözer fordítá) und erbten das slavisches Land, nachdem sie die Wolochen verjagt hatten, die dieses Land vorhin eingenommen hatten.“ Ezek is Nestor szavai. Mikor hódították meg a Tótok ezeket a részeket? Elmondja a byzanti írókon nagy figyelemmel keresztül ment Stritter János Gotthilf, Memoriae Populorum, olim ad Danubium, Pontum Euxinum, Paludem Maeotidem, Caucasum, Mare Caspium, et inde magis ad Septemtrionem incolentium, e Scriptoribus Historiae Byzantinae erutae et digestae. Petropoli. 1774, in 4. Tom. II. p. 4—5. hogy a Szláv nemzet Krisztus után ötödik század utolsó éveiben közelített a Dunához Európába első Justinian császárkodása elein, s rövid idő alatt a Duna partjai mellett nagyra nőtt hatalma; de a melyet első Justinian kormányának utolsó éveiben az Európába költözött Avarok meg gyengéték. Etele Kún-Király időszakában tehát e vidéken Tótok, legalább uralkodó Tótok, mert szolgálai állapotban vegyest lehettek, még nem léteztek, mint a Krisztus születése után 552-dik éven túl élt Jornandes, vagy is Jordánes nevű író munkájában előjövő *Strawa* szóból következteti Schafarik József Pál Slaw. Alterth. II. Bd. S. 58. Nota 1., „insofern die Hunnen viele slavische Gebräuche angenommen hatten, z. B. den Meth (Méh-ser) statt des Kumisz, die Begräbniszfeierlichkeiten, Strawa genant“ u. s. w. — És „Die Nähe der Slawen an der hunnischen

Residenz bezeugt auch das von Jornandes in der Erzählung der Begräbnisfeier Attilas gebrauchte Wort *Strawa* slowakisch Leichenmal.“ — Priscus Rhetor, a ki Krisztus születése után 471-dik évben még élt, egy árva betűvel sem említi a Tótokat, hanem más nemzetekről beszél „Ugyan is többféle nemzetekből állván, barbarus nyelvöket becsülik, akár a Hunnokét, akár a Góthokét, akár a Rómaiakét is, s ezt azok, kiknek a Rómaikkal gyakrabbi érintkezésök vagyon. Nem is egykönnyen beszél valaki közülök görögül, ha csak nem thracziai, vagy tenger melléki illyrikumi fogoly. De ezek mindenki által megesmerhetők rongyos ruhájokról és (kalapatlan) fejök mocskáról, mint szerencsétlenségbe (rabságra) esettek.“ Duna és Tisza mentében, s a föl földön tehát, mely most magyar ország, nem a Szlávok voltak az ős lakók; a hegyek völgyek, folyók, tavak, várak, városok és helységeknek meg voltak az ő tulajdon neveik. Jornandes írja a Szláv népekről „*Hi paludes, silvasque pro civitatibus habent.*“ Ezek a tavakat, és érdeket tartják városoknak. Az ipar és kényelmes műveltség tehát nem volt nálók annyira kifejtve, hogy a Kúnok, Avarok, Bulgarok, Magyarok tőlök tanulhattak volna. Avarok még Constantin görög császár korában is laktak Dalmátiában „*Dieses der Grund, warum der awarische Titel Ban (Baján) in Chrowatien zuerst üblich ward, indem er von da zu anderen Slawen überging.*“ Schafarik *Slaw. Alterth.* III. Bd. S. 278. — A Bulgarok Árpád bejövetelénél sokkal előbb laktak Vidin körül, Tiszán túl, Dunán innen. Dunán túl „*Bulgaria trans Istrum fluvium.*“ Georgius Monachus és Leon Grammaticus *Stritternél* II, 553—558, „Nem fogunk e ezentúl számkodni hazánkfiainak nagy történeti tudatlanságaikon, mond Horvát István, ha ezeknek munkáikban oly gyakorta olvasandjuk: hogy a Szlavinok magyar országnak eredeti ős lakosi voltak mind jóval előbb Krisztus születésénél, mind még sokáig Krisztus születése után?“ Ezeket Dankovszky Györgynek egykor a pozsonyi akademiában görög nyelv tanítójának 1833-ban kiadott Szótára előszavában elmondott ime sorai fakaszták ki belőle „*Daciae et Pan-toniae aboriginum nepotes, penes suum avitum slavum sermonem.*“

Midőn Árpád e földre került, névtelen jegyző szerint a Tisza, és Duna közti földön Garamig Zalán alatt bulgar, és tót népek laktak. A Bulgarok legyőzván a Szlavinokat, a kereszténységgel 861-dik év körül elfogadták a Cyrillus tót egyházi ritust is, és egy lábig mind megtótosodtak: a görög császárokkal tartott csatákban részvétel után e föltétellel, hogy a nemzet saját királyai által kormányoztassék, görög pártfogás alá adták magokat, míg végre Basilus görög császár 1019-ben, mint Scylitza János, és Cedrenus

György írják, őket meg nem hódította. Az időben tehát, melyről a névtelen jegyző beszél a Tisza és Duna köz Sabbas Simon bulgar király birtoka volt, a ki azt atyjafiának Zalánnak kormányzására bizta. — Hogy a szoros értelmű Magyarok meg nem tótosodtak, mint a rokony Bulgarok, e szerencsét csak a nyugoti deák szertartásu anya-szent-egyháznak köszönhetjük, melynek kebelébe tértek; ha ez is valamely élő nemzet nyelvén tartja isteni szolgálatait, bizonyos a Magyarok is magokévé tették volna azt az egyházi nyelvet, s egészen elkorcsosodnak. Reformátio után az idegen ajku papok nem egy várast és falut idegenítettek el anya nyelvüinktől. Most is találkoznak még egyházi férjfiak, kik az apostolok idejébe gondolván magokat, ez ígéket hangoztatják füleikbe „Elmenvén az egész világra, hirdessétek az Evangeliumot minden teremtettnak” Marc. 14, 15. keveset gondolván a nemzeti nyelvel. Erdéltől fogva Szamos, Maros és Tisza vizek közit bölcse Leo görög császártól bírá Mén-Marót. Maroson túl fekvő földet Orsováig, és a Dunáig, vagy is a mai Banátot, Gád vagy Glád. Garamtól kezdve a Vág vize két mellékét morva és cseh tartományokat Svato-pluk a német császároktól; az egykoru Regino írja 890-dik évről „Arnolfus rex concessit Zuendiboldo, Marahensium Sclavorum regi, ducatum Behemensium, qui hactenus principem suae cognationis ac gentis super se habuerant, Francorumque regibus fidelitatem promissam inviolato foedere conservaverant, eo, quod illi, antequam in regni fastigio sublimaretur, familiaritatis gratia fuerit connexus (az az: alatt valója volt) denique filium eius, quem ex pellice suscepérat, a sacro fonte levavit, eumque, ex nomine suo, Zuendibold appellari fecit. Quae res non modicum discordiarum et defectionis praebuit incitamentum. Nam et Behemi a fidelitate, diutius custodita recesserunt, et Zuendibold ex adiectione alterius regni vires non parvas sibi accessisse sentiens, fastu superbiae inflatus, contra Arnolfum rebellavit. Quod, cum cognovisset Arnolfus, cum exercitu regnum Marahensium ingressus, cuncta, quae extra urbes reperit, solotenus demolitus est. Ad ultimum, cum et caeterae fructiferae arbores radicitus exciderentur, Zuendibold pacem poposcit, et dato filio obside, hanc sero promeruit.” Miután pedig Arnulf magyar segedelemmel meggyőzte Svato-plukot, cseh ország ismét elvált a Morvaságtól, s a Szlavinok mint régi hűbérese Arnulf fölsőbbtségét elesmerve, alája vetették magokat. Boczek Antalnál olvashatni, Codex Dipl. et Epist. Moraviae. Olomucii. 1836. in 4. Nro. 78, Ducatus Boemorum a Moravia separatur, Ratisbonae mense Julio 895. fölírás alatt. „Mediante mense Julio habitum est urbe Radisbona generale conventum; ibi se Scla-

vania omnes duces Boemaniae, quos Zuentibaldus dux (quondam Moravorum) a consortio et potestate Baioaricae gentis per vim dudum divellendo detraxerat, quorum primores erant Spitignewo, Witizla (spitigneuo, uiutizla) ad regem venientes et honorifice ab eo recepti, per manus, prout mos est, regiae potestati reconciatos se subdiderunt.“ — Ha épen kedvünk tartaná, kérdezhetnők Schafariktól, hol létezett az a független Morva ország, melyről a szláv Régiségekben ekkép ír „Nach der furchtbaren Niederlage der Slawen und Deutschen bei Pressburg im August 907. — verschwand das freie slawische Mähren aus der Geschichte.“ — Erdélben pedig Oláhok laktak bulgár fejedelem fölsősége alatt; ezekről a szláv Ruminekről írja Engel János Kerésztyény, Geschichte des Ungarischen Reichs, und seiner Nebenländer. Halle. 1797. in 4. Tom. I. S. 384—385. Bulgária-leírásában. „Diese hatten ihre Oberherren die Bulgaren nie anders geheissen, als, wie sie bey Nestor heissen, nemlich Wolochen (Pastores, Nomades) und das Land Walachey; daher fangen diese Namen an bey den Byzantinern in die Schriftstellersprache überzugehen. Anna Comnena, welche den ersten Gebrauch davon macht (1081-dik év-felé; ennél fogva a névtelen író nem lehetett I. Béla király jegyzője) setzt daher anfangs immer bey, dass der gemeine Sprachgebrauch des niedrigen nomadischen Volks (ἡ κοινὴ διαλεκτός) ihr hiezu Anleitung gebe.“ Ezekből az is bizonyos, hogy a Blachus nevezet régibb III. Béla király időszakánál, következőleg nem áll az értelem, hogy az csak alatta kezdett volna keletkezni.

Hogy őseink a Tisza és Duna közti földre Kievtől jövet törtek volna át a Kárpatokon, vagy is a Havasokon ²⁴⁾, mint Nestor, és a névtelen jegyző írják, merőben ellenkezik több, mint egy egész századdal előtők élt közel kora Constantin görög császár tanutélével, a ki Árpádot Etel-közből futtatja Pécsnek elől a részekre, a hol, mint de adm. Imp. cap. 40. olvashatni, a Temes, Tutes (Ptolemaeusnál és Marciánusnál Turantes = Berettyó) Maros, Körös és

²⁴⁾ E hegyek, melyek magyar országot Pozsonytól kezdve, Morva, Szlécia, Halics és Podol tartományoktól végig Erdél felé fél-hód ként kerítik be éjszakról, közneve Kárpát; a Morvaság felé hanyatlók Fehér-hegyeknek: Árva megye szélein Kárpatoknak: Liptó határain Tatrának: Sáros és Zemplén fölöttieket Beszkid hegy soroknak: Unghvár széleitől fogva ismét Kárpatoknak hívják. Sáros vármegye fölöttieket keletre a Lengyelek Beszkid-nek. a Szlávok közönségesen Karpak és Karpak-nak, a Magyarok Havasoknak. Némely XVI. századi vallató kérdésekben efféle magas hegyeknek legelő oldalai a was néven fordulnak elő „Das Niedere der Gebürge führt den Namen Ahvaz“ Kleuker, Zend Avesta, II. Th. S. 78—79. Szepességben „Aqua Bela, quae fluit de niveis montibus.“ Cod. Dipl. V, 3, 303.

Tisza vizek folynak. Atyja is bölcs Leo Etel-közből hívta meg őket Simeon bulgar fejedelem ellen; ottani laktukban szólítá föl őket Gábor pap a parancsára: támadnának a Palóczokra, és foglalnák vissza előbbi hazájokat a Lebedia tartományt; mire nem vehető őket, mert a népesebb Palóczok erősebbek voltak „quod vel hoc uno exemplo palam erit, mond Constantin de adm. Imp. cap. 8. Cum aliquando Gabriel Clericus iussu Imperatoris ad Turcas legatus esset, sicque ipsos compellaret: Vobis Imperator denuntiat, ut admoto exercitu, Patzinacitas sedibus pellatis, eorumque regionem obtineatis; nam istic olim habitastis, ut Imperio meo finitimi sitis, et mittere cum vellem, quam celeriter vos inveniam; omnes Turcarum principes uno ore clamabant „Nos Patzinacitis bellum non inferimus, neque enim illis oppugnandis pares sumus; siquidem illorum regio perampla, infinita populi multitudo, et admodum pugnaces sunt. Ne igitur nobis tam ingrata verba facias.“ — E szavak „et admodum pugnaces sunt“ így állanak a görögben: „καὶ κατὰ παιδία εἶσι.“ Meursius fordítása szerint: „et mali pueri sunt“ gonosz, az az: fene gyermekek. Banduri pedig: Interpretatus sum, úgy mond: „et admodum pugnaces sunt.“ E tanutétel szerint, nem válhatott őseink szaladása a nagyobb erő előtt gyalázatukra; máskor Bulgarok ellen, mint bölcs Leo görög császár frigyesei, utóbb pedig mint Arnulf német császár segédei emberül kitettek magokért; hadjárásaik világ híré hódítókká tévék őket; sohasem hagyták el hazájokat, egyéb ha mint szövetségesek más nemzettől meghívattak. Widukind beszéli Pertznél Lib. I. Rer. gestar. Saxoniae 906-dik évről, hogy midőn a misniai Szlávok ki nem állhatták I. Conrad német császár zaklatatásait, nem bízván saját erejökben, a Magyarokat szólíták föl magok mellé „Dalamanci vero impetum illius ferre non valentes, conduxerunt adversus eum Avars, quos modo Ungarios vocamus, gentem belli asperrimam.“ Vagy fejedelmek által föl nem szólítottak, vagy mint megbántott felek sérelmüket torolni, vagy a megtagadott adót beszedni nem mentek. A Tisza melléki vidékekre megtelepedésök után csak hamar elfoglalták Serviát, Horvát országot, Dálmatiát, Pannóniát és Nagy-Morva országot; bejárták Austriát, Bajor és Olasz országot. Lajos német királyt, a Görögöket és Bulgarokat adó alá vették. Voltak Pertz Györgynek Monumentai szerint Cseh országon, Misznián, Thuringián és Szász országon keresztül menve Dániában, Brémában, Belgiumban, Helvetiában, Lotharingiában, Alsatiában, Burgundiában, Marselban és Aquitániában, vagy is déli Francia országban; a Francia országba vezető Alpeken több ízben átalmentek. Voltak Velenczének némely részeiben, Görög

országban. Méltán kérdezhetette tehát, mond Horvát István: Pray György a még élt, s a magyar nemzetet mélyen gyűlölt Schlözertől „Si nec multitudo, nec virtus, nec ars bellandi Hungarorum Germaniam fecerunt tremere, quid ergo illud erat?“ Volnának e Schlözernek, és Dobrovsky Józsefnek e leghitelesebb külföldi kutfők ellen kifogásaik? „Und wer waren damals die Ungern? nackte wilde, arme Flüchtlinge, die wie Schafe von den Petschenegern aus einer Gegend in die andre getrieben wurden.“ Schlözer, Nestor III, 137. — Ezt sehol sem beszéli Nestor; hanem a rúgalom szóró Schlözer szavai; feleljen neki Constantin de adm. Imp. cap. 2. és 4. a hol egyebeken kívül följegyzette: hogy az Oroszok úgy rettegtek a szomszéd Palóczoktól, mint szinte a juhok az őket szétzagató farkasok előtt „Az Oroszoknak szomszédaik és határosaik a Patzinacziták. Azért, ha együtt békességben nem élnek, Orosz országot sokszor elpusztítják, s fölötté megkárosítják. Azért az Oroszok gondoskodnak arról, hogy a Patzinaczitákkal békességben éljenek.“

Abban tehát, hogy őseink Kievtől jövet törték volna a Karpatokon keresztül e hazába, s akkor foglalták volna el magyar országot, Nestor, a névtelen jegyző, és Constantin között nyilván ellenkezés mutatkozik; ha csak föl nem tesszük: hogy Árpád az Etel-közben vele maradott magyar néppel futás közben jött azokon keresztül, hogy az Arnulf német császár oldala mellett harczolt nagyobb sereggel egyesülhessen; ő nehezen is vehette útját Erdélnek, mert az Constantin szerint de adm. Imp. Cap. 37. a palócz Gyula kezében volt „Inferius Thema Gylae (Moldva és Oláh országtól nyugotra) Turciae proximum est.“

A Kúnok és Ruthénok dicsérék vala Pannóniát, és mondták, hogy ott nevezetes vizek folynának a Duna, és Tisza, s hogy ezen az Etele földjén most Szlávok, Bulgarok, Oláhok és a rómaiak pásztorai laktának. Katancsich Mát. Pet. de Istro, eiusque Adcolis, Budae 1798. in 4. p. 121. állítja „Sane quidem populorum, fluminum, oppidorum prisca illa per Danubii ripas nomina Slavicum quid sonant, si pauca demas e Graio, aut Latio regno deprompta. Sic flumen Europae maximum adpellabant diem, Dan; uti Sarmatae Tanain; quod ipsum a Dan originem traxerit, ut eius hodierna monstrat nominatio. Addebant ei epitheton sereni, vocandi casu Danubistri dicentes, id est, dies serene, ex quo ignari linguae, Danubium, et Istrum fecere, ut Jornandem habemus testem, qui Danubium lingua Bessorum Istrum (bistrum efferebant nostri) compellatum perhibet Rer. Getic. c. XXII.“ — Bizonyval a Jor-Dan vizét is a Tótok nevezték el,

midőn még Zsidók előtt laktak Palaestinában! A névtelen író, Anonymus de Conversione Carantanorum írja Kopitárnál p. LXXIV. „Tunc vero Sclavi, post Hunos inde expulsos, venientes, coeperunt istis partibus ad Danubium diversas regiones inhabitare.“ És „Coeperunt populi sive Sclavi, vel Bavarii inhabitare terram, unde illi expulsi sunt Huni, et multiplicari.“ Ha e részeken Tótok előtt Kúnok laktak, Katancsich véleménye nem állhat. A Duna Aristotelesnél *Δαυούβιος*, Diodorusnál, Caesárnál, Mélanál, Strabonál, Pliniusnál *Danuuius*; e régi nevét a később Európába költözött népek is megtartották. Jordanes Julius Caesártól, Belli Gallici Lib. 6. c. 25. tanulta, hogy a Bessus magyar nép Faj a Dunát Hister-nek hívta „Danubius in lingua Bessorum Hister vocatur.“ — Három forrásból ered a bádeni nagy hercezségben, a Bregéből, Brigachból, s a Fürstenberg herceg Donaueschingen kastélyának udvarán; de itt csak szivárog, ez egyesült víz Dunának neveztetik. Ulm-nál már hajózható: keresztül folyja Sváb és Bajor országokat. Ausztriába ott csap be, a hol az Inn, és Ilcz, az jobb, ez meg bal felén szakad bele; bécsi útjában Pozsony fölött köszönt be a magyar földre, hol három ágra oszlik: legszélesebb ágával Tsaló-közt kerüli meg Pozsony alól kezdve Komáromig (Csalo-cuz, sive minus Posonium. Cod. Dipl. IV, 2, 202.) Komáromnál a vár alatt ismét egyesül, és egész öböllel Esztergam alá siet. Magos-Várnál körül kanyarítja a Szent-endrei, Buda alatt pedig a Rác-kevi vagy Tsepel-szigetet; innen Orsova felé megy az Ozmánságba, s miután 332 mélyföldet bejárt volna, torkolatjánál öt ágon ömlik a Fekete-Tengerbe, s annyi vizet önt bele, hogy a martról tíz mélyöldnyi távolságra észre lehet venni.

Tisza Katancsich szerint a *tótishja* = lenior. Régi íróknál Pa-thisus, tehát, mint Schafarik akarja: Potisi, von poan, und Tisa, also Theiszland. Pa, és Tis viz jelentésű, is, vis a gyök; Vis, Visa, Visk marmarosi nevek; a hajdankor, Keletiek szokásánál fogva, a nagyobb folyókat víz-víz-nek, az az: nagy, sok víznek nevezte, mint: Jor-Dan; Jor egyiptus nyelven a Nilus víz neve. Bor-yster. Dan-apris = Dan és Bara. Vis-tula. Rho-dan-us. Eri-dan-os. A Herodotus Tibisis folyója, mely a római kőiratokon Tibissus és Tiviscus nevet visel, nem a Tisza, hanem Temes, az m. betűnek b. és v. betűre változásával; Ptolemaeusnál Tomoschios; némelyek e folyó két első betűjét articulusnak nézvén, hibásan *τὸ Μοσχίος* olvasták; ez éppen oly hiba, mint a kik Herodotusnál Turki helyett Jurki nevet olvastak. Fakad a Tisza Kárpát hegyeken Marmarosban két forrásból: a Szigeti Járásban,

jelesen a Fekete Tisza a Gallicziát határozó Csérna, vagy is Fekete hegyen éjszak-nyugaton. A Fehér Tisza pedig dél-keleten a Mene-csik hegyen; több patakon kívül, magába veszi Olcsvánál a Szamost, Tokajnál, hol délre hajlik, a Bodrogot, főlebb e két folyam képezi a Bodrog-közt. Ónod alatt a Sajóval egyesült Hernádot, Szolnoknál a Zagyvát, Csongrádnál a hármasköröst, Szegednél a Marost, és száz mélyföldnyi folyása után, részént keresztül futva, részént elhaladva: Marmaros, Ugocsa, Bereg, Szathmár, Szabolcs, Zemplén, Borsod, Heves, Pest, Bács, Bodrog, Csongrád és Torontál vármegyéket, a csajkások kerületében Titelnél merül a szöke Dunába.

A névtelen jegyző ime szavait „quod ibi confluerent nobilissimi fontes aquarum, Danubius et Thiscia“ így fordítá magyarra Szabó Károly „hogy ott igen nevezetes forrás vizek folynának egybe, a Duna és Tisza.“ A f o n s nem mindenha kút, vagy forrás a régiségekben, hanem folyó-víz, mint a 31-dik fejezetben „ubi fons Honrad descendit.“ s a 11-dik fejezetben „et ibi confluerent nobilissimi fontes, quorum nomina haec essent, ut supra diximus: Danubius, Thiscia, Wag, Morisius, Crisius.“ —

Észrevételek

a tizedik fejezetre: a VII. Kún vezérről.

„Dux vero Almus et sui primates — petitioni ducum Ruthenorum satisfaciētes, pacem cum eis fecerunt. Tunc duces Ruthenorum scilicet de Kyeu et Susdal, ut ne de sedibus suis expellerentur, filios suos in obsides dederunt Almo duci, et cum eis miserunt decem millia marcarum, et mille equos, cum sellis et frenis, more ruthenico ornatis, et centum pueros Cumanos, et quadraginta camelos ad onera portanda, pelles ermelinas et griseas sine numero, ac alia multa munera non numerata. Tunc prae-nominati Duces Cumanorum, scilicet: Ed, Edumen, Etu, Bonger, pater Borsu, Ousad, pater Ursu-uru, Boyta, a quo genus Brucsa descendit, Ketel pater Olup-tulmae, cum vidissent pietatem Almi ducis, quam fecit circa Ruthenos, pedibus ejus provoluti, se sua sponte Duci Almo subjugaverunt, dicentes: Ex hodierna die nobis te dominum et praeceptorem, usque ad ultimam generationem eligimus, et quo te fortuna tua duxerit, illuc te sequemur. Hoc etiam, quod verbo dixerunt, Almo duci, fide juramenti, more paganismo firmaverunt, et eodem modo dux Almus et sui primates, eis fide se et juramento se constrinxerunt. Tunc hi septem duces Cumanorum cum uxoribus et filiis suis, nec non cum magna multitudine in Pannoniam venire concesserunt. Similiter et multi de Ruthenis — quorum posteritas, usque in hodiernum diem, per diversa loca in Hungaria habitat.“

Megadván a Ruthénok a kívánt adót, ajándékot és túszoikat, frigy útésre kelt a dolog; mit látván a VII. Kún vezér, Almusnak hódoltak, s pogány törvény szerint egy másnak megesküdvén, vele együtt sokad magokkal Pannóniába indultak: a Ruthénok közül is nem kevesen. A Kúnok meghódolásáról Constantin görög császár tesz világos emlétést de adm. Imp. cap. 39. „Cabari a Chazarorum gente descendunt.“ Elmondván miképhasonlának meg magok közt, a meggyőzöttekről így folytatja beszédét „pars fugientes, ad Tur-

cas in Patzinacitarum terram (Etel-közbe) se contulerunt, ibique sedes posuerunt, contractaque mutua amicitia, Cabari appellati sunt.“ A Havasokon általkeléstől megválva tehát a mostani magyar hazába, a fő tárgyra nézve, hogy a Kúnok valóban egy fő alatt egy néppé olvadtak a Magyarokkal, s hogy barátságos pajtások lettek, e helyen is hiteles történetet ír a névtelen jegyző. — Bátor Constantin eléggé megfejtette a Cabar szó igazi jelentését „contractaque mutua amicitia, Cabari appellati sunt“ még is Horvát István a Cabar = amicus = socius szót Nagy és Kis-Kabardia tartományok nevéől származtatá „Kawarok, az az: a Caucasus hegyek fölött fekvő mostani Nagy és Kis Kavardiának = Grosz und Klein Kabardei hajdankori lakosi.“ Megemlítendő: hogy Horvát szerint Meursiusnak egyik kiadásában Barbari olvastatik: ellenben Banduri kiadásában Kabari áll. „καβαροι; sic in omnibus codicibus ms. Constantini Porphy. legitur et ubique: at Meursius pro καβαροι, ubique legendum putat Αβαροι.“ Corpus Scriptor. Historiae Byzantinae. Bonnae. 1840. in 8. Vol. III. Tehát csak ugyan Kabari a helyes olvasás; mint a beszéd folyásából is nyilván kitetszik. Tegyük föl, hogy Constantin Barbari, vagy Abari neveket írt: minthogy a Barbarus szó eredetileg Pusztán lakót, más értelemben pedig Idegent jelent: az Abarok pedig Kúnokat; minő lenne alkalmazásuk jelen történetben? úgy az egész értelem ferde és zavart. A keleti nyelvekben nem járatlan tudós zsidó Selig Cassel, Magyarische Alterthümer szinte Constantin értelmében nyilatkozik „Ich übersetze den Constantin: und sie befreundeten sich einander, und sie wurden Gefährten genannt. Καβαροι ist aber nichts, als das Hebräische Kabar, Gefährte, von Kaber: knüpfen, binden, einen Stamm; der eben so im Armänischen, als Arabischen vorhanden ist.“ Csak hogy a Kabar egyiptusi szó, s a Sabu=Sapiens név változása, jelent Sabaeust, a Világ Rendszert tevő VII. zarándok csilágként, egy társulatban élő hitfelekezetet: átvitelkép a polgári életben frígyes társat, mint a Kamerád barátságos pajtás szó is igazolja. Vallásos tekintetben Kab ar annyi, mint A va t o t t=Initiatu s, egy hiten levő; ez értelemben fönmaradt a K o m a szóban b betűnek m betűre változásával, mint a Kamerád névben, s a szó végén az r betű kihagyásával. Hogy a Cabar, vagy Sabar a Nap-tisztelők neve volt légyen, Sanchuniathon bizonyítja Historiarum Phoeniciae Lib. 1. cap. 8. „Saturnus autem cum in Noti venisset principatum, Taautum Deum Aegypti universae regem creavit (Ménész az ő fiát Mercuriust tevő egész Egyptus fejedelmévé) Atque haec principes omnium Cabiri, septem liberi Sydici cum Aesculapio fratre octavo, ipsiusmet Taauti jussu in commentarios

tabulasque retulerunt. Thabionis autem filius, primus apud Phoenices ex omni memoria sacrorum interpret, eadem allegoriis quibusdam ementitus (hogy a Saba hit titkait avatottakon kívül, mások ne tudják) cum rerum naturalium et eorum, quae passim hoc in mundo contingunt affectionibus conjuncta, Prophetis orgia celebrantibus et sacrificiorum mysteriorumque principibus tradidit. Qui deinceps — suis quoque successoribus et initiatis reliquere, quorum unus Isiris (Osiris=Irsa) quidam fuit, trium inventor literarum, frater Chnae illius, qui primus postea Phoenix vocatus est.“ — Sanchuniathonis Historiarum Phoeniciae Libri IX. graece versi a Philone Byblio. Edidit, latinaque versione donavit F. Wagnfeld. Breae. 1837, in 8. p. 27.

Magyar országba jött Oroszokról, hason nevű helységeken, a Váradi Regestrumon, és számos okleveleken kívül, hiteles tanu III. Imreze pápa, a ki 1204-ben Imre király ügyében intézett levelében ezeket írja „Significavit nobis charissimus in Christo filius, Rex Hungarorum illustris, quod quaedam Ecclesiae monachorum Graecorum in regno Hungariae constitutae — dissoluti penitus, destruantur.“ Pray György, Specimen Hierarchiae Hungaricae P. I. Posson. et Cassov. 1776. in 4. p. 376—378. — Hogy Sz. Basilius szerzetesei Oroszokért fogadtattak be magyar országba, s hogy Sz. István kedvökért telepített Beszprém völgyére görög szertartásu apáczákat, Szűz Margitnak IV. Béla király leányának XIII. században élt élet-írója, kinél Sz. Imre herczeg feleségéről régibb tanút nem esmerünk, beszéli „kinek mykoron volna nemességes jegyese Geurek chászárnak leánya“ Georgius Pray, Vita S. Elisabethae Viduae etc. Tyrnav. 1770. in 4. p. 264. Minthogy a magyar királyné aszszonyok rendes lakasa Beszprém volt; az ottani görög apácza fő-klastrom (metropolitanum claustrum) eredetét Sz. Imre herczeg házasságának látszik tulajdonítani. Görög szertartásuak lehettek a bihar tormovai Apácza is, kikről I. Geysa király emlékezik a Garam melléki Sz. Benedek apátságának 1075-ben adott levelében. Úgy tetszik, hogy I. Endre király is a tihanyi sziklák közt levő barlangban orosz származatu felesége kedvéért alapított egy orosz monostort, Peczersky Monastyr, mely ma is látható Füredről menet Tihanyba; az oklevelek Uruzkő, Petra Russica néven említik, jelesen egy 1297-ki oklevélben mondatik „cum cella monachorum, quae Vruzko vulgariter nominatur.“ Damianus Fuxhofer, Monasteriologia Regni Hungariae. Veszprimii. 1803. in fol. Lib. I. 12. De már a Magos-Vári (Altum Castrum = Vissegrád) Sz. Endre tiszteletére rakatott basiliták monostorát, még is csak az e vidéken lakott oroszokért alapította I. Endre király, Sz. Gel-

lérđ hosszabb Legendája szerint „duo monasteria construxit, Tychonium, ét juxta Visegrad.“ — Való tehát, amit a bécsi képes, és több más Krónikáinkon kívül, Kézai Simon följegyzett in Appendice „Intraverunt quoque temporibus tam Ducis Geichae, quam aliorum Regum: Boemi, Poloni, Graeci, Bessi, Armeni, et fere ex omni extera natione, quae sub coelo est.“ A jövevény régi nemzetségeket olvashatni Horvát Istvánnak, Magyar Ország gyökeres régi Nemzetségeiről oklevelek és egyéb kutfők nyomán írott érdekes munkájában a 66—78. l.

Észrevételek

a tizenegyedik fejezetre: Lodomér és Gács országok városairól.

„**A**lmus dux, et alii principales personae — nec non duces Cumanorum — egressi sunt de Kyeu, et in ductu Ruthenorum — venerunt usque ad civitatem Lodomer. Dux vero Lodomeriensis et sui primates, obviam Almo duci, usque ad confinium regni, cum diversis pretiosis muneribus processerunt, et civitatem Lodomeriam ultro ei aperuerunt — dux Lodomeriensis duos filios suos, cum omnibus filiis Job-agionum suorum, duci Almo in obsides dedit, — dux Almus cum suis in Galiciam venit. — Hoc dum Galiciae dux audivisset, obviam Almo duci cum omnibus suis, nudis pedibus venit, et diversa munera — praesentavit — ceterique consocii sui — sic Almus ducem, et suos nobiles rogare coeperunt, ut ultra Hovoos, versus occidentem, in terram Pannoniae descenderent. Dicebant: — quod terra illa nimis bona esset, et ibi confluerent nobilissimi fontes, quorum nomina haec essent, ut supra diximus: Danubius, Thiscia, Wag, Morisius, Crisius, Temus et ceteri, quae etiam primo fuisset terra Athilae regis, et mortuo illo praecoccupavissent Romani principes terram Pannoniae, usque ad Danubium, ubi collocavissent pastores suos. Terram vero, quae jacet inter Thisciam et Danubium, praecoccupavisset sibi Keanus magnus dux Bulgariae, avus Salani ducis, usque ad confinium Ruthenorum et Polonorum, et fecisset ibi habitare Sclavos et Bulgaros. Terram vero, quae est inter Thisciam et silvam Igfon, quae jacet ad Erdeu-elu, a fluvio Morus usque ad fluvium Zomus praecoccupavisset sibi dux Morout, cujus nepos dictus est ab Hungaris Menu-morout, eo, quod plures habebat amicas, et terram illam habitarent gentes, qui dicuntur Cozar. Terram vero, quae est a fluvio Morus, usque ad castrum Urscia, prae-

occupavisset quidam dux Glad, de Bundyn castro egressus, adjutorio Cumanorum, ex cujus progenie Ohtum fuit natus, quem postea longo post tempore sancti regis Stephani, Sunad, filius Dobuca, nepos regis, in castro suo juxta Morisium interfecit, eo, quod praedicto regi rebellis fuit in omnibus; cui etiam praedictus rex, pro bono servitio suo, uxorem et castrum Ohtum — condonavit — quod castrum nunc Sunad nuncupatur.“ —

Nestornak vallomása szerint is a Kárpatokon törtékbe őseink e hazaba „Sie waren vom Orient hergekommen, und stürzten durch hohe Berge, die die Ungarischen Berge genannt werden : und fingen an die dort wohnenden Wlachen und Slaven zu bekriegen. Denn da sassen vorhin Slaven, und Wlachen, nahmen das Slawonische Land ein. Nachher aber verjagten Ugren die Walachen, und erbten dieses Land, und sassen mit den Slaven zusammen, die sie unterjocht hatten. Von der Zeit an ward das Land Ungarn genannt.“ August Ludwig Schlözer, Nestor. Göttingen. 1805. in 8. III. Th. S. 107—108. —

Ha ez így történt, a minthogy valamely alkalommal valóban meg is történt; mert Nestoron és a névtelen jegyzőn kívül, többi Krónikáink is mind e hegyeken jövesztik Pannóniába a Magyarokat; úgy Lodomér, és Halics tartományokon keresztül utaztak: következőleg nem regél a névtelen jegyző, midőn a lodoméri vezért Almus Kalaúzzává teszi; mert nagyobb erő előtt megszokták magokat az emberek alázni, csak hogy nagyobb bajt elhárítsanak, mindent készek megtenni. A jadrai ostromnak névtelen írója beszéli Horvát Istvánnál a Szlavinokról „Kitörültetett hajdan a kéziratokból és kivakartatott az Ének, melyen egész Dalmátia országban a szentkérdezésekre (Litaniae = könyörgések) remegve feleltek „A Magyaroknak haragától: Ments meg Uram minket.“ Most illenék, most kellene ezt inkább megújítani és a kéziratokba igtatni.“ Tehát nem mese, a mit a névtelen jegyző a halicsi vezerről is beszél: hogy mezétláb ment az őveivel Almus elébe különféle ajándékokkal, s hogy őt a Dniester jobb partján fekvő Halics városában, mint tulajdon urát, tárt kapukkal fogadá. Keleten, de egyebütt is, mint még jelenkor Ozmánságban, mezétláb szoktak a fejedelmeknél, és uraknál tisztelkedni: mezétláb mennek a metsetekbe; a névtelen jegyző tehát nem követett el halálos és megbocsajthatatlan bűnt a Szláv nép ellen. A jadrai ostromnak névtelen írója beszéli egy Horvát országai pártütőről nagy Lajos magyar király időszakából „Vladisláva és fia János, kikért nála követségben vagyok, őszve kulcsot kezekkel, s mind két térdeiken térdepelve,

magokat és jószágaikat egészen oda ajánlják.“ Szinte ő egy harmadik helyen a Zádor-melléki nemességről és a nevezett nagy Királyról „Kihez nagy sereg nemesség, és közférjfiak öszvejövének, nagy alázatossággal térdepelve meghajtván magokat, a király kezeit és lábait hasonlóképen csókolván.“ A zágrábi káptalanról olvashatni István szlavóniai és horvát országi herczegnek és Lajos király testvér öcscsének egy 1353-dik évi hiteles oklevelében „Hogy midőn a zágrábi templomot — meglátogattuk volna, a zágrábi templom káptalanszerének tiszteletes férjfiak az említett székes egyházban térdepelve, és arczczal földre borulva — méltóságunkat alázatosan megkérték.“ Kitészik tehát a szlavin íróknak adataikból is, mond Horvát István, hogy a Szlavinok, ha veszedelemben forogtak, vagy esedeztek valamiért, mindenkor igen alázatosak voltak: következésképen a névtelen jegyzőnek mezétlábas adata épen nem valami nagy különösség, vagy sérelmes adat, és halálos bűn. A ki tisztelet nyilvánítás okaért önként alázza meg magát, nem vallott szégyent; de ha büntetésül aláztatik meg, ez már gyalázat; mire példát olvashatni Cod. Dipl. IV. p. 165 némely 1235-dik évi oklevelében „Item, idem Eggathu cum XII. hominibus consimilibus sui, nudis pedibus, gladiisque evaginatibus in manibus eorum positibus, debet supplicare praetaxato Magistro Michaeli, et excessus suos luere.“ A mi pedig a XXV. fejezetben az Ogmánd kém szájába rakott ígéket illeti, ezek se többet, se kevesebbet nem foglalnak magokban, mint azt: hogy az erdéli Szlavinok nem voltak oly derék katonák, mint a Magyarok, minthogy ijakon s nyilakon kívül a háboruban más fegyvereket nem használtak. És nem írta e, kérdi Horvát István: az e hazába költözött Magyarokról Valvasor János Weichárd báró „Denn es sind diese eingefleischte Teufel ums Jahr 899. und 900. wiederum daher gefahren, wie ein schädlicher, landverderblicher Hagelsturm, und erschreckliche Wasserfluth, die fast alle Europäische Länder nacheinander durchwütete.“ Freyherrn Johan Weichard Valvasor's, Die Ehre des Hertzogthums Crain. Laybach. 1689. in fol. IV. Th. S. 262. Ezekhez adhatjuk még Scharfari József Pál vallomását is Herder után a Tót nemzetekről „Herder schildert sie eben so schön, als treffend, wenn er sagt „Trotz ihrer Thaten, waren die Slawen nie ein unternehmendes, Krieger- und Abenteuervolk wie die Teutschen; vielmehr rückten sie diesen stille nach, und besetzten ihre leergelassene Plätze und Länder.“ Herder J. G. Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit. Riga u. Leipzig. 1791. IV. Bd.

A névtelen jegyző tehát a földézett ígéket sem rakta maga fejétől, és saját gondolkozása szerint az Ogmánd Kém szájába. Horvát

István is történetből bizonyította meg a Szalvinokról írott könyvében: hogy a tót népek Szláv nevökből azért kerekedett a Skláv nevezet, mivel e nemzet hódolt nép volt. Ha ezt csak magyar író állítaná, valami kissebségre vehetnék a Szlavinok; de ime Schafarik sem írt különben a tót nemzet Régiségeiben II. Bd. S. 47. „Im Laufe des IX. und X. Jahrhunderts, zur Zeit der Vernichtungskriege, welche die Deutschen gegen die Slawen führten, wurden die gefangenen Slawen, als Arbeiter verkauft, wodurch die nationale Name dieser Gefangenen die Bedeutung von Sklave, Knecht erhielt. So entstand das angelsächs. und niederdeutsche Slave, das holländ. slaef, das schwed. slaf, das französische esclave, das italienische schiavo.“ És Nota 1.) „Dass die Deutschen Handel mit gefangenen Slawen bis in den Orient hinein, vermittelt der Juden, geführt haben, ist historisch. In gleicherweise scheint auch der Name Srb in das angelsächs. syrf = mancipium, verwandelt zu sein.“ — Ezekre ítéljék meg magok az Olvasók, igazak e a gyalázó Dobrovzsky cseh apát íme sorai „Nun mögen die Leser selbst urtheilen, ob die vorliegende Schrift für eine Geschichte von einem glaubwürdigen Verfasser, oder für ein Fabelwerk von einem Romanschreiber, der sich, um Eingang zu finden, für einen Notar des glorreichen Königs Béla ausgibt, zu halten sey?“

De Nestornak imez állítása; hogy a győztes Magyarok az itt talált Tótokkal együtt birták volna ez országot „und sassen mit den Slawen zusammen.“ sem fér össze a közel koru Constantin tanutételével de adm. Imp. cap. 38. „*magnam Moraviam ingressi, incolas eius expulerunt, ibique sedes suas posuerunt.* És cap. 41. „*Post huius autem Sphendoploci mortem, anno uno in pace exacto, orto deinde dissidio et bello civili, invadentes Turcae, funditus eos exstirparunt, regionemque eorum occuparunt.*“ — A mostani Magyar-tótok tehát későbbi gyarmatok, mint a Szászok s egyéb Németek, meg a Csernovics Arsen patriarchával 1690-ben hozzánk költözött Rácok; kik az 1790-ki ország gyűlésen, érsekük, és püspökeik széki és szovazati just nyervén, meghazafusítottak.

A névtelen jegyző szerint „*dux Lodomeriensis duos filios suos, cum omnibus filiis Job-agionum suorum, duci Almo in obsides dedit.*“ A Jobb-ág szó Nagy Jánosnál, Parallelismus inter Linguas orientales, Aramaeam, Hebraeam, Arabicam cum Hungarica ductus. Pestini. 1832. in 8. p. 46. „*servus, servivit.*“ De nálunk a Jobb-ág egykor annyit jelentett, mint „*Familia ingenua*“ hogy meg különböztessenek a pór = mancipium, és szolga-népektől = Servi conditionarii. A Jobb-ágak latin neve

„Optimates“ a bíbor palotában született Constantin görög császár szerint Lib. 1. de Thematibus „Thema quintum dictum Optimum.“ — „quippe ad ministerium militibus, cum Imperatores una cum populis expeditionem aliquam facerent, praestandum instituti fuerunt, iis, inquam, qui in imperatoriis agminibus versabantur.“ Ezek születésüktől szabadok, ingenuosok voltak; róluk írja Kézai Simon in Appendice „qui servientes Regibus, vel ceteris Regni Dominis, ex ipsis p^heuda aquirendo, Nobilitatem processu temporis sunt adepti.“ S ugyan ott „Job-ágiones vero Castri sunt pauperes Nobiles, qui ad Regem venientes, terram eis tribuit de Castri terris, ut p^heuda Castri, et Castrum guerra^e tempore custodirent.“ Mert magyar ország rendszere védő, s nem megtámadó, mint az arany bullából is kitetszik. Ezekről a Job-ágakról szól Sz. István király fiához intézett oktatásában Cap. 4. „Ex his vero neminem in servitutem redigas, vel servum nomines. Illi tibi militent, non serviant.“ — Ez a királyi s urak katonáira nézve a májor-telkes nemesség eredete. A Vajkaiakról olvashatni III. Béla királynak 1186-dik évi oklevelében „Job archiepiscopus Strigoniensis, terrarum quosdam homines de Poseniensi provincia, Marcum et Petrum — asserens eosdem Job-ágiones Ecclesiae praenominatae; hi vero dicentes: se esse liberos, et militari armatu in exercitum Domini Regis equitantes, tanquam decet nobiles Servientes.“ E feleletből kiderül a Szolga-bíró nevezet eredete is, de az is, mily nemű nemesség tartozott légyen hajdanában bírósága alá? S mivel Sz. István király a keresztény nemes rabokat uraiktól kiváltotta; hogy a megváltott foglyokat csak ő maga birhassa, mond tovább Kézai Simon, s nekik vár földeket ajándékozott; ezért a Job-ágak a dicső Sz. Királynak örök jó emlékezetére, hálából magokat „Szent Király Szabadjainak“ nevezék „dixerunt se esse a generatione, qui scilicet Liberi Sancti Regis dicuntur.“ Váradi Regestrum 1235. 146. §. „dixerunt se esse ioubagiones naturales, qui scilicet iobagiones Sancti Regis dici solent.“ 183. §. — Sz. László királynak 1082-ki eredeti oklevelében, melyet a Beszprémi püspökségnek adott „libera villa Sancti Regis“ neveztetik. „Nunc Szent Király Szabadgja ad alterum a Vesprimio lapidem.“ Pray, Hierarch. P. I. p. 267. — Ezeknek nálunk jobb sorsuk volt, mint külföldön; mert nem csak megváltattak, hanem díjjuk elengedése mellett még birtokkal is megajándékoztattak. II. Károly Pistenben 864-dik évi június 25-kén menesztett parancsában rendeli Pertz Györgynél Legum Tom. I. p. 486—499. cap. 34. — „Sanctus etiam Gregorius de his, qui liberi a paganis capti fuerint, si aliquis eos redemerit, ipsi, qui redempti sunt, procurent,

ut tantum pretium redemptori suo donent, sicut ab eo redempti fuerunt, et in sua libertate permaneant.“ Kún-magyar nagylelkűségéről írja Priscus Rhetor „Qui enim apud Scythas degunt, tolerato bellorum labore, sine ulla sollicitudine vitam peragunt. Tum unus quisque bonis, quae sibi fortuna indulsit, fruitur, neque quisquam illi ulla in re, ne minima quidem, negotium exhibet, aut molestus est.“ Atyáinkról pedig a dalmata Werancsics Antal Blandrata Györgyhez 1546-ban írott levelében „Adde praeterea, quod et huiusmodi copia principum, atque nationum non ubique occurrit: esto, quod quam plurima, et quam amplissima regna peragraris, quemadmodum Isabella (Zápolyai János király özvegye) est, et Hungarorum Natio, apud quam externis hominibus, cum ad opes per industriam, tum ad omnium gentiliciarum dignitatum, officiorumque subsellia, facultas per Virtutem conceditur. Alibi invidia atque odiis laboratur.“ Podhradecky József. Néhai Werancsics Antal esztergami érseknek példás élete. Pest. 1857. in 8. 31.

I. Méltán fájlálhatja tehát a Magyar nemzet, igazságosak emelt panaszai, midőn őt a hazafüsitott idegenek tollai és fegyverei sértegetik; a történet nem nevezhet meg egy könnyen nemzetet, mely effélieket szenvedett volna azoktól, a kiket kebelébe fogadott. Magyarázza meg nekünk valaki, mond egy hazánk fia: hogy miért találkozik a Magyar nemzet, és e Haza a világ minden háládatlanai-val? Historia Episcopatus V. Ecclesiar. Tom. I. p. 293—304. olvastatik III. Béla királynak 1190-dik évi oklevelében „sive sit nobilis Job-agio ecclesie, sive hospes, vel civis, seu conditionalis, cuiuscunque servitutis“ Megjegyzí e sorokra a kiadó „Job-agio hoc tempore non significavit ignobilem, ac servilis conditionis hominem. Extat in Protocollo Saec. XIII. Archi Coenobii S. Martini N. II. Donationis ab Acha (Acsa) in favorem huius monasterii factae, et a Stephano II. confirmatae Instrumentum, in quo legitur „Ego Acha Vesprimiensis yobagio non ignobilis“ Némely tanuvallatást tartalmazó 1390 (1397) évi levélben pedig Perger Jánosnál, Bévezetés a Diplomatikába, III. R. okleveles gyűjteményben 242—245. I. „in quendam Jabagionem, seu Officiale — Sebastianum nomine.“ Csak ugyan III. Béla királynak főlebb idézett 1190-dik évi levelében magyar ország lakosinak rende ekkép soroltatik elő „cuiuscunque Fastigy Baro (törzsökös magyar fő úr, vagy országos fő hivatalt viselő ur). Nobilis (szinte gyökeres magyar, fő hivatalt nem viselő nemes) Serviens regius (királyi katona = miles) Castri (királyi várban őrködő katonaság) vel Castrensis (királyi várakhoz tartozandó népség (hospitesve nostri) király házi jövevények, és szabad királyi városok lakosi) vel cuiuscunque alte-

rius de regno liber homo (szabad személy, a ki magát meg váltotta) vel servus (robotos nép) Sarachenus incola regni nostri (Szerecsen mohammed vallásu; ilyenről szól Abulfeda Arabs író Historia Anteislamica. Lipsiae. 1831. in 4. p. 171. „Rex, et ceteri plerique Christiani sunt, quamquam etiam Moslemi inter eos reperiuntur“) vel Sclavus (Szláv) Rusticus (földmíves) Ebes (pogány) Christianus“ (keresztény). Az Ebes szóról ítélve pogány Arabok is laktanak magyarországban; Abul Pharagius szerint, Historia Dynast. Orient. Oxonii. 1663. in 4. p. 171—172. Al Abid, és Al Ebad arabul: servus = szolga. Al Ebad usurpatur de servis Creatoris, úgy mond: cum Al Abid dicatur tam de iis, qui Creaturae, quam, qui Creatori (serviunt).“ Nem ilyen telepvények voltak e az esztergami megyei Ebed, a somogyi Ebde, a nógrádi Ebeczk, a nyitrai Ebedecz? Tán az Eb-hit mondás is róluk maradt emlékezetben, mert álatnak nincs bite. Jobb-ág tehát annyi, mint melior familia; gyakran országos urak is értetődnek alatta: névtelen jegyzőnk szinte ez értelemben használá a Job-agio nevet. A jobb-adj szószármaztatásnak nincsen alapja.

Vág = Bag = Bog = Bug = Pog = víz; meg van a görög πηγή = fons, a német Bach; az Ipek = Peck sat. nevekben is. Jordanes Get. c. 25. s a Ravennai Gvido a Herodotus Hypanis vizét Bagosola néven nevezik; a Bag és Sola vagy magyarosan Séle, víz; de Schafarik tagadja, hogy a Skythák a Tanáis = Don folyót, mint Plinius Hist. Nat. írja, valaha Silis-nek nevezték volna; Sala = Tsala = Tsaló. — Köz annyi, mint Víz — köz. A Fehér Vág Liptóban Szepesség felől a meredek Tatra hegyekről öntődik le; Vasecz helység és Hochwald fölött délkeleten: a Fekete Vág pedig Tepliczkán alól a Gömörben levő Király hegynek Liptóba eső oldalán fakad Liptó délkeleti legszélén, mind a két ág több patakkal duzzadt, Király Lehotánál (Király Gyarmatnál) egyesül, s egy öblben, már az Árva folyót is magába véve, Tatra alatt Turócba ömlik, és Trencsén mellett csapel; innen Nyitra megyébe siet, Leopold várát jobbról, Galgóczot balról éri, és Posony megye nagyobb részét határozza; innen Komárom megyébe futva, Guta mezőváros mellett szakad nagy zúgással az Érsek-Újvári Duna ágba, megkülönböztetvén sokáig öblében habos vizét, és Komárom város felé vágtat, itt ez ág Vág dunának neveztetik. Folyását több helyen megváltoztatta, már egy 1138-ki oklevélben említetik „fluvius Holut-vag“ egy másikban 1263-dik évről „Alveus, in quo prius aqua Vagh in magna parte defluebat; et quatenus deviauit idem alveus, scilicet meatus aquae, Holth-wagh appellatur.“ —

Morisius, Maros; Herodotusnál Maris, Pliniusnál „A Marosive Duria est“ helyett olvasni kell „A Marosio Dacia est“ Jornandesnél, s a Ravennai Guidónál Marisia, Constantin görög császárnál Moreses. Mara = Bara keleten is víz „La mer Caspienne, que les Geographes Persiens appellent Bahr Khozar, la mer Khozar.“ Herbelot. — Maros Kövesd fölött ered Torda megyében a Lóhavas nyugoti részén; magába veszi: Nyárad, Aranyos, az egyesült Kükküllő, Ompoly és Cserna vizeit, Szegednél ömlik a Tiszába.

Crisius, Körös; Jornandesnél Grissia, Ravennai Guidónál Gresia, Constantin Porphyrogennetánál Crisus, I. Geyza magyar király 1075-dik évi alapító levelében „fluvius, qui vocatur Crys.“ — A Sebes Körös Kolos megyében ered, és Békésben Edeles pusztá általellenében foly a Fehér Körösbe; Fekete Körös pedig a bihari hegyekről szakad és Békésnél vegyül az Erdéltől jövő Fehér Körössel; miután mind a három Békés határ szélein egyesült, egy öbölben mendegél Hármaskörös nevezett allatt a Tiszába, Csongrád általellenében, hol a Kurca ömlik ki a Tisza bal parton; ezért némely 1261-ki oklevélben „Krisius triplex in Comitatu Csongradiensi“ neveztetik.

Temus, Temes; Ptolemaeusnál Geogr. III, 9. Tomoskeos „Triconium, iuxta quam divertitur Τομοσζός.“ Constantinusnál Timesses. 1212-ki oklevélben Temes, 1235, Tymis, 1238. Timis — Krassó megye keleti részén és szélein ormosodó hegyekről jő Pester helység tájáról. Unip falu közelében fölveszi a Bognics folyót, innen alól két ágra oszolva szigeteket kanyarít, de Radnánál ismét egybe foly, és Pancsova alatt merül a Dunába.

A névtelen jegyző szerint a Duna és Tisza között fekvő földet Havasokig a bulgar Keán Salánnak öse foglalá el. A Bulgarok, Stritter Jánosnak görög írói szerint, 640-dik év körül telepedtek le a Duna és Tisza mentében, s ott lelték az ötödik század vége felé Európa részeibe költözött Szlávokat. Boris bulgar fejedelem, mint már említők, 861-ben, Mihály név alatt keresztelkedett meg; de a nemzet 880-ban, midőn Photius kirekesztetett a r. k. anya-szent-egyház kebléből, a nem egyesült görög = kyrillus szertartás által megtótosodott. A Bulgaroknak e részekén uralmáról a Fuldai Évkönyvek is tesznek említést 892-dik évről ezeket írván Arnulf német királyról „Rex de Francia cum victoria in Alamannia — Maravam venit — missos etiam suos inde ad Bulgaros et Regem eorum Laodomur ad renovandam pristinam pacem, cum muneribus mense Septembri transmisit, et, ne coemptio salis inde Maravanis daretur, exposcit. Missi autem propter insidias Zuentibaldi ducis, terrestre iter non valentes habere, de regno Brazlavanis per fluvium

Odagra usque ad Gulpam, dein per fluente (így, fluenta helyett) Save fluminis navigio in Bulgaria perducti. Ibi a rege honorifice suscepti, eadem via, qua venerant, cum muneribus mense Maio reversi sunt.“ A Fuldai Évkönyvek csak a marmarosí sőt érthették. — Krónikáink a Keán bulgar fejedelmet Sz. István király által győztetik meg, s a nyert zsákmányból 1022-ben rakattatják vele az ó budai káptalanszer egyházát, melyet benem végezhetvén, Sz. László király épített föl. —

Tiszán túl az Igfan erdős részeket Szamostól Marosig, Marót vezér bírá, kinek unokáját sok szeretőiről Mén-Marótnak hívták, s e tájon Kozarok az az: Kunok laktak. — „Dux vero venabatur in Ygfán“ mond a dubniczi Krónika, így áll e név az eredeti képes kitában is. Bonfin Antal némely kiadásában a Turócziából P. II. c. 52. átvett Igwan nevezet már Giva formában olvastatik. Egy e a Gyiva szó az Igfan névvel? nem tudom, de úgy látszik: hogy Igfan egykor nagy erdőt jelentett. Strahlenbergnél olvasom, Nord und Ostlicher Theil von Europa, und Asia, Stockholm. 1730. in 4. S. 8. „in der alten scythischen Mungalischen Sprache bedeutet Yk so viel, wie gross; demnach bemerket solches Wort den grossen Sert Strohm, zumal solcher noch diese Stunde Sert, oder Ik-sert heisset.“ Ez az erdőség Cod. Dipl. IV, 2, 17. némely 1248-ki oklevélben „Nemus Zilag vocatum“ az az: Szilágyság, melyet a szorgalmas Kaprinai István, MS. B. Tom. 42. p. 8—9. ekkép írt le, „Szilágyság, seu Sylvania terminatur ab una parte Comitatu Bihoriensi: parte ab altera Comitatu Szathmariensi: a parte vero Comitatum Transsylvanorum, Comitatu Kolosiensi, Dobocensi, interiori Szolnok; adeoque complectitur in se Comitatus: Krasznensem, mediocrem Szolnok, et Districtum Kővár (e két vármegyét és kerületet csak Mária Theresia csatoltatta Erdélyhez; ha e részek, minthogy magokban foglalják a Szilágyságot, régi időkben is oda tartoztak volna, nem nevezhetők volna Erdél országot Trans—Sylvaniá-nak). Incipit a Deda usque ad Meszes, cuius summitas separat Transsylvaniam a Sylvania. Az választtja el Szatmár vármegyétől; Kővár vidékétől pedig a Bük-erdő; a Réz-erdő választtja a Bihar vármegyének felső részétől, avagy Kőrös vidékétől.“ — Meglepő, hogy még a Meszes, régiesen és eredetileg: Mezes, hegy is erdőjéről vette nevezetét „Mesz, Tscherkessisch Wald“ Klaproth, Kaukasische Sprachen S. 244. 1458—1510. „Mez—Pest.“ 1615. „Possessio Mesz—Pest dicta in Comitatu Zemplin.“ Tán Kesz = Keszi = Geszt = Gesztes, egykor szinte erdőt tett, nem pedig tarlós rétet, mire Révai Miklós, Antiquitates Hungaricae, Pestini. 1803. in 8. p. 85. §. 29. keleti nyelvekből magyarázza

„Keszi pratum, aut gramen ita resectum, ut radices relictæ, et pluvia rigatæ, germinent.“ Buda-Keszi soha sem volt kaszáló rét, hanem erdő, úgy szinte Bán, és Bátor Keszi, de a Duna Keszi sem, mert Turóczi Krónikájából tudjuk: hogy régenten Vác és Pest közt nagy erdőség volt.

Zomus, Szamos; 1282-ki oklevélben Zamos, Praynál Hierarch. P. II. p. 212—214. — A Hérv-Szamos Erdélben fakad Alsó-Fehér megyében Gucsolata hegyen: a Hideg Szamos pedig ugyan ott a Magura hegyen, Gyula alatt folynak össze, és az egy öböl magába veszi a Kapus folyót, innen túl Kis Szamos név alatt siet Szamos-Újvárnak, Dees, Szathmár Németinek ²⁵⁾ és Olcsva meg Apáthi közt ömlik a Tiszába, a tulsó parton fekvő Jánd helységnek szemközt. Van az Udvarhelyi székben is Szamos nevű patak.

Marout vezér, Marót=Mars. „Harut et Marut sunt duo Angeli.“ Hyde, cap. 12. p. 180—181.

Maros, Tisza és Duna között Orsováig, vidini Glad fejedelem uralkoda „Budin sine dubio Vidinum notat“ Pray Hierarch. P. II. p. 107. Vidin a Duna jobb parton. Glád-tól (=Hlad=Wlad=Wolod=fejedelem) származza Ohtum, kit Sz. István király élteben Csanád, Dobóka fia ölé meg, Sz. Gellérd csanádi püspök hosszabb Legendája szerint is „In diebus illis, erat quidam Princeps in urbe Morisena nomine Achtum potens valde, qui secundum ritum Grecorum in civitate Budin fuerat baptizatus — Regi autem Stephano honorem minime impendebat — Serviebat namque eidem viro terra a fluvio Keres usque ad partes transilvanas, et usque in Budin, et Zeren, que omnia sub sua concluserat potestate, unde precedebat in multitudine armatorum regem, ac minime reputabat: et erat quidam miles valde honoratus nomine Chanadinus — hic accusatus est apud dominum suum ardua accusatione, pro qua ipsum dominus interficere cogitabat — quod ipsum Chanadinum non latuit, unde fugiens occulte venit ad Regem, quem Rex ad Christum convertendo baptizavit — cognita eius fidelitate et

²⁵⁾ Szatmár Németi a Gisela Sz. István király feleségével hozzánk költözött s itt letelepedett bajorokról viseli Német nevezetét II. Endre királynak 1230-dik évi fölszabadító levelé szerint „nostris hospitibus Teutonicis de Zathmar Németi, iuxta fluvium Zamos residentibus, qui se dicebant in fide Dominae Reginae Keyslae ad Hungariam convenisse, talem dedimus et concessimus libertatem.“ Cod. Dipl. III, 2, 241—243, és IV, 3, 266—268. — Szathmár és Németi 1721-ben lett egy, és szabad királyi város. 1216. 1406. „Terra — Civitatis Nempthy Lázár vocata — Zathmar-nempthy-terra Kys-Nempthy.“

perseverantia, ait ad optimates suos (Jobb-ágak) preparamini contra Achtum adversarium meum in prelium, et preoccupemus regnum eius — egressi sunt in prelium, cumque transissent Ticiam, inierunt certamen contra Achtum — exercitus Chanadini fugam iniens, latuit in vepribus kwkyner (kőkényes) et in Zewreg (Szöreg) et in omni Canysa usque ad Ticiam — Chanadinus autem eadem nocte castra metatus est ad quendam montem (domb) quem postea Orozlanus nuncupavit. Achtum autem posuit castra sua in campo nomine N a g e n z — Egressi sunt ergo in prelium sine mora — mox exercitus Achtum, qui iacebat in campo, alter ad alterum irruerunt, qui terga vertens iniit fugam, Achtum vero interfectus est in loco prelii ab exercitu Chanadini — corpora vero christianorum, qui ceciderunt in prelio, tollentes duxerunt in Moroswar, et sepelierunt — Chanadinus — a rege sublimatur, quem constituit principem domus regis et domus Achtum, ait enim rex: ab hac die urbs illa non vocabitur Morisena, sed urbs Chanadina, pro eo, quod inimicum meum interfecisti de medio eius, comes illius provincie eris, ipsamque sub tytulo nominis tui tytulabis, provincia chanadiensis vocetur usque in generacionem.“ — Sancti Gerardi Episcopi Chanadiensis Scripta, et Acta. Opera et Studio Ignatii Comitis de Batthyan, Episcopi Transylvaniae. Albo-Carolinae. 1790. in 4. p. 318—324. Az Oroszlányosi hegyre Torontálban a Török Kanisai Járásban megjegyzi a kiadó tudós püspök „est possessio mei iuris, ubi mons eminet, qui in illa planitie mons videri potest, alibi collis subiturus vicem.“

Csanádvárnak egykori Marosvár nevét IV. Béla ifju király is megemlíti Praynál Hierach. P. II. p. 281—283. — 1233-dik évi oklevelében „quod, cum Dominus pater noster Andreas, illustris Rex Hungariae, donationem, et pium statutum S. Stephani Regis Hungariae, quod fecerat Ecclesiae S. Petri ad vincula in territorio Ravennae, per adiutorium eiusdem sancti, ad consilium sancti Martyris Gerardi, tunc Morosiensis Episcopi, quod modo nos Cenadium vocamus, constructae — ratum et firmum habuerit, ac privilegium suum aurea scilicet bulla confirmaverit.“ — Ez oklevélben fölemlített Sz. István királynak adományában is e kitétel olvastatik „ad consilium Gerardi venerabilis Episcopi Ecclesiae Morisanae.“ — Kivánhatni e még vágóbb bizonyságokat a névtelen jegyző hitelességének kivivására?

Észrevételek

a tizenkettedik fejezetre: Mikép jöttek Pannóniába.

„Dux vero Almus et sui primates, acquiescentes consiliis Ruthenorum, pacem firmissimam fecerunt. — Tunc dux Galiciae, duo millia sagittatorum, et tria millia rusticorum anteire praecepit, qui eis per silvam Hovos viam praepararent, usque ad confinium Hung — Tunc septem principales personae, quae Hetu-moger dicuntur, et hi septem duces Cumanorum — consilio et auxilio Ruthenorum Galiciae, sunt egressi in terram Pannoniae — venientes per silvam Hovos, ad partes Hung descenderunt, et — locum, quem primo occupaverunt. Muncas nominaverunt, eo, quod cum maximo labore ad terram, quam sibi adoptabant, pervenerant. Sclavi vero, habitatores terrae — timuerunt valde, et sua sponte Almo duci se subjugaverunt, eo, quod audiverant Almu ducem de genere Athilae regis descendisse — et narrabant, quomodo mortuo Athila rege, magnus Keanus, proavus ducis Salani, dux de Bulgaria egressus, auxilio et consilio imperatoris Graecorum, praeoccupaverat terram illam, qualiter etiam ipsi Sclavi, de terra Bulgariae conducti fuerunt ad confinium Ruthenorum.“ —

Világosan írja Constantin de adm. Imp. cap. 39. hogy a meggyőzetett Kabarok, kik belháborukor a Törökökhöz szegődtek, Kúnok voltak, s hogy akkor, midőn e meghasonlás történt a Chazarak között, a Törökök Etel-Közben laktak „fugientes ad Turcas, in Patzinacitarum terram se contulerunt, ibique sedes posuerunt.“ következőleg ők, midőn a Pécsek Etel-Közből kiűzték a Magyarokat, velek együtt költöztek Pannóniába, mint a névtelen jegyző beszéli. Az sem mese, hogy a Bulgarok Etele halála után a görög császárok segedelmével birták e földet „Kozaren, oder die von Skythen genannten Bulgaren, die an der Donau sind; die weissen Ungren“ Nestor II, 110. — Csak hogy a névtelen jegyző idővetése hibás; de efféle tévedések más írónál sem hiányzanak „Zeitverstösse

sind aber ein wahres Kennzeichen der Helden-Sagen“ — mond Mone Ferencz „Ist doch das der Fall im ganzen Europäischen Nordland, worauf ich immer aufmerksam machte: dass die Helden-Sage eines jeden Volkes, sich um die letzten grossen Männer seiner Vorzeit windet, und nur durch diesen geschichtlichen Anstrich erhalten wird.“ — Geschichte des Heidenthums im nördlichen Europa. I. Th. Leipzig u. Darmstadt. 1822, in 8. S. 102. Note 67. és S. 105.

Azt, hogy a Bulgarok elkorcsosodott Magyarok, Schafarik sem tagadja Slaw. Alterth. II. Bd. „Nahmen die Slaven den Namen ihrer Ueberwinder Bl'gare, im singulari Bl'garin, serbisch Bugare, russ. Bolgare an. Es geschah dies vom J. 678— bis zum J. 860. alle byzantinische Geschichtschreiber, an ihrer Spitze Theophanes 817. und Nikephoros 828. erklären die Bulgaren, welche vom Don, und von der Wolga herkamen, für Stammverwandte der Hunnen, und Kuturguren. Sogar Nestor, nennt die Bulgaren neben Awarren, Ungarn und Kosaren,“ — Mert nincsen talán az egész földkerekségén nemzet, mely önként sebes lépésekkel maga úgy elébe nem menne a korcsosodásnak, mint a magyar eredetű nemzetek. Bámulva olvassuk mi mindenkor a bizonyosan kúneredetű Kúmaiakról Liviusnak ime rettentő sorait, mond Horvát István az 1830-dik évi Tudom. Gyűjt. IX. k. az 53—54. l. 59. §. „Cumanis eo anno petentibus, permissum, ut publice latine loquerentur, et Praeconibus latine vendendi ius esset.“ Lib. 40. c. 44. Az az: A Kumanusoknak ez évben, azt magok kérvén, megengedettett, hogy (a római tanács előtt) nyilván latán nyelven beszélhessenek, és a kikiáltók latán nyelven árulhassanak. — Efféliekkel teljes az ősz magyar történet-tudomány! Ezekre, s nem a köztünk élő Kún véreinkre alkalmazható Kollár Ádámnak e kétszerte borzasztó jövendölése „hogy hazánk nyelve is alkalmasént úgy jár egykor, és szintűgy megszűnik, valamint a Kúnok nyelve.“ — Sándor István, Sokféle. VIII. Dar. 190-dik l. — Nem roszzsalja Horvát a Hellas és Latium classicus nyelvek tanulását; e nemzetek választott írói mindenha mesterek maradnak az elme képezésre és a sziv nemesítésre: hanem az elkorcsosodást; nem illik az édesebb anya nyelvet föláldozni idegen nyelveknek: minden nemzet csak nyelve által él, ez, és a földbirtok teszi a nemzeteket, e kettő a nyelv, és az anyaföld lelkesíti őket, e kettő nélkül közöny lepi meg az embert, nem kívánczik a nemzeti tűzhelyhez, mert nincs része az egyetemes világ uradalmában, mi a földbirtokból áll, e kettő kezeskedik az igazi hazafiságért, mely mindegyik honfitól megkívántatik. Magyar és Német-lapok megemlétték, hogy az áldott Bánságból több német

gyarmat csoportosan kivándorolt a szomszéd Szerbiába; tehát az idegen nyelvű telepek könnyen eltudnak válni azon hajléktól, melyben születtek, azon földtől, mely már az atyákat táplálta, és készek hazát változtatni a kínálkozó előnyért; holott az ősi földet szerető magyar komoly férfiasággal tűri, elviseli, mit a sors ráért. Tagadhatatlan, hogy nemzeteket az anya nyelv és földbirtok kötik össze; a hol e kettő közül egyik, vagy másik hiányzik, ott fölötte gyengék a szeretet kötelei.

A Havasokon átkelve Ungvár részeire, őseink a legelsőbb elfoglalt helyet Beregben Munkásnak nevezék, mivel nagy munkával jutottak ez ígért földre, melyen megszorodnának, a harmadik fejezetben érintett látás szerint. Alkalmasint Beregben jöttek be Új-Rosztokánál a Jávoruczi hegyen. Némely 1419-dik évi oklevél a leleszi prépostságban ezt tartalmazza „Princeps condam Theodorus, Dux Podoliae, Gubernator Castri Munkacs.“ fekszik a Latorcza bal partján. Keriátovics Tódor 1360-dik év körül Munkácson Ruthénok számára egész-egyházat alapított Hunyadi Mátyás királynak 1458-ban kelt levele nyomán „Plebaniam Ruthenicalem Sancti Nicolai prope possessionem Munkacs-Monostra vocatam.“ Pray, Hierarch. P. I. p. 379—380. Régenten a plébánia templomot Egyháznak vagy Egész-Egyháznak: a filialist pedig Fél-Egyháznak nevezték, mint: Egyháza, Ágas Egyháza, Bán Egyháza, Két-Egyháza, Fél-Egyháza. E levél is igazolja a névtelen jegyző ímezt állítását: „mikép hozták volt a a Szlovákok Bulgáriából a Ruthénok határ széleire.“

Észrevételek

a tizenharmadik fejezetre: Hung-várról.

„**D**ux Almus et sui primates — ad castrum Hung equitaverunt, ut caperent illud. — tunc comes eiusdem castri, nomine Loborcy, qui in lingua eorum duca vocabatur, fuga lapsus, ad castrum Zemlun properabat, quem milites ducis persequentes, juxta quendam fluvium comprehendentes, laqueo suspenderunt in eodem loco, et a die illo fluvium illum vocaverunt sub nomine ejusdem Loborczy. Tunc dux Almus et sui, castrum Hung subintrantes, diis immortalibus magnas victimas fecerunt — inito consilio, dux Almus, ipso vivente, filium suum Arpadium ducem ac praeceptorem constituit. Et vocatus est Arpad dux Hungvariae, et ab Hungu omnes sui milites vocati sunt Hungvari secundum linguam alienigenarum, et illa vocatio usque ad praesens durat, per totum mundum.“

A Magyarok Nestornál Ugre, a Tótoknál Uhrj nevet viselnek, mind a kettő régibb a Magyaroknak idejövetelőknél, mint Pertz György Henrich gyűjteményeiből „Monumenta Germaniae Historica“ bizonyos; a tót Uhrj nevezet a német Anger = Campus szó változása: a Németek, kik a Magyarokat, Kúnokat, Avarokat egy fajnak tartották s e néven nevezék, régibb lakosok Európában, mint a Tótok; ezek Schafarik szerint, Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur, S. 371. körül belül 862-ben kezdék öseinket közelebről esmerni, midőn velők Rostislaw tót herczeg Lajos német császár ellen öszveszövetkezett „im J. 862. sich sogar in Teutschland, wahrscheinlich von Herzog Rotislaw wider den Kaiser Ludwig geführt, gezeigt.“ A névtelen jegyző szónyomozása tehát akkép értendő: hogy Ungvár s a meghódított ország az Ungaroktól nyerte nevezetét, mint Nestor is állítja „Sie waren vom Orient hergekommen, und stürzten durch hohe Berge (a Havasokon) die die Ungrischen Berge genannt werden: und fingen an die dort wohnenden Wlachen und Slaven zu bekriegen. Denn da sassen vorhin Slaven und Wlachen, nahmen das Slavonische Land ein. Nachher aber verjagten Vgren die Wlachen, und erbten dieses Land, und sassen mit den Slaven zusammen, die sie

unterjocht hatten. Von der Zeit an ward das Land Ungern genant.“ — August Ludwig Schlözer. Nestor. Göttingen. 1805. in 8. III. Th. S. 107—108. Meglepő, hogy a Nemzeti Társalkodóban 1829. 21. szám alatt, némely 1361-ki évi oklevélben Magyar Gróf (Comes), de genere Hungh, az az: Magyar nemzetségből származottnak lenni mondatik „bone memorie Henricum filium Magar Comitiss de genere Hungh“ Az atya-nemzetségi nevét magyarul és latánul tevék ki az oklevélben.

Hős-mondában az ungi várnagy, vagy ispány neve Laborcy; a vizekről elnevezés valami közönséges szokás a régicknél, mint: Etele, Tiglat-Pil-Eser, Lohr-asp a Zend Avestában II. Th. S. 301. a megemlített indusi Lahor, Lohor folyam nevére nevezve Lor-andus, s a kihalt Lorántfi nemzetség neve. Klaproth Gyulánál, Reisen in den Kaukasus, S. 443. Laba tatár nyelven folyó víz; nyelvünkben is megvan, könyörüléskor könybe lábad az ember szeme. A persa Lohr, s az indusi Lahor, Lohor nevezetek fölvilágosítják a Lőre szavunk igazi jelentését is, melyről némely 1550-ki íratban ezeket olvastam „De querela Berreg-zensium, ratione Posce seu Vini aquati, de quo recusarunt solvere Decimas, cognitum est: eos de omnibus Vinis, sive aquatis, sive non aquatis, Decimas debere; dempto solo Vino secundario seu Lora, quae omni succo uvarum expresso, aqua folliculis superfusa, fieri solet.“ — Ott tehát mindenki élhet szószármaztatással, hol a történeti Kutfők mind azt egész hitelességgel magokban foglalják, a mit valamely szönyomozás megállapítására, a kemény és legszorosabb bírálat megkíván. Más felől az is bizonyos, hogy nagyobb részént a Faluk neveiben is magyar szavak lappanganak. —

Laborcza Cod. Dipl. IV, 3. „Aqua Labarch, és Laborch“ ered Zemplénben a Görgényi Járásban, Csertesz helység fölött Magyar ország éjszaki legszélén. Deregnyőnél fölveszi az Ung vizét, Zéthény fölött a Latorczát, mely Beregben fakad a Munkácsi járásban Magura Hegy alatt levő Laturka falu határán; s a Laborcza Zemplén fölött Bodrocska, ezen alól Bodrog nevezet alatt Sáros-Pataknak siet, és Tokajnál egyesül a Tiszával. Latorcza: 1214. Latricia. 1265: Latorza. 1277. Laturcha.

„Comes - castri, nomine Laborcy, qui in lingua eorum duca vocabatur.“ Duca, Ducas, Duccas, a byzanti görögöknél *δύξας*. 1180-dik évről Manuel görög császár korából olvastatik „Ego Rogerius Sclavoniae, Dei et imperiali gratia Dalmatiae et Croatiae Ducas manu mea subscripsi. — És 1234-dik évről István szerb király, Magyar Történelmi Emlékek VI. k. 381-dik l. ekkép írta alá a raguziaknak adott levelét: „Στέφανος ῥήξ ὁ δούκας.“ „Comes Castri“

most fő-ispány; Constantinus Porphyrogenneta a Várak és Várme-
gyék eredetét Heraclius Libycus után 611—642. országolt császár-
rok idejéből származtatja de Thematibus Lib. I. „quum Romanorum
Principatus, seu Romanum imperium angustius sit factum, et ex-
tremis aliquot provinciis tam orientem, quam occasum versus sit
mutilatum, ab imperio Heraclii Libyci (őseink vele harczoltak
Koszroes persa fejedelem ellen) qui post eum regnarunt, cum non
haberent ubi, aut quomodo potentiam, dominatumque suum ex-
ercerent, in parvas aliquot partes imperium suum, ac militum tur-
mas secuerunt: et tunc maxime graecum sermonem affectabant;
patrium vero ac romanum repudiabant, Longinos quippe voca-
bant, qui mille militibus, et Centuriones, qui centum prae-
erant; et Comites, quos nunc strategos.“ A Comes tehát Had-
vezér; ezt Constantin gondosan megkülönbözteti az utazó fejedel-
mek udvari kísértől, kiket Lib. I. Thematibus 4. ekkép ír le „Thema
vero, quod Obsequium vocatur, omnibus appellatione ipsa no-
tum est; Obsequium enim latine dicitur id, quod graecorum
lingua appellantur ii, qui imperatori, ordinis tuendi et honoris
causa praeiunt (ez a mostani grófok eredete, a császári, és kirá-
lyi udvar kísértői, fő hivatalnokai, ilyek voltak: a Comes Taver-
nicorum, Comes Agazonum, Dapiferorum, Pincernarum sat. kiket
Hartvic Sz. István király Legendájában „Palatinorum nobilissimi“
nevezet alatt említ, a Palatium = Udvar szóról így nevezve) un-
de fit, ut, qui Obsequio praeest, Praetor non vocetur, sed
Comes et nomine et cognomine dicatur. — Atque haec quidem
est ratio Obsequii, quam profecto appellationem ei inditam
esse diximus, quod praeirent imperatori, ut vias et domicilia ei
praeepararent, atque concinnarent.“ — Minthogy a gyökeres régi
magyar nemzetségeknek jussok volt királyházi hivatalok viselésére,
ezért ők az oklevelekben Comes cím alatt jönnek elő; s mivel alatt-
valóik ítéletök alá tartoztak, a Comes szó bírót is jelent; ez ér-
telemben a váras, és falu bírója is Comes név alatt fordul elő a
régiségekben; jelesen a Váradi Regestrum 165. §-ban mondatik
„Paulus opilio Vice-Comes in Villa Apa impetiit dominum Ten-
gurd.“ — A Comes szó tehát jelent: megye fő ispányt vagy is
hadi-vezért, fejedelmi udvar fő hivatalnokot, és bírót. Ily állapot-
ban lelték őseink e haza elfoglalásakor Európát; ezek földidézése is
tehát a névtelen jegyző hitelességének igazolására tartozott, a ki
több ízben említ itt talált és ostrommal bevett várakat. Kilencz
megyére volt fölosztva a Kúnok vagy Avarok orszaga is a Karolin-
gusok idejében a német írók Hring-eknek = Győröknök nevezik; a
vármegyék eredetét tehát nem lehet a Tótoknak Schafarikkal tu-

lajdonítani, a ki jöllehet Slaw. Alterth. II. Bd. Nota 3. S. 257. elesmeri „Sicher ist das Wort Ban ein fremdes, ursprünglich vielleicht aus dem persischen *ba jan* entstanden, und durch die Awarren den Slawen überkommen“ Egy más helyen még is ezeket állítja „Demnach lässt sich's nicht bezweifeln, dass die Gauen eintheilung in Mähren, gleich wie anderorts in den westlichen und südlichen Slawenländern, ein uralter institut ist (a nemzetek és országoknak az égi Karok és Rendek számához képest fölosztása eredeti s fölötté régi) ja sogar die Eintheilung Ungarns in Gespannschaften als eine Fortsetzung der uralten slawischen Gauverfassung zu pa anzusehen ist, wie nicht nur daraus hervorgeht, dass die Mehrzahl dieser Gespannschaften alt slawische Namen führt (?) sondern auch das Wort Zupan mit Bezeichnung derselben Würde in das Magyarische übergegangen ist Ispány = Zupan, Nádor Ispány, d. h. Nadwornj Zupan, der Palatin von Ungarn, Palatinus Comes, Pfalzgraf.“ — Kár volt Schafariknak az Assyriusokra is rá nem fognia: hogy a Bani-úr és Banuy-aszszony neveiket a Tótoktól költsönözték; az utolsó: Banoi és Banoui formákban a pehlvi és persa nyelvekben is találtaiik Kleuker Zend Avestájában III. Th. Zwei kleine Wörterbücher der alten Sprachen Persiens.

Nevezetes a névtelen jegyzőnek ime kifejezése is „*dii immortalibus magnas victimas fecerunt.*“ a „*dii immortales*“ kitétel Ciceronak kedves szavajárása.

„*Sic habeto: te non esse mortalem, sed corpus hoc. Nec enim is es, quem forma ista declarat: sed Mens cuiusque, is est quisque, non ea figura, quae digito demonstrari potest. Deum te, igitur scito esse; siquidem Deus est, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui praevidet, qui regit et moderatur, et movet id corpus, cui praepositus est: quam hunc mundum princeps ille Deus: et, ut ipsum mundum ex quadam parte mortalem, (változó) ipse Deus aeternus; sic fragile hoc corpus, Animus sempiternus movet.*“ Cicero in Somn. Scipion. — Mythus szerint minden okos Lélek Isten=Deus; kik midőn a gyarló testbe szálnak, meghalni mondatnak, mert Alkotójoktól elrugaszzkodtak. A fő Angyalok, s mind azok a boldog Lelkek, kikre a Világ kormányja s föntartása bízvák, nem vesznek föl magokra testet, a magas egekből soka le nem szálnak; tehát nem is halnak meg; e tökéletes állapotukra nézve halhatatlan Istenek: „*Dii immortales*“ de a kiknek vérrel soha nem áldoztak; e tévedése a névtelen jegyzőnek, a ki nem volt Mythologus, bocsánandó bűn.

Észrevételek

a tizennegyedik fejezetre: Árpád vezérről.

„Anno Dominicae incarnationis DCCCCIII. Arpad dux — totam terram, quae est inter Thisciam et Budrug, usque ad Ugosam, sibi — praeoccupavit, et castrum Borsoa obsedit — apprehendit, muros eius destruxit, et milites Salani ducis — catenis ligatos, in castrum Hung duci praecepit, — dum haec — dux Salanus a suis, fuga lapsis, audivisset, missis legatis, more bulgarico, ut mos est eorum, minari coepit, et Arpadium ducem Hungariae, quasi deridendo salutavit, et suos pro risu Hungvaros appellavit, — et mandaviteis, ut — fluvium Budrug nullo modo transire auderent. — Missi vero Salani ducis venientes ad castrum Zemlin — ad ducem Arpadium pervenerunt, — verbo domini sui salutaverunt, et mandata ejus — retulerunt. — Dux autem Arpad audita legatione Salani superbi ducis, non superbe, sed humiliter ei respondit, dicens: Licet proavus meus potentissimus rex Athila habuerit terram, quae jacet inter Danubium et inter Thisciam, usque ad confinium Bulgarorum, quam ipse habet, attamen ego non propter aliquem timorem Graecorum, vel Bulgarorum, quod eis resistere non valeam, sed propter amicitiam Salani ducis vestri, peto de mea justitia unam particulam, propter pecora mea, scilicet terram usque ad fluvium Souyo, et insuper — duas lagunculas plenas aqua Danubii, et unam sarcinam de herbis sabulorum Olpar — Et data eis legatione, diversis eos muneribus ditavit, et — misit nuntios suos ad Salanum ducem; et misit ei duodecim albos equos, et duodecim camelos, et duodecim pueros cumanicos, et ducissae duodecim puellas ruthenicas — et duodecim pallia deaurata, et missi sunt in legatione de nobilioribus personis, Oundu — et — Ketel — et iterum miserunt — militem — Turzol, causa spectaculi, qui inspiceret qualitatem terrae.“ —

A névtelen jegyző soraiból, öszvevetve a bécsi képes, és több más krónikáinkkal, kitetszik, hogy e követségről, melynek titkos

jelentését azonban ő már tisztán nem értette, nem egy hős-monda kerengett az országban; ő Szalannál Önd és Ketel vezéreket járattja követségben: Turszol vitézt pedig kémségben a föld mineműségének megtekintésére; ezeken kívül mindegyik idegen vezérhez járatt külön, külön követséget. Ellenben a többi Krónikák csak Kusi-dot küldetnek kémül Svatozluk morva fejedelemehez. — Szalán vezér megérté, mi kívánsága légyen Árpádnak, midőn követei által „Etele után rá néző junsál fogva, barmai legeltetésére a Sajó vizéig fekvő földet kéreté” mivel fenyegetődött. Ugyan is a két palaczk duna víz, s az egy nyaláb alpári fű követelése eléggé tudatta vele, hogy meghódulásra szólítatik föl. Egykor „Terram dare” és „Herbam porrigere” annyit jelentett, mint: magát megadni. Ha pedig jószerevével nem akarna hódolni, a neki küldött ajándékokból gyaníthatta Árpádnak hadi erejét is; mert seregének száma a küldött ajándékok összegeiből való érthető: ezért mondja Árpád, hogy ő nem a Görögöktől, vagy Bulgaroktól féltében kéreti őt föladásra, hanem békes úton. Az ajándékok titkos értelmét, Turóczi krónikája nyomán, tudósan fejtegeti Mone Ferencz idézett könyvében „Die Scythischen Geschlechter sind 108, 2,000, aus jedem ausgehoben, gibt 216,000, daher schickt Árpád durch seine Geschenke ein Symbol der halben Anzahl $3 \times 12 = 36$. $3 \times 36 = 108$, nämlich 3-mal 12 Geschenke von 3facher Art. Seine Frau schickt dieselbe Anzahl, zusammen also die Symbole für die ganze Menge des Volkes (helyesebben Kriegs-Volkes; mert világosan mondják krónikáink „excepto Familiae numero” az az: aszszony, egyéb fehér népen, gyermekeken és cselédeken kívül) 216,000. — Mit der Zahl sind also die Ungarn vorgestellt. — Man kann diese Sage als ganz geschichtlich gelten lassen, ihren religiösen Grund aber muss man jedoch anerkennen, d. h. der Grund, warum durch solche Symbole soviel bezeichnet wurde, dieser Grund war die religiöse Zahlenlehre im Glauben der Ungarn.“ — Miről már föntebb szólottunk. — E rejtelmes számvetésben h a t o s a titok szám: $2 \times 6 = 12$. $6 \times 6 = 36$. $6 \times 36 = 216$. H a t o s o n értetődik azon hat hó, melyekben a Nappal hosszabbodik s az éjszakávalegyenlő; ez idő Ormos uralkodásának a kora, mely martius 21-től kezdve, tart september 21-ig; ezen túl a Nappal mind inkább fogy, rövidül, s Ármány hatalma gyarapodik, a Setéség erőt vesz a Nappalon. Ez az Ormos hat hava, persa Mythusban az a hatezer esztendő, melyben az anya Természet tavasszal mély álmából fölébről, s mintegy halottaiból föltámad, újra föléled; vagy mint a Mythus tartja: a Világ újra teremtetik ez a (παλιγενέσις). Pogány őseink a hatezer esztendőt értelmezték; mert ők is, mint a kerek föld

többi nemzetségei: Világosság=Napfiai voltak; a föntebbi 216. öszveget tehát ezerrel kell sokszorozni, hogy kijöjjön a fegyverviselők száma, vagy is: $216,000$, — Ez erőre nézve, akár mit mondjanak Schlözer Augustal, és Dobrovsky Józseffel a Magyarok gúnyolói, épen nem pírulhattak a legyőzetett idegen vezérek meghódíttatásuk miatt Árpád nagy herczeg alatt.

Ugyan ez öszveg jö ki a névtelen jegyzőnek ötször tizenkét ajándékából is, mely mind öszve hatvan; $36 \times 60 = 1260$. $100 \times 1260 = 216,000$. — Ama feneketlen sértegető nép-mondának tehát: hogy őseink fehér lovon vásárolták volna meg Svatopluk morva fejedelemtől ez országot, nincsen alapja. Már Mone is észre vevé „Pferde Sinnbilder für den Krieg.“

Az idővetésre nem ügyelő hősmonda csak 903-ban foglaltatja el Árpáddal azt a darab földet Ugocsaig, mely a Tisza és Bodrog mentében fekszik, és némely 1472-ki oklevélben „Districtus Tiza Bodrogh-kez“ Tisza Bodrog köznek neveztetik; holott akkor már Pannóniát is birta „Ungarii hostes novi — Pannonias (889-ben) depopulatas occupant,“ Hermannus Contractus 900-dik évről. — 899-dik évre beszélük az Augiai Évkönyvek „Ungarii Italian ingressi, multa (mala) fecerunt. Et Arnolfus imperator moritur (azon évi december 8-kán.) Et Ludovicus filius eius in regnum elevatur.“ Lajos megválasztása pedig 900-dik évi január 21-kén történt. Pertz, SS. Tom. III. p. 288. Országlásának első évében már Morvaság is megvolt hódítva „Primo namque mortis huius (Arnulphi) gnatique sui ordinationis anno, permagno collecto exercitu, Maravanorum gentem, quam virtutis eorum amminiculo rex Arnulfus subdiderat, sibi vendicant.“ Liudprand Antapodosis Lib. II. c. 2. Már a fuldai Évkönyvekben, melyek születet után 901-dik éven végződnek, következőleg egykoruak a magyar nemzet beköltözésével, s régiebbek, mind Constantin görög császárnál, mind a későbbi Liudprandnál, mondatik 894-dik évről.

„Avari, qui dicuntur Ungari, in his temporibus ultra Danubium peragrantes, multa miserabilia perpetravere — totam Pannoniam usque ad internecionem deleverunt.“ — Ennyi hiteles egykoru, vagy közelkoru tanutételek után már nem lehet kételkedni, hogy Bodrog-köz valóban 903-dik év előtt hódult meg. — A Bodrog Zemplénben Ratkától kezdve, a hol Latorcza is bele foly, nevezetik Bodrognak; magába veszi a Tapola Olikát, Visnyónál pedig az Ondavát, és Tokajnál vegyül a Tiszával.

Ugocsa a Tisza balparton. „Castrum Borsoa“ Beregben, Ugocsa megye határa szélei felé; ezért írja a névtelen jegyző „usque ad Ugosam“ Sz. László király magyar Legendájában Borsva: a Vá-

radi Regestrumban 1216. 271. §. Borsoha: 1251-ki oklevélben pedig Borsva-vár; a Hat Erdő-hegyről Szabatin és Medencze közt folyó Borsováról nevezve, mint némely 1437-ki oklevélben a Bilke helység fölött ormosult havasok „Bilke cum alpe Borsova havassa in de Beregh,“ — A mostani Borsova helység jobb partjára ült Verke patakon innen, a hol ez bele szakad Vári alatt éjszakra.

„Castrum Zemlin“ a Bodrocska jobb partján, fölötte ömlik bele a Latorcza.

Olpar, most Alpár Pest megyében, Kecskeméthez keletre a Tisza jobb felén.

„Miles Turzol“ e személy névben Tur a gyök; Tiri-dates= Mars ajándéka. „Seine Diener waren Türken, mond Kruger Jakob. Er ist der Kriegsgott Tur der Assyrier“ Tyr=Tur tehát Mars=Gigas=Óriás; Herodotnál: Tyr-es (az e s végtag görög ejtés) Scythae filius. A Tur=Tör-ök nevezet más nemzeteknél sem esmeretlen „Der Dienstag (war) dem Kriegsgott, und Planeten Mars (geweiht) daher französisch: Mardi, altdeutsch: Tyrtag, englisch: tuesday, vom alt germanischen (?) Kriegsgott Tyr, oder Thur“ Kruger. Ha a Tur az assyriusi Mars neve, úgy a Tyr vagy Thur nem eredeti német szó, hanem költsönözött, mert az Isten-ségek nevei jobbadán majd mind Egyptus, és Assyria leleményei.

Észrevételek

a tizenötödik fejezetre: Komárom váráról.

„**M**issi vero Arpad ducis, Oundu — et Ketel — et Turzol miles cumanus, cujus genealogia defecit in semetipso, — fluvium Budrug transnataverunt in illo loco, ubi parvus fluvius manans a Satur-holmu, descendit in Budrug. — cum praedictum parvum fluvium transirent — tunc per inundationem aquarum, Ketel, equo offendente, in aquam submersus est, et — vix a leto liberatus — Tunc fluvius ille per socios Ketel vocatus est per risum Ketel-potaca, et postea dux Arpad — totam terram — eidem Ketel, a Satur-holmu, usque ad fluvium Tulsuo condonavit. — sed etiam — eidem Ketel dedit terram magnam juxta Danubium, ubi fluvius Wag descendit, ubi postea Olup-tulma, filius Ketel, castrum construxit, quod Camarum nuncupavit, ad servitium cujus castri, tam de populo secum ducto, quam etiam a duce acquisitio, duas partes condonavit, ubi etiam longo post tempore, ipse Ketel et filius suus Tulma, more paganismo sepulti sunt. Sed terram illam, quae nunc Ketel-potaca vocatur, posteritas eius usque ad tempora Andreae regis, filii calvi Ladislai, habuit; attamen rex Andreas, de posteris Ketel cambiavit illum locum duabus de causis: unum, quia utilis erat regibus ad venationes, secundum, quia diligebat partes illas habitare uxor sua, eo, quod prior ad natale solum essent, (igy) quia erat filia ducis Ruthenorum et timebat adventum imperatoris Theotonicorum, ut ne ulturus sanguinem Petri regis, Hungariam intraret.“ —

Jászay Pál állítja: A magyar nemzet napjaiban 194. l. hogy azt a követség járaskor megáradott patakot, melybe a névtelen jegyző szerint, Ketel Kún vezér merüle, s ez eset emlékére róla nevezteték el Ketel patakának, a vidék népe mai napig Retel patakának hívja; kétségen kívül Endlicher kiadása előtt meg jelent nyomtatásokkal élt, melyekben e név, Ketel helyett Retel: jöllehet már Hell Miksának 1772-ki földképén, mely az Engel Keresz-

tény által 1802-ben közzé tett Cornides Dániel Anonymussával együtt jár, mind a Tulma atyjának a neve, mind pedig e szóban levő pataké „Ketel.“ — Jerney János szerint, Magyar nyelv kincseiben, 67. l. most Ronyva-patak; régi neve pedig 1252. és 1257-ki oklevelekben „Kechel“ és „Kecel“ — „Intrat in locum, qui Kechel-potok vocatur, et ibi intrat iterum in Budrugh.“ A Ketel kún vezér Keczel általi kimondását ez, és számtalan ily nevű helyek bizonyítják, úgy mond, mely a Kesely, vagy Kec szóban él. — Ha a Kecsel olvasás nem hibás, csak dialectusnak tartható, s a Kecse=Gecse=Gyeza=Gacsa=Gacsal nevekkal egy értelmű, fejedelem, és Mars jelentéssel. — Ketel neve most is él Komárom megye Kethely helységének nevében: és Ked alkalmasint a Mars magyar neve; legalább fia Tulma, mint Hyde Tamás után értelmeztük, vitézségéről viselt Olup nevet. E mocsáros patak az 1860-ki Vasárnapi Újság szerint, Sáros-Pataktól éjszakra Ardó falu fölött szakad a Bodrogba, melyről a vidék, a város is nevezetét nyerte. Görög földképe szerint, Sáros-Patak körül e vizek folynak a Sátor-Aljai hegyekről Bodrogba: Bosva patak Ardó fölött; ez, és Bosva között egy a Károlyfalvától jövő névtelen patak: egy másik és harmadik ugyan onnan Trautszonfalva felé, mely Petrahónál fut a Bodrogba. — Különben Ketel régi nevet oklevelek igazolják, jelesen a bakon-béli apátság birtokainak 1086-ki összeírásában, Magyar Történelmi Emlékek, VI. K. 31—38. l. Ketel, mint személy és helynév kétszer találtatik „Quintum predium, quod dicitur Ketel-locus“ Ketel-laka. Külön mint személy név, Árpád falu lakosi között, egyszer. Magyar Történelmi Tárban, II. K. 175. l. pedig V. István ifjabb királynak 1262-ki adomány levelében kétszer említetik Mákra-mál birtoknak „in Comitatu de Potok“ határjárásában „fluvius Kutel“ E Mákra-mál föld része Miklós tárnok mesternek ugyan ott a 185. l. olvasható 1358-dik évi levele szerint „civium et hospitum de iam dicta Patak“ volt; a hely színén tehát tökéletesen meg lehet a Kutel, vagy Ketel patak hol létét határozni. Annak, hogy Sáros-Patak, mely a földézett két oklevélben csupán Potok nevezet alatt fordul elő, az Ardó felől folyó mocsáros patakról vette volna nevezetét, nincs nyoma az eddig esmert oklevelekben; ez állítás tehát hitelesebb vitatás tárgya. Azt sem állítja a névtelen jegyző: hogy Ketel, vagy fia Tulma rakatta volna Sáros-Patak várát, melyről az a vidék V. István király 1262-ki adomány levelében „Comitatus de Potok.“ Világosan írja a névtelen jegyző „Sed terram illam, quae nunc Ketel-potaca vocatur, posteritas eius, usque ad tempora Andreae regis — habuit; attamen rex Andreas, de posteris Ketel cambiavit illum locum“ — Ilhető-

leg I. Endre király építette feleségének Nestának kedvéért, s az alatta folyó Bodrogról hivatta Pataknak, különben a Sáros nevezet is víz jelentésű, mint széltében több ily nevű folyók és víz-melléki helyek e hazában. De a mi fő az egész hagyományban, ez: hogy a Ketel kún vezér esetéről emlékezetben maradt hős-mondának történeti alapja van.

„Satur-holmu“ Zemplénben; csak ugyan egy hosszú sátor alakú. 1265. „Satur-hegy“ Cod. Dipl. IV, 3, 291. alatta keletre fekszik Sátor-alja-új-hely; innen kezdve a darab földet Ketel bírá Tuls-uo-ig=Tolcsváig, Tó = Tol-sa: e hely is tehát, mint látszik, a regéczi hegyekről folyó Tolcsa vízről vette Tolcsva nevét, mely Újfalú alatt ered a Bodrogra; 1248. Tolchoa-patakha. 1299. Tolcsopotoka.

Olup-Tulma, Ketel fia várat épített, melyet Komáromnak nevezett. Tehát mindjárt honfoglalás után. Meg említi Sz. István király 1037-ki adomány levelében, melyet a bakon-béli apátság részére menesztett, oda ajándékozván „de portu et de foro Camarin“ a király kettei részt; mely 1377-ki oklevében Cod. Dipl. IX, 5, 153. király ketteinek neveztetik „Duae partes tributi de foris, et viis, quae vulgariter appellantur kiral-ketei.“ — E várat is tehát Sz. István, királylyá tétele után, cserében vévé át Ketel utódaitól, melyet a Tatárok, mint IV. Béla királynak 1245-dik évi levele nyilván bizonyítja, nem vehették be „Ad universorum igitur praesentium et posterorum notitiam harum insinuatione volumus pervenire: quod cum fidelis noster Folwyne in pestifero Tartarorum adventu castrum nostrum Komaron muniens, Vdvornicos nostros in eodem comitatu existentes, nec non alios populos quam plurimos illaesos conservasset et indemnes“ Cod. Dipl. VII, 3, 144. és Ipolyi Új Magyar Muzeum. XII. Füz. 550. l. Az Udvarnokok „Curiae famulantes“ voltak „quos patrio nomine Vdvornicos vocaverunt.“ Kézai Simon in Appendice. Der persa nyelven: Porta; Sad-der: centum Portae. Hyde p. 432. magyarul *u* betű elébe tételével, és *o* beszúrásával u-d-var. Mit csak azért említünk meg, mivel Leschka Márton, Elenchus Vocabulorum europaeorum, cum primis slavicornum Magyarici usus. Budae. 1825. in 8. p. 257. — Dankovszky György, Magyaricae Linguae Lexicon critico etymologicum. Posonii 1833. in 8. p. 948. és követők az *u d v a r* szót merőben tiszta tót szónak tartják és hirdetik. — Ipolyi Arnoldnak pedig 1858-ki Új Magyar Muzeum IX. Füz. 483. l. még „Komárom név is szláv jelentésűnek látszik: Komora, Kammer, Komra“ Ezen kívül a névtelen jegyző hitelességét is gyanúsítja „és lehet, hogy már Olup-Tulma előtt is itt régiebb vár létezett, melyet ő ta-

lán csupán újon épített, megerősített vagy nagyobbított“ Hát a görög *καμάρω*, s a latán camera is tót szó? Igaz, hogy némelyek a Tótokat régibb nemzetnek vélik a Görögöknél; de ha ez bizonyos volna is, még nincs kiviva: hogy Tótok voltak a miveltebb Görögök mesterei. De Komárom névnek semmi köze a tót komorával. Egykor nevezetes volt Ásiában a Kama=Kuma folyó partján feküdt Magar váras. Komárom is tehát a Duna vizről neveztetett el, mint Sáros-Patak a Bodrogról. Kam most is folyó vizet jelent votjákul, mint Köny=lacrymae magyarul. De Homok Komárom, Kis Komárom, Lajos Komárom, Mező Komárom nem vízmelléki helyek. Kamar, mint tulajdon személy név, Saturnus az ős pogányságban, kinek papjai: Camari, Cemari, chaldaei dialectuson Comeraja hivattak, rend szerint azon Istenségről, a kinek szolgáltak; fekete (komor) köntösbe öltöztek, mert ez a Saturnus színe. A nevezett helységek tehát Saturnusról neveztetettek el. A kik hazánkban mindenütt szláv eredetet látnak, nem veszik észre: hogy a tulajdon nevekből, egyéb erősségek nélkül, úgy nem lehet nemzetiséget, vagy rokonságot következtetni; mint a kereszténységből, és kereszt-nevekből nem, melyek az egész kereszténységben csak nem mindenütt közönségesek. A tulajdon nevek magokban legfőlebb csak azt tanúsítják: hogy ez, vagy amaz a nemzet Isteinei, s vallásos szertartásai neveit, szokásait, hitét ettől, vagy amattól a nemzettől vette föl, mely régibb országos nép, előbb polgárosodott meg, mint ő; vagy a kinek közelében lakott, vele szorosabb viszonyban élt, vagy a mely őt meghódította. A magyar nyelvben több régi persa pogány vallásos név divik; de azért még sem mondhatni: hogy a magyar nyelvnek belső rokonsága volna a persa nyelvvel. Rokonságot csak a nyelv belső szerkezete bizonyít, nem pedig egyes több nyelvekben föltalálható szavak, ha bár saját nyelvre lefordított jelentő nevek volnának is; melyik nemzet nyelve nem zavarodott össze egy más nemzet nyelvével? Hol találni tiszta szüz nyelvet?

I. Endre felesége Nesta Jaroslaw orosz fejedelem leánya levén, szeretett Sáros-Patakon tartózkodni, mely egykor magyar királynő aszszonyok városa volt, hogy közelebb lakhasson szülőtt földéhez. „Lássá az értelmes olvasó, mond Lethenyi János a névtelen jegyző könyvének fordításában: mily okatlanul okoskodik a haza-áruló Grossinger, a ki Jus publicum Hungariae nevezetű könyvében C. IV. §. 9. két hamis elvet állított föl névtelen jegyzőnk említette cseréjéből; egyikét: hogy a magyar király akár mely nemes embernek őstől maradt akárminő földjét és birtokát, ha neki épen úgy tetszenék, szabadon elveheti, minthogy minden földnek, a

mit a magyarok birnak, király a főtulajdonos és korlátlan hatalmu ura. Másikát pedig, hogy a király szabad akaratában és tetszésében áll, az így elvett birtokért más annyiért, vagy éppen semmitsem adni; mivel hogy erre őt semmi törvény sem kötelezi. E cselebből tehát nem következethetni hatalmaskodást, úgy mond, ám-bár mit csevegjen is a hízkelő Grossinger.“

És fél vala Neste a német császártól, hogy a Péter király véreért boszút állandó, magyar országba ront. Nem volt alapatlan e félem; mert III. és IV. Henrich több ízben csaptak magyar országra. Chronicon S. Benigni Divionensis följegyzé Pertznél, SS. Tom. VII. p. 237. — 1052-dik évről Halinardus előbb divioni, utóbb lugduni érsekről „dominus apostolicus (IX. Leo pápa) secum duxit eum — quoniam ad colloquium imperatoris (Henrici IV.) qui tum forte erat in finibus Ungariae, properabat.“ — Sigebertus Gemblacensis szinte 1052-dik évről „Rex Ungarorum ab imperatore Henrico dissentit; pro quo reconciliando Leo papa ad imperatorem venit; sed amicis discordiae inturbantibus, id frustra fuit.“ Ez az a pápa, a kiért I. Endre király alatt a magyarok ekkép imádkoztak „O jehzus es zent maria azzont hyueuc ysten roncha papa ur elleneit bodug leo papa urnac“ sat. Jerney János, Magyar nyelv kincsek, Árpádék korszakából. Második közlemény. Pest. 1854. in 8. Semmi okot sem adhatott tehát Endre király a kinem békülésre, sem a pápa megbántására, mint Herimannus Augiensis 1052-dik évre részrehajlólag írja Pertznél SS. Tom. IV. p. 131. „Imperator — in Pannoniam itidem expeditionem proficiscitur. Andreaque rege Ungariorum minus, minusque pro pacto pacis postulando allegante et promittente, Brezisburg (Pozsony) Castrum obsedit, et variis belli machinis diu oppugnatum, Deo obsessis se anxie invocantibus opitulante, (tehát nem lehetett igazságos Henrich császár követelése) frustratis semper nisibus, nullo modo capere potuit. Interim dominus Leo papa, ab Andrea accitus, cum pro pace componenda intervenisset, imperatorem ab obsidione avocavit, eumque sibi per omnia consentaneum inveniens; sed e contra Andream consiliis suis minus parentem experiens, offensus, eique excommunicationem, utpote delusa sede apostolica, minitans (épen jókor és alkalmas időben tette volna a pápa, midőn a nemzet nagy része úgy is az ős hitre tért) cum imperatore discessit.“

Észrevételek

a tizenhatodik fejezetre: Turszol hegyről.

„**O**und et Ketel, nec non Turzol — juxta fluvium Budrug equitando, — super verticem unius altioris montis ascenderunt, quos Turzol — antecedens, cacumen primus omnium ascendit, et montem illum, a die illo, usque nunc, montem Turzol nominaverunt. Tunc hi tres domini super verticem ejusdem montis — more paganismo, occiso equo pingvissimo, magnum aldamas fecerunt. Turzol — ad ducem Arpadium reversus est, — Ound vero et Ketel — ducem Salanum in castro Olpar juxta Thisciam invenerunt — dona, quae secum portaverant, praesentaverunt, ac mandata Arpad ducis ei retulerunt — postulata Arpad concessit. — Ound et Ketel — repatriare coeperunt, per quos dux Salanus duas lagunculas aqua Danubii plenas, et unam sarcinam de herbis melioribus sabulorum Olpar, quasi pro risu deridendo, cum diversis muneribus duci Arpad misit, et insuper — terram usque ad fluvium Souyou concessit. — Unde maxima laetitia orta est in curia Arpad — et — roborata pace, legatos Salani ducis, diversis muneribus ditatos, repatriare dimisit paciferos.“

A Tarczal hegy nevééről, és Tokaj eredetéről ezeket olvashatni Cod. Dipl. V, 3, 179. III. László királynak 1283-ki levelében, melyet az időben engedményezett, midőn híre futamodott a Tatár járásnak „quia Nobiles seu Servientes nostri Regales de Nyr, locis indigent pro defensione personarum et rerum suarum aptis munitionibus, hanc eis duximus gratiam faciendam: ut in monte Thorzol, et in iunctura fluviorum Thysciae et Budrog, pro defensione sui, ut nobis commodius valeant famulari, aedificandi castrum, liberam habeant facultatem, ita, ut tam in monte Thorzol, quam in iunctura praedictorum fluviorum, ipsum aedificent castrum.“ — A névtelen jegyző korában tehát Tokaj még nem létezett, ezért meg sem említi; még is Szabó Károly a Tokaj nevet a tót Sztokaj=vízszakadás szótól származtatja. Szirmay Antal, Topographia Comita-

tus Zemplin. p. 133. és Kaprinai István Hist. Dipl. P. I. p. 156. kétségen kívül megmutatták: hogy a tokaji vár a Tisza és Bodrog közt levő szigetben volt; ide helyezi azt a II. Miksa cs. és kir. idejében élt Bizarus Péter is Libro de bello Pannonico „Tokayum, munitum castellum, in Pannoniae, ac Transilvaniae finibus (mint-hogy az ő idejében e részek az erdéli fejedelemséghez tartoztak) et in ulteriore ripa positum, — Locus ipse, natura et opere communiter: nam cingitur praealtis moenibus, ac duobus fluviis undiquaque alluitur, id est Bodrogo ac Tibisco.“ tehát nem nevezetethetett el a víz-szakadékról: a Váradi tüzes vas próba Itéletekben: 1217. 41. §. Tukay személy név; találtatik: Tekus, Toka, Tokus, Tikus formában is. Az után Borsodban is létez Kis-Tokaj nevű helység. A Tarczal hegy alatt levő mostani város, I. Rákóczy György erdéli fejedelem kastélyjával újabb; a kastély minden esetre Rákóczy György műve; Tokajt pedig a leleszi országos levéltárban olvasható okirat szerint 1648-ban vette meg száz ezer forinton homonnai Drugeth János özvegyétől Jakusith Annók aszszonytól, kinek férje csak 1642. és 1643-ban igtatott e vár, és hozzá tartozott jószágok birtokába. — Némely 1274-ki oklevél Szepességben is említi Tarczal hegyet „De alpius nominatis Tarchal“ mi ismét azt tanúsítja: hogy a Tur gyök valóban nagy, magos, óriás jelentésű. Katancsich szerint, Orbis antiquus, P. I. p. 296. „mons Almus — supra Sirmium — in chartis antiquioribus Arpataro: Tartzal vocatur; forsan Hungaris ita dictus, apud Ortelium: Arpataro mons Almus.“ — Pogány szokás szerint nagy áldomást tőnek a hegy tetején. — A keresztény írók a nem keresztényeket „Gentiles“, kiket közönségesen Bálványozóknak „Idololatrae“ névvel illetik, a IV. században „Pagani“ Pogányoknak kezdék nevezni; mely nevezet 365-dik év előtt Krisztus után nem fordul elő az íróknál. „Pagania“ Salvianusnál, a ki az V. század közepe felé élt, de gubern. 1. init. „incredulitas“ hitetlen jelentéssel olvasható. — Augustin. Retract. II, 43. Tertullian. de coron. mil. 11. Nagy Károlynak 742-ki közönséges Capituláréjában tiltatik cap. 6. — „ut populus Dei paganiis non faciat.“ Nyilván átvitelkép a latán pagus szóról; mert a pogány római birodalomban is, legalább a császárok alatt, a falusiak nem vitézkedhettek, nem katonáskodhattak. Plin. Epist. X, 18. Juvenal. XVI, 33. Sveton. in Galb. 19. ezért gondosan megkülönböztették a falut a vár és várastól, hol szabad emberek laktanak „vel paganus est peculium, vel castrense.“ Cod. Just. III, 28, 37. init. Kereszténységben a pogányok és a hadban elfogatott emberek vettettek rabságra, nálunk is ez a pórok eredete „Vult namque sedes Apostolica, ut Pagani Christianis sint

subiecti“ Kézai Símon in Appendice de Udvornicis. A keresztény szabadságban nem részesülhettek; e nyomasztó állapotban hagytak a kereszténység fölvétele után is: külföldön sem volt jobb sorsuk „Misera servitus, nihilque ea infelicius; ideo mortis comparata. Ut et servi pro nullis, et, ac si non essent, iure civili habití“ Petrus Tholosanus, Syntagma Juris universi pene omnium Gentium. Francof. ad Moen. 1611. in fol. Lib. XIV. c. 1. p. 248. Ez állapotról szól III. László király 1279-ki levelében Cod. Dipl. V, 2, 504—507. „Cum palam sit, secundum Juris Civilis Statuta, natalibus suis a Principe restitutos, ad eam Libertatem redire, in qua omnes Homines fuisse, ante Juris Gentium Potentiam, dinoscuntur.“

Az Áldomás, *σπονδή*, Libatio eredetét Diodorus Siculusnál Lib. 3. c. 70. találjuk följegyezve, a hol azt Dionysiusnak vagyis Ménész első egyiptusi királynak, mint legelső világ-hódítónak tulajdonítja; ő volt az, a ki köz-életből egy úrú fejedelemség alá hajtotta a természeti egyenlőségben élt nemzetségeket, amiért öcsce által meggyilkoltatott. Midőn hódítás alkalmával gyanuba esett volna Diene-s, s arról vádoltatnék, hogy a foglyokat egyaráig mind lekonzoltatja; megengedé nekik, tetszésök szerint szabadon mennyenek, a hová akarnak. Ezt hallván a foglyok mindnyáján önként megadták magokat, zászlója alá siettek „Tum omnes belli societatem amplexi, ob repentinam salutis gratiam, uti Deum (szabadítót) omnes adoraverunt. Mox omnes adductos, Vino ad libandum porrecto, iureiurando sibi cunctos obstrinxit, absque dolo militiam gesturos, et ad finem strenuam in pugna (Titanok, vagy is öcscsének követői ellen) operam navaturos esse. Quod per hunc ergo Libationis ritum illi Fidem acceperunt, dederuntque primi: Factum imitati posterí; Inducias inde Spondas, id est: Libationes nominaverunt.“ — Ez a Társ-pohár eredete, melyből egyszersmind e mondat értelme is kiderül „Egy Pohárból inni, s egy kenyéren lenni“ Az az: valaki társaságában lenni, magát valakihez csatolni. „Factum imitati posterí“ mert ez világ szerte közönséges szokássá vált. Jacchiades József beszél Buddeusnál Hist. Eccl. Tom. 2. p. 806. a Németekről „Quin etiam moris est inter Germanos, ut acceptum vini poculum ante socium suum, qui ex adverso est, collocent ac invitent sua lingua, ut bibat: atque e vestigio iste socius aliud vini poculum infundere tenetur; ita ambo simul bibunt, unusquisque e poculo suo; atque hoc inter eos est amicitiae signum.“ Etele kún király vendégségéről pedig Priscus Rhetor „Pincernae, ut mos est in illis regionibus, calicem tradiderunt, ut ante accubitus, Vota faceremus.“ És feleségéről Reccáról „Recca Attilae uxor,

quae eius res domesticas curabat, nos etiam ad coenam invitavit. Ad eam, ut erat multis Scythiae principibus comitata, accedentes, contigit nobis eius humanitate frui. Illa vero nos excepit mellitis es iucundis confabulationibus, et magnifico epularum apparatu. Tum unusquisque eorum, qui aderant, surgens, Scythica comitate, poculum plenum nobis porrexit, et eum, qui biberat, amplexus et osculatus, illud excepit. "Kivánhatni e e nyájasságnál nagyobb udvariasságot? Diodorusnak főlebb idézett szavai is „uti Deum omnes adorarunt“ ezt jelentik, mindnyáján megápolák az ő szabadítójokat, az az: megcsókolák; vagy mint IV. Ekkehard 890-dik évről in Casibus S. Galli, Pertznél írja SS. Tom. II. p. 84. „Amoreque, ut moris est, osculato et epoto, laetabundi discedunt.“ Mire Pertz Nota 76. e jegyzetet teszi „Potus valedictionis eo modo dicitur amor; quo vinum in festo S. Joannis porrigitur cum dicto: „Bibe amorem S. Joannis.“ E szokás is meg volt a régi pogányoknál „Quod vero inventum et donum Vini, maiorem in modum hominibus gratum et acceptum esset, tum ob iucunditatem potus, tum, quia corpora bibentium firmiora reddit: mos inolevit, ut inter coenam, quando meracum omnibus porrigitur, Boni Genii nomen accinatur; cum peracta vero coena, lympa contemperatur, Jovis servatoris appellatio fiat. A meraci enim potu nimio, affectiones insanae oriuntur. At Jovali admixto liquore, iucunda quidem laetitiae voluptas remaneat, sed insaniae ac dissolutionis nocumentum amovetur.“ Diodorus Siculus Lib. 4. c. 3. Ez volna Sz. János áldásának is célja. Theophrastus de Temulentia beszéli Athenaeusnál Lib. 10. c. 30. „olim Libationis honos, solis Diis tribuebatur.“ Olv. Plutarchot is Convivialium Quaest. decade 3. — A Scythá Áldomás a különbséggel történt, mint Toxaris Luciánusnál emlékezetben hagyta, hogy a Scythák Áldomás fölmondáskor nen locsantottak ki borból az Istenek tiszteletére, hanem tisztán fölhajtották és elköltötték „tandem Arsa-comas (Scythia) postulata phiala, non libavit; neque enim mos, ut apud nos, Vinum effundere, quia magis contumelia ista esse iudicatur in Deum: sed haustum bibens.“

„Az Áld nyilván az Old-tól a tény értelmével bir, mond Ipolyi Arnold, Magyar Mythologia, 341. l. hogy megoldása az átkos végezetnek, s e szerint, a módot is jelenti az Áldozat, Áldomásban=Victima, mely által a rossz végzettől megoldás eszközöltetett.“ — Az avatott pogányságnak sokkal magasztosabb és tisztább fölfogása volt az örök Valóságról, és az Istenekről, hogy sem nekik átkos végezeteket lulajdonított volna. — „Antiquis Graeciae (de más népeknél is) in supplicando mentum attingere mos

erat.“ Plinius Hist. Nat. Lib. 11. c. 45. És Lib. 28. c. 2. „in adorando dextram ad osculum referimus, totumquae corpus circumagimus: quod in laevum fecisse, Galli religiosius credunt.“ — A mint a nemzetek ima közben a VII. zarándok csilag, vagy a csilagos ég módjára forogtak; a rómaiak a csilagos ég forgását követve, balról jobbra fordultak. Plautusnál kérde in Curculione Phaedromus „quo me vertam, nescio?“ felele Palinurus szolgál „Si Deos salutas, dextroversum censeo.“ — Lucianus is emlékezetben hagyta „si quis pauper est, is ita Deo litat, ut dextram suam ipsius exosculetur.“ Mert az Istenség nem néz az adományra, hanem a tiszta szívre. „Ab impuro autem capere munera neque bonum virum, neque Deum decet. Frustra itaque circa Deos prophani laborant: quod opportune faciunt omnes sancti.“ Plato Legum. Lib. 3. — Jóh beszéli 31, 26—27. „Ha láttam a napot, mikor fénylett, és a világosan járó holdat. És vígadott rejtekben a szívem, és megcsókoltam kezemet a számmal“ Vagy mint a LXX. tolmácsok fordíták „Si manum meam ori admotam osculatus sum.“ Symmachus szerint „et adoravit manus mea circa os.“ — „Qui adorant, solent manum deosculari.“ Hieronymus in Rufinum. Magyarban is tehát az Áldozat, Áldomás, de az Oldozat szavaknak ál = mentum a gyöke, mint a latán ad-oratio szónak az os, oris = száj név.

Maga fejétől írja a névtelen jegyző: Szalán vezér nevetség okáért küldte Árpádnak két palaczk Duna vizet, és egy nyaláb alpári füvet. Ő tehát már nem értette tisztán e hős-monda jelentését; efféle észrevételeiből kitetszik, hogy kutfőkből dolgozott, mint ime sorai is igazolják: Árpád vezér a frigyét megerősítvén, békével bocsáta haza Szalán vezér követeit különbféle ajándékokkal. Gúnyüzésből nem credhet frigyütés. Néha még a régi írók botlása is támogatja hitelességüket.

Észrevételék

a tizenhetedik fejezetre: Szerencsről.

„**A**rpad vero dux et sui nobiles egressi de castro Hung — ultra montem Turzol castra metati sunt in campo, juxta fluvium Tucota, usque ad montem Zerenche — et nominaverunt locum illum amabilem, quod interpretatur in lingua eorum Zerelmes, eo, quod multum dilexerint illum locum, et a die illo, usque nunc a Zerelmu locus ille vocatur Zerenche. Ubi — non paucos — dies permanserunt, donec omnia loca sibi vicina subjugarunt, scilicet usque ad fluvium Soujou, et usque ad castrum Salis. Et ibidem juxta Tocotam, et infra silvas, dux Arpad dedit terras multas diversorum locorum — Edu-nec et Edumer-nec, quas etiam terras posteritas eorum — usque nunc habere meruerunt. Praedictus vero Turzol — ad radicem ejusdem montis, ubi Budrug descendit in Thisciam, acquisivit magnam terram, et in eodem loco castrum construxit terreum, quod nunc in praesenti Hymus-udvor nuncupatur.“

Tucota bizonyosan jelentéssel bíró régi magyar szó; most Takta; ott kezd így neveztetni, hol Kacsontából kiszakad a Gó-mény. Felső Luczon túl ered a Tiszába. A szigetet, melyet a Takta, és a Tisza veszik körül, Takta-köznek nevezik.

Szerench XIV. században Cod. Didpl. VIII, 2, 681. külön meg-yét tett „in Comitatus Vjvar, Borsod, Vngh, et Zeremch“ fekszik ez Zemplénben egy domb oldalon az alatta egybe folyó és Gergely helyről jövő Ond, és Kacsonta patakok mellett, honnan Földvár pusztánál ömlenek a Taktába. E Szerencs táját nevezék Szerelmesnek a Szerelm szótól, és e helyet az naptól fogva hívják Szerencsnek. — Mind a Szerelem, mind pedig a Szerencse szónak Szer=Ordo=Lex a gyöke; a mi rendes, az kedves is: s a mi kedves és kellemetes, az Szerencse. A magyar Szer=Lex szó tökéletesen fölvilágosítja a Szer-dus=Mercurius törvény-adó Angyal nevének igazi értelmét; Zerdus nevet viselt a mágocs hit reformátora is, melyet Hyde Tamás sem fejtethetett meg a keleti írókból, kiknek

szószármaztatásaikra ekkép nyilatkozik Cap. 24. p. 310. „Sed non sunt omnino (képtelen etymologiajokért) culpandi, cum hujus Nominis originalem significationem exquirere, sit plane difficillimum: nec in lingua Persica rimando, ullum unquam commodum ejusdem sensum appellativum invenire potuimus.“ Sem a Zend Avesta magyarázói: sem persa Mythologia írók, kiket csak „eddig olvastam. — Szer-dusról neveztetik magyarul a „dies Mercurii“ Szer-dának; tehát a magyar Szer-da nap nem a tót *streda*, mint Leschka Márton akarja: quia *szred*, *szredina*, *stried*, est *medium*, et *Szreda*, *Streda*, *media septimana*, a hét közepe napja, mint németben a *Mittwoche*. Pogány őseink Hét-főt kivéve, a VII. zarándok csilagról nevezték el a többi hétköznapjait, mint: Vasárnap, *dies Solis seu Vulcani*, Vasárd személy név némely 1221-ki oklevélben; *Ked* = Mars; Szerda = *dies Mercurii*; Cseter-tek a persa *Taschter Jupiter pluvius*, Csetres neve; Bendek-usz = Péntek = *Venus* személy név olvasható nem csak a Váradi Regestrumban, de régi oklevelekben is gyakran előjő. Szom-bat egyiptusi szó. —

A Sajó Gömörben ered Redovai szlanszka völgyön, Rowna hegy tövéből több forrásból, és négy ágra szakad. Miután tíz mélyföldet befutott, Gömörből Velezd falu fölött Borsodba ballag. Apátfalvánál fölveszi a Visnyói Szilvás hegyekről jövő patakot: Ecsegnél pedig a Boldvát, a hol egy szigetet kanyarít; jobb ága Elő-érnek neveztetik, a másik eredeti neve alatt mendegél. Miskolcz alatt magába veszi a Hámor fölött Szent-István hegy oldalából szivárgó, s e várast ketté hasító Szinyvát: Onod alatt a Gömörből hömpölgő, s Hranoviczánál Szepességbe, innen pedig Aba-újba siető Hernádot, és Szederkénynél nyeli el a Tisza. Bartholomaeides László Gömör megye leírásában a Sajó nevet a zlav Szol-sótól származtatja. De Erdélnek is van Sajó vize. Sió hanggal is esmerik több helyen, jelent vizet, mint csak a Sajka = Tsajka szó is bizonyítja „*navis, quae Saica dicitur, et una Barca*“ 1251-ki oklevélben, és Leunclavius János ozman Onomasticonában: „*Ac-su, Turcis in genere, aqua alba, i. e. limpida, clara. Cara-su, niger amnis.*“ —

„*Castrum Salis*“ Eperjesen innen délkeletre. 1285. „*villae regales Soowar, et Sowpothok in Comitatu de Sarus.*“ Utóbb Sós nemzetségre szálott, 1687-ben veszté el I. Rákóczi Ferencz fölkelésében részvételekor.

„*Edu-nec et Edumer-nec*“ a nek adakozó esetet olvashatni némely 1236-ki oklevélben is Cod. Dipl. IV, 1, 65. „*pertinet Jenue-nec.*“ A VIII. X, XXXII fejezetek, és Kézai Simon szerint Edumer helyett, Edumen a hibatlan olvasás. — A névtelen jegyző a XXXII. fejezetben Aba Samuel királyt származtatja e Kún ve-

zérektől, kiknek Árpád e tájon ajándékozott több helyen nagy darab földet, melyeket maradékaik még az ő korában is birták. Horvát István, Magyar Ország gyökeres régi Nemzetségeiről szólóban az Aba nemzetséget nem származtatja Aba Samuel magyar királytól, hanem Kéza Símón után „Ex isto enim Chaba generatio Abae est egressa“ ily nevű híres magyar gyökértől, ha igaz, úgy mond, a mit Béla király névtelen jegyzője ír a X. és XXXII. fejezetben. Ez író szerint Aba király Edu és Edumer Kún vezérektől származott. Nem vette észre, hogy az Aba név csak változása a Saba=Tsaba nevezetnek, mint lentebb fog kitetszeni. A Kúnok és Magyarok között nem volt egyéb különbség, mint: hogy a Kúnok ősz időktől fogva egy úrú fejedelem, vagy is király alatt éltek: a Magyarok pedig köztársaságban Árpád nagy herczeg elválasztásáig. E különbség létezett a többi Scythia fajok közt is: ez pedig, és a több-nevűség nem tesz nemzeti különbséget. Tudtomra, mond tovább Horvát a Somosi, Berthóti és Rhédey ágak eredtek e nemzetségből. — Ha Szirmay Antal szerint az 1699-ben kihalt Ödönfi nemzetség a bajor Vecelinustól (Vecsétől) vette eredetét, úgy nem származhatott e két kún vezértől, mint Mándy István írja Magyar Sunádjában a 42. l. f., betű alatt tett jegyzékben. 1470—1475. „Andreas Edenffy de Nagy Mihál.“

Turzolnak pedig a hegy tövében adott Árpád vezér egy darab földet, hol a Bodrog a Tiszába szakad, a hol Turzol egy föld-várat rakatott, melyet most jelenkor is Hymus-udvarnak neveznek. — Ez udvar-hely vagy föld-vár a mai Tarczal mező-váras vidéke; mert Tarczal csak ugyan a hegy déli oldala tövében fekszik, mely alatt a Bodrog a Tiszába ered; a szigetben épült Tokaj, névtelen jegyző koránál későbbi telep. — Hymus-udvar egy oly nevezet, mint hajdan Pest megyében. Ákus-Palotája, vagy Csaba-Rákos. Hymus személy név 1138-ki és 1289-ki oklevelekben Heimú, Heym: a Váradi Regestrumban 1235. 14. §. Hem. Nagy Lajos magyar király 1368-ban Benedeket Heemnek fiát nevezé ki bulgar ország bánjának. Cod. Dipl. IX, 4, 120. — Turzol a XV. fejezet szerint magtalanul halt meg; az ő földvárát tehát később egy Hymus nevű birtokosról kezdék a névtelen jegyző korában nevezni „quod nunc in praesenti Hymus-udvor nuncupatur.“ — A telepek többnyire birtokosaik neveit viselik; Boczek Antalnál, Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae, Olomucii. 1836. in 4. Tom. I. Nro. 87. olvastatik 898-dik évről „Arnulphus rex cuidam ministeriali suo Heimo nomine concedit facultatem locandae civitatis Heimburg“ Austriában a Duna jobb parton.

Észrevételek

a tizennyolczadik fejezetre: Borsodról.

— „communi consilio — missus est Borsu, filius Bungere, cum valida manu versus terram Polonorum, qui confinia regni conspiceret, et obstaculis firmaret usque ad montem Tatur, et in loco convenienti castrum construeret, causa custodiae regni. Borsu vero — collecta multitudine rusticorum, juxta fluvium Buldva castrum construxit, quod vocatum est a populo — Borsod eo, quod parvum fuerit. Bors vero — factis metis per montes Tatur, reversus est ad ducem Arpad-Borsum in eodem castro comitem constituit, et totam curam illius partis sibi commendavit.“

A Kárpatok választák el Magyar országtól a régi Lengyel országot „Terram Polonorum.“ melynek területe Lithvániával együtt 1772-dik év előtt, tizen három ezer négy-szeg mélyföldnél nagyobb volt; legnagyobb síkságot képez egész Európában. E hegyek vidéke akkor még vadon erdőség volt, csak a II. Geyza király által befogadott szász gyarmatok kezdék irtogatni nem egy időben a Váradi Regestrum, és oklevelek tanutétele szerint, melyeket Vágner Károly, Bárdosy János és Fejér György közlöttek: de a hódultságon lakott népet nem hagyhatták hátuk megett őrség nélkül magokra. Bors vezér tehát éjszokról a Táttra hegyekig terjesztvén az ország határait, s a Havasok kapuit, az az, szorosait gyepükkel berakátván, nagyobb bátorság okáért e szélek oltalmára Boldva mentében egy vég-várat épített, melyet a nép kised voltáért Borsodnak nevezte; ez most egy völgyön a Boldva parton fekvő falucska, hajdani vára, tekintve a közel domborodó erdős hegyeket, s a Boldva vizét, az időkben elég erős és vívhatatlan vár lehetett, s azon a dombon állhatott, melyen a reformátusok szent-egy-háza, s a megett levő házak vannak. — Midőn a névtelen jegyző Borsod nevét kicsin voltától származtatja, a bors, vagy borsó szavainkkal játszik, mond Szabó Károly. De Borsod oklevelekben is Kis Borsod, hogy megkülönböztessék a nagyobb Bors=Bars vártól, melyet

nem csak a névtelen jegyző hív „castrum Borsod Zovulun“ a XXXIV. fejezetben: hanem II. Endre királynak némely 1229-ki adomány levelében is „castrum de Borsod.“ — amaz pedig Kis Borsod, jelesen Katona Istvánnál „Districtus Zerempch et Kis-Borsód“ Hist. Crit. Regum Hung. Tom. X. p. 155. 1356-dik évi oklevélben. Egy 1606-dik évi levélben is ez a neve „Zendreő, Kaza, Warbo, Kis-Borsod, Zendreő Wölgy, Arlló, Ónod, Zent-Péter, Chiaba, Emőd, Miskolcz.“ Bors, és borsó szavak alig ha foroghattak a névtelen jegyző eszében, mivel ő nyilván Bors vezérről beszél, kiknek ivadéka is „a vasmegyei Bors-monostor cistercita apátság részére 1236-ban kiadott oklevélben „Comes Bors de genere Miskoucz.“ neveztetik. Kun Miklós, Miskolcz múltja, jelenje; tekintettel jövőjére. Miskolczon. 1842. in 8. 8. l. A Miskócz nemzetségről értekezik Horvát István: okleveleket pedig Fejér György közöl Cod. Dipl. III, 2, 410. IV, 1, 61. Vol. 2. p. 404. VIII, 2, 597. — A névtelen jegyző tehát jól tudta, mit ír; azon állítása, hogy az: ad, ed, od, öd, ud, üd végtagok kicsinyítők, bővebb vizsgálatot igényel a magyar nyelvészekről, melyek eddig csak birtok jelentésüeknek lenni látszottak.

A Boldva vize Szepes, és Torna megye legszélén ered Stósz mező váras határán. Fölső, és Alsó-Meczenséfnél ömlik Aba-újba; Szalonna fölött pedig Borsodba, hol Rakacza patakkal vegyest foly, és Boldva helység alatt hömpölög a Sajóba; hol egykor monostor létezett: 1249 „Monasterium de Buldva“ Cod. Dipl. IV, 1, 48. a két halottas beszédről esmeretes pozsonyi mise-könyvbe íratott krónikában mondatik 1203-dik évről „Monasterium S. Johannis comburitur iuxta buloriam situm“ Koller József, Hist. Episcopat. V. Eccles. Tom. I. p. 407. és 413. Ha nem a Jászói Szent Jánosról nevezett apátság; Jászáron is keresztül megy a Boldva, ez apátság később jutott a Prémonti szerzet birtokába, csak az óta Prépostság. Az említett mise-könyvet, mely most az ország könyvtárában létezik, néhai Horvát István a Borsod-Boldvai monostor tulajdonának tartotta; korát III. Ince pápa által 1198—1216. szerzett, s benne levő ima nyomán, Régi Magyar Nyelv Emlékek, I. K. Budán. 1838. in 4. CI. l. én határozottam meg boldogult Ocskay Antalakkor választott bácsi püspökkel és helytartósági tanácsossal együtt nunakálkodva, bizonyosságom Döbrentey Gábor magyar Akademia titoknoknak februárius 4-kén 1841-ben hozzám intézett, s kezeimnél levő levele. —

A névtelen jegyző nem állít fonákságot, hogy Bors vezért téteti Borsod-vár főispányává; mert e vidék csak ugyan e nemzet-ségé volt: azután a vár-megyék eredete kétségen kívül régibb Szent

István király koránál az ő tanutétele szerint is a pannon-halmi apátságnak 1001-ben adott eredeti levelében. „Ingruente namque bellorum tempestate, qua inter Theotonicos et Ungaros seditio maxima excreverat, praecipueque, cum civilis belli ruina urgeret, volente Comitatu quodam Sumigiense paterna me sede repellere.“ Czinár Mór, *Monasteriologia*. Pest. 1858. in 4. p. 32—34. E polgár háboru 998-ban ütött ki, mikor Szent István még csak nagy herczeg volt.

Észrevételek

a tizenkilencedik fejezetre: a bihari vezérről.

„**D**ux — Arpad — accepto suorum nobilium consilio, legatos misit in castrum Byhor ad ducem Menu-morout, petens ab eo, quod de justitia atavi sui Athilae regis, sibi concederet terram a fluvio Zomus usque ad confinium Nyr, et usque ad portam Mezesynam, et misit ei donaria sua, sicut primo miserat Salano duci Tytuliensi. Et in legatione — missi sunt — Usubuu, pater Zoloucu, et Velec, a cujus progenie Turda episcopus descendit.“ —

„Hol lett légyen a Bihar vár, nem tudni, hanem, hogy nem a Bihar alatt levő volt, bizonyos“ mond Budai E'saiás, Magyar Ország Históriája. I. R. Debreczen. 1811. in 8. a 100. l. — Szabó Károly az Erdél országot és Bihar megyét választó Bihor (szerintő Fehér-hegy) havas közelében keresi e megye déli részében; s a Bihar nevet is tót eredetűnek tartja. De Liptóban is létez Biharfalva; a Bihar szó tehát személy név volna; s valóban II. Endre király 1211-dik évi oklevelében, Monumenta Hungariae Historica. Okomány-tárak VI. k. Pest. 1860. in 8. p. 117. többi között olvastatik „In villa Focud hy sunt ioubagiones ecclesie: — Vosud — Bodus — Bihor, filius Horgid — Bela, Vus, Zennes cum filio suo, Vasaard filius Hozug.“ — A zaiti apátságnak 1067-dik körül keletkezett alapító levelében is „Byhor“ mint I. Geyza királynak a Garam melléki Szent-Benedeki apátság részére 1075-ben menesztett adomány levelében „in piscina vero, quae Vojos-er vocatur, dedi (Szent-Benedeknek) duas partes; nam pars tertia est Abbatis-sae de Tormova in confinio Byhor Civitatis.“ Pray, Hierarch. P. II. p. 92.

Ez a Tormova apátzaság, most Tormafalu, Szusza, és Almaszeg jelenkor egy határt tesznek Pap-falva, és Vár-víz szomszédságában Bisztra-patak mentében. Lipszky János, Repertorium Locorum Hungariae etc. Budae. 1808. in 4. p. 7. és Nagy Lajos, Notitiae Politico-Geographico-Statisticae. Budae. 1828. in 8. p. 86.

és 97. — Tormova tehát Bihar megye délkeleti szélén feküdt, a hová I. Geyza király helyezi; mert az „in confinio Byhor Civitatis“ kitétel nyilván megye határ szélet jelent Szent István királynak 1009-dik évi levele szerint is, melyben a beszprémi püskökséget Veszprém, Fehérvár és Pilis megyék határai közé szorítja „quatvor Civitates, nempe — Veszprim — Albam Civitatem, Corteu (Szent Endre a Duna jobb parton) et Vissegrad Civitates, S. Michaelis Veszprimiensi subiiicimus Ecclesiae.“ — Bihar pedig egy közönséges jegyzőnek (publicus Notarius) 1528-dik évi levelében a mostani határán említi meg „directam et aequalem medietatem cuiusdam molendini in fluvio Kiss-Keres (a Sebes Körös szakadéka) in territorio Oppidi Bihar decurrentis, in Comitatu Bihariensi existentis et habitati.“ Perger János, Bézvezetés a Diplomatikába. III. R. az okleveles gyűjteményben 257—259. l. — Ha a régi Bihar még XVI. század harmadik tizedében is a mostani határai között feküdt, úgy a hajdani vár fekvése is e helyszínén keresendő, csak hogy a régi várak nem voltak mind termő kövekből, hanem többnyire föld-várak. Medve Márton úr állítja, hogy ő Bihar város határán, Pocsaj felé, vett észre valami régi vár romokat, melynek ez előtt még kapuja iveri is látszottak. — Ha 1702-dik év előtt nem romboltatott le az ozman uralom alatt, I. Leopold cs. és kir. döntette szerte több várakkal együtt II. Rákóczi Ferencz fölkelésekor.

Mén-Marót is akképp szölétaték föl meghódulásra, mint előtte Szalán vezér: ereszsze Árpád birtokába a darab földet Szamos vizétől a Nyírség széléig és a Mezes kapuig. Itt is ujjal mutat a névtelen jegyző régi vitéz énekek hagyományára. — „Quae inter Nigrum Keüres et Maros fluvios, Septemtrionem versus sita est regio, Nyrkeüz vocatur.“ Nicol. Olahus in Hungaria cap. XVI. §. 4. edit. Math. Bel. — Nyír a budai Krónikában „Provincia Nyr.“ És Turóczinál P. II. c. 6. vidék Szabolcs, és Szathmár megyékben: Nyír-Adon. Nyír-Bátor, Nyír Béltek. 1461. Nyír-Egyház. 1592. Nyír-Csáhol. 1217. „Ismaelitae de Nyr“ Váradi Regestrum. 38. 41. 91, §.

„Porta Mezesyna“ Turóczinál P. II. c. 49. 52. „Porta Meses“ hegy szoros, vagy zává, Kapu Erdél szélén. „Pagani Cuni a superiori parte Mezes, ruptis indaginibus, irruerunt in Hungariam, totamque Provinciam Nyr, usque civitatem Byhar crudeliter depredantes.“ Budai Krón. Salamon király korából. E hegy neve jelentését már fejtegettük. Baranyában a Mecsek hegy sem külön jelentésű. — Mez a gyök, értelmét legvilágosabban földéri az egyiptusi: Meh = Feder = Toll = Pih; s a kopt: Mehi, Mehe = Penna, Ala szavak; Mez-es tehát egy fás, erdős, harasztos, füves

hely, mint: Mez-ő. Meztlen=kopasz=pusztá. 1263. „Ad quemdam montem planum Mez-itelen-heg dictum.“ Átvitelkép ruhátlan, mint: mez-étlen.

„Tytul“ Bácskában az 1764-ben fölállított Csajkások kerületében a Tisza jobb parton, hol ez a Dunába szakad: fölötte még kivehetők a hajdani prépostság romjai; a földképeken „rudera arcis“ vár-romok „ad ostia fere Tibisci in Danubium se exonerantis, est Titulium Praepositura, olim reditibus quatuor millium ducatorum dives“ Nicolaus Olahus, in Hung. Cap. 11. §. 4. És Aloysius Ferd. Comes Marsilius: Titul „Hoc pagus est, alterum arcis tam crebra sanguinis effusione celebris, nomine gaudet. Fortalitium occurrit in edito colle, ad ripam Tibisci citeriorem positum, figurae fere semiquadratae, maximam partem e terra, lateribus tamen subinde inter positis congestum. Et hoc ad Tibiscum, utpote mox Danubii aquis se immixturum, conspicitur ultimum.“

„Usubu-u pater Zoloucu,“ az az: Usubú, mint a névtelen jegyzőnek a szavak végére rakott *u* betűje igazolja. Az elő-betű elvetésével: Subu=Saba=Tsaba; egyptus nyelven: Sabu, Sab; weise, Magier=Sapiens; ellen értelemben; verschlagen, listig sein; mint magyarban „tsábít, tsábító. Jerney János, és Szabó Károly Öszöb-nek olvassák.

„Zoloucu“ Szalók=Seleucus. Zolók nemzetséget Horvát Istvánnál Kovachich György Márton 1279-dik évre tesz.

„Velec, a cujus progenie Turda episcopus descendit.“ E püspök nevét nem találni Pray György Hierarchiájában, kiről Turóczi János Krónikája olvasandó P. II. cap. 64. Vesd egybe a névtelen jegyzőnek LII. fejezetére tett észrevételeket is. Turda nemzetséget említ némely 1265-ki oklevél Cod. Dipl. IV, 3, 286. Kézai Simon szerint e nemzetség már a Húnok korában virágzott, s belőle egy Kádár nevű, a haza bírájának választatott. 1264-ki oklevélből Turdos nemzetség is esmeretes; több helységek között, Nyitrában nevét viseli a Tardos-Ked falu.

Észrevételek

a huszadik fejezetre: Mikép küldettek Byhor ellen.

„**M**issi — Arpad ducis Usubuu et Veluc, fluvium Thisciae in portu Lucy transnavigaverunt, et — in castrum Byhor venientes, ducem Menu-morout salutaverunt, et donaria — ei praesentaverunt. Tandem — mandata Arpad ducis ei referentes, terram, quam praenominavimus, postulaverunt. Dux autem Menu-morout — ita respondit —: Dicite Arpado duci Hungariae, domino vestro: Debitores sumus ei, ut amicus amico, in omnibus, quae ei necessaria sunt, quia hospes homo est, et in multis indiget, terram autem, quam petivit a nostra gratia, nullatenus concedimus nobis viventibus; hoc etiam indigne tulimus, quod Salanus dux ei concessit maximam terram, aut propter amorem, ut dicitur, aut propter timorem, quod negatur. Nos autem nec propter amorem, nec propter timorem ei concedimus terram, etiam quantum pugillus caperet, licet dixerit jus suum esse, — per gratiam domini mei imperatoris Constantinopolitani, nemo poterit auferre de manibus meis. — Usubuu et Velec legati — mandata Menu-morout — duci Arpad retulerunt. Arpad vero dux et sui nobiles hoc audientes, iracundia ducti — contra eum exercitum mittere ordinaverunt. — Tosu, pater Lelu, et Zobolsu, filius Eleud, a quo genus Saac descendit, nec non Tuhutum, pater Horca, avus, Geula et Zumbor, a quibus genus Moglut descendit — cum exercitu — egressi — Thisciam transnataverunt in portu Ladeo — coeperunt equitare juxta Thisciam versus fluvium Zomus, et castra metati sunt in illo loco, ubi nunc est Zobolsu, et in eodem loco fere omnes habitatores terrae se sua sponte eis subjugaverunt, et pedibus eorum provoluti, filios suos in obsides dederunt, ut ne aliquid mali paterentur; nam timebant eos fere omnes gentes, et quidam a facie eorum fugientes — ad Menu-morout, facta eorum nuntiaverunt. Hoc audito, talis et tantus timor irruit super Menu-morout, quod manum levare ausus non fuit, quia omnes habitatores timebant eos ultra, quam dici potest — unde nullus credebatur se posse vivere, nisi per gratiam Arpad — et suorum nobi-

lium, unde plurimi se sua sponte subjugabant eis. Bene implevit dominus in Almo duce, et filio suo Arpad prophetiam, quam cecinit Moyses propheta, de filiis Israel dicens „Et locus, quem calcaverit pes vester, vester erit,“ quia a die illo, loca, quae calcaverunt Almus dux, et filius suus Arpad, cum ceteris nobilibus, usque ad praesens posteritates eorum habuerunt, et habent.“

E fejezetben megint hős-mondával találkozunk; mennyi nyoma vagyon benne Árpád nagy herczeg mély bölcsességének, és emberséges bánás-módjának: ő mindenütt nemzete hullása nélkül, bárátságos uton kívánt egyezkedni; még hadjáráskor is bántatlan hagyta a meghódult népet, mi azon időkből csudálkozást gerjeszt, a történet nem mutat sok ilyen példát, hogy így viseltek volna háborút. Az egész történet folyamát dicséretes egyenességgel írta meg ismét a névtelen jegyző, midőn ekkép beszélteti a byzanti császárra támaszkodó Marótot. „Árpád hadüzenete nem zavar meg bennünket; azért is nehesztelünk, hogy Szalán vezér oly nagy darab földet engede neki akár jó szántából, akár félelemből; de mi se jó szándékból, se félelemből nem hódulunk meg, a kívánt földből egy tapodnyit sem engedünk neki.“ Azonban mind ezekről, s effélekről semmit sem tartanak a névtelen jegyző megvetői. Hagyan, legyenek ezek mesék, de már a magyar nemzet vitézségét és hódítását nem tagadhatják; e tárgyakra nézve leghitelesebb író, Pertz György Monumentáin kívül, Constantin Porphyrogenneta görög császár, a ki gondosan följegyeztette a IX. század vége, és X. század közepe felé történt magyar dolgokat; előtte pedig atyja bölcs Leo, kit, Banduri Anselm szerint, atyja maczedoi Basilius 879-ben január 6-án kiáltatott ki császárnak, s holta után 886-tól kezdve 891-ig országot, követvén őt a birodalomban a 889-ben meghalálozott öccse Sándor; ezt meg a 890-ben elváltasztott Constantin Leo fia részént egyhoru, részént közelkoru hiteles tanu; meghalt november 15-kén 959-ben. Ezért őt beszéltetjük a régi és korabeli magyar történetben járatlan Krónikásaink, és nevetségés gyalázó idegen írók helyett.

„Portus Lucy“ Luczi rév. Alsó és Felső Lucz a Tisza jobb parton Zemplénben Takta folyón innen; most is nevezetes átkelő Alsó Zemplénből Szabolcsba.

„portus Ladeus“ Tisza Ladány Szabolcsban, a Dadai Járásban. Lad, víz; innen lad-ik, navicula. Olv. a 84. l.

A Marót ellen küldött had vezérek nevei:

Tosu = Tas a Lél atyja, mint személy, és hely név előjö némely 1138-ki oklevélben, és a Váradi Regestrumban. Minthogy az S. K. betűvel változik, a Tas egy jelentésű a pehlvi: Tak = starker

Held névvel, magyarban Tak-son. Kleuker Fridrich, *Zend Avesta* III. Th. zwei kleine Wörterbücher der alten persischen Sprachen. Bunsen Kereszténynél, *Aegyptens Stelle in der Weltgeschichte* I. B. S. 285. Tos koptische Wurzel, feststellen, regieren jelentéssel; tehát Tas, vagy Takson: fejedelem, vezér; erőt, hatalmat jelent a tasz-íté is.

A Lél nevet már megmagyaráztuk.

„Zobolsu, filius Eleud, a quo genus Saac descendit.“ Szabolcs, kitől a Tsák nemzetség származ; melyről már szözlöttünk. A Tsák név is bizonyítja: hogy a később meghódított ős népek az Egyptusiak és Assyriusok hitével Isteneik neveit is elfogadják „In Oriente dici solet, mond Hyde Tamás, *populus semper est de Religione Regum suorum.*“ Ez pedig Saba hit volt Abulfeda árábs író szerint in *Historia Islamica* „Gens Syrorum, inquit Abu 'Isa Mauritanus in Libro suo, omnium est antiquissima — Religio illorum est Sabaeica; Sacra sua se a Setho, atque Edrisio (Henoch = Andris = Endre) accepisse ferunt. Librum habent, quem Setho tribuunt, et Sohof-Schith (Codicem Sethi) appellant.“ — „Nomen Sohif a Persis usurpatum, ex vi vocis arabicae est Codex seu Liber in genere.“ Hyde c. 2. p. 28. Vegyük Abulfeda állításához Leo Grammaticus tanutételét in *Chronographia* „Seth quinque Planetis nomina indidit: Saturno, Jovi, Marti, Veneri, et Mercurio; duo enim coelestia Lumina: Solem et Lunam Deos appellavit, primus enim motuum coelestium cognitionem invenit.“ Ő árábs írók szerint Kircher Athanáznál in *Oedipo Aegyptiaco*, Egyptusban lakott, kiknek, és az Assyriusoknak szertartását az Istenek, mint Jamblichus de *Mysteriis* írja, egészen jóvá hagyák „sacrarum gentium, veluti Aegyptiorum, Assyriorumque totum sermonem Dii approbarunt, tanquam factis maxime congruentem.“

A Saba hitet ekkép értelmezi Josephus Simonius Assemanus *Syrus Maronita in Chronico Orientali Petri Rahebi Aegyptii*. Venet. 1729. fol. „Et Saba quidem Chusi filius, cuius posteri ibi (Arábiában) habitarunt. — Sabae nomen Abd Sciams fuisse ferunt, quae vox Servum Solis significat, Graece Heliodulum. — Sabae nomen Sciams, seu Solis fuisse, cum Plinio conferendo Theophrastum, liquet. Plin. lib. 12. c. 14. „Thus collectum Sabotam camelis convehitur — Ibi decimas Deo, quem vocant Sabin, mensura, non pondere Sacerdotes capiunt“ Theophrastus *histor. Plantar.* lib. 9. c. 4. „Congeruntur undequaque myrrha et thus *εἰς τὸ ἱερον τὸ ἥλιου*, in templum Solis.“ Mert Plutarch szerint de Iside et Osiride, a Nap-Istennek temjén ilattal áldoztak; az Ilat a növény *Lelke*, ez is él: magyarban szinte egy gyökből származott az Il-at, és Él-et szó.

„Ex herbis ergo integras quasdam sumentes cum foliis, radicibus, ac fructu, partes simul concremabant, et hac exhalatione ac fumo (fü=füst) Coelestibus litabant. — Ab hac autem exhalatione, quam Graeci *θυψιασιν* dicunt, *θυψια* (Dusa = Lélek) quoque, quam sacrificium latine appellamus, apud Graecos antiquitus dicta est. Nunc vero non recte capimus, *θυψιαν* illum cultum appellantes, qui sanguine celebratur.“ Eusebius, Praep. Evang. Lib. 1. c. 6. Porphyriusból. — Ezért a temjénezés, és jó illat-tétel áldozat és imádás jelvé „Igazétassék az én imádságom, mint a jó illat, a te színed elébe.“ Psal. 141, 2. „Sabis seu Saba idem erat, ac Sciams seu Sol“ mond tovább Assemanus. És Hyde c. 3. „Kei Kobad assumpsit sibi nomen arabicum Abdo'l Shems, id est, Servus Solis.“ Meg az előszavában „Sabiorum Libri antiqui (quos Patriarchae Seth fuisse praetendunt) habentur in Syria, et Mesopotamia: sed sub poena maxima exteris non revelandi. Nihilominus astu eos evolverunt Mohammedani, et Judaei (jelesen Maimonides) qui quaedam ex eis prodiderunt.“ Igaz: hogy az arabs Sciams az egyiptusi Sem = Seth = Nap neve: de Sabu=Sapiens=Mágocs=Saga=Saca; mert a Naptisztelők, minthogy a Nap tökéletes élet példája az égen, Bölcsenek, Sacaknak neveztettek, jelesen a Skythák „Sacae Scythica gens“ és „Persae enim Scythas nominant Sacas“ Herodotus Lib. 7. c. 64. Találtatik a Saca nevezet különféle változásokkal a régiségekben: Sac, Sach, Saga, Sag, Seg, Soga és Zoga; s ha nem több, legalább annyiféle jelentést adtak neki Herodotustól kezdve a régi és újabb írók. Magyarok közül, Horvát István az 1834-ki Tudományos Gyűjtemény V. K. a 103. l. mint egykor Bochart Samu, a Saca nevet Schach, és Schahh persa szónak lenni állítá, mely épen királyt, az az: Kúnt jelent; szerinte a Kúnokat persa nyelven Saca népnek hívták. Egészen kikerülte figyelmét az idősebb Plinius tanutétele. „Persae illos (Scythas) Sacas in universum appellavere.“ Ha a persa Shah a Saca szóból eredett is, ez csak átvitel; különben nem persa, hanem egyiptusi szó, királyai közül a Biblia is megemlíti egy Se-Sak fejedelmet a Királyok III. Könyvében 14, 25—26. „Ötödik esztendeiben pedig a Róboam országának, felméne az egyiptusi Se-Sak király Jerusalembé, és elvevé a Úrháza kincseit.“ — Jeremiásnál pedig 25, 26. 51, 41. Babylon Se-Sak. „Miképen vétetett meg Se-Sak, és megfogattatott az egész földnek dicsősége? Miképen lött álmélkodássá Babylon a pogányok között.“ — „Scheschach nomen Deae apud Jeremiam 51.“ mond Scaliger József de Emendatione Temporum Lib. 6. „Neque enim Scheschach Babylon est per modum, quem Atbasch ineptissimi Rabini vocant.“ De Babylon csak ugyan Se-Sak, az az: Babylon lakosi Se Sak = a Nap,

vagy is Világosság fiai voltak: Se egyiptus nyelven fi: Sak, Seth pedig Nap, Saturnus neve, kiről a Sák ünnepek Sacaea=Saturnalia Festa neveztettek, mert a Nap a VII. zarándok csilag feje, s mint ilyen viseli a Saturnus nevet. Hesychius pedig a Saka ünnepet, mely napon Herodotus szerint Cyrus Babylont bevette, határozottan Skytha ünnepnek nevezi; ez is igazolja idősebb Pliniusnak főntebb idézett állítását „Persae illos Sacas in universum appellavere.“

Az is bizonyos: hogy az egyiptusi „Szom-bat“ nevezet Sem = Som = Zom = Nap, és Pot = zarándok, az égen járó (meg van a német Pfotte, és magyar fut szavakban) öszvetett név; Szabo-lcs tehát Sabaeus = Nap-tisztelő-bölcs. S mivel a Napnak egyik neve Vulcanus = Vasárd: a Bassus és Bessus = Besenyő név sem különb értelmű; az az Seth = Skyth. Byzanti István a Skytha szót Vas jelentéssel magyarázza „καὶ Σκυθης, ὁ σιδηρος“ Abas = Aba, megfordítva Saba = Aba „Sciendum, mond Bochart Samu in Animadversionibus in Stephanum Byzantinum; Abassenos ab Arabibus, et caeteris Orientalibus in hoc differre: quod non legant a dextra ad sinistram; sed contra et Occidentalium more: itaque, si legant Arabes, pronunciabunt Saba: si Aethiopes, Abas; unde, qui ab illa urbe Saba Arabibus dicti sunt Sabaei, ab Aethiopibus Abasseni.“ Az eni végtag, görög ejtés. És Scaliger József Lib. 7. de Emendatione Temporum „Arabes vicini hodie eos (az Abyssinusokat) vocant Habaschi, et nos inde Abassenos, velut alii Abyssenos, ipsi vero se vocant Chaldaeos“ az az: Sapientes, mint Égczirkászok. Saba magyarban, minthogy a S. betű T. betűt vesz föl, Tsaba kiejtéssel is divott. A Saba = Tsaba = Aba nevek egyenlőségének nyoma Kézai Simon krónikájában is meg van „Ex isto enim Chaba generatio Abae est egressa.“ Midőn Strabo Lib. 7. az Abios nevet görögből származtatja, és „vitae expertes“ értelemre magyarázza a Hippomolgosok nevét, hibás szószármaztatást ad „quia uxoribus careant“ és magával ellenkezik, idézve Ephorus jelen sorait „omnia habentes communia, uxoresque adeo, et liberos ac familias.“ Ilyen tévesztő az Ἀβιος = longaevus fordítás is; in Tabula Itineraria „Abyos Scythae“ mond Katancsich, Orbis Antiquus. P. Ip. 247. „maxime boreales, uti a Ptolemaeo quoque Ἀβιοι Σκυθαι ponuntur. Epitheton Poetae: ἀβίων, longaevorum, Strabo de Scythiis accipi voluit, ad Pontum, quo serius concessere; alii classem Scytharum, sed longius ab consortio reliquorum degentium acceperere; ut heic Ptolemaeus cum Tabula; cum nulli, qui sic adpellarentur usquam exstiterint.“ Úgy vagyon, hosszú életről nevezett Skythák nem léteztek, hanem Saba Skythák, visszaúl olvasva:

Souba Scythae. Az Aba és Szabolcs tehát Saba=Tsaba=Sabaeus jelentésű nevek. Az utolsó nevet viselő Szabolcs-vára, mely most csak falu a Tisza parton közel Rakamazhoz. Aba nevet pedig Aba-új megye. A Naptisztelőről írja Rambam de Libris Aegyptiorum Kircher Athanáznál de Obelisco Pamphilio, p. 110. „Haec vero, primi omnium, transcripta posteris tradiderunt septem filii Cabii, et octavus eorum frater Asclepius, quemadmodum illis Deus (király) Tautus praeceperat.“ A Cabii szóra megjegyzi Kircher „vel, ut alius Textus habet; Cabari, verius Sabii“ mert az egyiptusi és kopt S. betű C. alakú; minden esetre Sabii az eredeti olvasás, melyből utóbb, minthogy az S. K. betűre keményedik, lett a Cabari=Camari nevezet Socii átvitel jelentéssel, tulajdonkép Cabar=Camar Hitsorost jelent, mint a Koma magyar szó.

„Tuhutum, pater Horca, avus Geula et Zumbor, a quibus genus Moglut descendit.“ Névtelen jegyzőnk a XXIV. fejezetben Tuhutum vezértől lépcsők által származtatja Szent István király anyját Saroltát, és valót ír; de a Tuhutum azon Palóczok közül való volt, kik őseinket Etel-közből kiűzték, s a ki Erdélben telepedetett le: határozottan állítja Constantin görög császár de adm. Imp. c. 37. hogy ivadéka az érdéli Gyula a Magyarok szomszédja „Inferius Thema Gylae, Turciae proximum est.“ Erdélt az egykoru Ademar francia író is világosan megkülönbözteti Magyar országtól Hist. Lib. 3. c. 31. a térítő Brunó püspökről szóltaiban „— et ipse humiliter abiit in provinciam Ungriam, quae dicitur Alba Ungria (Magyar ország) ad differentiam alteri Ungrie Nigre (Erdél) pro eo, quod populus est colore fusco, velut Etiopes.“ Pertz, SS. Tom. IV. p. 129—130. Nestor is az új hazát kereső Magyarokat nevezi fehér Magyaroknak. „Hierauf kamen die weissen Ugren, und erbten das Slavonische Land.“ — És „Nach diesem kamen die Petscheneger. Und gingen die schwarzen Ugren vor Kiev vorbei.“ Schlözer hibásan teszi fehér Magyarokká a Chazarokat: és fekete Magyarokká őseinket; a Pécsek voltak a fekete Magyarok. Ademarus világos tanutétele szerint is a 33-dik fejezetében, hol ezeket mondja 1002-dik évről „Stephanus etiam rex Ungrie bello appetens Ungriam Nigram, tam vi, quam timore, et amore ad fidem veritatis totam illam terram convertere meruit.“ Ugyan ezt állítják krónikáink is, és a magyar Legenda „Másod hada szent István királynak lén erdéli vajdával, kinek Gyula vala neve, kinek leányátul való vala szent István királ, kinek Sarolt vala neve, Gejcsának felesége. Mikoron — írának ezer két esztendőben — és mikoron meg gyézte volna — Gyulát — aszszon feleségével, és két fiával kidé be Magyar országba fogva — Es Erdőség az időtől fogva Ma-

gyar országhoz hallgatott mind ez ideiglen.“ Tuhutum tehát nem vívhatott Árpáddal, hanem egy más ily nevű vezér. Gelótól sem ez foglalá el Erdél országot, hanem a palóc Tuhutum. Itt tehát a hős-monda, a névtelen jegyző, többi Krónika íróinkkal egyetemben, név hasonlatosságból két személyt egynek veszik, és Gyula erdéli vezért krónikáink tévedve számítják a VII. magyar kapitányok közé, nevezetesen Kézai Simon Lib. II. c. 1. „Tertii quidem exercitus Julia fuit Capitaneus, hic, cum aliis in Pannoniam introisset, in partibus Erteu-elu tandem habitavit.“

A XXV. fejezet fölírása ez: „De Prudentia Tuhuti“ a nevező eset tehát nyilván „Tuhutu“ Mercurius = Tátus „Philo Biblius — haec de autore suo ad verbum dicit: Sanchoniatho vir peritissimus — diligentius — ea inquisivit, quae Taautus excogitavit; non enim latebat ipsum, quod primus omnium mortalium Taautus literas adinvenit, et res memorabiles ausus est aeternitati commendare, quem Aegyptii Thoyth, Alexandrenses Thot, Graeci Hermen (Ormos) appellarunt.“ Eusebius Praep. Evang. Lib. I. c. 6.

Horca = Herke = Hercules, az egyiptusi Or = Hor-us = Nap neve; tuskusoknál egykor Herkele, hetruskusoknál Herkole, mint a római Erce = Hercle eskü formából is kitetszik. E személy név átment a Harkány, Harkács, Harkál fafukra is.

„Geula“ = Gyula—Jula=Julus=Ilus= Elus=Belus=Helios=Saturnus, quem Phoenices Israel (Ir-sa=Osiris) vocant. Eusebius Praep. Evang. Lib. 1. c. 7. az orosz lány jegyben levő és erősen sütő Nap neve. A Julius hó neve tehát nem római.

„Zumbor“ Seyffarth Gustáv szerint, Systema Astronomiae Aegyptiacae, szinte Herkules=Mars: Zom=Som=Σεμ=Ζωμ=Hercules: ergo Σεμ et Ζωμ idem significant. Mutato Z. in S. apud Aegyptios solemnus. Urbs Aegypti haud procul a Sai sita vocatur Graece Σεβεννυτος, Σεβοννοτος, ab Arabibus Sammanud, Semenud. Coptice Zem-nout=Fortitudo Dei, vel Divina Virtus=Hercules (Er-köles) Etymologicum tradit: Herculem aegyptiace appellari Χανα. Solenniter vero Z. in X. et M. in N. vertuntur, quare Zom denotat Herculem; ζω-Ζωμ=Terra Herculis. — Auctore Hesychio, Hercules dicebatur Γερων, vel Γερων, quod eodem redit. Nam γ. et x. Graeci saepissime adhibent pro Z. coptico. Certe Zi-Zom, vel Zin-Zom=Samson significat potentem (Zom-ok; Zumbor névben ha a bor végtag nem a keleti be-r-fi szó; hangkövetés lesz.) His itaque exemplis evincitur: Zom=Som=Sem=Chom=Chon significare Herculem aegyptium“ Tudni illik a Napról nevezve; ugyan ezt jelent a Soma név is, nem pedig Cornéliust; meg van a Som-od=Som-ogy vármegye nevében is. „Doncia, de villa Firu, impetiit generum

suum Sombam — quod Somba habetur pro homicida.“ Váradi Regestrum. 237. §. és 342. §. „servus nomine Zumbat.“ Továbbá a Kún nemzeti név is Chom, vagy Chon egyiptusi szó származata; eredetileg nem jelent Homokat, mint Horvát István több ízben vitatta; az ő szónyomozásai, mivel nem használt eredeti kutföket, többnyire mind átvitelek.

„Portus Ladeus“ a Ládi rév Kis Tokaj alatt, Gomény patakon túl, Tisza Ladány és Eszlár fölött Szabolcsban, a hol az a Tisza jobb felén, ez meg a bal részén fekszenek; a zasti apátság alapító levelében „predium Ladan-cum quinque piscinis.“ E Tisza Ladányt látszik a Váradi Regestrum is 1217-dik évről a 224. §. Lad nevezet alatt említeni.

Végre, az ígéret földének példájára hódoltatja meg e részeket a névtelen jegyző: hogy beteljenek, a miket a III. fejezetben mondott Almus anyjának méhéből ízenként születendő királyokról, kik nem Scythiában, hanem az Etele földjén fognának megszorodni és országotlani.

Észrevételek

a huszonegyedik fejezetre: Szabolcsról.

Zobolsu — considerans quendam locum juxta Thisciam, — cum vidisset qualitatem loci, — esse munitissimum ad castrum faciendum. Communi — consilio sociorum — congregatione facta civium, fecit fossatam magnam, et castrum fortissimum aedificavit de terra, quod nunc castrum Zobolsu nuncupatur. — Zobolsu et socii — de incolis terrae ad castrum illud multos ordinarunt servientes, qui nunc civiles vocantur. Et dimissis ibi militibus sub — milite Eculsu, se longius ire praeparaverunt, — totum exercitum in duas partes diviserunt, ut una pars iret juxta fluvium Zomus, et altera pars per partes Nyr. Zobolsu et Tosu — cum medietate exercitus egressi sunt per crepidinem Thisciae, subjugando sibi gentes, et venerunt versus — Zomus ad — locum, qui nunc dicitur Saru-uár, et in eodem loco, infra paludes, Tosu — congregata multitudo populi, fossatam magnam fecit, et castrum munitissimum de terra construxit (quod primo castrum Tosu nominatum fuit, nunc vero Saru-uár vocatur) — per petitionem populi, domino suo duci Arpad subjugati, fecit stare forum inter Nyr et Thisciam, cui etiam foro nomen suum imposuit, quod usque nunc forum Tosu nuncupatur. Postea — Zobolsu et Tosu hinc egressi ad castrum Zotmar pervenerunt — et — victoriam adepti, milites ducis Menu-morout, quos — apprehendere potuerunt, catenis ferreis obligatos, in deterrima carceris inferiora miserunt et — castrum militibus plenum dimiserunt, ipsi vero ad portas Mezesinas ire coeperunt.“

A Tisza mentében épített Szaboles földvár, s az Ecsedi lápon rakatott Sár-vár erőd Herodotus Skytháira emlékeztet, kik vizek és folyók közt tartózkodtak: mint atyáink, kikről Constantin görög császár emlékezetben hagyta de adm. Imp. c. 40. „quae Turcis habitantur, cognomina nunc habent a fluminibus transcurrentibus.“ A Kúnokról pedig Jornandes c. 52. „pars Hunnorum — eas partes

Scythiae petiit, quas Danubii amnis fluente praetermeant, quae lingua sua Hunni-var appellantur.“

Szabolcs vár oltalmára rendelt katona népről írja a névtelen jegyző „qui nunc civiles nuncupantur“ deákul, vagy is diplomatikai nyelven „Concilia, Coetusque hominum iure sociati — Civitates appellantur“ Cicero Somn. Scipion. 3. És de Republ. 1. Civitas „in qua hominum coetus sit iuris consensu, et utilitatis communione sociatus.“ Civiles, az az: Szabadosoknak hivattak, hogy megkülönböztethessenek a rabszolgáktól, kik törvényen kívül éltek „Misera Servitus, nihilque ea infelicius; ideo morti comparata. Ut et Servi pro nullis, et ac si non essent, iure civili habiti.“ Petrus Thlosanus, idézett könyvében Lib. XIV: c. 1. p. 248. Így kell a névtelen jegyző kifejezését érteni, nem pedig, mintha csak az ő korában keletkezett volna a „civilis“ nevezet. Hivatnak a várakban, és vár-földeken lakott szabados népek a régiségekben nem csak „civiles“ hanem „castrenses, urbani, burgenses.“ „Est et alia militia regiarum familiarum (a király cselédei=szolgái között) nam et castrenses appellantur.“ Tertullianus de Corona c. 12. e nevezettek tehát régiebbek nem csak a névtelen jegyző koránál: de Sz. István király országglásánál is, mint törvényében mondja „nostram gubernantes monarchiam, antiquos, ac modernos imitantes Augustos,“ ő tehát nem szervezője a vármegye rendszernek, hanem főtartója.

Sár-várról nevezetes Mátyás István hagyománya „Ez, az Ecsedi várhoz közel délfelől a láp között régi romladékaiban máig napig is fen áll, mely mostani élő emberek emlékezetére csak 1794-dik esztendőben mutatta ki magát legelőbb, a midőn a mód nélkül való szárazság miatt a nádas láp körülötte leszállott, s máig sem vesztette el Sár-vár nevezetét.“ Kár, hogy a romok anyagáról nem szól, mineműek, szilárd kőből valók e? mert a névtelen jegyző csak „castrum de terra“ említ.

„Tosus fecit stare forum inter Nyr et Thisciam, cui etiam foro nomen suum imposuit, quod usque nunc forum Tosus nuncupatur.“ Ha a honfoglalás valóban részenként történt, mint hős-monda nyomán a névtelen jegyző beszéli, sokadalom tartásra csak hadjárás és meghódítás után adathatott szabadalom; ez a névtelen jegyző íme szavainak is értelme: Tas urának Árpád vezérnek meghódított népe kérelmére Vásár-helyet (oppidum) épített a Nyír és Tisza közt Szabolcsban, mely most egy kisded falu. Háborús időben nincsen adás-vevésre alkalom, se személy, se vagyon bátorság. A pogányok vasárd-napon és ünnepen tartották sokadalmaikat. Macrobius Saturnal. I, 16. fölsőbb engedelemmel, ifjabb Plinius V, 4. és gyű-

léseknek *πανήγυρις* nevezék. Cicero Attic. I, 4. Őseink azonkép még a Kereszténységben is. Közönséges vélemény, hogy e nap a vásárról neveztetettel „az Ur napiat (diem Domini) — nekic vásárnap-nac neveztec.“ Bornemisza Péter. Predikatioc, Detrekoebe. 1584. in fol. 85. Szent István király törvénye I, 8. vasárnapon csupán a hétköznapi munkálkodást tiltja; csak I. Béla király alatt kezdék Szombaton a vásárokat tartani „Iste enim omnia fora in die Sabbati constituit pro vendendo et emendo.“ Chron. Buden.

Miután nálunk régibb a megye rendszer a királyságnál, nincs kételkedésre okunk, hogy Szathmár-vár nem létezett volna őseink bejövetele előtt. II. Endre királynak 1230-ki fölszabadító leveléből tudjuk: hogy azt 995—1038. évek körül szállották meg a bajor gyarmatok, kik Giséla királyné aszszony meghívására költöztek magyar országba; az óta divik a Szathmár-Nempthi=Németi nevezet.

Észrevételek

a huszonkettedik fejezetre: a Nyírségről.

„**T**uhutum — et filius suus Horca per partes Nyr — magnum sibi populum subjugaverunt, a silvis Nyr usque ad Humusover, et — usque ad Zyloc pervenerunt, contra eos nemine manus levante, quia dux Menu-morout, et sui non sunt ausi pugnare contra eos, sed fluvium Cris custodire coeperunt. — Tuhutum et — Horca de Zyloc — venerunt in partes Mezesinas ad Zobolsum et Tosum — inito consilio, constituerunt, ut meta regni ducis Arpad esset in porta Mezesina. Tunc incolae terrae — portas lapideas aedificaverunt, et clausuram magnam de arboribus per confinium regni fecerunt. — Quod cum renuntiatum esset duci Arpad et suis yobagyonibus, gavisus sunt — et more paganismo fecerunt aldu más. Dux vero Arpad et sui primates, ob hanc causam laetitiae, per totam — hebdomadam solemniter comedebant, et fere singulis diebus inebriabantur. — Et hoc audito, dux Arpad et sui egressi sunt a Zeremsu, et castra metati sunt juxta fluvium Soujou, a Thiscia usque ad fluvium Honrat.“

„Partes Nyr subjugaverunt a silvis Nyr usque ad Humusover.“ A silva Nyr egy oly közönséges kitétel, mint c. 50. „Silva Wertus“ c. 43. „silva Peturgoz“ c. 40. „Gemelsen silva“ c. 37. „silva Tursoc“ c. 34. „silva Zouolun“ c. 32. „silva Zepus“ és „silva Matra.“ c. 9. és 11. „Hovos silva“ az az: Nyíri vidék. 1203. „in loco, qui dicitur Nyírsag“ Somogyban 1217. „Ismaelitae de Nyr.“ 38. 41. 91. §. a Váradi Regestrumban. Az ország északi része, és Erdél országon innen levő vidék csupa erdősé volt. —

„Humusover“ Hamis-ér; a zazti apátság alapító levelében egy halastó neve „Homus-er“ 1225. „Piscina Homus-tohu“ Cod. Dipl. III, 2, 67. Hamis-tó. E Hamis-ér neve a bécsi képes Krónikában Turóczinál P. II. c. 57. elferdítve olvastatik „venit (a kún Kopulcs vezér) ad Bihor, et circa flumen Umso-er aliquantis diebus permoratus est.“ Bonfin Antalnál az 1581-ki Francofurti kia-

dásban p. 228. „Ad flumen, cui nunc Vnso-er est nomen, Chunorum castra locata“ Az 1771-ki Lipscei kiadásban, Dec. II. Lib. 4. p. 233. e folyó neve egészen hiányzik „Ad flumen Chunorum castra locata.“ e kiadásban több hiányt vettem észre. Heltai Gáspárnál a Győri kiadásban 180 l. „És ott táborba lönek a Kunok Vnso-er víz mellett.“ — Most Ér-víznek hívják; Közép-Szolnokban ered Kegye, és Felső-Szopor közt; róla neveztetnek: Ér-Szent-Király, Ér-Kávas, Ér-Adony, Ér-Keserű, és Ér-Selind. Diószeg mellett elfolyván, Pocsajnál szakad a Berettyóba. Hogy ez Ér valóban a hajdani Hamis-ér, megmutatja ezt a csak két-mélyföldnyire Bihar említése is.

„Zyloc“ 1015: Silagh, a Mezes tövében Közép-Szolnokban. 1216. 310. §. Ziloch. 1235. 187. §. Ziloc a Váradi Regestrumban. 1246. Scylag, és Zilac. 1282. „in Comitatu Zolnok Zylak, et villa Thasnad“ Pray, Hierarch. P. II. p. 212—214. 1370. „ad congregationem annualem (sokadalom) in possessione episcopali Transylvaniae Zilah vocatae.“

„Crys“ Körös. 1198. „tributum castri Bichor de Kewres.“ 1254. Keurus. 1261. „villa Halasz iuxta Krisium triplicem in Comitatu Csongradiensi.“ Cod. Dipl. IV, 3, 36. 1279. Kris.

„ut meta regni esset in Porta Mezesina.“ Itt maga is mondja a névtelen jegyző: hogy Erdél, mint külön palócz tartomány, nem volt magyar ország kiegészítő része. Úgy volt valóban a dolog, mert a Palócz nemzet őseink tő szomszédja volt magyar ország szélein. Érénti e szomszédságot Constantin görög császár de adm. Imp. c. 37. íme soraiban „Inferius Thema Gylae, Turciae proximum est“ nyugotra eddig terjedett a Patzinak ország. S mivel a Palóczok két ízben is kiűzék a Magyarokat régiebb hazájokból, most a mezesi závárokat és szorosokat kőfalakkal és gyepekkel rekesztették el; ugyan is az ország határai inkább hegyeknél, és nagyobb folyóknál, vagy ingoványok mentében tétettek, mint akár hol másutt; itt is keletre Mezesnél; az ily hegy szorulatokat minthogy becsukható kapukkal, vagy gyepekkel, falakkal erősítették meg, Porta=Kapunak nevezték, így mondatik Rogeriusnál in Carm. miserab. c. 14. „Rex ad custodiendum Portam Rusciae, quae montana dicitur, per quam in Hungariam patebat aditus, misit maiorem suum Comitem cum exercitu Palatinum.“ C. 16 „circa medium quadragesimae, venit ad Regem cursitando unus de militibus Palatini, ex parte ipsius referens, quod iam ad Portam Rusciae (a Tatárok) pervenerant, et indagine destruebant.“ — És IV. Béla királynak 1256-ki oklevelében „nos quandam silvam nostram regalem in Districtu Scepusiensi, ab utraque parte fluvii Poprad, in-

ter indagines regni nostri, et confinia Poloniae, et inter montes Simina existentem donavimus.“ Pray, Hist. Regn. Hung. P. I. p. XLIII.

„örömben egész héten át Szerencsen vendégeskedtek, majd minden nap dösöltek“ — Az egykoru IV. Ekkehard Szent-Gáli szerzetes ír le még a magyar vezérség korából némely vendégeskedést 925-dik évről Pertz-nél SS. Tom. II. c. 3. p. 104, jelesen az evés és ivás rendéről „Primipilares quidem Claustri planitiam tenentes, omni copia convivantur. Úgymond: — Vinum quoque plenis Cuppis, in medio positum, sine discretione, quantum quemque libuerat, hausit. Postquam vero mero incaluerant, horridissime Diis suis omnes vociferabant — Conveniunt omnes, qui aderant, ad insolitum captivorum (egy eszelős barát, és egy fogoly pap, kik velők énekeltek) cantum, et effusa laetitia saltant coram principibus, et luctantur. Quidam etiam Armis concurrentes, quantum disciplinae bellicae nossent, ostenderant.“ Tehát nem voltak ittások, hanem jó kedvök kerekedvén, tánczoltak, és tornáltak; részeg emberek efféliekre alkalmatlanok: pogány módon, az az: Isteneik nevében ivák a bort, mitől fölhevülvén „horridissime Diis suis omnes vociferabant.“ zajogva dicsérék Isteneiket. Ez az egykoru tanú, a ki a barát és pap szavaival beszél, több hitelt érdemel, mint akár Dio Cassius, a ki Historia Romana Lib. LI. §. 24 a Skythákról emlékezetben hagyta: hogy kemény borivók voltak „Scythica omnis natio ingurgitare se vino solet, facileque eo repletur.“ Akar Eunapius Sardianus, a ki Valens császár korából ezekeket írja „Cum autem illos imperator convivio oppipariore exceperet, verum esse illud antiquum proverbium apparuit „in vino Dionysii veritatem esse.“ Nam, ab his in apertum perlata est seditionis causa. Solvitur igitur convivium, incondite et magna cum commotione et confusione, convivae tumultuantes foras prosiliunt.“ Nyilván valami őszintelenséget vettek észre, mint atyáink 902-ben, kikről följegyezték az Alamanni Évkönyvek „Ungares a Baioariis ad prandium vocati, plures occiduntur.“ Miért 907. (908) megalkottak „Baiovariorum omnis exercitus ab Ungaris occiditur“ Efféle megtorlásért aztán állhatatlanságról vádoltattak „Omne enim Scythicum genus perfidum et mutabile“ Menander Protector in Excerptis Legationum. Nem akarjuk a pogány Skythák mértéketlenségét mentegetni: de most is vannak elég kemény borivók; így neveztetek azok, a kik szin, az az: tiszta bort ittak „Der Ausdruck: skythisiren, oder episkythisiren, für „reinen Wein trinken.“ Neumann Károl, Die Hellenen im Skythen Lande. Berlin. 1855. in 8. S. 307—308. Setzt er, t. i. Herodotus VI, 84. hinzu „sollen die

Spartaner, wenn sie ungemischteren Wein trinken wollen, sich zurufen: Nun Skytisch.“ — I. Ferdinand magyar királynak martius elsőjén 1550-ben Dominith Gáspár murányi kapitány részére menesztett utasításában olvasom „Quo autem praedicta Arx nostra firmiori muniatur praesidio, adiungimus ei, sive concedimus, centum milites Germanos — Debet etiam Capitaneus Christiano nomine indignam blasphemiam et ebrietatem (quae duo vitia huic Nationi, proh dolor! tenacissime inhaerent innata) et quae inde oriri possint, omnem insolentiam et contentionem serio prohibere, coercereque. — Non ferat quoque Capitaneus noster, ut quisquam Militum, publicam seu illegitimam habebat concubinam et famulam; sed, si qui opera talium carere. ab eisque sibi temperare non possunt, cogat eos ad matrimonium contrahendum, et sic tandem legitimis utantur.“ —

„És Árpád értesülvén a győzedelemről, az övéivel kiindult Szerencsről, és tábort ütének Sajó mentében a Tiszától Hernádig“ III. László király 1282-ki levele e záradékkal végződik „Datum iuxta fluvium Hernad prope villam Zaka.“ 1345. Chornad; a névtelen jegyző bécsi Kitájában Honrat, Hornat helyett. Gömörben budgyog az ottani király hegy északi oldalából Vernárd helység határan. Hranoviczánál Szepességbe, innen Aba-újba, és Sajó Ládánál Borsodba siet, hol Ónod alatt hömpölög a Sajóba. Kétségen kívül e folyam nevének is a r=o=r=h o r=víz a győke, mint: Arva, Ar-ok, Ar-kus. Bartholomaeides László, Notitia Comitatus Gömöriensis, a tót Hora hegy szótól származtatja, p. 75. „Hernadus, Germanis Kundert, Slavis Hornath, item Chornath, incertum, quae de causa, a montibus eminenter denominatus, natales suos Gömöriensi debet Comitatu,“

Észrevételek

a huszonharmadik fejezetre: Tosu, Zobolsu és
Tuhutu győzedelmeiről.

„Cum vidissent, quod deus dedit eis victoriam magnam, et subjugaverunt domino suo fere plures nationes illius terrae; tunc exaltati sunt nimis super habitatores — plures dies ibi manserunt, donec confinia regni firmaverunt obstaculis firmissimis.“

— „midön látnák, hogy Isten nekik nagy győzedelmet adott, és uroknak a darab földet meg hódították, éégig magasztaltattak az ottani népek fölött.“ — Xerxes persa király él Herodotusnál Lib. 7. e kifejezéssel „Terram Persidem Aetheri Jovis conterminam redemus.“ —

Hős-monda szerint: a had verés Isten dolga: nem rövidült keze a Magyarok Istenének: bizonynyal ez a nemzeti, vagy is a Magyarok Istene adott nekik győzedelmet. — A Mythus minden nemzetnek tulajdonít egy saját véd Istent „Deus homines amans, genus Daemonum, genere nostro praestantius, nobis praefecit, quod summa, tam sua, quam nostra, facilitate, nostrarum rerum curam habeat, pacemque, et pudicitiam, libertatem et iustitiae copiam praebens, procul a seditione, ac felix hominum reddebat genus.“ Plato Legum Lib. 4. Az örök Valóság (kit a pogányok, Hadrián római császár tanutétele szerint az Egyiptusiakról, Epistola ad Severianum Consulem in Aegypto, lélekben imádtak „Unus illis Deus est, hunc Christiani, hunc Judaei ²⁶⁾ hunc omnes venerantur et Gentes.“ Flavius Vopiscus Syracusanus in Saturnino Imperatore) közvetve az Angyalok karaira bízta a Világ kormányát; de mivel a fő Angyalok nem nyájaskodnak az emberekkel, Daniel. 2, 11. alsóbb rendű Ör-Lelkeket (Daemones, Genios) rendelt az országok, és nemzetek oltalmára. „per quaslibet in terra Gentes, Numen aliquod sortitum est Praefecturam, cummunemque Provinciam. Proprium quoque inde tributum est templo unicuique Numen.“ Jam-

---

²⁶⁾ Nem áll tehát, hogy a régi zsidók csupán nemzeti Istent tisztelték volna, mint Nork F. akarja „so lässt sich dennoch nicht läugnen, dass der Gott der Hebräer nur als Nationalgott geschildert wird.“

blichus de Mysteriis. — És egy más helyen „Daemones per Provincias, Partesque divisi, et Partes Mundi custodientes. Singuli, commendatarum sibi Partium, tantam habent curam, ut nec verbum quidem illius ordini, dispensationique contrarium valeant tolerare; perpetuam videlicet, immutabilemque mundanorum perseverantiam obnixè custodientes.“ — Ezek az Ör-Lelkek személy szerint voltak jelen a lelkesített bálványokban, melyekben lakoztak. „Species vero Deorum, quas conformat huminitas, ex natura utraque conformata est: ex divina, quae est prior multoque diviniore; et ex ea, quae intra homines est, id est, ex materia, qua fuerunt procreatae, vel fabricatae: et non solum capitibus solis, sed membris omnibus, totoque corpore configurantur. Ita humanitas semper vicina naturae et origini suae, in illa divinitatis imitatione perseverat, ut, sicut Deus ac Dominus, ut sui similes essent, Deos fecit aeternos: ita humanitas Deos suos, ex sui vultus similitudine figuraret. Asclepius: Statuas dicis o Trismegiste? Trismegistus: Statuas o Asclepi! Videsne, quatenus tu ipse diffidas, Statuas animatas Sensu et Spiritu plenas, tanta et talia facientes, Statuas futurorum praescias, easque forte Vates omnes, somniis, multisque aliis rebus praedicentes, imbecillitatesque hominibus facientes, easque curantes, tristitiamque pro meritis“ Hermes Trismegistus in Asclepio. — Efféle lelkesített képek „Statuae consecratae“ — „Betylia“ — „Telesmata“ nevezetek alatt is esmeretsek a régiségekben, s a kereszténységben sem szokatlanok. Bandurius írja Comment. p. 464. többek közt „Quo, porro, cultu, ne dicam superstitione Hodegetriae imaginem Graeci prosequerentur, licet innumera habeantur apud Historiae Byzantinae Scriptores exempla, nobis tamen Innocentium III. hac de re audire iuvabit, úgy mond: qui epistola 241. lib IX. loquens de hac imagine Deiparae a S. Luca depicta, sic subiungit: „Licet igitur nos opinionem illam, qua quidam Graeci existimant, quod Spiritus beatae Virginis in praedicta imagine requiescat, propter quod ipsam plus debito venerantur, tanquam superstitionem, minime approbamus“ sat.

Az ily nemzeti Istenséggel léptek szövetségre a pogány nemzetek oltalom okáért. — Midőn az ellenség valamely várost, vagy tartományt meg akart hódítani, előbb, hogy sem hozzá fogott volna, a helybeli Istent engesztelé, s táborába hívogatta. Macrobius Saturnal. Lib. 3. c. 9. a bent vivők pedig lelkes bálványaikat, hogy az ellenség táborába ne költözhessenek, lelánczolták. Tyrus városáról írja a szép eszű Plutarch in Vita Alexandri M. cap. 24. „Eam urbem, dum per menses septem aggeribus, machinis, atque ex mari

tri remibus ducentis oppugnat, per quietem Herculem vidit ex muro sibi manus tendentem, invitantemque. Tyrionum multis, visus in somniis Apollo est dicere: ad Alexandrum se transire; neque enim sibi cordi esse ea, quae in urbe agerentur. Illi vero, sicut transfugae sceleris comperti, Apollinis Simulacrum devinxere catenis, clavisque basi affixere, Alexandri fautorem appellantes.“ — Vesd egybe idősebb Pliniust Lib. 28. c. 2. Liviust Lib. 1. c. 31. Plutarchot in Vita Marci Furii Camilli c. 6. Hogy tehát az ellenség magához ne hívhassa, ki ne csábíthassa a helybeli Őr-Lelkeket, neveik nagy titokban tartattak „Cur tutelarem Romae Deum, mas ne sit, an foemina, dicere, aut quaerere, eiusque nomen efferre nefas est? Quod quidem interdictum a Superstitione (félelem) repetunt, narrentes: Valerium Soranum male periisse, quod nomen illud edixisset.“ Plutarch in Quaestionib. Roman.

„confinia regni firmaverunt obstaculis“ vagy mint az oklevelek, s egyéb irományok nevezik „Indaginibus“ gyepükkel. — 1225. „Indagines vulgo Gepu“ Cod. Dipl. III, 2, 62. — 1315. Indago, vulgariter Gyepü“ VIII, 1, 576. Történt dolog: hogy míg őseink Arnulf német császárral Svatopluk morva fejedelem ellen harczoltak, a minap legyőzött s boszút forralt Bulgarokkal össze-szövetkezett Pécsék a hon maradt Magyarokat Etel-közből kiverték, és Erdél országot is elfoglalták; e részeken tehát szorosoknál, és megye széleknél (1269. „Limes, qui vulgariter Mege vocatur“ IV, 3, 524.) gyepüket kellett rakniok.

Észrevételek

a huszonnegyedik fejezetre: az erdő elvi földről.

— „Tuhutum — sicut erat — astutus, dum coepisset audire — bonitatem terrae Ultra-silvanae, ubi Gelou, quidam Blacus, dominium tenebat, coepit ad hoc anhelare, quod si posse esset, per gratiam ducis Arpad domini sui, terram Ultra-silvanam sibi, et suis posteris acquireret, quod et sic factum fuit postea, nam terram Ultra-silvanam posteritas Tuhutum usque ad tempus sancti regis Stephani habuerunt, et diutius habuissent, si minor Gyla cum duobus filiis Bivia et Bucna Christiani esse voluissent, et semper contraire sancto regi non fecissent.“ —

Ha Tuhut Árpád engedelmeiből hódítá meg Erdélt, mi végre erősítették meg e részeken az ország határ széleit? Itt tehát nyilván ellenkezik magával a hős-monda. Efféle botlások nem újságok a vitéz-énekekben; de hogy a névtelen jegyző észre nem vevé, megint csak annak e jele, hogy ő valóban kútfőkből írt. —

„terra Ultra-silvana“ a középkori oklevelekben Hungaria; Ademarusról pedig Hist. Lib. 3. c. 31. és 33. Ungria Nigra. A Trans- és Ultra-silvania nevezet XII. század eleje óta váltva használtatott „Patet id ex Episcoporum subscriptionibus, mond Pray, Hierarch. P. II. p. 203. Nota a) quas ex transumptis autographis excerpto: Annis 1106. 1113. Simon Ultra-silvanus: eodem 1113. Villarius Ultra-silvanus: idem anno 1119. Trans-silvanus: 1139. Baranus Ultra-silvanus: annis 1190. et 1193. Adrianus — Trans-silvanus: idem anno 1198. Ultra-silvanus: et anno 1199. Trans-silvanus: idem anno 1201. Ultra-silvanus: et in alio ejusdem, et sequentis anni instrumento Trans-silvanus: eodem modo Willermus, Adrianni successor, jam Ultra-silvanus, jam Trans-silvanus promiscue in diplomatibus legitur.“ Hartvic által 1109-ben írott Szent István király életében olvastatik „ueredarium — ad albam transsiluanam precepit festinare.“ Az Ultra-silvania és Trans-silvania=Erdő-elő most Erd-él nevezetekből tehát lehetetlen a névtelen jegyző korát meghatározni.

„ubi Gelou quidam Blacus dominium tenebat,“ és a XXV. fejezetben „et dux — Gelou minus esset tenax“ az az: gyarló volt; születt földemen most is Gelónak nevezik az együgyüt: legalább gyermek koromban eleget hallottam „ó te Geló!“ az az: ó te ügyetlen! tán e hős-monda maradványa! „ipsumque Gelonem Dionysus Siciliae γέλωτα, id est: Ludibrium, dixisset fuisse.“ Plutarch in Vita Dionys. c. 5. Ott is csúffá vált a Geló név, bátor egészen mást jelent.

„In der Insel Sicilien lag auch Gela, die Glanzstadt, die Stadt der Sonne, und des Mondes; und Gelon war in Sicilien ein erlauchter Name. Die Glänzenden=Illustres, das ist, die Adlichen (Urak, törzsökös Nemesek, mint avatottak, kik mind Világosság fiaí=filii Lucis) Γελέοντες, erinnern zu Athen an die Parsi: die Strahlenden; und an die goldene Horde bei den Mongolen: und so ist der alte König Gelon von Syracus der Glänzende, wie der Perse Koresch (Körös) Cyrus, der Sonnenglanz. Γελέοντες: Vornehme, Glänzende“ Helyesebben: Illustres-Lucidi = filii Lucis. Creuzer Fridrich, Symbolik III. Th. S. 53. Note 38. a másad kiadásban. A Szlav szó sem Gloriosus, dicsekedő eredeti jelentéssel, noha igen régi e szónyomozás, mint Horvát István egybe halmazott tanulkkal hitelesen megbizonyította a Szlavinokról írott jeles munkájában; ez átvitel: hanem Illustris, filius Lucis, mint minden Nap-tisztelő népek. Még most is Szlavni pan, annyit tesz, mint: Illustris domine! — A Sclaw=pór jelentéssel szinte későbbi átvitel, noha ez is igen régi. A Mythologia egyik szeme és kulcsa az ős történetnek, és annak bizonyossága: hogy a személy és más tulajdon nevek magokban, egyéb tanuságon kívül nem határozók a történetben.

„minor Gyla cum filiis Bivia et Bucna“ a XXVII. fejezetben „Bua et Bucna.“ 1046-dik évről „Magnates: Visca, Bua, et Buhna“ Chron. Buden. — „By-ist das Tatarisch Türkische Bey, oder Beg, welches Fürst bedeutet.“ Julius von Klaproth, Reisen in den Kaukasus I. Bd. S. 60. — „In Susan-nahma wird von Bijan, Irans-Held unter Ke Khosro's Regierung geredet.“ Kleuker Fridrich, Zend Avesta, II. Th. S. 160. Bucna tán Bogdán, vagy az ozman Burchan=Deus. Baka, Bakos=Bacchus; Pertznél: Bucco, Buggo=Burc-hardus. Bia monialis; item Bia uxor Burchardi, Bio comes Merseburgensis. — Szent István király Legendájában írja Hartvic egy apátzáról „quedam inclusa, iuxta ecclesiam sancti salvatoris in bukan — sumlui“ 1276. Bokon-Somlou. 1279. Buken — Somlou. Régi magyar Onomasticon nem létében csak tapogattunk.

Észrevételek

a huszonötödik fejezetre: Tuhut ildomosságáról.

— „Tuhutum — misit — astutum patrem Opa-forcos Ogmand, ut furtive ambulans, praevideret sibi qualitatem terrae Ultra-silvanae, et quales essent habitatores ejus, quod si posse esset, bellum cum eis committeret; nam volebat Tuhutum per se nomen sibi, et terram acquirere, ut dicunt nostri joculatores: „omnes loca sibi acquirebant, et nomen bonum accipiebant.“ Dum pater Ogmand, speculator Tuhutum — more vulpino, bonitatem et fertilitatem terrae, et habitatores ejus inspexisset, — reversus — domino suo dixit: — quod in arenis — aurum colligerent, et aurum terrae illius optimum esset, et, ut ibi foderetur sal et salgenia: et habitatores terrae illius viliores homines essent totius mundi, quia essent Blasii et Sclavi; quia alia arma non haberent, nisi arcum et sagittas, et dux eorum Gelou minus esset tenax, et non haberet circa se bonos milites, et auderent stare contra audaciam Hungarorum, quia a Cumanis et Picenatis multas injurias paterentur.“

Opa-forcos=Aba=Saba-farkas. Az Og-mand kém neve Og-mán; Og=Óriás, mán vagy mánd hangkövetés: pehlvi nyelven Oghrem=Oghranm=Tchiran: mächtig, stark. Kleuker Fridrich, Zend Avesta, III. Th. zwei kleine Wörterbücher der alten Sprachen Persiens.

„Ut dicunt nostri joculatores: „omnes loca sibi acquirebant, et nomen bonum accipiebant.“ Hogy e fejezet hős-mondából támadott, nem szükség mutogatnom, maga a szerző is a nép dalosaira hivatkozik: Tuhutum hírt, nevet, és földet akar vala magának szerezni, mint a nép dalosai énekelik „Mindnyáján ők magoknak lakó-földet hódítanak, és jó nevet szerzőnek.“ Ha itt a névtelen jegyző kutforrását meg nem nevezné, állítása Constantiu görög császár ellenében, árnyékot vetne rá. De e sorokban is történeti valóság adatik elő: az elfoglalt hon-felosztása a Vezérek és Nemzetségek között épen a pragmatica sanctio teljes értelmében

„A mely földet pedig kiki (a Vezérek közül) saját kezével nyerend, az legyen tulajdona (öröksége) a mit pedig köz-erő elfoglaland, a hódítók között igazságosan osztassék el.“

Ogmánd kém után beszéli többek közt, Erdél országról a névtelen jegyző „és e föld lakosi az egész világ embereinél alábbvalók volnának, mivel ők Blasziusok és Szlavusok, mivel más fegyvercik nincsenek, egyéb ijaik és nyilaik. Geló vezérok sem igen bátor, nincsenek körülötte jó vitézek, kik a Magyarokkal szembe mérnének állani, minthogy a Kúnoktól és Pécsektől sok bántalmat szenvednek.“ — Tisztán kimondja az író az Oláh és Szláv népek viszontagságainak okát, midőn őket szolgaságban nyögteti Kúnok vagy is Palóczok alatt; nem teszi őket gúny és nevetség tárgyává, csak azt mondja, hogy ők nem oly hadakozó vitéz népek, mint a Magyarok: ezért volna Geló vezérok is bátortalan. Ezért még nem kellett volna Dobrovszki Józsefnek a névtelen jegyzőt rege-írónak: könyvét pedig mese-szövevénynek nevezni. Herder ítéletét a Szlávokról Schafarik Pál József is helyben hagyta, kinek sorait már a XI. fejezetre tett észrevételekben közlöttük.

A Blasii=Blachi=Vlachi=Valachi neveztek a Walach=pe-regrinus, pastor, campestris, italus. Hadriánus császár Dáciába római seregeket is szállított és telepített; többek közül ezek a római pásztorok, kiket több ízben említ a névtelen jegyző.

Észrevételek

a huszonhatodik fejezetre: Miként mentek Geló ellen.

—„**T**uhutum audita bonitate terrae — misit legatos — ad ducem Arpad, ut sibi licentiam daret ultra silvas eundi, contra Gelou ducem pugnare. Dux vero Arpad, inito consilio, voluntatem Tuhutum laudavit, et ei licentiam — concessit. — Tuhutum — egressus est — contra Gelou ducem Blachorum. Gelou — congregavit exercitum — et coepit — equitare obviam ei, ut eum per portas Mezes-inas prohiberet. Sed Tuhutum — silvam pertransiens, ad fluvium Almas — uterque exercitus — pervenerunt, medio fluvio interjacente. — Gelou volebat, quod ibi eos prohiberet cum suis sagittariis.“

Ez egész palócz hadjárás Árpád vezérlete alatt kézzel tapogatható tévedés, egyéb ha később ragadta volna ki Gyula palócz vezér a Magyarok kezéből; mit azonban megbizonyítani nem tudunk; ezért csak földleírás tekintetéből lehet rajta annyiban megnyugodni: hogy az Almás patak valóban Hunyad megye éjszak nyugoti legszélén támad a Vurvu Kosomiluy hegyen; jobb partján az Almás helység: innen Nagy-Zámnak megy délre csavarodva, és Kis-Zámnál hömpölg a Marosba. A helység vette e róla, vagy a patak, a faluról nevezetét? bizonytalan. Almás folyam magyar országon már Szent István király 1009-dik évi levelében említetik a pécsi püspökség határai között: II. Endre király 1235-ki levelében Olma. Almas=Ormos egy oly vizekre gondviselő Angyal neve, mint persa Mythusban a Taschter=Tsetres=Jupiter pluvius; vagy mint Aban von Apo=Wasser, Kleuker Fridrich, Zend Avestában; és az indus Wischnu, Gott des Wassers. Nork. Plutarch szerint de Iside et Osiride, az Egyptusiak Nilust is Osirisnek nevezték, „opinio de Angelorum super res inferiores Praefectura, apud alias etiam Gentes orientales obtinens.“ Hyde, c. 20. p. 269—270. A személy nevű folyó, kut, forrás, tó vizek, többnyire mind pogány világból valók.

Észrevételek

a huszonhetedik fejezetre: Geló haláláról.

— „pugnatum est — acriter, sed victi sunt milites ducis Gelou — cum Gelou — fugeret, properans ad castrum suum, juxta fluvium Zomus positum, milites Tuhutum — ducem Geloum juxta fluvium Copus interfecerunt. Tunc habitatores terrae — sua — voluntate dexteram dantes, dominum sibi elegerunt Tuhutum — et in loco illo, qui dicitur Esculeu, fidem cum juramento firma-verunt, et a die (illo) locus ille nuncupatus est Esculeu eo, quod ibi juraverunt. Tuhutum vero a die illo terram illam obtinuit — sed posteritas ejus usque ad tempora sancti regis Stephani obtinuit. Tuhutum vero genuit Horcam, Horca genuit Geulam et Zubor, Geula genuit duas filias, quarum una vocabatur Caroldu, et altera Saroltu, et Sarolt fuit mater sancti regis Stephani. Zumbor vero genuit minorem Geulam, patrem Bue et Bucne, tempore cujus sanctus rex Stephanus subjugavit sibi terram ultra silvanam, et ipsum Geulam vinctum in Hungariam duxit, et per omnes dies vitae suae carceratum tenuit eo, quod in fide esset vanus, et noluit esse Christianus, et multa contraria faciebat sancto regi Stephano, quamvis fuisset ex cognatione matris suae.“

Heves és döntő ütközet után Tuhut serege győzött; ez történt dolog, mert Erdél országot valóban Palóczok foglalák el. Geló oláh vezér Kapos viznél öletett meg (mely Kolos vármegyében Gyerő monostortól Bedecs, Oláh-Kapus, és Kis Kapus felé folydogál, és Gyalunál egyesül a Kis-Szamoszal, mely ott szakad a Hév-Szamos-ba) midőn Szamos mentében volt várába sietne, de a melyet a névtelen jegyző megsem nevez. Szabó Károly szerint a Hideg-Szamos mellett állott egy hegy ormon, mely még most is Vár-hegynek neveztetik; és azt mondja, hogy a Kapos patak Gyalutól nyugotra egy-pár mért-földre ered. Alkalmilag e kérdésre nyújt itt okot: mért-föld e, vagy mély-föld az eredeti helyes írás? Régen-ten, mint gróf Batthyáni Ignácz erdéli püspök, Sancti Gerardi Epi-

scopi Chanadiensis Scripta et Acta, czimű könyvében p. 150—151. Nota r.) megjegyzi, az Ország-utak=Viae-Regiae, mélyen fölárlattak, hogy a járók, kelők által-utakat ne tchessenek. „Ex toto hoc contextu patet, quod dum haec scriberet (Lib. VI.) Sanctus, is mos in Pannonia invaluerit, ut munitas haberent vias publicas.“ E tanútétel szerint mély-föld volna az eredeti helyes írás.

Geló bal esete után a lakosok kezét fogván, uroknak vallották Tuhutot. A jobb kéz magyar régiségekben mindenha Jog. 1449—1454. „Possessio Szent-jogh Abbatis Blasii de Zent-jogh.“ Biharban. 1469. „Magister Thomas de Maythén Canonicus Ecclesiae Varadiensis, ac Administrator Abbatiae de Zent-jogh.“ A rövidebb halottas beszédben mondatik „ioy felevl iochtotnia“ = jó fölől ioktatnia = a parte dextera statuere; innen: iogtatni = per manus tradere, most igtatni. S mivel jogunkkal adunk a mit adunk, ezért Jog átvitelkép Jus. Pocock Edward szerint, Gregorii Abul Phara-jii Histor. Dynast. Oxoniae. 1663. in 4. p. 281. „Al Yasa, Lex Moguliensium“ Abul Pharagius Jingiz chánnak Jogatai nevű másad szülött fiáról írja, hogy erre azok bizattak „quae ad Judicia, et Al-Yasa, i. e. Legem et Jurisdictionem“ (pertinent) a Jus tehát nem római, hanem keleti szó. Kez et fog ni, kibékülni, hitet adni „unicum pignus fidei regiae, dexteram se ferendam Alexandro dare“ Justin. XI, 11. prope fin. „Dextera — pignus pacis dicitur, ipsa fidei testis atque salutis adhibetur.“ Isidorus. A meggyőzetett Oláhok is tehát kezét fogtak Tuhuttal, az az: kibékültek vele, s megesküdtek neki. Tuhut pedig kezét adá, az az: kegyelmébe fogadá őket. Valakinek kezét adni „iungere dextram dextrae“ szives köszöntés és barátság jele. „Dextras renovare“ ismét kezét adni, az az: kibékülni megújítani a régi barátságot. „Ne cuique immitas dexteram“ Pythagoras jeles mondása. Julianus császár feleli Ammianus Marcellinusnál Lib. 21, Nebridius kormányzónak. „Et quid amicis praecipuum servabitur, si tu manum tetigeris meam? Sed hinc, quo libet, abi securus.“

„és a hely, a hol hitőket adták, az naptól fogva Eskülőnek neveztetik.“ — Es=tűz: kü vagy kő=Silex; sajátságos értelmét hitelesen meg lehet fejteni Aulus Gelliusból Lib. I. c. 11. „Silicem tenebant iuraturi per Jovem (Isten, az égi Tűz) haec verba dicentes: si sciens fallo, tum me Diespiter, salva Urbe Arceque, bonis eiiciat, uti ego hunc Lapidem.“ Cap. 21. „Jovem, inquires, Lapidem, quod sanctissimum Jusiurandum fuit habitum, sum paratus iurare.“ — Apuleius de Deo Socratis. „Quid igitur iurabo? Per Jovem Lapidem, Romano ritu“ — Demosthenes in Oratione contra Cononem „Et ad Lapidem ducentes, ut per illum eos adiurarent.“

— A régi pogányok, és zsidók I. Mos. 24, 3. többféltre esküdtek: atyáink többi közt Tűzre; a müncheni kitában: Es=iuramentum. Az es-ért=propter iuramentum. Az es-ről, kit es-köt=iusiurandum, quod iuravit.“ — Dobóka vármegyében a Válaszúti kerületben létez Kis, és Nagy Eskülő, Adalin, Fodor-háza, Ördög-Kereszt-úr, és Súlyomkő közt.

„Gyula nemzé Karoldát és Saroltát Szent István király anyját.“ Sara mongol, és több keleti nyelven Hód=Luna; átvitelkép fejedelem aszszony. Mythusban: Luna Regina Coeli: mint Sol=Chám vagy Kan=Rex=Imperator; azt tartom: hogy Karold nevében is fölesmerhető a Kara Sol szó; — Kará-cson Sol nascens, december XXV-dik napja.

„fiatalabb Gyula idejében hódítá meg Szent István király az erdő-elvi földet“ — „Mikoron írának ezer két esztendőben, sz. István nyomódék erdéli vajda ellen, mond a magyar Legenda, és mikoron meggyőzte volna, fogá meg Gyulát aszszon feleségével, és két fiaival küldé magyar országba fogva, mert annak előtte gyakorta üzenettel és írással inté vala őt, lenne kereszténynyé, és szünnék meg ez ország háborgatásatul. De soha nem hajthatá, hanem a hitetlenségből erőszakkal akarátja ellen hozzá tartozóival kihajtá, és megkeresztelteté.“ Korának meggyőződését követve, mely szerint efféle erőszakos térítések Isten előtt kedves dologoknak tartattak; noha már Lactantius roszszalta „non est religionis religionem cogere.“ — A térítő Németekről olvashatni a 785-dik évi Paderbrunni Capitulárékban, Pertznél, Legum Tom. I. p. 48—49. a 4-dik fejezetben „Si quis sanctum quadragesimale ieiunium pro despectu Christianitatis contempserit, et carnem comederit, morte moriatur. Sed tamen consideretur a Sacerdote, ne forte causa necessitatis hoc cuilibet proveniat, ut carnem comedat“ A 7-dik fejezetben „Si quis corpus defuncti hominis, secundum ritum paganorum, flamma consumi fecerit, et ossa eius ad cinerem redegerit, capite punietur“ A 8-dik fejezetben „Si quis deinceps in gente Saxonorum inter eos latens, non baptizatus se abscondere voluerit, et ad baptismum venire contempserit, paganusque permanere voluerit, morte moriatur“ — Nálunk az erőltetett térítés bel háborút idézett elő, mint Sz. István a pannon-halmi apátságának 1001-ben adott levelében mondja „Ingruente namque bellorum tempestate, qua inter Theotonicos et Vngaros seditio maxima excreverat.“ Fölötte nehéz dolog volt az avatott pogányságot jó szérével kereszténységre birni. „Es a gonosz hitetlen somogyi hispánt vágatá négygyő sz. István királ, mond ismét a magyar Legenda: egyik részét küldé i s z t r a g o m kapura, a másodikát Vesz-

prémme, a harmadikát el fel Györré, az negyedikét el be Erdelben n.“ Hihető ezért támadott ellene Gyula erdéli vajda is. A névtelen jegyző LVII-dik fejezete szerint, Thonu-Szabát feleségestől elevenen temetteté el az abádi révben. — E közvélemény uralkodott akkor: hogy a jó czél az eszközöket is megszenteli. — Más részről politicából is üzé Sz. István király az erőszakos terítést, maga is hirdetvén az evangeliumot, és keresztelvén; mert a többi keresztény fejedelmek, miután bele okultak a magyar hadviselésbe, és több erődöt, és kerített várast rakattak ellenünk, nem szívelték volna meg Európában nemzetünket; hogy eddig is rajta a sűrű pusztító hadjárás-kor tett bántalmaikért boszút nem állottak, erőt nem vehettek, végkép meg nem törhették, csak nem a keresztények visszázkodásának tulajdoníthatni; ez igazságról mindenki teljes meggyőződést szerezhet magának Pertz György Monumentáiból. Hogy tehát a nyugoti kereszténység, mely legtöbbet szenvedett őseinktől, magához szelídítse nemzetünket, arról kezdett gondoskodni, mikép lehetne a szilaj magyarokat kereszténység fölvételére birni? — Ez oldalról tekintve a térítést, nehezen tehetett különben Sz. István király, mint a mint cselekedett. — Minden kornak meg vannak az ő bajai. Azonban minden kínszerítés mellett is jó szerencse, hogy őseink a keleti egyház kebelébe nem tértek; mert őket is úgy eltótosította volna a szlavin egyházi szertartás, mint a Bulgarokat.

Észrevételek

a huszonnyolczadik fejezetre: Mén-Marót vezérről.

Tosu — et Zobolsu, adepta victoria, reversi sunt ad ducem Arpad, subjugando — populum a fluvio Zomus usque ad Crisium, et nullus contra eos ausus fuit manum levare, et ipse Menu-morout dux eorum, magis praeparabat vias suas in Graeciam eundi, quam contra eos veniendi. Et-deinde descenderunt juxta fluvium nomine Humusou-er, et venerunt usque ad — Zerep, et deinde egressi usque ad Zegu-halmu, et ibi volebant transire Crisium, ut contra Menu-morout pugnarent, sed — milites Menu-morout eis transitum prohibuerunt. Deinde egressi, per unum diem equitantes, castra metati sunt juxta parvos montes, et hinc juxta fluvium Turu equitantes, usque ad Thisciam pervenerunt, et in portu Drugma fluvium Thisciae transnavigantes, ubi etiam per gratiam Arpad ducis, cuidam cumano militi, nomine Huhot, magnam terram acquisiverunt, quam posteritas ejus usque nunc habuerunt.“

A hős-monda Szamos és Körös közt hódítatja meg, s a táborn Hamis-ér felé vezeti Biharba a Sár-Réten Szerepig, ez a Váradi Regestrumban 1217. 96. § „villa Scerep“ Udvari, és Nagy Bajom faluk, meg Bucsa pusztja közt fekvő helyre. Innen Békésbe Szeghalomra, az Ördög-Árkán, és Sebes-Körösön innen, a hol ez egy szegletet képez: e fekvéséről az 1067-dik év körül kelt zazti apát-ság alapító levelében „predium Scegholm“ a Váradi Regestrumban 1217. 101. §. „Scegu-holm“ az 1317. — és 1337-dik évek között íratott pápai Désma lajstromban „Zeg-halom.“ Itt akart a magyar sereg a Sebes-Körösön átkelni, de Marót katonái vissza verték; ezért Békésbe a Pó-halmok felé „juxta parvos montes“ veték útjokat Tisza és Körös közt. — A halom, régi okleveleken „Mons“ és „Monticulus“ 1272. „Monticulus, holm dictus.“ — Pó a Váradi Regestrumban 1219. a 18. és 26. §. villa Pou.

Az apró halmak mellől, Túr vize mentében Szathmárba utazva, Tiszán a Dorogmai réven keltek át Borsodba, hogy innen

Zemplénbe mehessenek Arpád fő-úrhoz, a ki Szerencsben tartózkodott. — Ugocsában Turcz helység fölött domborodó hegyen ered ugyan Túr nevű folyam, mely elhagyván Túr-Terebest, Fertős-Almászon innen siet Szatmárba, és Kis-Arnál, Pangyolán túl, a hol szigetet kanyarít, két ágon merül a Tiszába; ez tehát nem lehet a névtelen jegyző Turu vize, hanem a Berettyó, Constantin görög császárnál de adm. Imp. c. 40. Tures helyett hibásan Tutes. Ez Krászna megye szélén fakad a Krászna és Bihar megye közt határt vonó Oszoj hegyen; innen Szent Jognak a Váradi Regestrumban 1217. 68. §. „Lek Abbas de Berucio“ 1235. 142. §. „Teku Abbas de Beruchyou.“ és Berettyó-Újfalunak veszi folyását; ezen alól az Új-csatornán mendegél, és Bán-Rév fölött két ágon szakad a hármas Körösbe, bejürván Bihar, Nagy Kúnság, Külső Szolnok, Békés és Csongrád vidékeit. Jobb partján fekszenek: Túr-Kevi, Túr-Pásztó pusztá, Mező Túr, és a Békés megyei Bán-Rév pusztá, a hol átkeltek a Magyarok. E helyeknek Túr mellék nevei igazolják, hogy a Berettyó e helyeken és Békésben egykor Túr nevet viselt egészen torkolatjáig, az ó-budai Káptalannak 1326-ban kelt határjáró levele szerint, melyben parancsolja Robert Károly „quatenus — metas possessionis Lad-Csuda filiorum Csuda Balla vocatae — in Comitatu de Bekes existentis reambulet — Datum in Wisegrad quarto die Strenarum anno Domini 1326.“ — Az értesítő káptalan sorai ekkép hangzanak: „quod prima meta a parte terrae Sima incipit quidem (így) vulgo Fercab-halma vocato, ab hinc veniendo ad partem meridionalem ad flumen Thur vocatum, ubi est quaedam meta terrea, ab hinc iuxta flumen ipsum procedendo, venit ad terram Halem, quod est pro meta, et distinguit a possessione Hines-egyház nuncupata, et ab hinc gyrando versus villam Sima concludendo duas piscinas Sagh-tou, et Ecsegh-tou vocatas, ad priorem metam veniendo, ubi metae, dictae possessionis, terminantur.“ Cod. Dipl. VIII, 3, 138—139.

Ellenben a Túr vize Biharban Berettyó; a régi oklevelekben mind a Szent-Jogi apátság, mind pedig a mellette haladó víz Beregis és Berkis. Robert Károly megerősíti Kercselich Boldisárnál Hist. Episcopat. Zagrab. p. 217. János Szent-Jogi apát kérelmére III. Béla király levelét, melyben többi között mondatik, hogy Simon berekisi apát esedezett vala előtte, újítaná meg II. Geyza király fiának III. Istvánnak ama levelét, melyben ez apátság birtokai megneveztetnek. Beregis mint hely név olvasható a Váradi Regestrumban is 1217. 68. §. „Petrus curialis comes de Beruczio impetiit uxorem Ckuburd de beneficio (veneficio) iudice Lek Abbate de Berucio“ — mint folyam pedig, nem csak e Regestrumban 345. §.

„Praedium nomine Letha iuxta Beruciou.“ hanem Sigmond királynak 1406-dik évi levelében is Praynál, Hierarch. P. II. p. 115—124. Tamási falu kétszer helyheztesik Berekis mentében „Tamasi penes Berekis“ Az itt megnevezett Berekis nem lehet a Szent-Jogi apátság; mert Szent-Jog vagy mint most nevezik, Szent-Job a Berettyó bal partján áll: Tamási pedig a Berettyó jobb részén délre távolabb esik. Ezekből kitetszik: hogy a Berekis, vagy Berkis nem költött apátság, mint Sándor István, Sokféle, VIII. D. vélekedett. Későbbi időkben közönségesebbé vált a „Sacrae Dexteræ“ Szent-Jog nevezet. 1239 „Conventus Sancte Dextre“ Cod. Dipl. IV, 1, 171. Egykor az elenyészett hiteles helyek közé tartozott, és Szent István király jobb keze fejről, hová az 1083-ban vitetett, és most a buda-vári palota templomban őriztetik, nevezték így. — Szabó Károly véleménye sem áll, hogy a Berettyót még 1326-ban is Túr-nak hívták, melyet később idegen eredetű és hangzású Berettyó név egészen feledésbe temetett. Bara magyarban most is víz, poc-sola, tó, mint: Bala-ton. — 1527 „Bere-theö“ — Barzo a persa Mythusban „Ized, Schutzgeist über Bordj (Olympus) woher die Wasser strömen; Taschters Gehülfe bei Austheilung des Wassers auf der Erde.“ Kleuker, Zend Avesta I. Th.

E hadjárás alkalmával Árpád Huhot kún vitéznek egy darab földet ajándékozott, maig is Ohát nevet visel, Dorogmával szemben túl a Tiszán Egyek falu közelében; „ez a debreczeni Ohát“ mond Budai E'saiás, Magyar Ország Históriájában I. R. Debreczen, 1811. in 8. 96. l. Mint személy név Ohut hanggal is olvastatik I. Endre királynak 1055-dik évi levelében „Ohut-kuta-rea“ a re a vég szó nem r é v, mint Jerney János, Magyar Nyelv Kincsek Árpádék korszakából a 100-dik l. fejtegeti, hanem a magyar negyedik eset, melynek a latin ad, és versus praepositionók felelnek meg, mert harár-járáskor a nevezett Ohút-kútjára vezetett a megye; ugyan e levélben e kitételek is nevezeteseek „Feheru-uaru-rea“ és „Vua-saru-kuta-rea“ az az: Wásárkútjára.

Mándy István a Huhot kún vitézt Hahottal azonosítja, kitől Wagner Károly szerint a lindvai Bánffy nemzettség származott. Haholt a képes krónika szerint P. II. c. 19. III. István király idejében költözött hozzánk Misniából „de districtu Wurzburg“ Kézai Simon — „Haholdus alias Michael“ Wagner, Decade I. p. 12.

Észrevételek

a huszonkilenczedik fejezetre: Visszatértőkről.

„**D**um navigassent fluvium Thisciae, nuntios suos ad ducem Arpadium praemiserunt, qui gaudia salutis nuntiarent, — hoc cum audivisset dux Arpad — omnes suos milites obviam eis praemisit. — Et sicut mos est bonorum dominorum suos diligere fideles — multa eis dona praesentabat.“ —

E fejezetből kitetszik mely úton tért vissza Szerencsbe a hódító tábor. A többi: hogy a jó fejedelmek szeretettel látják az ő hiveiket, és megszokták ajándékozni, Terentiusnak ime verseire emlékeztet in Adelphis:

„Et errat longe quidem, mea sententia:

Qui imperium credat gravior esse, aut stabilius,

Vi quod fit: quam illud, quod amicitia adiungitur.“

Hunyadi Mátyásról írja Bonfin Antal Decad IV. Lib. 7. „Domini, militiaequae, negligenti corporis custodia usus: fides tamen omnium, et quam maxime militaris, id effecerat, ut publica ipsa cura, et sollicitudine, muniretur. Pro stipatoribus, omnes certatim, corpus eius, pervigili quisque custodia, adservabant.“

II. Leopold jelszava volt „Opes Regum, Corda subditorum.“

Észrevételek

a harminczadik fejezetre: Szalán vezérről.

„**D**ux — Arpad — inito consilio, et sui nobiles miserunt suos ad ducem Salanum, qui nuntiarent ei victoriam Tosu et Zobolsu, nec non et Tuhutum — et peterent ab eo terram usque ad fluvium Zogea — missi sunt — Etu et Voyta, qui cum invenissent ducem Salanum in sabulo Olpar, mandata — nuntiaverunt — Salamus dux hoc audito, in maximum irruit timorem, et terram — usque ad fluvium Zogea duci Arpad concessit.“ —

E részenként foglalás alkalmasint a szokásból maradt emlékezetben: hogy őscink, midőn táboroztak, több csapatban, s nem egy helyen csatáztak. Widukind írja Lib. I. c. 38. Pertznél, SS. Tom. III. „more suo, igne fumoque ingenti, agmina diffusa colligunt.“ — 934-dik évre pedig Annalista Saxo is épen e szavakkal él; és IV. Ekkehard, Casus S. Galli c. 3. 925-dik évre. „Nam hostes non simul ibant, sed turmatim — Silvis quoque centeni, vel minus interdum latentes eruperunt; fumus tamen et coelum ignibus rubens, ubi essent turmae quaeque, innotuit.“ Közéleben kürttel adtak jelt „multitudini tubis, ut caverent, significant.“ —

Szalán az Alpári várban lakott „Olpar castrum“ Pest megyében a Tisza jobb parton. „Terra Olpar in Sabulo“ Cod. Dipl. IV, 2, 319.

„Zogea“ 1265. Zogha = Zagyva, a Medves hegyről jő Nógrádból Salgón alól Zagyva helységtől, 1290 „Zagua fecu“ innen Pécskönek megy, Mátra Szelének, Verebélynek, Pásztónak, Aptznak, Szántónál fölveszi a Szuha patakot, Hatvannál a Bér, és Vanyárcz patakokat. Bóldog alatt a Galga folyót, Jász Berénynél a Tarnát, és Szolnok fölött szalad a Tiszába.

„Voyta“ Vajda, Bajta = Pugil, Pollux — belli dux.

Észrevételek

a harminczegyedik fejezetre: a Szrencsi kindulásról.

„Postea dux et sui principes egressi sunt de Zeremsu, et transnavigaverunt fluvium Soyoyou in loco, ubi fons Honrad descendit, et castra metati sunt juxta fluvium Heuyoyou usque ad Thisciam, et usque ad Emeud. — Ibi etiam dux dedit Bonger-nec, patri Borsu terram magnam, a fluvio Topulucea usque ad fluvium Souyou, quae nunc vocatur Miscoucy, et dedit ei castrum, quod dicitur Geuru, et illud castrum filius suus Borsu cum suo castro, quod dicitur Borsod, unum fecit comitatum.“

Kindulván Szerencsről, Ónod régenten Ónod alatt Borsodban keltek át a Sajón, a hol ez a Hernáddal egyesül; és Hejő mellett ütének tábort Tiszáig, és Emődig, Miskólcztól délre két mély földnyire Szalonta közelében. Mándy István a Hejőt Sajó egyik ágává teszi a miskólczi határban, melyet megsem érint. Sándor István pedig, Sokféle, VIII. D. a 12. l. Sajó szakadékanak tartja; holott a tapoleczai sziklás Várhegy ²⁷⁾ üregéből ömlik ki több helyen a keletre és délre nyíló kies völgyre, melyen, miután hideg forrással szaporodott, Csabának indul, útjában magába veszi a görömbölyi hegyekről csurgó patakot: innen Szirma, Nyék, Máli, Kis-Tokaj és Lád-háza felé tart, a hol télen már befagy, bejárván három mélyföldet, Paraszt és Nemes Bikken túl siet a Tiszába.

He-jő = Hév-víz; a jo gyök víz jelentéssel több nyelvben taláztatik, jelesen Egyiptusban a Nilus i o r: Palaestinában Jor-Dan; alkalmasint a Duna, Szinyva és Csincse mentében fekvő Nagy-Győr, Diós-Győr, és Kis-Győr is vizeikről neveztettek el; Nagy-

---

²⁷⁾ Borsod megye 1730-dik évi leírásában mondatik „Várhegy, in cuius vertice arcis rudera conspiciuntur.“ Evélt vár romokról, melyek az ottani apát-ság dűledékei, nevezteték el Vár-hegynek.

„Bernardus Valles: Benedictus Montes amabat.

Oppida Franciscus: celebres Ignatius Urbes.

Győr most is Jaur-inium : mi annál valószínűbb, minthogy régen-
ten a víz-közoeket hívák váraknak „castrum munitissimum eo, quod
locus palude impenetrabili vallatus, accessum difficillimum adeun-
tibus praebeat.“ Annal. Metens. A Diós-Győri várról mondatik
né mely 1730-dik évben készült leírásban „Circa Arcem cavernae
sunt alte depressae et aquis plenae, quas proximae thermae, et
fons Divi Georgii oppleverunt.“ — Hogy Eger várása is a keresz-
tül folyó vízről vette nevezetét, az 1067-dik év körül alapított zazti
apátság leveléből bizonyos, jelesen ime soraiból „versus curtem
Scen-holm (most hibásan Szi-halom) usque ad locum, qui flectitur
in dextram, scilicet ad rivulum nomine Egur; inde ad molendinum
Geru, a quo ad ejusdem Geru aquam, et pervenit ad locum inun-
dantis aquae.“ — Az E-gur most E-ger, és Geru a régi gyűrű
= Rhing, az avar Győr — Castrum; Szolga Győr = Castrensis. Ez
észrevétel is támogatja Beleházi Bartal Györgynek imez állítását.
„Nomen Győrienscs“ pro castrensibus gentibus sensu synonymo ac-
ceptum habes in litteris, quibus Bela IV. possessiones per Coloman-
num S. Hyppolito de monte Zobor collatos enumerat. Cod. Dipl.
VII. v. 5. p. 89. —

Árpád nagy darab földet adott Bungernek Bors atyjának To-
pulezatól Sajóig, melyet most Miskócnak hívnak. A Topulucea víz
nem a Borsod-tapoleczai hév víz, mint Szabó Károly értelmezi: ha-
nem a Gömör-csetneki Taplócza, vagy is az a darab föld, mely e
folyamtól kezdve a Sajóig tart; mert IV. Béla királynak 1243-dik
évi oklevele szerint, mond Bartholomaeides László, a Bors nem-
zetség birtoka Gömörben és Borsodban volt; s ckkép írja le a Ta-
plócza forrásait „Csetnekiensium fluvius Taplócza dictus, scaturi-
gines habet, quarum aliquae apud Fekete Lehotenses (Lehota tó-
tul, magyarul gyarmat) sub montibus Cserna Hora, et Humenezs:
aliae sub iugo Rajzym, eiusque duplici valle reperiuntur. Illae
Ochtinensem, istae Roztariensem amnes formant, qui postquam
supra oppidum Csetnek invicem confluerunt, primum quidem op-
pidum ipsum, deinde loca Kún Taplóc, et Paska-ház alluunt, ul-
timo — ad Pelsőczium prioribus brachiis, iam hic communi et vul-
gari nomine Sajonis insignitis, miscentur.“

Borsodi Tapoleczán, mely 1606-ban már pusztán állott, a Mis-
kóczi nemzetség alapított egy apátságot, melyet Mária Therésia
1776-ban ajándékozott a munkácsi egyesült görög szertartású püs-
pökségnek, 1217-dik évről megemlíti a 41. §. a Váradi Regestrum
„Ismaelitae de Nyr: Iliaz, et Pentek, coadiuvantibus aliis, impe-
tiere Jobagiones Martini Comitis de villa Vamus de latrocinio, sci-
licet: Egud, Botyka. Zobocho, Karasun, Torka, Zekus, Joacyn,

Tukay, Irossou, Jacobum, et item Jobagiones monasterii de Taplucia pertinentis ad genus Mizidaczi (Miskouczy) de eadem villa“ — mint a 221. §. nevezetik „Monasterium de Tapulcya Miscocii.“ E nemzetségből eredett és a XII. században élt Domonkos bánról írja Bartholomaeides „in filio Bors III in sexu masculino defecit.“ Kihalván e nemzetség, IV. Béla király a Diós-Győri várat hozzá tartozandóival egyetemben a Szent Korona birtokává tévé „Exstant iterim literae Belae IV. Regis, quibus e dominio familiae Bors Arce Diosgewra in pereunne regale praedium redacta, ceteras Arces — Comitibus Philippo et Detrico filiis Matthaei — donavit.“ Wagner Károly, Collect. Genealogico Historica illustrium Hungariae Familiar. Dec. I. Poson. 1802. in 8. p. 56—57. és Cod. Dipl. IV, 1, 287. 1248-ki oklevében „Terra Nagy-geur Castri nostri de Borsod.“ 1261-ben Bárdosinál, Moldaviensis Decimae Indagatio p. 79. „Nagyeur castrum nostrum de Borsod.“ „Castrum Diós Győr primum quidem Maria I. Belae IV. Regis coniux anno 1252. sibi elegit; ut Inscriptio quoque in Arce Diós Győriensi adhuc anno 1797. visibilis testabatur.“ Ily czímű kéziratból „Status Foundationis Ecclesiae r. c. Miskolcziensis in honorem S. Regis Stephani.“ E vár XIV. században ismét király kézre került, s a magyar királyné aszszonyok birtoka lett; még 1730-ban egy nyugotra benne épült terem fölött e régi barát betűjű fölírás volt olvasható. „Maria Dei Gracia Hungarie et Bohemie etc. Regina. 1526.“ S egy másik fölött a nyugoti torony felé, mert a várca négy tornyú „Maria Fon Goto Genade Kvnigin zv Vngarn und Pehem. 1525.“ — 1597-dik évről mondatik róla Borsod megye némely iratában „Diosgyőr Vára, mely már Nyári Pál uramnál és Török István uramnál közös, ighen wégház s erőtlen, ennek a wárnak az mi Józága volt, ugi minth: Miskolcz, Köröztes, Kövesd, és egyéb faluk mind el pusztult.“ — Némely 1641-ki vallatásban olvastam „Aranyasi Bíró Meczer János — hiti szerint igj vall: Borsod vármegyében nem tudok, hogy falut hódoltatott volna az török, mivel mind hódoltak.“ E szomorú sorstól áthatva, ír a egy névtelen megye hivatalnok 1686-ban „Rectificatio Portarum Comitatus“ födelére kívülről:

„O! Quis non lugeat,
 Qui te conspiciat
 Moesta Vngaria?
 Quam sic desolatam,
 Vndique concussam,
 Fecit Discordia“ !!! s. a. t.

E vár birtokai: Diós-Győr, Pusztá Szent Lélek, Pusztá Tebe, Varbó, Ludna, Parasznya, Radistyán, Kápolna, Bábony, Kis-Győr,

Lad-háza, ez már magány kézre jutott. Sajó Petri, Tisza Tarján, Csüllő és Muhi Puszták, Miskólcz, Csaba, Aranyas, Keresztes, Kövesd. E várat adá Árpád Bungerenek, melyet fia Bors Borsod várával egy megyévé tette. Ez a miskólczi Bors nemzetség, melynek 1233-dik évben kelt leveléről függő pecséten egy tátott száju Eszterag vagy Gólya, avagy Sas, kiterjesztett szárnyakkal látszik íme köríráttal, a mennyire kivehető: „† SIGILLVM BORS * COMITIS.“ nem egy a Borsa nemzetséggel, melyet a Váradi Regestrum 1216. 247. §. „Genus Borsa“ nevezet alatt említ; idéz róla oklevélet Horvát István, 1307-dik évről. A diós-győri volt Paulinusok kápolnája oldalába tett írott kövön hibásan neveztetik Borsodnak „Conventus — fundatus olim A. MCCCXIII — per Stephanum Borsod R. H. Palatinum.“ — Az időben ez bírta Diós-Győrt hozzá tartozott jószágokkal együtt; ez Ákus nemből való volt, 1298-dik évi eredeti levél szerint „Stephanus filius Ernei Bani de genere Akus, Judex Curiae Regiae“ Utóbb Nádor is lett; Katona Istvánnál Hist. Critic. Regum Hung. Tom. VIII. p. 116. hibásan olvastatik „Stephanus praelatus (palatinus helyett) filius Irenaei bani de genere Alcus.“ —

Észrevételék

a harminczkettedik fejezetre: Őrs-úr váráról,
és az Eger vízről.

„Postea dux Arpad, et sui nobiles — egressi, venientes usque ad fluvium Naragy, et castra metati sunt iuxta rivulos aquarum, a loco illo, qui nunc dicitur Casu, ubi etiam dedit terram magnam Ousadu-nēc, patri Ursur, et ibi postea Urs-ur filius ejus, ad caput ejusdem fluminis castrum construxit, quod nunc castrum Ursu-ur nuncupatur. Hinc vero dux Arpad et sui egressi, venerunt usque ad fluvium Egur, et ibi paratis tugiis, plures dies permanserunt, et montem illum, super quem duci foliata fecerunt, nominaverunt Zenu-holmu, et castra eorum fuerunt a fluvio Ystoros, usque ad castrum Purozlou. Deinde egressi venerunt usque ad fluvium Zogea, et castra metati sunt per crepidinem ejusdem fluminis, a Thiscia usque ad silvam Matra, et subjugaverunt sibi omnes habitores terrae a Crisio usque ad fluvium Zogea, et usque ad silvam Zepus. Tunc dux Arpad in silva Matra dedit terram magnam Edunec et Edumer-nec, ubi postea Pota, nepos eorum, castrum construxit, ex quorum etiam progenie, longo post tempore, rex Samuel descendit, qui pro suo pietate Oba vocabatur.“

Nyárad vize Borsodban az egri Járásban; 1292-ki oklevélben Cod. Dipl. IV, 4, 223. „Abraham-falva ad fluvium Naragy.“ Alsó és Felső Nyárad fölött. Sigmond király 1435-dik évi levelében Cod. Dipl. X, 6, 676. „Nyaragh“ Borsod megye III. jegyző könyvében 1592-dik évről a 107-dik l. „Inferior Nyarad, quam praeterlabitur fluvius Nyarad wyze.“ A magyar Nyár = Nyál, Nyir = Nyil a víz sebes folyásáról véve, mint a Medus Tigris = Nyil szó, egy értelmű az indus Mara, az arabs Nehr, és a keleti Nar és Nahar folyamot jelentő nevekkal. Idősebb Pliniusnál íratik Lib. VI. c. 30. az Euphrates vízről „ab Assyriis vero universis adpellatum Nar-malchan, quod significat regium flumen.“ Némely kiadásokban hibásan olvastatik: Armalchal, Armalchar és Armachal. Jelent zsombokos,

mocsáros helyet is. 1359. „palus Nyr-Saar.“ S mivel a pogány Magyarok Sors-vetéskor Nyilakkal éltek, innen átvitelkép: Nyilik = aperitur; Nyil-at-kozik = aperit = revelat; Nyilatkozás = revelatio = apocalypsis. sat.

„et castra metati sunt juxta rivulos aquarum.“ E vizek a hármas Csincse, Isthvánffy Miklósnál Lib. XXX. „Cincia.“ Azon hegyekről csurognak, melyek Egertől Miskolczig nyúlnak, s a melyek a Bikkéről Bikkeseeknek: dél nyugoti oldalai pedig Kis-Győr felől a Tölgy-fákról Tölgyeseknek neveztetnek. A mely ág Kis-Győrtől jő, és Geszt, Vata, Felső és Alsó Ábrány helységek alatt hőmpölög, Mező-Nyáradnál fölvevén a Sály helységtől érkező ágat, Mező-Nyáradnál már e falu nevét viseli, melyet neki költsönözött. A második ág Ó és Új-Huta tájáról Aranyos és Hársány felé siet. A harmadik Kács fölött fakad, a névtelen jegyzőnél Kacsu; mind a három ág Nagy-Mihály alatt foly egybe, s egy öbölben Dorogma és Babona közt ömlik a Tiszába.

Kács, Cserép-vár-alja közelében; 1347-ki oklevélben Cod. Dipl. IX, 1, 529-530. „Fel-Kaacs, Al-Kaacs; Al-kaacs, alio nomine Darocz vocata.“ A Kács határában észrevehető régi romok az ottani bencze apátság maradványai, Péterffy Károlynál, in Concil. P. II. p. 274. hibásan „Abbatia de Racch in Comitatu Borsodiensi. Patroni fuere ex familia Tibold de Barocz (Darócz).“ Vagy az 1317-ki oklevélben nevezett Paulinusok monostoráé. Az Őrs-vár, minthogy a várak vizek mentében rakattak, a Csincse fejénél, vagy pedig a Kácsi hév-víz forrásnál keresendő. Emlékeztetést régi hagyományból föntartja e helység szent-egy-háza oldalába későbbi időben tett kő ime föl-írással „Eurs Deo suo.“ Van a miskolci Járásban „Sajó-Örs“ falu is a Sajó torkolatjánál, hol az a Tiszába szakad. E vidéken telepíti le Őrs vezért Kézai Simon is Lib. II. c. 1. „sed quarti (exercitus) Capitaneus Vrs est nominatus, ipse circa flumen Saio sua tabernacula fixisse perhibetur.“ — E tájra helyezik az oklevelek is az ő ivadékait. 1248. „terra Werus-ur“ (Vrs-ur) Cod. Dipl. IV, 2, 17. et sequ. — 1339. „Magistri: Joannes filius Chepani, Tyboldus, filius Tyboldi, Emericus filius Pauli, Nicolaus et Petrus filii Stephani de Genere Vrsur.“ VIII, 4, 398—399. — Egri káptalan levelének kivonatában neveztetnek „Magistri Joannes, Tyboldus et Emericus possessionem Kaacs in Comitatu Borsodiensi habitam cedunt filiis Stephani. Joannes filius Stephani possessionem similiter Kaacs — cedunt Tyboldo.“ Olvashatni e nemzetségről 1155-dik évről oklevelet Cod. Dipl. VII, 1, 148. Kovachich Márton látott róla 1292-ki oklevelet. Lehoczky Endre, Stemmatographia, III. p. 395. „Tibold de genere Urs-ur in Comitatu

Borsod 1300. possident : Darócz, Akács (most Szakácsi), Geszt, Nádasd, Ozlár ad Tibiscum.“ Akács az Ákus név kicsinyítője. Ez az Örs-úr nemzetség e tehát nem egy a Geiza nagy herceg alatt hozánk költözött Tybold német nemzetséggel; ez a Graun és Bobocha ágaknak adott eredetet, és Kún László király 1275-ki levelében nyilván Tibold nemzetségnek neveztetik „Alexander de Genere Tybold“ melyről Kézai Simon in Appendice „Tunc eo tempore (a keresztény hitre térítettéskor) ad Ducem Geicham venit Comes Tiboldus de Fanberg, qui Graun Tibold est vocatus, unde de eadem progenie Graun quidam usque hodie simpliciter nominatur. Ex isto illi de Bobocha orti derivantur. Isti enim sunt de Deuchunlant,“ Az Örs-úrtól származott Tyboldiak pedig, a névtelen jegyző szerint cap. VIII. és X. Kún eredetűek.

„Megindulván, Eger vizéig jövének“ Az Eger Bikkesről foly le Tárkány fölött a völgyre, melyről egy 1554-dik évi május 20-kán menesztett utasítás emlékezik „Carthusianorum claustrum Vallis Refrigerii prope Tharkan, quod per Turcas destructum est.“ 1552-ben, midőn Amhat passa, és Beglerbeg Eger-várát 42. nap ostromoltak Ruszkai Dobó István, és Mechkei István vívók ellen, de be nem vehették. E víz Eger várását keresztül metszi úgy, hogy két vármegyébe esett; de az 1807-ki 29-dik törvény czikk következtében már egészen Hevesbe tartozik, Szöllöske, Czegléd, Tihamér és Al-Magyar pusztákkal; (ez utolsó 1553-dik évi oklevél szerint Eger egyik utszája volt „Eger oppidi vicus Al-magyar vocatus“) és Bekölcze, meg Föl-Németh helység egy részével egyetemben. Viszont Heves Borsodnak engedé: Ivánka, Eger Farnos egész helységeket, Szőke, más néven Szív-Halom egész pusztát, és a Kis-Tállya végén levő Zúgó malmot. E cserét az 1812-ki országgyűlés törvénybe ígtatta; Eger vize tehát most már nem von e két vármegye közt határt. Elhagyván Eger várását, Kis Tállya, Andornak pusztá, és Maklár felé, innen Füzes-Abonyhoz siet, öntözi a Szín-Halmi, és Szemere határait : itt Alsó Tárkánynak fordul, és miután Pázmándnál fölvette az ottani patakot, Lövvő és Iván felé megy, bele merülnek a Kövesd, és Novájtól folyó patakok is, s nem messze öntődik a Tiszába. 1067-dik év körül kelt zazti apátság alapító levelében „rivulus nomine Egur“ említ Kis Eger vizet is „parva Egur“ 1351-dik évi levél szerint néhol folyását is megváltoztatta „antiquus meatus fluvii Holt-eger vize“ Cod. Dipl. IX, 2, 98.

„és ott leveles színt készítenek azon a halmon, mely Szín-Halomnak neveztetik.“ Péter a zazti apátság alapítója mondja levelében „Possessionem in Scen-holm, quam Dux (Geyza, Szent

László bátyja) michi, ego monasterio subdidi.“ Most hibásan neveztetik Szi-Halom; Szín = foliatum. 1276. „de Foliatis seu Tabernaculis“ Cod. Dipl. V, 2, 342. „Foliatum, ex foliis et ramis factum“ AA. SS. Tom. II. Jul. „Foliata, locus foliis obsitus“ Gloszar. du Fresne. — „Cum uxoribus etenim Tabernaculis (Szín) et bigis descenderant de eorum terra“ Kézai Simon. Lib. I. c. 2. — Scythae Scenitae = Színes, vagy Sátoros Skythák. Egyvalaki erősen vitatta: hogy a foliata szó alatt levelen sültet kell érteni; ezt sütöttek volna e halmon Árpádnak?!

„és táboruk Ysterestől Poroszló vágig terjedt.“ Ysteres most Ustoros és Ostoros a Bikkesről szakad, Kis Tállya és Novaj közt folydogál völgyön. Elő hang nélkül is és ter víz jelentősű szavakból összetett nevezet, mint Ister-gam „Danubius in lingua Bessorum Hister vocatur“ Julius Caesar Belli Gall. Lib. 6. c. 25. Már Hesiodus megemlíti; ezért Schafarik Pál József Slaw. Alterth. I. Bd. S. 495. görög eredetűnek tartja; de a pontusi Skythák régiebbek a közikbe költözött Görögöknél; Lucanus Lib. II. határozottan Skythák vizének nevezi „Massagethes Scythicus non alliget Ister.“ — Mivel magyarban a *t.* közönségesen *s.* betűt veszfél, a *t* er gyökből lesz: tser-eg; tser-mely: a *t* ur gyökből pedig: tsur-og. sat. ha e szavak cs betűkkel iratnak, lehetetlen gyökeiket kitalálni.

„Poroszló vár“ Castrum Purozlou a Külső Szolnokban, mely Heves megyének a tiszá-háti Járása; fekszik Tiszán innen balpartja közölében dombos helyen, a Cserő pataknál, mely a Cserő-közt képező Kis-Tiszába, ez meg Dersnek szemben a Nagy Tiszába ömlik. Mivel az ország védelme a nemzetségek váraikon alapult, melyeket rakatniok szabad volt, sőt kellett is; későbbben sem sértették meg a nemzetségek ez igazát a magyar királyok; ezért, s mivel a névtelen jegyző nem foglaltatja el e várat; úgy látszik, hogy megemlékezésében a maga kora állapotát tudatja. Szabó Károly szerint Poroszló a zsláv Breslav, Breslau, magyarul Boroszló-ra emlékeztet, az Árpád által itt talált szláv eredetű lakosaitól véve. Hát a Várad Regestrumban 9. 36. és 74. §§. megemléített marmarosi poroszlói apátság, a Poroszká, és Poroszlou helységek is tót eredetűek? — Voltak nem csak királyi, de úri Szekerek is, Agazones vagyis nyerges Lovagok, a Várad Regestrumban 80. §. Selliferi agazones „quod essent Selliferi agazones Ecclesiae de Páztuh, — Zub de villa Tur, quod esset Sellifer Agazo Ecclesiae Páztuh“ kik szekereken, vagy lóháton szolgáltak: ezekről mondatik Cod. Dipl. III, 2, 413. a magyar szlavóniai Verőczeieknek 1234-dik évi szabad-levelőkben „quod neque equos, neque currus, qui Porosz vocantur, — dare teneantur.“ — Vén lóból nem lehet Po-

roszkát csinálni, mond a közbeszéd. Porosz = Poroszká tehát equus = ló; peroszkálni, annyi, mint sebesen járni, kelni; Poroszló = agazo = praeco = apparitor = stator; innen poroszlóság, poroszlócodik. Későbbi időkben lictor értelemben is használtatott.

„Silva Matra“ Hevesben, azon hegyről nevezve, mely Gyöngösnél éjszakra emelkedik. Mátra, Tátra, Batra nevű bérczek napkeleten most is találtatnak. M. T. Társaság Évkönyvei, III. k. Budán, 1838. in 4. II. O. 137. l. — Árpád Mátra erdejében nagy darab földet adott Edu-nek, és Edu-mer-nek, a hol azután unokájok Pota várat épített, kinek nemzetségéből Sámuel király vala, a kit kegyességéért Obának neveztek. „A jámbor névtelen jegyző a pa szótól származtatja az Oba nevet; holott az Aba nemzetség nevének csak változó kiejtése, mint: Oba=Aba=Haba=Saba=Chaba, 1158. „Aba Rex.“ Cod. Dipl. I. találtatik Alba hangon is. Kézai Simonnál Lib. I. c. 4. Etele fiának Chabának Edumen nevű magzatától származtatik „Ex isto enim Chaba generatio Abae est egressa.“ — Az Aba nemről értekeztek: Wagner Károly és Horvát István. — Nem hogy kegyességéről nevezték volna Sámuel királyt Obának, az az: apának; de nagyon is kegyetlen volt „saeviebat superbe in Hungaros“ mond Kézai Simon „nobiles contempnens, sed et iusiurandum pro nichilo habuit“ Ötven ellene-mondó urat kihalgatás és igaztétel nélkül lenyakaztatott „Unde beatus Gerardus Chenadiensis Episcopus canonica severitate Regem corripiens, praedixit sibi periculum imminere.“ Sz. Gellérd hosszabb Legendája is, e kivétellel, hogy Aba Sámuel nem volt usurpator, hanem választott király, s hogy karóba sem húzatta az ötven magyar urat, hanem lenyakoztatta, egy inon beszél Kézai Simonnál „Alba (így Aba helyett) comes palatii, dejecto Petro, regalem coronam, et aulam regiam sibi usurpavit, quo regnante, ut ait Propheta, sanguis sanguinem tetigit, et peccatum peccato adjunctum est; nam sanctis quadragesime diebus, honestissimos quosque sui consilii viros, fustibus et palis, velut jumenta sew bruta animalia, ausus est interficere“ Kézai Simon szerint „caput fecit detruncari.“ Miért őt Sz. Gellérd a marosvári, most csanádi szentegyházban húsvét napján a nép előtt nyilván megdorgálta „ascendens pulpitem, cepit regem de sua crudelitate intrepidus redarguere.“ Mond a Legenda író, de a ki nem volt magyar, legalább az, a ki a Sz. István kora után történt eseteket beszéli, részre hajló és járatlan volt a magyar országi dolgokban, mint csak Kézai Simonnak ime soraiból is kitetszik „Nam viros quinquaginta consiliandi causa in unam donum evocavit, quibus in eadem inclusis, crimen

non confessos, nec convictos legibus, caput fecit detruncari.“ Sz. Gellérd Legendáját 1083-ban szerkesztették, midőn Sz. László király Sz. István, Sz. Imre, és Sz. Gellérd tetemeiket sírjaikból fölemeltette és oltárookra rakatta, mit az egyházi nyelv „Elevatio“ és „Translatio“ neven szokott nevezni. A pozsonyi mise könyvben mondatik februarius 24-kére „Translatio S. Gerardi“ Augustus 20-kára „Transl. S. Stephani“ November 5-kére „Elevacio Henrici ducis et cf.“ És 1083-dik évről az ottani Krónikában „dominus rex Stephanus et Henricus filius eius et Gerardus episcopus revelantur.“ Tehát leges legelőbb Sz. Gellérd testét emelték föl Buda-Pesten: ez után Sz. István király, és Imre herczeg tetemeit Fehér-várott. — Ez idő óta neveztetik I. István magyar király Szentnek, mint a névtelen jegyző is nevezi: ő tehát nem volt I. Béla király jegyzője. — A pozsonyi mise könyv még 1083-ban tetemeinek fölemelésekor sem nevezte Szentnek, míg Szentnek kinem hirdettetett. VII. Gergely pápa 1074-ben Salamon királyhoz intézett levelében sem mondja őt Szentnek „Nam, sicut a maioribus patriae tuae cognoscere potes, Regnum Hungariae, Sanctae Romanae Ecclesiae proprium est, a Rege Stephano olim beato Petro, cum omni iure et potestate sua oblatum, et devote traditum.“ S mivel Sz. Istvánt nem Róma, hanem maga a Magyar nemzet számítá a dicsőült Szentek közé; még II. Orbán pápa sem illette őt, Kálmán királynak 1096-ban küldött levelében Szent címmel „Volumus, ut quidquid honoris, quidquid dignitatis praedecessor suus Stephanus ab apostolica nostra Ecclesia promeruisse dignoscitur, certa devotione exquiras.“ Cod. Dipl. Tom. II. p. 15. De a névtelen jegyző már határozattan Szentnek nevezi: tehát nem élhetett I. Béla király 1061—1063. idejében. Aba Sámuel 1045-ben, Sz. Gellérd pedig 1047-ben öletett meg, az ő Legendáját tehát mintegy 38. évvel később írták meg; vagy tán Kálmán király idejében, mint Sz. István királyét. Nevezetes, hogy a névtelen jegyző híréről sem esmerete Sz. Gellérd Legendáját, különben nem nevezte volna Aba Sámuel kegyes apának. Ézis csak azt tanúsítja: hogy névtelen jegyőnk nem élt I. Béla alatt, nem volt az ő jegyzője; különben a kegyetlen Aba Sámuel nem nevezte volna az időben atyáskodó fejedelemnek, midőn törvénytelen tettei még fris emlékezetben voltak, I. Béla csak 16. évvel lett később király. — De már azzal, hogy Aba királynak kereszt-nevét is följegyezze, hitele nagyban gyarapodik; Schwarz Godefréd királynak „Samuhel“ fölírású ezüst pénzeit csak az ő, és János gvercsei fő-esperest tanutételénél fogva tulajdoníthatta Hannovius ellenében Aba királynak.

„Pota Castrum“ most Pata Gyöngyös fölött Hevesben egy pa-

tak mentében, mely Vámos-Györknél egyesül a Gyöngyössel, ez meg Viszeknél a Tarnával. Szabó Károly írja, hogy régi várának alapjai egy hegytetőn láthatók. Annyi való, hogy Aba nemzetség birtokairól Hevesben az Aba Sámuel király által 1042-ben alapított Saari apátság is tesz bizonyosságot, melyben Kézai Simon, és a bécsi képes Krónika szerint, e szerencsétlen fejedelem tetemei, kiásása után, nyugodtak. A Váradi Regestrumban neveztetik 1214-dik évről a 374. §. „Jacou, filius Pata“ Jellemező és sajátos Dugonics Andrásnál, Magyar Példa Beszédék, I. R. Szegeden. 1820. in 8. a 204-dik l. e közmondás „Kiadtak rajta, mint Pataiak a szűrőn“ hol e Példa-beszéd eredetét valami férges szűrőről származtatja; holott Hevesben szokás, hogy a leány kérő legény szűrét este szeretője szülői házában hagyja; ha azt a szülők házakban megszívvelik, jó jel; ha pedig kiteszik, azt a kosarat kapó legény korán reggel elviszi; e szokás adott ime közmondásra okot „kitették a szűrét.“

Pota georgiai nyelven, a honnan Horvát István Árpád Magyarait származtatja, Pathoni, Peto; zendül: Pete úr=Herr. Kleuker Fridrich, Zend Avesta II. Th. S. 52—53. találta Pati formában is, belőle lett a Pajti, Pajtás eredeti jelentése helyett, társ értelemben. Ez is érdekes: hogy a georgiai álatos nevek a nemző és adó esetekben szá raggal végződnek, mint a magyar: nosza, hot-sza, ne-sze semmi, fogd meg jól.

Észrevételek

a harminczharmadik fejezetre: Nógrád és Nyitra
váráról.

— „dux Arpad, dum se per milites suos vidisset ita sublimatum et tutum, habito — consilio, misit multos milites in expeditionem, qui subjugarent sibi populum de castro Gumur et Nougrad, et si fortuna — faveret — ascenderent versus fines Boemorum usque ad castrum Nitra. Quibus — militibus — principes et ductores constituit duos filios avunculi sui Hulec, Zuardum et Cadusam, nec non Hubam, unum de principalibus personis. — hi tres domini — egressi sunt a loco — qui dicitur Paztuh, equitantes juxta fluvium Hongun, et eundem — transiverunt juxta fluvium Souyu. Et inde egressi — per partes castri Gumur — venerunt usque ad montem Bulhadu, et inde ad partes Nougrad — usque ad fluvium Caliga — hinc vero — per crepidinem Danubii — et fluvium Wereuecea transeuntes, castra metati sunt juxta fluvium Ypul, et — timuit eos omnis homo — Sclavi habitatores terrae, qui — erant Salaniducis — se sua libera sponte subjugaverunt eis — et — cum magno timore et tremore serviebant eis, ac si olim domini eorum fuissent. Tunc Zuardu et Cadusa, nec non Huba, a quo prudens Zemera descendit — fecerunt magnum convivium, et melioribus habitatoribus terrae, qui filios — in obsides dederant, diversa dona praesentaverunt, et blandis verbis sub dominium ducis Arpad, sine bello, subjugaverunt, et ipsos secum in expeditionem duxerunt, filios vero eorum — obsides — ad ducem Arpad, cum — muneribus remiserunt.“

Gömör. 1198. „Castrum Gumur“ most vásár-hely a Sajó jobb felén; a Váradi Regestrumban olvastatik 1219-dik évről 25. §. „villa Vasarhely“ az az: oppidum. A Gömör név emlékeztet a bibliai Gomer személy nevezetre; melynek: Zom, Som, Chom, Kom, Gom = Nap a gyöke; ugyan is a hely nevek többnyire mind vagy valami Istenségről, avagy a birtokosokról vett személy nevek. Nem állítom ugyan Horvát Istvánnál: hogy pözsög a Szent Írás mindenféle régi magyar nevektől, és régi írás módtól; mert a személy ne-

vek csak nem mind egyiptusi, assyrisi és persa eredetűek; de az még is figyelem gerjesztő: hogy Európában épen a pogány Magyarok, és magyar fajok éltek leginkább a bibliai nevezetekkel, minők csak azok is, melyeket Horvát István szedett össze Rajzolataiban a 19-dik l. „Árpád, Béla, Sala *Σαλα*, Tháth *Θααθ*, Szabad *Ζαβαδ*, Nadab, Sur, Bál, Dara=Dárius, Zara *Ζαρα*, Haram, Haran *Ἀραμ*, Simon, Uri *Ούρι*, Saaph, Sáp, Lád *Λαάδ*, Obád, Abad Obadia, Orod, Ladán Laadan, Moholy Mqholi, Ber, Kis, Hali, Bala, Atsád, Mátša, Hadad, Barok, Almos, 'Amos, Aba, Abba, Abda, Szereda, Aráts, Sáros Sarus, Tychon Tihany. sat.

„Castrum Nougrad“ Nógrád már tót szó: de ez sem mutat tót eredetre, hanem csak szláv lakosokra, mivel Új-várnak nevezék; hihetleg egyike azon avar Györöknek, melyeket Pipin nagy Károly fia hányatott szét, s a Szlavinok újra fölépítették: a vár szó elébe rakott új mellék név magyar korra szokott mutatni, mint: Heves-új-vár, Szepes-új-vár, Liptó-új-vár, Pest hegyi új-vár, Castrum novum montis pestiensis. Oláh vagy Érsek-új-vár. sat.

„Castrum Nitra“ mint a Váradi Regestrumban 284. §. — Ha régi Nitravia a mostani Nyitra, a hol némelyek már 369-dik év körül Krisztus után püspökséget keresnek; úgy e vár sem tót eredetű: mert Stritter János szerint a Szlavinok csak I. Justinián császárkodása alatt 527—569 ütöttek először a római birodalomba. Duna mellett nagyra nőtt hatalmok, de a mely nem sokára, úgy látszik, mond Stritter, az I. Justinián császár kormányának utolsó éveiben Európába költözött Avarok többféle hadakozásai által meggyengült. Pray Hierarch. P. I. p. 360. említ 825-dik évről egy Alevinus Nitravi püspököt. Schafarik József szerint is. Slaw. Alterthümer. II. Bd. 458. l. e püspökség 826-ban alapítatott; a szentegyház pedig 836-ban szenteltetett föl „Im Jahre 836. weihte der Erzbischof Adalramm eine Kirche in Pribina's Stadt Neutra.“ Úgy de a régi avar Györök mint Pertz Munumentából elmondottuk, a Duna bal parton Kamp vízen innen kezdődtek, és Erdélig, vagy azon túl is terjedtek. Nem való-szinű tehát, hogy a nyitrai vár, s nevezet tót származatú volna. Ha e vár a hason nevű folyamtól költsönözte nevét; jelentését a keleti Nar, víz értelmű gyökben kelene keresni.

A hódító vezérek: Hulec, van Barsban Húl helység; Herodotusnál Hyllus, az az: Hullus, Hercules fia, egy jelentésű az atyja nevével; Huldinus kún vezért is esmer a történet.

Zuard, Zár, Szár fejedelem; mint nemzetség „Genus Zuord“ a Váradi Regestrumban 1216. 247. §.

Cadusa, Kaducsa, Kedus=Mars.

Huba csak változó ejtése a Haba, Aba névnek, „kitől az ildomos Zemera származik.“ E névnek is Szem, Szom, Zom az erősen süttö nyári Nap a gyöke. Mint személy találtatik a Váradi Regestrumban 1219. 133. §. mint nemzetség Jerney Jánosnál némely 1247-dik évi oklevélben „Petrus filius Vgra de genere Scemura.“

A névtelen jegyzőnk ime kitétele „ascenderent versus fines Boemorum.“ egészen megegyez a kor elnevezésével „Anno dominicae incarnationis 890. Arnulfus rex concessit Zuendiboldo, Marahensium Sclavorum regi, ducatum Behemensium, qui hactenus principem suae cognationis ac gentis super se habuerunt.“ Regino. Akkor tehát e két hűbérben birt tartomány egy volt, és regna Sclavorum nevezettek „Carolomannus (Hludowic fia, és Arnulf atyja) sörtitus est Baioariam, Pannoniam et Carnutum, quod corrupte Carantanum dicitur, nec non et regna Sclavorum Behemensium, et Marahensium.“ Regino ad an. 876. —

„omnes Sclavi habitatores terrae, qui - erant Salani ducis, se, sua libera sponte, subjugaverunt.“ Értendők a Garam vizéig innen lakott Szlavinok. Nem is Szalán, hanem Svatopluk az a morva fejedelem, a ki a lengyel és orosz szélekig a Garam vizen belül uralkodott; mert másként Svatopluknak nem volt volna határos pöre 884-ben Zemovit lengyel herczeggel, Mint Kromer Márton írja Lib. II. mivel Szilázia, Lengyel és Morva országok közé csuszik. Szalán a Tisza, és Duna közét birta Garam vizéig a bulgar fejedelem fölsőbbsege alatt.

„Paztuh“ Hevesben a Zagyva bal felén Nógrád megye felé a határ szélén. E név végén a h. hosszszabbitó betű; ezért Pásztúnak kell olvasni. 1135. „Vbi est regalis curia“ az az: király száló. 1138. már cistercita apátság; ez, és a pilisi apátság 1813-ban egyesített a zirczivel. Zirtz' Emlékezete, írta Horvát András Téli Plébános. Budán 1814. in 4.

„fluvium Hongun — transiverunt juxta fluvium Soujou“ Endlicher Istvánnál a helyek mutatójában „rivulus Comitatus Borsod, qui infra Szikszó cum amne Bársonyos unitur, pagumque Hangács adsitum habet.“ Jerney János is e tévedésbe esett. Nem említve, hogy Hangács a szendrői Járásban fekszik; a „villa Hongun“ pedig, mint a Váradi Regestrumban 124. §. neveztetik, most Alsó és Felső Hangony Gömörben a Serkei Járásban. A Hangony patak, Görög földképe szerint, Borsodban ered a Sz. Péteri Járásban Disznósd határában; innen Sikátor és Doma-háza helységeknek megy, innen Gömörbe siet Alsó és Felső Hangonynak, Sz. Simonnak; innen ismét Borsodba Bolyknak, Várkonynak, Czenternek, és Sajó Némethinél, a hol a hódító magyar sereg átkelt, szakad a Sajóba.

„Et per partes castri Gumur — (Gömör megye déli részén) venerunt usque ad montem Bulhadu, et inde ad partes Nougrad — usque ad fluvium Caliga.“ Kióvulván a régi Bulhadu nevezet, e hegy fekvése iránt különböznek az írók véleményei; Jerney Jánosnál e hegység 1254-dik évről Bulhad, szerinte most a Lipszky Repertoriumában kitett Bohatnó hegy volna a Kis Honti Kerületben, Kle-nócz, Kakova és Nyustya falvak közt; a nyugotra eső Djel Hegynek szemközt, mely körül belül harmadfél mély-földnél fölebb esik, mint a Gömör, és Borsod határ szélein hömpölgő Hangony folyam. — Szabó Károly pedig Bulhadu névben a Rima, és Sajó közben levő Balog folyót látja; mert Gömör vár vidékéről a Balog völgyön és Balog hátán át lehet csak jutni Felső Nógrádba Losonc vidékére. De ha a Magyarok, a leghitelesebb kutatók szerint, nem csak a határ-vonó Havasokon, hanem a Franczia országba vezető Alpese-ken is többször keresztül tudtak törni; úgy bizonyosan az itteni hegyek sem hátráltatták őket utjukban. Hát ha a nógrádi Bolgárom falu közelében keletre eső hegy a mons Bulhadu a Füleki Járásban? A hódító magyar seregnek, miután Pásztóról kiindulva, a Hangony folyón ott át kelt, a hol ez a Sajóba ered, Gömör megye déli részén nyugotra kellett fordulnia, hogy Bulhadi hegyig Fülekhöz érhesse; innen pedig Nógrád vár felé mehessen a Cserhát és Szanda hegyek északi felén; csak ez úton juthatott a Caliga most Galga folyóhoz, melyet Szétsényi Járásban a Szanda hegy önt ki magából, s Pest megyéből Aszód mellett Jászságba mendegél, a hol Fény-Szaru fölött nyeli el a Zagyva. Ha Losoncznak került a Magyar sereg, előbb, hogysem Kékkői Járásban Nógrád várához érkezett volna, az Ipoly vízen is át kell vala neki mennie; e folyót pedig a névtelen jegyző csak ez után említi meg.

„hinc — per crepidinem Danubii iverunt, et fluvium Wereucea Transeuntes, castra metati sunt iuxta fluvium Ypol.“ — Verőcze Nógrádban ered a Naszál hegy körül dél-keleten, Gyada és Monyók alatt; elhaladván Katalin mellett, Migazzi vár és Verőcze közt hömpölg a Dunába. Az Ipoly is Nógrád északi hegyeiből származik, s a gömöri Pietrova, és Djel hegy alatt jó Malna-pata felé, innen Ipoly Nyitrának, Balassa Gyarmatnak, Ipoly-Ságnak, ezen túl Gyerknél délnek csavarodván, Damásd és Helemba közt, Szobon innen fut a Dunába. 1138. „flumen Ipol“ — „Locus — piscationis — in flumine Ipol — tanya praedicta in Ipol flumine.“ és „aqua Ipol.“ Cod. Dipl. IV, 2, 471. és vol. 3. p. 553.

Észrevételek

a harmincznegyedik fejezetre: a Garan vízről
és Bars várról.

— „**Z**uard et Cadusa — nec non Huba, et omnis exercitus-fluvium Ypul juxta Danubium transierunt, et — transito fluvio Gron, castra metati sunt in campo, juxta quoddam castellum terreum, quod nuncupatur Varod, et capto illo castro — cum Borsu ad eos venisset cum valida manu — constituerunt, ut tertia pars de exercitu, cum incolis irent in silvam Zouolon, qui facerent in confinio regni munitiones fortes, tam de lapidibus, quam etiam de lignis; ut ne aliquando Boemi, vel Poloni possent intrare causa furti et rapinae in regnum eorum. — Borsu filius Bunger, cum suis militibus — cum equitarent juxta fluvium Gron, cervus fuga lapsus ante eos, cacumina montium ascendit, quem Borsu — ictibus sagittarum in vertice montium interfecit, et — in memoriam duxit, ut ibi castrum construeret. Et — castrum fortissimum construxit, cui nomen suum imposuit proprium, ut castrum Borsu nuncupatur (így) et inde — usque ad silvam Zouolon perexit, et maximam munitionem de lapidibus facere praecepit, quod nunc castrum Borsod Zouolon vocatur.“

„fluvius Gron“ Marc. Antoninusnál περί εαυτοῦ Lib. I. Granua; I. Geyza magyar király 1075-ki oklevelében Gron, Garam és Garan, németül Gran, tótul Hron: ered Gömörben a Felső Járásban a Király hegynek déli tövében két forrásból Telgárd falu fölött, s Esztergamon alól Kövesd helység alatt szakad a Dunába. Bartholomaeides László szerint, Szeveréni után „nomen haud dubie a limitibus (tótul Krain) habet, quos olim communes Quadis et Jazygibus ponebat.“ — Úgy de a Jászok nem voltak Szlavinok; azután Mar. Aur. Antoninus római császár korában 162—181. hírók sem volt a tótoknak Európában a Duna mentében, kik csak I. Justinianus alatt csaptak a római birodalomba. Morva vize, és Vág közt Tacitus szerint Lib. 2. c. 63. Quadok es Sevevusk laktak, ez utolsóról írja „Barbari ne quietas (Italiae) provincias immixti turbarent, Danu-

bium ultra, inter flumina Marum (Morva) et Cusum (Vág) locantur, dato rege Vannio, gentis Quadrorum.“ — Azután Bruno írja Pertznél SS. Tom. V. p. 380. Cap. 122. de bello Saxonico contra Heinricum „Exercitus autem uterque ad paludem, quae vocatur Grona convenerunt.“ Egy más kitában „Gronö.“ Tehát sehogyszem eredeti szláv név, mint Szabó Károly bizton írja; hanem a keleti Kam, Gam víz, mint Isztergam; az r. csak beszúrt betű. Különben Rha, Volga, ebből származhatott a Hron, és Gron nevezet. Az r. magyarban is víz jelentésű gyök, mint: rí, flet, hordó, vas, rocska, vizedény. —

„castellum terreum Varad“ most Alsó és Felső Várad Barsban a Garam jobb partján, a Verebélyi Járásban.

„silva Zouolun“ zólyomi erdők; e vidék akkoriba vadon erdőség volt, mint az e megyében II. Geysa, és IV. Béla király alatt gyarapodni kezdett bányászat; különösen pedig Besztercze, és Körmöcz Bánya városok szabad-levelei igazolják. Úgy tetszik, hogy ez erdőség a Zolna patakról neveztetett el, mi a Szala, Sala, Séle neveknek csak változása; idősebb Plinius szerint Hist. Nat. Lib. 6. c. 7. és 16. Skythák a Tana-ist Silisnek hívták. A Herodotus Hypanis vize, a mai Bog, vagy Bug Jornandesnél Get. c. 5. és a Ravennai Guidónál Bagos-sola.“ „Borsu juxta fluvium Gron cacumina montium ascendit — et — in memoriam duxit, ut ibi castrum construeret — in vertice unius altioris montis — cui nomen suum imposuit — quod nunc Borsod Zouolun vocatur.“ Most O Zólyom a Garam jobb parton; megemlíti III. Endre király 1293-dik évi levelében Cod. Dipl. VI, 1, 242. de Bors neve nélkül „cum nos, more maiestatis nostri imperii, ad videnda, seu habitanda praedia nostra Zoulom scilicet, Turuch, et Liptou accessissemus.“

Azt mondja névtelen írónk „constituerunt, ut tertia pars de exercitu, cum incolis irent in silvam Zouolon, qui facerent in confinio regni munitiones fortes, tam de lapidibus, quam etiam de lignis; ut ne aliquando Boemi, vel Poloni possent intrare — in regnum eorum.“ — Lengyelek ellen rakatott a Zólyomi kő-vár a hegyen, a hol most is létez: Csehek ellen pedig szinte Garam mentében a jobb parton, Bars-vár, I. Geyza király 1075-dik évi alapító levelében Cod. Dipl. Tom. I. p. 428. Borsu „tributum in Borsu“ Tom. II. p. 69. „iuxta civilem viam civium de Borsu.“ Cod. Dipl. IX, 4, 130. még nagy Lajos király 1368-ki levelében is „Comitatus Borsiensis“ a város lakosai pedig VIII, 4, 611—614. 1342-ki oklevelében „hospites de Bors — in Comitatu Borsiensi.“ —

Észrevételek

a harminczötödik fejezetre: Nyitra várról.

„Zuardu et Cadusa, nec non Huba — egressi — de castro — Varod, ultra silvam Tursoc castra metati sunt, juxta fluvium Sytua. — miserunt quosdam speculatores — qui transirent fluvium Nitra, et viderent, si sine bello possent transmeare usque ad civitatem Nitra. Qui cum — venissent usque ad rivulum Turmas, ubi descendit in rivulum Nitrae, viderunt habitatores — Sclavos et Boemos eis obsistere cum adjutorio ducis Boemorum, quia — terram, quae jacet inter Wag et Gron, a Danubio, usque ad fluvium Moroua, dux Boemorum sibi praeoccupaverat, et unum ducatum fecerat, et tunc tempore, per gratiam ducis Boemorum, dux Nitriensis factus est Zubur.“

„silva Tursoc“ Turcsok erdő, a hasonló nevű Turcs, most Turóc folyótól; az erdő hajdanában Turócz, és Bars megyében a Zsitva vízig terjedett, a következő fejezet végén olvasható íme sorok szerint „dux Arpad Hubam fecit comitem Nitriensem, et aliorum castrorum, et dedit ei terram propriam juxta fluvium Situa, usque ad silvam Tursoc.“ E Turcsok erdőnek régi neve most is divik Fölső, és Alsó Turcsok Turócz megye szélén Körmöcz Bánya közelében, s e város birtokába eső falvak neveiben; mert e vidék XIV. század elején is még vadon erdőség volt, mint Robert Károlynak a Körmöczieket gyarmatozó s főlsszabadító 1328-dik évi leveléből bizonyos, melyben, többek közt, ezeket mondja a város alapító király „Quod nos universis hospitibus nostris ad Cremnicz Banya congregatis et congregandis — unanimi consilio Praelatorum, et Baronum regni nostri, hanc perpetuae Libertatis praerogativam duximus concedendam: ut iidem hospites nostri de ipsa Cremnich Banya ad duo milliaria terras, sive sylvas habitatoribus destitutas, vicinas eis et contiguas, collationi nostrae subiectas, — cultui ipsorum et usui applicandi liberam habeant facultatem — In ceteris autem omnibus, eisdem

Libertatibus, quibus hospites de Kutumbanya Regni Bohemiae existunt, iidem hospites nostri perpetuo perfruantur.“ Cod. Dipl. VIII, 3, 295—297. Továbbá, az is bizonyos, hogy a névtelen jegyző bécsi kitájában az s. betű gyakran cs. hang helyett íratik; tehát kétséget nem szenved, hogy ez erdőnek „Turcsok“ a neve: nem pedig törzsök erdő, mint Szabó Károly olvassa.

„fluvius Sytua“ I. Geyza király 1075-dik évi adomány levelében Sitova.“ a Zsitva Schedius földképe szerint ered Barsban a Kopono hegyen, Tapolcsányi Járásban, mint látszik Zsikava helység fölött, mely róla nevezetik; innen Komárom megye éjszaki részét átfolyván, Zsitva-tónél ömlik a Vág-Duna, vagy is a Duna éjszaki ágába. I. Geyza alapító levelében „Sitoua-tu“ II. Geyza 1158-ki levelében „terra Kultekew, ubi Sythwa intrat in Danubium.“ Az 1606-dik évi Zsitva toroki béke esmeretes a magyar történelemben.

„Speculatores“ itt a Speculator Kém jelentéssel vétetik; különben mint Custodes, Örök. 1272. „Quandam terram speculatorum nostrorum Eur vulgariter dictorum“ Cod. Dipl. V, 1, 229. 1327. „Capitaneum ipsorum speculatorum, quem scilicet vulgariter Eor nagysagh dicunt.“ Ismét 1327, „Certi speculatores, vulgariter Zala eur vocati“ Az ország széleinek őrei „Custodes confinium, qui vulgo Ewrii vocantur.“ Sz. László Decr. II, 17. innen Örség; hadak Örei. 1246. „Custodes exercituum, qui vulgo Eur dicuntur“ s nem Örs, ez tulajdon személy név. „Sed quarti (exercitus) Capitaneus, Vrs est nominatus; ipse circa flumen Soio sua tabernacula fixisse perhibetur.“ Kézai Simon, Lib. 2. c. 1.

„fluvius Nitra“ Trencsénben Vág-Beszterczei Járásban a megye legszélén ormosodó Facskovszká hegyről foly le több ágon Gajdel falu fölött, és Privigyénél délkeletre Handlová helységnél; Komárom megyében Külső Landornál szalad a Vág-Dunába.

„rivulus Turmas“ mint I. Geyza király 1075-ki alapító levelében „aquas ad piscandum, scilicet Nitra, Turmas, et Sitoua“ most Tormos, Nyitránál szakad ki a Nyitrából, és Tormos helységnél Nyitra vár éjszak keleti részén veszi föl e nevet. Kis és Nagy Czétény falvaktól kezdve Czétény nevezet alatt folydogál, és Suránynál öntődik vissza a Nyitrába. A Tormos patak megemlézése is igazolja: hogy a foglaló magyar sereg Barsból, Turcsok erdő vidékéről közelített Nyitra várához, melyet a Tatárok sem vehettek be „quod, cum — per Tartaros — regnum nostrum — fuisset suis regnicolis — depopulatum et pariter desolatum, fideles nostri ciues Castri Nitriensis — Castrum Nitriense studuerunt — custodire — ipsis et ipsorum successoribus perpetuo Albensium civium

dedimus libertatem.* IV. Béla király 1248-ki fölszabadító levelében. Cod. Dipl. IV, 2, 455—461. —

„terram quae jacet inter Wag et Gron, a Danubio, usque ad fluvium Moroua, dux Boemorum sibi praeoccupaverat, et unum ducatum fecerat.“ — Különös, hogy a névtelen jegyző, sehol sem nevezi meg Svatopluk cseh és morva herceget, mint a többi Krónikáink; ha Reginót olvassa, minden esetre meg említi: de azt még is tudja: hogy cseh és morva fejedelem volt „Anno dominicae incarnationis 890. Arnulfus rex concessit Zuendiboldo, Marahensium Sclavorum regi, ducatum Behemensium.“ Regino, Pertznél SS. Tom. I. p. 601.

Vág, Tacitusnál II, 63. a hajdani Cusus, Szepesség felől Liptóban öntődik ki a meredek Kárpát tövéből két forráson: a Fehér Vág Vasecz falu fölött éjszaka a Napkeleti Járásban: a Fekete Vág pedig leljebb a Gömöri Király-hegy oldalából ömlik le és Teplicskának veszi útját, Király Lehotánál (Gyarmat) egyesülve, Hradek, vagy is Liptó-vár fölött fölveszi a Béla patakot, és éjszokról Tatra alatt Turóczba ötlük, szaporodva már Arva folyóval, és Trencsén mellett csap el, innen Nyitra megyében, Galgóczot balról, Leopold várát pedig jobbról éri, és Pozsony megye nagyobb részét határozza; onnan Komárom megyébe siet, és Gúta vásárhely mellett nagy zúgással szakad az Érsek-Újvári Duna ágába, megkülönböztetvén sokáig öblében habos vizét, és Komárom felé vágat; e sebes folyástól, mert nem szenved meg a vízépítő mesterséget, vévén, mint látszik, nevezetét; Komáromnál ez ág Vág-Dunának neveztetik. Több helyen megváltoztatta már folyását. 1138 „fluvius Holut-vag“ 1263. „Alveus, in quo prius aqua Vagh in magna parte defluebat; et quatenus deviavit idem alveus, scilicet meatus aquae Holth-wagh appellatur.“

„fluvius Moroua.“ ered Morva országban Spieglitz (Gross Schneeberg) nevű hegyen; innen éjszaka keletről emelkedik a Hunds-rücken, helyesebben Hunenrücken hegy-láncz Szilezia, és Morva ország határ szélein. Halbseitelnál bele foly a Hunenrückentől jövő Bord folyam; és Tében, Dévén alatt ömlik a Duna öblébe „secundum cursum fluvii Morava, qui sub castro Teben in Danubium cadit.“ Vitéz János esztergami érsek 1469-dik évi levelében Praynál, Hierarch. P. I. p. 73—74.

E magyar had-járást Annales Sancti Emmerammi Ratisponensis 894-dik évre teszik „Zuentibaldus, dux Maravorum et vagina tocius perfidiae, cum omnes regiones sibi affines dolo et astucia perturbando, humanum sanguinem siciens circumiret, ultimum hortando suos, ne pacis amatores, sed potius inimici domesticis

persisterent, diem ultimum clausit infelicititer.“ Akár minő színnel, és öcsettel mázolja be őt a részre hajló Krónikások, de vitéz, harczias, és függetlenségre törekvő fejedelem volt. — Budai Krónika szerint Komárom megyében Bán-hídnál esettel „irruptione subita, in quodam oppido, circa Pontem Bani, iuxta Tatam, cuius oppidi adhuc patet interruptio, cum tota militia deleverunt.“ Az tehát, a mit Prágai Cosmas ír Katona Istvánnál, Chron. I, 18. hogy Svatopluk 893-ban vonult volna a Zobori hegy zirtei közé, ellenkezik az egykoru írókkal, jelesen Reginóval, a ki 894-dik évről „Circa haec etiam tempora Zuendibold, rex Marahensium Sclavorum, vir inter suos prudentissimus et ingenio callidissimus, diem clausit extremum; úgy mond: cuius regnum filii eius paucio tempore infelicititer tenuerunt, Ungaris omnia usque ad solum depopulantibus.“ Hogy 895-ben már nem élt Boczek Antal Codexéből is Nro 78. bizonyos, a hol ezek írvák „Mediante mense Julio habitum est urbe Radisbona generale conventum; ibi se Sclavania omnes duces Boemaniorum, quos Zuentibaldus dux (quondam Moravorum) a consortio et potestate Baioaricae gentis per vim dudum divellendo detraxerat, quorum primores erant Spitignewo, Uiutizla, ad regem venientes, et honorifice ab eo recepti, per manus, prout mos est, regiae potestati reconciliatos se subdiderunt.“ Tehát még Pannónia elfoglalása előtt halt meg „Primo namque mortis huius (Arnulphi; 899-ki december 8-kán halt meg) gnatique sui (Ludovici) ordinationis anno (mi 900-dik januáriusban történt) Hungari permagno collecto exercitu, Maravanorum gentem, quam virtutis eorum amminiculo Rex Arnulfus subdiderat, sibi vendicant.“ Liudprand Antapodosis Lib. II. c. 2. És Turóczi P. II. c. 63. „Postquam Zatoplug per Hungaros est necatus, et Hungari descenderunt in Pannoniam — anno septimo (900. és 901-dik év körül) Maraviam et Bohemiam crudeliter spoliaverunt, et cum victoria, treugis cum duce Wratislao ordinatis, redierunt.“ Ezt állítja a bibor palotában született Constantin görög császár is de adm. Imp. c. 13. „Magna Moravia, sive Sphendoploci regio, quae omnino Turcis vastata est, et ab ipsis iam obtinetur.“ „dux Nitriensis factus est Zubur.“ ez is a Szabar név változása.

Észrevételek

a harminczhatodik fejezetre: a vezérek által
kiküldött kémekről.

„Cum autem speculatores — vidissent Sclavos et Boemos eis obsistere non valentes, miserunt sagittas tribus vicibus super eos, et quosdam ex ipsis ictibus sagittarum interfecerunt. Hoc cum vidissent Sclavi et Boemi, quos ad custodiam constituerat Zubur, quod isti, qui dicuntur Hetu-moger, talibus uterentur armis, timuerunt valde, quia talis armatura nunquam visa fuit eis, statim nuntiaverunt Zuburio domino eorum, ceterisque principibus ejusdem provinciae.“

E classicus kifejezésnek „quia talis armatura nunquam visa fuit eis; nem ez az értelme, mint magyarázóí fordították: hogy a Szlavinok és Csehek soha sem láttak volna olyan fegyvert, a minőta Magyarok használtak; jöllehet a Skytha ívek, egészen más alakúak voltak, és különböztek az európai népekétől: hanem „armatura“ jelent fegyverviselőket. Él e kitétellel Cicero Phil. X, 6. Brut. 37. Divin. II, 10. és Livius XXI, 55 XXVIII, 16. Cornelius Nepos Dat. 8. különösen pedig Vegetius de re milit. II, 15. „Haec erat gravis armatura, qui habebant cassides, cataphractas, ocreas.“ És II, 7. olvashatók nála „armaturae duplares“ Az az: oly fegyverviselők, kik két annyi eleséget kaptak, mint a többiek. Azt mondja tehát a névtelen jegyző: hogy a Szlavinok, és Csehek ez előtt nem láttak oly ügyes nyilasokat, mint a Magyarok voltak; mint az eredmény is megmutatta, és az egykoru Regino bizonyítja „Et quidem primo Pannoniorum, et Avarum solitudines pererrantes — deinde Carantanorum Marahensium, ac Vulgarum fines crebris incursionum infestationibus irrumpunt, perpaucos gladio, multa milia sagittis interimunt, quas tanta arte ex corneis arcubus dirigunt, ut earum ictus vix praecaveri possit.“ Tehát ijaik ügyes lövésétől ijedtek meg; ezekkel ijesztettek az ellenségre, kétség kívül az ijed, ijeszt igéknek, és ijedés névnek ij a gyöke.

Észrevételek

a harminczhetedik fejezetre: Árpád vezérei harczáról.

„Tunc Zubur hoc audito, cum adiutorio Boemorum, armata multitudine obviam eis venit pugnaturus, et dum uterque exercitus ad fluvium Nitra pervenissent, Zuardu, Cadusa et Huba volebant transire fluvium, sed Zubur — et sui milites — nullo modo eis transitum concedere volebant — Hungari, ex Boemis et Sclavis, ictibus sagittarum multos interficiebant — videntes audaciam Hungarorum, et percussiones sagittarum non sufferentes, fuga lapsi sunt — in civitatem Nitriam — quos Zuardu, Cadusa, et Huba, nec non ceteri milites, persequentes — ex eis quosdam interfecerunt, et quosdam vulneraverunt, et alios ceperunt. Zubur vero — dum fugiendo — pugnare vellet, per lanceam Cadusae cecidit, et captus, in custodiam traditus est — coeperunt fortiter expugnare civitatem Nitriam — et pugnantes intraverunt eam — Zuburium ducem — supra montem excelsum ducentes, laqueo suspenderunt, unde mons ille, a die illo usque nunc, mons Zubur nuncupatur — et omnes nationes illius terrae se subjugaverunt sibi usque ad fluvium Wag — etiam omnia castra eorum ceperunt, quorum nomina haec sunt usque modo: Stumtey, Colgoucy, Trusun, Blundus et Bana. Et ordinatis custodibus castrorum, iverunt usque ad fluvium Moroua, et firmatis obstaculis, constituerunt terminos regni Hungarorum usque ad Boronam, et usque ad Saruuar. — Dux Árpád, consilio et petitione suorum nobilium, donavit, accepto juramento infidelium, terras in diversis locis, praedictis infidelibus de partibus Nitriae ductis, ut ne aliquando infideliores facti, repatriando, nocerent sibi fidelibus, in confinio Nitriae habitantibus. Et — dux Árpád, Hubam fecit comitem Nitriensem, et aliorum castrorum, et dedit ei terram propriam juxta fluvium Sytuua, usque ad silvam Tursoc.“

„Zubur — per lanceam Cadusae cecidit — supra montem excelsum ducentes, laqueo suspenderunt, unde mons ille, a die illo, usque nunc, mons Zubur nuncupatur.“ Zobor hegy. 1364. „Mons Zobor hegy vulgariter dictus“ Nyitra vizen túl a vár és várastól éjszak nyugotra. Nincs nyoma az eddig esmert kutfőkben, hogy 894-dik év előtt e néven neveztetett volna: ellenben Sz. István király idejében, a ki e hegy déli oldalában a helyen, a hol Jaklin Balás nyitrai gűspők 1690-dik év körül Kamaldulenzeseket vagy néma barátokat szállított: már divatban volt, ugyan is Sz. István e csendes magányban Sz. Benedek fiainak Sz. Hippolitus vértanu tiszteletére egy apátságot alapított, melyről Mór pécsi püspök jegyzeteiből (a pozsonyi mise könyvbe íratott rövid Krónika szerint, 1036-ban lőn püspök „MXXXVI. Maurus, episcopus est effectus“) készült Zoerard remetének Legendája ekkép emlékezik, Czinár Mórnál, Monasteriologia Ord. S. Benedicti. Pest. 1854. in 4. p. 194. „Zoerardus hanc in patriam de terra Polonorum advenit, et a Philippo abbate, cuius monasterium Zobor nominatum in Nitriensi territorio situm erat, habitu accepto, et Andreas nominatus, eremiticam vitam agere statuit. — Ego quidem Maurus, nunc Deo miserante Episcopus, tunc autem (a pannonhalmi monostorban) puer scholasticus, virum bonum vidi, sed quae eius esset conversatio, non visu, sed auditu percepi. Ad nostrum ergo monasterium in honorem beati Pontificis Martini consecratum, quum iam dictus monachus Benedictus saepe venisset, mihi haec, quae sequuntur, de eius vita venerabili narravit.“ Olvashatni Zoborról okleveleket 1103. és 1112-dik évekről Cod. Dipl. Tom. II. és Tom. V, 1, 312. — Nevezetes, hogy Sz. Gellérd hosszabb Legendája e monostorról mélyen halgat, és csak a pécs-váradit, zalait, bélit, és pannon-halmit nevezi meg, melyekből tizen mentenek Csanádra pogány őseink megtérítésére s oktatására „Wion enim duodecim collocavit, mond gróf Batthyáni Ignác e Legenda kiadója; noster decem, et hinc non mirum, si nostrum MS. ex Zobor neminem scribit advocatum,“ t. i. Csanádra. — Wion Arnold mantuai szerzetes volt Sz. Benedek rendén; 1597-ben kiadta Valenczében Sz. Gellérd csanádi püspök életét.

„castra eorum coeperunt: — Stumtey, Colgoucy, Trusun, Blundus et Bana.“

„Stumtey“ a Várad Regestrumban 363. §. „Joubagiones castri Sumptey“ és „cives castri Sumtey“ s egy XIII. századi oklevélben Cod. Dipl. IV, 1, 137. „Tributum in descensu fluvii Vag, a castro Sempthey incipiendo, usque in paludes, in quas idem fluvius descendit.“ Oláh Miklósnál, in Hungaria cap. X. §. 3. „circa

ripam — Vagi — ad Zephyrum, constructa est arx fortissima, Alexii Thurzonis, Semthe.“ — Ha a Stumtey írás nem a kita másoló hibája; úgy a névtelen jegyzőnél, minthogy néha az s. betű cs. az sz. pedig se; az st. s. hang. Jerney Semthét a pozsony megyei Szenczczel; Wartberg, egynek veszi; holott Szencz távol esik a Vágtól: Semthe pedig Szered általellennében fekszik.

„Colgoucy“ most Galgócz szinte Nyitra megyében a Vág inenső partján a tulsó parton levő Lipót várral csak nem szemközt. A vízről látszik így nevezve, ugyan is, Gala sanskrit nyelven víz. Ásiában Gangalicz, Kula, Gul folyam; meg van az Ingul, Ingalicz, az ozman Giol, s a magyar Galga folyó nevekben is. 1209. „castrum Colgouc“ Cod. Dipl. III, 1, 72. „Lel ergo exercitus sexti ductor fuerat. Iste circa Golgocha primitus habitans, exinde Messianis et Boemis exstirpatis, tandem in partibus Nitriae saepius fertur habitasse. Ex isto Zuard oritur tribus et cognatio.“ Kézai Simon Lib II. c. 1. Megemlíti a Váradi Regestrum is 1246. 247. §. „Genus Zuard“ és Cod. Dipl. VI, 2, 399. Lél 1075. Lelu. 1266. Leel, mint Érsek-Lél Komárom megyében.

Borsodban is van Galgócz helység Sajó körül a Szendrői Járásban, melyet Cornides Dániel, Vindicae Anonymi p. 276. Zemplénben keres, Bonfin Antal után Dec. III. Lib. 9. „Castella duo Comorozkius et Valgatha — in montibus temporario opere nuper erexerunt, unde longe lateque tutiora latrocinia exercerent. Nondum primus regni eius (Hunyadi Mátyásé 1458) annus exactus erat — Boemi (inkább Lengyelek) illa duo castella — in montibus nuper erexerant — uni Galgotzio, altero castello Vadue (Vadna) nomen ab his nuper erat inditum.“ — Vadna is Borsodban létez, Visnyó patak mentében a Szent-Péteri Járásban.

„Trusun“ az az: Trucsun, Turucsun helyett, most Trencsén, a Vág bal partján meredek sziklán épült várával, s alatta a város; ez is a víz jelentésű Turu szótól vette nevezetét; az tehát, hogy egy római Terentian-ról neveztetett volna el, mese beszéd; a Duna bal part, midőn Róma Pannóniát birta, solum barbaricum, idegen föld volt.

„Blundus“ Blunducs; a Váradi Regestrumban 1229. 360. §. „cives castri Bolondus, az az: Bolonducs. 1267. Bolonduch; Kaprinay Istvánnál, Hist. Dipl. temp. Matth. P. I. p. 377. némely 1437-dik évi oklevélben „Bolonduch“ Trencsénben a Vág bal parton, most Beczkó. — IV. Béla király 1246-ban megajándékozta Nosk mestert (Magister Nosk dictus) Trencsénben Nagy és Kis Zylov, most Szulow helységekkel; Nosk mester hagyott maga után két örököst: Zylovi Pascát, kitől a Zsidkovszky nemzetség; és Zy-

lovi Zebeslaust, kitől a Nagy Zylovi Jagusius származtak; ez Stybor vajda korában beczkői vár-nagy és kapitány volt, megszerzette az e várhoz tartozott Podhrad helységet 1395-ben, mely azóta Nemes-Podhradnak, az az: Nemes-Vár aljának hivatik, róla nevezi magát az e nevű nemzetsége.

„Bana“ Trencsényben a Radissa patakon túl; innen pedig a régi vár romjai. IV. Béla király oklevelében, Cod. Dipl. IV, 2, 369, „castrum Bana.“ „Et ordinatis custodibus castrorum, iverunt usque ad fluvium Moroua, et firmatis obstaculis, constituerunt terminos regni Hungarorum usque ad Boronam, et usque ad Saruuar.“ Mara, Bara víz, mint Maros, Mura. Nestor szerint róla vezették el a Morvák, s a hazájok. De az sokkal fontossabb: hogy a hős-monda már nem tudta, hogy Árpád korában az ország szélei Melken fölülr Ens folyamig terjedtek; s hogy Morva tártomány dél keleti részét Sz. István király vesztette el 1034-dik év tájban, miután Bajor ország végett, mely Sz. Imre herczegre nézett, Conrád német császárral háborúba keveredett, de 1031-ben Sz. Imre herczeg halála után vele kibékült. A Szent Gályi hosszabb Évkönyvek írják 1030-dik évről „Imperator vero Ungariam invasit, eamque citima ex parte, circa Fisca (Fischament) fluvium devastavit“ S a Wirziburgi Évkönyvek „1030. Counradus imperator Stephanum Pannoniae regem cum exercitu petiit“ 1031. „Stephanus rex, missis legatis, cum imperatore Counrado pacificatur.“ — Ez után 1034-ben Bretislaw morva herczeg támadott rá, s megverte a magyar királyt „ego Brachizlaus — considerans, robur et fortitudinem non esse in homine, nec victoriam procreari ab homine; verum omnia, que victoriose et feliciter geruntur, solummodo evenire per Deum, cuius omnipotentie nulla est terminatio; idcirca profligationem, vngarorum de terra nostra moravia ipsius tantum auxiliante brachio factum esse, ingenuo profiteor. Illacrimavi sane, et intimo corde sum percussus, quando videbam loca illa sacra, ubi cepit christianitas, per eosdem vngaros, tum paganos, devastata et diruta. — Hinc est, quod ego — etiam ecclesie sancti Petri in Olomuci, et capelle, que est in honore b. Clementis constructa ibidem, eam dotis sue restitui fecimus portionem, quam ipsi ex collatione antiquorum huius terre principum concessam esse scripto, et ore tenus veraciter didicimus; videlicet circuitum in conterminio vngarorum iuxta fluvium Morawa — de pietate michi innata, et reverentia erga servitores Christi domini nostri, a quo novum recepimus dominii augmentum.“ — Bocsek Antal, Codicis Diplomatici et Epistolaris Moraviae Tom. I. Nro. 127. p.

112—113. Úgy tetszik, az ős hit mellett buzgókodóknak nem volt nagy kedvök a térítő fejedelem oldala körül harcolni. Elmondhatta volna néhai Vesselényi Ferencz nádor, ha már akkor él: hogy a Religio a Régiót is elvesztette. — Csak ekkor lett a Morva vize magyar ország határa. Bizonyítja ezt nem csak az Olsova folyam jobb partján fekvő Ungrisch Brod, az az: magyar név nevezet: hanem Fischer morva író is Olomucznak német nyelven készült leírásában, hol a 34. l. ezeket mondja: A Magyarok 932-ben Morva országnak azt a részét, mely Magyar ország felül a March és Beczva folyókon túl feküdt (a Beczva Tobischán, és Traubek közelében foly a Morvába) hatalmukba vették. Olmucz a cseheknek maradván, határ várrá lett, s még jobban megerősített. A 35. l. A Magyarok 942-ben kiűzetek Morva keleti részéből — 968-ban újra becsaptak a rettenetes Magyarok, s Olmuczt hatalmukba ejtették, és nagyon megrongálták, de magokat 970-ban Boleslaw cseh herczeg segedelmével az iga alúl megszabadították. —

A Sz. István, Péter, Aba Sámuel, és Salamon királyok idejében megbolgatott határ széleket Sz. László dicső király hozta helyre „*Limites S. Ladislaus rectificavit, ac Carolus Robertus sub Wenceslao Bohemo turbatos instauravit. Vide Diploma an. 1347.*“ Fehér György Cod. Dipl. VII, 4. Praefat. p. 12.

„Borona“ és „Saru-uar“ határ szélekre nézve igen eltérők a vélemények; mi a névtelen jegyző szavaihoz ragaszkodva „ad fluvium Moroua — constituerunt terminos — usque ad Boronam, et usque ad Saru-uar“ minthogy a deák ad praepositio apud jelen-téssel is használtatik, Horatius Tursellinus, De Particulis Latinae Orationis. Lipsiae. 1769. in 8. p. 33. — azt tartjuk: hogy Borona a Brunowka patak jobb parton fekvő Brunow, magyar ország szé-leihez közel: Saru-uar pedig Ungarisch Hradits a Morva bal par-ton; őseink a vizek mentében lelt, vagy rakott várakat közönségesen Sár-váraknak szokták nevezni. Morva ország délkeleti részeit pedig, ha nem előbb, 907-ben foglalták el „Nach der furchtbaren Niederlage der Slawen und Deutschen bei Preszburg im August 907. woraus der junge König Ludwig (Arnulf német császár fia) nur mit Lebensgefahr entrann, und worin der baierische Herzog Liutpold, und aller Wahrscheinlichkeit nach, auch der Fürst Moimir (Svatopluk fia) fielen, verschwand das freie (?) slawische Mähren aus der Geschichte.“ Schafarik, Slaw. Alterth. II. Bd. S. 468.

Hogy a szives olvasó meggyőződésből a véleményt fogadhassa el, mely leginkább közelít a valóhoz, elmondjuk a régi Morva határszélek iránt nyilvánított különböző vélekedéseket is: Engel János Keresztény, és Hell Miksa jesuita a Jablonkai Passusnál ke-

resik. Bárdosi János Brünt és Olmuczot véli vég helyeknek; de Brün túl és távolabb esik Morva vizétől Schwartz folyamnál: Olmucz pedig a Morva tulsó partján fekszik; de régibb nevénél fogva sem lehet a magyar Sár-vár, melynek csak az Ungarisch Hradits, az az: Magyar-Vár felelmeg. Sándor István Tót-Prónát; és Blatniczát tartja Turóczban. Mások ismét Berencset, és Sas-várt Nyitrában. Endlicher István szerint Borona a helyek mutatójában „vix diversum a castro Baranya juxta Danubium.“ Sárvár hol léte felől pedig habozva kérdezősködik: nem a Sáros megyei Só-vár e? Végre Szabó Károly fölteszi: hogy Borona a Vág parton fekvő Varin szlávul Varna Trencsénben. Sár-vár pedig e megye északi részéből Sziléziába vezető Jablonkai szoros úton, Nagy, s alább Kis, és Új-Sáncz név alatt esmeretes ily nevű határ-védő föld erősség. Szerinte a Nagy nevű volna a névtelen jegyző Sár-vára, melynek régi neve ma már elenyészett.

Észrevételek

a harmincznyolczadik fejezetre: a Görögök és Bulgárok hadáról.

— „dux Salanus, dum intellexisset potentiam et facta Hungarorum, timuit, — ne — iracundia ducti eum expellerent de regno suo. — misit legatos — ad imperatorem Graecorum, et ducem Bulgarorum, ut sibi auxilium darent — contra Arpad ducem Hungarorum. Imperator Graecorum, et Dux Bulgarorum, magnum exercitum Salano duci miserunt, qui cum ad ducem Salanum pervenissent in — loco, qui dicitur Titel — Salanus et sui nobiles — miserunt legatos ad ducem Arpad — ut terram eorum dimitteret, et ad natale solum repatriare inciperet. — dux Arpad et sui nobiles aegre ferentes, — per eosdem legatos duci Salano remandaverunt: Terram, quae inter Danubium et Thisciam jacet; et aquam Danubii, quae a Ratispona in Graeciam descendit, pecunia nostra comparavimus tunc tempore, quando novi fuimus, et pro pretio ei misimus duodecim albos equos, et cetera — ipse etiam laudans bonitatem terrae suae, misit unam sarcinam de herbis sabulorum Olpar, et duas lagunculas de aquis Danubii. Unde praecipimus domino vestro duci Salano, ut dimissa nostra terra — terram Bulgarorum eat, unde proavus suus descenderat, mortuo Athila rege, atavo nostro; si autem hoc non fecerit, sciat; nos — contra eum dimicaturos. Legati — ad ducem Salanum properaverunt. Dux autem Arpad et sui nobiles, egressi de fluvio Zogea — castra metati sunt juxta montem Teteu-etlen usque ad Thisciam, deinde — per crepidinem Thisciae, usque ad sabulum Olpar pervenerunt.“

A rendes idő-vetést nem esmerő hős-monda, és vitéz-ének ebben, s a következő két fejezetben a XIV. fejezetben említett követség eredményét beszéli, s az időben történt esetet írja le, midőn a Pécsekkel boszuból össze-szövetkezett Bulgárok őseinket Etelközből kiszorították, s a Duna és Tisza közt fekvő részekre mene-

kültek. Ide jöveszti őket a bibor palotában született Constantin görög császár de adm. Imp. cap. 40. „Locus autem, quem primitus Turcae occupabant (Lebediából kiköltözés után) a fluvio interlabente nuncupatur Etel et Cuzu, in quo nunc (midőn ezeket írta) Patzinacitae commorantur; a quibus sane pulsi Turcae, (az időben, midőn a nagyobb erő Arnulf német császárral Svatopluk morva fejedelem ellen harczolt) et profugientes, sedes posuerunt illic, ubi nunc habitant. In hoc autem loco antiqua quaedam monumenta supersunt; inter quae pons Traiani Imperatoris ad initia Turciae, et Belgrada, quae trium dierum itinere ab ipso ponte distat, ubi turris est sancti ac magni Constantini Imperatoris, et rursus ad cursum fluminis extat Sirmium, quod Belgrada abest duorum dierum itinere: inde magna Moravia baptismo carens, quam Turcae devastarunt (894-ben) cuiusque princeps olim fuit Sphendoplocus. Atque haec quidem iuxta Istrum flumen monumenta sunt et cognomina. Ulteriora vero, quae omnia Turcis habitantur (a hol Pannonia elfoglalása előtt, mi 901-ben történt, laktanak) cognomina nunc habent a fluminibus transcurrentibus. Eorum primum Timeses est, alterum Tutes (Tures Túr-vize, most Berettyó, régi oklevelekben Berkis, és Berekis, a Váradi Rngestrumban Berucyou; a Berucyon nyomtatási hiba) tertium Moreses; quartum Crisus; quintum Tisza. Confines autem Turcis sunt: orientem versus Bulgari, ubi eos Ister fluvius, qui et Danubius dicitur, separat: septentrionem versus Patzinacitae (Erdő-elve „Inferius Thema Gylae Turciae proximum est.“ de adm. Imp. cap. 37) ad occidentem Franci (Németek) ad meridiem Chrobatii.“ — Duna és Tisza részek meghódításakor történt Almus vezér halála is Titelnél „Almas, qui genuit Arpad. Et iste secundo egrediens cum multis Capitaneis hunorum, prope Thytel est occisus.“ Temesvári Pelbart Serm. 77. a ki Magyarok Krónikáiból dolgozott. Duna és Tisza közből foglalák el a Duna bal parton fekvő Morva országi részeket 894-ben. „Devicto namque Centebaldo Maravanorum duce, Arnulfus, pace habita, regno potitur. Hungarii interim observato exitu, contemplatique regionem, cordibus malum, quod post in propatulo apparuit, machinabantur.“ Liudprand, Antapodosis Lib. I. c. 13. És Pannóniát mint Lib. II c. 2. beszéli. „Primo namque mortis huius (Arnulfi † 8. decemb. 899) gnatique sui (kisdéd Ludvig) ordinationis anno (900) permagno collecto exercitu, Maravanorum gentem, quam virtutis eorum amminiculo rex Arnulfus subdiderat, sibi vendicant.“

„Terram, quae inter Danubium et Thisciam jacet — pecunia nostra comparavimus tunc — quando — missimus duodecim albos

equos.“ — A „pecunia nostra comparavimus“ kifejezés nem jelent pénzen vásárolást, mint a névtelen jegyző fordítói hibásan magyarázzák: hanem piros véren szerzést, mi a következő szavakból is kitetszik „quando-misimus duodecim albos equos.“ a Ló ajándék hadüzenet jele a régiségekben. „Pecuniae verbum non solum numeratam pecuniam complectitur, verum omnem pecuniam, hoc est, omnia corpora; nam corpora quoque pecuniae adpellatione contineri, nemo est, qui ambigat.“ Ulpianus in Pandect. Lib. 16, 178. — És Hermogenes ibid. leg. 222. „Pecuniae nomine non solum numerata pecunia, sed omnes res tam soli, quam mobiles, et tam corpora, quam iura continentur.“ Viszont: Vér annyi, mint Pénz. „de sanguine aerarii detraxerit.“ Cicero Verr. III, 36. és „Appius sanguinem (provinciae) miserit“ Cicero Attic. VI. 1. post init. A névtelen jegyzőnek e classicus helyét tehát ekkép kell magyarrá fordítani: a földet, mely a Duna és Tisza között fekszik, és a Duna vizét, mely Regensburgtól Görög országba foly, vérünkön vettük meg akkor, midőn ide érkeztünk, és neki, tizenkét fehér lovat s egyebet küldvén, hadat üzentünk. Ratisbona, Regensburg, régi szabad város Bajorországban, a Duna parton, hol ez a Regen folyót magába veszi, róla nevezék el az építő Rómaiak Castra Reginának. A Duna bal parton fekvő am Hof városba 1135—1146-kig épült, egy 15. bolthajtású, 1091. lábnyi hosszú, és 23 lábnyi széles kő-híd vezet.

„Dux autem Arpad, et sui nobiles, egressi de fluvio Zogea, — castra metati sunt juxta montem Teteu-etlen usque ad Thisciam, deinde — usque ad sabulum Olpar pervenerunt. — Örkényi Ferencz József Név-tárában. Pest. 1833. in fol. két Pusztá viseli e nevet Pest-megyében; egyik Czegléd és Törtelhez nap keletre a Ketskeméti Járásban: a másik: Solthoz napkelet délre. Zagyva megemlézése az elsőre mutat. A tetétlen, ormatlan, hegyetlen halom, Jerney János szerint, Magyar Nyelv Kincsek, Árpádék korából, Pest. 1854. in 8. 140. l. „harmincz-nyolcz halmok“ területről vehette nevezetét. Különben figyelemre méltó a névtelen jegyzőnek az etlen tagadó képzője, mely az álatos neveknél mindenkor a név első esetéhez tétetik, mint itt: Teté-etlen, öszve húzva Tetétlen; így ezekben is: vég-etlen, szám-atlan, mag-atlan: hibás a vét-len, vétk-etlen helyett, mert véteknek vétk a régi első esete, mint, a vétket negyedik esetből világos; hibás a tét-len is, tét-etlen helyett: lát-lan lát-atlan helyett, hátlan, hát-atlan helyett. sat. Ha pedig e képző ígével jár, akkor mindenha a harmadik személyhez ragasztatik, mint: ír-atlan, fest-etlen, jár atlan, ver-etlen, olvas-atlan, olvashat-atlan, büntet-etlen, jutalmaz-atlan, ajándékoz-

atlan, mond-atlan, mondhat-atlan, kér-etlen, becsül-etlen. sat. Az atlan, és etlen képzőkre nézve már a régiek sem voltak tisztában; jelenkor pedig hírben álló írók is elvétik, és gyakran hibáznak. Ily nyelv rontást, és szarvas hibákat a Vers-költőnek sem szabad elkövetni. Az író kezébe letett nyelv a nemzet kincse; melyet szerével csak gyarapítania szabad, de nem fogyasztania; ok nélkül, a nyelv szabásai ellen, kürtítania; szóval: rontania. Mi lesz a Magyar nyelvből, ha ez így fog tartani? — Igaz tehát, a mit előszavamban mondék: hogy az írói tekéntély, s akarat, nem irány adó, nem biztos út a helyes-írás meghatározására: hanem csak a szó származtatás, és nyomozás.

Az atlan, etlen, és talan, telen képzők közt pedig ez a különbség: hogy az atlan, etlen merőben tagadó, mint: szavatlan, a kinek nincs szava: szem-etlen, a kinek nincs szeme: nevetlen, a kinek nincs neve, mit p. o. az Istennek, kinek nem csak a Bibliában. de a Mythusban sincs tulajdon neve; de az Isten szó a kereszténységben már tulajdon névvé vált, ezért azt nagy betűvel illik írni, mint más tulajdon személy nevet. A név-telen már nem merőben tagadó, hanem föltételesen; ilyen a mi derék jegyzőnk is, kinek van neve, mint előbetűjéből bizonyos, de nem tudjuk Péter-e, vagy Pál? — Szem-telen, egy oly ember, a kinek vannak ugyan szemei, de bosckor pofájú; szó-talan, egy oly ember, a ki tudna szólni, de nem beszédes.

Észrevételek

a harminczkilenczedik fejezetre: Szalannak Árpád ellen indulásáról.

„**D**ux Salanus, cum adiutorio Graecorum et Bulgarorum, egressus de Tetel — contra ducem Arpad — utraque pars se ad bellum praeparavit. Dux vero Arpad, cujus adiutor erat dominus omnium, armis indutus, ordinata acie, fuis lacrymis dominum orans, suos confortans milites, dicens: O Scythici! qui per superbiam Bulgarorum, a castro Hungu, vocati estis Hungarii — strenue et fortiter pugnemus contra Graecos et Bulgaros — Hoc audito — Lelu, filius Tosu tuba cecinit, et Bulsuu, filius Bogat, elevato vexillo, in prima acie contra Graecos pugnaturi venire coeperunt, et commixta est utraque acies hostium ad bellum, et coeperunt pugnare acriter inter se — plurimi interficiebantur de Graecis, et Bulgaris — dux Salanus, dum vidisset suos deficere in bello, fuga lapsus — Albam Bulgariae properavit. Graeci vero et Bulgari, timore — percussi, viam, quam venerant, oblivioni tradiderunt, fuga lapsi, — Thisciam pro parvo fluvio reputantes, transnatare volebant, sed quia — timor et terror irruerat super eos — fere omnes in fluvio Thisciae mortui sunt — vix remanserunt, qui imperatorum mala salutis nuntiarent: unde locus ille, ubi Graeci mortui fuerunt, a die illo usque nunc, Portus Graecorum nuncupatur.“

Constantin görög császár beszél de adm. Imp. cap. 38. Hogy míg a magyar erősebb sereg nagy Morva országban, mint Arnulf német császár szövetségesei, Svatopluk tót fejedelem ellen 893-ban; mert 894-ben már nem élt, híresen viaskodott, egy felül a Bulgárok, más felül a Pécsek, megtámadták véletlenül a hon maradt magyar nép asszonyait, gyermekeit, és cselédeit; kiket nem védhetvén eléggé az őrizetökre hagyott magyar vitézek, ezek Árpáddal, a tehetetlen nőkkel, és csemetékkal megfutamodtak nagy Morva ország felé, hogy itt a nemzet nagyobb erejével egyesüljenek. Ez megtörténvén, az egész erő vissza tért Etel-közbe; világosan írja

Constantin. „Itaque reversi Turcae, regionem suam desertam, vastatamque invenientes,“ de mivel azt földúlva találta, egyezés mellett; mert ezt mondja a császár jelen soraiban „Et ex eo tempore bellum cum Patzinacitis Turcae non habuerunt“ a Duna és Tisza közt fekvő részekre költözött a melyeken utazott. Megértvén Szalán a Magyarok bal esetét, hogy Etel-Közből kiüzettek, s hogy a Pécekkel békét kötöttek, előre látta, hogy ők egy új-hazát fognak keresni, s alkalmasint ő reá rohanni; időnek előtte gondoskodott a görög és bulgár segedelemről, hogy megtámadtatás esetében ellen szegülhessen. A Magyarok tehát valóban karddal, vagy mint a vitéz ének mondja, vérökön vették meg a haza e vidékét.

„Arpad — fuis lacrymis dominum orans, suos confortans milites.“ — Köny-hullatva imádá az urat. Egy sereg pogány tanút állíthatnék sorba, kik egy inon fognák hitelesen bizonyítani: hogy a pogányok semmihez sem fogtak ima, s engesztelő áldozatok nélkül. Papjaik tejendője vala, a nemzeti véd Istenségtől megtudni a czélba vett dolog kimenetelét; ezután fogtak a meghódítandó tartomány véd Angyalának megengeszteléséhez. Nagy az ima ereje; a ki így megindulva tud imádkozni, mint Árpád a magyar népért könyörgött, annak erős hitének kell lenni.

„O Scythici! qui per superbiam Bulgarorum, a castro Hungu, vocati estis Hungarii.“ — Nyilván tiltakozik a névtelen jegyző a „Campestris“ Pusztákon lakók nevezet ellen, mely közép-korban közönségesen, mint még mostis „barbar“ értelemben vétetett; ezért mondja „qui per superbiam Bulgarorum a castro Hungu vocati estis Hungarii.“ Képes Krónika szerint P. II. c. 3. 893-dik évkörül Svatozluk magais földművelőknek tartotta a Magyarokat „Putabat enim illos esse Rusticos, et venire, ut terram eius colerent.“ míg a küldött lovak s egyéb jelvek láttára kinem nyíltak szemei, hogy Árpád Kusid által hadat üzen neki. — Nemzetünk neve, melyet magával hozott Európába, Magyar, azaz: Mágocs; azt tehát nagy tudományos készüllettel sem lehet hitelesen megbizonyítani, mint Horvát István vélekedett: hogy mind az Unger, mind a Magyar nemzeti név földművelő jelentéssel bír, s hogy az Unger csak fordítása a Magyar névnek; ez későbbi átvitel.

„Lelu-tuba cecinit“ A szent Gáli Esetek leírásában olvastatik 925-dik évről „subitanea tubarum et vocum significatione“ riadóra jelt adának. És Liudprand Antapodosis Lib. II. c. 30. „Haud mora, bellum incipitur, atque ex christianorum parte sancta ac mirabilis vox *κύριε ελεησον*, Kyrie eleison: ex eorum vero turpis et diabolica hui, hui, frequenter auditur.“

„Bulsuu-elevato vexillo“ Ha nemzeti zászló volt, bizonyosan

Turul ékesítette „Banerium quoque Regis Ethelae, quod in proprio Scuto gestare consueverat, similitudinem avis habebat, quae Hungarice Turul dicitur, in capite cum corona. Istud enim banerium Huni usque tempora Ducis Geichae, dum se regerent pro communi, in exercitu semper secum gestavere.“ Kézai Simon. Lib. I. c. 2. in fine. — Árpád nemzetség czimere azonban Arslány volt, mint más úttal hitelesen vitattuk.

E hódítás 893-ban történvén, ha e két vezér ekkor csak 20 esztendő volt is, 955-ben, midőn a szerencsétlen augsburgi csata után megölettek, 75 évesek lettek volna; ezek tehát nem lehettek az e fejezetben megnevezett hasonló nevű hon foglaló vezérek. Bulcsú Scylitzes Curopalata Jánosnál Bolesades és Bolosud, kit Constantin Porphyrogenneta görög császárral kereszteltet meg, miről azonban Constantin mit sem tud. Scylitzes szerint „violato foedere divino, saepe omnem exercitum in Romanos (Görögök ellen) adduxit, quod cum in Francos quoque (I. Otto német császár ellen 955-ben) facere decrevisset, captus ab Ottone ipsorum rege (kit Cedrenus György tévesztve Jánosnak nevez) in crucem actus est.“ És a Szent-Gáli hosszabb Évkönyvek, Pertznél SS. Tom. I. p. 79. „Otto rex cum Agarenis pugnabat in festivitate sancti Laurentii (10. august.) eosque, Deo auxiliante devicit. Et erat numerus eorum 100 milia, et multi illorum comprehensi sunt cum rege eorum Pulszi (Bulcsú) et suspensi sunt in patibulis. Et aliud bellum cum eis gerebatur a Poemanis (Csehek) ubi comprehensus est rex illorum Lele, extincto exercitu eius.“

Bulcsú atyját Liudprand nevezi meg Antapodosis Lib. II. c. 61. 921-dik évről „Inter agendum autem contigit Hungarios Veronam — advenisse, quorum duo reges Dursac, et Bugat amicissimi Berengario (a ki által meghivattak) fuerant.“ — Pray György, Hierarch. P. II. p. 292—293. és gróf Batthyáni Ignác erdéli püspök, in serie Episcoporum Csanadiensium, Albae Carolinae. 1790. in 4. p. 12. eredeti és másolt oklevelekből hitelesen megmutatták, hogy Bulchu, Bulsu annyi, mint Basilius, Balás, vagy Béla, a Napról nevezve. Van egy más jelentése is a Bulcsú névnek. — „dux Salanus — Albam Bulgariae properavit.“ Bulgar, Lándor, vagy Nándor — Fehér-vár a Duna jobb parton Száva torkolatjánál. Az egykoru Chron. Hierosolym. írója följegyzé 1096-dik évre a keresztetes hadról „Walterus ex admonitione Petri intravit regnum Hungariae — ubi — a Domino Kolomano Christianissimo rege Hungarorum benigne susceptus est, et concessus est sibi pacifice transitus per universam terram regni sui, et emendi licentia. — Post haec — praedictus Petrus — usque ad Belgravam civitatem Bul-

garorum profectus est.“ És egy más író Barbarossa Fridrich császár szent földre utazásáról, apud Canisium, Lect. Antiq. edit. Basnagii Tom. III. P. II. p. 506. „Post transitum Savi fluvii, nostri jam tunc in finibus regni Graeciae in Bulgaria constituti, castra metati sunt apud Belgranum.“ Hogy őseink e hazában Bulgárokat találtak Fredegar is igazolja c. 71. Katancsichnál, Specimen Philolog. p. 17. „Vicesimo autem dominatus Heraclii anno Bulgari, contentione orta, (630-dik év körül) ex qua gente, Bulgarica, an Avarica, princeps eligi deberet (ez is magyar atyafiság mellett szól) victi ab Avaris, IX. virorum millia cum uxoribus ac liberis, Pannonia relictæ, Baiuariam petunt, in eaque consensu Dagoberti consistunt. Verum perfidia gentis Francicae (Németek) una delentur nocte; Alticeo modo cum DCC. viris, uxoribus praeterea ac liberis in Marchiam Vinidorum fuga lapso.“ E Kunokról írja az orosz Stufenbuch (Nestor, II, 110.) „Kosaren, oder die von Skythen genannte Bulgaren, die an der Donau sind, die weissen Ungern.“ Kiket azonban a névtelen jegyző, mivel utóbb megtótosodtak, már nem esmert. — Bulgar országot Scylitzes Curopalates János, és Cedrenus 1019-ben hódítatja meg Basilius görög császárral.

„Graeci vero et Bulgari — fere omnes in fluvio Thisciae mortui sunt — unde locus ille, ubi Graeci mortui fuerunt, a die illo usque nunc, Portus Graecorum nuncupatur.“ A döntő csata, melyben Almos vezér lelé dicső halálát, Titelnél történt a mostani Csájkások kerületében; mert Szalán, a Zagyvától érkezett magyar sereg elébe, Titelből indult ki; a Görög Rév tehát, melynek tája nevével együtt a nehéz és pusztító ozman uralom alatt feledékenységbe ment, e vidéken történt, a 40-dik fejezet tartalmánál fogva is „adepta victoria — venerunt usque ad stagnum Curtuel — tou (Csongrád alatt) Et locum illum — Hungari secundum suum idioma nominaverunt Szerii (Szeru) eo, quod ibi ordinatum fuit totum negotium regni.“ Nem kétlem, jövend még egy oly idő, mely a magyar történelem buvár kezébe majd juttat egy régi oklevelet, hogy a Görög-Rév hol voltát is meghatározhassa, melynek nevét és fekvését a későbbi Krónikák sem jegyezték föl.

Észrevételek

a negyvenedik fejezetre: Árpád vezér győzedelméről.

„Dux vero Arpad et sui milites, adepta victoria hinc egressi, venerunt usque ad stagnum, quod dicitur Curtuel-tou, et manserunt ibi juxta silvam Gemelsen, triginta quatuor diebus, et in illo loco, dux et sui nobiles ordinaverunt omnes consuetudinarias leges regni, et omnia jura ejus; qualiter servirent duci et primatibus suis, vel qualiter judicium facerent, pro quolibet crimine commisso. — Et locum illum, ubi haec omnia fuerunt ordinata, Hungari, secundum suum idioma, nominaverunt Scerii, eo, quod ibi ordinatum fuit totum negotium regni; et dux locum illum dedit Cundu-nec, patri Ete, a Thiscia usque ad stagnum Botua, et a Curtuel-tou, usque ad sabulum Olpar. Postea vero, transactis quibusdam temporibus, Ete, filius Oundu, congregata multitudine Sclavorum, fecit inter castrum Olpar, et portum Beuldu aedificari castrum fortissimum de terra, quod nominaverunt Sclavi, secundum idioma suum, Surun-grad, id est: Nigrum castrum.“

„Curtuel-tou“ Körtvél-tó. 1138. „Juxta Titiam est vivarium, quod dicitur Kurtveles“ kételenül a Dócznál levő tó. Jerney, Magyar Nyelv kincsek 79. l. s valamivel alább: Körtvély-tó a Tiszánál Csongrádban, hol most Körtvélyes puszta létezik. Oláh Miklósnál, Magyar ország 1536-ki leírásában „In ripa Tibisci — sunt inter alia plurima oppida: Szolnok, Varkon, Körtvélyes, Szegedinum.“ A Tisza jobb parton; Körtvélyes Mercator által 1578-ban kiadott földképen Fel-Győ, és Tömörkény puszták alól van kitéve. Némely 1509-dik évi oklevélben olvastatik „Piscinae: Zent király-párthája, et Körtvélyes tó, et Sylva Nag-eer.“

„et manserunt ibi juxta silvam Gemelsen, triginta quatuor diebus.“ 1265. „sub quadam arbore, que vulgo Gemelchen nuncupatur.“ — 1288. „Pomerium, quod vulgo gumulcheus vocatur.“ Cod. Dipl. VII, 2, 232. „Dumus gyimilestelen Töves vocatus“ VIII,

3, 319. e három kitétel azt látszik tanusítani, hogy a Gyümölcsén erdő nem vad, hanem gyümölcsös erdő volt. Zeer, most Pusztaszer közelében, melynek és templomának romjai most is láthatók e sivatagon. „Sitam esse in Comitatu Csongradiensi (Abbatiam B. M. V. de Zeer) elucet ex literis, quibus Nobilis Domina Anna, filia quondam Georgii, filii Pose de Zeer, inhibet coram Capitulo Csanadiensis anno 1472. Mathiam Regem a donatione: Magnificos vero Michaellem Ország de Guth Palatinum, et alios, ab impetratione quarundam possessionum, inter quas nominatur etiam Zeer in Comitatu Csongradiensi.“ Maurus Czínár, Monasteriologia O. S. B. Pest. 1858. in 4. p. 270. Úgy tetszik, hogy a névtelen jegyző itt is maga kora állapotát festi, bátor Zeer-monostoról mélyen halgat, de azon évről, melyet szóba vett, meg sem említhette.

„et in loco illo, dux et sui nobiles ordinaverunt omnes consuetudinarias leges regni, et omnia jura ejus; qualiter servirent duci, et primatibus suis, vel qualiter judicium facerent, pro quolibet crimine commisso.“ Tévedne az, a ki Schwartner Mártonnal, Statistik des Königreichs Ungern. Ofen. 1809. in 8. I. Th. S. 2—3, azt gondolná, hogy e gyűlésen hozattak a magyar nemzet sarkalatos törvényei; melyek az Alap-Szerződés, vagy is az Etel-közben vérrel pecsételt Pragmatica-Sanctio. Törvény és jó Rend nélkül, melyeknek alapja az észben és okosságban van, egy társaság sem állhat fön. Constantin írja de adm. Imp. cap. 38. Árpád elválasztásáról „quem etiam solenni Chazarorum more, ac consuetudine „κατα τῶν χαζαρῶν ἔθος καὶ ζακων“ in scuto erectum, principem fecerunt.“ Itt a Zakanon a kún-magyar szokás szó; Consuetudo, az az: lex, mint 1229-ki oklevél Cod. Dipl. III, 2, 169. nevezi „secundum antiquam bonam, et approbatam consuetudinem totius Hungariae, quae vim legis obtinet.“ És IV, 2, 316. „Jus Consuetudinarium.“ — Melyet magával hozott e hazába „Habent autem primum Ducem exercitus principem, e prosapia Arpade, cum quo duo alii Gylas (Gyűlés) et Carchan (Tárkán, így írja a nevet Constantin a byzanti udvar szertartásairól hátra hagyott könyvében. de Klaproth Gyulánál is, Reise. I. Bd. S. 204. Richter Ossetisch: Tharchon.) qui Judicium vicem obtinent. Et habet una quaeque gens peculiarem principem; (mind a VII. felekezetre osztott nemzetségeknek tulajdon feje van) sunt autem Gylas et Carchan non nomina propria, sed dignitates.“ Constantin de adm. Imp. cap. 40. Kézai Simonnál, Lib. I. c. 2. a Gyűlés „communitatis consilium“ a Tárkán pedig vagy bíró „Rector nomine Kadar de genere Turda.“ — Arrianusnál is de Exped. Alexandri. Lib. IV, c. 5. a Scythia Gyűlés „commune consilium“ „Haud multo post legati a rege Scy-

tharum ad Alexandrum veniunt, factum excusaturi: non esse ei illata arma communi totius Gentis Scythicae consilio; sed ab iis, qui latronum more, ex rapto viverent.“ Etele kún király igaztételéről Priscus Rhetor tesz bizonytságot „aedificia, ubi Attilas commarabatur, perlustravi. Hic dum stare, cum reliqua multitudine, — vidi magnam turbam, qua prodibat, currentem, tumultum et strepitum excitantem. Attilas egressus habitatione, gravis vultu, omnium oculis, quaque versus, in se conversis, incedens cum Onesegio, sedit pro aedibus. (keleti szokás szerint) Hic eum multi, quibus erant lites, audierunt, et eius iudicium exceperunt.“ A gyakorlati életben szokássá vált Törvényről írja Julius Festus, de Verborum Significatione Lib. XIII. „Varro de Moribus“ föl írás alatt „Morem esse dicit in iudicio Animi (mert az okosság nem szenvedhet rendetlenséget, azt nem helyeselheti) quem sequi debeat Consuetudo.“ Ha tehát egy nemzet sem tarthatja föl magát Törvény nélkül, a Magyaroknak is volt, kellett Törvényeiknek lenni; ezeket hirdették ki e részek elfoglalása után, Széren Csongrádon tartott első ország gyűlésen a meghódított lakosoknak, kiket a magyar Törvény véd pajzsa alá vettenek, mint a névtelen jegyző ime szavai is világosan bizonyítják „qualiter servirent duci et primatibus suis“ A magyar nemzet nem volt szolgáló nép: — náluk a polgári alkatmány katonai rendszer volt, melynek talpkövét a magyar gyökeres régi nemzetségek tevék: ezeket érti a névtelen jegyző „Milites és Nobiles“ nevezetek alatt: és bölcs Leo császár, midőn írta „Ez a nemzet tehát, mely egy fejedelemtől kormányoztatik (ὡς μοναρχούμενον) ha vét valamit, vezéreitől (τῶν ἀρχόντων) keményen és keserűen megbüntettetik. Nagy volt, tehát, mint kellett is lennie, már e hazába költözés előtt a katonai fenyték; következőleg a névtelen jegyző jelen kifejezése „qualiter iudicium facerent, pro crimine commissio“ nem illethette a Magyarokat, hanem a meghódított népeket. Az után a „regnum“ szó alatt értendő a nemzet, nem pedig az ország, mint föld; nem ez teszi az országot, hanem a nép. „quin Roma urbs esset, et eam civitas coheret.“ Cicero Acad. IV, 45. és „tum conventicula hominum, quae postea civitates (ország, status) nominatae sunt, tum domicilia coniuncta, quae urbes (váras) dicimus.“ Cicero Sext. 42. „urbem, quae — praesidio et ornamento sit civitati.“ Caesar Belli Gallici Lib. VII. c. 15. —

A Szer magyarban sok jelentésű, jelesen annyi, mint: Lex, Ordo; mert a Törvények szoros megtartásából következik a jó Rend. Herodotus tanutétele szerint, a pontusi Skythák Surnak, az az: Szernek nevezék a Napot, a Világ-Rendszer fön-

tartóját emez elv szerint: mikép az Égen, úgy itt a földön is. E szószármaztatást, ha még oly különösnek látszik is, Phurnutus tanítja „Quia Sol debita mensura ferit, regitque omnes Mundi (Coeli) partes, efficitque, ut ubique mutuo consensu concinnus sit Mundus, nulla apparente dissonantia.“ Pogányoknál az erkölcsi Törvény ösztönénél fogva, ennek a soha meg nem zavart Rendnek észre-vételéből keletkezett a jó Rend eszméje. S mivel az ő hit szerint, Napban lakozik a Világ-alkató, a ki által a láthatatlan örök Valóság létre hozta a Világot; az emberek a Napról vettek tökéletes, jámbor s rendes életre példát „Sed credo, mond Cicero de Senectute: Deos immortales sparsisse animos in corpora humana, ut essent, qui terras tuerentur, quique Coelestium Ordinem contemplantes, imitarentur eum vitae modo atque constantia“ — És Macrobius Saturnal. Lib. I. c. 17. „Si enim Sol, ut Veteribus placuit, Dux et Moderator est reliquorum Luminum, et solus Stellis errantibus praestat: ipsarum vero Stellarum cursus, Ordinem rerum humanarum, ut quibusdam videtur, pro potestate disponunt: vel, ut Plotino constat placuisse, significant; necesse est, ut Solem, qui moderatur nostra Moderantes: omnium, quae circa nos geruntur, fateamur Auctorem.“ Idősebb Plinius Lib. II. c. 6. Hist. Nat. „Hunc Mundi esse totius Animum, ac planius Mentem, hunc principale Naturae regimen, ac Numen credere decet, opera eius aestimantes.“ Pogány őseink is tehát, mint Nap tisztelők róla nevezték a jó Rendet és Törvényt Szernek. A Pusztákon lakott népek sem neveztettek Nomadeseknek a *νέμω*, pasco, legelek ígéről: hanem a *νόμος*, lex szóról, mint Suidas in Lexico, a *νόμος* szó alatt beszéli.

A helynek neve, hol a magyar Nemzet Törvényeit a hódultságnak kihirdette, mostanában Pusztá-Szer, egy régi templom Zeer-monostra dűledékeivel; Csongrádban fekszik a Tömörkényi, Anyási, Hant-házi, máskép Külső-Dóczi, és Péteri puszták közt, melyek körülveszik, az ozmán uralom alatt pusztult el, Sz. Benedek szerzetesei apátsága volt. 1233. Zeer. 1274-ki oklevélben mondatik „Excepta parte monasterii sui de Zeer, in qua locus esset suae curiae.“ t. i. Comitiss Nana filii Pousae de genere Kalan. Cod. Dipl. VII, 2, 32. Ez udvarhelynek elidegenítése ellen tiltakozott 1472-ben Posai Anna; a többi apátsághoz tartozott. — Láss e nemzetségről okleveleket 1135. épen névtelen jegyzőnk korából Koller Józsefnél, Hist. Episcopat. V. Eccles. VII, 345. 1248. Cod. Dipl. IV, 2, 24. 1256, 377. 1257, 418. 1266. IV, 3, 315. — Ezekhez mehet, a mit névtelen jegyzőnk a VI. fejezetben mond: „Ound pater Ete. a quo genus Calan, et Colsoy descendit.“ és kiki

meggyőződhet hitelességéről; valamint annak igazságáról is, a mit e fejezet végén hitelesen beszél. „et dux locum illum (Szeru) dedit Cundu-nec (helyesebben: Oundu-nec, mint a VI. fejezetben, s alább írja) patri Ete, a Thiscia, usque ad stagnum Botua, et a Curtuel-tou usque ad sabulum Olpar.“

„stagnum Botva“ a Pusztá-Szeri Tiszától nyugotra, mond Szabó Károly, itt találjuk a Bocsa pusztát Szértől nyugotra, három négy óra távolra homokos buczkaival, és számos pocs, vagy pocsolyáival. — Hát ha Batida lesz Csongrádban; Kis és Nagy Bocsa két pusztá Kis-Köröshez és a Csebei pusztához keletre Pest megyében. Bocsa vidékét az LVII. fejezet szerint, Takson nagy herczeg ajándékozá Bila és Bocsu iszlám hiten volt bulgaroknak. „Nam de terra Bular venerunt quidam nobilissimi domini, cum magna multitudine Hismahelitarum, quorum nomina fuerunt: Bila et Bocsu, quibus dux per diversa loca Hungarorum condonavit terras, et insuper castrum, quod dicitur Pest, in perpetuum concessit.“ A bulgar magyarok Pécs fajok voltak, róluk nevezteték él Pest vár, több Pécs nevű helyekkel egyetemben. A Bulár földnek hol fektét, sok ide tartozó tárggyal bőven előadja Engel János Keresztény ime munkájában: Neu Ungr. Magazin I. Bd. S. 123—129. és Geschichte des Ungrischen Reichs, und seiner Nebenländer. I. Th. Halle. 1799. in 4. S. 253—255.

„Ete — congregata multitudo Sclavorum, fecit inter castrum Olpar, et portum Beuldu aedificari castrum fortissimum de terra, quod nominaverunt Sclavi, secundum idioma suum, Surungrad, id est: Nigrum Castrum.“ — Csongrád a Tisza jobb parton; I. Geyza király 1075-dik évi alapító levelében „partes Cserin-gradensium Civium — Deinde dividuntur inter Comitatum Cserin-gradensium, et Episcopatum Sanctae Mariae Vacziensis.“ — A Tótok ugyan föld-váraikat Zemogni, az az: Zemejni vagy Zemeni szokták nevezni; legalább a mai Földvár, Sz. István királynak a pécsi egyház megye határozó 1009-dik évi levelében Zemogny „Primum terminum Zemogni viculum, usque ad Thapeon vicum posuimus.“ Mire megjegyzi Koller Hist. Episcopat. V-Eccles. Tom. I. p. 66—67. Nota o.) „quod Sclavorum lingua Zemogni, hoc fere Hungarico Földvár significat.“ Ugyan is Zem, föld, Zemeni pedig, földből való. Sz. László királynak 1093-ki oklevelében, magyar végzéssel: Zem-on. III. Incze pápának 1199-dik évi levelében már „monasterium de Feld-uar.“ Azonban Csongrád várát, színéről nevezhették Fekete-várnak. Klaproth Gyulánál: tscheran, Chunsagisch Schwarz; a cserni mellék álatos név sem volna tehát eredeti szlavin szó.

„Portus Beuldu“ jelenkor Bőd, Tisza-rév „praedium in Comitatu Csongradiensi cum trajectu“ Lipszky János. Repertorium. Budae. 1808. in 4. p. 75. — I. Geyza 1075-ki levelében „Tributum transitus super Tizam, qui vocatur Beuildi“ Cod. Dipl. Tom. I. p. 434. alább Benildi áll; III, 1, 95. pedig „Tributum aquae Beld“ olvastatik. Érdekes volna geographiai tekintetből e nevezetes oklevelet hiteles másolatban birni: létez az esztergami székesegyház káptalan szerben, az ország levél tárában.

Észrevételek

a negyvenegyedik fejezetre: Árpád kiindulásáról.

„Postea vero dux Arpad et sui nobiles, hinc egressi, venerunt usque ad Titulum, subjugando sibi populum. Deinde — venerunt usque ad portum Zolon-caman, et totum populum, infra Thisciam et Danubium habitantem, sub jugum suum constituerunt. Hinc vero — ad partes Budrug pervenerunt, et juxta fluvium Voyos castra metati sunt, et in partibus illis, dux dedit magnam terram — Tosu-nec, patri Lelu, cum avunculo suo Culpun, patri Botond, — dux Arpad et sui primates, inito consilio, constituerunt, quod exercitum mitterent propter Salanum ducem, ultra Danubium, contra Albam Bulgariae; super quem exercitum constituti sunt principes et ductores: Lelu — Bulsuu — Botond filius Culpun, qui — transnavigaverunt Danubium — in loco, ubi fluvius Zoua descendit in Danubium, et — contra Albam Bulgariae — equitare coeperunt, — dux Bulgarorum, consanguineus Salani ducis, cum magno exercitu, contra eos pugnaturus, cum adiutorio Graecorum accessit — et commixtae sunt per partes manus utriusque hostis, et coeperunt pugnare inter se acriter, et interfecti sunt de Graecis, et Bulgariis plurimi, et quidam capti sunt ex eis. Videns ergo dux Bulgariae suos deficere — fuga lapsus — Albam civitatem ingressus est. — Lelu, Bulsuu, nec non Botond, adepta victoria — omnes captivos — ferro ligatos duci Arpad remiserunt in Hungariam.“

Szérről Titelbe, Szalán várába érkezvén Árpád, e vidék meghódítása után Szalan-kameni révig indítá győztes seregét, 1280. Zolon-kemen; a pápai Désmában 1317—1337. Praynál Hierarch. P. II. p. 26. in Archi-Diaconatu Sirmiensi: Zalan-Kumun. Gregoriantz Pálnál, in Breviario Rer. Hungar. Zalan-Kemen in ripa Danubii“ most Kamenicz Péter-Várán alól, a Duna jobb felén, Tiszának a Dunába szakadásánál, Szeremség legszélén, most is van átkelője.

„Hinc vero — ad partes Budrug pervenerunt, et juxta fluvium Voyos castra metali sunt.“ 1172. Budrug. 1199. Budrig. 1369. Bodrugh, a Duna bal partja, és Tisza közt szigetbe esik. Hogy Bodrog-megye a Duna szigeten feküdt, s a mostani Bács megyének, melylyel 1802-ben törvényesen egyesült, részét tevő Zentaig és Tiszaig, ezt nem csak több oklevél bizonyítja: de Katona István is hitelesen megmutatta *Historia Archi-Episcopatus Colocensis*. P. I. 1800. in 8. p. 78—82. — Sándor István Bodrog-vár nevét a bulgar Brodok, rév szótól származtatja; de inkább Viz-vár jelentésre mutat a Bod és Bud gyök; Bodrog tehát egy oly dialectusi változás volna, mint a régi magyar Aprug Sz. István királynak a beszprémi püspökség részére 1009-ben kelt levelében, „in Comitatu Vissegradiensis Civitatis villam unam sitam super Danubium (a Duna jobb parton virágzó Szent-Endre) ex cuius latere rivus, qui Aprug nuncupatur, discurrit.“ Pray, *Hierarch.* P. I. 260—263. Keleti nyelvekben, jelesen a persában Ab, Ap víz, mint a magyarban, innen, nem pedig a tót opada igétől származik a magyar ap-ad ige; most is: Abarol, annyi, mint, elixat. Abarlás, juris in olla lixatio. Az Aprug Veprech változással is találta a XIII. és XIV. századi oklevelekben. IV. Béla király mondja Praynál idézett könyvében p. 128—131. 1239-ki adomány levelében „Item concessimus Civitatem Archiepiscopalem exstruendam et congregandam — sub Castro Strigoniensi — a parte Danubii incipiendo a quodam fonte calido scaturienti, qui est sub Castro, et fluit ad ripam fluminis Kys-Duna vocati, usque ad terram (helyesebben turrim) Archiepiscopalem Veprech vocatam.“ Kiadta ez oklevelet Fejér György is *Cod. Dipl.* IV, 1, 54. Vol. 2, p. 216. 1254-ki oklevélben pedig a pilisi apátról olvashatni „Turrem, seu Domos, quas dilectus — abbas — de voluntate nostra in Castro Posoniensi construxit, in loco, quod Vepruch vulgariter nuncupatur.“ V, 3, 344. 1287-ki oklevélben pedig „Turris Castri Poson Veprech vocata“ VII, 4, 199. ismét azon évi oklevélben „Turris Castri Poson Weprych vocata.“ E torony, vagy ház a Duna parton állott a mostani Vedritz útsza táján, s nem az igen is szűk királyi várban; honnan Imre király idejében még az ottani káptalannak is kikellett költöznie. Pozsony várát és városát még IV. Béla király is Castrum-nak nevezi, mert e várost csak III. Endre király szabadította föl 1291-dik évben. A Veprug még 1354-ki oklevélben is *Cod. Dipl.* IX, 2, 346. „Rivulus Veprech“ Valamint az esztergami vízi város Veprech-nek neveztetett; akkép Pozsonynak is a része, mely a Duna parton fekszik.

„fluvius Voyos.“ Bodrogban az a Duna szakadék, mely a Császár vagy

Eugen szigetnél ömlik ki a Dunából, és Gardinováczon alól ered a Dunába: ugyan is a hódító magyar sereg a Szalán-kameni révén kelvén át a Dunán; ott állhatott táborba. A Plavna, vagy Plavnicza alatt a Dunába eső ér Bácskában van, Bácsen túl nyugotra. I. Geyza király említ a Garam-melléki apátságnak 1075-ben adott levelében egy: Vojos-ért „in Piscina, quae Vojos-er vocatur, dedi duas partes (az apátságnak) nam pars tertia est Abbatissae de Tormova in confinio Bihor Civitatis.“ Pray. Hierarch. P. II. p. 92, és Cod. Dipl. II. 1075. és 1124-dik évekről. II. Endre király 1211-ki oklevelében Csanád megyei Beseneu helység határát jelelő soraiban „ad colliculum, qui dicitur Hagmas-cuh, et transit inde ad Fuentuhout tendendo ad stagnum Voios, ubi fuit pons Cebeth; et incipit habere terminum cum civilibus Bachiensibus; inde vero extenditur ad Danubium — inde vero tendit versus occidentem ad Veyr-murthouua (Fehér-mur-tova) quod stagnum — totaliter est Ecclesie; inde citra Danubium fere ad modum linnee, incipit habere metas, ultra stagnum, quod dicitur Euren, et venit usque ad stagnum Budruc, et ultra stagnum versus aquilonem — usque ad Tulus focca“

„inito cosilio, constituerunt, quod exercitum mitterent propter Salanum ducem — contra Albam Bulgariae — et coeperunt pugnare inter se acriter, et interfecti sunt de Graecis et Bulgaris plurimi — Videns ergo dux Bulgariae suos deficere — fuga lapsus — Albam civitatem ingressus est.“ Bulgaria, hajdanában Moesia Inferior. Ehadjárásról, mely Svatoopluk legyőztetése után 894-ben történt, Petrus Bibliothecarius, Historia Francorum abbreviata, nyilván emlékezik Pertznél SS. Tom. I. p. 418. „Hoc etiam anno (894) Graeci cum Hunis pacem ineunt.“ Megütözköztek ősünk a Bulgarokkal 895. és 896-ban is; de szerencsétlenül. „Quis enim gentilium Avarorum strages tantis congressionibus enumerando possit exponere? cum Bulgarorum, ad quos victoria (harmadszori ütközet után) concessit, numero 20. milia equitum caesa inveniuntur.“ A fuldai Évkönyvek Pertznél, SS. Tom. I. p. 411—412, De ősünk 907-ben a meggyőzött Bulgarokat csak ugyan adózóikká tévők, nyilván írja Sigebertus Gemblacensis „Hungari Bulgaros victos sibi tributarios faciunt.“ Mit csak azok ellen hoztuk föl, kik az indulatos Schlözerrel azt híresztelik: hogy a Magyar nemzet idejőttekor a nagy hercegek alatt, kis, maroknyi nép volt, az ellenséggel, erőre nézve, nem mérkezhett meg.

Nádor-Fehér-vár, és Szeremség, Sz. István korában 1019-ik, és 1025-dik években jutott görög kézre; a pozsonyi mise-könyvből írott krónika 1068-ban foglaltatja vissza „Civitas bulgarorum a rege Salomone capitur, rursumque ab iisdem bulgaris et grecis dolo

recipitur“ 1072-dik évre pedig ezt írja „Salomon rex bulgarense regnum invasit.“ Ekkor küldött Ducas Mihály görög császár Geyza nagy hercegnek Sz. László bátyjának emberséges bánásáért a görög foglyokkal, egy drága kövekkel kirakott nyílt arany koronát, melylyel a pozsonyi mise könyvben 1098-dik évről olvasható tanutétel szerint, a magyar nagy hercegek szinte megkoronáztattak „Colomannus Rex coronatur, et frater eius Almus Diadema induitur.“ — Úgy látszik, hogy Robert Károly illesztette bele Sz. Istvánnak II. Sylvester pápa által küldött koronáját. —

„et in partibus illis, dux dedit terram magnam — Tosu-nec, patri Lelu, cum avunculo suo Culpun, patri Botond.“ — A bibor palotában született Constantin görög császár szerint de adm. Imp. cap. 37. volt egy palócz Culpee nevű nemzetség is. Bácskában pedig most is létezik Kulpin nevű helység az Alsó-Járásban, a kis római sáncz déli részén.

„fluvius Zoua“ — „Savus fonte duplici oritur. (Karintiában) boreali uno tenui, in Mounik iugo, apud Radlotza oppidum, Germanis Radomansdorf alterum influens; et australi amplo, in valle, sub monte Stoinacs lacu nomine Szavitza prope Radlitza oppidum alteri iunctus.“ Katancsich, Orbis Antiquus. P. I. p. 297—298. és Nádor-fehér-vár alatt szakad a Dunába.

Észrevételek

a negyvenkettedik fejezetre: a bulgár vezér követeiről.

—„dux Bulgariae misit nuntios suos, cum diversis donis ad Lelu, et Bulsuu, atque Botond, et deprecans eos, ut paci faveant, et insuper mandavit, quod partem Salani ducis, avunculi sui non foveret, sed Arpadio duci Hungariae subjugatus, fideliter serviret, et annuale vectigal persolveret. Illi vero paci faventes, proprium filium ducis in pignus accipientes, cum multis bonis rebus Bulgariae, discesserunt, et ducem eorum illaesum dimisserunt. Deinde — ad portam Wazil iverunt, et ex hinc — terram Racy subjugaverunt, et ducem ejus captum, diu ferro ligatum tenuerunt. Hinc — usque ad mare pervenerunt, et omnes illius patriae, dominatui Arpad ducis Hungarorum, potenter et pacifice subjugaverunt, et civitatem Spalatensem ceperunt, et totam Crouatiam sibi subjugaverunt, et — in Hungariam reversi sunt ad ducem Arpad. Quorum etiam bella, et fortia quaeque facta sua, si scriptis praesentis paginae non vultis, credite garulis cantibus jocularum, et falsis fabulis rusticorum, qui fortia facta, et bella Hungarorum, usque in hodiernum diem oblivioni non tradunt. Sed quidam dicunt, eos ivisse usque ad Constantinopolim, et portam auream Constantinopolis, Botondium cum dolabro suo incidesse; sed ego, quia in nullo codice historiographorum inveni, nisi ex falsis fabulis rusticorum audiui: ideo ad praesens opus scribere non proposui.“

Feljegyzé e hadjárást Bulgáriában 889-dik évre Rhegino is „Carantanorum Morahensium, ac Vulgarum fines crebris incursionum infestationibus irrumpunt.“ És a fuldai Évkönyvek 895-dik évre „Avares terminos Bulgarorum invadentes, ab ipsis praeventi sunt, et magna pars eorum exercitus interfecta est.“ Meg 896-dik évre „Pacem ergo Graeci cum eodem anno cum Avaris (qui dicun-

tur Ungari) facientes; quod eorum (con)cives Bulgari in pravum vertentes, expeditione contra eos insurgunt, et omnem regionem illorum usque portam Constantinopolitanam devastando insecuntur. Quod ad ulciscendum Graeci, astucia sua naves illorum contra Avaros mittunt, ac eos in regnum Bulgarorum ultra Danubium transponunt. Illi transpositi, manu cum valida gentem Bulgarorum ingressi, maximam partem caedendo neci tradiderunt. Hoc audientes positi in expeditione Bulgari, cum omni festinatione patriam deliberare ab infesto hoste recurrunt.“ Csak harmadszori csatában vehettek erőt a Magyarokon, mint az előbbi fejezetben elmondottuk. De e hadakozás még bölcös Leo görög császár idejében 886—891. töntént, a ki 891-ben holt meg, azt tehát előbbre kell tenni; ez Évkönyvek írója szerint is, mert csak ugyan 896-dik évről beszéli „Leo vero, imperator Graecorum, Lazarum quendam vocatum episcopum, ad Caesarem Augustum cum muneribus transmisit.“ Ily zavart és zagyvált a régiek idővetése. A fuldai Évkönyvek azt is följegyezték 894-dik évről: hogy őseink ekkor a Duna bal parton laktanak, mint névtelen jegyzőnk beszéli „Avari, qui dicuntur Ungari, in his temporibus ultra Danubium peragranter, multa miserabilia perpetrare.“ Azt pedig hogy a Magyarok a meggyőzetett Bulgarokat valóban adózóikká tévék, Sigebertus Gemblacensis után 907-dik évről már megemlítettük.

„Deinde — ad portam Wazil iverunt.“ — Haemus hegy tövénél.“ A Septemtrione mons Haemus, Thracas a Moesis dirimens. In Tabula, itinere a Philippopoli Nicopolim, sub radice — Thracibus et Illyriis Vistosh, et Vasilicza, Ortelio Vesteliza, Turcis Emmeh-dagh, Emine-dagh appellatur“ Katancsich, Orbis Antiquus. P. I. p. 706—707. Fehér György szerint Cod. Dipl. VIII, 4. Praef. p. 14—15. „porta etiam Traiana dicta“ innen a Basil, fejedelmi kapu nevezet; mert Traján római császár erre vette útját Dáciának elfoglalására. A Szent Basiliusról vett nevezet tehát a népelferdítése, mint azt már Anbret I. Fridrich német császár szent földi útazásában 1189-dik évről nevezi „Claustra S. Basilii.“ „Clausae ultimae et firmissimae Bulgariae“ — „antiquae Clausurae vetustatae collapsae, robur et munimentum totius Bulgariae.“ Jerney János Keleti Utazásában. I. K. 123—124. l. A Bálkán hegyek szorosa. Engel János Keresztény ott keresi, a hol Szörény-vár volt „Südlich erstreckte sich das eiserne Thor (Porta Wacil, Wallachisch Waschul) wo eine Festung, später Szörényer-vár benannt, Sicherheit vor Anfällen gewährte. Auch Constantin sagt: „initia Turciae ad Pontem Traiani.“ Ezen alól állott Szörény-vár. „Severinum, arx infra Traiani pontem, cum tribus aliis: Orsova, Peth, Miháld, illi subditis.

Harum Praefectus vocabatur Banus, magistratus inter nostros magni nominis.“ Nicolaus Olahus, in Hungaria.

„Et ex hinc — terram Racy subjugaverunt.“ Rác föld, azaz: Rascia, vagy is Szervia, a régi Moesia Superior. „Penes fontem Rasckae, a quo suum nomen accipiunt Rasciani“ Pray, Hierarch. P. II. p. 449. Sándor István szerint, Thracia, most Romosnya, Romania, ozmanul Rumuli. Csalatkoznak Pray, és Cornides, midőn az első a Terra Racy alatt Rasciát: a másik pedig Raksát vélik írónktól értve; mert Cap. XLII. nyilván állítja „Deinde egressi, usque ad Portam Wacil iverunt, et ex hinc egressi, terram Racy subjugaverunt.“ Már pedig porta Wacil bizonyosan nem más, hanem Porta Basilii, az az: Traján, vagy inkább Koszta császár Kapuja (a Haemus hegyek szorosa) mely Sardica, vagy Triadicza, és Philippopolis, vagy is Filiba között vagyon szintén Bulgár ország szélén, a régi Rác ország, az az: Thrácia felé. Lásd ezt a Vazul kapuját igen jól kiteve Homannak ily fölírásu föld képén „Danubii fluminis pars infima“ vagyis Duna folyásának harmadik képén. A mi a meghódítást illeti a subjugatiót, ezen csak hatalmaskodást kell érteni, vagy is ez ország földulását, úgy mond: mi homlok egyenest ellenkezik Sigebertus Gemblacensis tanutételével, a ki határozottan írja: hogy őseink a Bulgarokat adózóikká tévék. Ebben; Nestor is kezdet fog, a német fordítás szerint, írónkkal, folytatja tovább Sándor István észrevételeit „Und nahmen dieses Land (házánkat) ein, und sassen mit den Slaven zusammen, die sie unter sich gebracht hatten: hievon ward das Land das Ungrische genannt. Und die Ungern fingen an, die Griechen zu bekriegen, und verwüsteten Thracien und Macedonien, bis nach Selun hin.“ Mit értett légyen a Selun-on, bizonytalan; tán Szalonokot, Salonichi, vagy is Thessalonica városát.“ — Úgy tetszik: hogy Nestor Salun alatt, a Velencei Lombardiában levő Salò, Sale várást értette; mert nyomban írja a névtelen jegyző „és Spalato városát bevették.“ ez pedig az Adriai tenger parton Dalmáciának egyik legnevezetesebb városa.

Minden esetre áll Sándor István alapos észrevétele: de áll Pray György szónyomozása is: „Serviae regnum, quod communi vocabulo Rasciam vocant.“ Turóczi. P. IV. c. 35. Szávántúl, Drina folyam hasítja Ráma, vagy Bosnyák országtól, mely Turóczi szerint P. IV. c. 65. régenten közönségesen s leginkább Rámának nevezetett. Szervianak, vagyis Rasciának, Perger János szerint, a magyar királyok czimében legelső nyomára Imre király czimében találunk 1203-dik évről; de hogy Magyar ország határa hajdan a nagy hercegek alatt Aquiléja szomszédságánál végződött, hiteles tanu-

tételekkel megbizonyította Horvát István a magyar Varró, a Szlavinokról írott, és többször dicsért munkájában.

Rascia csak ugyan a Raska folyótól nyerte nevezetét, forrásától mintegy három órányi távolságra az Ibar vize nyeli el Maglicinál. Pray. Hierarch. P. II. p. 449. Katancsich szerint, de Istro, eiusque Adcolis. Budae. 1798. in 4. p. 5. „haberemus Moravam Serviae, atque in hunc influentem Rascham.“ A szerbek Rasinának hívják, róla neveztettek közép-korban Rasane, deáknl Rasciani, magyarul Rácok, németül Ratzen. Broderics István szeremi püspök írja Magyar országnak kora határ széleiről „a Slavonia Dravo, a Bosna, et Rascia Savo fluminibus terminatur. Nam in locis Danubio propinguis, et ad Belgradum spectantibus, ad Savi usque fluminis ostia, cum Danubio excurrit; Walko, Posegam, Sirmium, tres insignes Provincias, quas nos Comitatus vocamus, a Slavonia (mostani Horvát országtól) divellens.“ — Ezekre olvasni kell Kolbert, Episcopat, V-Eccles. Tom. I. §. XIV. p. 47—57. És Constantin görög császárt, de adm. Imp. cap. 42. „Et habitabant quidem trans Danubium flumen Turcae in terra Moravia (a Duna jobb parton) atque etiam ulterius inter Danubium et Sabam fluvios.“ Azok ellen, kik itt a Száva víz alatt, csak hogy a Magyarokat a mostani Horvát országból kizárhassák, más valamely folyót, nem pedig nagy Száva vizet akarnak érteni, Horvát István a legrégebb szlavin író, Diocleas Presbytert beszélteti. De ő reája sincs szükségünk; Oláh Miklós in Hungaria cap. IX. §. 2. földeríti annak is igaz okat, miért hivatott a mostani Horvát ország Slavonia Hungarica, mert Slavonia, s az e részeken lakott Szlavinok ősein bejövetelök óta Magyar ország kiegészítő része, és alattvalói voltak. „Quae vero regio Savo et Dravo fluminibus inclusa est, nostra aetate bifariam nominatur. Ea pars, quae ad occidentem hybernum, usque ad fines Carniolae, et Carinthiae — et Comitatum Ciliae vergit, appellatur Slavonia Hungarica. In hac sunt Comitatus Zagravia, Varasd, Posega, Valpo, Valco, et plerique alii“ Vagy mint Gregoriantz Pál zágrábi és győri püspök in Breviario Rerum Hungaricarum följegyzette „Secunda Hungariae Pars, partim Dravo, et Savo fluminibus includitur; partim vero ultra Savum, ad Alpes usque, et mare quoque Adriaticum, porrigitur. Trans Savum enim sunt regna: Dalmatia, et Croatia, ac Bosnia, ad Coronam Hungariae pertinentia; et omnis ille tractus, usque ad Taurunum, sive Belgradum, Quae vero regio Savo, et Dravo, fluminibus inclusa est, ea, nostra aetate, bifariam nominatur. Illa enim pars, quae ad occidentem hibernum, usque ad fines Carniolae, et Carinthiae — et Comitatum Ciliae vergit, adpellatur

Sclavonia Hungarica. In hac sunt: Comitatus Zagrabiensis, Varasdinensis, Crisiensis, Verőcze, Possega, Valpó, et Valcó.“ — Egybe kell ezekkel vetni a mi értekezésünket is: Szlavóniáról, mint Magyar országnak alkatmányos Részéről. Budán. 1837. in 8.

„et civitatem Spalatensem ceperunt.“ eddig ment nyugotról Magyar ország határa. A Jadrai ostromnak névtelen írója beszéli Horvát Istvánnál „kitörültetett hajdan a kéziratokból és kivakartatott az Ének, melyre egész Dalmatia országban a szent kérdésekre remegve feleltek: „A Magyaroknak haragától: Ments meg Uram minket“ Most illenék, most kellene ezt inkább megújítani és a kéziratokba beírni.“ — És Liudprand Antapodosis Lib. II. c. 9. 899-dik évről „cum immenso atque innumerabili exercitu Italiam petunt, Aquilegiam, Veronam munitissimas pertranseunt civitates, et Ticinum, quae nunc alio excellentiori Papia notatur vocabulo, nullis resistentibus veniunt. Rex igitur Berengarius, tam praeclarum, novumque facinus, antehac enim neque nomen gentis huius audierat, satis mirari non potuit. Itatorum igitur, Tuscorum, Volscorum, Camerinorum, Spoletinorum, quosdam libris, (levelek által) alios nuntiis missis, omnes tamen in unum venire praecepit, factusque est exercitus triplo Hungariorum validior.“ — Cap. 12. „fitque-pugnae praeludium, in quo victoriam habuere pagani.“ — Johannes Diaconus in Chronico Veneto et Gradensi. „contra quos Berengarius rex direxit exercitum XV. milia hominum. Sed pauci ex eis reversi sunt. Ungri vero pertranseuntes Tarvisium, Pata-vium, Brixiam, ceterosque fines, Papiam, et Mediolanum venerunt, et usque ad montem Job (Jovis) depopulantes cuncta.“ — És „Sed et Venecias introgressi cum equis adque (így) pelliciis navibus (a névtelen jegyző Tulbója) primo civitatem novam, fugiente populo, igne concremarunt. Deinde Equilum, Finem, Cloiam, Caputargalem incenderunt, litoraue maris depopulaverunt. Verum etiam temptantes Rivo-altam, et Metamancum ingredi loca, que Abiola vocantur, in die passionis sanctorum apostolorum Petri et Pauli, tunc domnus Petrus dux navali exercitu, Dei protectus auxilio, predictos Ungros in fugam vertit. Fuit namque hec persecutio in Italia, et Venetia anno uno. Rex igitur Berengarius, datis obsidibus ac donis, predictos Ungros de Italia recedere fecit cum omni preda, quam ceperant.“

„et totam Crouatiam sibi subjugaverunt, et — filios nobilium in obsides acceperunt, et in Hungariam reversi sunt ad ducem Arpad.“ Midőn a Magyarok 893-ban Arnulf császár által Svatopluk morva fejedelem ellen segítségül hivattak, Pannonia Száviában, a mai Horvát országban, a nyugoti birodalom fölsőbbisége alatt, mint

hűbéres Braszlaw uralkodott hercegi czímmel. Két évvel utóbb Arnulf Pannónia védelmét rá bízta, de nem volt képes. — A Magyarok, Constantin görög császár tanutétele szerint de adm. Imp. cap. 42. nem csak az úgy nevezett Pannónia Száviát, melyet Croatiának vagy is Horvát országnak e tájban senki sem nevezett, hanem a Kulpa s a Dalmat tengeri városok: Zára, Traw, Spalato és Ragusa között fekvő tartományt, a valóságos Croatiát is elfoglalták, legalább nagyobb részét e vidéknek, mely nagy Károly idejében a Frank birodalomhoz tartozott; — 864-ben pedig görög fölsőbbtség alá került, s a Magyarok megérkezésekkor már Velencez keletkező hatalmát is érezte. A meghódított tartomány az anya ország határain kívül maradt adó fizetési teher alatt. De a lechparti szerencsétlen csata után függetlenné vált, s Dirczislav 970-ben magát Croatia királyának írta. E Croatiához azonban, valamint a Szeremség, Syrmium nem tartozott, úgy a Dráva s a Száva közötfekvő föld, Zágráb sem, e vidékek folyvást kiegészítő részei maradtak Magyar országnak, a történet írók, és oklevelek megegyező tanúsága szerint. Kitétszik ez mindenek előtt III. Honorius pápának a laberiai szent-miklósi monostor jószágainak megerősítő 1218-dik évi leveléből „apud Ungariam monasterium Sancti Demetrii iuxta flumen Savii, cum omnibus rationibus et libertatibus suis a Bela (III) Rege vobis indultis — monasterium Sancti Demetrii de Ungaria iuxta fluvium cum conductu aquae fluminis Sabae, cum piscaria, nemoribus, iure passagii, et omnibus aliis pertinentiis suis.“ — És Dienes Nádor Ispánnak némely Pannónia Száviában fekvő jószágról 1228-ban a Woyk nemzetségből származott Jobfi Rubinus számára kelt leveléből, melyben ezek mondatnak Horvát Istvánnál „Et in eodem instanti instrumentis authenticis inclytæ memoriae Beatissimi Stephani et Bela Benin condam Regum illustrium Regni Ungariae, et aliorum ipsis succedentium, coram nobis productis, suam evidentissime comprobavit intentionem.“ És alább „Nec Proceres inter Dravum et Savum commorantes adducti, per rationem quidquam pro parte ipsius responderunt.“ — Horvát ország fejedelmei több ízben megkisértették a Dráva és Száva között fekvő tartományt elfoglalni; de I. Endre korában azt Rádo nádor vissza szerzette, 1057-ben kelt alapító levele szerint, Koller Józsefnél Hist. Episcopat. V-Eccles. Tom. I. p. 147. és Cod. Dipl. Tom. I. p. 394—397, melyben szóról szóra ezeket vallja, „ego Rado Palatinus — rogavi etiam graciā Dominorum meorum gloriosissimi Andree regis, et optimi Ducis Adalberti, ego Rado Palatinus, ut monasterium meum Sancti Demetrii super Zavam fluvium, quod multis bellicis laboribus cum tota provincia illa,

Sancte Corone rectificavi, et iterum acquisivi, quia illud Monasterium est in Parochia Sancti Petri Quinque ecclesiensis, sicut in spiritualibus ita etiam temporale dominium, quod ego Rado in illo habeo, quod patronatum vocant, dedi etiam Sancto Petro Quinque ecclesiensi, et patri nostro Episcopo Mauro, ubi etiam sepulturam volo, et commisi anime, quod semper ibi, post meam mortem, memoria anime mee, et uxoris mee fiat, et volui, quod curam ipsius Monasterii semper ipse Episcopus, vel post eum qui fuerit habeat, et curam omnium ecclesie possessionum, seu Monasterii ipsius, quicquid ubique per regnum gloriosissimorum dominorum meorum, ipsum Monasterium possidet, Episcopus Quinque ecclesiensis teneat.“

Zvonimir vagy mint némely 1077-ki oklevélben olvastatik „ego Zuonimir seu Demetrius.“ horvát fejedelem halála után, annak özvegye Helena Sz. László dicső király testvére, a meghasonlott pártok lecsillapítására, az úri rendek egyetértésével (Thomas Archidiaconus Spalatensis in Hist. Salonitana Cap. 17.) Lászlót hívta segedelemre. Ő tehát 1089-ben hadával a Dráván átkelven, a lázongókat legyőzte, s e tartományt egész a Kulpa folyamig elfoglalta. Már a tenger melléki városok meghódítására készült, midőn hírül vette: hogy a Kúnok ismét az országra ütöttek. Almus herceget serege részével Horvátságban hagyván, maga a rábló Kúnok ellen szálott táborba, őket megelőzve Al-Dunánál rájuk csapott, seregökét szétverte, Ákos vezéroket pedig bajban (duellum 1231. „Duellum, quod vulgo Boy dicitur“ Cod. Dipl. VII, 4, 80) megölte; s 1091-ben megint Horvát országba sietett: a magyar szabadságot e tartományra is kiterjesztvén, azt szorosabban Magyar országhoz kapcsolta. „Ipse primus (a Magyar Királyok közül) Dalmatiam, atque Croatiam suae monarchiae iure perpetuo subiugavit.“ Turóczi P. II. c. 57. — „Ladislaus Rex — occupavit totam terram a Dravo fluvio usque ad Alpes, quae dicuntur ferreae, nullo obice resistente.“ Thomas Archidiaconus. Hist. Salonitana cap. 17. S a Zárai (Jadra) fölírás szerint Luciusnál de Regno Dalmatiae. Lib. II. c. 11. p. 141. „Anno Incarnationis Jesu Christi D. N. 1091. Kiri Alexio Constantinopoleos imperante, tempore, quo Vladislaus Pannoniorum Rex Croatiae invadens regnum, domnum Almus, suum nepotem, in illo statuit Regem; Jadrensi vero cathedrae domno Andrea venerabiliter praesulante, meque Drago Domini Praestantii Episcopi nepote, iam tertio priorante.“

Alig futott híre Sz. László király halálának, midőn 1095-ben egy Péter nevű hatalmas horvát úr a magyar Horvát országot nyugtalanította; mire Kálmán király 1096-ban hadával gyorsan ellene

ment s Pétert egy diadalmas csatában, a képes Krónika szerint P. II. c. 62. „in montibus Petergozd“ most a Petrovani He-
gyek az első báni határt őrség szélén nyugotra, s a szluini őrség
keleti szélén, a hol e hegyek e két őrség közt határ vonnak, meg-
ölte. E meghódításra vonatkozik az Arbói fölírás is Farlatusnál
„Anno Dominicae Incarnationis MCXI. Indictione IV. Epacta IX.
concurrentibus, Ego Colomannus Dei gratia Rex Hungarorum, per
misericordiam Dei potitus regno Dalmatiae, atque Chroatiae.“ Kol-
ler, Hist, Episcopat. V-Eccles. Tom. I. p. 183.

„Quorum etiam bella, et fortia quaeque facta sua, si scriptis
praesentis paginae non vultis, credite garulis cantibus jocularo-
rum, et falsis fabulis rusticorum, qui fortia facta et bella Hunga-
rorum, usque ad hodiernum diem oblivioni non tradunt.“ — Ez
nem valami szabadkozás, sem túlbizalom, hanem ön tudat kifaka-
dása: hogy ő egy oly igaz történetet ír, mely még az ő korában is
élő emlékezetben volt. Áldott Lélek! tiszta igazság sze-
retetteddel oly nagy tiszteletet gerjesztél bennem
irántad: hogy minden órában kész volnék sírodhoz
zarándokolni; ha tudnám, hogy hol nyugszol. — Mi
megfordítva adjuk a lelkes névtelen jegyző sorait: Ha nekem nem
hisztek, higgyetek a Pertz György Monumentáiban elég világosan
és hitelesen megbizonyított tényeknek.

„Sed quidam dicunt, eos ivisse usque ad Constantinopolim,
et portam auream Constantinopolis, Botondium cum dolabro suo
incidisse; sed ego, quia in nullo codice historiogra-
phorum inveni, nisi ex falsis fabulis rusticorum
audivi: ideo ad praesens opus scribere non propo-
sui.“ — „Constantinopolis in Thracia, Graecis Βουζάντιον, Byzan-
tium, sic Latinis, numis, epigraphis. Scylax urbem non novit, He-
rodotus memorat. Situm urbis antiquae Dio Cassius, Constantino-
poleos Zosimus exequuntur. Hodie Turcis Stambol, Illyriis Czari-
grad.“ Katancsich, Orbis Antiquus. P. I. p. 721. 906-dik évről írja
Sigebertus Gemblacensis „Hungari victos Graecos sub tributo re-
digunt.“ A muszka Évkönyvek szerint, Tom. I. Collect. Rer. Rus-
sicar. p. 20—21. e várást 943-ban is ostromolák a Magyarok.
Theophanis Continuator in reb. gest. sub Romano Lacapeno. —
Botondnak ime vallástétele a budai krónikában „Én botond vagyok,
igaz magyar“ „sum batond rectus Hungarus“ e tájban
történhetett; mert Botond nem volt Kulpun fia, hanem egy ily nevű
köz-vitéz, a vezér ekkor Apor volt. Új Magyar Múzeum. 1858. XII.
Füzet 570. l. S a kapu bevágásáról „talem ictum et cesuram in
ipsa porta (que erat metallina, az az: sárga rézből, tán ezért ne-

vezi a névtelen jegyző aerea helyett, „porta aurea-nak, fényesnek; ha nem a másoló hibája: különben élnek e kifejezéssel: Ovidius Metam. IX, 688. „spicis flaventibus auro“ és Valerius Flaccus V, 370. „saevo cum nox adcenditur auro.“) fecisse perhibetur, quod puer annorum quinque per ipsum foramen exire et intrare satis large potuisset.“ E monda szerint Botond erős bajta volt, hogy szegerczéjével ily nagy rézst vágott a réz kapun. 1272. „Dolabra, quod Bard nominatur.“ Cod. Dipl. V, 1, 225. és IV, 1, 308. „Securis, quod vulgus Baard appellat.“ A szegencze, Herodotus szerint, Scythae fegyver volt, „Scythae in capitibus gestabant Pilea in acutum erecta, atque compactiles, induti femoralibus; nec non arcus gentiles, atque pugiones; ad haec secures, sagares.“ Lib. IV. c. 70. és Lib. VII. c. 67. *Σάραρις* Schrevelius Cornél görög szótárában is „Amazonum securis.“ ez is tehát Scythae szó, a magyar szegercze, mint már Desericuis Incze is észre vevé.

Észrevételek

a negyvenharmadik fejezetre: Zágráb, Pozsega és Valkó várról.

„Bulsuu, Lelu et Botond hinc egressi, silvam, quae dicitur Petur-goz, descendentes, juxta fluvium Culpe castra metati sunt, et transito fluvio — usque ad fluvium Zova pervenerunt, et transito Zova, castrum Zabrag ceperunt, et — castrum Posaga, et castrum Ulcou — Et hinc egressi, Danubium in portu Graeci transnavigantes, in curiam ducis Arpad pervenerunt. — in secundo anno-reversi. — Et vicinae nationes, audientes facinora facta eorum, confluebant ad ducem Arpad, et pura fide subditi, serviebant ei sub magna cura, et plurimi hospites facti sunt domestici.“

„silva Petur-goz“ Kézai Simonnál Lib. II. c. 4. „in Montibus, qui Gozd dicuntur“ olvastatik; nem különben Cod. Dipl. IV, 1, 101. 1251. „mons, qui Gozd dicitur.“ ugyan ott a 164. l. „Maior villae (Cris, Crisium, Körös) citatus per quempiam Banum, ultra Gozd, et ultra Dravum non sequatur.“ s a 301. l. „In Scepusio silva Gozd.“ 1284-ki oklevélben V, 3, 227. „in Lipto quandam terram Salamon fölgye vocatam — circa magnum Gozd et Goszt.“ — A Péter-köz olvasás minden esetre hibás Gozd helyett, mely erdős hegyet látszik jelenteni, mint a Gesztes szó; a Váradi Regestrumban 1219. 117. §. említetik „Questes“ nevű helység és „Questest“ az az Gesztesd. Komárom megyében a Vértesi hegyek alján éjszakra most is létezik Gesztes falu. Péter-gozdról pedig Kercselich Boldisár írja, Notitiae Praeliminares, de Regnis Dalmatiae, Slavoniae. p. 136. hogy ez a hely még most is Gwozdanszkonak neveztetik.

„fluvius Culpe“ ered Karinthiának Krain szélén, hol a mostani Horvát, a régi Slavonia országgal határos, és Sziszeknél foly a szávába.

„castrum Zabrag“ — „Zagrabia, aquae ductus, Romana constructos manu, usque ostentans.“ Katancsich, Specimen Philologiae

et Geographiae Pannoniorum. Zagrabiae. 1795. in 4. p. 141—142.
 — A mostani sz. kir. várost IV. Béla alapította 1242-ben, midőn ten-
 ger mellékéről haza tért; előbbi levelét 1267-ben erősíté meg, s la-
 kosait „Cives seu hospites in novo Castro — per eos in monte Grech
 constructo existentes“ nevezi. Cod. Dipl. IV, 3, 396-397.

„castrum Posaga“ hasonló nevű megyében az Orlyava jobb fe-
 lén, Dráva és Száva közt. Régenten 1544-kig az ottani társas káp-
 talan birtoka volt. 1687-ben lerázván az oszmán igit, 1723-ban
 kamarai szabad; 1765-ben pedig sz. kir. város lett.

„castrum Ulcou“ II. Endre király 1220-dik évi levelében Per-
 ger Jánosnál III. R. 222—225. l. „Wolkou Comitatus“ most Ó Vu-
 kovár Szeremsgben Vuka folyam torkolatján innen, a hol ez a Du-
 nába szalad; ered pedig a Vuka Pocsie falunál Krestovi hegyek alatt
 dél keletre Verőcze megyében. Hajdanában Valkó külön vármegye
 volt, csak 1745-ben egyesült Verőczével. — „Sclavoniae nomine
 veniebat ea terrae portio, quae Comitatus: Verőczensem, Crisiensem,
 Varasdinensem, et Zagrabiensem complectebatur. Aliquando Verő-
 czensis, Comitatus Hungaricis accensebatur; Posegiensis, Val-
 konensis et Sirmiensis, saltem ante annum 1526. clade Mohacsia-
 na celebrem, semper Hungariae adscripti fuerunt, Hungarico re-
 gebantur more, et a Sclavonia distinguebantur.“ Koller, Hist.
 Epistopat. V-Eccles. Tom. I. p. 52. és p. 47—57. „Igitur non te-
 mere credimus Slavicas inter Dravum et Savum partes, quas S.
 Ladislaus Hungarico Diademati primus (helyesebben: postliminio)
 adiecit, non alias, quam quae Comitatus: Verőczensi, Crisiensi,
 Varasdinensi, Zagrabiensi continebantur, fuisse.“

„Danubium in portu Graeci transnavigantes.“ Vuko-vártól jö-
 vet Bán monostornál; ez volt XI. században a görög birodalom ha-
 tára „Fuit ergo Ban-ostor (helyesebben Bán-monostor a Duna jobb
 parton) primus locus Graecanicae ditionis — prope ad eum locum,
 ubi is (rivus kövesd) Savum ingreditur, extat hodie dum vicus, qui
 Grk nuncupatur: Grk idem est Illyris, quod Graecus Latinis. Idem
 ergo erit ad Savum Grk, quod ad Danubium Banostor: metas nem-
 pe Graeciae utrumque designabit. Tamen, cum Grk situm sit cis
 rivum kövesdiensem, viciniam potius, quam extremum Dominii
 Graecorum locum indicabit.“ Koller, Hist. Episcopat. V-Eccles Tom.
 I. §. XIII. p. 46. Ez a Grk, Praynál Hierarch. P. II. p. 387. Nota
 d) 1395-dik évi oklevélben: „Cregon.“ Csak is Bán-monostori, vagy
 görög révén átkelve, mehett a magyar győzedelmes tábor a mo-
 stani Császár vagy Eugen sziget fölött Bodrog megyébe. E rév azért
 neveztették görög révnek, mivel épen a görög birodalomba esett.
 Pray György is e tájra helyezi Bán-monostort, Hierarch. P. II.

p. 362—382, melyet Belus, Helénának II. Béla király feleségének testvére alapított Sz. Benedek fainak; bátor a 378-dik l. c) jegyzékben kételkedve szól „Quod si Belum legissem aliquando Bani dignitate ornatum, pene hoc in loco monasterium de Keu constituerem. In quibusdam Mappis male exponitur Bak-monostra“ s a 378-dik l. a szeremi püspökökről „cum eos Saeculo XV. in Ban-monostra resedisse doceant litterae Jacobi Sirmiensi Episcopi anno 1437. ad Pontificem datae, quas ab se in Monasterio Bani, in domo scilicet habitationis, datas esse affirmat.“ — Bán-monostor Uros Szervia bánnak a gyarmata, kiről Praynál, Hierarch. P. II. p. 42. III. Incze pápa 1205-ben János kalocsai érsekhez intézett levelében írja „ex parte tua nostris fuit auribus intimatum, quod quidam Episcopatus in terra filiorum Bele-knese consistit,“ illud Bele-Knese puto rescribi oportere: Belae Knesii, mond Pray: postremum — lingua Russorum Principem indicat. Belae vero nomen satis est cognitum — qui Cinnamo Belosis, aliis Beloses, nostris Belus et Bela audit — Fuit is Urosii Serviae Bani filius, eiusque soror Helena Belae II. nupta.“ E monostor tehát alapítójáról Uros Szervia bánjáról neveztetik el Bán-monostornak.

„in secundo anno ad ducem Arpad reversi fuissent.“ — Szoros öszvefűgésben vagyon ez állítás a Velencei krónika tanutételével „Fuit namque hec persecutio in Italia, et Venetia anno uno“ mert Olasz földről tértökbén hódították meg 889-ben a Dráva és Szava között; e nagy idő ellenállásokra mutat, hogy a munkás és vitéz bajtárk vérontással foglalák el e részeket.

„Et vicinae nationes, audientes facinora facta eorum, confluebant ad ducem Arpad, et pura fide subditi, serviebant ei sub magna cura, et plurimi hospites facti sunt domestici.“ — A szabaddá tételnek jótékonyosságát már a széri ország-gyűlésen éreztették őseink a meghódult népekkel; míg az ellenség közül azokat, kik nekik fegyverrel ellenszegültek, foglyokká tevék. Ide néz Kálmán királynak ime törvénye „Senki a Magyar nemből, vagy Magyarországbán született szolgát, ha idegen nemű is, se szolgálót, kivéven az idegen nyelvű szolgálkat, kik más tartományokból hozattak ide, el ne adja.“ Az emberséges bánás mód sok idegent edesített az országba „Intraverunt quoque temporibus tam Ducis Geichae, quam aliorum Regum Boemi, Poloni, Graeci, Bessi, Armeni, et ferre ex omni externa natione, quae sub coelo est, qui servientes Regibus, vel ceteris Regni dominis, ex ipsis pheuda aquirendo, nobilitatem processu temporis sunt adepti.“ Oláh Miklós írja in Hungaria Cap. XIX. §. 3. „In Valle Agriensi, aliquot pagi incoluntur, habitati pro coloniis Eburorum, qui nunc Leodienses dicun-

tur, olim eo deductis. Horum incolae, in hodiernum diem Gallicam sonant. Quo autem tempore, aut eo traducti sint, aut sponte migrarint, haud satis compertum habeo.“ A jótékony magyar Nap már régen kisütötte belülök az idenséget.

Kálmány király idejében törvényt kellett szabni: hogy egy jövevény se fogadtassék az országba kezes nélkül.

Észrevételek

a negyvennegyedik fejezetre: a Duna szigetjéről.

Post haec vero egressus dux Arpad de partibus illis, ubi nunc est castrum Budrug, et descendit juxta Danubium usque ad insulam magnam, et castra metati sunt juxta insulam, et dux Arpad, sique nobiles intrantes insulam, visa fertilitate et ubertate illius loci, ac munitionem aquarum Danubii — constituerunt: ut ducalis esset insula, et unusquisque nobilium personarum suam ibi haberet curiam et villam. Statim dux Arpad, conductis artificibus, praecepit facere egregias domos ducales, et omnes equos suos — ibi introductos pascere praecepit, et agazonibus suis magistrum praefecit, quendam Cumanum — nomine Sepel, et propter Sepel magistrum agazonum ibi morantem, vocata est insula illa nomine Sepel usque in hodiernum diem. Dux vero Arpad, et sui nobiles permanserunt ibi — a mense Aprilis usque ad mensem Octobris, et — constituerunt: ut ultra Danubium irent, et terram Pannoniae subjugarent, et contra Carinthinos bellum promoverent, ac in marciam Lombardiae se venire praepararent, et antequam hoc fieret, mitterent exercitum contra Glad ducem, qui dominium habebat a fluvio Morus, usque ad castrum Horom, ex cujus etiam progenie, longo post tempore descendit Ohtum, quem Sunad interfecit. Ad hoc autem missi sunt Zuardu, et Cadusa, atque Boyta, qui — Thisciam in Kenesna transnavigaverunt, et descensum fecerunt juxta fluvium Seztüreg, — Et hinc — ad partes Beguey pervenerunt, et — omnes habitatores — a Morisio, usque ad fluvium Temes, sibi subjugaverunt, — Deinde — venerunt versus fluvium Temes, et castra metati sunt juxta vadum arenarum, et cum vellent transire amnem Temes, venit obviam eis Glad, — cum — adjutorio Cumanorum, et Bulgarorum, atque Blacorum, — dum utraque acies, interjacente fluvio Temes, ad invicem nullatenus transire valuissent, — Zuardu injunxit fratri suo Cadusae, ut cum dimidia parte

exercitus sui descenderet inferius, et — pugnaret contra hostes — et dum una pars exercitus Hungarorum cum Cadusa, ultra esset, et dimidia pars cum Zuardu citra esset — Hungarii — fluvium transnatando, acriter pugnare coeperunt, et — Dominus — dedit eis victoriam magnam, — et in eodem bello mortui sunt duo duces Cumanorum, et tres Kenezy Bulgarorum, et ipse Glad dux — fuga lapsus evasit, sed omnes exercitus ejus — in ore gladii consumti sunt. Tunc Zuardu, et Cadusa, atque Boyta — venerunt versus fines Bulgarorum, et castra metati sunt juxta fluvium Ponucea; dux vero Glad — castrum Kuee ingressus est, et — Zuardu — et Cadusa, nec non Boyta, a quo genus Brucsa descendit — contra castrum Kuee pugnare coeperunt. Hoc cum Clad — vidisset, missis legatis, pacem ab eis petere coepit, et castrum, sua sponte, cum diversis donis, condonavit. Hinc euntes castrum Ursoua ceperunt, et Boytam cum tertia parte exercitus — ad ducem Arpad remiserunt — ut eis licentiam daret in Graeciam eundi; ut totam Macedoniam sibi subjugarent, a Danubio usque ad nigrum mare; nam mens Hungarorum tunc tempore nihil aliud optabat, nisi occupare sibi terras, et subjugare nationes, et bellico uti labore; quia Hungarii tunc tempore ita gaudebant de effusione humani sanguinis, sicut sanguisuga, et nisi ita fecissent, tot bonas terras posteris suis non dimisissent. — Arpad — Zuardu ac Cadusae licentiam concessit liberam, in Graeciam eundi, et terram praecoccupandi sibi: et Boytae — dedit terram magnam juxta Thisciam, nomine Torhus.“ —

„dux Arpad — descendit juxta Danubium, usque ad insulam magnam.“ Igy neveztetik e sziget II. Geyza királynak 1148-dik évi levelében is Koller József könyvében Hist. Episcopat. V-Eccles. Tom. I. p. 200—202. „Praeterea piscaturam, quae vulgo Tonya dicitur, a portu Megyer, usque ad insulam magnam Regis, sicut Rex Ladislaus ad usum (az ó budai) Ecclesiae ordinaverat eiusdem litteris, feci roborari.“

„constituerunt: ut ducalis esset insula.“ Igen nyomos e történeti állítás védelmére Sz. István királynak 1019-dik évben a Szalavári apátság részére menesztett adomány levele, melyben ezek írvák „—dedimus S. Adriano ad serviendum praedia — et decimas equorum nostrorum in Insula, quae vocatur Chepel in poledris.“ Tehát még Sz. István korában is e szigeten legelt a király ménese. Valamint minden királyházi cselédnek volt saját előjárója: Comes,

Magister: úgy a lovászoknak is; már I. Endrének 1055-ki adomány levelében előjö a fő lovász mester „† Signum Nane Agazonis.“ Egyike a legrégibb palotás hivatalok közül; Sz. Istvánnak Hartvic által szerzett Legendájában „quatvor palatinorum nobilissimi“ nevezet alatt rejlik; mint Thietmar IV. könyvéből bizonyos, a ki III. Otto német császár korából „Celebrata prima Paschalis solemnitas in Quidlingburg a Rege, úgy mond: ubi quatvor ministrabant duces: Henricus ad mensam, Conradus ad Cameram, Hezilo ad Cellariam, Bernardus Equis praefuit.“ — Struvius, in Corp. Jur. publ. Roman. Germ. Jenae. 1738. in 4. p. 335. §. 21. szinte „Officia Palatina“ nevezi. „Illorum quatvor ab antiquo fuerunt: Camerarii videlicet, Senescalci, Buticularii, Comitibus Stabuli.“ — A Magister Agazonum megemlékezéséből tehát meg nem határozható a névtelen jegyző kora.

— „dux Arpad, conductis artificibus, praecepit facere egregias domos ducales.“ Selig Cassel hitelesen megbizonyította Magyarische Alterthümer czimű könyvében: hogy a Pusztákon lakott népek fejedelmei házaikban laktak „Bei der Lagerung der Nomadischen Heere, und überall, wo sie sich aufhielten, war nur dem Cham gestattet ein ausgezeichnetes Gebäude zu bewohnen. Priscus erzählt uns das von Attila, „traiectis quibusdam amnibus, ad quendam magnum (Tisza) pervenimus. Hic erant Attilae aedes, mond Priscus — Proxima regiae erat Onesegii domus.“ Fő-uraknak is voltak házaik, mint a névtelen jegyző írja „ut ducalis esset insula, et unusquisque nobilium — suam ibi haberet curiam et villam,“ — „bei den Chazaren war es nur dem Chagan erlaubt ein Haus von Ziegelsteinen zu bauen. — Die Chane, berichtet eine tatarische Notiz bei Klaproth Reisen. I, 431—432. bewohnten steinerne Gebäude“ sat. Már Sz. István törvénye tiltja: mást házánál megtámadni; a mit tehát a nagy szájú Freisingi Otto püspök 1189-dik évről beszél in Gestis Friderici I. Imperatoris Lib. I. c. 31. hogy a Magyarok egész nyáron és őszön által még akkor, midőn hazánkban a keresztes haddal utazott, csak sátorok alatt laktak, hajlékaik többnyire nádból voltak, fából gyéren, kőből pedig alig volt egyenéhány, azt a köz-népről kell érteni.

„Arpad — equos suos — ibi — pascere praecepit, et agazonibus suis magistrum praefecit quendam Cumanum — nomine Sepel, et propter Sepel magistrum agazonum ibi morantem vocata est insula illa nomine Sepel usque in hodiernum diem.“ — Ha voltak méneseik, lovászaiknak és lovagaiknak is kellett lennie; e sziget elnevezését Sz. István király idézett levele is igazolja: a mi több, Rómaiak alatt is ménes legelő volt az itt talált írott-kő sze-

rint, Katancsiehnál, Istri Adcolarum Geographia Vetus. Budae. 1826. in 4. P. I. p. 429. Nro. 415.

D. M.
Q P O S
TVMI
LEPIDINI
PRAEF
EQ.

Termékenységről pedig Oláh Miklós tesz bizonyosságot Magyarország leírásában „Alterius (insulae) paulo infra Budam — nomen est Chepel. Haec cum aula, quae ibi exstructa est, ac oppidis: Chepel, Thekel, S. Martino, Keuy — ac nonnullis aliis pagis, Reginae Hungariae est, iure donationis propter nuptias. Avibus: phasianis, perdicibus, turdis, gallinis silvestribus, ac aliis diversi generis aviculis, cervis, apris, damis, leporibus abundatissima. Ad haec silvis, nemoribus, vineis, pascuis, frumento, et aliis ad usum mortalium necessariis leguminibus adeo insignis, ut nihil, quod sive ad necessitatem victus, sive ad voluptatem pertineat, huic deesse videatur.“ sat. Mult században 1735-dik év körül Eugen herczeg birtokában volt, róla neveztetik az Eugen-Foka, Promontorium Eugenii helység is a Duna jobb parton.

„Dux vero Arpad, et sui nobiles permanserunt ibi — a mense Aprilis usque ad mensem Octobris, et — constituerunt: ut ultra Danubium irent, et terram Pannoniae subjugarent, et contra Carinthinos bellum promoverent, ac in marciam Longobardiae se venire praepararent.“ — E szigeten tartott tanakodás körül belül 899-dik évre esik „Ungari Italiam invaserunt, et Longobardos vicerunt.“ Annales Weingartenses. — 899. „Ungri Italiam invaserunt.“ Annales Alamannici. — 899. „Ungari Italiam ingressi — Bellum primum inter Ungaros et Christianos in Italia ad Parentum (Brenta folyam) et castelli capti sunt“ Codices Mo-doetien. et Veronen. — 900. „Interim vero Avari, qui dicuntur Ungari, tota devastata Italia, ita, ut occisis episcopis quam plurimis; Italici contra eos debellare molientes, in uno praelio una die ceciderunt 22. milia. Ipsi namquae eadem via, qua intraverunt, Pannoniam ex maxima parte devastantes, regressi sunt“ Annales Fuldenses. — 901. „Anno dominicae incarnationis 901. gens Hungarorum Longobardorum fines (ezek a névtelen jegyző által említett „marca Longobardorum) caedibus, incendiis ac rapinis crudeliter cuncta devastant. Cuius violentiae ac beluino furori cum terrae incolae in unum agmen conglobati resistere conarentur, innumerabilis multitudo ictibus sagittarum periit; quam

plurimi episcopi et comites trucidati sunt. Liutwardus, episcopus Vercellensis ecclesiae, Caroli quondam imperatoris familiarissimus et consiliarius a secreto, assumptis secum opibus, atque incomparabilibus thesauris, quibus ultra, quam aestimari potest, abundabat, cum effugere eorum cruentam ferocitatem omnibus votis elaboraret, super eos inscius incidit, ac mox interficitur; opes, quae secum ferebantur, diripiuntur.“ Regino. Luitward püspökröl ezeket csak nem szóról szóra az LIII. fejezetben írja a névtelen jegyző; e hadjárást Muratorius Annali d' Italia 900-dik évre teszi, az idő-vetés különbsége abból támad, hogy az évet ki martius 25-től, ki pedig december 25-től számítja, Krisztus megtestesülése, vagy születése napjától. — Carinthiát is az idő tájban háborgatták 901. „Interdum vero Ungari australem partem regni illorum (Moravorum) Caruntanum devastando invaserunt.“ Annales Fuldenses — Ide értendők Reginónak ime sorai is „Et primo quidem Pannoniorum et Avarum solitudines pererrantes, — deinde Carantanorum Marahensium, ac Vulgarum fines, crebris incursionum infestationibus irrumpunt.“ —

„antequam hoc fieret, mitterent exercitum contra Gladucem, qui dominium habebat a fluvio Morus, usque ad castrum Horom; ex cujus etiam progenie, longo post tempore descendit Ohtum, quem Sunad interfecit.“ — Glád vezérről s ivadékáról Achutumról a XI. fejezetben szözlöttünk éréntve azt is: hogy a névtelen jegyző e tárgyban az 1083-dik év körül írott Sz. Gellérd csanádi püspök Legendájával, melyet azonban ő nem esmert, egyezőleg beszél. —

„castrum Horom“ fekvését Engel János Keresztény határozta meg, Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer. Halle. 1798. in 4. II. Th. S. 6. „Bodon (Vidin) és Cladova közel egymáshoz, Cladovához Miháld három mélföld. Haramiza, kit magyarul Haramnak hínnak Miháldinczhöz öt mélföld. Haramizái Réven költözött volt által Kinisy Pál, mikor Csuszoltig rablott, és 30. ezer rabnál többet hozott 1471-dik esztendőben.“ — Horom, vagy Haram környéke a magyar királyok alatt vármegyévé lett Szervia-ban, s úgy tetszik, hogy a Szörényi Bánságban volt „E regione Samandriae, in ripa Danubii septentrionali sunt ex ordine ad Boream: Kevyni, Dombó, Haram, Buthotzin, Sanctus Ladislaus, Peth“ Nicol. Olahus in Hungaria.

„Ad hoc autem missi sunt: Zuardu, et Cadusa, atque Boyta, qui — Thisciam in Kenesna transnavigaverunt, et descensum fecerunt juxta fluvium Seztüreg.“ — Kenesna, most Ó, vagy Magyar Kanisa Bácskában a Tisza jobb felén; kétségen kívül víz melléki

fekvéséről vette nevezetét; II. Endre királynak 1213-dik évi levelében mondatik „*Quartum decimum predium est super Titiam in introitu Kenesa in supra dictum flumen.*“ Magyar Történelmi Emlékek. Okomány Tár, VI. k. Pest 1860. 131. l. — Szala megyei Kanisa folyam is Arnulf német király 891-dik évi levelében Knesaha. „*In partibus Slaviniensibus, in Comitatu Dudleipa — juxta aquam Knesaha.*“ Az itt meg említett Szlavinokért, s mivel a Juvavi vagy Salzburgi névtelen író de *Conversione Carantanorum* megnevezi a Dudleipin várast, Schafarik *Slaw. Alterth.* II. Bd. S. 499. a Kanisa szót tótnak tartja; de feledni nem szabad, hogy Szala megye vidékén is régibb a Pannóniaiak, Bulgarok és Avarok uralma a Tótokénál. Kama, Kam, és Kanna szavak víz és víz edény jelentéssel több keleti és európai nyelvben találhatók; ide véve a magyar köny, *lachrymae* nevet is. —

„*fluvius Seztureg*“ Csesztureg; tán Cseszturey, vagy Csesztureh: a reh végtag előjö némely 1211-ki oklevélben „*Stagnum, quod vocatur Fakete-reh*“ Különben Csesztureg Hell Miksának 1772-ki földképén a mostani Aranka folyam, mely Aradból jő Fönlak tájáról, és Torontálban Török Kanisai Járásban Padé helység-nél és Morotva pusztán szakad a Tiszába. Volt Torontálban Csesztetereg pusztája is Bégán innen, Lipszky János Repertoriumában Cseszteterek, Csösztetek, Illyris Isterek. Schedius Lajos földképén Csösztetek; Nagy Lajos Notitiában p. 397. Csösztetek már falu.

„*Et hinc egressi ad partes Beguey pervenerunt.*“ Temes megyébe. A Béga folyam Krassó megye keleti határ szélén ered a Pojana Regvi hegyen; Csatornája Temes-várnál kezdődik, és Klekig tart. Nagy Beeskerek alatt, Titel általellenében Fehér-Mocsáron szalad keresztül a Dunába.

„*Deinde — venerunt versus fluvium Temes — adepta victoria — venerunt versus fines Bulgarorum, et castra metati sunt juxta fluvium Ponucea.*“ Panócza, utóbb Pancsova, most Bonyavicza; Pancsova és Spitz alatt szakad ki a Dunából német bánati határ őrségben, és Szelistie falu által ellenében, mely Osztrova és Spitz helységek közepette szigeten fekszik, merül az előbbi öblébe, a hol e szigetbe át-kelő is van.

„*dux vero Glad fuga lapsus — castrum Keuee ingressus est.*“ III. Incze pápa írja 1198-dik évi levelében „*Monasterium S. Stephani protomartyris situm in loco, qui dicitur Keu.*“ III. Honorius pápa 1223-ki levelében „*castrum Kewe cum toto Comitatu.*“ V. István ifju királynak 1267-ki levelében pedig Praynál, Hierarch. P. II. p. 375. Kev. Mire Pray, *gemina loca sunt*, úgy mond, *quibus Keu, Kőw, et Kewy nomen inditum sit.* Unus Kevy dictus septemtrionali ripae Danubii, ut Olahus habet (In sua Hungaria

edit. Vienn. p. 76. in quibusdam mappis male exprimitur Sevy) ex oppositu Semendriae adsidet: alterum mappa Hungariae (Parvus Atlas Hungariae, Viennae 1686) Josepho I. Imperatori dicata, sub nomine Kőw in eadem septemtrionali ripa illic statuit, ubi Danubius in meridiem vergens, angulum e regione Ban-monostra efficit, cuius hodie (1779) vix aliquod vestigium exstat.“ Az elsőről ekkép nyilatkozik „Ab hoc loco reor Comitatus Keviensi, qui iam dudum exolevit, nomen esse inditum. Plerumque enim in regum diplomatis cum Crassoviensi coniungitur, quibus saepe unus, idemque Comes praeerat; non raro etiam cum Bodrogiensi, et Torontalensi. Constat autem, Comitatum Crassoviensem finitimum fuisse alpihus Valachiae ad Zevrinum: Torontalensem vero ab fluvio Aranka (a névtelen jegyzőnél Seztüreg, Csesztüreg) qui iam in paludem desiit, secundo Tibisco in meridiem ad Becskerekum fuisse porrectum. Hac ratione Comitatus Keviensis (Kő-vár) ab ortu Crassoviensem, a septemtrione Temesiensem, ab occasu Torontalensem, a meridie Danubium limites habuit.“ Ide helyhezi azt III. Incze pápa 1204-dik évi levele is Cod. Dipl. II, 433. „Procedens (Johannes, a pápa követé) cum nunciis (Imre király követéivel) usque ad regni terminum pervenit ad castrum, quod vocatur Keve, ubi solo Danubio mediante regnum Vngariae a Bulgarorum provincia separatur.“ Ellenben Katancsich, Orbis Antiquus, P. I. „Nobis Lederata est oppidum Új-palánka, antea Keve dictum, in Carassi et Nerae amnium confluente.“ E vár 1716-ban foglaltatott viszsza az ozmánától, s az 1739-dik évi Belgradon kötött béke tartalmánál fogva hányatott szét. Jerney János e várban tartatja fogságban II. Endrét; Keve helyett, Kene várat kell olvasni Varasd megyében, most Alsó és Felső Kneginecz; itt volt II. Endre fogsága, mint a Varasdiaknak 1209-ben adott fölszabadító levelében örök emlékezetben hagyta, Cod. Dipl. III, 86—89, „ad petitionem fidelis — Poch (Pót) Palatini et Comitis Musuniensis, et maxime fidele servitium hospitum nostrorum de villa Varasd commorantium, quod nobis devote fideliterque, dum in Kene detineremur in carcere, exhibuerunt, pro affectu regio considerantes, eis, tam in praesenti existentibus, quam etiam supervenientibus, perpetuo iure contulimus statum huiusmodi Libertatis, ac terram, circumdatam undique metis, praecipimus eis assignare.“ „Kneginyecz vicus, cum arce desolata, edito situ ad montis pedem.“ Katancsich, Specimen Philologiae et Geographiae Pannoniorum. Zagrabiae. 1795. in 4. Lib. III. c. 3. §. 2. nro. 2. p. 220. Kene most is e város birtoka, Varasd alatt délkeletre Plitvicza folyón túl. — 1202-ben annyira ment Imre király, és Endre, dalmat, horvát és szlavoniai herczeg között a dolog, hogy

egymás ellen táborba szálottak. Imre, seregének nagyobb részétől elhagyatva, majd csak nem példa nélkül, különös vakmerőségre vemedék „Maradjatok hátra híveim, úgy mond, ne is jőjjetek utánam“ csak egy veszsőt vevén kezébe, a pártos öcscse táborába indul, és fölhangon fenyegetődzik. „Majd meglátom, ki mér a királyhoz nyúlni“ Endre serege bámulva s rémülve utat nyitott Imrének, ez Endrét sátorából kivezeti keresztül a táboron, és Kene várba záratja Varasd mellett; a honnan csak 1204-ben hozatta ki, midőn már halálához közeledett, s őt megkoronáztatott fiának a csecsemős Lászlónak, kit azonban Kézai Simon nem számít a magyar királyok sorába, gyámjává tevő.

„Boyta, a quo genus Bruca descendit.“ — Bayta, Pugil; a baj, pugna, duellum szó származata: más hangon Vayta, és Vayda. Bruca hangzásáért tán egy nemzetség a Bröchyna nemmel. Kovachich Horvát Istvánnál 1256-dik évi oklevelére útasít.

„Clad dux — missis legatis, pacem ab eis petere coepit, et castrum, sua sponte, cum diversis donis, condonavit.“ — Liudprand írja 898-dik évről Antapodosis Lib. II. c. 7. „Bulgariorum gentem, atque Grecorum tributariam fecerunt.“

„Hinc euntes castrum Ursoua ceperunt.“ — Infra Traiani pontem Orsua“ Paullus Gregoriantz, in Breviar. Rer. Hung. Móst Ó-Orsova az oláh illyri határ őrségben Allion hegyen innen éjszakeről a Duna bal parton, hol a Bela Reka, és Cserna folyók a Dunába esnek.

— „ad ducem Arpad — legatos suos miserunt, ut eis licentiam daret in Graeciam eundi; ut totam Macedoniam sibi subjugarent, a Danubio usque ad nigrum mare.“ Macedonia, most Makdonia a keleti félsziget része Európában; fő városa Szalonika a hajdani Thessalonica. In Relatione Legationis Constantinopolitanae cap. 45. írja Liudprand I. Otto német császárnak „Cum obsideretis Bareas, trecenti tantummodo Ungari iuxta Thessalonicam quingentos Graecos comprehenderunt et in Ungariam duxerunt. Quae res, quia prospere successit, compulit ducentos Ungariorum haud longe Constantinopoli, in Macaedia similiter facere; ex quibus, cum incaute per angustam redirent viam, quadraginta sunt capti; quos nunc Nicephorus (Nicephorus Phocas 963+969) de custodia eductos, pretiosissimisque vestibis ornatos, patronos sibi et defensores paravit, secum in Assyriam ducens (968)“ — Névtelen jegyzőnk a rendes idő-vetést nem esmerő vitéz énekek, és krónikákból dolgozott; de hogy őseink Macedoniát is megtámadván, azt bejárták, Liudprand állítja: de Scylizes Curopaláta is világosan írja Ga-

bius által deákra fordított történelmében „Non desistebant autem Turci in Romanorum regionem irrumpere, eamque depopulari.“

„nam mens Hungarorum tunc tempore nihil aliud optabat, nisi occupare sibi terras et subjugare nationes, et bellico uti labore, quia Hungarii tunc tempore ita gaudebant de effusione humani sanguinis, sicut sanguisuga, et nisi ita fecissent, tot bonas terras posteris suis non dimisissent.“ — A „Hungarii“ szólás mód elő jő a zásti apátság 1067-dik év körül kelt alapító levelében is „do et predium Suruk cum capella Sancti Martini. Sunt autem ibi Hungarii.“

A IX. és X. századokban élt keresztény írók igazságtalanok, midőn a Persia mellékéről a tűzzel vassal térítő Arabsok által elűzött, s Európába költözött, de itt is több ízben lakhelyeikből kiveretett atyáinkat gúnyolják, szidalmazva nép-sőpredékeinek, bárdolatlanoknak (barbari) nevezik: holott inkább dicsérniek kellett volna, hogy egy egész századon keresztül, annyi hadjáras után, ön-állókka tudták magokat Európában tenni, magoknak állandó lakhelyet szerezni; e részre hajló írók épen azt rosszszalják atyáinkban, a mit nagy Károlyban s utódaiban magasztalnak; noha ezek a térítés palástja alatt, nem hódító, hanem írtó háborúkat viseltek, — mint Pertz Györgynek „Monumenta Germaniae Historica“ terjedelmes Gyűjteményei igazolják. Az erkölczstelenség is annyira elharapódzott a kereszténységben, hogy pogány őseink azokban a boldogtalan századokban semmi jót, dicséretet, s követésre méltót nem tapasztalván benne, a budai krónika ekkép beszélteti Lél és Bulcsú vezéreket I. Conrád német császárral „Mi a fölséges Isten ostorai vagyunk, tőle büntetéstökre rendelve, csak is akkor esünk kezeitekbe, midőn titeket üldözni megszününk.“ E két magyar vezér elfogatása Lech parti csatában, s utánna történt; itt tehát Conrádon I. Otto német császár vejét kell érteni: mert a fejedelmi fiakat is császár és király czimmal illették a régiek. —

Atyáink sűrő hadjárásai taníták meg a Németeket várak, és kerített városok építésére mindjárt kezdetben; a fuldai Évkönyvek tanutétele szerint 900-dik évről „Tandem laeti post tantam victoriam (a Magyarokon) ad socios, unde venerant, regressi sunt, et citissime in id ipsum tempus, pro tuicione illorum regni, validissimam urbem in littore Anesi fluminis muro obposuerunt,“ — oppidum Ens, mond Pertz. — Igen ügyes vitézek voltak „ut asveti erant, priusquam quis credat, parati in acie stabant.“ IV. Ekkerhard, Casus S. Galli. c. 3. 925-dik évről. És Liudprand Antapodosis Lib. II. c. 4. „cum Turci, sicut non incallidi, positis ex adverso insidiis, fugam simulant. Quos, dum regis populus, doli ignarus, impetu

validissimo sequeretur, omni prodeunt ex parte insidiae, et quasi victi, ipsi victores interimunt.“ — Widukind Lib. I. c. 32. I. Heinrich császár korából „Contigit autem, quendam ex Principibus Ungariorum capi, vinctumque ad regem duci (tán e történetet zavarta egybe a hős-monda az imént érintettel) Ungarii vero ipsum in tantum dilexerunt, ut pro redemptione illius, innumera auri et argenti pondera offerrent. Rex autem spernens aurum, expostulat pacem, tandemque obtinuit, ut reddito captivo cum aliis muneribus, ad novem annos pax firmaretur,“ Cap. 35. „Igitur Heinrichus rex, accepta pace ab Ungariis ad novem annos, quanta prudentia vigilaverit in munienda patria, et in expugnando barbaras nationes, supra nostram est virtutem edicere, licet omnimodis non oporteat taceri.“ Cap. 38. „Rex autem, cum iam militem haberet equestri proelio probatum, contra antiquos hostes, videlicet Ungarios, praesumpsit inire certamen.“ Annalista Saxo 927-dik évről „Heinricus, post pactum pacis ab Ungariis accepto, in munienda patria, contra barbaras nationes, mira prudentia invigilans, ex agrariis militibus, nonum quemque eligens, in urbibus habitare fecit, ut ceteris octo confamiliaribus habitacula construeret, frugum omnium terciam partem exciperet et servaret; ceteri octo seminarent et meterent, et nono colligerent, suisque locis reconderent. Concilia, conventus et convivia in urbibus voluit celebrari, quibus exstruendis die et nocte operam dabant, ut in pace discerent, quid in necessitate agendum esset. Tali lege ac disciplina cives assefaciens, irruit super Slavos Hevellos“ sat. In Miraculis S. Wigberti, in coenobio Hersfeldensi, Cap. 5. olvastatik „Nuper dirae calamitatis flagello super nos pagani concessio, regali consensu, regaliumque principum dentis (igy) decreto sancitum est et iussum, honestorum virorum, feminarumque conventiculis loca privata munitionibus firmis, murisque circumdari.“ — „Haec Heinrichi I. temporibus optime conveniunt, mond Pertz, et testimonium non leve praebent, eius temporibus revera monasteria, et civitates muris esse circumdata; cf. Jahrbücher I. l. p. 155. Ita etiam Jocundus in hist. inedita miraculorum sancti Servatii dicit c. 40. (Gisbertus) circa eius monasterium, imperatoris et palatium, novum construxit murum. De Gorzia, Augusta, et Wormatia postea moenibus cinctis vid. infra Transl. S. Gorgonii, et Vitas Udalrici, et Burchardi.“ — Tehát nem a Magyar tanult a Némettől, hanem ez tőle.

— „Arpad — Boytae — dedit terram magnam juxta Thisciam, nomine Torhus.“ Szabó Károly szerint Taras helység Torontálban, Nagy Becskereki Járásban a Tisza parton.

Észrevételek

a negyvenötödik fejezetre: a bulgárok és maczedonok polgáraitól.

— „Zuardu, et Cadusa, cum omni exercitu — aquam Danubii transnavigaverunt, et castrum Borons ceperunt, deinde ad castrum Scereducy iverunt. Audientes hoc cives Bulgarorum, et Macedonum, timuerunt valde — Tunc omnes incolae illius terrae miserunt nuntios — cum donariis multis, ut terram sibi subjugarent, et filios suos in obsides traderent. Zuardu et Cadusa paci faventes, et dona, et obsides eorum accipientes, eos, quasi suum proprium populum, in pace dimiserunt. Ipsi vero coeperunt equitare ultra portam Wazil, et castrum Philippi regis ceperunt, deinde totam terram usque ad Cleopatram civitatem sibi subjugaverunt, et sub potestate sua habuerunt totam terram a civitate Durasu, usque ad terram Rachy. Et Zuardu in eadem terra duxit sibi uxorem, et populus ille, qui nunc dicitur Soba-mogera, mortuo duce Zuard, in Graecia remansit, et ideo dictus est Soba secundum Graecos, id est: stultus, quia mortuo domino suo, viam non dilexit redire ad patriam suam.“

„castrum Borons“ a régi oklevelekben Branisova; most Branicsevác a Duna jobb parton Szerb országban, a hol a Duna szigetét csinál, Mlava folyamnál nyugotra. „Navigantes in insulam, quae civitati Boronch proxima est,“ mond az 1358-ki bécsi képes krónika; és „ultra rivum Karasu, versus Boronch.“

„castrum Scereducy.“ Szeredőcz, a hajdani Sardica Bulgár országban a Haemus, vagy Balkán környékén, most Triadicza. „Plures apud rerum auctores occurrunt Sardicae, seu Serdicae, mond Katancsich: Ptolemaeo urbs est Thraciae mediterranea. Est et ad Istri ripam Sardica apud Nicetum. Eutropius Daciae ripensi tribuit; primariam urbem vocat Theodoritus. Videtur iuxta Naisum posita, ex Cedreno et Curopalata, et Procopio Lib. IV. de Aedif. Sigonius Lib. V. occident, imperii Sardicam seu Serdicam

inter duas Moesias statuit, ubi habitum sub Constantino M. concilium. Postea Triadiczam dictam scribit Glycas.“ Priscus Rhetor „Qui enim fieri posset, ut in Serdicam, quae diruta est, Attilas cum viro consulari conveniret“ c. 2. §. 4. „Atque ita cum barbaris iter facere coepimus, et in Serdicam pervenimus, trium et decem dierum itinere expedito homini a Constantinapoli distantem,“ t. i. in occidentem aestivum, ad mediterraneam, iuxta Naissum positam.“

— „Audientes hoc cives Bulgarorum et Macedonum, timuerunt valde —Tunc omnes incolae illius terrae miserunt nuntios — cum donariis multis, ut terram sibi subjugarent, et filios suos in obsides darent. Zuardu et Cadusa paci faventes, et dona, et obsides eorum accipientes, eos, quasi suum proprium populum, in pace dimiserunt.“ Hogy a névtelen jegyző itt sem kérkedik, hanem valót ír, Cedrenus bizonyítja de reb. gest. sub Romano Lacapeno, et Constantino Perphyrogenneta 934-dik évre „Mense Aprili Indictione VII. Turci. facta impressione, occidua omnia, usque ad urbem populantur. Missus Patricius Theophanes Petrovestiarius cum iis pacem componit, Romano, ut captivos reciperet, nulli rei parcente.“ E had járást Apor vezér tette; ekkor csaphatta be Botond közvitét a Constantinápolyi réz kaput. És Continuator Theophanis in reb. gest. sub Romano Lacapeno 943. évre „Indictione I. mense Aprili rursus Turci cum igitibus copiis Romanae ditionis fines invaserunt. Egressus vero Theophanes Patricius Accubitor, pacis cum eis foedus percussit, acceptis obsidibus ex illustrioribus. Hincque adeo contigit in annos quinque pacem, induciasque servari.“

Az itt lakott Besenyőkről, vagy Bulgarokról beszéli Katancsich in Istri Adcolarum Geographia, P. II. p. 163—179. „Bessi in pluribus occurrunt. Fasti: de Dardanis, Bessis et Sardis. Neapoli „Aur. Abitus (Auitus) miles. Nat. Bessus, Natus regione Serdicae vico Magari“ sat. Adcolebant recentem Hebrum, inter Haemum et Rhodopen, promotis in Moesiam vicinam sedibus, ut Aurelius Avitus Sardicensi Regione ortus testatur. Aevo Thucydidis, Treres et Tilataei, postea Sardi, Serdi (nude Serbi; ez nem áll) hunc tenere agrum. In Fastis ad A. V. 683. ante Chr. 71. de Thracibus, Dardanis, Besseis et Sardeis, ex Macedonia. In Aurelii Veri et Caracallae numis: ΣΕΡΔΩΝ. Serdorum. Graeci Dardanos Illyriis, Bessos Thracibus ad censent.“ —

„Ipsi vero coeperunt equitare ultra portam Wazil, et castrum Philippi regis ceperunt.“ Philippis Thráciában „Hodoepericon itinere Dyrrachyno, Philippis, civitas Philippis. Artemidorus, apud Stephanum, refert: loco, quem Philippus ab se nuncupari iussit,

ante *κρηνίδες*, Crenides, seu fontes, nomen fuisse, et *Δάτον*, Daton, cuius meminit Scylax, ab Callistrato Atheniensi conditae. Nummi autonomi *ΦΙΛΙΠΠΩΝ*. Epigraphe lapidum Philippis. Servat in ruinis nomen Philippi, prope laevam amnis Prasidem petentis ripam. V. M. P. supra Mare. — Servat nomen Philippopoli, Turcis Filiba, Thracibus Plovdiv, Verantio teste, dextro Hebri latere, prope laevam amnis, Hebrum petentis.“ Katancsich, Orbis Antiquus. P. I. p. 713. 724—725. és: Istri Adcolarum Geogr. Vetus. Budae. 1827. in 4. p. 417—418. hol többek közt így ír: „Nuncupatio a Philippo Macedone indita persistit. Lapis in urbe repertus. „Hermannus Heraclianus, decurio Philippopolitanus.“ Hodie Philipopol, incolis Philiba.“ —

„deinde totam terram usque ad Cleopatram civitatem sibi subjugaverunt, et sub potestate sua habuerunt totam terram a civitate Durasu, usque ad terram Rachy.“ — Cleopatra: ha nem a Zaklopeta helység, melyet István szerb király, és fia Radoszló Szerbiában a zsiczai monostornak ajándékoztak 1222—1228-dik évek körül; úgy a Macedoniai Celetrum lesz „Livio Celetrum, in peninsula situm“ mond Katancsich, Orbis Antiquus. P. I. p. 621. vagy a Moesia Callatis, melyről in Istri Adcolarum Geographia P. II. p. 172. ezeket írja. „Scriptoribus varie effertur. Scylaci *κάλλατις*, Scymno *κάλατις*, ut Peripli auctor habet. Arrianus *κάλλαυτραν* dixit; eo situ hodie est oppidum Mankala, ad oram Ponti.“ — Alkalmassint a bécsi Kitának másolója hibából ejtette a Cleopatra nevet, melyről Európában mélyen halgatnak a régi írók.

„civitas Durasu“ — „Dirratio, Dyrratio, Velser Dyrratio. Hodoepericon Dyrrachio — in marmoribus Dyrrach. Dirrach. rövidítve. Est oppidum Durazzo. V. M. P. infra ostium Argenteae“ Katancsich, Orbis Antiquus. P. I. p. 638. és P. II. „in Macedonia. Apud Illyrios, in ora Adriae, Dyrrachium — hodie Durazzo, Illyriis Dracs infra ostium Argenteae fluvii in peninsula.“ XIII. században Oliverius Scholasticusnál Duracia. —

„Terra Rachy“ Thracia „Tyr nomen Martis apud Thracas ortum, mond Katancsich de Irtro, eiusque Adcolis Budae. 1798. in 4. p. 14. ex quo Graeci *θραχέες*, Poetae etiam *θρηχέες* threces, ac thraces fecerunt; denique sublata prima vocabuli *θράξ* litera, per aphaeresin Racz hodiernum prodiit. „Ugyan ott Nota a) „Non sunt hi cum Rasciis, a flumine Rasca nuncupatis (a mostani Szerbekkel) confundendi, etsi progeniei eiusdem, sed iis recentiores qui sint, nisi et Rascam, et Rascios, Rascianosque a Thracibus, sive Racis derivari malis. „Csak hogy a Tur, Mars nevezet más nemzeteknél

is divott. Hogy pedig a „terra Rachy“ valóban Thracia, névtelen jegyzőnk íme soraiból világos.

„Et Zuardu in eadem terra duxit sibi uxorem, et populus ille, qui nunc dicitur Soba mogera, mortuo duce Zuard, in Graecia remansit, et ideo dictus est Soba secundum Graecos, id est: stultus, quia mortuo domino suo, viam non dilexit (direxit) redire ad patriam suam.“ — Ha e vidéken a leghitelesebb kutfők szerint, valóban Besenyők, az az: Bulgárok, vagy is Kún-Magyarok laktak, nem csuda, hogy Zuard ott házasodván meg, népével a rokony Bulgárok-nál telepedett le. Továbbá, ha a névtelen jegyzőnek e sütelen szó-nyomozása feneketlen is, a Soba — mogera, Szaba, vagy Csaba magyar nevezet föntartásáért még is forró köszönettel tartozunk neki; mert akarata ellen is örök emlékezetben hagyta, hogy pogány atyáink, s azok a Magyarok, kik Zuard vezérrel a mondott vidéken maradtak, valóban Saba-hit követők, az az: Naptisztelők voltak, mint a XX. fejezetben vitattuk. A Soba, vagy Saba névnek tehát, mely mint személy név a Váradi Regestrumban is található a 364. §. 1221-dik évről, nem a görög *Σοφ* a gyöke, ha épen ez értelemben vennők is, hanem a kopt. *Coße*, *Coße*: illusio, derisio. Parthey, Vocabularium Coptico Latinum. p. 166. vagy inkább a pehlvi: Astoban, schwach, niedrig: Kleuker Zend Avesta III. Th. A névtelen jegyzőt a Görög ország említése vette e szó-magyarázatra, mert pap voltára értette e nyelvet, mint ajánló leveléből nyilván kitetszik, „Midőn hajdan együtt járánk iskolába és Trója történetét nagy szenvedéllyel olvasgatnám Dares Phrygius, és más szerzők könyveiből, a mint mestereimtől hallám, egy könyvbe szavaimmal jegyezgetném, s együtt olvasnók, meg kértél: hogy valaminth a Trója történetét, és a Görögök hadait megírtam vala: úgy írnam meg a Magyar ország királyai és nemesei származását is.“ — Dares Phrygius görögül irt, ez a névtelen jegyző korában még eredeti nyelven létezhetett; mert az ő neve alatt esmeretes munka X. századbéli koholmány: „Josephi Iscani, sub ementito Daretis Phrygii de Bello Trojano Libri VI.“ Gróf Batthyányi Ignác, S. Garardi Episcopi Chanadiensis Scripta et Acta. Albo-Carolinae. 1790. in 4. §. III. p. XVI. E helyből az is kiviláglik, hogy XI. században Homerust is tanulák és magyarázák az iskolákban.

Procopius de bello Persico Lib. II. Saba kúnokat emleget „Huni, qui et Sabari nonimantur.“ Schafarik József Pál pedig Slaw. Alterth. II. Bd. beszéli „Der Vater des Justinianus, den Prokop, und Theophanes Sabbatios nennen, heisst bei Theophilos mit seinem einheimischen Namen Iztok, Sol oriens, ein Name, welcher die Slawische Ueber-

setzung des thrakisch-phrygischen Namens Sabbatios, Sabbazios ist.“ Ugyan ott találhatni nála Sabinus nevű bulgar fejedelmet is.

Kerengett nálunk Csabáról Etele Kún király fijáról még XIII. században is egy hős monda, Kézai Simon tartotta fön Lib. I. c. 4. emlékezetben „Sed Detrici astutia Veronensis, ac Principum Allamanniae, quibus rex Ethela in collo residebat imperando, in partitas diversas Hunnorum Communitas est divisa, ita quidem, ut quidam Chabam, Regis Ethelae filium ex Graecorum Imperatoris filia seu Honorii (Honorio) genitum; alii vero Aladarium ex Cremildi Germaniae Principissa procreatum praeficere in Regem post Ethelam nitebantur. — Fugit ergo Chaba cum XV. millibus Hunnorum in Graeciam ad Honorium, et quamvis retinere voluisset, et Graeciae incolam efficere, non permansit; rediens in Scythiam ad patris nationes ac cognatos-Zaculi (Sákák, Székelek) in Graecia periisse Chabam putaverunt. Vnde vulgus adhuc loquitur in communi: Tunc redire debeas, dicunt recedenti, quando Chaba de Graecia revertetur. Iste igitur Chaba filius Ethelae est legitimus, ex filia Honorii Imperatoris Graecorum genitus, cui Edemen et Ed filii sui sunt vocati: Edemen autem, cum Hungari in Pannoniam secundario sunt reversi, cum maxima familia (család) Patris et Matris introivit. Nam Mater eius de Corominis orta erat. Ed vero in Scythia remansit apud Patrem. Ex isto enim Chaba generatio Abae est egressa“ stb. Úgy tetszik, efféle vitéz-ének szárnyalt a névtelen jegyző korában is, ezért származtatja a Soba mogera nevet görög nyelvből. — Az említette házasságot Priscus Rhetor is följegyzette in Excerptis Legat. de Italica expeditione, de a mely nem ment végbe „Sed Attilas antequam in eam expeditionem ingrederetur, rursus legatos in Italiam misit, qui Honoriam poscerent. Etenim secum matrimonium pepigisse; cuius rei, ut fidem faceret: annulum ab ea ad se missum, per legatos, quibus tradiderat, exhiberi mandavit. Itaque, imperii parte sibi Valentinianum cedere, aequum censebat, quam Pater Honoriae reliquisset, sed hac illam frater, quae eius erat avaritia et cupiditas, privavit.“ — És „Cum primum Attilae nuntiatum est, Martianum, post Theodosii mortem, ad imperium pervenisse, et quae Honoriae acciderant; ad eum, qui in Occidente rerum potiebatur, misit, qui contenderent, Honoriam, nihil se indignum admississe, quae matrimonium secum contracturam spondisset — Sed re infecta legati sunt reversi. Etenim, qui Occidentis imperio praeerat (III. Valentinianus) respondit: Honoriam ipsi nubere non posse, quod iam alii nupsisset. Neque imperium Honoriae deberi. Virorum enim, non mulierum Romanum imperium esse.“

Honorio III. Valentiniánus húga volt, Constantius római patriciusnak és Placidia Nagy Theodosius leányának gyermeke. Jordanes de Regn. Success. Sigonius de Occid. Imp. Lib. XII. ad an. 434. Orosius Lib. VII. c. 41. Sozomenus Lib. VII. c. 13.

Észrevételek

a negyvenhatodik fejezetre: a Magyar névről.

— „dux Árpád, et omnes sui primates — egredientes de insula, castra metati sunt ultra Surcusar, usque ad fluvium Racus, et — transierunt Dunubium, et portum, ubi transitum fecerunt, portum Moger nominaverunt, eo, quod septem principales personae, qui Hetu-moger dicti sunt, ibi Danubium transnavigaverunt. Transito Danubio, castra metati sunt juxta Danubium, usque ad aquas calidas superiores; et hoc audito, omnes Romani, per terram Pannoniae habitantes, vitam fuga servaverunt. Secundo autem die, dux Árpád, et omnes sui primates, cum omnibus militibus Hungariae, intraverunt in civitatem Athilae regis, et viderunt omnia palatia regalia, quaedam destructa usque ad fundamentum, quaedam non, et admirabantur ultra modum omnia illa aedificia lapidea, et facti sunt laeti — quod capere meruerunt sine bello civitatem Athilae regis, ex cujus progenie dux Árpád descenderat. Et epulabantur quotidie — in palatio Athilae regis, conlateraliter sedendo, et omnes symphonias, atque dulces sonos cythararum, et fistularum, cum omnibus cantibus jocularum, habebant ante se. Fercula, pocula portabantur duci et nobilibus in vasis aureis, servientibus et rusticis in vasis argenteis, quia omnia bona aliorum regnorum circumjacentium, dederat deus in manus eorum, et vivebant large ac splendide, cum omnibus hospitibus ad se venientibus, et hospitibus secum commorantibus. — Tunc dux Árpád et sui — permanserunt in civitate Athilae regis per viginti dies, et omnes milites Hungariae, antepraesentiam ducis, fere quotidie super dextrarios suos sedentes, cum clypeis et lanceis maximum tornamentum faciebant, et alii juvenes, more paganismo, cum arcubus et sagittis ludebant, — dux Árpád valde laetus factus est. Et in eodem loco Cundu-nec, patri Curzan, dedit terram, a civitate Athilae regis, usque ad centum mon-

tes, et usque ad Gyog; et filio suo dedit unum castrum, ad custodiam populi sui. Tunc Curzan castrum illud sub suo proprio nomine jussit appellari, quod nomen usque hodiernum diem non est oblivioni traditum.“

„castra metati sunt ultra Surcusar.“ most Soroksár Pesthez délnek egy mélyföldnyire Duna bal parton a Csepel sziget orrán alól. I. Geyza király 1075-ki oklevelében, melyet II. István király 1124-ben iratott át, e kitétel olvastatik „Sylva Hunthensis, quae hungarice Surchus-cher vocatur, prope villam Baka“ most Baka-Bánya, sz. kir. bánya város. Cod. Dipl. II. 69. tehát Tom. I. p. 428—429. „Sylva Hunniciensis“ helyett is „Sylva Hunthensis“ kell olvasni. A Surcusar bizonyosan a mellette folyó patak neve, melyet Marsilius gróf a Duna leírásában „Surcsa voda rivus“ alatt említ; nyilván a verhenyős homok sárról neveztetett el. Marsilius korában Soroksár falu, utóbb vásár hely még nem állott, mint az ő földképe bizonyítja, Klaproth Gyulánál, Kaukasische Sprachen, S. 16. Ossetisch szirch, szyrch; persisch szurch: roth. Nem különben Hallingnál, Geschichte der Skythen. IV. V. und letzte Abtheilung, Berlin. 1835, in 8. S. 371, „im Persischen, Dugorischen, Ossetischen heist surkh, surch, roth.“ Az érintett 1075. és 1124-ki oklevelekben is „surkus cser, roth Büche, fagus sylvatica. Linne. A Surcusar nevezetnek tehát sehogysem felel meg a Sork-sár, vagy Sark-sár magyarázat, mint Szabó Károly elemezi.

„usque ad fluvium Racus.“ a zasti apátság 1067-dik év körül kelt alapító levelében Csaba birtokosáról, Csaba-Rákos „Do praedium Chabarakusa cum sex vinitoribus.“ E Rákos patak Szadánál Gödöllő fölött folydogál Izsaszegnek, Pécelnek, Csabának, Kereszt-úrnak és Rákos mezejéről Ördög-malmának, a hol Pesten föllül szalad a Dunába; nevének a keleti Ragyök víz jelentéssel, nyújtott alkalmat, róla a mező nevezteték el Rákosnak, végre mezejéről az 1286-dik évtől fogva az ott, most is király hegynek nevezett dombon I. Ferdinand elválasztásáig gyakran tartott országgyűlés. Rákos mező Pesthez dél és keletre Orczy kerttől kezdve Kő-bányáig tart; ez IV. Béla király 1244-ki oklevelében Kew-ér, Kő-ér: és a Rákosi vendég-fogadóig; ettől nem messze fekszik délre az említett király hegy. Oláh Miklós Magyar országnak 1536-ki leírásában Rákos mezejét Pesthez éjszakra helyezi Cap. X. §. 2. „Pesthum civitas — Campum undiquaque habet longe diffusum: cuius latus septentrionale appellatur Rákos.“

„et — transierunt Danubium, et portum, ubi transitum fecerunt, portum Moger nominaverunt, eo, quod septem principales personae, qui Hctu moger dicti sunt, ibi Danubium transnavi-

gaverunt.“ Buda-Pest közelében három Megyer nevű helység talál-
tatik: Békás, helyesebben a kihalt Bikacs nemzetségről nevezett
Megyer Ó Buda fölött éjszakra a Duna jobb parton, 1135-ki okle-
véiben „Megyer iuxta Danubium infra generationem Kalez“ most
Kalász; régi templomának dűledékei még az 1838-ki özön előtt
főn állottak a Duna parton; a mostani nem elég hiven nevezett
Békás-Megyer hegy oldalban fekszik, mert a Duna kiöntéseitől tartó
német új gyarmatok oda vették magokat. Második ily nevű falu
Pócs-Megyer a Szent-Endrei sziget közepén Tóth-falu és Monostor
közt. Harmadik Káposztás Megyer, Duna-Keszéhez délre, Ákus-
Palotához nyugotra a Duna bal parton, épen a Szent-Endrei szi-
get csúcscsa alatt. Névtelen jegyzőnk a Rákosi térségre vezetvén
vitéz őseinket, innend Káposztás Megyeren kelteti át a Dunán; te-
hát e két átkelő a Duna bal és jobb parton a „Portus Moger“ a bu-
dai részen levőt II. Geyza király levelén kívül, melyet már közlöt-
tem, némely 1252-ki oklevél is megemlíti „Tria quoque molendina
ad aquas calidas sita in Meger iuxta Budam“ Az itt érintett hé-víz
ugyan az, melyet a névtelen jegyző Főh-he-víznek nevez „Transito
Danubio, castra metati sunt juxta Danubium, usque ad calidas
aquas superiores.“ Későbbi századokban a mostani Császár fürdők
hivattak „Aquae calidae superiores“ a Sz. Gellérd hegyéből csurgók
pedig „Aquae calidae inferiores.“ Al-hé-vizeknek. Krónikáink há-
romszor menesztik át őseinket a Dunán: először midőn Etele Kú-
nai Detrik és Matrinus ellen, Keve vezér alatt Kelen-földjén Sz.
Gellérd hegy alatt tulbókon átúsztak, Turóczi képes kronikája sze-
rint. Másodszor a névtelen jegyző elő-adásánál fogva, a Moger
Réven. Harmadszor Kézai Simon tanutétele nyomán Lib. II. c. 1.
Szobnál, midőn Svatopluk ellen mentenek.

„et hoc audito, omnes Romani, per terram Pannoniae habi-
tantes, vitam fuga servaverunt.“ A fuldai Évkönyvek szerint is,
melyek 900-dik évről ezeket írják. „Interim vero Avari, qui dicun-
tur Ungari, tota devastata Italia — eadem via, qua intraverunt,
Pannoniam ex maxima parte devastantes, regressi sunt“ Ez Év-
könyvek Krisztus születése után 901-dik évnél szűnnek meg; kö-
vetkezőleg egykoruak a Magyar nemzet beköltözésével. Hermannus
Contractus 900-dik évről beszél „— Pannonias depopulatas occu-
pant.“ — Theotmár Juvavi, az az: Salzburgi érseknek, s a bajor
országi püspököknek 900-dik évben IX. János pápához küldetett
levelökben olvashatni Pannóniáról „Ita, ut in tota Pannonia, nostra
maxima Provincia, tantum una non adpareat Ecclesia“ Továbbá,
Tamás Spalatroi Esperest írja „His fere temporibus, pars aliqua
gentis Massagetum, egressa de regione sua, quae Mageria nuncu-

patur, venit in multitudine gravi, obstantia quaeque devastans, totam Pannoniam, ex utraque parte Danubii occupavit. Interfectis namque incolis regionis illius, aliisque in servitutem reductis, posuerunt se in planitie illa: quia propter raritatem hominum, habilis erat animalibus alendis, ex quibus maxime multitudo ipsa victum habebat. Haec regio dicitur antiquitus fuisse Pascua Romanorum.“ Ennyi hiteles egykoru, vagy közelkoru, részént belföldi tanutételek után nem lehet a névtelen jegyző állításán kételkedni: hogy a Magyarok beütésének hallatára a Pannónia földjén lakó Rómaiak, mind futással menték életöket.

— „dux Arpad, et omnes sui primates, cum omnibus militibus Hungariae, intraverunt in civitatem Athilae regis, et viderunt omnia palatia regalia, quaedam destructa usque ad fundamentum, quaedam non, et admirabantur ultra modum omnia illa aedificia lapidea, et facti sunt laeti — Et epulabantur — et omnes symphonias, atque dulces sonos cythararum, et fistularum, cum omnibus cantibus jocularum habebant ante se.“ — Ó Buda egykor híres római Colonia, később tán Avar Győr is volt, melyet Pipin nagy Károly fia 791-dik év körül hányatott szét. Roppant falainak maradványait, melyek Ó Buda fölött Bikacs Megyer felé éjszakra hosszában fél-mélyföldnyire terjedtek, Bel Mátyás 1719-ben még szemlélte, és Novae Hungariae Tom. III. p. 182. leírta. Az Ozmanok bontották el, a kik e romokból, az ó budai prépostság temploma és egyéb épületei, monostorok, házak, királyné vára köveiből; Sz. Margit szigetén, Budán a Duna parton, és körülötte elnyúlt kül-városokban lelt épületekből: a szép Juhásznő táján virágzott Sz. Pál szerzeteseinek Sz. Lőrinczről neveztetett roppant templomuk és monostoruk romjaiból 1606-ban rakatták Buda-varának félben szakadt szerencsétlen ostromlása után, a Vár oltalmára amaz erős falakat, melyeknek egy része a polgár kór-házon túl: egyik foka a Duna parton a katona kór-ház által ellenében, másik pedig a láncz hídon alól még most is láthatók. — Beköltözött őseink tehát méltán csudálhatták az itt romokban talált várost, és későbbi időkből még fön-állott épületeket, melyekben dalosaik vitéz énekeiket hangoztatták; mint 925-ben a Sz. Gáli monostor udvarán.

„pocula portabantur duci et nobilibus in vasis aureis: servientibus et rusticis in vasis argenteis; quia omnia bona aliorum regnorum circumjacentium dederat deus in manibus eorum.“ — Prágai Kozma írja 1116-dik évre II. István magyar király megveretetéséről. „Nostrates autem potiti victoria, in castris eorum nocte illa figunt tentoria, diripiunt milites Ungaricas gazas, scilicet ambitiosam in vasis aureis et argenteis habundantiam,“ És Dubravius

János Lib. XI. „Stephanus rex primum, mox Laurentius Archiepiscopus Strigoniensis terga vertunt: deinde et residui funduntur, castrisque exuuntur cum abacis aureis, argenteisque.“ A nyílt szívé és igazságos névtelen jegyző őszintén írja: hogy ez asztal szereket, s ivó edényeket Isten adta nekik a meg hódított nemzetek kincseiből. De hogy a Magyar nemzet már nap-keleten legrégibb időkben pompásan és dészesen élt, és öltözött, az élő nyelvből fölhozott saját szavai eléggé igazolják. — Sajátosak a „Servientes, és Rustici“ kifejezések; Servientes alatt értendők nem a szolgák, hanem a köz vitézek: Rustici alatt pedig a meghódult idegenek, vagy is a földmivelők. —

„et omnes milites Hungariae, ante praesentiam ducis, fere quotidie super dextrarios suos sedentes, cum clypeis et lanceis maximum tournamentum faciebant: et alii juvenes, more paganismo, cum arcubus et sagittis ludebant.“ — „Dextrarii: Equi maiores et cataphracti (vasas, lemezes) quibus utebantur potissimum in bellis et praeliis.“ Gilloss. Caroli Dufresne, Domini du Cange: — IV. Ekkehard írja 925-dik évről a Sz. Gáli Esetekben cap. 3. „Sparguntur tandem — per atrium et prata ad prandia copiosa — Primipilares quidem claustrum planitiem tenentes, omni copia convivantur. — Vinum quoque plenis cubbis in medio positum, sine discrimine, quantum quemque libuerat, hausit. Postquam vero mero incaluerant, horridissime diis suis omnes vociferabant, clericum vero (fogoly papot) et fatuum suum (tibolodott szerzetest) id ipsum facere cogérant, — Convenerunt omnes, qui aderant, ad insolitum captivorum cantum, et effusa laetitia saltant coram principibus, et luctantur. Quidam aetiam armis concurrentes, quantum disciplinae bellicae nossent, ostenderent.“ — E féle fegyveres gyakorlatok kétfélek voltak: közönségesek, és magány szerűek. Azok az Istennek tiszteletére: ezek pedig az élők, vagy holtak tisztulására tartattak, mint Cellarius Kristóf in Compendio Antiquitatum Romanarum, Walchnak 1774-ki kiadásában, Halae Magdeburgicae. in 8. p. 109—110. De Ludis placando Numini factis fölírás alatt beszéli: „Illi in deorum, hi in magistratum, atque defunctorum honorem instituti sunt.“ A Sz. Gáli monostorban is Istennek tiszteletére tánczoltak és küzdének az író állítása szerint „horridissime diis suis vociferabant.“ Az utolsókról, vagy is a halotti torról pedig Jordanes tesz említést De Reb. Getic. cap. 49. Etele kún király temetéséről írtában „De tota gente Hunnorum electissimi equites (torlók) in eo loco, quo erat positus, in modum Circensium, cursibus ambientes, facta eius Cantu funereo, tali ordine referebant.“ — Ugyan is „In funcribus clarorum virorum,

decursiones militares fieri solebant; mond Turnebus Adrián, *Adversarior. Lib. V. c. 8.* Milites enim, suis instructi armis, et tamquam in procinctu, gradu militari et exercitatione quadam ludrica decurrebant.“ — Az ily fegyveres gyakorlat *Tornamentum* nevezet alatt esmertes a régiségekben. Cuspinianus Jánosnál olvashatni in *Diario de Congressu Viennensi Maximiliani I. Caesaris cum Vladislao, Ludovico, et Sigmundo Hungariae, Bohemiae, ac Polonie Regum 1515-dik évről* „*Vigesima quinta Julii, institutus est ludus militaris, Tornamentum vulgo dicitur.*“ — Az efféle lovag és gyalog fegyveres, és fegyvertelen gyakorlatok görögül *Αγῶνες*, a Torlók *ἀγωνίζεσθαι* és *ἀνταγωνίζεσθαι*: Rómában közönségesen *Pugiles* és *Athletae* neveztettek. Kereszténység tiltván, eszertartásokat, „*Nec turpia ioca cum urso, vel Tornatricibus* (körtánczos-nék) ante se facere permittat.“ *Capitulum Hincmari ad Presbyt. Dioec. suae cap. 14.* azokat Európa az Avaroktól vagy is Magyaroktól tanulá el. „*Retornare, Redire, Gall. Retourner. Vocem Avarum seu Hungarorum fuisse indicat Theophylactus Simocatta Lib. II. c. 15.* — Ita vocem Torna, pro faciem verte, ab iisdem usurpatam, auctor est Theophanes. an. 5. Mauricii“ *Glossar. Caroli Dufresne, Domini du Cange.* Ezért a Torna szót Cornides Daniel in *Anonymi Vindiciis p. 309.* magyarnak tartja. Kezet fog vele Kollár Ádám is észrevételeiben ad *Casparis Ursini Velii de Bello Pannonico Libros X. Vindobonae. 1762. in 4. p. 39.* a hol többi között ekkép nyilatkozik „*Hoc Ludi genus ab Hungaris nostris in Europam, ex ultimo Oriente delatum esse, existimo. Notum enim est, Turcas, Persasque, ac caeteras Orientis Gentes, hoc Ludi genere adhuc delectari; vero simillimum deinde est, Henricum Aucupem (919–936) primum fuisse exercitii huius Equestris in Germania conditorem: exemplo utique nostro, vel necessitate, ab Gente Hungarica Pugnae tunc Equestris, ut omnibus notum, longe peritissima eidem imposita, Certe Illustris Dufresne vocabulum tornare, unde Tornamentum deducit, Hungaricae originis esse existimat; et converti, reverti, quod τó tornare notat, Hungarice Térni hodie dum dicimus: unde Térítöm fit convertito, reflecto; Térítés conversio.*“ E szó-nyomozást azonban egy német író kétségbe vonja „*Bekannt ist der Streit über den Ursprung des Turniers. Úgy mond: Waitz, Geschichte Heinrich I. p. 195. hat, ob schon ihm Du Canges Artikel: Torna menta bekannt war, loco citato Nota 8., den anderen Retornare übersehen, wo er den Ursprung dieses Wortes, durch eine Stelle bei Theophylactus Simocatta Lib. II. cap. 15. „ἀγωνίζεσθαι“ begünstigt, aus dem ungarischen Retorna, sich wenden, ableitet. Es soll noch in dem heutigen*

Worte „térni“ zu finden sein. Aber bei Theophylactus ist nur von Avaren die Rede. (Hisz ezek is magyar fajok voltak) Cornides, Vindiciae, p. 309. der ohne du Cange zu citiren, den Simocatta anzieht, glaubt nun ein Recht zu haben, den Ursprung des Turniers den Ungarn zu vindiciren. Wenn nun *Retorna* so gewiss ein ungrisches Wort, wie es ein arabisches, und der Gebrauch ein ungarischer ist, warum soll *Tornamentum* nicht schon zu Bela I. Zeit vorhanden gewesen sein?“ —

A középkori *Tornamentum* szó bizonyosan a *Tor*, *Taurus* névből származott; hajdanában hősök temetése alkalmával a földi Isteneknek Tort csaptak, mit *Ludi Taurii*. és *Taurea* nevezetek alatt más nemzetek is gyakoroltak. *Homerus Odys. X. 522.* *Festus*, és *Servius II. 140.* Tortételkor a Torlók a tetem, vagy sir körül hol jobbra, hol balra tértek; ezt az ide s tova térést érti *Simocotta* a *περὸρνα* szó alatt. „*Ceterum, ei exercitus honorarium tumulum excitavit, circa quem deinceps stato die, quotannis Miles decurreret.*“ *Svetonius in Claud. cap. 1.* — *Virgilius XII. in funere Pallantis:*

„*Ter circum accensos cincti fulgentibus armis Decurrere Rogos.*“

Sed laevos orbes agere, circumque in sinistrum decurrere primum solebant; mond *Turnebus*: deinde, ut expiarent contagionem Funeris, in dextram decurrebant. *Papinius Lib. VI.* — „*Lustrantque ex more sinistro Orbe Regum.*“

Deinde subiicit:

— „*hic Luctus abolere, novique*

Funeris auspicium, Vates, quanquam omnia sentit

Vera, iubet dextro gyro, et vibrantibus armis

Hac redeant.“ —

E versek értelmét Virgiliustól tanuljuk *Aeneid. Lib. VI.* a jobbra fordulás jelenté „*Iter ad Elysium*“ balra pedig a *Lelkeknek* testbe szálását: „*laeva ad impia Tartara mittit,*“ *Olv. Porphyrius* de *Antro Nymphar.*

Ezek ismét azt bizonyítják: hogy az ős pogány hit közönséges volt, valamint a Torlás is, avagy *Vindiciae* és *Vindicta*, midőn valaki *Tor* bőrön ült, vagy állott. *Varro IV, 43.* *Lucianus* pedig a *Skythákról in Toxari* „*At Arsicomas domi manens, et cum aequalibus contulit, et ex familiaribus vim hominum armavit. Demum et in tergore Bovis desedit. Consuetudo autem de sedendo in tergore bubalo huiusmodi est apud nos. Ubi quis ab alio laesus est, cupitque ulcisci (megtorlani) neque par esse pugnae videtur: tum Bove immolato (tort csapván) carnes frustulatim concisas, igni torret. Dehinc ipse, porrecto humi corio, sedet in eo, in tergum*

reductis manibus, more eorum, qui a cubitis vineti sunt. Et hoc quidem apud nos maximum est supplicandi genus. Appositis autem Bovis carnibus, adeuntibus domesticis, praeterea, si quis alius velit, quisque partem sibi sumit, ac dextro pede Tergum Bovis calcans, pro facultate pollicetur: hic quidem Equites praebiturum se quinque suoapte cibo, suoque stipendio: ille decem, alius plures: alius armatos Pedites quot possit; atque, qui pauperrimus, seipsum duntaxat. Colligitur itaque in Tergo Bovis, ingens nonnunquam multitudo. Et huiusmodi quidem Exercitus et certissima Fide cohaeret, et hostibus expugnatu difficillimus est, non aliter, quam si Jureiurando esset adactus. Nam in Tergum Bovis ascendisse, instar Jurisiurandi est.“ Innen származhatott a „Jaj a bõrödnek“ közmondás.

Skytha Arsicomas boszu állásának ez okát írja Lucianus in Toxari „Lochantes ubi ignotus pervenit in Bosphorum, regem adit: ego tibi indico gravem in vos insultum futurum ab Arsicoma Marianae filio, qui nuper legatum egit apud te, idque, opinor, quum filiam tuam postulavit, non assequutus sit abs te, ob id indignatur, sedetque in Tergore Taurino septimum iam diem, contractusque illi est exercitus haud exiguus. Audivi, inquit Leucanor et ipse, cogi vim copiarum in Tergum Bovis.“ Itt megkapjuk az üldöz ige származását is.

Midõn pedig Isteneiket kérlelve engesztelék, akkor nem ülték, hanem állottak a föláladozott Tor bõrén „Wenn man den *Ζεὺς Μειλίχιος* (Zeus Placator. Thucydid. I. 126.) ein Opferthier geschlachtet hatte, so bewahrte man das Fell desselben auf, und die welche gereinigt wurden, mussten mit dem linken Fusse bei der Reinigungs Caeremonie darauffreten. Dieses Fell hiess vom Zeus: *τὸς καὶδιον*, und es wird bei dieser Gelegenheit auch Zeus *κτῆσιος* bezeichnet. Suidas s. v.“ Creuzer Fridrich, Symbolik. II. Th. S. 521. Note. 96. a másad kiadásban.

Mi tehát ezeknél fogva így magyarázzuk a névtelen jegyzõ földézett sorait: „s Magyar ország vitézei a vezér színe előtt vasas paripáikon paizsal és lánzsával majd minden nap tornáltak, s az ijas ifjak, pogány szokás szerint, magokat nyilazásban gyakorolák.“ Mást tesz tornálni, s egészen mást bajt vivni, az az: duellare, mint Lethenyi János, és Szabó Károly fordítják; vagy mint Mátyás István magyarosította „pai'sokkal és lántsakkal igen nagy vitézi fogásokat tettek.“ Ismét mást jelent: Torolni: mást megint Torozni. Azonban a névtelen jegyzõ a *Tornamentum* szót minden esetre korabeli értelemben veszi, mint az a Glossariumokban olvastatik „Torna duellum. Tornare in duellum vocare. Tornamen-

tum Praelium hostile. Tornare divertere, deflectere. Torna i. e. deflecte apud Mauricium in Strategicis. Gloss. Arabico Latinum: Torno, reddo, reduco.“ Dufresne. Armis ludere pedig annyit tesz, mint magát fegyverben gyakorolni.

—„dux Arpad — in eodem loco Cundu-nec, patri Curzan, dedit terram a civitate Athilae regis, usque ad centum montes, et usque ad Gyog; et filio suo dedit unum castrum, ad custodiam populi sui. Tunc Curzan castrum illud sub suo proprio nomine jussit appellallari, quod nomen usque hodiernum diem non est oblivioni traditum.“ — Itt kétféle adományozásról beszél a névtelen jegyző: Árpád ugyan a helyen adott földet Cundu-nek, Kurzán atyjának, Etele király várasától, az az: Ó-Budától a Duna jobb parton Száz-halomig Érdnél. (Horvát István Szászhalomnak olvas-sa; az itt lelt Kún sírokról értekezett a derék Érdy János fáradhatatlan régiség buvár az 1847-ki magyar Akademia Értesítőjében.) A mostani Buda váras is tehát, később Portus Pest az ő birtokába esett; és Diódig Fehér-vármegyében. Wion Arnoldnál, Sz. Gel-lérd életében: Gyod. Battyháni Ignácznál a hoszabb Legendában 348. l. Dyod. „Sanctus Gerhardus, Beztridus, Budi, Beneta, et Zonuk comes, qui convenerant ad Albam-Regalem, cum multitudine Xstianorum, egressi sunt (1047-ben september hó 24-kén) de Alba, versus Budam (Ó Buda felé, mert az Uj, vagy mostani Buda akkor még nem létezett) ut Endre, et Levente honorifico susciperent, cumque predicti episcopi festinanter venissent ad locum, qui dicitur Dyod, in Ecclesia sancte Sabine, sanctus Gerhardus missam celebravit.“ Más nap, az az: september 25-kén esett halála. Pray György, Hierarch. P. II. 290. „Si licet coniectare, Gyod reor hodiernum Etyek esse; ubi templum quondam S. Sabinae dicatum, ex curione loci, ante decennium intellexeram.“ De Etyek nem esik az ország útba. „Nisi quis malit locum Gyot, qui Alba Budam euntibus ad Velentze, seu Venetias Hungaricas, occurrit, intelligere; mond tovább: ubi rudera vetustissimi templi exstant.“

„és fiának adott egy várat népének védelmére. Ekkor Kurzán e várat tulajdon nevérol hivatta Kurzán várnak, mely név mai napig sem ment feledségbe,“ most Kurzsánecz Szalában a Szigeti vagy Mura közti Járásban a Dráva bal parton. E vár Érdnél alól nem kereshető; mert Bata a XLVII. fejezet szerint, Boyta Kún vezérnek adatott. Ha az a darab föld nem volna, melyet Csongrádban a Tisza bal felén, az ebbe Técs pusztánál siető Körösből kiszakadt, és Mind-Szent fölött a Tiszába merült Kurcza folyam kanyarít. —

Észrevételek

a negyvenhetedik fejezetre: Pannónia földéről.

„Dux vero Arpad — egressus est de Ecilburgu, ut subjugaret sibi terram Pannoniae usque ad fluvium Droua, et — castra metatus est juxta Danubium, versus centum montes. Tunc ordinatum est, quod dux de exercitu suo unam partem mitteret juxta Danubium, versus castrum Borona, cui praefecit principes et ductores duos, — scilicet Ete, pater Eudu, et Boyta — quibus etiam — dux Arpad donavit munera non minima, et Eudu-nec, filio Ete, dedit terram juxta Danubium cum populo — et in loco illo, Eudu, subjugato populo — aedificavit castrum, quod nominavit vulgariter Zecu-seu, eo, quod ibi sedem et stabilitatem constituit. Et Boytae eodem modo dedit terram magnam versus Saru, cum populo — quae usque modo nuncupatur Boyta.“

Pannóniának 900—901-ben történt meghódítását a leghitelesebb egykoru írók főntebb már elmondották.

„fluvius Droua“ Tyrolban ered „Dravus uno milliari geographico ab Inichen, veterum Agunto, fonte patulo surgit.“ Katancsich. Orb. Antiq. P. I. p. 297—298. Karinthiát, és Styria alsó részét, hol már hajozható, keresztül folyván, Varasdon föllül jő Magyar országba, Szala, Somogy és Baranya vármegyék széleit mosva, kelet délnek indul, és Magyar ország, a mostani Horvát és Tót tartományok közt határt von, s mintegy két mély földnyire Eszék alatt, a hol két szigetet kanyarít, ömlik a Dunába.

„castrum Borona“ — „Baranya-vár, oppidum Antianis respondere, dudum Salagius egregie monstravit.“ Katancsich. Orb. Antiq. P. I. p. 319. a Baranyai Járásban, Karasicza folyó bal partján.

„castrum Zecu-seu“ 1296. Zek-chu, Szék-cse, most Duna Szekeső, Bajta, Bata-szék alatt Baranyában, Mohácsi Járásban, a Duna jobb felén.

„Saru“ 1361. „Vallis Schio welgh — aqua Sarwiz“ Cod. Dipl. IX, 3, 267. ered a Bakonyi erdőben, Palota vásár-helyen föllül, és

Fehér-vár körül folyván, onnan Símón-tornyánál köszönt Tolnába; mesterséges árkán folydogál, mely csak 1828-ban készült-el, és Bátánál önti fekete habjait a Dunába.

„Et Boytae — dedit terram magnam — quae usque modo nuncupatur Boyta.“ Tolnában a Földvári Járásban a Sár-víz jobb partján, mely alatta foly a Dunába, II. Endre király 1211-dik évi levelében: „ad terminum Abbatis de Batay.“ Most Bata-Szék, Bajta-Szék helyett. 1231. „Duellum, quod wlgō Boy dicitur.“ Cod. Dipl. VII, 4, 80. tehát Bojta, vagy Bajta annyi, mint Pugil; más hanggal Vojta, Vajda.

Észrevételek

a negyvennyolczadik fejezetre: Beszprém várról.

In secunda parte exercitus, missus est Usubuu, pater Zolocu, et Eusee, qui iret versus civitatem „Bezprem, et subjugaret omnes habitatores terrae, usque ad Castrum ferreum. — Usubuu — elevato vexillo — castra metatus est juxta montem Pacoztu. Hinc vero — in campo Peytu castra metati sunt, et — usque ad castrum Bezprem pervenerunt — contra romanos milites, qui castrum Bezprem custodiebant, pugnare acriter coeperunt, et pugnatum est — per hebdomadam unam, in secunda autem hebdomada, feria quarta — Usubuu et Eusee plures milites Romanorum in ore glaudii consumserunt, et quosdam ictibus sagittarum interfecerunt; reliqui vero Romanorum, videntes audaciam Hungarorum, dimisso castro Bezprem, fuga lapsi sunt — in terram Teothonicorum — quos Usubuu et Eusee usque ad confinium Teothonicorum persecuti sunt. Quadam autem die, dum Hungarii et Romani in confinio essent, Romani fugiendo, latenter fluvium, qui est in confinio Pannoniae et Teothonicorum, transnataverunt, unde fluvius ille ab Hungaris vocatus Loponsu, eo, quod Romani, propter metum Hungarorum, latenter transnataverunt.“

Beszprém névtelen jegyzőknél „civitas és castrum“ az az: vár a régi Diplomatika szerint; mert város, urbs, „quin Roma urbs esset, et eam civitas (független, szabad nép) coleret.“ Cic. Acad. IV, 45. — Horvát István, hogy e vár Beszprém nevét I. Bolezláv (992—1025) lengyel király hasonló nevű fiának tulajdoníthassa, névtelen jegyzőnk állítását, hogy Beszprémet már dicső Árpád hódító serege foglalta volna el, kétségbe vonta az 1821-ki Tudományos Gyűjtemény III. K. a 66—67. l. „Az, hogy Béla király névtelen jegyzője Beszprém várát már Árpád seregével elfoglaltatja, engemet el nem tántorít“ úgy mond. Étagadásra legkisebb oka sem volt; mert a régi várak, és városok nevei idővel változtak, mint Pozsonynak Herimannus Contractusnál 1042-dik évről meg-

említett régi Brecisburg neve, mit a Németek Pressburg-ra változtattak. Lehet, hogy Beszprém Bolezlawnak Bezprém fiáról, mint első fő-ispánról neveztetett el, mert ő Thietmár szerint Chron. Lib. IV. c. 36. magyar herczeg aszszonytól született, s édes anyja elűzése után hazánkba Sz. István királyhoz menekülhetett „Duxit hic (Bolezlaw) Rigdagi marchionis filiam, postmodum dimittens eam; et tunc ab Ungaria sumpsit uxorem, de qua habuit filium Besprim nomine; similiter expellens eam; Tertia fuit Emmildis.“ — Pertznek Nomenclatorában SS. Tom. III. „Besprim, Bezbrim, filius Bolizlavi Poloni.“ A Sz. Gáli hoszab Évkönyvek írják 1046. évről III. Heinrichről „Idem rex — Boemanum ducem Pezpremonem, frenum imperii sui pati recusantem, edomare aggressus, in ipsa sylva, per quam ad eum iter suum disposuit, plerosque de suis non infimos, heu proh dolor! perdidit.“ De már ez előtt is neveztetetett Beszprémnek egy ily nevű szláv vezérről, vagy főúrról, minthogy Pannóniában Szlavinok a német római császárok hűbéresei laktak. Annyi bizonyos, hogy Beszprém őseink bejövetele előtt már állott „Vesprimium in inferiorem (Pannoniam) cadit, dimidio prope gradu a finibus superioris (Pannoniae) in exortum abscedens. Nos haec Caesarianam quaeremus.“ Katancsich, Istri Adcolarum Geographia vetus. Budae. 1826. in 4. P. I. p. 479. — A 393-dik l. 157. szám alatt pedig ezt az ott talált kő-íratott közli: „Claudius Ilex — Molitor Leg. I. Pan. IIII. Piae. F. Anno L. M. V. Soror Germ.“ — Egy Beszprém mellett kiásott katona elbocsátó Táblán olvashatni „Getae Chresimi. Jasi. Felicis,“ ugyan ott P. I. p. 379. Nro. 87. 361. Nro. 4. — A bakonbéli apátság birtokának és vagyonának 1086-dik évi őszveírásában pedig ezek írvák „molendinum sub muro Wesprem civitatis a Rege Andrea datum.“ Sz. István király 1009-ki oklevelében is Vesprim; de ez már másolat. Sz. László király 1082-ki eredeti levelében Beszprem; úgy szintén Kálmán királynak 1109-dik évi levelében is bezprin. Sz. Istvánnak Hartvik által írott Legendájában „episcopatus bezpremiensis“ Szűz Margit Életében, a ki 1271-ben január 18-kán holt meg azonkép Bezprim Praynál. Vita S. Elisabethae Viduae; nec non B. Margaritae Virginis. Tyrnaviae. 1770. in fol. min. p. 229. „Mykoron ez zent zuz, zent Margit azzon immar volna tyz eztendeus — Bezprimmeul Zent Katerina azzonnak clastromabol változtatek, hozattatek az clastromban, melyet az eu zuley az Dunanak zygeteben, mely zyget az ideuteul fogua nevezteteeek zuz Marianak zygetenek (most Sz. Margit szigete) elseu fundamentomatul epethenek.“ —

Árpádok korában Beszprém, királyné aszszonyok Széke volt, itt volt az ő Cancelláriájok is. Cod. Dipl. IV, 3, 501. az itteni

püspök, mint rendes Cancellár, szokta őket az itt őrizett Giséla első magyar királyné koronájával megkoronázni, melyet II. Endre király szent-földre utazásakor vett ki onnan, mint 1222-ki oklevelében írja Cod. Dipl. VI, 1, 209. A koronáztatásról pedig Ersébet királyné aszszony, III. László felesége 1283-ki adomány levelében „*terram Ladany — Ecclesiae Beati Michaelis Archangeli de Vesprimio, in qua consveverunt reginae Regni Hungariae coronari — dedimus, donavimus et contulimus.*“

Beszprém jelentését, hogy az a német Heinrich nevezettel, magyarosan Imrével egy értelmű, Horvát István tudósan és hitelesen vitatja az 1834-ki Tudományos Gyűjtemény II. K. 95—105. l. Fröhlich Dávidnak in *Prodromo Chronici Hungar.* §. 9. és követőinek ime szó-nyomozása: „*Veszprimum vero a Weisbrun, eo, quod hodieque, sub veteri arce episcopali, fontem ostendat, qui Germanis Weisbrun vocatur.*“ feneketlen.

„*castrum ferreum*“ Vas-vár, Katancsich szerint a római Rhis pia „*Municipii Rhispiae meminit Ptolemaeus-Rhispia Ptolomaci est oppidum Pannoniae Superioris. Rhispia proinde respectu Sabariae — secundum nostrae aetatis Geographiam Vas-váro convenit.*“ — A később itt megtelepedett Besenyőkről, vagy Skythakról, Vásárdokról, Vas-gyúrókról Vas-vár: *Ferreum castrum*, mint Kis Márton sz. kir. város régi okleveleiben *Ferrea civitas*. Kún, és Bulgar nevezetek alatt is esmeretesek a történetben. „*Kosaren, oder die von Skythen genannten Bulgaren, die an der Donau sind; die weissen Ungern.*“ Az orosz *Stufenbuch* (Nestor II, 110.) És Katancsich de Istro p. 156. „*Vocabulum hoc ante Victorem Tununen sem in monumentis non comparet, nisi Miscellam, quam dicunt historiam huic praeponere velis, cum Victor sexto scripserit seculo. Hic ad annum 559. Bulgaros in Thraciam irrupisse memorat, quos Menander, et Agathias Hunnos nuncupant.*“ — Ha e régi vár magyar időben nyerte volna is az oklevelek szerint Vas, Soprony és Mosony megyékben letelepült Besenyőkről a mostani nevét; mint V. István ifju királynak 1270-ki oklevelében mondatik „*Quod Sagittarios nostros de Comitatu Soproniensi, quos in consvetis libertatibus ipsos conservantes, favore et gratia prosequi intendimus,*“ még ebből sem következtethetni, hogy Vas-vár más nevezet alatt nem létezett volna őseink ide jövetelők előtt. Fekszik a Körmendi járásban ettől két mély földnyire; régi várának már csak hűt helye Döröske és Nagy Mákfa közt; a mostani Vas-vár Kis-Mákfán és Szent-Mihály-fán túl esik keletre.

„*mons Pacoztu,*“ Fehér-vár megyében a Csák-vári Járásban, Sukoró és Székes-Fehér-vár közt oda menet jobbra a hegyek alatt,

most Pákozdi helység; mint: Petur Gozd, a fölötté emelkedő hegyről elnevezve. —

„cumpus Peytu“ most Péth pusztája a Sár-Rét nyugoti részén Veszprém megyében Öskü és Ősi közt a Veszprémi Járásban.

„plures milites Romanorum in ore gladii consumserunt, et quosdam ictibus sagittarum interfecerunt.“ — Midőn a névtelen jegyző Beszprém várában római katonákat emleget, kora véleményét követi; középkorban Pannónia „Pascua Romanorum“ nevezet alatt volt esmeretes; így nevezi azt Tamás Spalatroi Esperest is, mint főntebb olvastuk. Különben Pannónia ekkor is német római császár országa volt, melyet Svatopluk morva fejedelem csak hűbérben birt.

„reliqui vero Romanorum fuga lapsi sunt — in terram Teothonicorum — quos — ad confinium Teothonicorum persecuti sunt. — dum — in confinio essent, Romani fugiendo, latenter fluvium, qui est in confinio Pannoniae et Teothonicorum, transnataverunt, unde fluvius ille ab Hungaris vocatus Loponsu, eo, quod Romani latenter transnataverunt.“ — Loponsu, most Lapincs, nem a Lajtha, mint Báró Hormayr, Herzog Liutpold Gedächtniszrede. München. 1831. in 4. S. 4. és 14. tartja; hanem a Lafnitz, mely Styriában ered Aichberg helység éjszaki részén, s a Rohrbach alatt jobb partján fekvő Lafnitz faluról Lafnitz-Bach nevet visel; e helységtől kezdve, határt von Stajer ország, és Vasvármegye közt; innend délnek veszi útját a Najadi hegyek alatt éjszakeről, Königsdorfnál keletre csavarodik és Szent-Gotthardnál vegyül a Rábával. Bátor a Lapincsnak deák Labenza neve már egy 865-ki oklevélben előfordul, jóval előbb a Magyarok bejövételénél; de ebből még nem következtethetni Szabó Károlylyal: hogy a magyar Loponsu a német Lafnitz magyarosítása volna; mert a Magyarok e folyót történet emlékezetére nevezék Loponsunak, a lappan, lateo igének semmi köze sincs a Labenza, és Lafnitz nevekkal; jól lehet a Labenza deák szóban a régi magyar Lába, aqua, gyök félreérthetetlen. Régi Magyar Nyelv Emlékek I. K. a 211. l. olvastatik „Te neped el lampant a hegecben.“ Naum. 3, 18. „latitavit populus tuus in montibus.“ A magyar Láb vagy Lába gyök, más hanggal Láp, Szó-táraink szerint, még e szavakban is él: Lább, fluitat, fluctuat, vadat. a könyv szemeimben lábbog. Lábbó hajó. Föllül lább, supernatat. sat. — Egykor a Duna két parton Avarok laktak Győreikben, Ens folyón innen kezdve „Anisus, Ens, Manner a VII. vel VIII. seculo, Anisum, Anesum novit, communem Avarum, et Boioariorum terminum.“ Katancsich, Orb. Antiq. P. I. p. 278.

Eldöntő hely ez, hogy névtelen jegyzőnk nem volt, nem lehetett I. Béla király jegyzője; mert ő itt Pannónia és Német ország határaitól, az az: Magyar országnak a mostani határ széleiről beszél, melyek Nagy Árpád dicső korában az Ens folyóig terjedtek; e részeket Comagenus hegyig Geyza nagy herczeg vesztette el, Boczek Antal által közlött Henrik bajor herczegnek 985-ben kelt adomány levele szerint. Cod. Dipl. et Epist. Moraviae, Tom. I. Nro: 114. p. 99—100. A névtelen jegyző földézett sorait nem vehetni a meghódítás és hon foglalás idejére; mert ő nála az LVII. fejezetben is e részek Magyar ország határ szélei; melyek 985-dik év után is a Comagenus hegyig terjedtek, ezen alól esett részt pedig Salamon király engedte IV. Henrik német római császárnak „ex praedio, quod Salamon Rex Vngarorum nostrae potestati subiugavit, Sanctae Dei Genitrici Virgini Mariae in Ecclesia Frisingensi — in proprium tradendo firmavimus, firmando tradidimus.“ Monumenta Hungariae Historica. Okomány Tárák VI. k. Pest. 1860. in 8. p. 28—29. jöllehet ez adományból nem lett birtok; mert Piesting és Lajtha köz ez után is Magyar országhoz tartozott: — ezeket ő már nem tudta, mint tudta: hogy őseink a Mura melléki Karantánok szélein is becsaptak, tartományukat birták, s maradékaik is még az ő korában hatalmasan és békével birták. —

Észrevételek

a negyvenkilenczedik fejezetre: Vas-várról.

„**E**t hinc Usubuu — et Eusee pater Urcun, reversi, Castrum ferreum ceperunt. — Hinc vero — juxta fluvium Bolotun, usque ad Thyon pervenerunt, et subjugatis sibi gentibus — castrum Bezprem intraverunt. — nuntios suos — duci Arpad transmiserunt, — Missi vero eorum ducem Arpad, in silva Turobag Arpalice ambulanti invenerunt, — Dux vero Arpad — iterum in Ecilburgu reversus — legatis gaudia nuntiantibus, munera magna condonavit.”

E fejezetben is világos jelét adja a névtelen jegyző: hogy ő mitsem tudott a Lajthán túl eső magyar birtokról, noha nyilván megemlíti az Arlapi vagy Erlapi erdőséget.

„Castrum ferreum ceperunt — Hinc vero juxta fluvium Bolotun, usque ad Thyon pervenerunt.” I. Endre király 1055-dik évi alapító levelében „ad Ecclesiam S. Mariae, Sanctique Aniani Episcopi et Confessoris in loco, qui vulgo dicitur Tychon super Balatin.” És II. Endre 1211-dik évi levelében „monasterio in honorem Sancti Aniani de progenitore nostro Rege Andrea recolende memorie in monte Thichon fundato, ubi etiam fundatoris corpus pie et devote sepultum requiescit — privilegium Regis Andree — vetustatis senio distinctum, renovare curavimus — in loco, qui vulgo dicitur Tychon super Bolotin. — Et lacus in circuitu et vallum ab antiquis labore manuum operatum et factum — ibi pertinentia sunt. Est in eodem lacu locus, qui vocatur Petra, cum ceteris inibi pertinens.” E szikla az úgy nevezett Oroszkő: Uruzkő, most Remete-lakás.

Balaton idősebb Pliniusnál Lib. III. Hist. Nat. cap. 27. lacus Peiso „Noriceis iunguntur lacus Peiso, deserta Boiorum: iam tamen Colonia diui Claudii Sabaria, et oppido Scarbantia.” — Peisonem vero non Fertő, sed Balaton lacum esse, Cl. Salagius adcurate monstravit (De Statu Ecclesiae Pannoniae, Lib. I. p. 27. IV. 83.)

mond Katancsich, Specimen Philologiae et Geographiae Pannoniorum. Zagrabiae. 1795. in 4. Lib. II. p. 179. et nos sententiam eius in Geographia Pannoniae firmavimus.“ Szala, Somogy és Veszprém vármegyéket lepi el; ez utolsóban Sió-Foknál ereszti-ki sebes folyással tágas kebeléből a Siót. Sext. Aurel. Victor írja de Galerio „Emissio in Danubium lacu Pelsonae apud Pannonios.“ 1211. „Est Bolotyn, de quo egreditur fluvius, qui vocatur Foc.“ mely Híd-végig Veszprém és Somogy: Felső-Nyéknél pedig Tolna megyét határozza, itt Ozoránál és Simon-Tornyánál ömlik a Fehér-vár megyéből jövő Sár-vizbe. Schafarik, Slaw. Alterth. I. Bd a Peiso nevet a IV. század közepefelé élt Aurelius Victorból, Jornandes és Ravennai Guido után, Pelso hanggal erővel ősz-szláv névvé (urslawische Name des Plattensees „Pleso“) teszi; holott a Pese, Pisa, Petze más nyelvekben is található, jelesen Klaproth Gyulánál, Reise I, Bd. Psé, Pséh, Psi, Wasser sat.

A kik hazánk helyégei, hegyei, folyói és tavai neveikben szláv elemet látnak, Balatont is tót szónak tartják, Pray György írja Hierarch, P. I. p. 267. I. Sz. László királynak 1082-ki eredeti oklevelére a) betű alatt tett jegyzetében „Monitus sum ab amico per litteras, nomen Balaton esse originis slavicae — etsi non dubitem primitus Balata-tó dictum, quod postremum ex se Lacum notat.“ Nem csak a tó magyar, hanem a Balaton szó is, más hanggal Bara-ton, mint Barathrum. Arabs nyelven Bullaton vagy Ballaton, humiditas. Magyar akadémiai Értesítő. 1855. 388. I. Herbelot szerint a Caspi tenger, persa föld-leíróknál „Bahr Kozar“ Kún tenger. Herodotuson kívül, a Tabula Itineraria is esmert Bara-lakó Skythákat „Tabulae Itinerariae „Para-locae Scythae“ Ponuntur ii quidem ad flumen Cyrum-sed respectu priorum Jaxarti admoveri debent. Nisi *ἀπὸ τῆς παραλλας*, ab ora maritima, nuncupati sunt, forsan ab lacu Aral, qui Jaxartem et Oxum fluvios excipit.“ Katancsich, Orb. Antiq. P. I. p. 245. — Már Neumann Károly észre vette, Die Hellenen im Skythen Lande, Berlin, 1855. in 8. hogy Herodotusnál a Skythae Paralatai név görögösített nevezet, Bara lakók helyett. Találtatik a lak szó a Taurusi Skythák véd Istene megemlítésében is Ammianus Marcellinusnál XXII, 8, 34. mint Ormon-lakó; mert temploma egy sziklán állott „Diis enim hostiis litantes humanis, et immolantes Dianae, quae apud eos Oreilochae, caesorum capita, fani parietibus praefigebant, velut fortium monumenta facinorum.“ — Nevezetes Neumannál még „Die unbestimmte Notiz eines Schiffs-tagebuchs: dass die Stadt Theudosia „in alanischer, oder taurischer Sprache: Ardau da, *ἐπαυδα* hiess.“ az az: Ardód, Erdód, Ordód, a VII.

zarándok Csilagban lakó Istenségek temploma. De a Ptolemaeus említette Békes tó neve még is csak magyar „so kann er unter der Limne Bykes nur die Faule-See verstehen“ mond Neumann.

„Missi vero eorum ducem Arpad, in silva Turobag Arpalice, ambulantes invenerunt.“ — *Silva Turobag Arpalice* nem Török-Bálint, Gross Turbal, Buda Őrshez dél-nyugotra, Tetényhez pedig éjszak-nyugotra. Sem Turbágy, Kis-Torbágy, Budához őszi nap nyugotra, Páty és Bia közt; mint szerzőnk magyarázóí vélik; de maga a névtelen jegyző is, aki a Lajthát teszi nagy hercegek korában az ország határ széleivé, kétségen kívül ez erdőséget értette; mert nyomban írja: hogy Árpád a győzedelmes hódításokról hozott örvendetes hírre Eczel-burgba, az az: Ó Budára térvén, nagy vendégséget csapattott; de biztonnal téved; mert a *Silva Turobag Arpalice*, az erlapi erdős hegyek Austriában (in Wiener Wald) ezek alatt foly az Erlaph a Dunába, jobb fele közelében fekszik az Erlaph helység, Sarling, és Grosz Pochlarn közt, Melken föllül. Olv. Schönwisner Istvánt: *In Romanorum iter per Pannoniae ripam, a Tauruno Lauriacum, Commentarius Geographicus. Budaë. 1780. in 8. P. I. p. 145.* És Katancsichot, *Specimen Philologiae et Geographiae Pannoniorum. Zagrab. 1795. in 4. Lib. I. §. 9. p. 7.* „Pars Norici ripensis ab Erlapho, ad montem Cecium (Kalenberg, Szár-hegy) Osterrichia Germanis, Constantino scribente dicebatur ab anno iam 799.“ És Orb. Antiq. P. I. p. 282. *Oppidum Erlaf* fölírás alatt „*Tabula Arelate, Vels. Arelate, Hodoeporicon Arlape. Notitia Imperii Arlape. Graevius edidit Ariape; uti Hodoeporicon Schotti praeferebat; in Tabula fuerit Arlafe. „Pag. 278. „Hodie Erlaf, e lacu cognomine, in monte Ottser profluens, quem duce Tabula, Geographi Arlapen dici volunt. Locus fluvio adiacens, Arelate ore Latio dicebatur.*“ szerinte Ptolemaeusnál Aredate. Ezeket csak azok kedvéért idézzük, kik netalán a névtelen Jegyzőnek *Arpalice* nevezetén akadoznának. — Van Marmarosban is „*Turobata Havas*“ a Szigethi Járásban, melyen Görög és Kerekes föld-képe szerint a Tirbat folyó ered. — És Erdélben a Csiki-székben Turusbágy nevű hegy.

Észrevételek

az ötvenedik fejezetre: Pannónia földulásáról.

— „dux Arpad, et sui nobiles, cum tertia parte exercitus de Ecilburgu egressi, castra metati sunt juxta campum putei salsi, et inde — usque ad montem Bodoc-tu pervenerunt. Dux Arpad, ab orientali parte dedit Eleudu-nec, patri Zobolsu, silvam magnam, quae nunc Vertus vocatur, propter clypeos Teothonicorum inibi dimissos. Ad radicem hujus silvae, juxta stagnum Ferteu, Saac, nepos Zobolsu, longo post tempore castrum construxit. — Dux autem Arpad, et sui milites, siceundo, juxta montem sancti Martini castra metati sunt, et de fonte Sabariae, tam ipsi, quam eorum animalia biberunt, et montem ascendentes, et visa pulchritudine terrae Pannoniae, nimis laeti facti sunt; et inde egressi, usque ad Rabam et Rabuceam venerunt, Sclavorum, et Pannoniorum gentes et regna vastaverunt, et eorum regiones occupaverunt. Sed et Carinthinorum Moroanensium fines crebris incursibus diripuerunt, quorum multa millia hominum in ore gladii occiderunt, praesidia subverterunt, et regiones eorum possederunt, et usque in hodiernum diem, adjuvante domino, potenter et pacifice posteritas eorum detinet. Tunc Usubuu, et Eusee — cum magna victoria reversi sunt ad ducem Arpad; deus enim — tradidit duci Arpad, et suis nobilibus inimicos eorum, et per manus suas labores populorum possederunt. Ubi, cum radicati fuissent, et fere omnia viciniore regna sibi subjugassent, reversi sunt juxta Danubium, versus silvam, causa venationis, et dimissis militibus ad sua propria, dux, et sui nobiles — inde venerunt in civitatem Athilae regis, et ad insulam Sepel descenderunt, ubi ducissa, et aliae mulieres nobilium fuerunt. Et eodem anno, dux Arpad genuit filium, nomine Zulta, et factum est gaudium magnum inter Hungaros, et dux et sui nobi-

les, per plurimos dies faciebant convivia magna; juvenesque eorum ludebant ante faciem ducis, et suorum nobilium, sicut agnovium ante arietes. Transactis autem quibusdam diebus, dux Arpad, et sui nobiles, communi consensu, miserunt exercitum contra Menu-morout ducem Bythoriensem, cui exercitui principes et ductores facti sunt Usubuu, et Velec, qui egressi sunt de insula, equitantes per sabulum, et fluvium Thisciae in portu Beuldu transnavigaverunt. Et inde equitantes, juxta fluvium Couroug castra metati sunt, et omnes Siculi, qui primo erant populi Athilae regis, audita fama Usubuu, obviam pacifici venerunt, et sua sponte filios suos cum diversis muneribus, in obides dederunt, et ante exercitum Usubuu, in prima acie, contra Menu-morout pugnare coeperunt. Et statim filios Siculorum duci Arpad transmiserunt, et ipsi, praecedentibus Siculis, una, contra Menu-morout equitare coeperunt, fluvium Cris in Cervino monte transnataverunt, et inde equitantes, juxta fluvium Tekereu castra metati sunt.“

„campus putei salsi“ most Sós-kut Fehér-vármegyében a Bicskei Járásban, Tárnok, Zámor és Berki puszták közt, Budáról Fehér-várra menet jobbra.

„mons Bodoc-tu“ Bodok-tű, a Vértesi hegyek töve Bodajk körül Fehér-vármegyében a Sár-melléki Járásban. „Cum igitur Andreas diadema Regni (1047) suscepisset, cum Noricis (Bajorok) Boemis et Polonis guerram dicitur tenuisse, quos superans debellando, tribus annis fecisse dicitur censuales. Propter quod Henricus (III.) Imperator (1052) descendens usque Bodoct V. mensibus Albam obsedit civitatem; ubi tandem sic viribus et potentia dicitur defecisse, ut ipsius Teutonici, et Latini in suis tentoriis, noctis tempore, se vivos sepelirent. — Tandem vero Caesar veniam cepit postulare, quod — nec etiam de Bodoct moveret interea suos pedes, donec Sophiam suam filiam Salomoni Regi, de Alamannia ductam traderet in uxorem.“ Kézai Simon. Lib. II. c. 3. S a budai Krónika „Sequenti vero anno Cesar cum magna multitudine — venit in Hungariam, iuxta fontes rivorum Zala, et Zelice. — Transiens autem silvas, appropinqvavit montibus Bodouch, omni victualium genere laborans — Teutonici ergo a faucibus mortis, miseratione Hungarorum, liberati, relictis tentoriis et clipeis, et universis supellectilibus suis abiectis — Exhoc autem eventu locus ille, unde Teutonici tam turpiter dedecorati, abiectis clipeis, fugerunt; usque modo Vertes Hegye nuncupatur.“ — Turoczi szerint P. II. c. 43, „Teutonici vero locum eundem — Schilt-Berg vocant.“

Ered a Szala Vas-vár megyében Tótsági Járásban Szala-fejné,

s Lövönél csap Szalamegyébe, Szala Bérnek menvén, itt délnek veszi folyását, és Szala-vár alatt Hid-végnél merül a Balatonba.

Zelika, egykor Zelyz, most Kerka szintén Vas-vármegyében fakad a Tótsági Járásban, és Ramotsánál öntődik Szala megyébe, hol Sz. Királynál Lendva folyammal egy öbölben siet a Murába. Zala és Zelika folyók fekvése szerint III. Henrik Styriából csapott Magyar országba.

„Dux Arpad dedit Eleudu-nec, patri Zobolsu, silvam magnam, quae nunc Vertus vocatur, propter clypeos Teothonicorum inibi dimissos. Ad radicem hujus silvae, juxta stagnum Ferteu, Saac, nepos Zobolsu, longo post tempore, castrum construxit.“

A Vértes hegyek és erdők még XVI. században is meszebb terjedtek, mint most „In fine silvae, quae civitati (Strigoniensi) imminet, initium habet alia silva vastissima, Vértes nominata, versus meridiem, usque ad terminos alterius silvae, quae Bacon vocatur, protensa, ad terminos usque lacus Balaton. Ad latus huius silvae Vértes, Abbatia S. Martini-adiacet in monte, qui appellatur Sacer Mons Pannoniae.“ Paullus Gregoriantz in Breviario Rer. Hungar. Sz. László király 1086-ki levelében mondatik „In Uertes assignavit duas vineas cum vinitoribus.“ II. Béla király 1135-ben „In Vertus assignavit duas vineas cum vinitoribus“ és. — 1146. „Monasterio vero Ugrini Comitis, quod monti Wirthis adiacet — Actum est hoc in curia episcopali Sancti Andree secus Danubium“ Sz. Endre, Monumenta Hungariae Historica. Okomány Tárák VI. K. p. 38—50. és 58. tehát a Vértes nevezet sem névtelen jegyzőnk koholmánya. Őseink a Vért szót is, alkalmasint Persia mellékéről hozták Európába. „Ver, Persisch Brust.“ Kleuker Fridrich, Zend Avesta, III. Th. S. 171. Komiathi Benedeknél Sz. Pál Level. Cracov. 1532. in 8. olvashatni ad Ephes. 6, 16. „reatok vegyetek az igazsagnak veerthit“ — sumentes scutum fidei, I. ad Thessal. 5, 8. „az hytnek veerthit reank veuen“ induti loricam fidei.

„Ez erdő alján fekszik Csákvára a Fertő mellett Fehér-vármegyében a Csákvári Járásban;“ e Fertő már kiszáradt, mint patak Görög és Kerekes földképén a Velentzei tóba foly: e tó is, mint egyéb számos tavaink, hajdan Fertő nevet viselt III. Béla királynak azon oklevelében, melyet a Fehérvári Keresztes (Hospitalarius) szerzetnek 1193-ban adott „In Agar (ma Agárd pusztja Fehér-vármegyében a Velentzei tó délkeleti oldalán) iuxta Ferteu (Velentzei tó) habent praedicti Fratres partem, sicut servi nostri.“ II. Endre király mondja a Tihanyi apátság 1055-ki alapító levelét, és birtokait megerősítő 1211-ki levelében „dicendum est, quibus metis terra —

predii Colon confirmatur. Prima meta incipit de Balanus — et — extenditur — ad collem, qui vulgo dicitur Apatfeereh — et inde egreditur ad Ferteu, et inde metis interpositis extenditur ad aliud Ferteu, et de alio ad tercium — In villa Balanus, que est in provincia Cenadiensi.“ — 1265 „stagnum Mély mochar“ Cod. Dipl. IV, 3. 268. 1378. „volutabrum porcorum Fertes dictum“ IX, 5, 338. —

„Dux autem Arpad, et sui milites, sic eundo, juxta montem sancti Martini castra metati sunt, et de fonte Sabariae, tam ipsi, quam eorum animalia biberunt.“ — Mons sancti Martini, Pannonhalmi, vagy Győri szent Márton, a Pusztai Járásban; kétségen kívül ez a „Mons Pannonius“ melyet Danville a középkor emléiből föntartott, és Katancsich szinte megemlíti a Pannónia hegyei között, csak hogy Ortelius után a Vértesi hegyekkel egybe zavarja Orb. Antiq. P. I. p. 296. „Alter Mons est Pannonius, ut eum Danville e medii aevi monumentis vocat; veteribus quippe ignotus est.“ — A város Pannon halom nyugoti részén fekszik, fölötte a keleten emelkedő Pannon hegyen pedig a Geyza nagy herczeg által elkezdet, s fia Sz. István király által 1001-ben alapított s bevégzett apátság „presentium atque futurorum sollers comperiat intentio, mond Sz. István: quod nos interventu, et consilio, et consensu domni anastasio abbatis de monasterio sancti Martini, in monte supra pannoniam sito, ab genitore nostro incepto, quod nos — ad finem perduximus, talem concessimus libertatem, qualem detinet monasterium sancti benedicti in monte cassino.“ — Sz. László király levelében is e hely Pannonia „Primum praedium est Pannonia, ubi monasterium situm est.“ Maurus Czinár, Monasteriologia O.S.B. Pestini 1858. in 4. p. 23—32. egy másik 1093-ki levelében azonkép „monasterium Sancti Martini supra Montem Pannoniae.“ — Különös, hogy névtelen jegyzőknél e hegy nem „Mons Pannoniae“ hanem Sz. Márton hegye; a város völgyén folyó patak pedig „fons Sabariae“ mint II. Paschal 1103. III. Sándor 1175. III. Orbán 1187. III. Incze 1216. és IX. Gergely pápák 1232-ki leveleiben a Varas. „Sabariam hanc nontantum prope ad Montem Pannoniae sitam fuisse: verum certo respectu, nobis nunc ignoto, mond Czinár: ipsum Monasterium et Ecclesiam S. Martini ad eius gremium pertinuisse. — inde patet, quod in Bullis Summorum Pontificum — semper primo loco Ecclesia S. Martini in Sabaria occurrat; — claro indicio, hanc cum principali Ecclesia in Monte Pannoniae sita, eandem esse. — Sabariae huius situm adhuc evidentius exhibens — est documentum Belae IV. Regis Hungariae, qui Monasterii S. Martini — terras per Magistrum Albeum, Archidiaconum Nitriensem — designari — fecit,

In his Literis per Capitulum Jaurinense authentice transumptis, haec leguntur: „Mons sacer Pannoniae, in quo situm est Monasterium Beati Martini, habet per circuitum ipsius montis terram — villas — Deinde protenditur terminus eius usque Sabariam, ubi dicitur natus S. Martinus, et ibi in valle media est fons sacer, qui vocatur Caput Pannoniae, qui cum aliis fontibus facit rivulum sub Ecclesia S. Willibaldi, et vocatur Pannosa, et inde descendit ad villam Éch.“ — Puszta Kis Éch közt; Görögnek földképe szerint Ravazdon a patak jobb felén látszik egy templom, vagy kápolna „Ecclesia S. Willibaldi, e fölött ered a patak, feje „fons sacer“ Ravazdon alól délre. „Porro, supra memorati Magistri phrasis, mond tovább Czinár „in qua dicitur natus S. Martinus“ tamdiu regnabat, quamdiu haec Sabaria florebat. Florebat autem usque ad annum 1242. quo per — Tartaros solo aequata fuit. — Ab hoc tempore nulla huius Sabariae seu in Summorum Pontificum bullis seu in Regum Hungariae literis occurrit mentio — primum tamen impopulati loci, quem Sabaria occupabat, certum documentum de anno 1350. existit; ex quo liquet, oppidum non sub nomine Sabariae, sed sub eo Zenth-márton surrexisse, quod hodieque S. Martinus vocitatur.“

Ezekből is kiderül, hogy névtelen jegyzőnk XII. században írt, midőn a Sabaria patak a XII. és XIII. századokban élt pápák levelei nyomán „fons Sabariae“ neveztetett, mint a bal partján virágzott Sabaria helység Ravazd és Kis Éch közt; mert a darab földet, mely Ravazd és Puszta Tarján közt az Ilóki erdő nyugoti felén fekszik, 1137-ben csak II. Béla király ajándékozá ez apátságnak „rogatu — Abbatis, terram, que est inter Roz (Ravazd) et Taryan cum pratis et agricultura et sylva, nulli hereditariam, sed a civibus de civitate Musun pro tempore possessam, Regali censura donavi in dotem Sancte Ecclesie.“ Ez adomány eredetie a sz. mártoni fő-apátság levéltárában létez. — Sabaria helység tehát valóban Sz. Márton váras határába esett; ezért is, mint azon egy helység, Sz.-Márton „Ecclesia S. Martini in Sabaria“ neveztetik az oklevelekben. Továbbá, ha a Sabaria nevezet, mint Czinár oklevelekből hitelesen vitatja, 1242-dik év után már nem divott: úgy névtelen irónk IV. Béla király jegyzője sem lehetett azok értelmé szerint, kik azt tartják, hogy ő Béla király holtá után írt; mert a földült várassal e patak Sabaria neve is elenyészett: sőt már Tatárjárás előtt sem volt közönséges, minthogy IV. Béla király azt határozottan Pannonia és Pannocsa nevezet alatt említi. „fons sacer, qui vocatur caput Pannoniae, qui cum aliis fontibus facit rivulum sub Ecclesia S. Willibaldi, et vocatur Pannosa, et inde descendit

ad villam Éch“ Pusztá Kis Éch felé, innend Győri Új-várasnak, fölötté ömlik a Rábába. E Pannócsába folyó azon patak, mely Pusztá Kis-Megyer alól szakad bele, most is Panzsá-Ér nevet visel. A Pannócsa pataknak is tehát kétféle neve volt, mint a várasnak, Pannónia és Sabaria. Katancsich szerint Orb. Antiq. P. I. p. 278—279. a Vas-vármegyei Szombathelynél folyó Gyöngyös Ptolemaeusnál szinte „Savarias“ név alatt említetik „Habet etiam Ptolemaeus Muroëlam oppidum amni adsitum; quamquam ipsi ei Sauariae nomen tribuere velle videtur apud Carrodunum Pannoniae; vicinia Arabonis deceptus, in quem Sauarias homonymon oppidum praeterfluens, defertur.“ Két Sabaria várasról beszélnek Kegyes Lajos, Arnulf, és Fülöp német királyok levelei is Fejér Györgynél Cod. Dipl. I. p. 169—172. 193—196. 220. és II. p. 261—271. 840. 875. 888. és 1190-dik évekről: egyik „Rapa Sabaria“ másik „sicca Sabaria“ jelesen Arnulf levelében olvastatik „ad Rabam ad Sabariam civitatem (Szombat-hely Vas-vármegyében, mely több mint három mélyföldnyire esik a Rábától) ad Siccam Sabariam ad Panwhabe.“ Ezek Fülöp levelében már így állanak „Praeterea Rapam Sabariam civitatem — Insuper siccam Sabariam et Pennichacha.“ Ez utolsó levélről mondja Schönvisner István Antiq. et Hist. Sabarien p. 231. „in hoc diplomate duplicem commemorari Sabariam, quarum una Rapa Sabaria Civitas, altera sicca Sabaria vocatur. — Rapa-aevo illo erat nomen Arrabonis fluvii; sicca vero indicat aliquem locum huius nominis, qui nullo fluvio (minő a Rába) nec rivulo (?) alluitur; quod pariter Sabariae inter duos amnes (Gyöngyös et Perenth) non convenit. — quam ob rem. hoc loco, Raba Sabaria idem est, ac territorium Sabariense; Siccae Sabariae nomine intelligere licebit alteram illam, reapse omni fluvio, rivoque destitutam, quam medio hoc aevo iuxta Montem S. Martini exstitisse, et Anonymus Belae Regis Notarius, et ipse Rex Bela IV. testatur; uti Lib. I. huius operis cap. IV. dictum est.“ — De Sz. Márton IV. Béla király levele szerint csak ugyan a Pannócsa mentében fekszik, ezért is némely 1146-dik évi eredeti végrendeletben, mely szinte a Pannonhalmi fő-apátság levéltárában őriztetik, két ízben „Pannoniensis“ név alatt fordul elő „oblatum monasterio Beati Martini Pannoniensis taliter disposui.“ És „pratum cum terra arabili Pannoniensis Ecclesie Beato Martino commendavi.“ Ismét némely 1218-dik évi levélben „Abbatis et Conventus Sancti Martini de Pannonia nobis est oblata querela“ XII. században már több monostor létezett Magyar országban, a „Pannoniensis“ és „Pannonia“ kitétel tehát nem illetheti Pannóniát, magát az országot, hanem az ily nevű magányos helyet, a mostani

Sz. Márton várast; ez is úgy neveztetett el a Pannócsa patakról: mint a XLIV. fejezetben Ponucea, Panócsa, most Pancsova folyamról Pancsova. A Pan gyököt víz jelentéssel föltalálhatni Herodatusnál a Hy-pan-is, most Bog víz nevében is. Zend Avestaban „A-ban“ Ormuzd Wasser. Végre, Sz. Mártonnak, Czinár Mór szerint, Al-Sok neve is volt; a hegynék Sok, vagy Suk nevét emlékezetben tartják, többi között a Győr-megyei Sukoró hegy; Fehér-vár megyében a Csákvári Járásban levő, szinte hegy alatt települt Sukoró helység. 1231-ki oklevélben „Nylka socoru“ most Nyalka Pannon halma alatt keletre, és Suk Kolosvár megyében.

E Pannónia Sokról írja névtelen jegyzőnk „et montem ascendentes, et visa pulchritudine terrae Pannoniae, nimis laeti facti sunt; et inde egrissi, usque ad Rabam et Rabuceam venerunt.“ — A Rába Styriából Schöckel hegyről három ágon folyik, s egy öbölben Magyar országba Vas-vármegye szélein csapbe Grics és Ganya közt; Niczk közelében keresztiki magából a Kis Rábát, mely Kapu-vár fölött Kapu-vári Rába nevet visel, s a Királyi-Tóba ered. A Nagy vagy Öreg Rába Niczktől Soprony-megyébe, ebből pedig a Győribe siet, és Nagy Győr alatt vegyül a Dunába. Katancsich, Orb. Antiq. P. I. 295. Cetius hegy leírásában e hegyből származtatja „Cetius, *κέτιος*, Procurrit is a Vindobona ad Sabariae regionem. Promanat ex eo Dravus, qui heic Arabonem praesefert, ut postea dicemus.“ És p. 296. „Limes hic erat Pannoniarum duarum, teste Ptolemaeo „Pannonia Inferior terminatur ab occasu Superiori Pannonia, a divertigio Arabonis fluvii.“

Rabucea, Rábeza, vagy Repcze. 1225. „in Rebce iuxta stagnum, quod vulgo dicitur Nadal-thou“ Cod. Dipl. III, 2, 62. és IV, 2, 428 „in minori fluvio Rabcha“ Felső és Alsó Ramócz fölött támad Soprony megyében, s a Hanság nyeli el.

„Sclavorum et Pannoniorum gentes et regna vastaverunt, et eorum regiones occupaverunt.“ A Tótok és Pannonok országa alatt értetődik a két Pannonia: a nagyobb, melyet Svatopluk morva fejedelem birt Arnulf német király fölsőbbbsége alatt hűbérben, mint már az egykoru hiteles tanukkal elmondattuk; erről írják a fuldai Évkönyvek 894-dik évről „totam Pannoniam, usque ad interencionem deleverunt.“ És a Száva melléki Pannónia „Pannonia Savia.“ Itt Szlavinok előtt Pannonok, magyar faj népek laktak, valamint egész Pannóniában „regionem Sauensem, Bathone Pannoniorum rege subacto, in ditionem nostram Pannoniae venerunt.“ Sextus Rufus, Breviar. cap. 7. — Ez, mint a fuldai Évkönyvekből tudjuk, Braszlovónak szinte Arnulf király hűbéresének hatalma alatt állott, őseink ezt is meghódítottak „Et habitant quidem trans

Danubium flumen Turcae in terra Moravia, atque etiam ulterius, inter Danubium et Sabam fluvios.“ Constantinus Perphyrogenneta de adm. Imp. cap. 40.

„Sed et Carinthinorum Moroanensium fines crebris incursionibus diripuerunt — et regiones eorum possederunt, et usque in hodiernum diem — potenter et pacifice posteritas eorum detinet.“ — A Murai Karantánok Dráva és Száva közből költöztek ki „Chrobati, qui Dalmatiae partes nunc inhabitant, a Chrobatis baptismi expertibus, qui et albi appellantur, originem ducunt: qui sane ultra Turciam (Magyar országon túl) prope Franciam (Német ország mellett.) incolunt, et Sclavis contermini sunt non baptizatis“ Constantin görög császár de adm. Imp. cap. 31. Ezek közül, kik 640-dik év tájban születet után Heraclius császár alatt telepedtek Dalmátiába. (Salagi István, de Statu Ecclesiae Pannoniae, Lib. II. p. 65.) egy része Illyricumba, és Pannóniába költözött. „At a Chrobatis, qui in Dalmatiam venerunt, pars quaedam secessit, et Illyricum, atque Pannoniam occupavit.“ Constantin cap. 30. Illyricum alatt Szerviát: Pannónia alatt pedig Dráva és Száva közét értik Lucius, de Regnis Dalm. Lib. I. és Farlatus, Illyr. Sacr. Tom. I. Prolegom. P. II. c. 4. §. 2. Ezért e részeket II. Endre király 1217-ki levelében nyilván Sclavoniának nevezi, és kiegészítő része Magyar országnak „cum — venissemus ad Zagrabiensem episcopatum, ac monasterium (templum). Zagrabiense a Sancto Ladislao Rege, sanctissimae recordationis praedecessore nostro constructum, qui terram Sclavoniae, sive Banatum, ab errore idololatriae ad Christianitatem convertens, Coronae Hungariae (postliminio) subiugavit.“ És II. Ulászló király 1496-dik évi oklevelében Palma Károlynál, Specim. Herald. Regni Hung. Lib. II. c. I. „Nam Regnum hoc (Sclavoniae) inter Savum et Dravum constitutum.“ Innen tódultak a Horvátok Styriába, Carnióliába és Karinthyába; ez oknál fogva nevezik a francia írók a Carnusi népeket „Sclavos Vinidos, et Carantanos.“ — Kiknek Kereszténységre térítéséről a Salzburgi névtelen íróból ezek olvashatók Praynál, Hierarch. P. I. p. 224. Nota a) „Auctor de Conversione Carantanorum, qui ante annum 821. Deodericum ab Arnone Juvaviensi Archiepiscopo ordinatum narrat, hoc subiungit: „Commendantesque illi Episcopo Regionem Carantanorum, et confines eorum occidentali parte Dravi fluminis, usque dum Dravus fluit in amnem Danubii, ut potestative populum regeret sua praedicatione.“ — Kiket őseink a fuldai Évkönyvek szerint, 901-ben már háborgattak „Interdum vero Ungari australem partem regni illorum (Maravorum) Carantanum devastando invaserunt.“ Horvátok előtt Dráva és Száva közt

Jászok laktak „Dravum inter Savumque colebant Jasi — In tabulis Vesprimiensibus Antonini Pii Azalo-collatis, inter testes legitur nomen M. Sentilii IASI vice cognominis. In marmore Toplicensi, Constantinus M. AQVAS IASAS vi ignis consumptas restituit. In oppido Slavoniae Podborie, ubi itidem aquae calidae, Divo Commodo Respublica IASORV. Jasorum. — amplum hunc populum celebremque fuisse innuunt, ab linguae dialecto, ut opinari licet, nuncupatum (?) Plinio quoque Jasi adcolae Dravi; Ptolemaeo *Ἰάσιοι*, Jassii, superiori Pannoniae adscripti; partem inferioris Commodo Imperatore tenuisse eos, marmor Podboriense ostendit.“ Katancsich. Istri Adcolar. Geogr. vet. P. I. p. 467. Mivel a tót Jazik, nyelvet jelent, a Jászokat erővel Szlavinokká teszi. De Orb. Antiq. P. I. q. 253. már elesmeri „Herodoto teste, a nigra veste sic (Gyászok, vagy Jászok) nuncupati. Scylax Melanchlaenos ad oram Ponti novit.“

A Carantan nevet közönségesen a szlavin Krain (Karaj) határ szótól származtatják; ezért „Marcha Carentana“ néven is előfordul. Aquilinus Julius Caesar írja Annal. Ducat. Styriae, Tom. I. Graecii. 1768. in fol. p. 732. IV. Béla király korából „repetebat, si fides Chronic. cuidam Hung. germanice edito an. 1534. Styriam a monte Semering usque ad Admont. secundum Anasi fluenta.“ Mert Magyar ország szélei Geyza nagy herczeg koráig, vagy is 979-dik évig Ens folyóig terjedtek, alatta szorítottak keskenyebb határok közé annyira, hogy II. Béla király már csak Alsó-Styria részeit birta Mahrburg, Petov és Czilleja körül; fia pedig II. Geyza ezeket is elvesztette, mint oda föl oklevelekből hitelesen elmondottuk; névtelen jegyzőnknek tehát valóban II. Béla király alatt kellett élnie és írnia, mivel határozottan állítja „De a Karinthiai Moróánoknak határaikat is gyakor berohanásaikkal kirabolták, kik közül sok ezer embert kard élével megöltek, váraikat lerombolták, és tartományaikat birták, és mai napig, Isten segítségével, hatalmasan és békével maradékaik elfoglalva tartják.“ — Aquilinus Julius Caesar p. 717. Marcha Carentaniae alatt érti nem csak egész Styriát, hanem Austriát is Ens folyón innen; állítását Regino folytatója is jóvá hagyja 944-dik évről írván „Ungarii a Bavariis et Carantanis in loco Weles tanta caede mactantur, ut nunquam a nostratibus antea taliter infirmarentur.“ — Megjegyzi Pertz SS. Tom. III. p. 447. Nota 1. „Bertholdus iam an. 937. Bavariae dux constitutus, prope Wels Ungarios magna caede prostravit; quae victoria cum annalibus maiorib. San-Gall. in a. 943. collocanda esse videtur, quamvis continuator Reginonis, et Annal. Salisburg. a. 944. exhibeant. Diem 11. Aug. Aventinus IV. 23. 17. annotavit.

Az Augustus szerencsétlen hó a magyar történelemben. — Weles, most Wels Austriában a Traun folyónak, mely Ober-Traunnál ered, és Ebersberg alatt foly a Dunába, bal partján fekszik, mellette megy el a Linztől jövő, és Gmundenig tartó vas-út. —

„Usubuu et Eusec — cum magna victoria reversi sunt ad ducem Arpad; deus enim — tradidit duci Arpad, et suis nobilibus inimicos eorum, et per manus suas labores possederunt. Ubi cum radicati fuissent, et fere omnia viciniora regna sibi subjugassent, reversi sunt juxta Danubium, versus silvam, causa venationis, et dimissis militibus ad sua propria, dux et sui nobiles — inde venerunt in civitatem Athilae regis, et ad insulsm Sepel descenderunt, ubi ducissa, et aliae mulieres nobilium fuerunt.“ —

Miután a szomszéd tartományok meghódítása után meghonosodtak, Styria és Austria tartományokból térének vissza Duna mentében, s vitézeiket birtokaikba eresztvén, Ó Budára jöttek, innen Csepel szigetbe szálának, a hol a vezérné aszszony a többi nemesek nejeivel tartózkodott. — Itt csak e kitétel szükségel indokolásokat „majd minden szomszéd országokat meghódítottak“ — Hogy a Tisza melléki vidékek után, csak hamar elfoglalták Szerviát, Croatiát, Dalmátiát, mind két Pannóniát, és Pannónia Száviát Nagy Morva országot, Styriát, Austriát az Ens folyamig; e dicső hadi tetteikről főntebb már elég bőven szólottak a leghitelesebb külföldi tanuk. 905-dik évről pedig följegyzette Sigebertus Gemblacensis „Hungari, superioris anni victoria elati, Regnum Ludovici (Regis Germaniae) sub tributo redigunt.“ — „Nach der furchtbaren Niederlage der Slawen und Deutschen bei Preszburg im August 907. — verschwand das freie (?) slawische Mähren aus der Geschichte.“ Schafarik, Slaw. Alterth. II. Bd. — 906-dik évről megint írja Sigebertus Gemblacensis „Hungari victos Graecos sub tributo redigunt.“ — 907-dik évről ismét ő mondja „Hungari Bulgaros victos tributarios sibi faciunt.“

„Et eodem anno dux Arpad genuit filium, nomine Zulta, — et dux et sui nobiles per plurimos dies faciebant convivia magna.“ — Ha Zulta az LIII. fejezet szerint tizenhárom éves volt, midőn atya Árpád halála után 907-ben nagy herczegségre emeltetett, úgy a fuldai Évkönyvek jegyzeteinél fogva a nevezetes évben született, midőn őseink 894-ben Zvatopluk morva fejedelmet meggyőzték „Zuentibaldus, dux Maravorum — diem ultimum clausit infeciter. Avari, qui dicuntur Ungari — totam Pannoniam usque ad inter-necionem deleverunt.“

„Zulta születésén lön nagy öröm, a vezér és nemesei Pusztérék napjaiban Pusztérékolást tartottak,“ Pogányságban a tisztulás

napja, melyen a született csecsemős a Ház-Tűz körül hordoztatott, mi közönségesen hetedik, nyolczadik, vagy kilenczedik napon történt, midőn nevet is adának neki, Puszteréknak hivatott; Fűsűs Jánosnál, Királyok Tüköre, Bartfán. 1626. in 8. Pusztorék. Szótárainkban hibásan: Poszrék, Puszrik, Puszdrek, Puszdarek. — Beszter ör Angyal (Mercurius) nevéről elnevezve, kit a pogányok Láng és Tűz képében világ szerte különféle nevezet alatt tiszteltek; az Indusok Agni, az Egyptusiak P-tha, a Rómaiak Vulcanus, és Vesta nevezet alatt, mint a Görögök. Persiában pedig, Hyde Tamas szerint, Beszter neve volt. S mivel Isten áldásából ő ajánlékozza szülőknak a gyermeket, ez is róla nevezteték, jelesen pehlvi nyelven: Peser; persául: Pesser; magyarul: Puszer; de hogy Beszter, Peszter az eredeti kimondás, a gyermek dajkájának Pesztra neve bizonyítja.

A vendégség napja pedig, melyen nagy konyhát ütöttek, s a vérség, mint a törvényes születés tanuja, megvendégeltetett, Puszterékolás. Szent-Péteri Istvánnál, Hangos Trombita, Debretzenben. 1698. in 8. Pusztrikolás. E megvendégelt vérségről beszél Plutarch, Symposiacion Lib. 5. Quaest. 5. „qui genere attingunt, et Jovis Homognii sunt participes.“ Névtelen jegyzőnk fordító, az ő s Puszterékolás helyett: lakodalom, vendégség, és lakoma szavakkal élnek.

Beszter ör Angyal képe Thuringiában Rothenburg várban találtatott, Agricola György († 1555) esmerteté meg a német tudósokkal de Re metallica írott könyvében, mint Falckenstein Jánosnál olvashatni, Antiquitates Nordgaviae Veteris. Schwabach. 1734. in fol. Tom. I. hol Beszter, Peszter helyett: Puszterich, Puszter, Püster, Püstrich, Bäusterich, Bausterich, Beusterd, Püster. Eckhartnál in Comment. de Reb. Franc. Orient. Tom. I. p. 337 „Puszterich a Saxonico Puesten stare.“ Mone Ferencz tót szónak tartja Symbolik. VI. Th. 1823. S. 271. „Püsterich, halte ich für slavisch, wofern er ein heidnisches Ueberbleibsel ist, wie es wenigstens starken Anschein hat.“ Tkány Antalnál, Mythologie der alten Deutschen, und Slaven-Znaim. 1827. in 8. „Püsterich, Büster, meny-dörgő és villám gerjesztő haragos Istenség. A szlavin Besprim, Bezbreem bizonyosan a Beszternévből keletkezett. — Nork szerint, Real Wörterbuch. Stuttgart. 1845. in 8. IV. Bd. S. 157. „Püszerich, ein slavischer Götze, von den Sorben und Wenden Thüringens verehrt. — Seinen Namen verdankt er dem Püster, des durch heißen Dampf entströmten Wassers.“ Képe belől üres levén, égő szeszszel tölteték meg, midőn a csecsemőssel körüljárták. Tudtomra, Hyde Tamáson kívül, senki sem fejtette meg a

Beszter név jelentését. Megtalált képét köré nyomva láthatni Vollmernél, *Vollständiges Wörterbuch der Mythologie aller Nationen*. Stuttgart. 1836. in 8. Tab. 88. Fig. 4.

„portus Beuldu“ Puszta Bőd, most is átkelő Csongrádban a Tiszán inneni Járásban, Csongrád és Puszta Szántó közt.

„fluvius Couroug“ most Korógy-Ér, ered Csongrádban a Tiszán túli Járásban, Puszta Etser, és Puszta Veres — Egyháza közt heverő mocsárból, és Puszta Szent-Györgynél szakad a Kurczába.

„et omnes Siculi, qui primo erant populi Athilae regis — obviam pacifici venerunt“ E hagyományt Kézai Simon is följegyzette Lib. I. c. 4. circa fin. „Remanserunt quoque de Hunis virorum tria millia ex praelio Crimildino erepti per fugae interfugium, qui timentes occidentis nationes, in campo Chigle usque Arpad permanserunt, qui se ibi non Hunos, sed Záculos vocaverunt. Isti enim Záculos Hunorum sunt residui, qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognoverunt remeasse, redeuntibus, in Rutheniae finibus occurrerunt, insimulque Pannonia conquesta, partem in ea sunt adepti, non tamen in plano Pannoniae, sed cum Blackis, in montibus, confinii sortem habuerunt. Unde Blackis commixti, litteris ipsorum uti perhibentur.“ — Ezek szerint a Székelek Etele Kún-magyarai, kik azért hivattak Székeleknek, mert az erdéli Oláhokkal hegyek közt Erdél határ széleire telepedtek „in montibus, confinii sortem habuerunt.“ A Székel nevezet tehát határ-őr jelentéssel, átvitel; eredeti néven Sákok, Szákák, mint a többi Skytha fajok. Herodotus írja Lib. VII. c. 64. „Sacae Scythica Gens.“ És „Persae enim Scythas nominant Sacas.“ Határozottabban idősebb Plinius Hist. Nat. Lib. VI. c. 17. „Scytharum populi. Persae illos Sacas in universum appellavere, a proxima gente antiqui Aramaeos“ az az: Ormosiaknak. Strabo Lib. XI. „Cyrus cum fecisset expeditionem in Sacas, praelio victus, fugit.“ Cátó Töredékeiben „Scythia Saga“ ország említetik. Előjö: Sac, Sach, Sak, Saga, Sag, Sega, Soga, Sat, Set, Sit, ez pedig Herodotusnál görögösített hangon Skyth; a Napról vett nevezet; mint a Saba, Csaba, Seba, Sebus sat. nevek.

Annak, hogy a Székelek, vagy is Kúnok Ruthéniába mentenek Árpád eleibe, valami homályos nyomát találjuk Constantin görög császárnál de adm. Imp. cap. 39 „Cabari a Chazarorum gente descendunt — fugientes ad Turcas in Patzinacitarum terram (Etel Közbe) se contulerunt, ibique sedes posuerunt.“ Midőn pedig őseink Etel-Küzből kiűzettek, egy része Erdélbe költözött a többi Palócز véreikkel.

„fluvium Cris in Cervino monte transnataverunt, et inde equi-

tantes, juxta fluvium Tekereu castra metati sunt.“ Névtelen jegyzőnk Csepel szigetről meneszti Biharba a magyar sereget, és Csongrád alatt a Béldi réven kelnek át a Tiszán, és Korógy-Ér mentében járat velek táborot. Csongrád megyéből Békésbe Szarvas-halomnak veszik útjokat, ott úszszák át a Hármas-Köröst, a Csabai Járásban. Innen Biharba a Sár-Rétnek tartanak, és a Tekerő folyónál ütik föl sátoraikat. A Szarvas-halom Lethenyi Jánosnál „Cenum hegy“ Mátyás Istvánnál „Czerom hegy“ Sándor István Szarvas hegyre fordítá, s alatta a Békésben levő mező-várást érti a Hármas-Körös bal partján. Szabó Károly szerint is a mai Békés-megyei Szarvas mező váras mellett fekszik a Körös parton. Ha itt keltek át a Hármas-Körösön, előbb, hogysem a Sár-Rétre mehessenek, s a Tekerő-Ér mentében táborba szállhassanak, a Berettyón, avagy a Hortobágy folyón is át kellett volna menniök. A névtelen jegyző csupán Köröst említ; a Szarvas-halom tehát Gyoma és Puszta Ege közelében keresendő a Puszta Fél-halom körül; a XXVII. fejezetet szerint is onnan vissza tértökből ez utat tévék „venerunt usque ad locum Zerep, et deinde egressi usque ad Zeguhalmu, et ibi volebant transire Crisium — sed venientes milites Menu-morout, eis transitum prohibuerunt. Deinde egressi, per unum diem equitantes, castra metati sunt juxta parvos montes (Pó halomok) et hinc juxta fluvium Turu equitantes, usque ad Thisciam pervenerunt.“ Jerney János ugyan följegyzett 1284-dik évről egy Zorwos-holm nevű helyet, de nem teszi ki hol? A Tekerő-Ér Harsányon innen szakad ki a Sebes Körösből és Puszta Tordánál ömlik előbbi öblébe.

Észrevételek

az ötvenegyedik fejezetre: Mén-Marót vezérről.

„Hoc cum audivisset Menu-morout, quod Usubuu et Veluc — cum valida manu — contra eum venirent, timuit — et contra eos ausus venire non fuit, eo, quod audiverat, ducem Arpadium et suos milites, validiores esse, et Romanos fugatos esse de Pannonia — et Carinthinorum Moroanensium fines devastasse — regnumque Pannoniorum occupasse, — Tunc dux Menu-morout, dimissa multitudine militum in castrum Byhor, ipse cum uxore et filia sua, fugiens — in nemoribus Ygfon habitare coepit. Usubuu et Veluc, omnisque exercitus — contra castrum Byhor equitare coeperunt, et castra metati sunt juxta fluvium Jouxas. Tertio autem die, ordinatis exercitibus, ad castrum Bellarad egressi sunt — et — milites pugnare coeperunt — et pugnatum est inter eos duodecim dies. — Tertio autem die, cum Hungarii et Sycli fossata castri implevissent, et scalas ad murum ponere vellent, milites ducis Menu-morout, videntes audaciam Hungarorum, coeperunt rogare hos duos principes exercitus, et aperto castro, nudis pedibus, supplicantes, ante faciem Usubuu et Veluc venerunt, quibus — custodiam ponentes, ipsi in castrum Byhor intraverunt, — Hoc cum Menu-morout — audivisset, irruit in maximum timorem, et misit nuntios — cum diversis muneribus ad Usubuu et Veluc, et rogavit eos, ut paci faventes, legatos ad ducem Arpad — dimitterent, qui nuntiarent ei: Quod Menu-morout — totum regnum, et Zultae, filio Arpad, filiam suam dare non dubitaret. — Usubuu et Veluc — cum legatis — nuntios miserunt, qui dominum suum ducem Arpadium, causapacis rogarent. Qui cum insulam Sepel intravissent, et ducem Arpad salutassent — mandata Menu-morout dixerunt. Dux vero Arpad, inito consilio suorum nobilium, mandata Menu-morout dilexit et laudavit, et dum filiam Menu-morout ejusdem aetatis, ut filius suus Zulta, jam esse audivisset, petitionem Menu-morout differre noluit, et filiam suam in uxorem Zultae accepit, cum

regno sibi promisso. Et missis legatis ad Usubuu et Veluc, mandavit, ut celebratis nuptiis, filiam Menu-morout, filio suo Zultae in uxorem acciperent — obsides — secum ducerent, et duci Menu-morout darent Byhor castrum.“

„—cum audivisset Menu-morout, quod Usubuu et Veluc — cum valida manu — contra eum venirent, timuit“ — Valvasor János Weichard báró beszéli őseinkről Horvát Istvánnál „e megtestesült ördögök, úgy jártak, mint egy kártékony s országrontó jég-esőzivatar, és ijesztő özön, kik Európának majdnem valamennyi tartományait egymás után földúlták.“ Valóban rettenetes lehetett a Magyar név Európában Sz. Geminianus Mutinai város Véd-szentének életírója szerint is a X. századból, a ki a Magyarokat fölötté kegyetlen nemzetnek festi, kitől majd minden népek rettegnék „quam in nostris tribulationibus crudelissimam experti sumus.“ És egy más helyen „Lues illa, quam utinam non sciremus, non dies certaminis, sed insoliti funeris.“ Siralmas verseiből, melyeket Muratorius közöl egy régi kitából, olvashatni Gróf Batthyáni Ignácznál is. LL. Eccl. Tom. I. p. 135. többi között, ezek a Sz. Geminiánushoz intézett kifejezések megemlítendők:

„Nunc te rogamus, licet servi pessimi,

Ab Ungarorum nos defendas iaculis.“

Külföld írói védik névtelen jegyzőnk hitelességét, velők lehet az ő állításait igazolni: hogy ő történet valóságot beszél.

„contra castrum Bihor equitare coeperunt, et castra metati sunt juxta fluvium Jouxas.“ Az az: Józsás; Jászó nevét is Aba-ujban így leljük írva a pozsonyi mise könyvben „Consecrata est haec Ecclesia S. Jaxen.“ az az: Jaxensis, Jaszensis. Az előbbi fejezetben vett utazást tekintve, a Józsás folyam nem lehet más, mint a Nagy Váradnál a Sebes-Körösből kiszakadott, és Sz. Márton fölött a Berettyóba merült Kis-Körös, ennek közelében a bal parton fekszik Bihar. Sándor István a Fehér Köröst gondolja Aradban, mely a Józsás nevű egyik falut mossa, a Boros Jenői Járásban Erdél ország szélei felé, ugyanis Fehér Körös jobb partján fekszik Józsás, fölötté éjszak keletre pedig a vele határos Kis-Józsás. Jerney János a Fekete Köröst Aradmegye szélén és Jó-úszásra magyarázza a helység nevét. Szabó Károly szerint pedig Józsás tulajdonkép csak egy hegyi patak, mely az Arad megyét választó hegyekből ered, s Arad megyének keleti szélén szakad a Fehér-Körösbe. De ha szerint Békésben Szarvasnál keltek át a Hármaskörösön, mikép fordulhattak vissza a Tekerő-Ér mellékéről akár a Fekete, akár a Fehér-Köröshez Arad megye széleire? A név hasonlatosság nem mindig döntő jel.

„Tertio autem die, ordinatis exercitibus, ad castrum Bellarad egressi sunt — et pugnatum est — duodecim dies — milites ducis Menu-morout, videntes audaciam Hungarorum, coeperunt rogare — duos principes exercitus, et aperto castro nudis pedibus supplicantes, ante faciem Usubuu et Veluc venerunt — ipsi in castrum Byhor intraverunt.“ — Szabó Károly Bellarad várát egynek tartja a Józás patak forrásától mintegy három órára eső, s Bihar megye déli részén a Fekete Körös völgyének bal oldalán fekvő Bela-várával. Romjait Görög földképe Belényesi Járásban a Magura hegyen mutatja Fenes, Mérág és Henkeres közt. Továbbá Szabó Károly észrevétele szerint Bellarad maga a Bihari vár, szlávul Fejér-vár, mi ha tót szó, Welle-hrad, Nagy-vár volna. Szerinte tehát itt állott a régi Bihar-vár, melyet mi XVI. század elején, oklevél nyomán a Kis-Körös mentében találtuk; de a névtelen jegyző által főttebb leírt magyar sereg utazása is e vidékre helyhezi. Bihar tehát az ő korában is e tájon állott, s Bela-vár romjaitól távolabb esik, hogysem azzal egynek lehetne venni. Bihar közelében ugyan már nem létez Bellarad nevű vár; azt kell tehát föltennünk a névtelen jegyző előadásából, a ki Bellaradnak vivására megnyíttatja Magyarok előtt Bihar vár kapuit: hogy Bellarad csak egy a Bihar vár oltalmára rakatott elő vár volt.

Mén-Marót vitézei esedezve mezétlább jövének a vezérek elébe. Ezzel haragítá annyira magára a névtelen jegyző Dobrovskit, hogy őt féketlen boszujában gyalázná. De kitetszik Horvát István által a Szlavinokról gondosan öszveszedett szlavin írók hiteles adataiból: hogy a Szlavinok, ha veszedelemben forogtak, vagy esedeztek valamiért, mindenkor igen alázatosak voltak, következőleg a névtelen jegyzőnek mezétlábos adata épen nem valami nagy, vagy szokatlan különösség, avagy sérelmes adat s megbocsájthatatlan halálos bűn. —

„Menu-morout — rogavit, — ut paci faventes, legatos ad ducem Arpad — mitterent, qui — totum regnum: et Zultae, filio Arpad, filiam suam dare non dubitaret.“ — Valami közönséges dolog az ő történetben, hogy a hadakozó felek frigy ütéseiket házasság kötéssel erősítsék, itt is Árpád Mén-Marót leányát Zulta feleségévé fogadja, s meghagya vezéreinek; tartsanak menyegzőt, s vegyék leányát fiának feleségül; Bihar várát pedig engedjék Mén-Marótnak. Bezeg megköszönnénk, derék névtelen jegyzőnknek, ha a pogány magyar házasság kötését is leírta volna! Engel Kereszténynél olvashatni in Danielis Cornides Commentatione de Religione veterum Hungarorum. Viennae. 1791. in 8. p. 30—33. Pariz-Pápai Ferencz Heraldicájából: hogy a pogány magyar völegény egy ezüst-

ből öntött képet szokott vala adni jegyesének: ez is viszont a vőlegénynek, melyet mind ketten nyakukon hordozták holtiglan. E szokást azonban Cornides kétségbe vonja, mivel a XIII. században Volga mentében talált magyar fajokról nyilván írja a Vaticanumi Kita „Pagani sunt, nullam Dei habentes notitiam, sed nec idola venerantur.“ Ezek azonban csak úgy hangzanak a keresztény szerzetes szájában: hogy ők nem voltak keresztények. Bálványaikról is azt kell tartani, hogy nyilvános képeik ugyan nem voltak, de voltak nemzetségi, vagy házi képeik, mint Rákelnek, a kiről ezt írja a Teremtés könyve 31, 19. „és Rákel ellopá az atyja bálványait.“ L. Nork F. Mythologisches Real Wörterbuch, IV. Bd. Stuttgart. 1845. in 8. S. 368—369. Theraphim szó alatt.

Észrevételek

az ötvenkettedik fejezetre: Usubúró, és Velukról.

—„**D**ux Arpad, accepto juramento primatum, et militum Hungariae, filium suum Zultam, ducem, cum magno honore elevare fecit. Tunc dux Usubuu-nec, patri Zoloucu, pro suo fidelissimo servitio, dedit castrum Bezprem, cum omnibus appendiciis suis: et Velucquo dedit comitatum de Zarand, et sic ceteris nobilibus honores et loca condonavit. Menu-morout, post illam causam, in secundo anno, sine filio mortuus est, et regnum eius totaliter Zultae, genero suo dimisit in pace. Post haec, anno dominicae incarnationis DCCCCVII. dux Arpad migravit de hoc seculo, qui honorifice sepultus est supra caput unius parvi fluminis, qui descendit per alveum lapideum in civitatem Athilae regis: ubi etiam post conversionem Hungarorum, aedificata est ecclesia, quae vocatur alba, sub honore beatae Mariae virginis.“

Árpád vezér Magyar ország urait és nemeseit megesküdtetvén fiának Zultának hűségére, az Alapszerződés, vagy is a Pragmatica Sanctio első cikkének értelmében, az örökösödés rendje szerint, dicsőségesen nagy herczegségre emelteté.

Megjegyzik történet íróink, hogy a hazai források Árpád magzatait, kik Constantin görög császár szerint de adm. Imp. cap. 40. négyen voltak, Zultánon kívül, még neveikről sem esmerik; figyelembe nem vévén, hogy a hős-mondák, és vitéz énekek, Krónikáink forrásai, csak az élőkrol emlékeznek. Constantin idézett fejezetben ezeket nevezi meg: Liuntint, a ki Simon bulgar fejedelem ellen 887-ben viselt háborúban bölcs Leo görög császár korában volt a magyar sereg vezére „quo tempore Liuntica, Arpadae filium principem (exercitus) habebant.“ Ezt állítja Constantin később korból alább olvasható ime soraiban is „tertius (Arpadi) filius Jutotzas filium suscepit Falitzin, qui nunc principatum tenet.“ Az unokák örökösödés ellenére nem léphettek Árpád fiai éltökben főmoltóságra,

vagy is nagy hercegségre. Hartvic Sz. István király élet-írója is, a ki magyar országi forrásokból dolgozott, csak négy országló nagy hercegről beszél „Ea siquidem tempestate, qua gens prefata dei ecclesiam depopulabatur, erat in ea quidam, quartus ab illo, qui ingressionis hungarorum in pannoniam, dux primus fuit, nomine Geysa.“ Liuntin egy lesz Tarcatzussal, az előbbi nevet fölavatáskor nyerte; Mithra tisztelői viseltek efféle neveket, mint Porphyriusból tudjuk de Abtinent. IV, 16. „eos, qui eorundem sacrorum sunt participes, Leones, mulieres Laenas, ministrantes Corvos appellant. Et in Patribus simili modo, hi enim Aquilae, et Accipitres nuncupantur.“

„Sciendum vero, mond Constantin, Arpadem magnum Turciae principem filios genuisse quatuor: quorum primus Tarcatzus; secundus Jelech; tertius Jutotzas; quartus Zaltan. Rursus Arpade primogenitus Tarcatzus filium habuit Tebele; alter Jelech filium genuit Ezelech; tertius Jutotzas filium suscepit Phalitzin, qui nunc principatum tenet; quartus Zaltan filium habuit Taxin. Et omnes quidem Arpade filii mortui sunt, superstitibus tantum eorum nepotibus Phale, et Tase, cum patrueli eorum Taxi; Tebelesque moriens filium reliquit Termatzum, qui nuper in gratiam rediit cum Bultzo tertio principe et Carcha (Tárkán) Turciae. Bultzus autem hic Carchas. (Tárkán) filius est Cale Carcha: (Tárkán) estque Cale nomen proprium, cum Carchas (Tárkán) sit dignitas; quemadmodum et Gylas (Gyülés) quae tamen maior est, quam Carchas.“

„Tunc dux, Usubuu-nec, patri Zoloucu — dedit castrum Bezprem, cum omnibus appendiciis suis.“ Horvát István szerint Kovacsich György Márton látott 1279-dik évből Zolok, az az: Szalók nemzetségről oklevelet, kinek dicső emlékezete most is él Nemes, és Pór Szalók helységek neveiben a Devecseri Járásban.

„et Veluquio dedit comitatum de Zarand.“ Francia helyesírással Veluckio helyett; ilyen írás-módot találhatni nem csak oklevelekben: hanem kitákban, s a Váradi Regestrumban is, jelesen a 64. §. Pristaldus Quesa“ Késa helyett. 72. §. „Culqued“ Külked helyett. 96. §. „provincia de Quemei“ Kemei helyett.

A XIX. fejezet szerint e Velek nemzetségéből származott Turda püspök „Velec, a cuius progenie Turda episcopus descendit“ kire úgy hivatkozik a névtelen jegyző, mint korabeli püspökre; midőn valamely nemzetség származásáról beszél, mindenha határozatlan időt használ, mint a VI. fejezetben „Eleud pater Zobolsu, a quo genus Saac descendit“ sat. Ez a Turda püspök, kiről az eddig kiadott magyar egyház püspökeinek név sora mélyen halgat,

Turóczinál P. II. Cap. 64. Thurdo, a bécsi képes krónikában pedig Turda, annak a Sámson grófnak a fia, a ki II. Béla király ellen, az Aradi gyűlésen elkövetett törvénytelen kegyetlenségért, pártoskodott. „Erat autem caput traditorum, Tyodor, de genere Simad, et Folcus, ac Titus, et praecipuus Samson. Laudavit autem Samson, qui erat pater comitum, Thomae, et Thurdo, quod iret in conventum regis, et ipsum coram multis vituperaret.“ Ha e Turda a névtelen jegyző említette püspök; ez is egy eldöntő adat volna, hogy ő valóban II. Béla király jegyzője volt.

Azt, hogy Zaránd megyét Mária Theresia kapcsolá végkép Erdélhez, már fentebb említettük: nem is tartozhatott oda, mert Erdél, mint Constantin görög császár írja, nem is volt Árpádé, hanem a pálócz Gyuláé, kinek maradéki egész Sz. István idejéig birták.

Mén-Marót ajánlását örömmel fogadá Árpád, s őt Bihar várának békes birásában holtáiglan meghagyta, a ki is nem sokára az után kimulván, az egész Tisza és Körös köz Árpádé lett, melyet azonban nem soká birhatott, mert 907-ben, alkalmasint az eldöntő Pozsonyi csata előtt, melyet elhunytával kiskoru fia Zulta ellen augustusban kezdének az ellenséges morva és német szomszédok, jobb életre szenderült. „Ezek után az ur megtestesülésének 907-dik esztendejében Árpád kimulék e világból, ki is tisztességesen eltemettetett ama kisedd fok forrása fölött, mely következett medren foly Etele király városába; holott is a Magyarok megtérése után boldog Szűz Máriának tiszteletére egyház rakatott, melyet Fehér-Egyháznak neveznek.“ Fölírásáról Bonfinius Antal tesz említést Dec. I. Lib. IX. „Et Albae Mariae Sacellum, primum Christianitatis in Ungaria nominibus dicatum, adpellant, idque Lapis adhuc indicat excisus.“ Fekvését pedig Oláh Miklós írja le, in Hungaria, Cap. V. de Buda, §. 6. „Ad ipsum vero aquilonem, partim alii exsurgunt montes, frugiferi vitibus, in quorum radice monasterium est Eremiticum, Divae virgini sacrum, quam Albam Mariam appellant; partim Sicambriae urbis — reliquiae adhuc cernuntur. Introrsus meridiem versus est oppidum Vetus Buda, in quo fundata est Ecclesia Collegiata, Praepositura, et aliis Sacerdotiis insigne.“ — Hihetőleg 1541-ben rombolták le az Ozmanok, midőn Szolimán császár ott táborba szállott. „Az Terek chaszar mentében Skanboria (Sicambria) mezejére szala minden népivel.“ Verancsics Antal. — Ezért Gregoriantz Pál 1554-dik óta győri püspök in Breviario Rerum Hungaricarum, Posonii. 1746. in fol. e Fehér-Egyházat már nem említi. A Sicambria romjai, Bel Mátyás szerint, Nova Hungaria III, 181—182. §. 13. fél

mélyföldnyire terjedtek, a foknak kövezett medre pedig csak a mostani puska poros malomig ért „concamerations autem haud longius ostendunt, quam est hodie pulveris pyrii officina. Ultra uligo residat.“ — E kövezett csatornát a Rómaik építették, s egy része maiglan ép állapotban van, azon csurgott Aquincumba, az az: Ó Budába a hévíz a kamarai praefectoralis ház közelében most is romokban fönlevő fördőkbe. Schönvisner István, De Ruderibus Laconici Caldariiue Romani et nonnullis aliis monumentis, in solo Budensi repertis. Budae. 1777. in fol. Marsilius Buda Vetus fölírás alatt így írja le „In ripa citeriori (Duna jobb parton) non longe supra Budam recentem, Pagus est Buda vetus vulgo nuncupatus, et duobus Romanis fortalitiis, quae cum longo quodam Aquaeductu ibidem reperiuntur, celebris. Alterum, idque minus et septentrionale paludi adjacet, et est figurae quadratae, et ex glareae, coctisque lapidibus terra obrutis exstructum. Alterum majus ejusdem cum priore materiei est. Praeterea autem in ejus circuitu varia murorum rudera inveniuntur; (a képen Figura V. hosszában XVI. oszlopot tüntet elő) et ab illo latere, quod Danubium respicit, ad eundem usque, fossa protenditur. Aquaeductus vero (az érintett XVI. oszlop) a radice montium per paludem transiens, non procul a praedicta fossa terminantur, suntque merae columnae ex lateribus exstructae. A veritatae forte non est absonum dicere, quod illa duo fortalitia magnae alicujus Coloniae praesidaria fuerint.“ Aloys. Ferd. Com. Marsilius, Danubius Pannonico Mysius. Hagae Comitum. Tomus II. 1726, in fol. max. p. 3. — Ez oszlop-romokat nevezé a régiség Sicambriá váras romjainak.

Magyar időkben e kövezett csatornán folyó hé-víz Fok nevet kapott, mint Hevenesy Gábor kézíratai között Tom. XXXII. p. 159—161. 1468. és 1491-dik évekről szóló oklevelek bizonyítják „Molendini — super rivulo Kanthor — foka, inter metas Civitatis Veteris Budensis decurrenti.“ — De a Fehér-Egyház nem állott e hévíz forrásánál, mely a malom fölötti mocsárból ered: hanem a hegy tövében, melynek vizeiről ezeket mondja Bel Mátyás „aquae demanarint fonte gemino. Eorum alter ex pede montis, tam ubere scaturigine salit, ut lacum subtus formet, centum plus, minus passuum ambitu. Aquarum perennem copiam inde possis existimare, quod passus vix triginta, a capite delectae, molam urgeant — Rivorum alter, locupletior multo est, sed latice priori haud comparandus. Hunc uligo — effundit.“ — Egy régi német jegyzékben mondatik Schier Xytusnál, Buda Sacra p. 80. „Templum B. M. V. ist unweith von des Franckl Pöden Mill, alwo rechter Handt auch ein Closter gestanden, hatt geheissen Tereig-laz.“ (Fejér-

Egyház) Németül „weis chirch“ „Dy Offner seyn nit schuldig petschaft phennig zu geben in dem lesen kainem czentnern vnnnd namligh pey der weissen chirchen“ Ofner Stadtrecht. Pressburg. 1845. in 4. S. 124. §. 214. A fölötté emelkedő szőlő hegy, némely 1411-dik évi oklevél kivonata szerint, Hevenesy Gábornál MS. Tom. L. p. 407. Fehér-Egyház fokának nevezetett. „Litterae Civitatis Veteris Budensis, super donatione Vineae Nadasd dictae in Promonthorio Albae Ecclesiae.“ Létez a pozsonyi káptalanban, vagy az esztergamiban Fasciculo IV. Capsa 3. Nro. 27. — Bel Mátyás állítását: hogy e hegyből kifolyó víz már harmincz lépésnyire malmot hajtott, Boris királyné aszszony 1421-dik évi levele is igazolja „molendinum nostrum prope Albam Ecclesiam — in rivulo calidae aquae situm.“ És Sigmond király azon évi levele „in dominium cuiusdam Molendini ante fores Albae Ecclesiae, in Promontorio Civitatis Budensis, in Comitatu Pilisiensi existentis habiti.“ Nem különben IV. László király 1453-ki oklevele „in quodam Molendino, in calidis aquis superioribus Budensibus supra viam de ipsa Buda, versus Albam Ecclesiam tendentem a parte orientali habito.“ E Fehér-Egyház tehát keletre nézett a föltetsző Napnak szembe, mint a régi pogányok egyházai és sírjai; ezért való színü, hogy az pogány sír épület volt, s hogy őseink megtérése után szenteltetett föl keresztény szent-egyháznak, melyet már Sz. István király megemlít a Pécs-váradi apátságnak 1015-ben adott levelében „Duas praeterea capellas regias, capellam videlicet B. Petri monasterio connexam, et alteram, quae vulgo alba ecclesia vocatur, cum earum parochiis — contulimus praefato monasterio.“ E Fehér-Egyház, valóban szabad megyés, vagy is egész Egyház (Parochia) volt IX. Bonifacius pápa levele szerint Praynál, Hierarch. P. I. p. 13—19. „alba ecclesia Sanctae Mariae prope Veterem Budam“ Peréni Imre nádor, és II. Ulászló királynak pestis miatt távol létében helytartója is hegy tövébe helyhezi 1510-dik évi levelében, melynek ez a tartalma.

„Emericus de Peren, Comes perpetuus Abauivariensis, Regni Hungariae Palatinus, et Iudex Cumanorum, ac Serenissimi Principis etc. Domini, Domini Vladislai Regis Hungariae, et Bohemiae etc. Domini nostri gratiossimi in praesentiarum, in absentia Suae Maiestatis Locumtenens. Prudentibus ac Circumspectis, Iudici et Juratis Civibus Civitatis Budae Veteris, Salutem cum favore. Exponitur nobis in personis Honorabilis Capituli Ecclesiae Budensis: Quod licet alias, dum scilicet ipsi Exponentes praedictam Civitatem vestram Excellentissimo Principi quondam Domino Ludovico Regi Hungariae, eiusque Genitrici in concanbium de-

dissent et permutassent, Promontoria Vinearum inibi existentia, certa etiam alia ibidem Territoria, utpote: incipiendo a via quadam, a parte scilicet meridionali, in fine horti Religiosorum Fratrum Eremitarum apud Albam-Ecclesiam, supra scilicet eandem Veterem Budam fundatam degentium, ad montem sursum ascendente, et ab eadem via descendendo ad viam publicam Strigoniensem, et eundo in eadem via ad plagam septentrionalem, usque ad Promontorium, sive Praedium Ewrs vocatum, quicquid scilicet ad plagam occidentalem via ipsa Strigoniensis includeret, ea iidem Exponentes, cum omni iurisdictione, ac totali iuris et dominii proprietate, ex integro sibi ipsis retinentes et reservantes, ab aliis Promontoriis, et reliquis Terris ipsi eidem Civitati vestrae datis, collatis et concessis, Signis metalibus, et metalli reambulatione mediante separaverint, et sequestrata extiterint, prout videlicet, et quemadmodum ex illis Promontoriis reservatis, ab eo tempore, eisdem Exponentibus, ultra veras Decimas, sicuti etiam ante Concambium praemissum, sic et imposterum, in signum et proprietatem, ac rationem dominii eorum usque in praesentiarum, de singulis semper Vineis vestris Cibionem, sive Tinam solvissetis, et deinceps annuatim solvere teneremini. Tamen vos, nescitur quali astutia excogitata, qualique freti consilio, prout nunc silicet noviter praefatis Exponentibus res ipsa innotuisset, iudicatum praetactorum Promonteriorum et Territoriorum, et per hoc denique consequenter dominium, ac dominii eorundem facultatem, sub silentio vobismet sinistre usurpare, appropriareque intendentes, ad nonnullas iam causas ex parte Vinearum in iam dictis Promontoriis et Territoriis saepefactorum Exponentium, adiacentium emergentes, vobis omnino prophanas, vosmet temere intromisissetis, et huiusmodi Causantes, etiam quidem forenses, vestro adstare iudicio compellentes, contra crebras iam dictorum Exponentium Prohibitiones, easdem adiudicassetis; ac praeterea super Vineis ipsis literas venditionales, et alias vestras, indebite emanari procurassetis et fecissetis, adiudicareque et literas vestras emanari facere non cessaretis etiam in praesenti; prout et nunc quoque noviter, ad instantiam cuiusdam concivis vestri, contra Circumspectum Joannem Nyrew civem civitatis Budensis, ex parte cuiusdam Vineae ipsius Joannis Nyrew, in praetacto Promontorio, et sub dominio iam dictorum Exponentium situatae, contra saepissimas Prohibitiones eorundem Exponentium, iudicium facere, et eandem

Vineam ab eodem Johanne Nyrew alienare velletis, veliam de facto fecissetis, et alienassetis, in maximum praeiudicium et damnum dictorum Exponentium, iurisque et proprietatis domini ipsorum derogamen non modicum. Cum tamen vos, sicut nullum dominium in praedictis Promontoriis ac Territoriis: sic nec ullum iudicatum, atque adiudicationis, aut literas dationis, facultatem haberetis. Supplicatum itaque extitit nobis pro parte eorundem Exponentium, ut vos ab huiusmodi temeraria vestra adiudicatione, et literarum datione prohibere dignaremur. Quia autem iure nemini licet alterius in messem mittere falcem; Pro eo vos inhihendo requirimus, et nihilominus auctoritate Domini nostri Regis, qua in hac absentia Suae Maiestatis, fungimur, committimus vobis et mandamus; quatenus, acceptis praesentibus, et praemissis suo modo se habentibus, a modo imposterum, ab huiusmodi eorundem Territoriorum et Promontoriorum adiudicatione, et literarum datione desistere, et nec huiusmodi causas ex parte Vinearum, sive aliorum Territoriorum, in dictis Promontoriis et Territoriis ipsorum Exponentium habitarum, de cetero movendas, et praesertim praemissam Causam ipsius Joannis Nyrew adiudicare, et vos ipsos in iudicatum quoque vestrum aliquatenus ingerere et intromittere, et literas vestras superinde deinceps dare praesumatis modo aliquali. Si quispiam autem vestrum, aut aliorum forensium, ratione huiusmodi Vinearum, aut aliorum negotiorum, in praenominatis Promontoriis et Territoriis ipsorum Exponentium adiacentium et habitarum, quicquam actionis et quaestionis habuerit, aut literas superinde extrahere debebit, id coram iam fatis Exponentibus, tanquam dominis terrestribus et naturalibus, iuridice prosequatur, ab eisdemque, et sub Sigillo eorum extrahat. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, Exhibenti restitutis. Datum Budae feria tertia proxima ante festum B. Priscae Virginis et Martiris, Anno Domini MDX.“

Ebből a nevezetes oklevélből, melyet kivonatban néhai gróf Batthyáni Ignác erdéli püspök is Legum Eccles. Tom. II. p. 410. Nota f.) közöl, többi között tanuljuk: hogy az ó budai káptalan városnak egy részét, melybe a régi budai vár esett, Nagy Lajos király, s anyja Ersébet, cserében átvette, s azt szabad királyné aszszonyok városává tévé 1355-ben; tehát két, egymástól egészen különböző Ó Buda város volt; de az ottani káptalan saját részét leveleiben Budának: magát pedig mindenha budai káptalannak nevezte és írta. Buda, Új, és Nagy Buda neve volt az anya városnak is: de az itteni tanács hivatalos leveleiben magát közönségesen Pesti hegy Új-vári tanácsának vallotta. Ezeket tudni kell

annak, a ki e városok régi leveleit, 1541-dik évet megelőző korból forgatja. L. Buda és Pest sz. kir. városoknak régi állapotjokról Pesten 1833. 8. r. közlött értekezésünket.

A Fehér-Egyház is az ó budai káptalan város földjén állott; régi állapotáról Hunyadi Mátyás királynak 1479-ben IV. Xystus pápához intézett jelen érdekes leveléből értesülünk, melyben arra kéri a pápát, hogy ez Egyházat Remete Sz. Pál szerzeteseinek adományozhassa.

„Beatissime Pater et Domine Clementissime, post devotam mei commendationem, ad oscula pedum beatorum. Ne miretur Sanctitas Vestra, neque inopportunitati abscribat, si pro rebus Ecclesiarum, Regni mei profectum concernentibus, cogor Ei saepius supplicare. Id enim et devotio, quam ad Dei Ecclesias, et divini Cultus augmentum, praecipuam habeo, exigit, et fiducia, quae mihi in Vestra Sanctitate reposita est, facit: inter alias namque curas et solitudines meas, istud mihi praecipue cordi est, ut quantum fieri potest, una quaeque Ecclesia Regni mei, temporibus meis, devotione fidelium gauderet et profectu; ad quod consequendum Sanctitas Vestra, quae mihi semper clementem se et propitiam ostendit, bene novit, quantopere elaboraverim apud Sanctitatem Vestram, cuius etiam indultu et favore effectum est, ut multae Ecclesiae, quae diuturna negligentia ad extremam desolationem pervenerant, restitutae sint in melius, quam olim a fundatoribus ceperant incrementum. Sita est prope hanc meam Civitatem Budensem una Ecclesia, sub honore et vocabulo Dei Genitricis, in Campo, vix milliari uno a Regia distans, quae vetustatis opinione celebris (prima enim ante omnes alias in ipso Conversionis exortu fundata traditur) et ob frequentiam devotionemque fidelium, in omnibus festis Dei Matris, ad eam concurrentium, venerabilis et magnae religionis habetur; et olim Parochia erat, nunc longa de promptitudine, mutata locorum facie, in Campo, sub Montibus sola enim est; retinuit tamen Plebaniae nomen, et destituta Parochianorum copia, fere deserta iacet; nisi, quod concursus ad illam frequens ex devotione habetur, raro tamen ibi celebrantur divina, quoniam Plebanus, qui Budensis Ecclesiae Praeposituram, et alia plura beneficia tenet, Ecclesia illa, tamquam modica et inutilis contempta, neque residentiam in eius dote facit, neque Capellanos, nisi duos, vel eo minus, retinet, qui vicem supplere, et confluentibus

ad illam populis divina celebrare possent. Hi vero, qui ibi resident, multa plerumque scandala committunt, quae confluentis populi devotionem, et Ecclesiae illius auctoritatem plurimum diminuunt. Ob eam vero causam ipsa Ecclesia ad hanc promptitudinem et negligentiam devenit, quod plures annos, semper ad alia beneficia maiora possessa est; propter quod deliberavi, si Sanctitatis Vestrae consensus accedat, Ecclesiae illius defectui succurrere, et negligentiam Cultus divini, ob honorem eius Sacrae Virginis, cui dedicata est, ad excitandam ampliorem populi devotionem erga Sacram Virginem, quae alioquin Patrona huius Regni existit, locatis ibi Religiosis personis, opportuna provisione supplere. Supplico itaque Sanctitati Vestrae, tamquam filius devotus, dignetur consentire et admittere, ut in eam Ecclesiam Fratres Eremitarum S. Pauli, quorum regularis observantia et integritas vitae, ab omnibus unice diligitur, collocare valeam, et eum locum Ordini praefato adscribam. Quo facto, praeter hoc, quod mihi singularem faciet gratiam Sanctitas Vestra, et illius Ecclesiae defectui succurret et incremento providebit, maioremque devotionem populi ad Dei Matrem, cuius titulo insignita est, et concursum excitabit. Ego autem ultra eos reditus, qui ad eam pertinent, sic eius Ecclesiae dotem ampliabo, ut plures religiosae personae in ea degere, et Deum pro Sanctitate Vestra, et eius fidelibus valeant iugiter exorare. Quod si quid de hoc Sanctitas Vestra dubitaret, demandet saltem Reverendissimo Domino Cardinali Apostolico de Arragonia, Legato Apostolico, ut ipse clarius de his inquirat. Et si ita, ut ego assero, compererit, facultatem habeat, iuxta supplicationem meam, et apostolicam auctoritatem, de ipsa Ecclesia disponendi. Super quo citum et clemens responsum Sanctitatis Vestrae expeto. Cuius precibus me humiliter commendo. Datum Budae feria secunda ante festum Nativitatis S. Joannis Baptistae. Anno M.CCCC.LXXIX. — Ex Annal. O. S. Pauli I. Eremitae. Viennae. 1663. in fol. p. 252.

IV. Xystus pápa teljesété a király kérelmét, válaszárol Bombardi Mihály tesz emlétést *Topographia Magni Regni Hungariae*. edit. 1750. in fol. p. 178. a Fehér-Egyház mellett rakatott monostorról, Schier Xystuson kívül, de Buda Sacra című könyvében, bővebb tudósítást adhatna a Budai káptalan Jegyző könyve. (Protocolum Budense) mely a pozsonyi káptalanban őriztetik az elenyészett ó budai káptalan irományai egy részével együtt; egy másik részét az esztergami káptalan vette át.

Közeledik e haza elfoglalásának ezredik éve; első teendője volna nemzetünknek a Fehér-Egyház alapjainak kerestetése, a mel-

lette volt monostor alapjain könnyen föltalálhatók, ha ki nem ásat-
tak; azokra egy új Fehér-Egyházat kellene rakatni Boldog Aszszony
tiszteletére, hogy Árpád sírjának emlékezete tartson örökké „est
enim Arpadus omnino lux, vita, salus nominis hungarici, verbo:
is, qui, volente Deo, novum generi nostro fatum dedit“ mond a
magyar Lelkü Bartal György. Buda várában pedig a diszpiacson,
a hol a csatorna kút áll, ezt más helyre lehet áttenni, dicső Árpád-
nak sárga rézből öntött, s keletre néző gyalog, vagy lovag képét
illenék egy négyszegu szobron föllálitani, mellje-vasán nemzetsége
címerével a nyugvó Arslánnal, mint az II. Endre király esmere-
tes pecsétein látható. Jobb kezében a nemzet zászlóját tartva, azon
Turul, mikép ez a bécsi képes Krónikában festve szemléltetik. Ki-
nyújtott bal karjával pedig Ó Buda felé sírjára, a fölépítendő Fe-
hér-Egyházra mutatva. A szobor eleje képzelje a Pragmatica San-
ctio tételt ime fölírással: „A hová szerencséd vezetend, oda me-
gyünk veled.“ Jobb oldalon tüntessék elő nagy herczegsége történt
szerencsés fölemelése. A bal felét ékesítsék a Választó Vezérek:
Lebed vagy Levente, Előd, Kund, Ónd, Tas, és Huba (Tuhut,
kitől a névtelen jegyző az erdéli Gyulát származtatja, palócz volt)
képei az öröm ittas vén Almus jelenlétében. A szobor hátán pedig
álljon fiatal alakban egy emle előtt XII. században divott egyházi
köntösben, vas stylussal e sorokat azon év betűivel író névtelen
jegyző „incipit prologus in gesta hungarorum.“

Észrevételek

az ötvenharmadik fejezetre: Zulta vezér örököséről.

Et successit ei filius suus Zulta, similis patri moribus, dissimilis natura. Fuit enim dux Zulta parum blaesus et candidus, capillo molli flavo, statura mediocri, dux bellicosus, animo fortis: sed in civibus clemens, voce svavi, sed cupidus imperii, quem omnes primates et milites Hungariae miro modo diligebant. Transactis quibusdam temporibus, dux Zulta, cum esset tredecim annorum, omnes primates regni sui, communi consilio et pari voluntate, quosdam rectores regni, sub duce praefecerunt, qui moderamine juris consvetudinis, dissidentium lites contentionesque sopirent. Alios autem constituerunt ductores exercitus, cum quibus diversa regna vastarent, quorum nomina haec fuere: Lelu, filius Tosu, Bulsuu vir sanguinis, filius Bogat, Botond, filius Culpun; erant enim isti viri bellicosi, et fortes in animo, quorum cura nulla fuit alia, nisi domino suo subjugare gentes, et devastare regna aliorum. Qui accepta licentia a duce Zulta, cum exercitu in Carinthiam ire decreverunt, et per Forum Julii in marchiam Longobardiae venerunt, ubi civitatem Paduam, caedibus et incendiis, et gladio, et rapinis magnis crudeliter dervastaverunt. Ex hinc intrantes Lombardiam, multa mala facere coeperunt, quorum violentiae ac belluino furori, cum terrae incolae, in unum agmen conglebati, resistere conarentur, tunc innumerabilis multitudo Lombardorum, per Hungaros ictibus sagittarum periit, quam plurimis episcopis et comitibus trucidatis. Tunc Lutuardus, episcopus Vercellensis ecclesiae, vir nominatissimus; Caroli minoris, quondam imperatoris, familiarissimus amicus, ac fidelissimus a secreto, hoc audito, assumtis secum opibus, atque incomparabilibus thesauris, quibus ultra, quam aestimari potest, abundabat, cum omnibus votis effugere laboraret eorum cruentam ferocitatem, tunc inscius super Hungaros incidit, et mox ab eis captus interficitur, et

thesaurum, aestimationem humanam transcendentem, quem secum ferebat, rapuerunt. Eodemque tempore Stephanus, frater Waldonis comitis, cum in secessu residens, super murum castri, in nocturnis alvum purgare vellet, tunc a quodam Hungaro per fenestram cubiculi sui, sagittae ictu graviter vulneratur, de quo vulnere eadem nocte extinguitur.“

A Pragmatica Sanctio rendén Árpád kimultával, tizen-három éves fia Zulta lett nagy herczeg, kit még 905-ben elvásztatott; mert Constantin görög császár tanutétele szerint, de adm. Imp. cap. 40. testvér bátyjai mind előbb költöztek más világra. Az tehát a kérdés: kik kormányozák kiskorúságának idején az országot? Elég kellőleg megfelel a névtelen jegyző, midőn Zultával gyűlést tartat, melyen bevett ősi szokás szerint birákat, és hadi vezéreket választat. Tehát nem volt Helytartó, kire az Alap-szerződés szoros értelménél fogva nem is volt szükség; mert a közigazgatásba a többi vezérek is, mint a törzsökös magyar nemzetségek fejei, a nagy herczegnek össze egyező akaratával, befolytak. A Helytartóság későbbi eszme, ez csak akkor vált szükségesé, midőn az eredeti Magyar Rendszer idő jártával annyiban változott: hogy a Vezérek helyett, az egyházi, úri, és nemes rendek is befolytak az ország dolgaiba, és a törvény hozásba. De e joguk is az Alapszerződés jótékony kifizetése, annak nyomán lett az az egész nemzet jussa: hogy valamilyen a Királynak választásába befoly: úgy a Helytartót is ő nevezi ki. E törvényes jussát még emlékezetünkre is gyakorolá Magyar ország a Nádor választásban; mert ez volt a Király törvényes Helytartója.

Zulta termetét, valamint főntebb Almusét is jegyzőnk Dares Phrygius könyvéből alkotta össze, vagy is inkább írta ki szóról szóra, mint ezt a derék Cornides Vindiciae Anonymi 32. l. a legtitiztábban kimutatta. Azért ezen személy leírásoknak a legkisebb hitetlenséget sem tulajdoníthatunk, mond Szabó Károly, a ki csak nem régebben oltalmába vevén névtelen jegyzőnk, Rösler Eduard ellenében védelmezte. De Cornides nem fődözött föl valami titkot, mert a névtelen jegyző előszavában maga hivatkozik Dares Phrygiusra. Azután Krónikáinkban nem épen szokatlanok a személy leírások. I. Endre királyról olvastatik: hogy szöke: ellenben testvér öccse I. Béla barna és kopasz volt, miért is teste tulajdonáról az ő monostorát Szeg-szár-d-nak nevezték. Sz. István királyról is emlékezetben hagyatott, hogy termetére középszerű: hogy Sz. László igen szép tekintetű s oly nagy szál úr volt, a ki mindenkit vállánál fogva meghaladott. Hogy Kún László szépségét a Nap és Hód csudálák; az az: hogy valami különös szépség volt. Hogy nagy Lajos

alacson, s egyik válla finta volt. Hogy Albert király sántított. Hogy II. Lajos időnek előtte megöszült, sat. Horvát István is Rajzolataiban 66—68. l. öszve hasonlítja Reginót Justinussal, a kinek szávaival Regino pogány atyáinkat festi. Ezért még sem mondhatni: hogy Regino leírása legkisebb hitelt sem érdemel.

E fejezetre is kiterjed Mone Ferencznek alapos észrevétele. „Zeitverlösse sind aber ein wahres Kennzeichen der Heldensagen.“

Lél, Tasnak fia, a VI. fejezet szerint már Etel közben volt választó vezér; ha tehát még Zulta korában is élt, újra választatott meg Kézai Simon tanutételénél fogva Lib. I. c. 2. „ut si Rector (bírák) immoderatum sententiam definiret, Communitas (Gyűlés) in irritum revocaret: errantem Capitaneum, et Rectorem deponeret, quando vellet.“ Ez ősz szokásból magyarázható, hogy nálunk egy hivatal sem örökös; nem megy át örökölni nemzetségről nemzetségre.

„Bulsuu, vir sanguinis, filius Bogat“ itt megkapjuk a Bulcsú név igazi értelmét: hogy a kiontott atyafi vér engesztelője, mint a hoszabb halottas beszédből bizonyos, „hug isten — bulsassa w bunet“ Manifestum est, mond Révai Miklós, *Antiquitates Literaturae Hungaricae*. Pestini. 1803: in 8. p. 244. §. 126. hoc verbum ex nomine bultsú derivatum esse“ sat. Bulcsú most is annyi, mint *Indulgentiae*.

A megválasztott hadi vezéreknek nem volt más gondjuk, mond tovább a névtelen jegyző, mint uroknak nemzeteket hódítani, és országokat pusztítani. Hadakozás fő mestersége, hogy a hódító rettenetesé tudja magát ellensége előtt tenni; e czélból történtek őseink hadjárásai Európában: különben nem fogtak fegyvert, csak mint szövetséges, vagy megbántott felek. Azis tagadhatatlan: hogy dicső Árpád e haza elfoglalója, mind a három Pannóniát, Styriát, Karinthiát, Austriát ő hódította meg Ens folyamig, a Duna jobb parton Kamp vizig; a mostani Morvaságot pedig Morva folyó partjáig. A pusztítások első alkalommal történtek, jelesen Carinthiába 899-ben csaptak be, innen Gyula Vásár-helyen (Forum Julii) keresztül Olasz honba) „Interim vero Avari, qui dicuntur Ungari, tota devastata Italia, ita, ut occissis episcopis quam plurimis, Italici contra eos debellare molientes, in uno praelio una die ceciderunt 22. milia. Ipsi namque eadem via, qua intraverunt, Pannoniam ex maxima parte devastantes, regressi sunt.“ *Annales Fuldenses* 900-dik évről. És Regino 899-dik évre „Et primo quidem Pannoniorum, et Avarum solitudines pererrantes, — deinde Carantanorum Marahensium, ac Vulgarum fines crebris incursionum infestationibus irrupunt.“

Régenten nem egy napon ülték meg az új esztendő, mint most, hanem azt számíták hol martius 25-től „ab incarnatione Domini“ az Úr megtestesülésétől: hol december 25-től „a nativitate Domini“ az Úr születésétől: hol pedig valami más naptól, mint Pilgram Antalnak, *Calendarium Chronologicum medii potissimum aevi. Viennae. 1781.* in 4. című könyvében bővebben olvashatni. Az Aevum Medium, vagyis Közép-kor, közönséges vélekedés szerint tartott a nyugoti római birodalom elrontásától America föltaláltatásáig, vagy a Reformáció kezdetéig. E határozatlan szokásból ered a közép-kor íróinak zagyvált idő-vetése, s az akellemetlenség, hogy még most sincsen rendes és tökéletes Chronológiánk. A történet vizsgáló elszokta nézni efféle eltéréseket, s túl megy rajtok.

Regino Liutvard püspök megöletését 901-dik évre teszi „Anno dominicae incarnationis 901. gens Hungarorum Langobardorum fines ingressa, caedibus, incendiis ac rapinis crudeliter cuncta devastat. Cuius violentiae ac beluino furori cum terrae incolae in unum agmen conglobati resistere conarentur, innumerabilis multitudo icibus sagittarum periit; quamplurimi episcopi, et comites trucidati sunt. Liutwardus, episcopus Vercellensis ecclesiae, Caroli quondam imperatoris familiarissimus et consiliarius a secreto, assumptis secum opibus, atque incomparabilibus thesauris, quibus ultra, quam aestimari potest, abundabat, cum effugere eorum cruentam ferocitatem omnibus votis elaboraret, super eos inscius incidit, ac mox interficitur; opes, quae secum ferebantur, diripiuntur.“ — Ellenben a Fuldai Évkönyvek és Muratorius *Annali d' Italia* ez esetet 900-dik évről beszélik, mond észrevételeiben Pertz György.

István, Waldo gróf testvérének halálra nyilazásáról írja Szabó Károly „Regino csak annyit mond, hogy Istvánt egy valaki (a quodam) ölte meg éjjel orozva háló szobája ablakán át mérgezett nyíllal; s jegyzőnk azt is hibásan a magyarok táborozásához tartozandó eseménynek fogva föl, alapatlanul, s ön fejétől csúsztatta be az egy magyar által (a quodam Hungaro) szavakat, s így ez orgyilkosságot balgatagul (delire) tulajdonítja a magyaroknak.“ De kezébe voltak e Szabó Károlynak mind azok a Regino Krónikájának másolatai, melyek szélthében leírtak, hogy oly bátran állítja: ön fejétől csúsztatta volna be névtelen jegyzőnk a quodam Hungaro szavakat? Hát ha Reginonak egy oly példányával élt, melyben a quodam Hungaro kitétel is bent volt; vagy pedig egy más kutfőt használt, mint a varians lectiók öszve hasonlításából eléggé kiderül. Igaz, hogy Pertznél SS. Tom. I. p. 609. c sorok a föntebbiektől elkülönözve nyomtatvák. „Eodem anno Stephanus comes,

frater Waldonis, (egy más Kitában: uuldonis) cum in secessu residens nocturnis horis alvum purgaret, a quodam per fenestram cubiculi sagittae toxicatae ictu graviter vulneratur, ex quo vulnere eadem nocte extinguitur.“ De a varians lectiókban kiteszi, hogy egy más Kitában e történet nem olvastatik „Eodem anno, usque extinguitur deest.“ Régibb másolatok közül tehát egyikében, vagy másikában írva volt a „quodam Hungaro“ mert ezt sem a névtelen jegyző tanítói, sem ő maga, saját fejöktől oda nem toldották volna. De föltéve, s meg nem engedve, ha tévedett volna is a névtelen jegyző, minthogy egy halandó sem dicsekedhet hibátlansággal: ez csak egy oly botlás volna, mint többi közt Szabó Károlyé az LII. fejezetben, hol a névtelen jegyző ime szavait „Post haec anno dominicae incarnationis 907. dux Arpad migravit de hoc saeculo.“ ekkep fordítja: Ezek után urunk születésének 907-dik esztendejében Árpád elköltözik e világból „az úr megtestesülésének 907-dik esztendeje“ helyett. Holott azt mondja Előszavában „hogy az eredeti latin szöveg számos kiadásai közzül jeles hazánkfiának Endlichernek a bécsi császári könyvtárban létező kézirattal gondosan összevetett s így kétségtelenül legjobb kiadását használtam.“

Voltak a Magyarok Olaszországban, Pertz Monumentai szerint: 899. 901. 919. 921. 922. 924. 925. 937. 939. 947. és 949. esztendőken. L. Annales Einsidlenses, és Beneventanos. 922-ben Apuliában. Chronicon S. Benedicti. 939-ben Capuaban. Chronicon Capuae. Liudprand írja Antapodosis Lib. II. c. 61. 921-dik évről „rogavit Berengarius Hungarios, ut, si se amarent, super inimicos suos irruerent.“ Ekkor Dursac (Durcsak) és Bugát voltak a vezérek. Lib. III. c. 2. 924-dik évről „Rege Berengario defuncto, atque absente Rudolfo, Hungariorum rabies Salardo praeduce, totam per Italiam dilatatur.“ E hadjárást Sigebertus Gemblacensis 925-dik évre teszi „Ungari Salardo duce Italiam pervagantes, Paduam obsident, et incendunt.“ Ismét Liutprand Lib. V. c. 33. beszéli 947-dik évről. „Per id tempus Taxis Hungariorum rex, magno cum exercitu in Italiam venit. Cui Berengarius non ex propria pecunia, sed ex ecclesiarum, ac pauperum (szolga nép) collectione 10. modios numorum dedit.“ Sigebertus Gemblacensis szinte azon évről „Taxis rex Ungarorum in Italiam veniens, decem modios numorum a Berengario pro reditu accepit.“ — Flodoardus Remensis Presbyter „Anno incarnationis domini nostri Jesu Christi 919. — Hungari — Italiam — depraedantur.“ — „Anno 922. — Hungari, actione praedicti Berengarii, multis captis oppidis, Italiam depopulantur.“ — „Anno 924. Hungari, ductu regis Berengarii, quem Langobardi reppulerunt, Italiam depopulantur; Papiam quoque,

urbem populosissimam, atque opulentissimam igne succendunt — ecclesiae 44. succensae — atque ex illa, pene innumerabili multitudine, ducenti tantum superfuisse memorantur, qui ex reliquiis urbis incensae, quas inter cineres legerant, argenti modios octo dederunt Hungaris, vitam, murosque civitatis vacuae redimentes.“ — Annales Barenses 949-dik évről „Hoc anno intraverunt Hungari in Italiam, et venerunt usque ad Idrontum.“ — Padua, Padova a Bacchiglione-nél, melyet csatorna köt össze a Brentával; partjainál csatáztak a Magyarok. 899. „Ungari Italiam ingressi — Bellum primum inter Ungaros et christianos in Italia ad Parentum, et castelli capti sunt.“ Codices Madoetien, et Veronen. Pertz SS. Tom. I. p. 53. Nota 4. a Parentum folyamra „i. e. Brentam fluvium. cf. Liutprandi hist. II, 5. et Chron. Nonantul. ap. Ughell. episc.“ Pádua római uraság után Langobardok kezére jutott, kiktől nagy Károly vette el; a német császárok uralma után köztársasággá lett; 1405-ben Velenceze keríté hatalma alá; utóbb az austriai főhercegek, mint római császárok a velencei köztársaság elenyészésével.

Észrevételek

az ötvennegyedik fejezetre: Lotharingia, Alemannia
és Frankia földulásáról.

„Deinde Lotoringiam, et Alemanniam devastaverunt, Francos quoque orientales, in confinio Franconiae, et Bavariae, ictibus sagittarum in turpem fugam converterunt, et omnia bona eorum accipientes, ad ducem Zultam reversi sunt.“

Lotharingia kegyes Lajosnak (Hludovici Pii) Hlothar nevű fiáról neveztetik.

Annales Augienses 917-dik évről „Ungarii per Alemanniam in Alsatiā, et usque ad fines Lotharii regni venerunt. Erchanger et Peratolt decollati sunt.“ — Continuator Reginonis Trevirensis. 917. „Ungarii per Alamanniam in Alsatiā, et usque ad fines Lothariensis regni pervenerunt. Erchanger et Berahtold decollantur.“ — Annales S. Vincentii Mettensis. 917. „Ungarii primitus regnum Lotharii ingressi sunt.“ 926. „Ungarii secundo regnum Lotarii vastaverunt.“ 937. „Ungarii tercio regnum Lotharii depopulati sunt.“ 955. „Ungarii, qui iam quarto regnum Lotarii intraverant, ab Ottone imperatore devincuntur.“ — Herimannus Augiensis. 917. „Ungarii, per vasa, ut coeperant, Alamannia, Basileam urbem destruunt, indeque, Alsacia vastata, Lotharii regnum, multa mala facientes, invadunt.“ 937. „Ungarii per Baioariam, Alamanniamque, et orientalem Franciam praedis, gladio, igneque furendo vagantes, transitu Wormatiae Rheno, Alsatiā, regnum Lotharii, et adjacentes usque ad Oceanum Gallias vastantes, per Burgundiam, Italiamque, tandem in Pannoniam redierunt.“ — Sigebertus Gemblacensis 918. (917) „Ungari per Alamanniam in Alsatiā, et usque ad Lotharingiam pervenerunt.“ 955. „Liedulfo ad gratiam patris (I. Otto) reducto, Conradus dux (I. Ottónak veje, Lajosnak pedig sogora) Dei et imperatoris transfuga, ad Ungaros se conferens, eos in Lotharingiam, usque ad Carbonariam silvam

perduxit; et virtute Dei apud Lobias contra eos ostensa, ultra pro-
dure prohibiti, impune redeunt.“ — Sigeberti Glembacensis Continuatio Aquicinctina. 917. „Ungari in Alemanniam per Alsatiā, et usque ad fines Lothariensis regni perveniunt.“ —

Ennyi hiteles író ellenében hiába gyanúsítja Szabó Károly névtelen jegyzőnk: hogy Thuringia helyett önkényéből és alaptalanul Lotharingiát írt; s a mi e rövid fejezetében áll, azt Regino folytatójának adataiból vonta volna össze.

Alamannia, annyi, mint Germania „Alemanni, si Asinio Quadrato fides, viro Italo, et Germanicarum rerum exacto Scriptori, Convenae sunt, variis ex nationibus collecti, id ipsum apud eos significante vocabulo.“ Agathias, interprete Hugone Grotio. És Pertz, Nomenclator. SS. Tom. III. „Alamannia, i. e. Germania.“ — A Német nemzet eredeti neve: Teuto, Teutoni, Teutones; innen keletkezett a Deutsch nevezet, mely épen egy jelentésű a magyar Német szóval. „In Moesia retulimus numum Celticum, NEMET inscriptum, mond Katancsich in Istri Adcolarum Geographia P. II. p. 289. Inde forsā Németh Hungaris, Nimacz Illyriis, Nemecz Slavis. Fuit populus Germaniae Superioris, laevo Rheni latere, inter Vangiones, et Triboccos.“ Regino írja 876-dik évről „Hludovicus rex apud Franconofurt palatium diem clausit extremum 5. Kal. Septembris. — Post haec convenerunt, tres — fratres in loco, qui dicitur Sualifelt, et ibi diviserunt paternum regnum. Carolomannus sortitus est Baioariam, Pannoniam, et Carnutum, quod corrupte Carantanum dicitur; nec non et regna Sclavorum Behemensium, et Marahensium. Hludowicus Orientalem Franciam, Thuringiam, Saxoniam, Fresiam, et partem regni Hlotharii; porro Carolus Alamannia in partem cessit, et aliquae civitates ex regno Hlotharii.“ —

Caesar Belli Gallici Lib. V. c. 2. „Treviri Germanos transrhenanos sollicitare dicebantur.“ Ez az Alamannia.

Francia közép korban: Gallia, excepta Aquitania, et Burgundia. — Gallia Belgica, Celtica, Aquitanica. Gallia Cis-Alpina, i. e. Burgundia. Gallia Inferior, Gallia Superior seu Comata, i. e. Burgundia Superior. — Ismét: Francia, i. e. Germania, excepta Saxonia, Pertz. „Franci iidem, qui Germani olim dicebantur, quippe Rhenum utrinque incolunt.“ Agathias. — És egy más író: „Francia a Noviomago, et Batavis, ad Coloniae Agrippinae regionem, dextram Rheni ripam occupat. Notatur ea vox (Francia) ex adverso Noviomagi, et Argentorati — paullo in ferius, ex adverso silvae Marcianae — silva Marciana infra Alamanniam.“

„Regio illa Svevorum ab oriente Baiobaros habet, ab occidente Francos, a meridie Burgundiones, a septemtrione Thuringos.“

A keleti Frankokat is, Frankonia, és Bavaria szélein csufosan megszalasztották. Keleti Frankok a Németek, Franci Orientales. Francia Occidentalis a mostani Francia ország.

910. „Ungri cum Alamannis, et Francis pugnaverunt, eosque vicerunt. Sed Norici (Bajorok) partem ex eis occiderunt.“ *Codices Turicensis et Sirmondianus.* — Azon, és 911-dik évről *Annales Laubacenses* „Item Ungari Alamanniam, Franciamque, atque ultra Hrenum, et Megicampum, usque in Arahaugiam devastabant, et reversi sunt.“ *Annales Augienses* 919. „Franci ab Ungaribus aut occissi, aut fugati sunt.“ 926. „Ungari totam Franciam, Alsatiam, Galliam, atque Alemanniam igne et gladio vastaverunt.“ 932. „Ungari per Orientales Francos et Alemanniam, multis civitatibus igne et gladio consumptis, iuxta Wormatiam Rheno transito, usque ad mare Oceanum regnum Galliae devastaverunt, et per Italiam redierunt.“ — *Annales Salisburgenses.* 937. „9. Kalendarum Aprilium effera Ungarorum barbaries, cum ingenta sibi ferocitate, fines Francorum, Burgundiorum, simulque Aquitaniorum, ferro metere, atque igne depopulari late pervagando coepit.“ Ez esetet így beszélék az *Annales Sanctae Columbae Senonensis*, melyből vétett. „937. 6. Kal. Marc. circa gallicinium usque illucescente die, sanguineae acies per totam coeli faciem apparuerunt; ac 9. Kalendarum Aprilium effera Ungarorum barbaries, cum ingenta sibi ferocitate, fines Francorum, Burgundiorum, simulque Aquitaniorum, ferro metere, atque igne depopulari, late pervagando, coepit.“

Continuator Reginonis Trevirensis. „Anno dominicae incarnationis 910. Franci in confinio Bavariae, et Franciae Ungariis congressi, miserabiliter aut victi, aut fugati sunt.“ 912. „Ungarii iterum, nullo resistente, Franciam et Thuringiam vastaverunt.“ 926. „Ungarii totam Franciam, Alsatiam, Galliam et Alemanniam igne et gladio vastaverunt.“ 932. „Ungarii per Orientales Francos et Alemanniam, multis civitatibus igne et gladio consumptis, iuxta Wormatiam Rheno transito, usque ad mare Oceanum Galliam devastantes, per Italiam redierunt.“ 954. „Ungarii, ducentibus inimicis regis (I. Otto) in quadragesima Rheno transito, pervadentes Galliam, inaudita mala in Ecclesias Dei fecerunt, et per Italiam redierunt.“ Ekkor mikép csálá meg őket Chounrad burgundi király, IV. Ekkehardnál olvashatni. *Casus S. Galli,*

cap. 3. — *Annal. Lobiensium Continuat.* 954. „Ungri partem Galliarum vastant.“

Annales S. Maximi Trevirensis. 928 (926) „Hungarii totam Franciam, Galliam, Alsatiā, atque Alamanniam gladio et igne vastant.“ És 938 (932) 955 (954) évekrol.

Annales Besuenses. 933. „Ungri venerunt per Franciam, et Burgundiam, et vastaverunt omnia, inter cetera vero et hunc locum Besuensem.“

Annales Floriacenses 936. „Prima in totam Galliam Ungarorum irruptio.“

Annales Hildesheimenses. 911. „Ungarii vastaverunt Franciam et Thuringiam.“

Annales Quedlinburgenses. 910. „Franci ab Ungaris occisi et fugati sunt.“ 912. „Ungari vastaverunt Franciam et Thuringiam.“

Annales Weissemburgenses. 911. „Ungarii vastaverunt Franciam.“

Annales Pragenses. 912. „Ungari Franciam vastaverunt.“ És *Annal. Einsidlenses* 910. 912. 926. és 937. évekrol.

Annales Flodoardi Remensis Presbyteri. 919. — „Hungari Italiam, partemque Franciae, regnum scilicet Lotharii depraedantur.“ 926. 935. 937. és 951. „Hungari ab Italia, transcensis Alpibus egressi; Aquitaniam ingressi sunt, ibique totapene demorati aestate, multis hanc regionem rapinis et internecionibus attriverunt, sicque per Italiam revesi sunt in terram suam.“

Folcuinus Gesta Abbatum Lobiensium. 954-dik évről beszéli: hogy Liudulf I. Otto fia, és veje Cuno (Konrád 949. „Otto rex dedit filiam Cuonrado duci“ Lambertus Aschafnaburgensis) pártot ütven, magok mellé hívták a Magyarokat „Hii Hungros, antiquam, quam praediximus pestem, sollicitaverunt, ut regnum in se ipsum divisum invaderent. — Hac de re saeva Hungrorum gens, et qualem nunquam terra nostra sensit barbariem, a perversis illecta civibus, transactis Germaniae, et plerisque provinciis Galliae, cui iam olim nobilis ille Francorum populus inseedit, omnia ferro et ignibus vastatura, se totam infudit,“

Johannes Gorziensis, in Miraculis S. Gorgonii cap. 20. 954-dik évről. „Orta aliquando tempestate seditionum inter principes huius regni, quidam (Konrad I. Otto veje) contra fidem suam, id est, christiani nominis, misit legatos, et adduxit Hungariorum gentem.“

Chronicon Gladbacense. 954-dik évről „primo Ottone annum 17. in sceptris agente, Ungarorumque nefandissima gente,

peccatis exigentibus, Galliam, Germaniamque devastante.“ Rotgerus, in Vita Brunonis Archiepiscopi Colonien-sis 953-dik évre, a fõntebb érintett õszve-esküvésrõl Cap. 19. „Ac, ne quid penitus sine fraude fieret, cum Arnol-do, strenuo inprimis viro, cui summa rerum per idem tempus in Bauvariorum terra (Comes Palatinus volt) commissa fuit, secretius pollicitationibus infinitis, commemorando in super odium vetus, egerunt, ut se pri-mum, deinde urbem praeclaram (Regenesburgh) postremo totum illud regnum Heinrico duci (I. Otto õcscsének) periurus abdicaret. Tantum sibi roboris inter eos invidia et odium vendicavit. Si-mul Ungros, antiquam pestem patriae, sollicitabant, ut regnum in se ipsum divisum invaderent.“ — Cap. 24. 954-dik évrõl „Saeva Ungrorum gens a perversis illecta civibus, transitis Germaniae plerisque provinciis, Galliae — se totam infudit. In hac acie Cu-ono (a fõntebbi Konrád) qui prius dux erat egregius, cum suis sequacibus, militavit.“

I. Otto 946-ban tévé Heinriket bajor herczeggé. „Post haec rex Otto praefecit fratrem suum Heinricum ducem super Baiowa-riorum gentem.“ Vita Mathildis Reginae cap. 9. és 953-dik évrõl caput 10. Vitae S. Oudalrici episcopi Augustensis.

Sigebertus Gemblacensis in Vita Deoderici Episcopi Mettensis 954-dik évrõl Cap. 3. „reipublicae incommoda, cum ab incentore omnium malorum Cunone invasa“ Cap. 5. „Olim clamore Galliarum ante Deum multiplicato, et peccato malitiae earum ni-mis aggregato, purpuratae meretricis civitatibus, propinavit cali-cem irae et indignationis iusti iudicis commotio, ad ultimum earum exterminium Hunis laxatis, velut rabidis cánibus, ad devorationem ferarum et bestiarum agri instigatis,“

Ad so in miraculis S. Basoli. 906-dik évrõl „Propter perse-verantes malorum nostrorum nequitias, has Galliarum partes di-vina ultio gentili gladio disposuit tradere feriendas. Francorum re-gnum eo tempore regem habuerat Carolum, regis Hludovici filium, ante cuius tempora hoc paganorum genus intra fines Franciae in-visum incognitumque fuerat. (Korának szõrnyü bünei elõsorozása után, így folytatja Lengendáját.) Huius igitur detestandae gentis formidine, quando primum se rumor per has partes, fama volante, diffuderat, praesidiis quique munimenta capiunt. — Praedicta vero paganorum gens, eo quidem tempore ecclesiam sancti Mau-ricii non transiit, quae est sita in confinio Campaniae, ac villae Arguennae.“

Ex miraculis S. Apri cap. 22. 906-dik évrõl — „seva Danorum pestis, Hungrorum rabiei iuncta — Misia eversa, Ma-

rahensiumque licet gentilium, convulsis tabernaculis, suam olim Pannoniam irruerunt. Tunc Norica (Bavaria) succensa, Retiam subruere, perque Hystriae fines debachantes, Nerviorum perditis rebus, post cedem Germaniae, Galliam Belgicam incenderunt — totius Neustriae, et Austrasiae devastatis agris, subversis castris — Comatam Galliam subruerunt.“

Annales Ottenburiani, 911-dik évről „Ungari vastaverunt Franciam.“

Annales Einonenses Minores, 949-dik évről „Vice secunda Hungari in Galliam venerunt; sed tamen male pugnaverunt.“

Olv. Herimannust in Chron. 910. 926. 937. Benoldus krónikáját: 910. 926. 937. 954. Sigebertust: 922. 938. Annalista Saxót: 910. 912. 926. 933. 937. 938. és 954. évekről.

Flodoardus Remensis Presbyter. „Anno 924. Hungari, ductu regis Berengarii, quem Langobardi reppulerant, Italiam depopulerantur; Papiam quoque — succendunt — His expletis, Hungari per abrupta transeuntes Alpium iuga, veniunt in Galliam. Rudolfus Cis-Alpinae rex Galliae, et Hugo Viennensis Hungaros inter angustias collium Alpinorum claudunt; unde inopinato loco, per devia montis, evadentes, Gothiam impetunt, quos insequentes praedicti duces, sternunt ex eis, quos reperire poterant — Hungari, qui Gothiam vastabant, pestem quandam perpassi, caputum inflammatione, ac dissenteria, pene cuncti, paucis evadentibus, nuntiantur esse consumpti.“

Gothiam, más olvasás szerint „Tolosanam provinciam petere compulerunt. Illi autem ibidem Dei omnipotentia prepediti, dissenteria, et varia clade postmodum periire.“

„Anno 935. Hungari per Burgundiam diffunduntur, praedisque, incendiis ac caedibus, non tamen diu debachati, comperto Rudolfi regis advertu, in Italiam transmeant.“

„Anno 937, Hungarorum persecutio — per Franciam insecuta est.“

Egybe vettük itt azon hadjáratokat is, melyeket névtelen zegyzőnk idévetés nélkül az LV. és LVI. fejezetében említ. Mennyi nyoma vagyou itt a magyar vitézségnek, a mit valamely szolga lelkű, gyáva csoport kebelében hiába keres a történet vizsgáló. De ennyi dicső hadviselések erőt is kívántak, különben oly nagy tetteket, milyeneket véghez vittek, izmos, munkához szokott, kényelmet nem esmerő test alkatás nélkül elnem követhettek volna. Mit mondanának ezekre Schlözer, Dobrovski, s a Magyar nemzet többi gyalázói.“

Észrevételek

az ötvenötödik fejezetre: Lél és Bulsú haláláról.

Postea vero anno quinto, regnante Counrado imperatore, Lelu, Bulsuu et Botond, incliti quondam et gloriosissimi milites Zultae, ducis Hungarorum, missi a domino suo, partes Alemanniae irruerunt, et multa bona eorum acceperunt, sed tandem Bavarorum et Alemannorum nefandis fraudibus, Lelu et Bulsuu capti sunt, et juxta fluvium Hin, in patibulo suspensi, occiduntur. Botondu et alii Hungarorum milites, qui ex eis residui fuerant, videntes, se malo dolo inimicorum coarctatos, audacter et viriliter steterunt et ab invicem non sunt alienati, sed alter alteram partem mensuram in periculo praecipue sumserunt, adjuvare, et vulneratorum more leonum, in media arma fremebundi ruentes, hostes suos gravissima caede prostraverunt; et quamvis erant victi, tamen victores suos fortius et victoriosius vicerunt, et gravissima caede prostraverunt. Felix igitur Hungarorum embola, multa periculorum experientia, jam securior et exercitator, de ipsa continua exercitatione proeliorum, viribus et potestate praestantior, totam Bavariam et Alemanniam, ac Saxoniam, et regnum Lothariense, igne et gladio consumserunt, et Erchangerum, atque Bertaldum, duces eorum, decollaverunt. Hinc vero egressi, Franciam et Galliam expugnaverunt, et dum inde victores reverterentur, ex insidiis Saxonum, magna strage perierunt, qui autem ex ipsis evaserunt, ad propria redierunt. Sed de morte Lelu, et Bulsuu, aliorumque suorum militum, Dux Zulta, et sui primates, non modicum sunt conturbati, et inimici Teothonicorum sunt facti. Tunc dux Zulta, et sui milites, propter illatam injuriam inimicorum, contra eos inspirare coeperunt, et quolibet modo possent eis vices reddere, non tacerent. Sed divina gratia adjuvante, dux Zulta, anno dominicae incarnationis DCCCCXXI. genuit filium, quem nominavit Tocsun, pulchris oculis et magnis, capilli nigri et molles, comam habebat ut leo, ut in sequentibus audietis.“

Névtelen jegyzőnk korában nem volt csak úgy is megírva a történelem mint most; nevek hasonlatossága őt könnyen félre vezethette, tévedhetett, mint itt, hol I. Otto vejét Conradot, kit a vitéz ének, korának szokása szerint, szinte császárnak nevezte; mert régenten a császári házhoz tartozó vérségek császároknak: a király fiak pedig királyoknak hivattak, öszve zavarja I. Conrád császárral (911—919) s általa végezteti ki Lél és Bulcsú vezéreket Lech partja helyett, Enus martjain, melynek eredetét ekkép írjale Kantanésich Orb. Antiq. P. I. p. 257. „Surgit apud Grisonas, qui hodie ad Helvetios spectant, prope Vallem Tellinam, procedit primum in aquilonem, ubi fit proximus Lyci, et Brigantii fontibus, in exortum, ab Aeniponte rursus in aquilonem, tum in septemtrionem, receptoque cursu priore, apud Passaviam Danubio miscetur.“

Kell tehát valami okának lenni, hogy névtelen jegyzőnk I. Otto vejét Conrád császárral azonosítsa; úgy vagyon, Takson nagy herczeg 955-ben az ő közbenjárására, és Lajosnak I. Otto fiának meghívására ötött be német országba. Annak is, hogy e hadjárasnak Augsburgnál a svéviai kerületben augusztus 10. s következett napjain, szomorú kimenetele lön, kivált Conrád s a bajor sógorok hivelensége okozá. Turóczi krónikása, a budai, és pozsonyi krónikák beszélik: hogy Takson egy részét a magyar seregnek épen hozta haza: de két része, kivévén hetet, el vészett, kik gyalázatosan, levágatott fülekkel térvén vissza, itthon örök szolgaságra vetettek, házról házra koldulván; a rajtok esett gyalázatról, Magyar káknak, Gyászoknak, s miután Sz. István király ivadékaikat az esztergami Sz. Lázárról nevezett kórházba, (1233. „Magister S. Lazari de Strigonio.“ Cod. Dipl. III. 2, 329.) könyörületből fölvetette, Lázároknak neveztettek „Qui quidem septem, ob offensam huiusmodi (hogy nagyobbra becsülék a gyalázatos életet a dicső halálnál) mogorókak sunt vocati — qui Zentlazar usque modo Zegun (Sz. Lázár szegényei) nuncupantur.“ Chronicon Posonien-se, Lib. II. c. I. §. 12. p. 24—25. — E bal esetet a Garsti krónika is (Chronicon Garstense) följegyzette 955-dik évről „Ungarii totam Bavariam depopulantes, iuxta urbem Augustam, Deo iuvante, ab Ottone rege pugna victi, immensa caede necantur IV. Idus Augusti usque ad VII. viros.“

A csatát pedig különbfélekép találjuk megírva „Otto rex cum renis pugnabat in festivitate sancti Laurentii, eosque, Deo auxiliante, devicit. Et erat numerus eorum 100. milia, et multi illorum comprehensi sunt cum rege eorum nomine Pulszi, et suspensi sunt in patibulis. Et aliud bellum cum eis gerebatur a Poémanis (Csehek is voltak Otto seregében) ubi comprehensus est rex illorum

Lele, extincto exercitu eius.“ Annales Sangallenses Maiores 955-dik évről, „apud Lichum fluvium“ Continuator Reginonis; és Lambertus Aschafnaburgensis „in Lechfelt, in natali S. Laurentii.“ Ezt így beszéli: Ratisbona Monastica, Regensburg. 1752. in 4. czimű könyv a 229. l. „Bulzko der Ungarn König überzog Bayern mit 5. gewaltigen Kriegs Heern, unter seinem, und noch vier Hauptmännern Laelio, Sura, Taxo, und Scaba Befehl — Die Ungarn belägerten Auspurg, Kayser Otto ging die Ungarn mit Gewalt anzugreifen — den 10. August Anno 955. eben an dem Tag, da vor 48 Jahren dergleichen Sieg von ihnen erhalten wurde, (48. év helyett 42. olvasandó, s e szerencsétlen ütközet épen 913-ban történt az Enus folyam partján I. Conrád császár idejében) in Schlacht auf Lechfeld erschlagen wurden. Der Ungarische König Bolzko mit seinen vier Haupt Leuten ward gefangen, und zu Hertzog Heinrich allhero (Ratisbonába) geschickt, der liesz vor dem Osten Thor gegen Ungarn, sie an einem Galgen hencken.“ — És Adalbertus in Vita Heinrici II. Imp. Lib. I. c. 3. „Quid autem Merseburgensi aecclisiae specialius prae aliis contulerit, futurorum caritati volumus ex parte notificare. Haec etenim aecclisia tempore Magni Ottonis, illius, inquam, qui ad Licum flumen sub sancto Oudalrico confessore Ungaros prostravit, et reges eorum, Lelium videlicet, et Assur Ratisponae, principibus hoc fieri adiudicantibus, in patibulo suspendit, assiduus incursionibus, et hostili vastatione Sclavorum ad nihilum redacta est.“ Megjegyzi Pertz SS. Tom. IV. p. 792. Nota 3.) „Lele iam in Annal. Alaman. a. 955. occurrit, Assur, sive Sur vero primum in Chron. Ebersbergensi saeculo XIII. scripto apud Oefeles, SS. Rer. Baioar. II. p. 7. nominatur.“ — Az Assur nyilván „az Úr“ szó maradéka, mely alatt Urkund rejlik. — E szerencsétlen ütközetrel egy idősebb a „Modus Ottinc“ német országi deák Ének. Fridrich Adolf Ebert's Ueberlieferungen. Dresden. 1826. in 8. I. B. I. Stück. — „Augsburg. Am 10. August wird hier das Erinnerungsfest der im Jahre 955. auf dem Lechfelde bei Augsburg geschlagenen Hunnenschlacht gefeiert.“ Ungarische Post. Nro. 43. Pest, Sonntag 5. Aug. 1855. —

Am viszsza adták Kézai Simon által Lib. II. c. 1. megjegyzett kölcsönt. „Et cum Rhenum in Constantia in reditu pertransissent, et cum maximo honore venissent in Bavariam, circa castrum Abah Alamannicus exercitus ipsos invadit ex abrupto, quibus viriliter resistentibus, praelio confecto, Teutonici sagittis devincuntur, ubi capitur Hertindus de Suarchumburg Imperatoris Mariscalcus, id est, militiae suae Princeps, et alii quamplures nobiles cum eodem; et licet inaestimabilem pecuniam pro re-

demptione eorum tradidissent, ante Ratisbonam in signum positi, sagittis crudelissime, civibus in muro stantibus et admirantibus, perforantur, et sic tandem cum victoria et praeda maxima ad propria revertuntur.“

Rajna melléki Constantz városának megemlézéséből gyanítom, IV. Ekkerhard után, Casus S. Galli Cap. 3. hogy Schwarzenberg halála atyáink haza tértökor 925—926. évben történt; ugyan is a már föntebb megnevezett Heribaldus eszelős szerzetesről szólásban beszéli: „fama vero volante, ut fit, reversos hotes iterum in coenobio versari, emitti se fatuus, ut ad caros suos veniret, enixe rogabat. Sicque per aliquot dies ipsi, et Wazzirburgenses, in navibus tamen sepius agentes, quas hostes nullas habebant, finem hostice tempestatis expectabant. Audiunt tandem, Consantia foris muros cremata, intus armis defensa, Augia quoque, navibus subductis, armatis multis in circuitu fulgida, hostes sevos cis, citraque Renum, omnia igne cedibusque pervadentes, transisse.“

Thietmar Lib. II. c. 3. „Tunc Dudo (Ludolfus I. Otto fia) patri suimet ac regi resistere desperans, Avars pharetratos conduxit in socios.“

Folcuinus in Gestis Abbatum Lobiensium 954-dik évről „Postea sub Ottone filio eius orta est tempestas dissensionis. — Erat in ea coniuratione ipsius regis filius Liudolphus — et cum eo, quasi quidam stimulus, Cono, dux paulo ante fortissimus — Hii Hungaros, antiquam — pestem sollicitaverunt, ut regnum in se ipsum divisum, invaderent.“ És 955-dik évről. Conrádnak a Magyaroktól elpártolásáról „Aderat ibi (Otto seregébe) non iam dux, sed miles, toto, ut putabatur, animo conversus ad pacem.“ Ugyan ott ezt is beszéli „Subsequitur post haec pluvia praegrandis, quae gentiliciam illis (a Magyaroknak) sugittandi artem, cordarum distentione frustravit.“ Gerhard in Vita S. Oudalrici episcopi Augustani, többek közt ezt is megemlíti a Magyarokról „muris se coniungere, a Deo perterriti, non audebant.“ Mert Udalrik püspök, mint egy más könyvben olvastam, a harangokat meghúzatta, mire pogány atyáik annyira elrémültek, hogy futásra kelt dolguk; így jártak más uttal is, midőn Sz. Ida egyházának tornyából leakarák venni a harangokat „pervicaci conatu nolarium aggressi sunt, campanas saltem deposituri; sed aliquid ibi esse divalis numinis suspicati sunt: ac mox solius fugae cupidi, pedibus talaria nectunt.“ Uffingus monachus Werthinensis, in Vita S. Idae cap. 10. A harang szó Ármány kérlelő, és indulat szelédítő a Mythusban. — Szaladás közben oda érkezvén I. Otto is „Berchtolfus (filius Arnulfi

de castello Risinesburch) venit ad Regem Ungrorum, adnuntians ei adventum Ottonis gloriosi Regis: qui, ut hoc audivit, suum classicum omni exercitui notum, clangere praecepit: de cuius sonitu exercitus totus pugnam civitatis omisit, et ad colloquium eorum Regis se coniungere festinavit“ Gerhard in Vita S. Oudalrici cap. 12. nro 43. — e zavarban megverte a Magyarokat „quidam eorum ab his, qui in navibus erant, fluminibus immersi sunt, folytatja tovább a Legenda író, quidam occisi sunt. Qui autem ad litus pervenerunt, ab his, qui litora observabant, interfecti sunt. Nulla eis via, et nullum devium ab eis inveniri potuit, ni in omni loco vindicta Domini super eos manifeste maneret, ita etiam, ut non post multos dies, reges eorum et principes comprehensi, et ad Radesponam perducti, in ignominiam gentis eorum, cum aliis multis eorum comprovincialibus eculeo suspenderentur.“ Vesd egybe Annales S. Galli 955-dik évről, Widukindot III, 44. Hermannus Contractus és Vitam Brunonis cap. 35. —

Az Ékességeikből kifosztatott magyar had vezérekről olvastatik Katona Istvánnál Hist. Crit. Ducum Hung. p. 461. „Eberhardus comes primitias tollens de torquibus aureis, quae sunt ornamenta colli, et tintinabulis, id est auri campanellis, in immis vestium dependentibus, tres libras auri ad faciendum calicem, crucemque argenteam ad ecclesiastica ornamenta dedit.“

De e nagy zavarban is vitézül harczoltak, mint névtelen jegyzőnk írja, s ebben Michaël Reginae civitatis episcopus bizonyosága Arnoldnál de S. Emmerammo Lib. I. cap. 17.“ Is — affatus est verba huiusmodi: „Contigit me aliquando secus Licum flumen sub Ottone Saxonigena imperatore primo, gravi interfuisse praelio. Ubi, communiter nostros, atque paganos acerrime fuisset pugnatum, et Christo propitio a christianis esset triumphatum. Ungri meam abscindentes auriculam, gladiis ac spiculis inter ceteros me straverant, ac adaequaverant glebis.“

Sigebertus Gemblacensis 955-dik évről „Liedulfo ad gratiam patris reducto, Conradus dux, Dei et imperatoris transfuga, ad Ungaros se conferens, eos in Lotharingiam usque ad Carbonariam silvam perduxit.“ És „Conrado ab Ungaris, ad eum (Ottonem) penitendo refugiente, et orante Deum, ut pro poena perfidiae suae, in ipso bello ab Ungaris perimeretur,“ Beteljesedett kívánsága; miután az Annalista Saxo e szavakat elmondotta volna I. Ottoval „auro meo et argento, quibus filium, generumque ditavi, hostes Christi donantur, et in suas sedes redeunt referti“ egy más helyen írja „Conradus quippe dux fortiter pugnans, animi fervore, solisque ardore, qui

eo die nimius erat, accensus estuabat, vinculisque solutis, dum auram captat, vulnere sagitte adverso gutture defixe cadit — Tres duces gentis Ungarie capti, ducique Heinrico presentati, mala morte, ut digni erant, perierunt; suspendio namque crepuerunt.“ Noha szerinte is, Vita Deoderici Episcopi Mettensis c. 3. Konrád volt a párt indító. „Nimis enim superioribus annis in eam incubuerant reipublicae incommoda, cum ab incentore omnium malorum Conone invasa, pene direpta est, et exterminata.“

Flodoardus Remensis Presbyter. „Hungari cum immensis copris, et ingenti multitudine Baioariam ingrediuntur, — Contra quos Otto rex cum Burislao Sarmatarum principe, et Chonrado iam sibi pacificato, pugnavit; et eosdem Hungaros interimens, cunctos pene delevit. Chonradus autem, qui valde fortiter ea die pugnaverát, et regem praecipue de victoria confortaverat, ibidem peremptus est.“ Annales Quedlinburgenses. 955-dik évről „Cono dux fortis, mortem gustavit ab Ungariis.“

Lajos és Konrád pártosokban, („Liedulfus, filius Ottonis imperatoris, instinctu Conradi ducis, cum eo contra patrem suum rebellavit“ Sigebertus Gemblacensis 952-dik évről) így csalattatván meg őseink, méltán él a névtelen jegyző ime kifejezéssel „végre a Bajorok és Alemannok szertelen árulása által Lél, és Bulcsú fogságra esének, s az Inn folyam mellett akasztatván föl, ölettetének meg.“ Csak hogy az itteni megveretés 913-ban történt „Ungari partes Alemanniae vastaverunt, et iuxta In fluvium a Baioariis et Alemannis occisi sunt.“ Annales Augienses 913-dik évről. És Annales Laubacenses szinte azon évről „Ungri in Alamanniam quibus per Baioarium redeuntibus, Arnolfus filius Liupoldi, et Erchangerus cum Perahtoldo et Adalrico cum eis pugnaverunt, et eos superaverunt.“ — Annales Sangallenses Maiores, csak ugyan azon évről „Agareni Alamanniam intraverunt. Erchanger et Perehtolt frater eius, et Udalricus comes, auxiliante illis nepote eorum Arnolfo optimo duce Baioariorum, totum exercitum eorum, iuxta Ine fluvium penitus occiderunt, nisi 30. viros“ Continuator Reginonis Trevirensis ismét azon évtől „Ungarii partes Alemanniae vastaverunt, et iuxta In fluvium a Bawariis, et Alemannis occisi sunt.“

A fiatal 24. éves Takson nagy herczeg, ki maga is ott volt az Augsburgi csatában, tapasztalván a Németek csalfaságát, kiengeztelhetetlen ellensége lőn e nemzetnek, nem pedig azért, mintha

ott törték volna meg erejét. Van oklevél, melyből kitetszik, hogy a Magyarok boszúból későbbben is megjelentek Bajor országban.“ Otto divina favente clementia Rex. Notum sit cunctis tam praesentibus, quam futuris Christi fidelibus: qualiter Piligrinus, Sanctae Pataviensis Ecclesiae venerabilis Praesul, Episcopatus sui pertinentiam, in orientali plaga Barbarorum limiti adiacentem, creberima eorum devastatione infestari, nostrae conquestus est pietati; a quibus etiam barbaris, moderno quoque regni tempore, miserabili lamentatione adiecit, tam irrecuperabili se damno laesum in interfectione ac dirreptione Ecclesiae familiae, praeter innumerable praedationam et incendiorum dispendia, ut absque habitatore terra Episcopi solitudine silvescat. — Datum pridie Kal. Octobris, Anno Dominicae Incarnationis 985.“ Fejér György, Cod. Dipl. Tom. I. p. 273—274.

Itt hon a Magyarok, hogy e méltatlanságot megtorolják, a német foglyok közül húsz ezret öltek le. Botond pedig útjában nyolcz ezer német katonát nyakasztatott le, és iszonyu pusztítások közt tért vissza hazánkba „Lel et Bulchu — captivati Caesari transmittuntur — asserentes, quod si ipsos occidi fecerit, de gente sua de cetero nullus captus vivere poterit; sed vel in perpetuam tradetur servitutem, aut nullo iudicio praecedente (tehát nagy hercegek idejében is divott nálunk a törvényes ítélet) occidetur. Quod et factum est. Quia, ut Hungari audierunt, ut Caesar sic ipsos occidisset, omnes captivos Teutonicos, tam mulieres, quam parvulos, usque ad XX. millia iugularunt. Alius vero exercitus, qui distabat ab Augusta — in unam silvam se collegit, et ut eius (Otto) exercitum dispersum recognovit, persecutus est maiorem aciem gentis suae, quae tendebat versus Renum, quam in campo — sagittis vulnerando, nec discedere, nec recedere permiserunt, qui se tandem, velut mortuos in manus dederunt Hungarorum. Quos quidem, ut ceperunt, omnibus caput detruncarunt pro exequiis sociorum. Fuerant autem numero milites et scutiferi quasi VIII. millia, quorum capita sunt truncata.“ Simon de Kéza. Lib. II. c. 1. — Ennyi vér ontásba telt a már több, mint ötven esztendő alatt szenvendő Német nemzetnek álnoksággal szerzett győzedelme. „Sed non adeo incruenta victoria fuit, mond Wídukind, de tam saeva gente.“

„egész Baviariát, és Alemanniát, meg Száz és Lothár országot tüzzel, vassal pusztíták.“ Bavária Pertz Monumtáiban: Baioaria, Baiaria, Baiora, innen a magyar Pajor; Bauwaria, Bagoaria, Pagoaria. sat. 900. „Norici cum Ungris pugnaverunt, et partem ex eis occiderunt“ 902. Ungares a Baioariis ad prandium vocati

plures occiduntur.“ 907. „Baiovariorum omnis exercitus ab Ungaris occiditur.“ *Annales Alemannici*.

„Ludovicus rex concedit Erchenbaldo, Eystettensi episcopo, facultatem erigendi in suo episcopatu aliquas munitiones contra paganorum (Magyarok) incursus“ *Act. Francfurt. dt. Nonis Febr.* 908. *Ant. Boczek, Codex Dipl. et Epist. Moraviae. I. 73. Nro. 99.*

Codices Modoetien. et Veronen. 903. „Bellum Baugauriorum cum Ungaris.“ 904. „Ungari in dolo ad convivium a Baugauriis vocati; Chussal dux eorum, suique sequaces occisi sunt.“ 907. „Item bellum Baugauriorum cum Ungaris insuperabile, atque Liutpald dux, et eorum supersticiosa superbia occisa, paucique christianorum evaserunt, interemptis multos (igy) episcopis comitibusque.“

910. „Ungari in Alamanniam; bello insperato multos occiderunt, et Gozpertus comes occisus. Atquae ipso itinere cum Francis et Baugauriis pugnaverunt, Gebehardumque ducem, et alios plurimos, Paugauriis ex parte victoriam tenentibus, occiderunt, et cum praeda regressi sunt.“

Annales Laubacenses. 913, „Ungri in Alamanniam; quibus per Baioariam redeuntibus. Arnolfus filius Liupoldi, et Erchangerus cum Perahtoldo, et Ualdarico cum eis pugnaverunt, et eos superaverunt.“

Annales Sangallenses Maiores. 943. „Omnis Agarenorum exercitus a Baioariis occisus est.“ *Welsnél Austriában. Regino folytatója szerint 944-ben.*

Annales Quedlinburgenses. 950. „Bellum magnum factum est inter Bavaros et Ungaros.“ — *Pertz, Nota 56.* „Ungarios a. 950. a Bawariis occisos esse, *Annales Hersfeldenses* (supra p. 58) tradunt.“

Widukind Lib. III. c. 30. — 954-dik évről „Interea (rex Otto) audivit, quia Avars intrantes Bajoariam, iungerentur adversariis, disponentque publico bello eum temptare. — collecta valida manu, obviam procedit acerrimis hostibus. Illi autem divertunt ab eo, acceptisque ducibus a Liudulfo (Otto fiától) omnem Franciam pervagati sunt, et tantam stragem dederunt, primum amicis, ut cuidam Ernusto vocabulo, qui erat partis adversae, sui iuris familias supra millesimum numerum captivassent, deinde caeteris omnibus, ut dictu fidem excedat. Dominica ante pascha WORMATIAE eis est publice ministratum, et muneribus auri et argenti plurimum donatum. Inde Galliam profecti, per aliam viam (*Regino folytatója szerint: „per Italiam“*) in patriam revertuntur.“

955-dik évről ugyan ott c. 44. így ír I. Ottóról „Ingressusque

Saxoniam circa Kal. Julii, obvios habet legatos Ungariorum, tamquam ob antiquam fidem ac gratiam eum visitantes; re autem vera, ut quibusdam videbatur, eventum belli civilis considerantes. Quos cum secum aliquantis diebus retinisset, et aliquibus munusculis donatos remisisset in pace; audivit a nuntiis fratris, ducis scilicet Boioariorum: „Quia ecce Ungarii diffusi invadunt terminos tuos, statuuntque tecum inire certamen.“ His auditis rex, — Castris positis in confiniis Augustanae urbis, occurrit ei exercitus Francorum, Boioariorumque, cum valido quoque equitatu venit in castra Conradus dux (a-veje) cuius adventu erecti milites, iam optabant non differre certamen. Nam erat natura audacis animi, et quod rarum est audacibus, bonus consilii, et dum eques, et dum pedes iret in hostem, bellator intolerabilis, domi, militiaeque sociis carus.

Igitur ab utriusque exercitus latrocinatibus agminibus (ör, vagy elő-seregek) notificabatur, non longe exercitus ab altero fore. Jeiunio in castris praedicato, iussum est, omnes in crastino (10. augustusra) paratos esse ad bellum. Primo diluculo surgentes, pace data et accepta, operaque sua primum duci, deinde unusquisque alteri cum sacramento promissa, erectis signis, procedunt castris, numero quasi octo legionum. Ducitur exercitus per aspera et difficilia loca, ne daretur hostibus copia turbandi sagittis agmina, quibus utuntur accerrime, arbustis ea protegentibus. Primam et secundam, tertiamque legionem direxerunt Boioarii, quibus praefuerunt praefecti ducis Heinrici (Otto testvér öcseséje) nam ipse bello interim aberat eo, quod valetudine corporis laborasset, qua et mortuus est (1. nov. 955) Quartam ordinavere Franci, quorum rector ac procurator erat dux Conradus. In quinta, quae erat maxima, quae et dicebatur regia, ipse princeps (Otto) vallatus lectis ex omnibus militum milibus, alacrique iuventute, coramque eo angelus, (zászló) penes quem Victoria, denso agmine circumseptus. Sextam et septimam construxerunt Suavi, quibus praefuit Burgardus, cui nupserat filia fratris regis. In octava erant Boëmi electi milites mille, armis potius instructi, quam fortuna; (ezek fogták el Lél vezért „Et aliud bellum cum eis gerebatur a Poëmanis, ubi comprehensus est rex illorum nomine Lele, extincto exercitu eius.“ Annal. Sangallen. Maiores) in qua et sarcinae omnes, ac impedimenta quaeque, quasi ipsa esset tutissima, quae esset novissima.

Sed aliter res acta est, ac arbitrabatur; nam Ungarii nichil cunctantes, Lech fluvium transierunt, circumeuntesque exercitum, extremam legionem sagittis lacessere coeperunt, et impetu cum

ingenti vociferatione facto, aliis caesis, vel captis, sarcinis omnibus potiti, caeteros legionis illius armatos fugere compulerunt. Similiter septimam ac sextam aggressi, plurimis ex eis fuis, in fugam verterunt. Rex autem cum intellexisset bellum ex adverso esse, et post tergum novissima agmina periclitari, misso duce cum quarta legione, captivos eripuit, praedam excussit, latrocinantiaque hostium agmina proturbavit. Fuis latrocinantibus undique adversariorum agminibus, signis victricibus dux Conradus ad regem revertitur; mirumque in modum cunctantibus veteranis militibus, gloria victoriae assvetis, cum novo milite, et fere bellandi ignaro triumphum peregit.

Cap. 46. — Totum pondus proelii ex adverso iam adesse conspiciens rex, exhortandi gratia allocutus est socios — Et his dictis, arrepto clipeo, ac sacra lancea, ipse primus equum in hostes vertit, fortissimi militis ac optimi imperatoris officium gerens. Hostium audaciores primum resistere, deinde, ut socios viderunt terga vertere, obstupefacti, nostrisque intermixti, extinguuntur. Caeterorum vero alii, equis fugatis, villas proximas intrant, circumfussique armatis, cum moeniis pariter concremantur; alii flumen contiguum transnantes, dum ripa ulterior ascendentes non sustinet, flumine obvolvuntur, et pereunt. Eo die castra invasa, captivique omnes erepti; secundo die ac tertio a vicinis urbibus reliqua multitudo in tantum consumpta est, ut nullus, aut rarus evaderet. Sed non adeo incruenta victoria fuit de tam saeva gente.

Cap. 47. Conradus quippe dux fortiter pugnans, animi fervore, solisque ardore, qui eo die nimius erat, accensus aestuat, vinclisque solutis, dum auram captat vulnere sagittae adverso gutturis defixae cadit. —

Cap. 48. Tres duces gentis Ungariae capti, ducique Heinricho praesentati, mala morte, ut digni erant, multati sunt; suspendio namque crepuerunt.“

Ratisbona Monastica világos tanutétele szerint, az Augsburgi megverettetéskor öt magyar hadvezér volt Baváriában, és környékén; a X. század közepe felé élt, tehát egykoru Widukind Corbei szerzetes (Widukindum Saxonem et monachum fuisse Corbeiensem, satis constat; mond Pertz: Vixit medio saeculo decimo) közülök csak hármat akasztat föl; ketteje tehát, Taksony és Botond, mint Krónikáink bizonyítják, szerencsésen tértek vissza. Azért Dümmlernek, s követőinek alapatlan vádja ellen, mintha jegyzőnk Botond diadalmas hazatértét hazugul koholta volna, méltán tiltakozik Szabó Károly az e fejezetre tett észrevételeiben. A Dümmler

féle írók tanulják előbb a német történetet, s az után szóljanak a magyar dolgokhoz.

Szász országot következő években háborgatták:

Annalista Saxo 906-dik évről. „Eodem anno Ungari fines Saxonie 8. Kal. Julii depopulati sunt, multosque interfecerunt, mulierum quoque turbam innumerabilem, nobilium, liberalium et ancillarum nudam, et per crines catervatim, veluti loris per capita connexam, et mamillis perforatam, cum puerulis secum captivam abduxerunt.“

908-dik évről írja *Otto* szász hercegről, a ki ellen a zaklatott Szlavinok segítségül magok mellé szólíták föl a Magyarokat. „Qui conduxerunt adversus eum *Avares*, qui multa strage in Saxonia facta, cum infinita preda Dalmantiam reversi, obvium invenerunt alium exercitum Ungarorum, qui comminati sunt bellum inferre amicis eorum, quod auxilia eorum sprevisent, dum hos ad tantam predam duxissent. Unde factum est, ut secundo vastaretur Saxonia; et dum prior exercitus secundum expectaret in Dalmantia, in tantam penurie pervenit miseriam, ut aliis nationibus eo anno, relicto proprio solo, pro annona serviret.“

Annales Einsidlenses 908-dik évről „Ungari in Saxones, et *Purkardus* dux Turingiorum, et *Rudolfus* episcopus, Egi-noque, caeterique quamplurimi occisi sunt, devastata terra.“

Annales Quedlinburgenses 916 (915) évről „Ungari Saxonia vastata, et cunctis circumquaque direptis, venerunt usque ad *Fuldam*.“

Annales Corbeienses. 919. „Ungarii Saxoniam crudeliter vastabant, et cum infinita praeda, et maxima captivitate utriusque sexus, ad proprias reversi sunt terras, Domino irascente adversum nos.“

Liudprand Antapodosis Lib. II. c. 15, „Fugiunt itaque christiani seviuntque pagani — Interfectis denique, fugatisque christianis, omnia Hungarii regni loca saeviendo percurrunt. Illorum sane adeo praevaluerat virtus, quatinus eorum pars quedam Bagoariam, Sveviam, Franciam, Saxoniam: quedam vero depopularetur Italiam.“

Cap. 24. Ekkép beszélteti *I. Conrad* császár halála után a Magyarokat „Non Bagoariorum, sed Saxonum, ubi rex ipse (mádárász *Heinrich*) est, primo fines occupemus; ut, si forte, quod non speramus, congregare exercitum velit, neque de Lotharingia, neque de Francia, neque de Svevia, neque de Bagoaria ei mature occurrere possit. Sed et Saxonum, ac Thuringiorum terra facile de-

populatur, quae nec montibus adiuta est, nec firmissimis oppidis est munita.“ Olv. a 25. és 28. fejezeteket is.

Annalista Saxo. 924-dik évről „Civilibus bellis cessantibus, Ungari tantis incendiis et cedibus Saxoniam percurrunt, ut ultimam depopulationem comminarentur. Rex (madarász Heinrich) in praesidio Werle consistens, rudi adhuc militi, et bello publico insveto, contra tam sevam gentem non credebat. Contigit quendam de principibus Ungariorum capi, vinctumque ad eum deduci. Ungarii vero ipsum in tantum diligebant, ut pro redemptione illius innumera auri et argenti pondera offerrent. Rex aurum spernens, expostulat pacem, redditoque captivo cum muneribus, in annos novem pax firmata est.“

Sigebertus Gemblacensis e hadjárást 922-dik évre teszi „Ungaris Franciam, Alsatiam, Alemanniam, Saxoniamque depopulantibus, Heinrichus rex, iuxta urbem Meresburhc congressus, vovens Deo, pro adipiscenda victoria, se heresim symoniacam de regno suo eradicaturum, inestimabili cede eos usque ad internecionem paene delevit.“

Saxo Annalista. 932-dik évről. „Et cum Avars sepe insurgentes (madarász Heinrich) expelleret, una dierum attemptans eos impari congressu, et victus, in urbe Bieni mortis periculum fuga evasit.“

933-dik évről „Rex itaque Heinrichus per novem annos induciarum, quas Ungari pepigerant, qua industria domi, et militiae subditis prospexerit, quibus consiliis contra omnium nationum vim, Saxoniam premunierit, quibusque artibus manum militum prius rudem, ad confidentiam animaverit, dicto, vel scripto explicari non facile potest. Postremo, cum haberet equestrem manum prelio probatam, certamen contra Ungaros presumens, convocato omni populo, tali eos oratione affatur.“ —

934-dik évről „Interea legati Ungarorum pro solitis muneribus eum adeunt, sed ab eo sprete, vacui redierunt. Nil morati ergo Ungari, cum gravi manu festinabant in Saxoniam, — Sed Saxones cum Thuringis congregati, inito certamine cum his, qui in occidente erant, cesis ducibus eorum, ceteros per totam regionem errare fecerunt.“ —

Sigebertus Gemblacensis 934-dik évről „Ungari tributum a Saxonibus repetentes, ab exercitu Heinrichi regis occiduntur, aut capiuntur; eisque ad internecionem deletis, tributum, quod repetebatur, Deo, pro gratiarum actione, in ecclesiis et pauperibus exolvitur.“

Annalista Saxo, 938-dik évről. „Interea antiqui hostes

nostri Ungarii subito irruerunt in Saxoniam, et castris super litus Bode fluminis collocatis, inde in omnem regionem diffunduntur — maxima ex eis parte prostrata, ducem ipsum, in quendam luti puteum cogentes oppresserunt. Altera autem pars eorum exercitus ad aquilonem versa, et arte cuiusdam Slavi in locum, qui dicitur Thriminig deducta, — periit. — Dux autem illius exercitus, cum paucis elapsus, comprehenditur, et ad regem deductus, precio magno redimitur. His auditis, castra hostium turbata, fuga salutem quesierunt, nec ultra, per plurimos annos in Saxonia apparuerunt.“

Ezeket Herimannus Augiensis, 938-dikről írja „Ungarii Saxoniam invadentes, a Saxonibus pugna victi, caesique fugantur.“ Sigebertus Gemblacensis pedig 939-dikről „Ungari a Saxonibus graviter caeduntur.“ —

„és vezéreiket Erchangert és Bertaldot lenyakazták.“

Igaz, hogy az Inn folyam melletti harcban e bajor vezérek hadakoztak a Magyarokkal 913-ban „Ungri in Alamanniam; quibus per Baioariam redeuntibus, Arnolfus filius Liupuldi, et Erchangerus cum Perahtoldo, et Ualdarico cum eis pugnauerunt et eos superarunt.“ Annales Laubacenses.

De hogy nem a Magyarok vágták volna le őket, hanem Konrád császár, mint Szabó Károly vi-tatja, névtelen jegyzőnk nem tudhatta, ha Regino Kitája kezében volt volna is, mert Regino folytatója a régibb Augiai Évkönyveket használván, melyben 917-dik évről ezek írvák „Ungari per Alemanniam in Alsatiam, et usque ad fines Lotharii regni venerunt. Erchanger et Peratolt decollati sunt.“ sorait 917-dik évre szóról szóra magáévá tévén, egyik sem mondja világosan, ki által ölettek meg „Ungarii per Alamanniam in Alsatiam, et usque fines Lothariensis regni pervenerunt. Erchanger, et Berahtold decollantur.“ a Sz. Gáli hosszabb Évkönyvek pedig 916-dik évről ekkép írnak: „Erchanger, et frater eius Perchtolt, et Luitfrid capti et occisi sunt.“ A névtelen jegyzőt tehát tévedésről méltán nem vádolhatni. Történetre nézve fő dolgok a hadjárások, ezek pedig meg történtek; valamint a névtelen jegyző által nyilván megemlített vesztők is a Magyaroknak.

„De Isten áldásából Zulta vezér az Úr megtestesülésének 931-dik esztendejében nemze fiat, kit neveze Toksunnak.“ Itt Szabó Károly az incarnatiót, vagy is martius 25-dik napját, ismét úr születésére fordítá, mi kilencz hóval esik későbbre; ez teszi a középkor íróinál is a különbséget.

Észrevételek

az ötvenhatodik fejezetre: Atho király ellenségeiről.

„Eodem anno inimici Athonis, regis Teothonicorum, in necem ejus, detestabili facinore, machinabantur, qui, cum per se nihil mali facere ei potuissent, auxilium Hungarorum rogare coeperunt; quia sciebant, quod Hungari essent insuperabiles in asvetis bellorum laboribus, et plurimis regnis, deus per eos furoris sui flagella propinasset. Tunc illi inimici Athonis, regis Teothonicorum, miserunt nuntios suos ad Zultam ducem, virum bellicosum, et rogaverunt eum, dato auro multo, ut adiutorio hungaro, praedictum regem Athonem invaderent. Dux vero Zulta, iracundia ductus, tam pro eorum pace et pretio, quam etiam pro morte Lelu et Bulsuu, gemebundo pectore misit exercitum magnum, contra Athonem, regem Teothonicorum, quibus principes et ductores fecit Botondium, filium Culpun, et Zobolsum, filium Eleud, nec non Ircundium, filium Eusee. Qui, cum egressi essent a duce Zulta, rursum Bavariam, Alemanniam, et Saxoniam, atque Thuringiam in gladio percusserunt, et exinde egressi in quadragesima, transierunt Renum fluvium, et regnum Lotariense in arcu et sagittis exterminaverunt, universam quoque Galliam atrociter affligentes, ecclesias dei crudeliter, intrantes, spoliaverunt. Inde, per abrupta Senonensium, per populos Aliminos, ferro sibi viam et gladio aperuerunt. Superatis ergo illis bellicosissimis gentibus, et naturali situ locorum tutissimis, montes Senonum transcenderunt, et Segusam ceperunt civitatem. Deinde egressi, Taurinam civitatem opulentissimam expugnaverunt, et postquam planam regionem Lombardiae aspexerunt, totam paene Italiam, bonis omnibus affluentem et exuberantem, concitatis cursibus, spoliaverunt. Deinde vero Botond, filius Culpun, et Urcun, filius Eusee, superatis omnibus gentibus praememoratis, felici victoria fruentes, ad propria regna rever-

tuntur. Tunc Hoto rex Teothonicorum, posuit insidias juxta Renum fluvium, et cum omni robore regni sui eos invadens, multos ex eis interfecit. Botond et Urcun, ac reliqui exercitus, magis volentes mori in bello, quam appropriatam sibi victoriam amitterent, tunc hostibus pertinaciter insistent, et in eodem bello quemdam magnum ducem, virum nominatissimum, interficiunt, et alios vulneratos in fugam convertunt, quorum spolia diripiunt, et exinde ad propria redeunt regna, cum magna victoria. Et cum Botond et Urcun in terram Pannoniae laeti reverterentur, tunc Botond, longo labore belli fatigatus, miro modo infirmari coepit, ex luce migravit, et sepultus est prope fluvium Wereucea. Sed istud notum sit omnibus, scire volentibus, quod milites Hungarorum, haec, et alia hujusmodi bella, usque ad tempora Tucsun ducis gesserunt.“

Atho, I. Otto 937†973. Nonis Mai. Annales Corbeienses; mivel a magyar sereget Augsburgnál 955-ben Sz. Lőrincz napján tönkre tévé, Nagy mellék nevet szerze magának. mint császár 962-ben február 2-kán koronáztatott meg Romában. Pertz, Legum Tom. II. p. 28—29. kinek Monumentaiban: Otto: Oddo, Otho, Ottho, Oto, Octo, Hotto, Hoto. „Otto, mond Adelung Wörterbuch, vermuthlich von dem alten od, reich, vortrefflich. Im Wallis ist Od vorzüglich, und Udd, ein Herr (Ata, Atya) Der alte Name Udo, vielleicht auch Hatto, ist auch kein anderer.“

„Ugyan azon (931) évben Otto német király ellenségei annak veszedelmére törekednek vala.“ — In necem machinari, nem jelent mindenha valakinek halálára törekedni, hanem veszedelmén mesterkedni. Duker, de latin. Juris Consultor. veter. hol p. 431. Ulpianus Pandectáiból több példát olvashatni. De Pertz Györgynek Monumentaiban sem mondatik: hogy I. Ottónak fia Lajos, veje Conrád, s a többi pártosok életére törtek volna; hanem hogy bel háborút indítottak ellene.

Bátor a névtelen jegyző ez őszve-esküvést idő-vetés hiányában Zulta nagy herczeg korából beszéli, mi Takson alatt történt, a fő dologra nézve még is valót ír „mivel tudják vala az őszve esküdtek, hogy a Magyarok fáradhatatlanok a megszokott hadakozásban (nem pedig győzhetetlenek; mert maga is több ízben szól megverettetésökről) és hogy Isten boszujában velek több országot megostoroztatott. Otto ellenségei (vejét Konrádot) járatták követségben a harczias Zulta vezérhez, és sok aranyat adva (ezt főntebb I. Otto szájából hallók) kérék őt, támadatná meg magyar erővel Otto királyt. Zulta vezér pedig keserűségében, Lél és Bulcsú haláláért is (kiket jegyzőnk 913-ban végeztet ki) nagy sereget küldö Otto ellen, Bo-

tond, Szabolcs, és Urkun vezérletök alatt. Ratisbona Monastica szerint „Bulzko überzog Bayern mit 5 Kriegs Heern, unter seinem, und noch vier Hauptmänner: Laelio, Sura (Assur, Urkun) Taxo (Takson) und Scaba (Szabolcs) Befelch.“

Lél, Bulcsú, Szabolcs neveket, a VI. és XXXIX. fejezetekben megnevezettek kivül, mások is viselhették.

„Kik Baváriát, Alemanniát, és Thuringiát ismét kardra hányák.“

Annales Augienses 908-dik évről „Ungares Saxoniam, et Thuringiam vastant.“

Annales S. Emmerammi Ratisponensis Minores. 908. „Ungari Saxoniam et Thuringiam vastant.“

Reginonis Continuator. 908. „Ungarii iterum terminos transgressi, Saxoniam, et Thuringiam vastaverunt.“

Lambertus Aschafnaburgensis. 908. „Liutboldus dux (Thuringorum) occisus est ab Ungariis.“

Annales Weissemburgenses. 908. „Liutpoldus dux occisus est ab Ungariis.“

Annales Einsidlenses. 908. „Purkardus dux Thuringorum — caeterique quamplurimi occisi sunt.“

Annales Hildesheimenses. 909. „Burghart, dux Thuringorum, occisus est ab Ungariis.“

Annales Hildesheimenses. 911. „Ungarii vastaverunt Franciam, et Thuringiam.“

Annales Einsidlenses. 912. „Ungarii — Turingiam vastaverunt.“

Reginonis Continuator. 912. „Ungarii iterum, nullo resistente, Franciam, et Thuringiam vastaverunt.“

915-dik évről „Ungarii — totam Thuringiam, et Saxoniam pervaserunt.“

Annales Ottenburani. 915. „Ungari Turingiam, et Franciam orientalem vastant.“

Annales Weissemburgenses, 937. „venientes Ungarii, vastaverunt Thuringiam.“

Thietmar, Lib. II. c. 22. 937. „In hoc anno Ungarii Thuringiam, atque Saxoniam vastantes, in locis perierunt firmissimis, nonnulli autem ex illis, timore sibi alas subministrante, patriam reviserunt.“

E had-járások mind Zulta idejében: 937-ben pedig I. Otto korában történtek

„s innen nagy bőjtben meg indulván, a Rajnán átkeltek, s Lotharingiát az ijas nyilas vitézek pusztíták, s egész Galliát keményen sanyargatván, Isten házaiba rohanva, azokat kegyetlenül megrabolták.“ Vesd egybe az LIV. fejezetet.

„Innen a Senoni meredek Havasokon, Aliminok közepette fegyveres kézzel törtek keresztül.“ — A Narbonnei tartományban. „Omnis fere plaga haec montana est, mond Katancsich, Orb. Antiqu. P. I. p. 137. Tabula duplicem Alpium tractum exhibet — Alpis Pennina — ad fontes Duriae maioris, Rhodano recenti ab austro ab exortu praetentus. — Inferius sunt Alpes Graiae — Alpis Graia Isarae fluvii fontes occupat, cuius pars australis Mont-senis vocatur.“

Flodoardus Remensis Presbyter elmondván 924-ik évről, mikép dúlák föl Olasz országot a Berengarius által fölszólított Magyarok, így folytatja Évkönyveit „His expletis, Hungari per abrupta transeuntes Alpium iuga, veniunt in Galliam“ sat.

„Erőt vevén tehát az igen harczos, s a helyek természeti fekvésénél fogva bátorságban lakó nemzeteken, áttörtek a Senoni Havasain, és Segusa városát bevéék.“ Az Alpeselek tövénél Pón túl Olasz országban „Nomen urbis Susa, dextro Duriae latere.“ Katancsich, Orb. Antiqu. P. I. p. 421, hol e nevei olvashatók: „Segusione, Secussione, Segusio, Secusio, Segusium, in marmoribus: CIVITAS SEGVSINA; item: Ordo splendidiss. Civitatis.“

„Innen kiindulva, Piemontnak igen gazdag városát Turínt viadallal megvették“ „Ptolemaeo Augusta Taurinorum, sic Plinio, Tacito, aliis, — Italis Torino, Turino, Gallis Turin, in Duriae minoris, et Padi confluente.“ Katancsich, Orb. Antiqu. P. I. p. 421—422.

Annales Beneventani 899. „Hungari in Italiam venerunt.“

904. „Hungari per omnia loca vastant et incendunt“

Flodoardus Remensis Presbyter. „Anno incarnationis domini nostri Jesu Christi 919. — Hungari Italiam, partemque Franciae, regnum scilicet Lotharii, depraedantur.“

922. „Intraverunt Hungari secundo in Italiam, mense Februario“ Es Chronicon S. Benedicti. „Quarto die stante, mense Februarii adventus Ungorum in Apuliam, indictione X.“ Es Flodoardus Remensis Presbyter. „Anno 922. — Hungari, actione — Berengarii, multis captis oppidis, Italiam depopulantur.“ 924. „Anno 924. Hungari, ductu regis Berengarii, quem Langobardi reppulerunt, Italiam depopulantur. 937. „Ungari iam tertio Italiam intraverunt.“

Pertz, S. S. Tom. III. p. 467, Nota c.) Otto korát leíró Kitából közli „Huius anno primo, qui est a dominica incarnatione 937.

Ungari Franciam, et Alemauniam, et Galliam usque Oceanum, Burgundiamque devastantes, per Italiam redierunt.“

Chronicon Comitum Capuae. 939. „Ungari multas clades patrati sunt in Capuas, Leburia, et Benebento, et valde ditati per Marczis (per Marsorum terram) regressi sunt, qui illos ecscinde nempe ad desolacionem perducserunt, et aggressos statim perimerunt quasi omnes, ita, ut pauci ex iis ad propria repediti sunt.“

Annales Beneventani, 947. „Ungari Italiam intraverunt 6. anno domni Landolfi, et tertio domni Pandolfi filii eius.“

„és sík Lombardiába érkezvén, szaporán csak az egész termékeny Olasz országot kirabolták.“

Liudprand, Antapodosis Lib. II. c. 11. 899. „Cumque pagani christianorum animos — mulcere nequirent — cepta se se liberare satagunt fuga, sicque fugiendo in Veronenses latissimos campos perveniunt“

921. Cap. 61. — „contigit, Hungarios Veronam — advenisse, quorum duo reges Dursac, et Bugat amicissimi Berengario fuerant, — rogavit Berengarius Hungarios, ut, si se amarent, super inimicos suos irruerent

924. Lib. III. Cap. 2. — „Hungariorum rabies Salardo prae-
duce totam per Italiam dilatatur.“

947. Lib. V. Cap. 33. — „Taxis, Hungariorum rex, magno cum exercitu in Italiam venit.“ —

Flodoardus Remensis Presbyter „Anno 951. Hungari ab Italia, transcens Alpibus egressi, Aquitaniam ingressi sunt, ibique tota pene demorati aestate, multis hanc regionem rapinis, et internationibus attriverunt, sicque per Italiam reversi sunt in terram suam.“

„E győzedelmek után, midőn Botond, és Urcun diadallal térnének hazájokba, Otto Rajnánál cselet vetvén nekik, közülök sokat levágott; ők is vitézül harczolván, egy igen nevezetes vezért meg ölnék.“

Annales S. Maximimi Trevirensis. 937. — „Otto rex Hungarios usque Mettis civitatem persequitur.“

Widukind Lib. II. c. 5. „Post hoc antiqui hostes Ungarii venerunt virtutem probaturi novi regis, intrantes autem Franciam, statuerunt, si possent ab occidentali plaga invadere Saxoniam. Rex autem audiens, nichil moratus, cum exercitu valido occurrit illis, fugavitque, et a terminis suis abegit.“

Annales Einsidlenses, 938. „Interim magna pars Ungarorum a Saxonibus occissa est.“ Ezt a Quedlinburgi Év-

könyvek 937-dik évről beszélik e hozzá tétellel „Alia autem pars nefandi exercitus fugiendo, in terram suam reversi sunt.“

Ezek eléggé tanúsítják, hogy a névtelen jegyző nem beszél vaktában; csak hogy idővetés nélkül írt, sokat nem tudott, de nem is tudhatott. A külföld Évkönyveinek, és Krónikáinak idő szerint rendbe szedése a Pragmatica História írójának kötelessége.

„És midőn szerencsésen haza értek, a sok hadjárásban megtörődött Botond csak hamar nehéz betegségbe esvén, a világból kimúlt, és eltemették a Verőcze patak közelében.“ — A csekély Verőcze patak ered Nógrádban a Kékkői Járásban Naszál hegyen. P. Gyada és Monok alatt elhaladván, P. Katalin, Migazzi-burg, és Verőcze közt ömlik a Dunába. De miért temetkeztek dicső őseink Vizek mellé? Ezt már Árpád sírjánál kellett volna elmondanom. A forrás Víznek sok jelentése van a Mythusban, többiközött jelenti az Isten tiszta fölfogásának tudományát, melyben az avatottak részesültek, s a mely meg éleszti zarándokságában az elszáradt Lelket. Ezt akarván a jámbor Egyiptusiak tudatni az emberekkel, e szavakat íraták a koporsók (Mumien-decke, Giberek) födelére „Adjon Osiris neked hivesítő Vízet.“ t. i. ez életben; mert Plátónak Gorgiása szerint „nos nunc mortuos esse, corpusque nostrum, sepulchrum esse nobis.“ — Más világon Isten színe elébe jutván, nincs e tudományra szüksége a halhatatlan Léleknek. „In Gräbern wurden Vasen gefunden, mond Kreuzer Fridrich — Das kühle Wasser, so lautet ja der Spruch auf der Mumien-decke: soll Osiris geben, und der Wasserkrug in Hermes (Ormos, Mercurius) Hand, und in der Mumien Hand, ist das trostreichste Zeichen, der erquickende Trost der Lehre.“ Vesd egybe: Lukás Evang. 161, 24. és János Evang. 4, 10. Porphyriust de Antro Nymphar.

E hivesítő Víz nélkül szűkölködők sorsa szomorú ez al-világon; „Itaque elegans quidam vir, mond Plato Gorgiása: hanc Animi (Szelem) partem, alludens nomini, Dolium appellavit: Dementes vero Prophanos (avatatlanok, hitetlenek, vallástalanok). Horum autem, hanc Animi partem, quae libidinibus agitur, tanquam futilem, ob incontinentiam inexplebilem, perforatum esse Dolium, inquit, — eos esse miserrimos, qui, tanquam omnino Prophani — Aquam in Vas perforatum, alio etiam perforato Vase inferre coguntur. Esse autem hoc aliud Vas, sive Cribellum — Dementium Animum. Quem ideo perforato Vasi assimilavit, quod — nequeat infusum aliquid continere.“

Maga Plátó pedig in Axiocho, sive de Morte, t. i. e testi életben „At illi, quibus per scelera vita fuerit peracta, per Tar-

tarum a Furiis ad Erebum, Chaosque rapiuntur, ubi impiorum est locus, inexplēbilesque Danaī filiarum Urnae, ubi Tantalī sitis, Praecordia Titii, Sisyphique inexplicitum Saxum, cuius finis ab alio incipit rursus labore. Ibi circumlambentibus eos Feris: inde sinenter Lampadibus adiusti, et omnium Poenarum afflicti cruciatu, Tormentis laniantur immensis.“ — Ez a rossz lelki-esméretnek allegoricus képe ez életben.

A hívésítő Víz, tovább amaz égő szomjúság jelve, melylyel a gyarló testben levő Okos-Lélek, kit ez alvilág ki nem elégíthet, az ő Alkotójához vissza kívánczik. A Léleknek e sohajtását szépen leírja a 41-dik Soltár 3—4. „A mint kívánczik a szarvas a Vizek kutfejeihez: úgy kívánczik a Lelkem te hozzád Isten. Szomjúhozott a Lelkem az erős élő Istenhez: mikor megyek el, s jelenem meg az Isten orczája előtt?“ E buzgó kívánsága halál által teljesedik be. Boldogok, a kik éheznek és szomjúhozák az igazságot: mert ők meg elégítetnek. Math. 5, 6. Ez okért mondja Cicero „Non esse lugendam mortem, quam Immortalitas consequitur.“ E hitnél fogva temetkeztek vizek mellé a régi pogányok. Sajnálhatni: hogy a névtelen jegyző Botond sírja helyét ki nem jeleli; vas-út csináláskor tán szét is hányattak áldott hamvai!

„Hanem ez értésőkre legyen mindnyájoknak, a kik tudni akarják: hogy a magyar nemesek hadjárásai Tuksun vezér koráig tartottak.“ Az ő kora pedig haláláig számíthatik. Kézai Simon Lib. II. c. 1. extr. határozottabban fejezi ki magát. „Communitas itaque Hungarorum, cum suis Capitaneis, seu Ducibus, quos pro tempore praeficere usa erat, usque tempora Ducis Geichae, hinc, inde, huic mundo spolia et pericula dinoscitur intulisse.“ — Mivel a névtelen jegyző a hadjáratokat idővetés nélkül beszéli, ajánló levelében pedig nyilván kezeinél volt kutfőkre hivatkozik „secundum traditiones diversorum historiographorum“ — És „ergo potius (nobilissima gens Hungariae primordia suae generationis) a modo de certa scripturarum explanatione, et aperta historiarum interpretatione, rerum veritatem nobiliter percipiat,“ — tiszta igazság szereteténél fogva, melyet lapjain szemlátomást észre vehetni, föl kell róla tennünk, hogy az év számok az általa használt kutfőkben is úgy hiányoztak, mint többi Kronikáinkban, jelesen a budaiban, és a Kézájében; nem pedig, hogy ő az idő számlálásra nézve, nem volt volna magával tisztában, mint Szabó Károly akarja. Mily zavart Pertz György Monumentáiban a Krónikások idővetése, noha többnyire egymást írják ki, a ki csak futólag is beléjek tekintett, észre vehette. Az tehát, hogy ő éppen Reginót írta volna ki, nem állhat; mert ha őt, vagy hasonló Kítát használt volna, ő is kiteszi

vala a hadjárások idejét: hanem az ő kutfői úgy voltak régi Krónikákból megírva, mint ő beszéli. Kellemetlen, de ha akarnók is, itt Szabó Károly ítéletét helyben nem hagyhatjuk „Botond és társainak ezen egész itt előadott hadjáratát, a külföldi frank, és itáliai évkönyvek, és írókkal gondosan összevetve, azon meggyőződésre kell jutnunk, úgy mond: hogy jegyzőnk ennek részleteit azon tudósításokból szerkesztette össze, melyeket a magyaroknak 924-ben Zsolt, és Henrik német király idejében Italiában, Schweizban, és déli Franciaországban, 925-ben Thüuringben, a Rajna mellékén Elsasban, és Közép Franciaországban végre hajtott nagy szerű hadjáratairól töredékesen olvasott, de kellőleg érteni (?) annyival inkább földolgozni képes nem volt.“ Ez alaptalan vád csak akkor száradhatna a megtámadott ártatlan jegyzőn, ha Szabó Károly hitelesen megtudná bizonyítani: hogy a vélt Kiták eredetében, vagy másolatban egészen, vagy kivonatban kezénél voltak, s hogy azok idő-vetés szerint voltak kidolgozva; vagy hogy e Kiták a magyar királyi Cancellária levéltárában már léteztek; mert jegyzőnk, mint föntebb vitattuk, könyvét még Notrius korában Hős Dalok és Énekekből írta. Ha mi magunk is nagy zajt csapunk ellene, sőt még a képességet is megtagadjuk tőle a tudós világ előtt, tünnünk kell a külföld megtámadásait; vagy ha ezt épen szenvedni nem akarnók, őt Szabó Károly ként, Dümmlerek, és Röszlerek ellenében, alkalmilag annyiszor, a mennyiszor új, meg új védelmekkel kell oltalmaznunk. Az általa esmert adatokkal csak a hadjárások valóságát kívánta röviden megemlíteni, ezt pedig megtette, s hogy valóban megtörténtek, a kutfők eléggé bizonyítják; több az ő hitelességének kivására nem kívántatik: nem is akart ő *pragmatice* írni; de mondja is „Hancem ez értésökre legyen mindnyájoknak, a kik tudni akarják: hogy a magyar nemesek hadjárásai Tuksun vezér koráig tartottak.“

Észrevételek

az ötvenhetedik fejezetre: az ország határainak
vetéséről.

„Dux vero Zulta, post reversionem militum suorum, fixit metas regni Hungariae, ex parte Graecorum usque ad portam Wazil, et usque ad terram Racy, ab occidente usque ad mare, ubi est Spalatina civitas, et ex parte Teothonicorum usque ad pontem Guncil; et in eisdem partibus dedit castrum construere Ruthenis, qui cum Almo duce, avo suo, in Pannoniam venerant, et in eodem confinio, ultra lutum Musun, collocavit etiam Bissenos non paucos habitare, pro defensione regni sui, ut ne aliquando in posterum, furibundi Teothonici, propter injuriam sibi illatam, fines Hungarorum invadere possent. Ex parte vero Boëmorum fixit metas usque ad fluvium Morova, sub tali conditione, ut dux eorum annuatim tributa persolveret duci Hungariae; et eodem modo ex parte Polonorum usque ad montem Tatur, sicut primo fecerat regni metam Borsu, filius Bunger. Et dum dux Zulta, et sui milites ita radicati essent undequaque Hungarii, tunc dux Zulta duxit filio Tocsun uxorem de terra Cumanorum, et ipso vivente, accepit juramenta suorum nobilium, et filium suum Tocsun fecit ducem ac dominatorem super totum regnum Hungariae, et ipse dux Zulta, tertio anno regni filii sui, de ergastulo corporis, viam universae carnis egressus est. Tocsun vero dux, cum omnibus primatibus Hungariae, potenter et pacifice, per omnes dies vitae suae, obtinuit omnia jura regni sui; et audita pietate sua, multi hospites confluebant ad eum, ex diversis nationibus. Nam de terra Bular venerunt quidam nobilissimi domini, cum magna multitudine Hismaelitarum, quorum nomina fuerunt: Bila et Bocsu, quibus dux per diversa loca Hungarorum condonavit terras, et insuper castrum, quod dicitur Pest, in perpetuum concessit. Bila vero, et frater ejus Bocsu, a quorum progenie

Ethey descendit, inito consilio, de populo secum ducto, duas partes ad servitium praedicti castris concesserunt, tertiam vero partem suis posteris dimiserunt. Et eodem tempore, de eadem regione, venit quidam nobilissimus miles, nomine Heten, cui etiam dux terras, et alias possessiones, non modicas, condonavit. Dux vero Tocsun genuit filium nomine Geysam, quintum ducem Hungariae. Et in eodem tempore, de terra Bissenorum venit quidam miles, de ducali progenie, cujus nomen fuit Thonuzoba, pater Urcund, a quo descendit genus Thomoy; cui dux Tocsun dedit tertiam habitandi in partibus Kemey, usque ad Thisciam, ubi nunc est portus Obad. Sed iste Thonuzoba vixit usque ad tempora sancti regis Stephani, nepotis ducis Tocsun; et dum beatus rex Stephanus verba vitae praedicaret, et Hungaros baptizaret, tunc Thonuzoba infide vanus, noluit esse Christianus, sed cum uxore vivus ad portum Obad est sepultus, ut ne baptizando, ipse et uxor sua, viverent cum Christo in aeternum; sed Urcund, filius suus, Christianus factus, vivit cum Christo in perpetuum.“

„Zulta vezér pedig, vitézei meg tértök után Magyar országnak határait kijelölé: Görögök felől a Vazil kapuig, és Thrász földig.“ — Többi kútfőinkből tudjuk: hogy Botond az Augsburgi vereség után 955-ben érkezett haza; tehát az ország határainak megvetése, és eligazítása is ez időszakba, és Takson korába esik. Azonban a fő tárgyra, az ország határai elintézésére nézve, itt is egész hitelű a derék névtelen jegyző, mint lentebb fog kitetszeni. — A Magyarok óvakodván a német barátságtól, mely őket többször csalárdul ily nagy veszedelembé ejté, kisebb csatázások kivételével, őket ez után nem háborgatták, hanem 958-ban Görög országnak, és Bulgáriának estek. Constantin Porphyrogenneta császár, Pothus Argiriust ellenök parancsolá, ki éjjel rájuk ütvén, keményen megverte, és vissza szalasztotta minden zsákmány nélkül. Jobb szerencse szolgált 962-ben három száznak, kik Thesszalonika vidékéről ötszáz Görögöt fogtak el, mint Liudprandus, *Relatio de Legatione Constantinopolitana* cap. 45. följegyzette, hol így ír I. Ottóhoz: „Cum obsideretis Bareas, trecenti tantummodo Ungarii iuxta Thessalonicam quingentos Graecos comprehenderunt, et in Ungariam duxerunt. Quae res, quia prospere successit, compulit ducentos Ungariorum, haud longe Constantinopoli, in Macedonia (963) similiter facere; ex quibus, cum incaute per angustam redirent viam, quadraginta sunt capti; quos nunc (968). Nicephorus de custodia eductos, pretiosissimisque vestibis ornatos, patronos sibi et defensores paravit, secum in Assyriam ducens.“ —

Bulgáriának 964-ben fordultak; Péter fejedelem Niceforustól kért segédelmet; de nem nyerhetvén, a Magyarokkal frigyét ütött ily ok alatt: hogy se a magyar, se a bulgar ne lépne szövetségre a Görögökkel. Ezért 965-ben ismét Thráziát kezdvén dúlni, a Görögöket igen megkárosították. 969-ben ütközetre kelvén a dolog Görögök és Bulgarok közt; Zimisce a segédül küldetett Magyarokat is hazájokba vissza jönni kinszerítette 970-ben. Őseink Kézai Simonnak tanutétele szerint, Lib. II. c. 1. extr. ekkor nagyobb hadjárással mindenkorra fölhagytak. „Tunc Hungari cum Tocsun eorum Duce, consilio inito, egressi de loco illo, totam Graeciam, et Bulgariam spoliantes exipsis aurum, gemmas, lapides pretiosos, captivos sine numero, et armenta infinita rapiunt, redeunt tandem cum gaudio in Pannoniam. Istud enim existit ultimum spoliolum, quod fecere Hungari sub ritu paganismo constituti.“ — Alkalmassint az ország határait is ekkor jelölte ki Takson Görögök felől a Vazil kapuig, és Thráziáig; ezt IV. Béla király bizonyítja Cod. Dipl. IV, 2, 218—224. 1254-dik évben kelt levelében „Cum regnum Hungariae — quasi ovile, sepibus sit diversis infidelium generibus circumseptum, ut pote: Ruthenorum, Cumanorum, Brodnicorum a parte Orientis; Bulgarorum et Bosnensium haereticorum a parte Meridiei: — Alamannorum vero a parte Occidentis, et Aquillonis — ex parte Orientis cum regno nostro conterminantur — Ruscia, Cumania, Brodnici, Bulgaria, quae in magna parte nostro dominio antea subiacebant.“ — Egy testé lett országnak nevezi Bulgáriát Sigmond király is 1433-ban Kovachich József Miklósnál, Sylloge Decretorum Comitium Inelyti Regni Hungariae, Pestini. 1818, in 8. Tom. I. p. 416—417. „Quia etiam Rex Hungariae utitur, ultra titulum Regni Hungariae, horum regnorum titulis, videlicet: Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriae, Cumaniae et Bulgariae, quae scilicet regna sunt ab antiquo eidem regno Hungariae incorporata.“ — Hogy Thracia éjszakra Moesiáig, és a Haemus hegyéig terjedett, a hol a Wazil kapu vagyon, mindenki jól tudja. A névtelen jegyző tehát „terra Racy“ alatt Szerbiát „Serviae Regnum, quod communi vocabulo Rasciam vocant“ Turoczi, P. IV. c. 35. nem érthette; a Száván túl Drina folyó hasítja a Ráma, vagy Bosnyák országtól, mely Turóczi szerint P. IV. c. 65. hajdanában leginkább Rámának hivatott. —

„nyugotról a tengerig, hol Spalatro várasa vagyon.“ Az Ádriai tenger parton. Liudprand írja 899-dik évről Antapodosis Lib. II. c. 9. „cum immenso atque innumerabili collecto exercitu, Italiam petunt (a Magyarok) Aquilegiam, Veronam, munitissimas pertran-

seunt civitates, et Ticinum, quae nunc alio excellentiori Papia notatur vocabulo, nullis resistantibus veniunt. Rex igitur Berengarius tam praeclarum, novumque facinus, antehac enim neque nomen gentis huius audierat, satis mirari non potuit. Italorum igitur, Tuscorum, Volscorum, Camerinorum, Spoletinorum, quosdam libris, alios nuntiis missis, omnes tamen in unum venire praecepit, factusque est exercitus triplo Hurgariorum validior“ Mégsem győzhették le a Magyarokat „fitque — pugnae prologium, mond cap. 12. Liudprand, in quo victoriam habuere pagani.“ — Johannes Diaconus in Chronico Veneto et Gradensi — „contra quos Berengarius rex direxit exercitum XV. milia hominum. Sed pauci ex eis reversi sunt. Ungri vero pertranseuntes Tarvisium, Patavium, Brixiam, ceterosque fines, Papiam, et Mediolanum venerunt, et usque ad montem Job (Jovis) depopulantes cuncta.“ — És „Sed ad Venecias introgressi cum equis, adque (igy) pelliciis navibus (a névtelen jegyző említette tulbóin) primo civitatem novam, fugiente populo, igne concremaverunt. Deinde Equilum, Finem, Cloiam, Caputargalem incenderunt, litora que maris depopulaverunt. Verum etiam temptantes Rivoaltam, et Metamancum ingredi loca, quae Abiola vocantur, in die passionis sanctorum apostolorum Petri et Pauli, tunc dominus Petrus dux navali exercitu, Dei protectus auxilio, predictos Ungros in fugam vertit. Fuit namque hec persecutio in Italia, et Venetia anno uno. Rex igitur Berengarius, datis obsidibus ac donis, predictos Ungros de Italia recedere fecit cum omni preda, quam ceperant.“

„Először Szervíát foglalák el a Magyarok, mond Horvát István a Szlavinokról írott jeles munkájában a 64-65. l. melyhöz egy régi Szlavin Ének szerint (Giovann. Cattalinich, Storia della Dalmazia. Zara. 1835. in 8. Tom. II. p. 220.) Lika, Corbavia, Kottár és Zetina is tartozott, és Muncimirnek Horvát országát: Másodszor a hódult Szerviai és Dalmatiai tartományokon által menve, Pétergozd-nál rohanták meg Pannónia Száviát, Braszlávó országát, melyet nem is nevez a Történet-író országnak. És mind ezt két év alatt, a mi ellen-állásokra mutat, hajtották végre a munkás Bajnokok, bizonyosan nagy költsönös vér-ontások között is. A 71. s következő lapokon közlött hiteles adatokból kétségen túl megmutatta, hogy Magyar ország határa hajdan a nagy hercegek alatt Aquileja szomszédságánál végződött.

„és a Németek felől Gönczöl Hidjáig.“ — „igen hihetően, mond Szabó Károly, a mai Gunczelsdorf Alsó-Austriában, Magyar ország határ széleitől néhány órára a Triesing patak partján.“ — Főntebb oklevelek, s egyéb kútfőkből hitelesen megmutattuk: hogy Magyar

ország határa az Ens vizig, különösen Ens-bruck-ig, ad Pontem Anisi terjedett; itt volt a Guncil, Gönczöl, Göncz Hídja, Pons Conradi. Katancsich régi római Tartursanis helységnek fekvéséről szólóban, Orb. Antiq. P. I. p. 287. szinte ide helyhezi Ens-bruck-ot „Tartursanis, laeva Anisi ripa, infra Annsee oppidum, ad Pontem Anisi, Ensbruck, fere eo situ, quo in vetustioribus Ens-bruck ponitur, chartae recentiores Trautenfels oppidum exhibent; quod intervallo et consonantia Tartursanis respondere queat.“ — Sőt még a nép monda is „Hol volt, hol nem volt, heted hét országon, és Operanczián is (Ob der Ens) tul volt. Fejér György is Ens-bruck-ot, Ens folyón túl keresi „Est autem Guncil ultra fluvium Anasum.“ Cod. Dipl. VIII, 4, 5. in Prolegomenis.

Azt is terjedelmesen és hitelesen elmondottuk: hogy e vidéket Ens folyamon innen Comagenis (Kumeoberg) hegyig Geysa nagy herczeg veszté el 979-ben. Tévednek tehát, kik a Lajthát, vagy a Gyöngyöst teszik Magyar ország akkori határává. A Gyöngyös Austriában fakad Zöbern helységnél, onnan Kőszegnek és Szombat-helynek mendegél, és Sár-váron alól foly a Rábába. De névtelen jegyzőnk sem látszik Ens-bruck-ig terjeszteti az ország határát, hanem csak Lajtha Bruck-ig; mert nyomban írja „S ugyan a tájon várat engede építeni az Oroszoknak, kik nagy atyával Almus vezérrel Pannóniába jöttek“ Ered a Lajtha az Austriát Styriától elválasztó hegyeken St. Péter és Mariensee falvak fölött, ezek közt elhaladván, Aspang felé veszi folyását, innen keletre Német Ujvárnak (Wiener Neustadt) Ebenfurtnak; Brucknak; ezen túl határt von Austria, és Magyar ország közt; Lajtha-falvánál keletre csavarodva, köszönt be Magyar országba, és Magyar-Óvár alól szakad a Dunába. — Mi ismét csak azt bizonyítja, hogy ő nem volt I. Béla király jegyzője, a ki Magyar országot még Piesting folyamig birta, az egykoru, s 1054-ben meghalálozott Herimannus Augiensis szerint, ez 1042-ben III. Henrik királylyal dúlatja föl Pozsonyt, s a most Austriában levő Heimborgot. „Ovo (Aba Sámuel) Ungariorum tyrannus, ob susceptum a rege nostro Petrum, diviso bifariam exercitu suo, fines Baioariae, ex utraque Danubii parte depraedans et incendens, populatur. Sed una pars exercitus eius a septentrionali parte Danubii, ab Adalberto marchione, et filio eius Liutpaldo ad internecionem caesa est. Henricus quoque rex autumnus Pannonias petens, Heimenburg, et Brecesburg evertit.“

Orosz-vár Mosonban fekszik a Nésideri Járásban, Dunának egyik ága jobb felén. Megemlítik e határ széleket őriző Oroszokat a

Hildesheimi Évkönyvek is 1031-dik évről. „Eodem anno Imperatoris (II. Konrád) filius Heinrichus rex et ipse Dux Baioariae, et Stephanus Rex Ungaricus, cum iuramento invicem firmaverunt pacem. Et Heinricus Stephani Regis filius Dux Ruizorum in venatione ab apro discissus periit, flebiliter mortuus.“
Olv. az 1828-ki Tudományos Gyűjtemény II. K. a 90. l.

„és azon határ szélekre, a Mosoni ingoványon túl, nem kevés Besenyőket szállított az ország védelmére, nehogy majd valaha a dühös Németek a rajtok elkövetett sérelmekért, a Magyarok határait megtámadják.“ — „Lutum Musun“ az úgynevezett négy mélyföldnyi hoszsza és két mélyföldnyi széles Hanság, melyen 1777—1780. óta egy tíz ezer négy száz lépésnyi hoszsza ötevény viszi keresztül az utast. Egykor sokkal nagyobb volt, mert a négy mélyföldnyi hoszsza, és egy, néhol másfél mélyföldnyi széles Fertő belőle támadott lesüdelés által II. Endre király 1205—1235. idejében, midőn öt falu beleszakadott, miről a herczeg Eszterházy nemzetség levéltárában íromány is lenni mondatik, melyben a lesüledett helységek nevei név szerint meg neveztetnek. Ez az oka, hogy a névtelen jegyző e vidéket csak ingoványnak „Lutum Musun“ hívja, mert az ő korában még nem létezett; különben nem Lutum, hanem Lacusnak, Fertőnek nevezte volna: az után Pliniusnál nem e Fertő a Lacus Peiso, mint föntebb érintettük, hanem a Balaton. E Fertőnek első említését IV-dik Béla királynak 1240-dik évi levelében találom Cod. Dipl. IV, 1, 198. „Ferteu-tou in Comitatu Musuniensi.“ Ha már előbb létez, a névtelen jegyző is Fertőnek nevezte volna, mint az L. fejezetben a Vértes hegyek tövében volt tavat „juxta stagnum Ferteu, Saac. nepos Zobolsu, longo post tempore, castrum construxit“ Fehér-vár megyében: nem pedig Lutumnak. Ő tehát ez oknál fogva sem volt IV. Béla király jegyzője.

Freisingi Otto Moson várát II-ik Fridrik életében „Portam Moesiam“ nevezi. Ekkehardnál in Chronico Universali 1096-dik évről „praesidium Miesenburg“ Albertus Aquensisnál a Jerusalemi szent út történetében: „Meseburg“ — „In regno Ungariae ad Portam Meseburg“ Bongarsio, Gesta Dei per Francos. Hanoviae. 1611. in fol. Tom. I. p. 197—199. Csak ugyan ő írja ezeket is „In terram Osterreich ad civitatem Tollenburg (Neostadium) ubi fluvius Liutax (Lajtha, mely mintegy fél órányira foly előtte) Regnum Galliae terminat et dividit.“ Itt a Gallia nevezet, Francia, vagy is Francia Orientalis, Német ország neve helyett áll, A Lajtha volt tehát XI. és XII. századokban is határ Austria, és Magyar ország között; ezért nevezi a névtelen jegyző e vidéket II. Béla ki-

rály korából is Confiniumnak, határ-szélnek, a hová ő Besen्योंket rak, kik még Imre király idejében is ott laktak 1203-ban kelt adomány levele szerint. „predium, quod Bysseni quondam possidebant, de iure Mossuniensis castri exemptum — coenobio Sancte Crucis (Austriában) ita, ut Bysseni illud habuerunt — contulimus possidendum — prima meta sumit initium ad septentrionem a fluvio, qui vocatur Sár: deinde protenditur ad orientem iuxta rivulum, qui fluit in predictum fluvium Sár.“ sat. A Sár-víz vagy is a Lajtha, még XIV. században is megtartotta régi magyar nevét, némely szövetség levélben olvastatik Cod. Dipl. VIII, 4, 236—240. „Anno Domini 1328. undecimo Kalendas Octobris — in Brukka circa fluvium Saar confectas — tractatibus ante Brukkam iuxta fluvium Saar confectis.“

A Mosoni őrségről bizonyosság Robert Károlynak a Káthaiak, most Gáld, Gadendorf a Lajtha vagy Sár jobb felén, részére 1339-ben menesztett levele Cod. Dipl. VIII, 4, 375—376.

„Nos Karolus, Dei gratia Rex Hungariae, significamus tenore praesentium, quibus expedit, universis, memoriae commendantes: quod nos Laurentio, Joanni et Nicolao Spiculatores nostris de Katha, de Comitatu Mosoniensi, ipsorum, et totius generationis eorum de eadem, vice et nomine humiliter supplicantibus, et exinde nostram Maiestatem flagitantibus, gratiose annuentes concedimus et promittimus: quod eosdem, et eorum totam generationem de praedicta villa Katha, in eorum primaeva libertate, quam in exercitio servitii Spiculationis in finibus Teutoniae continue residentes, temporibus priorum regum, piorum progenitorum nostrorum, felicitum recordationum habebant, et habere dignoscebantur, deinceps semper conservabimus, et faciemus conservari immunes; ita tamen, quod iidem nostri Spiculatores eorum servitia et officia Spiculationis, ut quem ad modum eorum progenitores antiquitus exercebant, facere et exercere teneantur, more consueti, absque cuiusvis temporis intervallo, equis bonis velocibus, sepe conservatis, armati decenter incedentes; comiti Mosoniensi praesenti, ac futuro, virtute litterarum nostrarum praesentium firmiter praecipientes committimus: quatenus eosdem regni nostri Spiculatores in eorum libertate non praesumat molestare. Datum Posonii tertio die festi nativitatis beati Joannis Baptistae, Anno Domini MCCCXXXIX.“

Moson megyének a neve egy értelmű a német Mos, palus

szóval, Graff's althochdeutsch Sprachschatz-a szerint. H. F. Massmann, Gedrängtes althochdeutsches Wörterbuch. Berlin. 1846. in 4. S. 155. — a magyar Mots, Motsola; és a phoenicei Mot nevekkel; ez utolsót Byblusi Philo Sanchuniathon után, in Phoenicum Theologia Lib. I. c. 1. ekkép származtatja. „Principium huius universi ponit Aërem tenebrosum ac Spiritu foetum, seu mavis, tenebrosi aëris flatum ac spiritum, chaosque turbidum, altaque caligine circumfusum (az ős faj, hyle, miből a látható Világ alkott) Tum Spiritus suam ipsius inniit procreationem, qua ex conjunctione prodiit Mot, id quod limum nonnulli, alii aquosae mixtionis corruptionem esse volunt; ex qua sequutae productionis semina, ipsaque adeo rerum universarum generatio exstiterit.“ F. Wagenfeld, Sanchuniathonis Historiarum Phoeniciae Libri IX. Graece versi a Philone Byblio. Bremae. 1837. in 8. p. 11.

Moson lesz a római *Muten o* is, nem pedig *Dunkelskirchen*, Fél-egyház Sopron megyében, a hová *Katancsich Orb. Antiq. P. I. p. 301.* rakja; noha Moson ettől egyenes vonalban harmadfélmélyföldnyire Duna felé esik; ennek jobb partjain vezetett a római fő út. „In Hodoeperico, itinere ab Sirmio Treveros, et a Sabaria Vin-dobonam, circiter Lacum Fertő, Germanis Neusiedler-see, incidit mansio *Muten o*, mond *Katancsich*; quam duce Jordano, vicum *Dunkelskirchen* interpretamur, qui locus a vicino lacu nomen acceperit. Hunc maiores nostri lutum *Musun* dixere: Belae Notario teste, qui de finibus regni versus Theotonicos scribens c. 57. „in eodem confinio“. Idem antea *Ferteu Stagnum* adpellarat c. 50. (ez nem áll) Hoc Hungaricum Fertő, illud Pannonicum *Muten*, coenosus, turbidus. Haec sit *Aqua nigra* *Jornandis*, uti *Scarniunga Raba*; Maneret alterum *Leytham*, alterum *Rabam* putat, quod lacus aetate Romanorum non exstisset; sed hoc alterum non probat. Qui *Peisonem* seu *Pelsonem* huc referre volunt, *Aurelio Victori* non respondent. Nam *Plinius* claram horum locorum ideam non habuit, cum lacum *Noricis* iungi ait.“ — *Istri Adcolarum Geographia* vetus czimü könyvében *P. I. p. 447.* nro. 569. közöl *Katancsich* Mosonban talált római írott követ is. — De hogy a több nyelvekben lelt egyes szavakból nem következethetni nemzetiséget, a *Muteno* név ismét igazolja, melyet *Katancsich*, és követője *Schafarik* *pannon*, az az: szlavin eredetűnek tartják „*Nach Katancsich, Orbis antiquus. I. 130.* hiesz der *Neusiedlersee* (jetzt slawisch jezero *Mosonske*) zur Zeit des magyarischen Einbruches *Mutno*, nicht korutanisch *Motno*, noch kyrilisch *Matno*.“ —

„Csehek felől a határt Morva vizéig veté, ily ok alatt, hogy azoknak vezére esztendőnként adózzék Magyar ország vezéreinek.“

Codices Modoetien. et Veronen. 902-dik évről. „Et bellum in Maraha cum Ungaris, et patria victa.“

Sigebertus Gemblacensis 905-dik évről. Hungari superioris anni victoria elati, regnum Ludovici (Arnulf német császár fiáét) sub Tributo redigunt.“ Ha a német fejedelem adózójok volt, hogy ne lettek volna az ő hűbéresei is a morva hercegek. S ha ez esztendőben nem, de 907-ben „Nach der furchtbaren Niederlage der Slawen und Deutschen bei Preszburg im August 907.“ Schafarik, Slaw. Alterth. II. Bd. S. 468.

„s ugyan azon módon a Lengyelek felől a Táttra hegyéig, a mint előbb vetette volt a határt Bors Bunger fia.“

Éjszakáról őseink beköltözések óta mindenkor a Táttra Havasok az ország határai. A XI. fejezetben nem írja névtelen jegyzőnk, hogy Galicia állandóan adózott volna.

„És midőn Zulta vezér, és az ő nemesei így megtelepedtek, akkor Zulta vezér fiának Toksunnak feleséget vőn Kúnságból, s még éltében hűségére esketé nemeseit, és fiát Toksunt vezérré, és egész Magyar ország urává tevő.“

Kúnság a Besenyők hazája Erdél országon túl, mint IV. Béla, a ki Cumaniát kapcsolá királyi czímeihez, 1254-ki levelében mondja: „Cum regnum Hungariae — quasi ovile, sepibus sit diversis infidelium generibus circumseptum, utpote: Ruthenorum, Cumanorum, Brodnicorum a parte Orientis.“

Toksun Alapszerződés erejénél fogva, az ország bele egyezésével lett uralkodó.

„és magát Zulta vezért fia országglásának harmad esztendejében testi fogságából a közönséges halál kiragadá.“

Nyilván Solton, a hol lakott és eltemettetett Pest megyében a Duna bal parton; mert Solt egykor Fehér vármegyéhez tartozott „Soltensis, ut recte Timon observavit, videtur olim pars Comitatus Albensis fuisse; docent id litterae anni 1518. ut nostri vocant, Evocatoriae pro Stephano et Wolfgango filiis Valentini Erdődy de Csabragh, contra Ladislaum filium olim Joannis de Kis-Varda, titulo occupatarum possessionum: Zalk Szent Márton, et Choba in Albensi (Comitatu) Sedis Solth. Item litterae anni 1574. in quibus legitur „in Albensi Comitatu Sedis Solth.“ Pray, Hierarch. P. II. p. 30. Nota a.) Fehér vármegye pedig Kézai Símon szerint Lib. II. c. 1. Árpád öröksége volt „Et cum transmeato Danubio Pannoniam introisset ipse Arpad, in loco illo fixit tabernacula, ubi modo Alben Civitas est fundata. Illeque locus primus existit Arpad Ducis.“

— Ezért Fehér-vár az első és legrégibb szabad királyi váras az országban, melyet IV. Béla királynak 1237-dik évi megerősítő levele szerint az 1825-ki Tudományos Gyűjtemény II. K. a 49. l. Szent István király szabadított föl, miért is a leg régibb sz. kir. várasok Privilegiumai mind ezére, mint egy mintára, hivatkoznak; mivel nem csak leges legelső, de az ország anya várasa, és dicső királyaink széke volt. „Circa Albensem Ecclesiam intenti, nec immerito, mond IV. Béla király 1254-ki levelében Cod. Dipl. IV, 2,231. utpote, ubi Solium Regni, et Corona conservatur; et ubi Reges Hungariae sacro consecrationis munere perunguntur; ubi nostrorum etiam Antecessorum Sacra Corpora requiescunt.“

Nagy hercegeink, és vezéreink temetőire különös gondja legyen Nemzetünknek, figyelmeztesse a körül belül lakókat: hogy ásások közben a netalán fölfödözendő sírok, és hamvas edényekre vigyázzanak.

„Toksun vezér pedig Magyar ország minden uraival, hatalmasan és békésen birta egész éltében az ország részeit, és kegyességét hallván, sok jövevény tódult vala hozzá különféle nemzetekből. Ugyan is Bulár földről jövének némely főnemes urak Izmaeliták nagy sokaságával, kiknek nevei valának: Bila és Bocsu, kiknek a vezér Magyar országban több helyen adott örökséget, s azon kívül, a várat, melyet Pestnek neveznek örökségül ajándékozta. Bila és Bocsu testvére pedig, kiknek nemzetségéből Ethei szarmazik, tanakodván, a magokkal hozott népből, két harmadát a nevezett vár videlmére rendelék; egy harmadát pedig örökségül maradékaiknak megtartották.“

A mit Toksun nagy atyja Árpád elfoglalt s meghódított, azt a fia és unokája egészen birták; nyugoton Ens folyón innen a Comagenis hegyig fekvő föld csak Geyza nagy herczeg korában szakasztatott el Magyarországtól, mint föntebb hitelesen megmutattuk.

A Bulár föld, Nagy Bulgaria, feküdt az Azovi tenger, és Kubán folyó közt. Nicephorus Constantinopolitanus. Hol fektét, sok ide tartozó tárgygyal bőven előadja Engel János Keresztény ime munkájában: Neu Ungr. Magazin, I. Bd. S. 123—129. és Geschichte des Ungrischen Reichs, und seiner Nebenländer I. Th. Halle. 1797. in 4. S. 253—255. A Bula úr és fejedelem jelentéssel a Bál és Bél nevek származata; egykor nálunk is épen ez értelemben divott, mint Constantin görög császárnak a „Bulias Tarchan“ nevezetéből bizonyos. „Das Wort boilas, bulias, collect. boilad, buljad, davon das griechische *Boilādes*, *Boilādes*, ging in zwei Formen in die slawische Sprache über, mond Schafarik: 1.) byl’.

2.) boljarin, bojarin, altruss. baarin, woraus durch Verkürzung das mittelalterlich lateinische Baro, Bajanus, Bojanus, slawisch Ban.“ — Bula szónak változásai még a Bugar, Bugor, Pogár, Polgár sat. nevek is; mivel a hozzánk költözött Bulgárok kereskedő nép voltára, nem lakott a rab szolgák földén, hanem szabad helyeken, és városokban.

Az Izmaeliták sokaságát Magyar országon, a Váradi Regestrumon kívül, bizonyítja azon tudósítás, melyet egy magyar országi Baschkurd, (az az: Palócz; kik, mint a görög Anna Comnena hitelesen írja, a Kúnokkal azon egy nyelvet beszéltek; tehát magyar nép fajok voltak, a mint hogy a Palócz véreink most is magyarul beszélnek, ha bár régiesen: e kincseit a magyar nyelvnek gondosan, és mindenek előtt föl kellene gyűjteni, míg azt az írói nyelv ki nem irtja egészen). — XIII. században Syriában Aleppo (Haláp) városában tanulván, adott Jakutnak, a híres geographiai árabs szó-könyv írónak az itteni Izmaeliták vagy Szerecsenek állapotáról s voltáról, mely deák fordításban szóról szóra így hangzik Jakutnál „Ego vero offendi in urbe Haleb magno numero genus hominum, qui Baschurdi audiebant, crinibus et facie valde rubicundis erant, et scientiae Juris sacri, iuxta ritum Abu-Hanifae operam dabant. Eorum aliquis, quem audieram, de ipsorum patria, rebusque percontanti mihi — Terra nostra, respondit, ultra Constantinopolim iacet in regno alicuius nationis Francicae (napkeleten: Europeae helyett) cui nomen Hungerorum est. Nos, Muhammedis sacra profitentes, eorum regi subditi, in tractu Regni eius quodam, triginta admodum (külön) incolimus pagos, quorum quisque, etiamsi parum absit, quin oppidulum referat; Rex tamen Hungerorum metu, ne ipsius detrectemus imperium, ullum eorum muris sepiri vetat; linguae, cultusque et habitus par nobis ratio est cum Francis (az Európai Magyarokkal) — sciscitanti mihi causam, cur, licet in mediis infidelium terris constituti, Islamismum profiteantur? Multos — respondit, patrum nostrorum audiui narrantes: diu supra hanc memoriam. septem Muhammedanos e Bulgaria in terram nostram venisse — Interrogatus porro, cur barbam ad morem Francorum (Europaeorum) tondeant? Quotquot nostrum, inquit, Castra sequuntur, barbam tondent (hogy bele ne kaphasson az ellenség: a Magyarok is ezért nyírték körül fejüket, s csak üstököt viseltek) et vestitu Francorum (Európai Magyarokéval) utuntur; reliqui non item.“ C. M. Frachn, De Chazaris excerpta ex Scriptoribus Arabicis. Petropoli. 1822. in 4. Appendicis p. 7—8.

A Basch-kurd, vagy Vas kurd nevezet bizonyítja: hogy Kürt

nevű helységekben is ők laktak „parancsoljuk, mond Kálmán király I. törvény könyvének 49-dik cikkében: hogy fele része az Izmaelitáknak költözzék ki a faluból, és így vagy külön üljenek; vagy, mint egy erkölcsű a házban — egy akaraton legyenek“ az az: végük föl a keresztény Hitet, és ennek igazolására egyék meg a sertés húst, a 46-dik cikk szerint, mit ők, mint Muhammed valláson levők, meg nem ettek. A Skythák sem nyúltak a disznó húshoz, mint Herodotus írja. A szalonna nyilván Kálmán korában lett a Magyarok kedves falatja.

A Vas-kurdok, Besenyők, Palóczok, az az: Pécsek levén, kétségen kívül róluk neveztetett el Pest vára is; mert szokásban volt már Árpád alatt a meghódított részekben a vár építés; ez volt első kezdete az ország fölosztásának vármegyékre: ezek számát, mint-hogy a nagy herczegek idejében az ország határai meszszebb terjedtek, meghatározni nem lehet. Igen hihető, hogy a nemzetségek számához képest, 108. volt „Centum enim et Octo generationes pura tenet Hungaria, et non plures; aliae autem, si quae ipsis sunt coniunctae, advenae sunt, vel ex captivis oriundi.“ Simon de Kéza. Lib. I. c. 1. in fine.

A megyék két harmadán laktak a vári köz vitézek, és szolga népek: csak a harmada maradt az uraknak majorsági birtokul, a melyen megtelepedtek; ez utolsót érti az 1222-ki arany bullának az 5-dik cikke „A vármegyék ispányai ne ítélik a nemesnek majorságán lakókat“ Kik az úr székére tartoztak. A váriakon pedig a megyeieket „A vár-nagyok mást senkit se, hanem csak a megye népet“ Ezekről szól a 29-dik cikkely is „Az ispányok megyejök jövedelmeivel ériék be: a többi jövedelmek, melyek a királyé — és a várak két része (a király keteje) a királyé legyenek.“

Pest vármegye keblében léteznek: a Bile pusztá Gyömrőhez napkeletre, és Mende közt a Pesti Járásban. Kis és Nagy Bócsa puszták pedig a Solti Járásban, Kis Körös, és Czebei pusztához szinte a nap keletre.

A derék névtelen jegyző itten a Pesti Szerecsenyekről helyén beszél; mert III. Honorius pápának 1218-dik évi leveléből bizonyos, hogy a Szent Földre indult II. Endre magyar király hitvesének Jolantának (1290. Jolench, Cod. Dipl. VI, 1, 67) többi között a Pest megyei Szerecsenektől járt jövedelmeit hagyta az esetre, ha zarándoksága idejében halála történnék.

„Honorius Episcopus, Servus Servorum Dei, Jolentae Hungariae Reginae illustri salutem et apostolicam benedictionem. Justis petentium precibus dignum est nos facilem praebere assensum; et si vota pia, a rationis tramite non discordent, effectu prose-

quente, complere. Cum igitur charissimus in Christo filius noster Andreas Hungariae Rex illustris, profecturus ad terrae sanctae subsidium, de assensu suorum principum ordinavit: ut, si eum naturae debitum solvere in peregrinatione contingat, tu, pro octo millibus marcarum argenti, in quibus nomine donationis (dotis) propter nuptias, tibi tenetur, sales, qui per Marusium descendunt, percipias; et proventus Saracenorum de Pest; ac Comitatus de Budeir (tán Budrug) quousque tibi sit de praedicta summa pecuniae, plenarie satisfactum. Et, si, postquam tibi praedicta pecunia soluta fuerit: volueris in Hungaria remanere, quandiu vixeris, reditus habeas Comitatus praedicti; idem Rex nobis humiliter supplicavit, ut huiusmodi ordinationem, apostolico dignemur munimine roborare. Nos ipsius, et tuis precibus grato concurrentes assensu, ordinationem eandem, sicut provide facta est, et in eiusdem Regis authentico plenius continetur, autoritate apostolica confirmamus, et praesentis scripti patrocínio communimus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae confirmationis infringere, vel ei ausu temerario contraire; si quis autem hoc attemptare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei, ac Beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius, se noverit incursum. Datum Romae apud Sanctum Petrum, XVIII. Kalendas Junii, Anno secundo.“ Megemliti e levelet Pray György is Hist. Reg. Hung. Tom. I. p. 212.

Ezek a Pest megyei Szerencsenyek, Nestor krónikájában több helyen kereskedőknek neveztetnek, mint Sz. László törvényében „De Negotiatoribus, quos adpellant Ismahelitas“ Laktak a Nyírségen is a Váradi Regestrumnak 38-dik §. szerint; és szélétében több vármegyében, mint a Szerescsen faluk nevei igazolják; és III. Honorius pápának 1221-ben menesztett ime levele:

„Honorius Episcopus, Servus Servorum Dei. Jolentae Illustri Reginae Hungariae, salutem et apostolicam benedictionem. Cum multitudo Saracenorum Ungariae ad te pertinere dicatur; Serenitatem tuam rogandam duximus et monendam: quatenus non impedias, nec a tuis impediri permittas, quominus Christiani tam servi, quam liberi, de Saracenorum manibus abstrahantur. Cum indignum sit Christi caractere ac vocabulo insignitos, in inimicorum fidei Christianae manibus et potestate relinqui; et ex cohabitatione ipsorum, multi in gentilitatis errorem, ut dicitur, delabantur. Datum Laterani, Quarto Kalendas Maii, Pontificatus nostri Anno Quinto.“

Már Sz. László, (I. törv. könyv. 9. fejez.) és Kálmán hordozási szíven megtérítésöket, Decr. Lib. I. cap. 6. parancsolván, hogy a

Szerecsenyek leányaikat csak Magyaroknak adhasák feleségül; hogy az egy faj, egy nyelvet és szokást követő Szerecsenek, egy Hiten legyenek.

Előző 1211-dik évben Ethe, mint személy név: mint falu neve pedig, többek közt Szabolcsban a Váradi Registrumban 1217. 213. §.

„És azon időben ugyan azon országból, jöve egy főnemes, Hetény nevű, ennek is a vezér nem csekély örökséget, és más birtokot ajándékozott.“

A Hetény nevű helységeken kívül, e fő úr hozzánk jövetelét bizonyítják a fentebbi oklevelek is; ha a Szerecsenekre nézve egész hitelű a névtelen jegyző, nincs alapos okunk ez állítását is kétségre hozni; hisz azokról a régen kihalt nemzetségekről, kiket a pozsonyi Krónika főlemlített, sem birunk mindnyájokról okleveleket, mert nem tudjuk a leszármazásukat.

„Toksun vezér pedig nemze Geysa nevű fiat, Magyar ország ötödik vezérét.“

Geyzát azért nevezi ötödik vezérnek, mivel szerinte nem Arpád, hanem Almus volt az első fő vezér, kit Gyula vezér helyett vehetni, a ki palócz voltára külön birta Erdél országot, mint Constantin görög császár után elmondottuk. De Gyulát többi Krónikáink is egyezőleg magyar vezérré teszik.

„vala egy hatalmas kapitány fejedelem, mond a Szent István magyar Legendájának írója: kinek Taxon vala neve — Es lakása vala Taxon érvény az alföldön.“ Pest megyében a Duna bal parton, hol is eltemettetett, mint a budai Krónika 1047-dik évről beszéli „Leventa vero in eisdem diebus mortuus est; — et quia ipse Leventa catholice non vixit, ideo circa villam Toxun ultra Danubium est sepultus, ubi iacere dicitur Toxun avus eius“ a Pesti Járásban a Duna bal parton. Görög és Kerekes földképén Taksony közelében van egy Ló-förösztő Ér; ugyan is őseink bátorosabb lakás végett, tavak, és folyók mentében szerettek tartózkodni, mint Herodotus szerint a Skythák, Jornandesnál pedig a Kúnok; ez az Ér lehetett azon Ér-vény, melyet a magyar Legendá író Taxon érvénynek (eerveeny) nevez, a birtokosról, mint: Csaba Rákos, Ákus Palotája, Bán Keszi, sat.

„S azon időben a Besenyők földjéről jöve egy fejedelmi nemzetségből való nemes, kinek neve vala Thonu-zoba, Urkund atya, kitől a Thomoy nemzetség származik; kinek Toksun vezér lakóhelyül birtokot ada a Kemény részekben, a Tiszáig, a hol most az Obád rév vagyon. Hanem ez a Thonu-zoba Szent István király, Toksun vezér unokája koráig élt, s midőn Szent István király az élet igéit hirdető, és a Magyarokat keresztelő; akkor Thonu-zoba

a hittől idegenkedvén, nem akart lenni keresztény, hanem feleségével együtt élve temettetett az Obádi révbe, ne hogy megkeresztelkedvén, ő, és felesége Krisztussal örökké élne: de fia Urkund, keresztény lőn, él a Krisztussal mind örökké.“

A Nubiai Geographusnál olvashatni „Sub hac septima parte climatis continentur reliquae regiones Bese-gert; — et maior pars Begenac (Patzinákok) — copiosae tamen sunt eae gentes, de genere Turcorum“ Geographia Nubiensis. Parisiis. 1619. in 4. p. 277. Bese-gert ma Baschkir ország az Ural hegyeknél, éjszaki Ásiában. Bese-gert annyi, mint Besenyők földje: Gert=Gerd persául: Districtus, Locus.

Thonu Zoba, az az: Kún Szába. Említés vagyon a Thomoy nemzetségről némely 1292-ki oklevélben Schmitth Miklósnál, Episc. Agrien. edit. in 4. p. 206. s azt is hitelesen tudom, mond Horvát István, Magyar ország gyökeres régi Nemzetségeiről írott könyvében a 77. l. hogy a Zichy familia Palotai Levél tárában is találta-tik róla oklevél. Ezekon kívül olvashatni a Thomoy nemzetségről több oklevelet is, jelesen 1255-dik évről Cod. Dipl. IV, 5, 335. 1261. IV, 3. 33. 1263. az 1833-ki Tudományos Gyűjtemény III. K. a 68. l. 1350. Moesári Antalnál, Nógrád vármegyének Esmer-tetése I. R. Pest in 8. a 104. l.

Kemey részek a Váradi Regestrumban 1216. 279. §. villa Che-mey. 1217. 96. §. „Provincia Quemei.“ 1271-ki oklevélben „Ter-ra Kemei“ Cod. Dipl. V, 1, 218. és IV, 2, 405. „Joannes Kemey“ volt tehát ily nevű vidék, de helység is. E tartományt megnevezi a Képes Krónika is P. II. c. 52. s a budai, Salamon királynak Geyza nagy herczeg és öcsese László herczeg ellen viselt háboru leírásában „Geysa vero collecto exercitu, obviam egit Salomoni in Kemey — Rex autem — transivit Tysciam super Ducem, ac Ducem auxilio suorum fraudulenter destitutum superavit.“ Tudtomra még senki-sem határozta meg a Kemey vidék fekvését. Szabó Károly szerint „a Borsod vármegye szélén Alsó és Felső-Zsolcza közt eső Kemej pusztá vidéke értendő.“ De a pápai Dészma öszve-írásban 1317—1337. mely Pray György kéz-íratái közt létezik a pesti magyar Egye-tem könyv-tárában két kötetben in 4. a borsodi Keme az Aba-új-vári Fő-Esperestségben volt „Item de Archi-Diaconatu de novo Castro“ — — Item de Keme solvit quinque.“ —

Más helyen „De Archidiaconatu de Keme“ föl írás olvastatik.

Ismét egy más helyen „Notandum: de Archidiaconatu de Keme:

Primo de Baf (Rof) solvit duodecim.

Item de Fyrnegnog (Fegyvernek) solvit quinque.

Item de Gada (most Gyanda) solvit quatuor.

Item de Ders (most Derzs) solvit quatuor.

Item de Abad solvit quinque.

Item de Zayla (most is Szajla) solvit quinque.

Item de Bala (most Balla) solvit septem.“ —

Mindezek a helységek Tomai pusztával Heves és Külső Szolnokban vannak a Tisza háti Járásban, az Abád révvel együtt, a Tisza bal parton.

Annak oka, hogy a különben igen szeléd lelkű Szent István király, a kiről ezt merte az egykoru Thietmar merseburgi püspök mondani: „Numquam audivi aliquem, qui tantum parceret victis“ a pogány Thonu Zobát, feleségestől elevenen ásatva az Abádi révbe, csak fölség sértés lehetett, nem csupán a kereszténységtől idegenkedés; hisz úgy a többi Szerecsenyeket is mind kiírtotta volna: mert középkorban az erőszakos térítés igazságos, és üdvös cselekedetnek tartatott. Nagy Károly élet írója Einhard beszéli cap. 7. „decem millia hominum (pogány Szászokat) ex his, qui ultra utrasque ripas Albis fluminis incolebant, cum uxoribus et parvulis sublatis, transtulit, et huc, atque illuc per Galliam, et Germaniam, multimoda divisione distribuit — ut abiecto daemonum cultu, et relictis patriis caerimoniis, christianae fidei, atque religionis sacramenta susciperent, et Francis adunati, unus cum eis populus efficeretur.“ — Karolomann 743-ban rendelé a Liftini Capitulárekban cap. 4. „Decrevimus quoque, quod et pater meus ante praecipiebat, ut qui paganas observationes in aliqua re fecerit, multetur et damnetur quindecim solidis.“ — Capitulare Paderbrunnense a. 785. in Saxonia. Cap. 6. „Si quis a diabolo deceptus crediderit, secundum morem paganorum, virum aliquem, aut feminam Strigam esse, et homines commedere, et propter hoc ipsam incenderit, vel carnem eius ad comedendum dederit, vel ipsam commederit, capitis sententiae punietur.“ — Tehát Kálmán király törvénye sem szól boszorkányokról, hanem ember-evőkről. — Annales Laubienses pedig 1235-dik évről írják: „Hoc anno inventi sunt Bogri (Bulgari haeretici Albigenes) apud Cameracum, et Duacum, et combusti sunt.“ — A történetet korának eszméje és fölfogása szerint kell megítélni.

A XLIV. fejezetre tett észrevételekből kimaradt „ad partes Beguey pervenerunt — Deinde — venerunt versus fluvium Temes, et castra metati sunt iuxta vadum arenarum, et cum vellent transire amnem Temes, venit obviam eis Glad.“ A vadum arenarum nevezet is elenyészett; Béga és Temes közben

volt. Szabó Károly a német bántási ezredben Tomasovác táján keresi, de ez túl esik a Temes vízen.

„Haec ego scripsi, ut Homines sciant, multo facilius esse, veteres calumniari Scriptores, quam intelligere.“

Adrianus Turnebus, Adversariorum Lib. XXX. Cap. XI.

T a r t a l o m.

A.

Aba 226. Aba Samuel 262.
 Abyos Scythia 226.
 Alapszerződés az Árpád házzal 31.
 33. 126. 131. Czikkei 133—144.
 Áldomás 209—211.
 Árpád származása 85. 120. 121. 125.
 Nevének jelentése 133. Ország
 fogláló 136. Magzatai 365. 366.
 Halála, és sírja 367—372. Szobra
 373. 374.
 Arpalice silva Turobag 374.
 Apocrisarius 49. 51. 52.
 Aprug víz 297.
 Armatura szó jelentései 275.
 Atlan, etlen tagadó képzők 284.
 Augsburgi ütközet leírása 388—393
 394—396.
 Megtorlása 393.
 Avar Győrök 16. 17.
 Avar ország 37. 38. 39.

B.

Babylon Se-Sak 225.
 Baj, duellum 306.
 Bajta szék 339.
 Balaton 345. 346.
 Bán szó eredete és jelentése 198. Ba-
 natus Sclavoniae 355.
 Barbar szó jelentése 115. 219.
 Bársony, Bibor 116.
 Beregis, és Berkis víz 250. apát-
 ság 251.
 Békes tó Scythiában 84.
 Berettyó régenteen Túr 172.
 Beszprém 340. 341. 342. 358.
 Betük föltalálója 11. 128.
 Blachus nevezet keletkezése 172.
 243.
 Bodok-tű 349.

Bodrog megye 297.
 Borona Morva országban 280. Ma-
 gyar országban 338.
 Boroncs 323.
 Borsod név eredete 216. 217.
 Buda város részei 371.
 Bulgárok elkorcsosodásának okai
 170. 188. 193.
 Bulhádú hegy 268.

C.

Cancellária (magyar) Székes Fehér-
 várott 27. Minevü egyénekből
 állott 49. 50.
 Capellani Regis, a Cancellária egyé-
 nei 51. 52. 53. 56.
 Capella, Levél-tár 51. 53.
 Cervinus mons 359. 360.
 Civilisatio 25. 26. 115. 231.
 Comes szó jelentései 23. 197.
 Croatia 304. 305.
 Csaba 327. 330.
 Csák-vár 350.
 Csajkások kerületének eredete 221.
 Csanád régi neve Maros vár 191.
 Csepel sziget 314—316.
 Csongrád eredete 294.
 Csörsz 15. 147. 337.
 Cumanus 163. 164.

D.

Dalmatia meghódítása 306. 307.
 Dalosok 60. 61.
 Dentu-moger 63—66. 107.
 Dráva és Száva köz 305.
 Dualismus közönséges a pogány
 hitben 101.
 Dúska név jelentése 89.
 Dyrrachium 325.

E.

Ebes, az az: pogány 187.
 Elő-betűk, Siglák behozatala a magyar diplomatikába 22.
 Embernek a célja 26.
 Endre II. fogsága 319.
 Ens folyam egykor Magyar ország határa 37. 38. 39.
 Ész (ép) soha rosszszat nem javal 97. 282.
 Esztergam név származása 82. 83.
 Etele 80. 81. Német Mondába is esmeretes 155. 156.
 Etel közbe költöznek a Magyarok 110. 129. 151. 152.

F.

Fatum értelmezése 123. 124.
 Fegyverek (régí magyar) 106.
 Fehér és Fekete Magyarok 65. 159. 161. 227.
 Fehér-Egyház 368—374.
 Fejedelem (magyar) Választók 127.
 Fejedelmek címei 120. Jellemezése 252.
 Fejedelmeknek Szentek közé sorolása 95.
 Fejedelemség (magyar) régibb Sz. István koránál 140.
 Fejsze kivágás meny-dörgéskor 99.
 Fejsze, mint Jelv. 99. 100.
 Fekete tenger elnevezése 63.
 Fertő 345—351.
 Feudum 139.
 Fölös-tök-öm szó eredete 68. 86.
 Frigy ütés 131. 132.
 Frigy bontó fél büntetése 97. 143.

G.

Galiba 101.
 Gazdaság szerzés módja 26.
 Geló név jelentése 241.
 Germania nevezet jelentése 107.
 Gloriosissimus cím 36.
 Gondviselés (isteni) 123.
 Gózd szó jelentése 307. 309.
 Görögök más nemzetek lenézői, és dicsekedők voltak 74.
 Gunczil híd, pons Guncil 38.
 Gyilkosság megtorlása 90. 91.

Győr szó jelentése 16.
 Gyűrő pecsét 49. 50.

H.

Had üzenés jelvei 199—201.
 Halál szó származása 158.
 Halhatatlan Istenek 198.
 Haram vár 317.
 Hatos szám értelme 200.
 Hazának dicsőségesnek kell lennie, hogy fiai boldogok legyenek 66.
 Heimbürg eredete 215.
 Hercules 94. 102. 103. 148. 228.
 Herczegek (magyar nagy) fejedelmi jussal adományoztak 140.
 Herimannus Augiensis gáncsoskodása 207.
 Hetu-moger 56. 57.
 Holtak Lelkei éreznek 88—89.
 Hősök Dalosai 60. 61.
 Hősök kora 75. 192. 193.
 Hős Mondák nem esmerik a rendes idő vetést 201. Kik körül forognak 193.
 Hungarus név eredete 114—115. 195.
 Hún-czutka 404. 115.
 Huni vár 134.
 Hunyadi Mátyás király 168. 169. 252. 372.

I.—J.

Írói tekintély 13. 285.
 Ispán szó jelentése 77.
 Isten szó jelentése a pogányságban 198. A kereszténységben már tulajdon név 285.
 Isten (véd) 237—239.
 István királynak Szentek közé sorolása 263.
 Jászok 355. 356.
 Jobb ágak, Optimates 184. 185. 187.
 Jocular 59.
 Jog szó értelme 246.
 Jövevények 180. 186. 311.
 Judiciale Sigillum 50.

K.

Kabarok, és Kabar hit 113. 177. 178. 227.

Kalap nemesség jelve 104.
 Kalocsai Érsekek Comes címe 23.
 Kalocsai Püspök Anastasius, mint helyettesített esztergami Érsek a Francfurti egyházi gyűlésen 168.
 Kamara (magyar királyi) eredete 34.
 Kankar szó jelentése 104. 105.
 Karantánok, és szélek 38. 41. 42. 355. 356.
 Karok és Rendek eredete 112. 113.
 Keletről utaztatja Nesztor a Magyarokat 153—159. 162.
 Kene vár, melybe II. Endre zártott 319.
 Kereszt (kettős) a Magyar ország címere 169.
 Keve vármegye, és határai 318. 319.
 Kezet fogni, és adni 246.
 Kincs-tartó 34.
 Királyi könyvek 27. 28. 32.
 Kormány czélja 66.
 Korona (magyar szent) 129.
 Kő-eszközök a pogány sírokban 99. 100.
 Kő-ér, vagy a pesti Kő-bánya 330.
 Krassó megye 319.
 Krászna megye, és Kő-vár vidék 189.
 Kúnok és Magyarok egy faj 80.
 Kúnok egy könnyen nem beszéltek idegen nyelven 170.
 Kún-Magyar nagy lelkűség 186.
 Kún név jelentése 228. 229.
 Külföldiírók tévedései amagyar cultura tekintetében 135.

L.

Lada, víz állás 84.
 Lajtha 45. Lajtha és Piesting köz 45. IV. Béla király veszté el 47.
 Lantos 60.
 Latrunculus szó jelentése 73.
 Legenda S. Stephani, az az: királyi könyv 28. 33.
 Lebediába költöznek a Magyarok 150. 151. 159.
 Lelkes képek 238.
 Lelkekre nincs befolyása a Fatumnak 123. 124.

Levél-tár országos 33. 51. 53.
 Litera, Literatus 54—56.
 Leo IX. pápa Magyarok közbenjárója 207.
 Loponcsú folyam 343.
 Ló ajándék, had üzenet 201.
 Lőre szó eredete 196.

M.

Magister sok jelentésű szó 23. 24.
 Magog 75. a Scythák törzs atyja 78.
 Máriát csak a Magyar katolikusok nevezik angyali üdvözlletben aszszonyuknak 62.
 Magyar sz. Koronához tartozó országok lakosi mind Magyarok 7. az országok mind Magyar ország 42.
 Magyar nagy hercegekkel a byzanti udvar levelezése 29.
 Magyar tudományosság sz. István király alatt 55.
 Magyar műveltség 116. 117. 332. 333.
 Magyar Török ország 65.
 Magyarok nem Tatárok 66.
 Magyar gúnya 68—71.
 Magyar név eredeti jelentése 78-79.
 Magyar ősök Tűz-Nap tisztelők voltak 80.
 Magyarok és Kúnok egy fajok 80. 215.
 Magyarok a mostani hazájokba költöznek 150. 153. 201.
 Magyar régi öltözet. 105. Fegyver. 106.
 Magyarok kiköltözésének Ásiából igazi oka, és ideje kora 108. 109.
 Magyar osztálok 110—112. 125.
 Magyarok jellemezése 69. 111. 193. 256. 321.
 Magyarok világosság fiai 112.
 Magyar nemes sereg száma Árpád alatt 112.
 Magyarok nem Pártusok 116.
 Magyarok nem voltak a kazar kán hűbéresei 129.
 Magyar nagy lelkűség 139. 186. 306. 311.

Magyar tanácsok 141.
 Magyar királyok és királynék esküje 142. 143.
 Magyarok és hazája 58. Lebédiába költöznek 151. 159. Etelközbe 150.
 Magyar ország czimere 169. régi határai 409. 414. 416.
 Magyarok elnem korcsosodásának egyik oka 171. Könnyen elkorcsosodnak 193.
 Magyarok hadjárásai. 173.
 Magyar ország különbéle lakosi 186. 187.
 Magyarok Istene 237.
 Magyarok törvényhozása 128. 291. 292. 376.
 Mása és Mási 103.
 Megyék eredete 197. 217.
 Ménész első egyiptusi királytól származtatnak a Magyarok, mint a Persák 76. 77. és a Scyták. 93.
 Meszes hegy nevének jelentése 189. 220.
 Mura inneni Styria 41.
 Mura és Dráva köz 355.

N.

Nemesség belső 26. külső 25. 58. 59.
 Nemzetiség miben állása 193.
 Nép Monda 16. 201.
 Nyelv (közönséges) 11.
 Nevek előbetűzése 22.
 Névtelen Jegyző helyes-írása 12. 14. 15. Ajánló levele 21. 56. Nevének előbetűje 21. 22. Könyve nem csonka 21. Született magyar volt 24. Nemes nemből származott 27. Pap volt, és Székes Fehér-várott lakott 27. Kutforrásai 31. 32. 376. 399. 401. 405. 406. 407. Geographiája 32. Béla király éltében irt 34. 35. 36. II. Béla király Jegyzője volt 37—48. 53. 54. 263. 344. 352. 356. 367. 412. Igazság szerető 307. Barátja nevének előbetűje 54.
 Névtelen jegyző könyve kézen forgott 57.

Notarius szó jelentései 49.
 Notarius specialis 49. 51.
 Nyil (Scythia) 92. 93.

O.

Oláh 172. 243.
 Ormos Hermes 228.
 Oroszok 177. 179.
 Ország ereje 115. 134. 135. Levéltára 33.

Ö.

Ör-Angyalok 237.
 Ör, örség 272.
 Örökség (magyar) 138. 139.
 Öltözet (rég magyar) 105. 106.
 Öv 104. 106. 132.
 Özdöge 76.

P.

Palóczok 173. 174.
 Pardutz bőr 69.
 Pása és Pási 103.
 Pecsét ura személyének a jelve 51.
 Péter Gozd 48. 307. 309.
 Pecunia szó jelentései. 283.
 Pest város nevének eredete 294.
 Piesting és Lajtha köz 44.
 Philosophia Religio 25. 159.
 Pogány szó eredete 209.
 Posega 310.
 Pragmatica Sanctio. 126. 127. 130. 131.
 Pusztákon lakott Scythák 67.
 Puszterék 357. 358.

R.

Rab szolgák sorsa 27. 209. 210. 231.
 Racy terra, Thracia 302. 325.
 Rádo nádor Dráva és Száva köz meghódítója 305.
 Religio minden időben létezett 124.
 Rendek és Karok eredete 112. 113.
 Réz eszközökkel éltek a régiek Vas helyett, s miért? 98.
 Rötök 162. 163.
 Runa 8. 29.
 Rutenok 194.

S.

Saár, Lajtha 45. 47.
 Salamon király az ország egy részét
 elidegenítette 45.
 Sclavi Orientales 38.
 Sclavonia 303. 354. 355.
 Scythia mivelttség 10. 211.
 Scythia leírása 63—65.
 Scythák a köpülő szolgák szemeit
 nem tölték ki 68.
 Scythák kendert természetettek, in-
 get gatyát viseltek 68—69.
 Scythák független nemzet voltak
 70—74. 92.
 Scythia beszéd 72.
 Scythia nő nem 73.
 Scythák ütközetkor nem rablottak
 75.
 Scythák ügyes nyilászók voltak 92.
 Scythia Nyil leírása 92. 93.
 Scythia név jelentései 95. 96.
 Scythia meg hasonlítás szomorú pél-
 dái 111.
 Scythia frigy ütés és barátság 131.
 Scythák jellemezése 235.
 Scythia nyelven írott levél 125.
 Scythák amásén nem kapkodtak 164.
 Soba mogera 326.
 Spalatro 304.
 Specialis Praesentia Regia 49. 50.
 Straba szó jelentése 9. 10.
 Styria 41. 42. 46. 47.

Sz.

Szaba hit 67. 224. 225. 326.
 Száka név jelentése 225.
 Szlav név eredeti jelentése 241.
 Szlavinok 11. 172. 182. 183. 184.
 Magyarokat segítségül hívják 173.
 195. 397.
 Szlavonia 310.
 Szelem 87. 88. 96. 97. 99. 103.
 Szelem jelve 98. Kiktől örököljük
 101.
 Szent-Mihál-lova nevezet eredete
 90.
 Szent Királyok 120.
 Szent Király Szabadjai 185.
 Szerecsenyek Magyar országon 187

Szerdus, és Szerda 213. 214.
 Szer szó eredete 292. 293.
 Szeres. az az: frigyes 132.
 Szolga bíró nevezet eredete 185.
 Szolnok (belső) megye 189.

T.

Talan, telen tagadó képzők 285.
 Taplócza, és Tapolcza 255.
 Tárnokmester 33.
 Tát, Mercurius 94. 95. 228.
 Temetőkön tartott gyűlések oka 73.
 74.
 Tetemre hívás 91.
 Torlók 9.
 Tornálni, torolni, torozni 336.
 Tournamentum 333—335.
 Torontál megye 319.
 Tótok régi sorsa 10. 11. 184. 289.
 Magyar országnak nem ős lakosi
 170. Mikor jöttek Európába 169.
 Miveltségök 170.
 Török vagy Magyar ország 65. 66.
 Törvények (magyar) 291. 311.
 Trans és Ultra-Silvania 240.
 Trufator 59.
 Turcsok erdő 271.
 Turul madár 119.
 Turul nemzetség 120—122.
 Túr vize, Berettyó 250.

U.

Ultra-Silvania 240.

Ü.

Üldöz ige származása 336.
 Üstök 104 115.

V.

Valkó 310.
 Vas a Szelem jelve 97—99.
 Vasárd, Vulcanus 101.
 Vas gyűrők 100.
 Vasárnap nevezet eredete 100. 101.
 232.
 Vasallus 139.
 Vas-vár 342.

Vazil kapu 301.

Véd Istenek 238. 239.

Véres kard 30.

Vér ivás 85. Benne létez a Szelem
87. 80. 90.

Vérthes 350.

Víz jelentései. 405.

Y.

Ypol 268.

Ystoros 261.

Z.

Zágráb 309.

Zeer Monostor 291—293.

Ejtett hibák kijavitása.

<i>Lap:</i>	<i>sor:</i>	<i>helyett:</i>	<i>olvasd:</i>
7	9	Nagy Győrött	Győr vármegyében
15	32	Hepidánulnál	Hepidánusnál
23	35	in Conpore	in Corpore
23	36	terporibus	temporibus
28	40	konikákból	Krónikákból
36	2	Oposcula	Opuscula
41	29	uramento	iuramento
41	31	ihübéres	hübéres
57	28	1235—1141	1235—1241
58.	36—37	császárról	császárral
62	1	szód	szó
67	1	antiquieres	antiquiores
69	26	priestar	priester
89	21	érznek	éreznek
97	15	Magnetem ossis Typhonis	Magnetem lapidem ossis Ori: Ferrum ossis Typhonis no- mine afficiunt
97	33	Sanchuniathoris	Sanchuniathonis
99	27	Aegyptologie	Aegyptologie
104	20	gubancsos	gubanczos
106	2	einem	einen
107	41	ötet	öket
117	11	szármezott	származott
133	23	goneris	generis
142	1	intermissum	intermissam
158	19	legendam	lugendam
175	8	Δαυοῦβιος	Δαυοῦβιος
190	37	levél szerint	levele szerint
217	10	kiknek	kinek
258	21	pro suo	pro sua
259	21	Racch	Raach
260	18—19	ostromoltak	ostromolták
266	31	Monumentából	Monumentáiból
277	15	1854.	1858.
283	42	missimus	misimus
303	26	ősein	őseink
306	1. 2	Manasterima	Monasterium
307	3	határt	határ
308	9	szegencze	szegercze
375	22	dervastaverunt	devastaverunt
394	15	Atquae	Atque

